

Obsah – Content – Inhalt – Tartalom – Spis treści

Štúdie – Articles – Studien – Tanulmányok – Artykuły.....	3
<i>Andrej BOTEK</i>	
DIE FRAGE DES GRABES VON ERZBISCHOF METHOD IM ZUSAMMENHANG MIT DER BEKANNTEN GROSSMÄHRISCHEN SAKRALARCHITEKTUR.....	3
<i>Question of the archbishop Methodius's grave relating the known sacral architecture of Great Moravia</i>	
<i>Peter OLEXÁK</i>	
PROBLEMATIKA ETABLOVANIA CIRKEVNÝCH JAZYKOV V OBDOBÍ CYRILLO-METODSKEJ MISIE.....	20
<i>The problem of the established sacred languages in the era of the missionary work of St. Cyril and St. Methodius</i>	
<i>Renáta KOČIŠOVÁ</i>	
PREPIS, CHARAKTERISTIKA A KOMPARÁCIA LATINSKÝCH CIRKEVNÝCH KALENDÁROV BRATISLAVSKÉHO MISÁLU (MISSALE HENRIK STEPHANI) A PREŠOVSKÉHO BREVIÁRU (BREVIARUM NOTATUM CRACOVIENSE)	31
<i>Church Latin Calendars contained in two Slovakian Medieval Codices - the Bratislava Missal, or the Missale Henrik Stephani, and the Prešov Breviary, or the Breviarum Notatum Cracoviense, their transcriptions, characteristics and comparison</i>	
<i>Ján KALAJTZIDIS</i>	
SUPERINTENDENT IZÁK ABRAHAMIDES HROCHOTSKÝ A JEHO ZVOLENSKÁ POSTILA	68
<i>Bishop Izák Abrahamides and his book of sermons from Zvolen</i>	
<i>Peter KÓNYA</i>	
KONFESIONÁLNE ŠKOLY V (NIEKTORÝCH) ZEMPLÍNSKYCH A UŽSKÝCH ZEMEPANSKÝCH MESTÁCH V 17. – 19. STOROČÍ.....	79
<i>Confessional schools in (some) Zemplén and Ugh landowner's towns in the 17th - 19th centuries</i>	
<i>Vavrinec ŽEŇUCH</i>	
GRÉCKOKATOLÍCKY LITURGICKÝ KALENDÁR Z ROKU 1775	98
<i>The Greek Catholic Liturgical calendar from the year 1775</i>	
<i>Lubica LENARTOVÁ – Jaroslav CORANIČ</i>	
SAKRÁLNA ŽIDOVSKÁ ARCHITEKTÚRA LIPTOVA V HISTORICKO- RELIGIONISTICKOM KONTEXTE	107
<i>Sacral Jewish architecture of Liptov in the historical and religious context</i>	
<i>LÉVAI Attila</i>	
MINDIG MEGÚJULNI KÉSZEN – AVAGY A KOLOZSNÉMAI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG VÁZLATOS TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL NAPJAINKIG.....	119
<i>Always ready for renewal – a brief history of the Reformed Church in Kolozsnéma from the beginnings up to present day</i>	

<i>Annamária KÓNYOVÁ</i> PREŠOVSKÝ REFORMOVANÝ ZBOR V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ.....	129
<i>Prešov Reformed Church in the interwar period</i>	
<i>Marek FATLA</i> HÁKOVÝ KRÍŽ VO SVEDOMÍ MLÁDEŽE NA SLOVENSKU V ROKOCH 1939 – 1945	140
<i>The swastika in the conscience of youth in Slovakia in 1939-1945</i>	
<i>Peter ŠTURÁK – Jana LUKÁČOVÁ</i> KOMUNISTICKÁ DIKTATÚRA PO FEBRUÁROVÝCH UDALOSTIACH ROKA 1948	
A POZÍCIA GRÉCKOKATOLÍCKEJ CIRKVI V ČESKOSLOVENSKU.....	156
<i>Communist dictatorship after the events of February 1948 and the status of the Greek Catholic Church in Czechoslovakia</i>	
 Archív – Archives – Archiv – Levéltár – Archivum.....	168
<i>Maroš ŠIP</i> SOCIÁLNO-HISTORICKÝ KONTEXT STAROSTLIVOSTI O VDOVY.....	168
<i>Caring for widows – the social and historical context</i>	
<i>Mária PITÁKOVÁ</i> SLOVACIKÁLNE TLAČE V LYCEÁLNEJ KNIŽNICI V KEŽMARKU.....	178
<i>Slovak related in the lyceal library in Kežmarok</i>	
<i>Monika BIZOŇOVÁ</i> NÁBOŽENSKÉ POMERY V OBLASTI POĽSKÉHO SPIŠA V OBDOBÍ	
17. A 18. STOROČIA NA ZÁKLADE KANONICKÝCH VIZITÁCIÍ.....	194
<i>Religious conditions in the territory of Polish Spiš in the period of the 17th and 18th centuries based on canonical visitations</i>	
<i>Libor BERNÁT</i> NOVICIÁT FRÁTROV SPOLOČNOSTI JEŽIŠOVEJ V TRENČÍNE	
V ROKOCH 1735 – 1744.....	205
<i>Noviciate of fratres of the Society of Jesus in Trenčín in the years 1735 – 1744</i>	
<i>Martin JAVOR</i> „DEJINY SLOVENSKEJ RÍMSKOKATOLÍCKEJ FARNOSTI SSV. CYRILLA	
A METODA V BINGHAMTON, NEW YORK“.....	243
<i>„History of the Slovak Roman Catholic parish of Saints Cyril and Method in Binghamton, New York“</i>	
<i>Ivanna ŁUCHAKIVSKA – Iwan ZULYAK– Andriy KLISH</i> ANTYRADZIECKA DZIAŁALNOŚĆ ŻYDOWSKICH WSPÓLNOT	
RELIGIJNYCH W UKRAIŃSKIEJ SRR (1945 – 1950).....	256
<i>Anti-soviet activity of Jewish religious communities in the USSR (1945s – 1950s)</i>	
 Recenzie, anotácie – Review – Kritik – Könyvszemle –	
Reconzje i omówienia	271
 Kronika – Chronicle – Chronic – Krónika –Kronika	300

DIE FRAGE DES GRABES VON ERZBISCHOF METHOD IM ZUSAMMENHANG MIT DER BEKANNTEN GROSSMÄHRISCHEN SAKRALARCHITEKTUR

Andrej BOTEK

Question of the archbishop Methodius's grave relating the known sacral architecture of Great Moravia

The information about the death and mainly about burial place of the Great Moravian archbishop St. Methodius is fragmentary. Relating his funeral we can read he „... lies in the great Moravian temple in the wall behind the altar of the Mother of God.“ Formerly tried the historians to determine his burial place with aid of various analyses of the texts and secondary sources. After archeological finds of Great Moravian churches from the second half of the 20th century and many graves in them are these discoveries used for asking for the Methodius' grave. Its location must correspond with the messages in the texts. This article deals with main opinions relating the place of Methodius' grave in the known churches from this time by considering also several linguistic investigation methods. It seems the grave of St. Methodius could be in the sacral complex in the locality Sady in Uherské Hradiště, but it isn't confirmed without a doubt. His disciples could also bring over his body for fear of contempt. The article considers if the Methodius' secondary (or third) place of grave could related to the addition of the lobby to the church of St. Margaret near the village Kopčany.

Keywords: Archbishop Methodius, grave, residential church, archeological research, Great Moravia.

Die Informationen über der letzten Ruhestätte von den Erzbischof Method sind in den zeitgenössischen Berichten nur lückenhaft erhalten. In dem *Leben Methods*, Kapitel XVII, in der Passage, welche sein Begräbnis beschreibt, steht wörtlich: „Und als ihn seine Jünger getreut und ihm die würdigen Ehren geleistet hatten, haben sie den Kirchendienst lateinisch, griechisch und slawisch gehalten und ihn in den Kathedraltempel beigesetzt.“¹ In der Schrift *Proložnoje žitije Konstantina i Mefodija* finden wir solche Angabe: „Er liegt in dem grossen mährischen Tempel an der linken Seite in der Wand hinter dem Altar der Gottesmutter.“² Bis in die Hälfte des 20en Jahrhunderts war kaum eine einzige

¹ Život Metoda. In *Pramene o životě svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*. Andrej Škoviera. Bratislava : PostScriptum, 2013, p. 55.

² Proložnoje žitije Konstantina i Mefodija/Proložní život Konstantinův a Metodův. In *Magnae Moraviae fontes historici II. Textus biographici, hagiographici, liturgici. Editio secunda, revisa et aucta. Prameny k dějinám Velké Moravy II. Texty biografické, hagiografické, liturgické. Druhé revidované a rozšířené vydání*. Bartoňková Dagmar – Radoslav Večeřka. Praha : KLP,

grossmährische Kirche bekannt, darum alle Versuche die Frage des Grabes von Erzbischof Method zu lösen gingen nur von den Analysen relevanter Texte, Deduktionen mittels sekundärer Quellen, oder vorhandener lokalen Traditionen aus. In diesem Sinne wurde die Grabstätte des Erzbischofs Method an verschiedenen Orten vermutet – in Mähren vor allem in Velehrad, Znojmo, Olomouc, Staré Město, Stupava, Osvětimany, Zarazice, Boršice und in anderen. In der Slowakei schrieb man meistens über Devín, Nitra und Bratislava. Hinsichtlich der Tatsache, dass zur Zeit Svätopluka das Grossmährische Reich viele Nachbarländer integriert hat, wurde angenommen, das gesuchte Grab könnte sich auch im Gebiet des heutigen Österreichs, Ungarns (vor allem in Zalavár an dem Plattensee) oder in Serbien (Sriemska Mitrovica) befinden.

Man kann erwähnen, dass schon Ján Stanislav ausschliesslich auf Grund der Analysen der Texte die Stadt Nitra für den Residenzort sowie die Begräbnisstätte von Method hielt. Seiner Meinung nach ist Method an dem Ort gestorben, wo Svätopluk angewesen sei, weil ihm Method seinen Tod drei Tage vorher verkündigte (Leben Kliments VI, 21)³ und vor seinem Tod er (Method) „... den Kaiser, den Fürsten, den Klerus und auch das ganze Volk segnete...“ (Leben Methods XVII)⁴. Diese Hypothese unterstützte er durch den Hinweis an die lateinischen Liturgiedienste und an die späteren Auseinandersetzungen der Jünger von Method und den Wichinginer. Diesen Analysen nach behauptete er - Method sterbe an dem Ort, wo Svätopluk und Wiching anwesend wären und diesen hielt er für Nitra⁵. Ich persönlich bin überzeugt, dass es sich in diesem Fall um eine unrichtige Meinung handelt. Wir wissen nicht, ob Svätopluk danach, als er der höchste grossmährische Herrscher geworden war, für seinen Sitz Nitra, oder die frühere Residenz von Rastislav in Mähren benützte. Von der Erwähnung über die Prophezei Methods Todes könne man vielleicht ihre gemeinsame Anwesenheit annehmen, man muss aber aufmerken, dass die Angabe von den Segen darf man nicht zweifellos nützen. Method hat doch auch den Kaiser – also den byzantinischen Herrscher gesegnet - und der war sicher nicht anwesend. Darum hat es sich um ein substitutives Segen gehandelt und Svätopluk musste prinzipiell nicht an dieser Andacht persönlich teilnehmen. Andererseits die Bemerkung der Prophezeiung von Methods Tod dem Svätopluk „... zu dem nach drei Tagen kommen sollte...“ (Leben Kliments VI, 21) zeugt zugunsten seiner Anwesenheit an der letzten Liturgie von Method⁶. Nitra war aber ein wichtiger Stützpunkt des fränkischen Klerus und Wichings Bischofsresidenz. Auch in dieser archaischen Zeit

2010, p. 143. Übersetzung: Autor. Das Werk entstand anscheinend noch während der Existenz der kyrillisch – methodischen Schule. Es ist von den Abschreibungen aus dem 13en und 14en Jahrhundert bekannt.

³ Život Klimenta od Theofylakta Ochridského. In *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*. Andrej Škoviera. Bratislava : PostScriptum, 2013, p. 108.

⁴ Život Metoda. In *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*. Andrej Škoviera. Bratislava : PostScriptum, 2013, p. 54.

⁵ STANISLAV, J. *Slovanskí apoštoli Cyril a Metod a ich činnosť vo Veľkomoravskej ríši*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1945, pp. 64 – 65.

⁶ Život Klimenta od Theofylakta Ochridského. In *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*. Andrej Škoviera. Bratislava : PostScriptum, 2013, p.108.

war es unmöglich dass in einer Lokalität zwei Bischöfe wirken⁷. Hypothetisch genommen könnte Method in Nitra einen Sitz halten, den er während seinen Aufenthalt benützte, es könnte aber nicht seine offizielle Residenz sein und er könnte hier keinen Erzbischofstempel haben, welcher sich dort neben den bischöflichen (von Wiching) befinden würde. Wegen dieser und ähnlicher Gründen schliesse ich diese Alternative aus.

Nach den Freilegungen der Reste von grossmährischer Architektur (und heute schon auch dreier bekannten stehenden Lokalitäten – Kopčany, Kostofany pod Tribečom, Nitrianska Blatnica)⁸ hat sich die Aufmerksamkeit der Forscher an die Möglichkeit konzentriert, eine von den entdeckten Kirchen mit dem Ort der letzten Ruhestätte unseres ersten Erzbischofs gleichzusetzen. Selbstverständlich geht es um solche Funde der Architekturreste, die sich in bedeutenden Siedlungsstrukturen befinden, ausreichend repräsentativ sind und der Forschungen nach werden in ihren inneren Räumen Grablegungen belegt. In diesem Zusammenhang muss man betonen, es wäre nicht möglich die Kenntnisse zeitgenössischer Grablegungen der Heiligen (Reliquiargruft, Reliquiarschränke, Beisetzung unter dem Altar, usw.)⁹ zu benützen, weil Method (wenn auch verehrt durch seine Jünger) wurde sicher von der starken Gruppe der grossmährischen fränkischen Priestern nicht für einen Heiligen gehalten und seine Beisetzung konnte keine Merkmale kanonischer Ehre anweisen. Im Zusammenhang mit den Architekturresten kann man sicher keine Züge erwarten, welche für eine Heiligenbeisetzung, oder für Beisetzung leiblicher Reste kirchlich verehrten Leute typisch sind. Trotz der Möglichkeit, die materiellen Mittel für eine Ortsbestimmung der Ruhestätte von Erzbischof Method zu verwenden, auch heutzutage findet man Betrachtungen, die mehr an anderen Analysen beruhen, als an einer Vergleichung der entdeckten Situationen mit Daten, welche in den schriftlichen Quellen erhalten sind. In diesem Sinne zeigt sich als interessant eine Studie von M. Pukanec aus dem Jahre 2010, die schwerpunktmässigerweise eine Analyse altertümlicher Flussnamen ausnützt¹⁰. Der Autor geht von der Annahme aus, dass im Frühmittelalter es üblich war, dass die Siedlung und der Fluss, an dem sie liegt, gleiche Namen tragen. Nach der Schrift *Proložnoje žitije Kirila* war dieser (Kyrill) Bischof zu Kanaan¹¹ und in der Schrift *Proložnoje žitije Mefodija*

⁷ ZUBKO, P. *Kult svätých Cyrila a Metoda v latinskej Cirkvi*. Ružomberok: Verbum, 2014, p. 21.

⁸ BOTEK, A. Veľkomoravská sakrálna architektúra Slovenska v pohľade kristianizačného vývoja. In *Monumentorum tutela/Ochrana pamiatok*, roč. 29. Petrášová Silvia, Bratislava : PUSR, 2018, pp. 67-72.

⁹ Gesamtüberblick: UNGER, J. Uchovávaní ostatků světců. In *Svātec a jeho funkcie v spoločnosti I*. Kožiak, Rastislav – Nemeš, Jaroslav. Bratislava : Chronos, 2006, pp. 233-244.

¹⁰ PUKANEC, M. K lokalizácii Metodovho hrobu (Pohranice). In *Slovenská reč*, roč. 75, č. 6. Bratislava : Slovak Academic Press, 2010, p. 347-354.

¹¹ Proložnoje žitije Kirila/Proložní život Cyrilův. In *Magnae Moraviae fontes historici II. Textus biographici, hagiographici, liturgici. Editio secunda, revisa et aucta. Prameny k dějinám Velké Moravy II. Texty biografické, hagiografické, liturgické. Druhé revidované a rozšířené vydání*. Bartoňková Dagmar – Radoslav Večerka. Praha : KLP, 2010, p. 217.

schreibt man, dieser (Method) hätte sich nach seinen Sitz Kaon begeben¹². In der Abhängigkeit von den Manuskripten schreibt man es Kaon, Kanan, Kain, Nain, Okean und allgemein hält man es für eine Verstümmelung des Namens Panonien¹³. Diese Interpretation wird von den Autor abgewiesen, für Schlüsselfaktor hält er das Ojkonymensuffix und davon entfaltet er seine onomastische Analyse. Nach komplizierten sprachkundigen Analysen legt er eine These vor, der Name von Methods Sitz könnte mit dem Fluss, an dem er lag, zusammenhängen und er rekonstruiert es als „Kadaň“. Für die mittelalterliche Hydronymie entspricht diesem nur eine einzige Möglichkeit – ein Nebenfluss des Flusses Nitra. Entlang seines Stromes befinden sich vier Dörfer: Štitáre, Pohranice, Lapáš und Golianovo (ehemalige Ďarmoty). Mittels einer Analyse archäologischer und historischer Unterlagen stellt er fest, es könnte sich um das Dorf Pohranice handeln (der Name ist sekundär)¹⁴. Die archäologischen Funde des grossmährischen Horizontes in dieser Umgebung sind hinsichtlich der naheliegenden Stadt Nitra logisch – Nitra war Zentrum einer breiten Agglomeration von Burgwällen und unbefestigten Siedlungen¹⁵. Die heutige Kirche in Pohranice hat ihre älteste Phase in die gotische Epoche datierbar, in den Aufzeichnungen ist sie jedoch schon im Jahre 1075 als Filialkirche der Abtei von Hronský Beňadik erwähnt worden¹⁶. Die romanische Phase ist in dem Objekt nicht spürbar – entweder ist es zu ihrem Untergang gekommen, einem wesentlichen Überbau, oder sind ihre Teile in die gotische Substanz eingebaut worden. Ohne einer archäologischen und architektonisch – historischen Untersuchung kann man nicht entscheiden weder ob der Bau in romanischer Zeit entstand, noch ob er auf älteren (grossmährischen) Grundmauern steht, oder ob er solche integriert. In Nitra residierte Wiching – ein Sufragan von Method. Nitra war sicher ein repräsentativerer Ort als Pohranice und es ist nicht wahrscheinlich dass ein Erzbischof in enger Nachbarschaft seines Sufragans siedelte, zudem noch in einer ungünstigeren Lokalität. Eher könne man eine entgegengesetzte Anschauung zulassen: Nitra als Sitz von Method und Pohranice als Sitz von Wiching, was aber, wie ist gewiss, nicht wahr ist. Die interessante Meinung von Pukanec halten wir für unrichtig, zutiefst wegen derselben Gründe wie vorher beim Stanislav.

¹² Proložnoje žitije Mefodija/Proložní život Metodův. In *Magnae Moraviae fontes historici II. Textus biographici, hagiographici, liturgici. Editio secunda, revisa et aucta. Prameny k dějinám Velké Moravy II. Texty biografické, hagiografické, liturgické. Druhé revidované a rozšířené vydání.* Bartoňková Dagmar – Radoslav Večerka. Praha : KLP, 2010, p. 219.

¹³ In *Magnae Moraviae fontes historici II. Textus biographici, hagiographici, liturgici. Editio secunda, revisa et aucta. Prameny k dějinám Velké Moravy II. Texty biografické, hagiografické, liturgické. Druhé revidované a rozšířené vydání.* Bartoňková Dagmar – Radoslav Večerka. Praha: KLP, 2010, p. 217, pozn. 17 a p. 219, pozn. 10.

¹⁴ PUKANEC, M. K lokalizácii Metodovho hrobu (Pohranice). In *Slovenská reč*, roč. 75, č. 6. Bratislava : Slovak Academic Press, 2010, p. 352-353.

¹⁵ HANULIAK, M. Štruktúra veľkomoravského hradského mesta Nitrava na základe pochovávanie. In *Hradiská- svedkovia dávnych čias II.* Jenčík, Peter – Staneková, Zuzana (eds.). Dolná Mariková: OZ Hradiská, 2019, p. 86.

¹⁶ *Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok druhý. K-P.* Bratislava : Obzor pre SÚPSOP, p. 495.

Was die slowakischen Lokalitäten betrifft, in dieser Zeit könnten hypothetisch dem Posten eines Kirchenzentrums (mit Ausnahme von Nitra) Bratislava und Devín entsprechen. Es stellt sich heraus, dass zur grossmährischen Zeit Bratislava ein wichtiges Verwaltungs- und Kirchenzentrum war¹⁷. Doch die archäologisch entdeckte Basilika auf dem Burghügel war nicht sämtlich erhalten und auch im Rahmen der erhaltenen Substanz (Teile der südlichen und westlichen Wand, drei Paaren von Innenpfeilern) hat man kein Grab gefunden¹⁸. Selbstverständlich könnte eines ursprünglich in dem unerhaltenen Teil liegen. Die Kirche auf dem Burghügel in Devín, die mit ihren dreikonchalem Abschluss unter den bekannten Architekturen einmalig ist und ihre nächstreichbaren Vorbilder die altkroatische Architektur erweist¹⁹ (wo aber auch die byzantinischen Einflüsse hervortreten) hat auch keine Grabstätte beinhaltet. Unbegründet bleibt auch die in letzter Zeit ausgedrückte Meinung, Methods Ruhestätte befinde sich in der Krypte der Pfarrkirche zu Devín. Diese Angabe wurde durch den näher unpublizierten Fund von Fragment eines Grabsteines mit dargestelltem Kreuz und zwei Kelche unterstützt, welche man als Symbol der zwei Brüder von Thessaloniki interpretiert²⁰. Der Grabstein ist bisher nicht ausführlicher analysiert worden, nur randweise datiert man ihn in das 13te Jahrhundert²¹. Die frühere archäologische Untersuchung erwies ihrerzeit grossmährische Gräber in ihrer Umgebung, was einen unbekannten Sakralbau indizieren könne²². Die jüngste architektonisch – historische Untersuchung hat aber die ältesten Bauteile in das 13te Jahrhundert datiert²³, was prinzipiell einen älteren Bau an der selben Stelle nicht ausschliesst, bisher hat aber solche Annahme keine realen Belege. Trotz der Tatsache, dass diese Lokalitäten in der Reihen von unprofessionellen Enthusiasten erwähnt werden, muss man sie derzeit ausschliessen. Auch wenn man manchmal auch konkrete Orte in der Ostslowakei erwähne (z.B. Spišská Kapitula), ist es nicht ganz klar, wie weit die Ostgrenze des Grossmährischen Reiches reichte²⁴, oder andersgesagt – ob die heutige Ostslowakei sein Teil war und wenn ja, dann in welchem Zeithorizont.

¹⁷ ŠÁŠKY, L. *Bratislava. Mesto na Dunaji*. Bratislava : Smena, 1992, p. 47.

¹⁸ ŠTEFANOVIČOVÁ, T. *Bratislavský hrad v 9. – 12. storočí*. Bratislava : Obzor, 1975, p. 76.

¹⁹ ILLÁŠ, M. Vztah predrománskeho kostola na Devíne k dalmátskej architektúre. In *Konštantínove listy/Constantines letters*, roč. 11, č. 2. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2018, p. 25.

²⁰ ŠUBJAKOVÁ, E. *Devinograd. Dedičstvo našich otcov*. Bratislava : Živá voda Turzovky, 2007, pp. 24-26.

²¹ SLIVKA, M. K stredovekým dejinám Bernolákova (Čeklís) a jeho okolia. In *Zborník Slovenského národného múzea LXXXI, História*, roč. 27. Studeníková Elena – Kurincová Elena. Bratislava : SNM, 1987, p. 168 - obr. 8:6, pp. 170 a 172. Slivka weist auf die Formgleichheit dieses Kreuzes mit einem Kreuz in der polnischen Stadt Konin hin, welches in das 13te Jahrhundert datiert ist.

²² DEKAN, J. – KELLER, I. – PLACHÁ, V. Devín (Bratislava – Devín, C – 1). In *Významné slovenské náleziská na Slovensku*. Nitra : AÚ SAV, 1978, p. 53.

²³ GOJDIČ, I. – PAULUSOVÁ, S. *Bratislava – Devín - r.k. kostol sv. Kríža. Architektonicko – historický a umelecko – historický výskum*. Das Elaborat ist im Archiv des PUSR (Denkmalinstitut der Slowakischen Republik) gespeichert. Unpaginiert.

²⁴ HUDÁČEK, P. *Castrum Salis. Severné pohraničie Uhorska okolo roku 1000*. Bratislava : VEDA, 2017, p. 10.

Eine der wichtigsten grossmährischen Siedlungen, in welchen die Grabstätte von Erzbischof Method gesucht wurde, ist die Lokalität Valy beim Dorf Mikulčice in Ostmähren an der slowakischen Grenze, wo bisher 12 Kirchenreste (abhängig von der Interpretierung) entdeckt worden sind, was bisher die grösste Konzentrierung grossmährischer Sakralbauten in einem Siedlungsort darstellt²⁵. Abgesehen von den Meinungen über Grabstätten in kleineren Bauten, muss man vor allem die bisher grösste freigelegte grossmährische Kirche erwähnen – die Kirche N. 3 – die sogenannte „Fürstenbasilika“. Es ist ein Komplex, der aus mehreren Teilen besteht: aus Dreischiff, Vorhalle und Atrium – was ein typisches altchristliches Schema darstellt. Der Innenraum dieser Kirche enthielt mehrere Gräber, von denen hat man Überlegungen im Zusammenhang mit dem Grab N. 580 entwickelt. Es befindet sich ungefähr in der Mitte des Dreischiffes, in dem nördlichen Teil des Hauptschiffes an den Fundamenten der Trennwand. Von der Gegenstandsaurüstung (es waren vor allem Fragmente), die der Autor publizierte, lass uns das Schwert, Dolch, Schleifer, Knopf, Riemchenbeschläge, Axt, Eimerchen, übergoldetes Blech nennen. Er interpretierte es als Grab eines hochrangigen Magnaten²⁶. Mit einer neuen Meinung über das genannte Grab und Interpretation des Toten als den heiligen Method kam später Z. Klanica²⁷. Die „linke“ Seite hielt er für die Nordseite – also aus der Sicht eines Gläubigen, der die Kirche von Westen betritt. Weiter argumentierte er, manche byzantinischen Basiliken aus Ägypten und Ethiopien hätten ihre Altäre in der Mitte des Hauptschiffes situiert – somit würde das Grab „hinter“ dem Altar gewesen. Es befindet sich aber vor der Wand – also vor der geläufigen Fundamentenmauer, auf welcher Arkadenpfeiler des Nebenschiffes gestanden sind. Also nicht „in der Wand“, was Klanica durch den Fund eines kurzen Wandl (Aufmauerung) über dem Grab, welches es (das Grab) über dem Boden auszeichnete, zu erklären versuchte. Diese Aufmauerung war aber sekundärer Ursprung – jünger als das Grab. Ziemlich unwahrscheinlich erklärte er die Gegenstände aus der Grabaurüstung: das Eimerchen hatte er in Frage gestellt und im Falle der Militarien (Schwert, Axt) gerechtfertigte er diese mit einem Beispiel, die fränkischen Bischöfe hätten oft den Herrscher bei den Feldzügen begleitet, was analogisch bei Method die Lagung dieser Waffen verursachen könnte²⁸. Die Ansichten von Klanica haben unter den Fachleuten eindeutige Einwände hervorgerufen. Wenn wir auch seine Anschauungen bezüglich der Situation des Grabes – was betrifft die Seiten, Ausschieben des Altars, oder seine Erklärung des Begriffs „in der Wand“ im Sinne uneindeutiger Bezeichnung einlassen würden, keinerseits kann man das Vorkommen der Militarien und anderer profanen Gegenstände im Grab irgendwelches kirchlichen Würdenträgers akzeptieren. Die Erklärung der Fundesituation von Klanica ist zu heftig und zielgelenkt.

²⁵ POLÁČEK, L. Mikulčice. In *Velká Morava a počátky křesťanství*. Kouřil, Pavel a kol. Brno : AÚ AVČR, 2014, pp. 174-177.

²⁶ POULÍK, J. *Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských*. Praha : Academia, 1975, p. 77.

²⁷ KLANICA, Z. *Tajemství hrobu velkomoravského arcibiskupa Metoděje*. Praha : Futura, 1994.

²⁸ Gesamt: KLANICA, Z. *Tajemství hrobu velkomora vského arcibiskupa Metoděje*. Praha : Futura, 1994.

Die Meinungen von Klanica über das Methods Grab in angeführter Basilika hat auch der orthodoxe Theologe P. Aleš übernommen, aber mit Unterstützung von neuer Argumentation²⁹. Was die Lage des Grabes betrifft, denkt er ähnlich wie Klanica, dass in den byzantinischen Tempeln man oft den liturgischen Raum tief in das Schiff vorgeschoben hätte. Getrennt würde er von dem Schiff durch Templom – eine Konstruktion dem späteren Ikonostas ähnlich, wobei den ganzen so abgegrenzten Raum man „Altar“ nenne. Der Templom bildete eine Holzschranke mit dem Architrav (also muss er keine archäologische Spur hinterlassen) und wurde mit Medaillonen oder Ikonen von Heiligen verziert – ähnlich wie beim Ikonostas. Die Heiligenreihe ist in der orthodoxen Kirche verbindlich, wobei die Gottesmutter immer an der nördlichen – linken Seite bezüglich des Eingangs gebildet wird. Den Begriff „links hinter den Altar der Gottesmutter“ interpretiert er so, dass es sich hier um eine Lage hinter der Schranke – Templom mit einem Medaillon (Bild) der Gottesmutter handelt, das sich an seiner linken Seite befand. Was die Wand betrifft ist er derselben Meinung wie Klanica (aufgemauertes Wandl), er liess doch auch eine Form von Sargofag neben der Wand zu. Völlig schliesst er eine Möglichkeit von Militarien in dem Grab aus, weil die östlichen Priester überhaupt keine Waffen tragen durften. Das „Schwert“ hielt er für ein Fragment von bischöflichen Stock und den „Dolch“ für den Überrest eines Bischofszepters. Dabei bringt er Formähnlichkeiten von genannten Realien und entdeckten Fragmente. Was die kirchliche Interpretation betrifft, ist die Aleš Erklärung der Überreste von „Militarien“ als Bischofsinsignien mehr annehmbar. Auch trotz dieses und trotz seinen weiteren theologischen Einblicke in die Problematik der byzantinischen Sakralbaukunst hat auch seine Meinung mehrere Schwächen. Erstens geht es um die Lage und Charakter der Grabstätte, die mit bekannten Daten nicht in Vereinbarung stehen. Manche Fragmente hält er für die bischöflichen Insignien, aber andere profanen Gegenstände aus dem Grab erklärt er auch ziemlich schwergläublich – vor allem das Eimerchen und die Axt. Nur am Rande behauptet er, es könnte sich um eine mährische Gewohnheit handeln den Gestorbenen in das Grab solche Gegenstände zu geben, die der Betroffene zur Lebenszeit benützte. Das aber würde für ein latentes Überleben von heidnischen Bräuchen zeugen, was im Falle eines Erzbischofs ausgeschlossen ist. Das Eimerchen könne man vielleicht als ein Atribut von Taufgefäss zulassen, doch die Axt ist gleicherweise unakzeptabel wie das Schwert und der Dolch, welche Gegenstände deswegen Aleš anders reinterpretiert. Insgesamt kann man also die Kirche N. 3 als eine mögliche Grabstätte von Erzbischof Method ausschliessen.

P. Selucký hat seine Ansicht veröffentlicht, das Grab von Erzbischof Method würde schon in den Fundamenten der untergegangenen Kirche auf dem Burgwall des heiligen Kliment (Hradisko sv. Klimenta) beim Dorf Osvětimany entdeckt³⁰. Diese Kirche – konkreterweise ihren ältesten Teil in der Form eines Saalschiffs

²⁹ ALEŠ, P. Kde byl pohřben svatý Metoděj, arcibiskup velkomoravský? (Online). Unpaginiert. (Cit. 2020. 09. 08.). Erhältlich: https://www.orthodoxia.cz/c_m/hrob_met.htm.

³⁰ SELUCKÝ, P. Sv. Kliment u Osvětiman a Velká Morava. Koryčany : Auflage des Autoren, 2010, p. 100.

mit kontinuierlichem Übergang zu einem 3/8 Abschluss – hat ursprünglich ihr Entdecker V. Hrubý in das Korpus der grossmährischen Bauten eingeschlossen³¹. Später wurde sie ausgeschlossen und in letzter Zeit wird ihre Entstehung wieder in die grossmährische Epoche zulassen³². Das Grab wurde von aussen in die Grundmauer der Abschluss südwand ausgehakt. Zwischen dem südlichen und südöstlichen Stützpfiler wurde ein Mauerblock freigelegt, den man als Kaminfundament interpretierte. Selucký hält ihn für ein Fundament eines Aussenaltars. Das erwähnte Grab entdeckte man westlich des genannten Mauerblocks – d.h. „links“ von den Gläubigen, die vor der Südwand draussen standen. Seiner Meinung nach der beschriebene „Altar der Gottesmutter“ ist nicht in dem Innenraum der Kirche gewesen, sondern im Exterier des Baues und deswegen musste er mit seinem Patrozinium ausdrücklich erwähnt werden. Das Grab war ohne jede Ausrüstung, was nach Selucký ein klarer Beweis für einen hohen Kirchenstatus des Begrabenen bedeutet³³. Doch die Hypothese von Selucký hat eine deutliche Schwäche: Nichts spricht dafür der Gottesmutteraltar stände im Exterier (und dem Autor dieses Artikels sind keine ähnlichen Exterieraltäre aus relevanter Zeit bekannt). Eher zeigt sich, dass der Schreiber die Situation innen der Kirche beschreiben wollte, weil sich in ihr mehrere Altäre befanden, dabei der Gottesmutteraltar nicht der Hauptaltar gewesen ist und darum war es notwendig ihn näher zu definieren. Selbstverständlich zur Zeit des Schreibers war die Kirche ungestört und auch die Patrozinien der Altäre waren den Gläubigen bekannt, darum diese Angabe für dem Leser ausreichend war.

Der komplizierte Sakralkomplex (grundrissmässig und rauminhaltlich) in der Lokalität Sady bei der Stadt Uherské Hradiště, halten viele Archäologen für einen erzbischöflichen Residenztempel³⁴ mit einem Kloster- und Kirchenzentrum. Dieser Baukomplex umfasst ungefähr vier Hauptetappen, dabei die älteste datiert L. Galuška - der Autor derzeitiger Forschungen in dieser Lokalität - in die Wende des 8en und 9en Jahrhunderts³⁵. Das Objekt wuchs allmählich, zuerst in

³¹ HRUBÝ, V. *Staré Město. Velkomoravský Velehrad*. Praha : Vydavatelství ČSAV, 1965, pp. 207-209.

³² GALUŠKA, L. Kirchliche Architektur des grossmährischen Veligrad und die Besiedlung des Machtzentrums. Funktion und Lage einzelner Bauten im Rahmen der Siedlungsstruktur des frühmittelalterlichen Agglomeration Staré Město-Uherské Hradiště. In *Frühmittelalterliche Kirchen als archäologische und historische Quelle. Internationale Tagungen in Mikulčice, Band VIII*. Poláček, Lumír – Maříková-Kubková Jana. Brno : AÚ AVČR, 2010, pp. 181-182. Selucký publizierte eine andere Erklärung der Entwicklung der Kirche: Für die älteste Etappe haltet er das heutige Schiff und einen Teil des Abschlusses. Dabei nimmt er seine rektanguläre Form an und den Typus leitet er von den irischen Vorbilder ab - im Zusammenhang mit den vermuteten irischen Missionären. Eine Änderung des Abschlusses zur 3/8 Form erklärt er als Resultat der byzantinischen Mission. SELUCKÝ, P. Sv. Kliment u Osvětiman a Velká Morava. Koryčany : Selbstverlag des Autors, 2010, pp. 29 – 41.

³³ Gesamt: SELUCKÝ, P. Sv. Kliment u Osvětiman a Velká Morava. Koryčany : Selbstverlag des Autors, 2010, pp. 100 – 104.

³⁴ Napr. HRUBÝ, V. *Staré Město. Velkomoravský Velehrad*. Praha : Vydavatelství ČSAV, 1965, pp. 101, 202, 349 a inde.

³⁵ GALUŠKA, L. Křesťanství v období byzantské misie a Metodějova arcibiskupství na bázi archeologických pramenů z oblasti Veligradu – Starého Města a Uherského Hradiště. In *Cyrilo-*

der zweiten Hälfte des 9en Jahrhunderts durch Verbreitung von einem Westschiff mit Apsis, später hat es am Norden einen allein stehenden einräumigen Anbau erhalten und die Entwicklung während der zweiten Hälfte des 9en Jahrhunderts wurde durch eine kleinere Kapelle – „Mausoleum“ - abgeschlossen³⁶. Gerade das Mausoleum mit einer zentralsituierten Gruft, die über dem Boden ein geputzter Grabstein mit vermutlicher „Bildniss“ des Gestorbenen überdeckte, hat zuerst Überlegungen von Methods Grab aufgerufen. Das Mausoleum steht nördlich der Kirche – also „rechts“ von dem Altar, wenn man die Position eines in dem östlichen Presbyterium stehenden Priesters berücksichtigt, der in den Kirchenraum gewendet ist. Die Formulation „in der Wand“ betrachtet man damals nicht wörtlich, sondern breiter – damit bezieht man den genannten Grabstein. Die Analyse der Knochenreste hat aber ursprünglich eine Frau im Alter von 25 – 30 Jahren bestimmt und die Hypothese wurde darum verlassen³⁷. Die späteren Forschungen dagegen erwiesen einen robusten Mann im Alter von 45 – 50 Jahren³⁸ und heute präsentiert man eine Meinung, es könne sich um eine Gruft des Fürsten Svätopluk handeln³⁹.

In der Südwand des Ostabschlusses und in der Südwand des Transepts wurden zwei Grabhöhle entdeckt, von denen die erste der Autor der Forschung als das Grab von Erzbischof Method erklärt hat⁴⁰. Was die „linke“ Seite betrifft, hat er die Stellung eines am Ende des Abschlusses sitzenden Zelebranten ausgenutzt – das heisst die Südseite. Er nahm eine Ausschabung des Altars zu der Schiffenkreuzung an, so dass sich dann das Grab „hinter“ dem Altar befand. Die Grabshöhle wurde ganz von innen in die Mauer ausgehakt, die untere Oberfläche mit dem Mörtel aufgegossen und von aussen mit einer Anmauerung geschlossen. Von innen hat der Autor einen Epitafstein vermutet⁴¹. Die Grabstätte hat durchgebrannte Mörtelteile, Bronzensau und Fragmente von abgebrannten Knochen enthalten⁴². Deswegen hat Hrubý eine Ausplünderung und Vernich-

metodějská misie a Europa. Kouřil, Pavel a kol. Brno : AÚ AVČR, 2014, p. 75.

³⁶ GALUŠKA, L. Staré Město – Uherské Hradiště. In *Velká Morava a počátky Křesťanství*. Kouřil, Pavel a kol. Brno : AÚ AVČR, 2014, p. 185.

³⁷ HRUBÝ, V. Hrob svatého Metoděje v Uherském Hradišti – Sadech. In *Slovenská archeológia, roč. XVIII, č. 1*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1970, p. 87.

³⁸ VLČEK, E. Honosný hrob velmože v Sadech u Uherského Hradiště. In *Moravský historický sborník: Ročenka Moravského národního kongresu. 1993 – 1994*. Brno : Moravský národní kongres, 1995, pp 167-211.

³⁹ GALUŠKA, L. *Uherské Hradiště – Sady. Křesťanské centrum říše Velkomoravské*. Brno : Moravské zemské muzeum, 1996, pp. 122 – 125.

⁴⁰ HRUBÝ, V. Hrob svatého Metoděje v Uherském Hradišti – Sadech. In *Slovenská archeológia, roč. XVIII, č. 1*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1970, pp. 92.

⁴¹ Er vermutet es wegen der roten Kalksteinbrüche, die man früher für Pflasterfragmente hielt. HRUBÝ, V. Hrob svatého Metoděje v Uherském Hradišti – Sadech. In *Slovenská archeológia, roč. XVIII, č. 1*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1970, p. 91.

⁴² Das genannte Fragment hält Veselý für den Rest einer Panhagie –Darstellung der Gottesmutter, die ein Bestandteil der Ausstattung östlicher Bischöfe war. VESELÝ, J. M. *Hrob a sídlo arcibiskupa Metoděje*. Praha : Státní nakladatelství, 1992, p. 27. Die Anmutung kann man nicht eindeutig belegen und der Ursprung könne verschiedenlich sein. Zum Beispiel von einem Kleiderbeschlagn usw.

tung des Grabes während des Kriegesvorgangs von Magyaren am Anfang des 10ten Jahrhunderts vermutet. Eine Hypothese die Körperreste seien in 13ten Jahrhundert in eine neue Kirche in Sady übertragen worden, hat er ausgeschlossen⁴³.

Auch der heutige Forscher in der Lokalität Uherské Hradiště – Staré Město, Galuška, ist mit dieser Angabe einverstanden und unterstützt sie mit weiteren Argumenten. Die Entstehungszeit des Grabes könne man nach seiner Meinung prinzipiell auch in das 11te oder 12te Jahrhundert vermuten, aus dieser Zeit fehlen jedoch in und um die Kirche Funde. Auch die damaligen Nekropolen erweisen andere Art der Grabstätten was eine spätere Datierung ausschliesst⁴⁴. Die Tatsache, dass man das Grab von Innen aushackte und auch von Innen es mit einer Steinplatte ausgestattet wurde, zeugt dafür, dass es visuell im Interieur des Höchstsakralraumes präsentiert wurde, was ein starkes Argument für einen hohen kirchlichen Rang des Gestorbenen zeugt. Zum Unterschied von Hrubý vermutet Galuška eine Übertragung der Reste von Method durch seine Jünger wegen der Angst von ihrer Entehrung⁴⁵. In der Instruktion des Papstes Stefan V. schreibt man bezüglich Methods: „ Der Fluch, den er zu der Schmach des katholischen Glabes ausgesprochen hat, soll auf seinen Kopf fallen.“⁴⁶. Daraus folgt, der fränkische Klerus könnte Method für einen Ketzer halten und damit seine Beisetzung in den geheiligten Boden für unannehmbar finden, was zu einer Beseitigung führen könnte. Diese Voraussetzung hat schon Anregung zu mehreren Betrachtungen gegeben, ist aber in den schriftlichen Texten nicht belegt.

Die Ansicht von Hrubý und Galuška hat Z. Špičák in Frage gestellt⁴⁷. Vor allem kritisiert er die Absenz mehrerer notwendigen Daten in den Berichten und Zeichnungen: Höhenmasse, Abmessungen, Massstäbe, Koten, Schichtlinien, usw. Als Mangel sieht er auch die Absenz von Querschnitten vor allem hinsichtlich der Auswertung von stratigrafischen Verhältnissen, was eine Vorstellung von einzelnen Schichten und deren Charakter nicht ermöglicht. Er analysierte die erwähnte Grabhöhle seitens der Statik und technischen Merkmale, dabei er auf eine wesentliche Mauerschwächung durch das Abhacken der Grabeshöhle hinwies, auch bezüglich der Druckkraft vermuteter Gewölbe. Für problematisch

⁴³ HRUBÝ, V. Hrob svatého Metoděje v Uherském Hradišti – Sadech. In *Slovenská archeológia*, roč. XVIII, č. 1. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1970, p. 93.

⁴⁴ GALUŠKA, L. *Uherské Hradiště – Sady. Křesťanské centrum říše Velkomoravské*. Brno : Moravské zemské muzeum, 1996, p. 122.

⁴⁵ GALUŠKA, L. *Uherské Hradiště – Sady. Křesťanské centrum říše Velkomoravské*. Brno : Moravské zemské muzeum, 1996, p. 122. Er Unterstützt es durch die Absenz von Beschlägen, welche man im Falle einer gewaltigen Sargesvernichtung in der Umgebung finden hätte.

⁴⁶ *Pramene k dějinám Velké Moravy*. Ratkoš, Peter. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1964, p. 199; *Magnae Moraviae fontes historici III. Diplomata, epistolae, textus historici varii. Editio secunda, revisa et aucta. Prameny k dějinám Velké Moravy III. Listiny, listy, různé historické texty. Druhé revidované a rozšířené vydání*. Bartoňková Dagmar – Radoslav Večerka. Praha : KLP, 2011, p. 189.

⁴⁷ ŠPIČÁK, Z. Úvaha k problematice jižní zdi apsidy kostela v Uherském Hradišti – Sadech. In *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity. Studia minora Facultatis philosophicae Universitatis Brunensis*, M 5, roč. 49, Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2000, pp. 133 – 162.

hält er die Eintiefung der Grabstätte ungefähr 40 cm unter den Presbyteriumsboden und 20 cm unter das Niveau des Terrains (die Abmessungen hat er von der veröffentlichten Dokumentation abgeleitet). Einerseits wegen der schweren Ausgrabungen im Interier hinsichtlich des Arbeitszutritts, aber auch wegen der Lage der Grabhöhle, welche so teilweise unter dem Boden und teilweise über ihn reichen würde. Dieserweise bekomme auch die überdeckende Steinplatte eine visuell unangenehme Position (bezüglich der Abmessungen cca 209 x 130 cm vermutete er ihre Zussammenlegung aus mehreren Teilen). Er beschreibt mehrere Probleme bei der Beisetzung (schräge Senkung des Sargs) und andere technischen Schwierigkeiten. Hinsichtlich des Exterierwandls mit einer Fundamentfuge gleiches Niveau wie die untere Grabfläche, weist er auf die Möglichkeit des Einfließen in das Grab, Durchfrierenprobleme und bezüglich der Unbindung der Anmauerung auf die Gefahr ihres Abfallens. Seiner Meinung nach würde eine Ausfertigung der Grabhöhle über den Presbyteriumsboden günstiger. Weil von dem Grab nur die untere Fläche erhalten wurde, bezweifelt er diese Interpretation. Auf Grund der Exploation der Mauersteine aus den Kirchenruinen im 13en Jahrhundert behauptet er, dass es sich um keine Grabstätte handelt, sondern um einen Überrest solches sekundären Eingriffes bei einer Förderung des Steinmaterials⁴⁸.

Es ist notwendig auch die möglichen Schicksale des primären Grabes von Erzbischof Method kurz zu erwähnen. Falls wir mit der Hypothese vereinstimmen, die kyrilo – methodischen Jünger hätten wegen Angstes von einer Entehrung die körperlichen Überreste ihres Meisters übertragen (wozu aber keine schriftlichen Daten zur Verfügung stehen), kommt eine Frage daraus, wo würden sie diese Überreste aufgelagert haben? Ihr Platz müsste verheimlicht bleiben. Hypothetisch könnten die Jünger diesen Akt für provisorisch halten, solange man die kirchlich – juristischen Fragen lösen würde und die Möglichkeit stehen werde sie in den ursprünglichen Platz wiederzubringen. Ich betone, dass es sich um eine spektakuläre Stellung ohne relevante Beweise handelt. Es ist aber höchstwahrscheinlich, dass auch im solchen Fall zu einer sorgfältigen Wahl der Grabstätte gekommen ist. Dies schliesst zugleich ein Begräbnis in dem Wald oder irgenwo anders in freiem Feld aus. Die Jünger würden vielleicht eine minderbedeutende Kirche auswählen, wobei offenbar die entscheidende Rolle die höchste Distanz von dem fränkischen Klerus gespielt hätte. Weil wir annehmen, dass sich der Schwerpunkt der fränkischen Missionen in Nitra und ihrer Umgebung befand, hypothetisch können wir das Grab von heiligem Method in den mährischen Lokaltäten erwarten, beziehungsweise auch in der Slowakei, aber ausserhalb der Reichweite der fränkischen Sphäre. Wir vermuten vor allem die mittel - und ostslowakischen Orte. Den bisherigen Kenntnissen nach scheinen es am wahrscheinlichsten mit den mährischen, oder westslowakischen Gebieten zu denken.

⁴⁸ ŠPIČÁK, Z. Úvaha k problematice jižní zdi apsidy kostela v Uherském Hradišti – Sadech. In *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity. Studia minora Facultatis philosophicae Universitatis Brunensis*, M 5, roč. 49, Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2000, p. 147.

Es zeigt sich auch eine Erwägung, ob das sekundäre Grab von heiligem Method die Kirche der heiligen Margareta von Antioch bei dem Dorf Kopčany im Gebiet Záhorie sein könne. Die Entstehung der Kirche wurde kürzlich auf Grunde eines grossmährischen Gräberfeld (und später eines Inventars aus dem Grab bei der Südwand) in die zweite Hälfte des 9ten Jahrhunderts datiert⁴⁹. Die abgenommenen Muster für eine dendrochronologische Analyse sind derzeit noch nicht ausgewertet, aber einer mündlichen Information nach (P. Barta) könne man vorläufig die Entstehung des Objektes von den letzten Dekaden des 9en biss zum Anfang des 10en Jahrhunderts voraussetzen. Von den bisherigen architektonisch – historischen Untersuchungen ist gewiss, dass in der ersten Phase ein kleines Einsciff mit geradem Abschluss entsanden war und kurz danach ist es zu einer Vorhalleanbau gekommen. Der Zeitabschnitt war so kurz, dass man von einer Unterphase der primären Etappe sprechen könne⁵⁰. In der Vorhalle entdeckte man Reste eines eingetieften Objektes entlag der Südwand. Die Autoren der archäologischen Untersuchung nehmen an, dass die Aussergewöhnlichkeit der Kirche gerade durch diesen Objekt, unabhängig von seiner Interpretation, gegeben sei⁵¹. Wir sind der Meinung, dass gerade der Aufbau dieses Objektes der Grund für die Entstehung der Vorhalle wäre. Sein Zweck erklären die Fachleute verschiedlich – Reliquiar, Taufbecken, Gruft. Aus Gründen, die ich an einer anderen Stelle erwähne, halte ich für richtig den Zweck einer Gruft⁵². Die Fundeumstände zeugen dafür, dass es kurz nach dem Aufbau der Kirche zum Tod eines bedeutenden Vertreters der (vielleicht breiteren) Komunität gekommen sei, dessen gesellschaftliche Bedeutung wegen seiner Beisetzung die Realisation einer Vorhalle verursachte. Dieser Eingriff konnte aber öffentlicherweise nicht heimlich bleiben. Man muss aber betonen, dass es sich um ein Gebiet handelt, wo der Einfluss der kyrill – methodischen Millieu dominierte und wo man sich also solches grösseres Unternehmen leisten könnte. Besonders, wenn es um eine Eigenkirche ginge (vorrest können wir es nur von den Flugaufnahmen deduzieren, welche eine Hofanlage abbilden dürfen)⁵³, die unter Verwaltung eines Adelmanns stände und damit solcher Eingriff im Rahmen seiner Kompetetz und ausserhalb

⁴⁹ BAXA, P. – FERUS, V. – GLASER-OPITZOVÁ, R. – KATKINOVÁ, J. Veľkomoravský kostol v Kopčanoch. In *Pamiatky a múzeá. Revue pre kultúrne dedičstvo. Roč. 53, č. 4*. Bratislava : SNM a PUSR, 2004, p. 65.

⁵⁰ SABADOŠOVÁ, E. – HAVLÍK, M. *Kopčany. Správa o výsledkoch architektonického výskumu z rokov 1995 – 1998*. Das Elaborat ist im Archiv des PUSR (Denkmalinstitut der Slowakischen Republik) gespeichert. 1999 p. 74; Bratislava, BOTEK, A. *Veľkomoravské kostoly na Slovensku a odraz ich tradície v neskoršom období*. Bratislava : PostScriptum, 2014, pp. 118-119.

⁵¹ BAXA, P. – FERUS, V. – GLASER-OPITZOVÁ, R. – KATKINOVÁ, J. Veľkomoravské hroby pri kostole sv. Margity v Kopčanoch. In *Pamiatky a múzeá. Revue pre kultúrne dedičstvo. Roč. 54, č. 3*. Bratislava : SNM a PUSR, 2005, p. 50.

⁵² BOTEK, A. Kostol sv. Margity Antiochijskej v Kopčanoch – vývojové etapy a ptázky metodiky obnovy. In *Monumentorum tutela/Ochrana pamiatok*, 22. Kalinová, Michaela – Glaser-Opitzová, Renata. Bratislava : Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2010, pp 34-35.

⁵³ BAXA, P. – MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, J. Predbežná správa o zisťovacom výskume veľmožského (?) dvorca z 9. až polovice 10. storočia v Kopčanoch. In *Devín Veroniky Plachej. Zborník k životnému jubileu PhDr. Veroniky Plachej*. Harmadyová, Katarína. Bratislava : Múzeum mesta Bratislavy, 2017, pp. 131-141.

der Reichweite des fränkischen Klerus wäre. In diesem Sinne könnte die beste Antwort nur eine genauere Datierung des Objektaufbaus und vor allem des Vorhallenbaus geben. Sie müsste in diesem Fall in das Jahr 885 einfallen, weil im Winter 885 – 886 schon die kyrill – methodischen Jünger aus dem Land vertrieben worden sind.

Es ist auch eine andere Lösung möglich und zwar, dass das Grab in der Kirche bei Kopčany erst die dritte Grabstätte von Method sei. Wegen der Angst von einer fränkischen Repräsion könnten die Jünger im Jahre 885 den heiligen Method an einen unbekannten Ort übertragen. Sie wurden ja im Winter 885 – 886 ausgetrieben, die Fachleute nehmen jedoch an, dass die von denen, welche einer heimischen adeligen Herkunft waren, aus dem Land nicht vertreiben werden konnten⁵⁴. Diese mussten an eine öffentliche Wirkung verzichten und sich in die Familienburgwälle zurückziehen. So könnten sie die biss in die Zeit der Wiederherstellung der grossmährischen Kirchenprovinz im Jahre 899 abwarten, als es zu einer Unterdrückung des fränkischen Einflusses gekommen sei, was auch ein Brief der bayerischen Bischöffe aus dem Jahre 900 erweise⁵⁵. Bei solcher Umwandlung der Lage könnte es logisch zu einer Erneuerung der kyrill – methodischen Tradition kommen, was zu einem Aufbau neuer repräsentativen Begräbnistelle für die Reste des ersten grossmährischen Erzbischof führen dürfte. In dieser veränderten Situation wäre solche Demonstrierung stärkender Beehrung des heiligen Methods logisch. Wir stehen aber vor einer Frage, warum sei es nicht zu der Beisetzung zurück in die ursprüngliche Gruft in der Wand der Kirche zu Sady gekommen? Wenn wir davon ausgehen, dass diese Kirche auch eine Residenzkirche des Erzbischofs Method war, nach der Wiederherstellung der Provinz ist sie sicher wieder Sitz des neuen Erzbischofs geworden. Die Antwort könne vielleicht so stehen, dass Method noch nicht von Rom rehabilitiert worden sei und darum wählte man eine weniger auffällige Form der ehrwürdigen Beisetzung. Selbstverständlich bleiben diese Betrachtungen nur in Lage einer Hypothese.

Schlussbemerkung

Seit der zweiten Hälfte des 20en Jahrhunderts nehmen die Funde der grossmährischen Sakralarchitekturreste an, welche es ermöglichten die entdeckten Situationen mit den schriftlichen Quellen zu vergleichen und dass gilt auch im Zusammenhang mit Grab des heiligen Erzbischofs Method. Man darf behaupten, dass hinsichtlich der heutigen Kenntnisse sei es höchstwahrscheinlich, die ursprüngliche Begräbnisstätte des gestorbenen Erzbischofs Method befinde sich in dem Südwandfundament des Abschlusses des Kirchenkomplexes in

⁵⁴ DVORNÍK, F. *Byzantské misie u Slovanů*. Praha: Vyšehrad, 1970, p. 207; HNILICA, J. *Světi Cyril a Metod. Horliví hlásatelé Božího slova a verní pastieri Cirkvi*. 1. vydanie na Slovensku. Bratislava: Alfa, 1990, p. 116.

⁵⁵ *Magnae Moraviae fontes historici III. Diplomata, epistolae, textus historici varii. Editio secunda, revisa et aucta. Prameny k dějinám Velké Moravy III. Listiny, listy, různé historické texty. Druhé revidované a rozšířené vydání*. Bartoňková Dagmar – Radoslav Večerka. Praha : KLP, 2011, pp. 196-208.

der Lokalität Uherské Hradiště – Sady. Es ist nicht gewiss, ob es dann zu einer Erhebung und neuer Beisetzung der körperlichen Reste von Method aus Angst vor möglichen Exekution seitens des fränkischen Klerus gekommen ist. Falls es auch zu solchem Ereigniss gekommen wäre, stehen keine Indizien über die neue Begräbnisstätte zur Verfügung. Rein hypothetisch könne man vermuten, nach der Wiederherstellung der grossmährischen Kirchenprovinz sei die Errichtung einer repräsentativen Ruhestätte des heiligen Erzbischofs Method eine Prestigeaufgabe geworden. Dies hätte zu einem Vorhallenbau der Kirche bei Kopčany geführt, im Rahnen welchen auch seine neue Gruft realisiert würde. Gleichermassen ist es aber möglich, dass der Residenztempel mit dem Grab, wo man den heiligen Method, unseren ersten Erzbischof, beigesetzt hat, noch immer unter der Erde versteckt an seine Entdeckung wartet.

Otázka hrobu arcibiskupa Metoda vo vzťahu k poznanej sakrálnjej architektúre Veľkej Moravy

Z dobových záznamov vieme, že prvého veľkomoravského arcibiskupa sv. Metoda pochovali „...vo veľkom chráme moravskom na ľavej strane v stene za oltárom svätej Bohorodičky“. Až do polovice 20. storočia nebol známy jediný veľkomoravský kostol, preto sa všetky pokusy o riešenie otázky hrobu opierali len o analýzy príslušných textov, dedukcie na základe sekundárnych poznatkov alebo miestne tradície. Metodov hrob sa predpokladal na rôznych miestach na Morave, Slovensku a keďže Veľká Morava integrovala mnohé okolité krajiny, sa pripúšťal aj na území dnešného Rakúska, Maďarska či Srbska. Ján Stanislav na základe výlučne textových rozborov dôvodil, že Metod zomrel a bol pochovaný na mieste, kde boli súčasne prítomní Svätopluk i Wiching, čím bola Nitra. M. Pukanec ešte nedávno analyzoval uvedené miesto podľa historickej hydronymie. Uvažoval, že sídlo malo rovnaký názov ako rieka, na ktorej ležalo a z rôznych zápisov v stredovekej spisbe rekonštruoval jej názov na Kadaň, čo bolo pomenovanie jedného prítoku rieky Nitry. Lokalitu potom hypoteticky stotožnil s dnešnou obcou Pohranice. Po nálezoch zvyškov veľkomoravskej architektúry (a troch dodnes stojacich lokalitách – Kopčany, Kostolany pod Trábečom, Nitrianska Blatnica) sa pozornosť bádateľov sústredila na možnosť stotožniť niektorý z odkrytých kostolov s miestom Metodovho posledného odpočinku. Na Slovensku by sme mohli pripustiť kostoly na bratislavskom a devínskom hrade, ale ani jeden z nich neobsahoval v interiéri hrob. V ostatnom čase vplyvom nálezu náhrobníka s neobvyklou ikonografiou sa v laickej verejnosti rozšíril názor, že Metodov chrám stál na mieste dnešného farského kostola v obci Devín. Z. Klanica tvrdil, že ide o hrob v strede interiéru najväčšieho nášho veľkomoravského chrámu – v bazilike (Kostol č. 3) v lokalite Valy pri Mikulčiciach. Údaje „v stene“ a „za oltárom“ vysvetľoval pomerne voľne. Problém bol, že zmienený hrob obsahoval viaceré profánne predmety a dokonca i fragmenty zbraní, čo je neprípustné v prípade cirkevného hodnostára. Jeho názor podporil pravoslávny teológ P. Aleš, ktorý

militárne vysvetľoval ako zvyšky biskupských insígnií, ostatné jeho úvahy však boli s ohľadom na text rovnako málo pravdepodobné. P. Selucký stotožnil Metodov hrob s nálezom v južnej stene základov kostola na hradisku sv. Klimenta pri Osvätimanoch. Dôvodil okrem iného blízky nálezom bloku muriva, ktorý považoval za exteriérový oltár Bohorodičky. Za Metodovo sídlo sa dnes všeobecne považuje sakrálny komplex v lokalite Sady (Uherské Hradiště), ktorého hmotová skladba odráža zložitý vývoj v priebehu 9. storočia. V. Hrubý a po ňom L. Galuška považujú za hrob arcibiskupa Metoda hrobovú dutinu v južnej stene záveru kostola z 1. etapy, na ktorú sa uvedené správy hodia najviac. Názor spochybnil Z. Špičák, a to hlavne zo statických a technických dôvodov. Napriek uvedenému je sakrálny komplex v Sadoch najpravdepodobnejším miestom primárneho hrobu sv. Metoda. Vzhľadom na napätie franského kléru a cyrilo-metodských učeníkov možno tiež predpokladať, že pozostatky sv. Metoda z obavy pred znevážením vyzdvihli a uložili na utajené miesto. Hypoteticky možno uvažovať, že po obnovení veľkomoravskej cirkevnej provincie roku 899 sa vybudovanie miesta posledného odpočinku sv. Metoda stalo prestížnou úlohou a viedlo k dobudovaniu predsiene ku kopčianskemu kostolu, v rámci ktorej bola realizovaná hrobka. Rovnako je však možné, že uvedené miesto nebolo dodnes archeologicky objavené.

Bibliographie

- ALEŠ, P. Kde byl pohřben svatý Metoděj, arcibiskup velkomoravský? (Online). Nepaginované. (Cit. 2020. 09. 08.). Dostupné na internete : https://www.orthodoxia.cz/c_m/hrob_met.htm
- BAXA, P. – FERUS, V. – GLASER-OPITZOVÁ, R. – KATKINOVÁ, J. Veľkomoravský kostol v Kopčanoch. In *Pamiatky a múzeá. Revue pre kultúrne dedičstvo. Roč. 53, č. 4*. Bratislava : SNM a PUSR, 2004, p 65.
- BAXA, P. – FERUS, V. – GLASER-OPITZOVÁ, R. – KATKINOVÁ, J. Veľkomoravské hroby pri kostole sv. Margity v Kopčanoch. In *Pamiatky a múzeá. Revue pre kultúrne dedičstvo. Roč. 54, č. 3*. Bratislava : SNM a PUSR, 2005, pp 48-50.
- BAXA, P. – MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, J. Predbežná správa o zisťovacom výskume veľmožského (?) dvorca z 9. Až polovice 10. Storočia v Kopčanoch. In *Devín Veroniky Plachej. Zborník k životnému jubileu PhDr. Veroniky Plachej*. Harmadyová, Katarína. Bratislava : Múzeum mesta Bratislavy, 2017, pp. 131-141.
- BOTEK, A. Kostol sv. Margity Antiochijskej v Kopčanoch – vývojové etapy a ptázky metodiky obnovy. In *Monumentorum tutela/Ochrana pamiatok*, 22. Kalinová, Michaela – Glaser-Opitzová, Renata. Bratislava : Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2010, pp 29-51.
- BOTEK, A. *Veľkomoravské kostoly na Slovensku a odraz ich tradície v neskoršom období*. Bratislava : PostScriptum, 2014.
- BOTEK, A. Veľkomoravská sakrálna architektúra Slovenska v pohľade kristianizačného vývoja. In *Monumentorum tutela/Ochrana pamiatok*, roč. 29. Petrášová Silvia, Bratislava : PUSR, 2018, pp. 67-72.
- DEKAN, J. – KELLER, I. – PLACHÁ, V. Devín (Bratislava – Devín, C – 1). In *Významné slovanské náleziská na Slovensku*. Nitra : AÚ SAV, 1978, pp 46-56.
- DVORNÍK, F. *Byzantské misie u Slovanů*. Praha : Vyšehrad, 1970.
- GALUŠKA, L. *Uherské Hradiště – Sady. Křesťanské centrum říše Velkomoravské*. Brno : Moravské zemské muzeum, 1996.

- GALUŠKA, L. Kirchliche Architektur des grossmährischen Veligrad und die Besiedlung des Mach-tzentums. Funktion und Lage einzelner Bauten im Rahmen der Siedlungsstruktur des früh-mittelalterlichen Agglomeration Staré Město-Uherské Hradiště. In *Frühmittelalterliche Kir-chen als archäologische und historische Quelle. Internationale Tagungen in Mikulčice, Band VIII*. Poláček, Lumír – Maříková-Kubková Jana. Brno : AÚ AVČR, 2010, pp 161-185.
- GALUŠKA, L. Staré Město – Uherské Hradiště. In *Velká Morava a počátky Křesťanství*. Kouřil, Pavel a kol. Brno : AÚ AVČR, 2014, pp 178-183.
- GALUŠKA, L. Křesťanství v období byzantské misie a Metodějova arcibiskupství na bázi archeolo-gických pramenů z oblasti Veligradu – Starého Města a Uherského Hradiště. In *Cyrlometoděj-ská misie a Europa*. Kouřil, Pavel a kol. Brno : AÚ AVČR, 2014, pp 74-85.
- GOJDIČ, I. – PAULUSOVÁ, S. Bratislava – Devín - r.k. kostol sv. Križa. *Architektonicko – historický a umelecko – historický výskum*. Das Elaborat ist im Archiv des PUSR (Denkmalinstitut der Slowakischen Republik) gespeichert. Unpaginiert. 2014.
- HANULIAK, M. Štruktúra veľkomoravského hradského mesta Nitrava na základe pochovávanie. In *Hradiská- svedkovia dávnych čias II*. Jenčík, Peter – Staneková, Zuzana (eds.). Dolná Mari-ková : OZ Hradiská, 2019, pp 73-88.
- HNILICA, J. *Sväti Cyril a Metod. Horliví hlásatelia Božieho slova a verní pastieri Cirkvi*. 1. vydanie na Slovensku. Bratislava : Alfa, 1990.
- HRUBÝ, V. *Staré Město. Velkomoravský Velehrad*. Praha : Vydavatelství ČSAV, 1965.
- HRUBÝ, V. Hrob svatého Metoděje v Uherském Hradišti – Sadech. In *Slovenská archeológia, roč. XVIII, č. 1*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1970, pp 87-96.
- HUDÁČEK, P. *Castrum Salis. Severné pohraničie Uhorska okolo roku 1000*. Bratislava : VEDA, 2017.
- ILLÁŠ, M. Vzťah predrománskeho kostola na Devíne k dalmátskej architektúre. In *Konštantínove listy/Constantines letters, roč. 11, č. 2*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2018, pp 14-34.
- KLANICA, Z. *Tajemství hrobu velkomoravského arcibiskupa Metoděje*. Praha : Futura, 1994.
- Magnae Moraviae fontes historici II. Textus biographici, hagiographici, liturgici. Editio secunda, re-visa et aucta. Prameny k dějinám Velké Moravy II. Texty biografické, hagiografické, liturgické. Druhé revidované a rozšířené vydání*. Bartoňková Dagmar – Radoslav Večerka. Praha : KLP, 2010.
- Magnae Moraviae fontes historici III. Diplomata, epistolae, textus historici varii. Editio secunda, revisa et aucta. Prameny k dějinám Velké Moravy III. Listiny, listy, různé historické texty. Druhé revidované a rozšířené vydání*. Bartoňková Dagmar – Radoslav Večerka. Praha : KLP, 2011.
- POLÁČEK, L. Mikulčice. In *Velká Morava a počátky křesťanství*. Kouřil, Pavel a kol. Brno : AÚ AVČR, 2014, pp. 174-177.
- POULÍK, J. *Mikulčice. Sídlo a pevnost knížat velkomoravských*. Praha : Academia, 1975.
- Pramene k dejinám Velkej Moravy*. Ratkoš, Peter. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1964.
- Proložnoje žitije Kirila/Proložní život Cyrilův. In *Magnae Moraviae fontes historici II. Textus bio-graphici, hagiographici, liturgici. Editio secunda, revisa et aucta. Prameny k dějinám Velké Mo-ravy II. Texty biografické, hagiografické, liturgické. Druhé revidované a rozšířené vydání*. Bar-toňková Dagmar – Radoslav Večerka. Praha : KLP, 2010, pp 215-217.
- Proložnoje žitije Konstantina i Mefodija/Proložní život Konstantinův a Metodův. In *Magnae Mo-raviae fontes historici II. Textus biographici, hagiographici, liturgici. Editio secunda, revisa et aucta. Prameny k dějinám Velké Moravy II. Texty biografické, hagiografické, liturgické. Druhé revidované a rozšířené vydání*. Bartoňková Dagmar – Radoslav Večerka. Praha : KLP, 2010, pp 141-143.
- Proložnoje žitije Mefodija/Proložní život Metodův. In *Magnae Moraviae fontes historici II. Textus biographici, hagiographici, liturgici. Editio secunda, revisa et aucta. Prameny k dějinám Vel-ké Moravy II. Texty biografické, hagiografické, liturgické. Druhé revidované a rozšířené vydání*. Bartoňková Dagmar – Radoslav Večerka. Praha : KLP, 2010, pp 218-219.

- PUKANEC, M. K lokalizácii Metodovho hrobu (Pohranice). In *Slovenská reč*, roč. 75, č. 6. Bratislava : Slovak Academic Press, 2010, p. 347-354.
- SABADOŠOVÁ, E. – HAVLÍK, M. *Kopčany. Správa o výsledkoch architektonického výskumu z rokov 1995 – 1998*. Das Elaborat ist im Archiv des PUSR (Denkmalinstitut der Slowakischen Republik) gespeichert. 1999.
- SELUCKÝ, P. Sv. Kliment u Osvětman a Velká Morava. Koryčany : Selbstverlag des Autors, 2010.
- SLIVKA, M. K stredovekým dejinám Bernolákova (Čeklís) a jeho okolia. In *Zborník Slovenského národného múzea LXXXI, História*, roč. 27. Studeníková Elena – Kurincová Elena. Bratislava : SNM, 1987, pp 151-178.
- STANISLAV, J. *Slovanskí apoštoli Cyril a Metod a ich činnosť vo Veľkomoravskej ríši*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1945.
- Šúpis pamiatok na Slovensku. Zväzok druhý. K - P*. Bratislava : Obzor pre SÚPSOP, 1969.
- ŠÁŠKY, L. *Bratislava. Mesto na Dunaji*. Bratislava : Smena, 1992.
- ŠPIČÁK, Z. Úvaha k problematice jižní zdi apsidy kostela v Uherském Hradišti – Sadech. In *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity. Studia minora Facultatis philosophicae Universitatis Brunensis*, M 5, roč. 49, Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2000, pp 133-162.
- ŠTEFANOVIČOVÁ, T. *Bratislavský hrad v 9. – 12. storočí*. Bratislava : Obzor, 1975.
- ŠUBJAKOVÁ, E. *Devingrad. Dedičstvo našich otcov*. Bratislava : Živá voda Turzovky, 2007.
- UNGER, J. Uchovávaní ostatků světců. In *Svātec a jeho funkcie v spoločnosti* In Koziak, Rastislav – Nemeš, Jaroslav. Bratislava : Chronos, 2006, pp. 233-244.
- VESELÝ, J. M. *Hrob a sídlo arcibiskupa Metoděje*. Praha : Státní nakladatelství, 1992.
- VLČEK, E. Honosný hrob velmože v Sadech u Uherského Hradiště. In *Moravský historický sborník: Ročenka Moravského národního kongresu. 1993 – 1994*. Brno : Moravský národní kongres, 1995, pp 167-211.
- ZUBKO, P. *Kult svätých Cyrila a Metoda v latinskej Cirkvi*. Ružomberok : Verbum, 2014.
- Život Klimenta od Theofylakta Ochridského. In *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*. Andrej Škoviera. Bratislava : PostScriptum, 2013, pp 97-136.
- Život Metoda. In *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*. Andrej Škoviera. Bratislava : PostScriptum, 2013, pp 43-56.

PROBLEMATIKA ETABLOVANIA CIRKEVNÝCH JAZYKOV V OBDOBÍ CYRILO-METODSKEJ MISIE

Peter OLEXÁK

The problem of the established sacred languages in the era of the missionary work of St. Cyril and St. Methodius

Christianization is closely connected to language itself. However, it has always also to be examined to which extent Christianization and the rise of a language had a political impact and to which extent they were influenced by politics. In consequence, the focus of any scientific analysis has to be broadened on a matrix of complex and dynamic processes within societies. The priority of current scientific research must therefore be laid on the exploration of new perspectives on language families. This all may materialize into a discussion about the depth, intensity, and variety of the given issue, its perception by its protagonists, and its integration into a broader context of the political power-play and the ideological changes within a society. Prerequisites for the acknowledgement of a sacred language for the Slavs were the creation of an own alphabet and the recognition of the language through the Pope. Simultaneously, these two facts were triggers for the development of literature. All this and the nearly dogmatic change to use no longer only three languages paved the way to a Slavonic civilization, which however soon began to feel the strong influence of the Latinization.

Keywords: St. Cyril and St. Methodius, sacred language, Great Moravia, Middle Ages.

Otázka presadzovania liturgických jazykov v stredoveku nepredstavuje v modernej historiografii nijakú novinku.¹ Hoci by sa zdalo, že je vyriešená, základný problém súčasného výskumu spočíva v tom, že odhaľuje skôr zložitost' a často aj protirečivosť celého procesu adaptácie jazykov, ktorý sa netýkal iba cirkvi a cirkevných dejín.

V polovici minulého storočia francúzsky cirkevný historik Gustave Bardy napísal v knihe Otázka jazykov v starovekej cirkvi (*La question des langues dans l'Église ancienne*), že „latinčina bola vždy liturgickým jazykom západných cirkví. Ale na Východe bola situácia odlišná. Evanjelizácia prebiehala v gréčtine s výnimkou Sýrie, kde sa veľmi skoro začala používať sýrčina. Výlučné používanie gréckeho jazyka v kresťanskom kázaní by pravdepodobne posilnilo jednotu s cisárom a vytvorilo protiváhu prebúdzajúcemu sa nacionalizmu. Cirkev však nezohľadňovala politickú konjunktúru. Snažila sa získavať všetky národy, čo ju prirodzene viedlo k používaniu ich idiómov“². Okrem sýrčiny sa však používal ešte koptský, arménsky, gruzínsky, frýgsky, gótsky a púnsky jazyk. Bardy uvádza,

¹ DUJČEV, I. Il problema delle lingue nazionali nel medio evo e gli Slavi. In *Ricerche Slavistiche*, 1960, 8, s. 39–60; VAŠICA, J. *Literární památky epochy velkomoravské*. Praha : Vyšehrad, 1996. 339 s.

² BARDY, G. *La question des langues dans l'Église ancienne*. Paris : Beauchesne, 1948, s. 78–79.

že cirkev sa takýmto spôsobom dokázala rozšíriť, no malo to tiež negatívne dôsledky na jej nasledujúci vývoj, najmä pokiaľ išlo o jej stabilitu a jednotu.

V skutočnosti späťosť christianizácie s jazykom svedčí o jej politickom charaktere a o tom, že bola súčasťou širšieho komplexu dynamických a navzájom prepojených sociálnych procesov. Prioritou aktuálneho výskumu je preto hľadanie nových uhlov pohľadu na jazykovú členitosť, prejavom čoho môžu byť diskusie o hĺbke, intenzite a rôznorodosti problematiky, jej vnímaní samotnými aktérmi, ale aj začlenenie do širšieho kontextu mocensko-politických a ideologických zmien spoločnosti.

Vzhľadom na včasnostredoveké dejiny Európy zachované pramene nabádajú zamyslieť sa tiež nad problémom jazyka pri inkulturácii kresťanstva v momente rozpadávajúcej sa Západorímskej ríše. Dôvodov je hneď niekoľko. Rím používal gréčtinu ako liturgický jazyk až do polovice 4. storočia, nehovoriac o tom, že kresťanské evanjeliá boli napísané hovorovou gréčtinou (koiné). K tomu, že došlo k jej zanechaniu v prospech latinčiny, prispeli barbarské nájazdy, univerzalistické myšlienky zjednocovania, koncept rozvoja ríše a nároky na právnu spoločnosť, ktorá sa principiálne spájala s procesom romanizácie.

Vychádzajúc zo skutočnosti, že pôvodné barbarské spoločnosti boli neliterárne, postupným prijímaním kresťanstva sa ich jazyk vytratil, resp. pretransformovaný stratil svoj význam. Zakorenenie gréčtiny medzi národmi západnej Európy bolo v skutočnosti veľmi krehké. Rím presadzoval používanie latinčiny predovšetkým ako administratívneho jazyka, a to aj vo východnej časti ríše. K čiastočnému uvoľneniu došlo za vlády Justiniána I., kedy gréčtina získala prevahu nad latinčinou, avšak latinčina naďalej bola súčasťou administratívy. Vďaka právnickej terminológii sa niektoré latinské výrazy objavovali na gréckych nápisoch, ale aj byzantských minciach takmer až do polovice 10. storočia.

Jazykovú, etnickú i konfesionálnu členitosť navyše umocňovali nové vieroúčné kontroverzie a nebolo ich málo. Úloha heréz v tomto procese nebola zanedbateľná. Najmä na Východe mali formu národnostného odporu voči centralizácii cirkvi, čím sa problematika národných jazykov stávala ešte špecifickejšou pri formovaní včasnostredovekých národov.

Okrem toho z prác viacerých historikov vyplýva, že svoju rolu tu hrali aj regionálne záujmy neraz spojené s odlišnými verziami národných prekladov Biblie či odlišnými liturgickými formulami. V zápase o uznanie národného jazyka za liturgický sa v stredoveku často argumentovalo existenciou rôznorodosti jazykov a všeobecne akceptovaných rozdielov v cirkvi.

Netreba však v súvislosti s našim výskumným zámerom zabúdať, že kresťanstvo v 8. – 9. storočí bolo pluralitné a pestré. Na druhej strane samotná Európa bola jazykovo zaujímavým (pluralitným) a problémovým kontinentom. Hoci to mohlo vytvárať dostatočne priaznivý kultúrny kontext v prospech variability jazykov, problematika etablovania národných jazykov v liturgii sa ocitla na križovatke, pričom tento zlom kolidoval s obdobím príchodu solúnskych bratov na Veľkú Moravu. Proces inkulturácie sa náhle zabrzdl a predznamenal zánik cyrilo-metodskej misie.

Jedna z kľúčových informácií o presadzovaní staroslovienského jazyka sa zachovala v hagiografii z 9. storočia – Život *Konštantína*. Napriek tomu, že zámerom spisu bolo podať vysvetľujúci príbeh misie a vykresliť jedného z jej hlavných protagonistov, naplno odkryl pesimistický obraz, ktorého ústrednou témou bola otázka jazyka.

Podľa spisu sa bratia počas cesty do Ríma na jeseň v roku 867 (prípadne začiatkom nasledujúceho roka) zastavili v Benátkach. Ohlas na ich aktivitu medzi Slovanmi vyvolal rozruch. Ocitol sa zoči-voči miestnej duchovnej elite, zastávajúcej teóriu troch jazykov. Podnet k diskusii s nimi dali zrejme samotní bratia, keď spolu so svojimi učeníkmi verejne slúžili slovanskú liturgiu.

Existujú spoľahlivé svedectvá, že v Benátkach žili celé stáročia viaceré etniká, rasy, jazyky i náboženstvá (západní a východní kresťania, židia, moslimovia). Sídlili tu medzinárodné kupecké komunity, ktoré mali vlastné štvrte a udržiavali čulé obchodné styky so svojimi domovskými krajinami. Bolo to multietnické a rýchlo sa rozvíjajúce obchodné mesto. Napriek tomu Konštantín musel čeliť situácii, že: *„Zišli sa proti nemu biskupi, kňazi a mníši ako havrany na sokola a osopili sa naňho s trojjazyčným bludom, hovoriac: Človeče, povedz nám, prečo si zostavil teraz Slovienom písmená a učíš ich, ktoré nikto predtým nevynašiel, ani apoštolovia, ani rímsky pápež, ani Gregor Bohoslovec, ani Hieronym, ani Augustín? My totiž poznáme len tri jazyky, ktorými sa patrí v knihách chváliť Boha hebrejsky, grécky a latinsky.“*³ Misionár odpovedal: *„Či neprichádza dážď od Boha na všetkých rovnako? A či slnko nesvieti takisto na všetkých? Či rovnako nedýchame na vzduchu všetci? To sa vy nehanbíte uznávať iba tri jazyky a prikazovať, aby všetky ostatné národy a kmene boli slepé a hluché? Povedzte mi, či robíte Boha bezmocným, že to nemôže dať, alebo závistlivým, že to nechce?“*⁴

Hlavný argument proti trilingvizmu vychádzal zo skúsenosti: *„My však poznáme mnohé národy, ktoré majú písmo a oslavujú Boha každý svojim jazykom. Ako je známe, sú to tieto: Arméni, Peržania, Abazgovia, Iberi, Sugdi, Góti, Avari, Tyrsi, Kozári, Arabi, Egyptania, Sýrčania a mnohé iné.“*⁵ Dišputa končila dlhším citátom z Listu apoštola Pavla Korinťanom⁶ a veršom z Listu Filipanom⁷.

Antilatinská polemika v cirkvi existovala od 4. storočia, ale kto v 9. storočí publikoval protilatinské práce, bol patriarcha Fotios. Teologicky, filozoficky

³ ŠKOVIERA, A. (zost.). *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*. Bratislava : Post Scriptum, 2013, s. 34.

⁴ ŠKOVIERA, A. (zost.). *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*. Bratislava : Post Scriptum, 2013, s. 34.

⁵ Konštantín vymenoval dvanásť východných národov, patriacich do okruhu byzantského kresťanstva, ktoré používali vlastný liturgický jazyk. V skutočnosti Arméni a Peržania používali sýrsky jazyk, Chazari (v preklade A. Škovieru Kozári) zrejme hebrejčinu a Abazgovia alebo Abcházci gruzínčinu. Pod Sugdmi si treba zrejme predstaviť Alanov a Tyrsi (Tursi) boli podľa Dvorníka Maďari alebo Huni, ktorí sú v byzantských prameňoch často označovaní ako Turci. Porov.: DVORNÍK, F. *Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance*. Praha : Slovanský ústav, 1933. s. 207–209; VAŠICA, J. *Literární památky epochy velkomoravské*. Praha : Vyšehrad, 1996, s. 272–273.

⁶ 1 Kor 14, 5 – 40

⁷ Fil 2, 11

a lingvisticky zdôvodňoval, že latinská viera nie je pravoverná. Vo svojom teologickom uvažovaní si položil otázku, či by rímska cirkev nemala byť zničená pre svoje zlozvyky (sobotný pôst, *filioque*, bezženstvo kňazov, zákaz kňazom birmováť, podriadenosť pápeža cisárovi) a napokon exkomunikoval pápeža, resp. západnú cirkev. Okrem toho k vytváraní nepriateľskej klímy voči Rímu prispievali byzantskí mnísi, zaangažovaní v teologickom spore o *filioque*, ale aj ťažkosti s Bulharmi, ktorí práve v tom období prešli pod konštantínopolskú jurisdikciu. Tieto skutočnosti sa považovali za dosť silné na to, aby Východ z dovtedajšej obrany prešiel do útoku a začal sa vztyčovať múr rozdelenia. V tomto kontexte sa misia medzi Slovanmi mohla vnímať ako jeden zo znakov východnej mocenskej expanzie na Západ.⁸ Bolo dobre známe, že oblasti osídlené Slovanmi boli po roku 800 externými misijnými územiami východofranských cirkevných inštitúcií. Práve tie mali primárne zásluhy na šírení kresťanstva medzi Slovanmi.

Toto prepojenie ilustruje zistenie Josefa Vašicu, ktorý poukázal na význam akvilejského patriarchu. Do jeho jurisdikcie spadali korutánski Slovania.⁹ Hoci v Živote Konštantína a v Živote Metoda sa nespomína, že by bratia prišli s patriarchom do styku, nemožno to vylúčiť. Do Benátok museli ísť cez Akvileju a rovnako nezanedbateľný bol dobový kontext. Totiž 23. septembra 867 sa v Konštantínopole konal krvavý prevrat, kedy bol zavraždený Michal III. Práve on poslal solúnskych bratov na Moravu. Po jeho smrti sa trónu zmocnil Bazil Macedónsky. Došlo k pretrhnutiu, resp. uvoľneniu záväzkov slovanských misionárov voči Konštantínopolu. V tom čase akvilejský patriarcha napísal obranu slovanskej liturgie a jej stopy boli viditeľné v pápežských prejavoch Hadriana II., ale i bule Jána VIII. *Industriae tuae*.¹⁰

V skutočnosti Život Konštantína sa opakovane prepisoval a mohli doň preniknúť isté úpravy. Ivan Dužev, jeden z najuznávanejších byzantológov, spochybnil Život *Konštantína* v otázke existencie viacerých rovnoprávných liturgických jazykov.¹¹ Jeho kritika sa zakladala na nejednoznačnosti tvrdenia, ktoré povedal Konštantín: „*Poznáme mnohé národy, ktoré majú písmo a oslavujú Boha každý svojím jazykom.*“ Myslel tým azda na množstvo národných liturgických jazykov v dobe, kedy žil, alebo len rozprával o jazykovej, náboženskej a kultúrnej symbióze sveta nezávisle od cirkevnej praxe?

Scéna z Benátok, ako ju zachytila hagiografia, by skôr poukazovala na to, že Konštantín narážal na existenciu národnej spisby. Kľúčová bola pritom liturgická spisba kresťanských, resp. nedávno christianizovaných národov, takže vzhľadom na predmet dišputy by nerozprával o knihách vo všeobecnosti. V opačnom prípade by jeho slová pred zhromaždením, ktoré evidentne malo dostatočné

⁸ AVENARIUS, A. *Die byzantinische Kultur und die Slawen. Zum Problem der Rezeption und Transformation (6. bis 12. Jahrhundert)*. Wien : Böhlau Verlag, 2000, s. 49.

⁹ VAŠICA, J. *Literárni památky epochy velkomoravské*, s. 272–273.

¹⁰ ŠTIH, P. Slowenisch, Alpenslawisch oder Slawisch zwischen Donau und Adria im Frühmittelalter. In *Sprache und Identität im frühen Mittelalter*, 2012, 20, s. 173; VAŠICA, J. *Literárni památky epochy velkomoravské*, s. 273.

¹¹ DUJČEV, I. Il problema delle lingue nazionali nel medio evo e gli Slavi. In *Ricerche Slavistiche*, 1960, 8, s. 49.

znalosti, nemali žiadnu váhu. Benátky boli hlavným západným prístavom pre cestu do Konštantínopola, takže isté informácie sa tu dostávali aj touto cestou a nespájali ich len obchodné vzťahy.

Oveľa zložitejšie je však vysvetliť, čo chcel Konštantín povedať vymenovaním národov, ktoré chválili Boha každý svojím jazykom („*litteras scientes et Deo laudem tribuentes sua quaeque lingua*“),¹² resp. mali svoju vlastnú liturgickú tradíciu.

V tejto súvislosti slovinský lingvista František Grivec, ktorý preložil z latinčiny *Život sv. Konštantína a Metoda*, prišiel s tézou, že latinskému „*Deo laudem tribuere*“ najlepšie zodpovedá staroslovienske „*slavosloviti*“. V podstate tento názor je akceptovaný dodnes.¹³ Podľa Griveca autor Konštantínovho životopisu použil tento výraz vo vzťahu k liturgii. Základom tvrdenia bol záver sedemnásťtej kapitoly *Života sv. Konštantína*, kde sa uvádzalo, že keď bratia v Bazilike Panny Márie v Ríme položili knihy na oltár a pápež im spolu s dvoma biskupmi vysvätil žiakov, Konštantín s novovysvätenými kňazmi neprestávali „*laudes Deo agere*“.¹⁴

Okrem toho slovo *laudare* sa nachádza v bule pápeža Jána VIII. adresovanej Svätoplukovi, a to priamo v súvislosti so slovanskou liturgiou.¹⁵ Pápež nielenže potvrdil právo na vlastný liturgický jazyk a možnosť kázať v tomto jazyku, ale pri zmienke o liturgii použil podobné slová, ktoré povedal Konštantín počas dišputy v Benátkach.

Pre získanie ucelenejšieho pohľadu na používanie národných jazykov v cirkvi v 9. storočí je však potrebné prekročiť jednostrannú pramennú optiku a oprieť sa o širšie spektrum dobových zdrojov.¹⁶ Pri pokuse o overenie Konštantínovho argumentu v prospech liturgickej oslavy Boha v jazykoch, ktoré vymenoval, možno naraziť na problém, či uvedené národy (Arméni, Peržania, Abasgovia, Iberi, Sugdi, Góti, Avari, Tursi, Chazari, Arabi, Egyptania a Sýrčania) mali už v tom čase vlastné písmo a liturgický jazyk. Aj keď sa tento problém riešil v minulosti,¹⁷ v ostatných rokoch sa mu znova začína venovať pozornosť.¹⁸

Nie je vylúčené, že Konštantín prišiel s niektorými z uvedených národov do kontaktu počas misijnej cesty na Krym v roku 861. Už v polovici 6. storočia Kosmas Indikopleustés v diele *Kresťanská topografia* písal o rozšírení kresťanstva

¹² GRIVEC, F. *Vitae Constantini et Methodii. Versio latina, notis dissertationibusque illustrata*. In *Acta Academiae Velehradensis*, 1941, 17, s. 16.

¹³ ŠKOVIERA, A. (zost.). *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda*, s. 36, 37.

¹⁴ GRIVEC, F. *Vitae Constantini et Methodii*, s. 17. Rovnako: GRIVEC, F. *Konstantin und Method Lehrer der Slaven*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1960, s. 20.

¹⁵ „*Litteras denique Sclavinicas a Constantino quodam philosopho reppertas, quibus Deo laudes debite resonent, iure laudamus et in eadem lingua Christi domini nostri preconia et opera enarrentur, iubemus; neque enim tribus tantum, sed omnibus linguis Dominum laudare auctoritate sacra monemur*“ MGH, EE 7, 1, s. 223–224.

¹⁶ ŠTIH, P. Slowenisch, Alpenslawisch oder Slawisch zwischen Donau und Adria im Frühmittelalter. In *Sprache und Identität im frühen Mittelalter*, 2012, 20, s. 171–184.

¹⁷ DUJČEV, I. *Il problema delle lingue nazionali nel medio evo e gli Slavi*, s. 53.

¹⁸ GETOV, D. *A Catalogue of Greek Liturgical Manuscripts in the Ivan Dujčev Centre for Slavo-Byzantine Studies*, Orientalia Christiana Analecta 279, Roma, 2007, s. 6–12.

medzi rozličnými (dnes zaniknutými) národmi v tejto oblasti, hoci je pravdou, že nie všetky jeho tvrdenia zodpovedali historickej a geografickej realite.

V súvislosti s kresťanstvom Arménov však nie sú žiadne ťažkosti, a to nielen pokiaľ ide o ich existenciu či doloženú náboženskú tradíciu, ale tiež jazyk, písmo a Konštantínove kontakty s nimi.

O čosi zložitejšie je to s Peržanmi, pretože Konštantín nikdy v Perzii nebol. Ale vzhľadom na to, že počas cesty k Arabom medzi rokmi 855 – 856 navštívil mesto Samarra na východnom brehu Tigrisu, mohol sa dostať do ich tesnej blízkosti a mať tak aspoň sprostredkované informácie o ich liturgii.

Niektoré informácie mohli pochádzať z dobovej spisby. Bol vzdelancom a nemožno vylúčiť, že poznal dielo Kosmasa Indikopleustésa, cestovateľa, kupca a neskoršieho egyptského mnícha. Tento autor kvetnato písal o kresťanstve Peržanov, že majú „*množstvo chrámov, biskupov, kresťanských národov, mučeníkov a mníchov*“¹⁹. Perzia bola podľa neho oblasťou s množstvom misionárov, evanjelizujúcich v najvzdialenejších končinách sveta.

V tom čase malo kresťanstvo hlboké korene aj medzi Abasgami²⁰ v oblasti Kaukazu, s ktorými Konštantín prišiel do kontaktu počas cesty k Chazarom. Ich liturgickým jazykom bola gruzínčina, teda jazyk Iberov, ktorých vymenoval hneď po nich. Gruzínčina sa v skutočnosti používala v liturgii už od 3. storočia.²¹

Isté ťažkosti panujú okolo presnej identifikácie Sugdov. Ohľadom tejto skupiny panovala v minulosti všeobecne rozšírená mienka, že by mohlo ísť o krymských Alanov.²² Alani však nemali vlastné písmo a neexistujú svedectvá ani o ich jazyku. Bez toho, aby sme zachádzali príliš do etnogenézy tohto etnika, dnes sa objavujú názory, že mohol ísť o Gótov žijúcich na Kryme, ktorí prijali kresťanstvo koncom 3. storočia v ariánskej podobe, a to vďaka misionárskej aktivite biskupa Wulfilu, ktorý tiež preložil Sv. písmo do góštiny.

Ďalšími boli Avari. Tento kočovný a výbojný národ mongolského pôvodu prinútil cisár Justinián, okolo roku 550, usadiť sa na území dnešnej Ukrajiny. V súvislosti s Avarmi však história ani archeológia nedisponujú žiadnymi dôkazmi avarskeho písma. Navyše koncom 8. storočia už neexistovali a ako národ zanikli. Aj okolo Tursov je viacero otáznikov. Niektorí sa domnievajú, že by mohlo ísť o starobylý ruský kmeň Tivercov, prípadne ide o chybu, ktorú urobil starosloviensky hagiograf, keď nesprávne prepísal grécke slovo *Tourkoi*, čo tvrdil Dujčev.²³

Konštantínovu pozornosť pochopiteľne pútala konverzia Chazarov a v jeho zozname sa objavili takmer povinne. Kresťanstvo však prijali až v jeho dobe a či

¹⁹ *The Christian Topography*, s. 119, 16 – 18, 7.

²⁰ Dnes už zaniknutý národ žijúci v oblasti Abcházsk. Spomína ich byzantský historik Prokopios z Kaisareie v knihe *Vojna s Peržanmi*. Prokopios z Kaisareie. *Válka s Peršany a Vandaly*. Praha : Odeon, 1985.

²¹ ŠAFIN, J. Z dejín ruského religiózneho myslenia. Novgorod, Moskovská Rus a západ od konca 15. storočia – Gennadievská Biblia, Novgorodská Sofia. In *Historia Ecclesiastica*, 2015, 2, s. 32.

²² DVORNÍK, F. *Les Slaves*, s. 172.

²³ DUJČEV, I. Zur literarischen Tätigkeit Konstantins des Philosophen. In *Byzantinische Zeitschrift*, 1951, 44, p. 106.

mali vlastné liturgické knihy, nemožno okrem zmienky v Živote sv. Konštantína potvrdiť žiadnym iným historickým prameňom. Podľa všetkého pri liturgických úkonoch používali hebrejčinu. Naopak, vlastnú liturgickú spisbu mali Arabi, Egypťania a Sýrčania.

Analýza zoznamu národov, ktoré boli vymenované počas dišputy v Benátkach, ukazuje, nakoľko ho z historického pohľadu možno považovať za hodnoverný. Z uvedeného vyplýva, že tri národy (Sugdi, Avari a Chazari) nemali bohoslužobné knihy v svojom jazyku. Napriek tomu nemožno Konštantína obviňovať zo skresľovania či manipulovania faktov. Aj keď moderný výskum značne pokročil, ešte stále nemáme dostatok poznatkov o 9. storočí, ktoré mohol mať on. Pozoruhodný bol však aj záver polemiky s trojjazyčníkmi, kedy povedal, že pozná „množstvo iných“ národov s vlastnou abecedou. Mohlo by sa zdať, že išlo o obyčajné rétorické zveličovanie, lenže skutočne existoval minimálne ešte jeden národ, ktorý mal v tom čase svoje vlastné písmo a liturgiu, a to Etiópčania.

Konštantín čelil latinsko-germánskemu kléru už na Veľkej Morave. Franskí duchovní za najvážnejší argument proti právu Slovanov na vlastný liturgický jazyk považovali teóriu troch jazykov. Konštantínov životopisec napísal: „*Keď rástlo Božie učenie, prekliaty diabol, zlý závistník od počiatku, nezniesol toto dobro, ale vošiel do svojich nádob, začal mnohých popudzovať, hovoriac im: Takto sa Boh neoslavuje. Veď keby mu to bolo milé, či by nebol mohol urobiť, aby aj títo od počiatku písali svoje reči písmenami, a tak slávili Boha? Ale len tri jazyky si vyvolil: hebrejsky, grécky a latinsky, ktorými sa svedčí vzdávať Bohu chválu. Takto vraveli latinskí duchovní, arcikňazi a učenici. Bojujúc s nimi [...] premohol ich slovami Písma a nazval ich trojjazyčníkmi (trium linguarum cultores), lebo Pilát tak napísal v nápise na Pánovom kríži.*“²⁴ Tento úryvok možno považovať za esenciu celého problému. Vystihoval skúsenosť oboch strán, ktoré sa v ňom angažovali. Ukazuje, že po pomerne rýchlej fáze christianizácie verejného života franskými misionármi na Veľkej Morave nasledovala náročnejšia fáza spojená s obhajovaním národného jazyka v obradoch, s ktorou prišli misionári z Byzancie. Túto fázu charakterizovalo napätie, obavy a odmietanie. Mohla za to dichotómia (Rím – Konštantínopol, Východ – Západ), ktorá pramenila z otvoreného nepriateľstva a nepochopenia toho, čo si vyžadovala evanjelizačná prax pre zvnútornenie kresťanstva v živote christianizovaného etnika.

Prejavy tejto konfrontácie v otázke jazykov odrážali mentalitu ranostredovekej spoločnosti. Podľa mienky autora a obhajcu Života sv. Konštantína nebola predstava troch liturgických jazykov ničím iným než diabolským pokušením, a teda nemala posvätný pôvod. V modlitbe, ktorú svätec misionár predniesol bezprostredne pred svojou smrťou, sa okrem iného modlil za odstránenie trojjazyčného bludu.²⁵ Bola to však len časť mozaiky. Meniace sa administratívnoprávne a cirkevnoprávne pomery sa odrazili v jazykovej i kultúrnej politike.

Netreba sa na tomto mieste bližšie zmieňovať, že postoje trojjazyčníkov mali biblické zdôvodnenie. Kvôli tomu dochádzalo k diskreditácii oponentov a propa-

²⁴ ŠKOVIERA, A. (zost.). *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*, s. 33.

²⁵ ŠKOVIERA, A. (zost.). *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*, s. 38.

gácii ich nekresťanského obrazu. Táto tendencia bola vzájomná a týkala sa oboch strán.

Franský klérus si robil nároky, ktoré bolo treba vnímať v súvislosti s ich poslaním a ich fázou christianizácie Slovanov. Úspešnosť franských misionárov bola vo veľkej miere podmienená spoluprácou s držiteľmi politickej moci. Od nich prijímali mocenskú podporu a ochranu pri šírení kresťanstva. Tá bola viditeľne spojená so zabezpečením materiálnej infraštruktúry, hlavne pri zriaďovaní kultových miest a kláštorov a ich vybavení liturgickými predmetmi.²⁶ Ale nová vlna misie, ktorá prišla s byzantskými misionármi, zmenila tento charakter a vzájomné nálady. Dochádzalo ku konkurenčným zápasom a hrozili obavy z procesu orientalizácie kresťanstva, ktorý bol pre latinských duchovných šokujúci. Otázka jazyka sa stávala centrálnym problémom propagátorov staroslovienčiny. Jeho správne uchopenie predstavovalo pre nich prvé víťazstvo pri získaní všeobecného uznania jazyka ako nástroja rozvoja civilizácie Slovanov spojenej s novou vlnou evanjelizácie. Napriek tomu v dišputách byzantských misionárov nebolo okrem sarkazmu vážnejších výpadov proti latinskej cirkvi.

Dišputy ohľadom troch jazykov našli odozvu aj v iných textoch. Život Metoda opisoval pobyt bratov a ich žiakov v Ríme. Autor sa stručne zmienil o nevráživosti zo strany zástancov troch jazykov. „Boli však mnohí iní ľudia, čo sa posmievali slovienským knihám, hovoriac: Neprináleží nijakému národu mať vlastné písmená okrem Židov, Grékov a Latincov, a to podľa Pilátovho nápisu, ktorý napísal na kríži Pána. Pápež, nazvúc ich pilátnikmi a trojjazyčníkmi, ich prekliat.“²⁷ Ukážka navyše predstavovala inú situáciu. Kým v Živote sv. Konštantína sa dišputa s trojjazyčníkmi odohrala pred príchodom do Ríma, podľa Metodovho životopisca sa konala v Ríme až po schválení staroslovienčiny. Autor životopisu síce tvrdil, že samotný pápež odsúdil teóriu troch jazykov, ale citovaná kapitola zo Života Metoda nebola ničím iným, než zhrnutím paralelných kapitol zo Života sv. Konštantína vrátane dišputy v Benátkach. Tiež tu bol uvedený list pápeža Hadriana II., ktorý potvrdzoval staroslovienčinu ako liturgický jazyk. Síce bol prepísaný *in extenso*, autor životopisu mal vážnejšiu potrebu dať informáciou o pohrebe arcibiskupa Metoda, ktorý sa konal v latinčine, gréčtine a staroslovienčine, aby potvrdil praktické používanie staroslovienčiny ako liturgického jazyka.

Z *Pochvalného slova o sv. Cyrilovi a Metodovi* od anonymného bulharského autora vyplýva, že keď bratia zvíťazili nad „zlovôlou“ obhajcov troch svätých jazykov, „kázali Božie slovo v novom jazyku“.²⁸ Hoci *Pochvalné slovo* žánrovo predstavovalo poetické dielo, list pápeža Hadriana II. bol pre autora natoľko dôležitý, že podal jeho syntézu. Písal tiež o tom, ako Metod „potopil“ prívržencov troch jazykov „v prúde biblických podobenstiev“, ale chvála patrila aj druhému z bratskej

²⁶ KOŽIAK, R. *Conversio Gentium a christianizácia vo včasnom stredoveku*. In *Ružomberský historický zborník*, 1, Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, Filozofická fakulta, Katedra histórie, 2007, s. 90.

²⁷ VRAGAŠ, Š. *Život Konštantína a život Metoda*. Bratislava : Karmelitánske nakladateľstvo, 2013, s. 72–73.

²⁸ ŠKOVIERA, A. (zost.). *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*, s. 69.

dvojice, porážajúcemu trojjazyčníkov nazývaných bludármi, od ktorých si obaja veľmi vytrpeli.²⁹ Výnimkou nebola ani *Moravská legenda*, ktorá opisovala ťažkosti Konštantína Cyrila, ktorý „*bohoslužby a božské ofícium spieval v slovanskom jazyku*“, ale aj schválenie slovanskej liturgie Rímom.³⁰

Pre výskum problematiky národných jazykov v cirkvi v stredoveku je dôležitá *Rozprava o písmenách mnícha Chrabra* z konca 9. storočia. Jej potenciál spočíva v tom, že reagovala na najzložitejšie problémy ohľadom staroslovienčiny a legitimacy jej jestvovania. Dôvody, s ktorými narábal tento bulharský autor, boli praktickej, historickej a teologickej povahy. Jeho hlavným zámerom bola obrana staroslovienskeho písma pred trojjazyčníkmi. Aby dokázal, že latinskými a gréckymi písmenami sa nedajú vysloviť niektoré hlásky hovorového staroslovienskeho jazyky, uviedol jedenásť staroslovienskych slov. Všetky boli súčasťou náboženskej terminológie. V podstate poukázal na dobový stav, ktorý zahrnoval etnickú, jazykovú i kultúrnu jedinečnosť obyvateľstva.

Tiež otvoril otázku vývoja gréčtiny. Uviedol, že obsahuje prvky hebrejskej abecedy a taktiež poukázal na vzťah medzi gréckym a staroslovienským písmom.

Nielen Konštantín si musel vypočúť, že staroslovienske písmená nevynašli „*apoštolí, ani rímsky pápež, ani Gregor Teológ, ani Augustín*“³¹, ale s tým istým problémom sa stretával aj mních Chabr. Napísal: „*Iní hovoria: ‚Načo sú sloviencke knihy? Nevytvoril ich ani Boh ani anjeli, ani nie sú staré ako hebrejské, latinské a grécke knihy, ktoré sú od pradávna a sú milé Bohu.‘ Iní dokonca veria, že Boh sám vytvoril písmená – chudáci nevedia, čo hovoria – a že Boh prikázal, aby sa knihy písali v troch jazykoch, nakoľko sa evanjeliu píše, že ‚nápis bol napísaný po hebrejsky, latinsky a grécky‘ a sloviensky jazyk nebol medzi nimi, čo znamená, že slovienske knihy nepochádzajú od Boha.*“³² Chabr, vychádzajúc zo stredovekého poznania o jazykoch, odmietol predstavu nadriadenosti či božského pôvodu písmen abecedy. Podľa neho ak bol nejaký jazyk stvorený, tak to nebola hebrejčina, gréčtina a latinčina, ale asýrčina. A nerozprával ňou iba Adam, ale všetci po potope až po Babylonskú vežu.

Pri popieraní posvätného charakteru gréčtiny a vysvetlení vzniku Sv. písma v gréčtine Chabr využíval všeobecné známe poznatky z lingvistiky. Sústredil pozornosť oponentov na vývoj gréckej abecedy a preklad Septuaginty. Takto sa dostal k téze o posvätnom pôvode staroslovienskej abecedy a literatúry: „*Pokiaľ ide o sloviencinu, iba Konštantín, zvaný Cyril, vytvoril abecedu a v priebehu niekoľkých rokov preložil do nej sväte knihy, kým oni (Gréci, pozn. PO) siedmi muži niekoľko rokov zostavovali písmo a potom sedemdesiati muži priložili ruku k pre-*

²⁹ ŠKOVIERA, A. (zost.). *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*, s. 69.

³⁰ *Moravská legenda*. In STANISLAV, J. *Životy slovanských apoštolov Cyrila a Metoda v legendách a listoch*. Turčiansky Sv. Martin : Matica Slovenská, 1949, s. 154–155.

³¹ ŠKOVIERA, A. (zost.). *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*, s. 33.

³² ŠKOVIERA, A. (zost.). *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*, s. 173; RATKOŠ, P. *Pramene k dejinám Veľkej Moravy*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1968, s. 265; Skazanie o písmenách mnícha Chrabra. In STANISLAV, J. *Životy slovanských apoštolov Cyrila a Metoda v legendách a listoch*. Turčiansky Sv. Martin : Matica Slovenská, 1949, s. 121.

kladu. Teda slovienske písmená sú svätejšie a úctyhodnejšie, pretože ich vytvoril svätec, kým grécke vytvorili Gréci, ktorí boli ešte pohanmi.“ Už letmý pohľad na vývoj gréckej abecedy a písma prezrádza, že bol výsledkom dlhej evolúcie. Napriek tomu, že Chrabr uznával nedokonalosti staroslovienskej abecedy, snažil sa ju brániť. Použil na stredovek mimoriadne zriedkavý argument: „Keby aj niekto povedal, že on (Konštantín, pozn. PO) nezostavil písmená správne, pretože aj dnes sú upravované, odpovedali by sme mu takto: „Aj grécke písmená sa viackrát menili [...], je omnoho ľahšie niečo zmeniť, než vytvoriť.“³³

Z uvedeného vyplýva, s akým nasadením misionári zápasili proti trilingvizmu. Prvou prekážkou, ktorú museli zdolať, bola obmedzujúca predstava o počte jazykov pri liturgických úkonoch.

Zachované svedectvá dokumentujú jednoznačný postoj východu proti teórii troch posvätných jazykov. V Živote sv. Konštantína sa uvádza list cisára Michala III. adresovaný Rastislavovi na Veľkú Moravu. V liste, ktorý potvrdzuje vyššie povedané, cisár píše: „Boh, ktorý chce, aby každý dospel k poznaniu pravdy a usiloval sa o vyššiu hodnosť, uvidel tvoju vieru a snahu, učinil to i teraz za našich čias a zjavil pre váš jazyk písmená. To sa nestalo už dávno, iba v prvých rokoch, aby ste sa aj vy priradili k veľkým národom, ktoré oslavujú Boha svojím jazykom.“³⁴ Nejde o ojedinelé svedectvo. Možno ho potvrdiť inými textami byzantskej proveniencie, potvrdzujúcimi koncepciu jazykovej rôznorodosti. Medzi nimi je potrebné spomenúť patriarchu Fotia, s ktorého menom sa spája *Spis proti Frankom*. Hoci ide o falzum, a to pravdepodobne až z 11. storočia, kedy vrcholila kríza medzi západným a východným kresťanstvom, v spise medzi obvineniami latinskej cirkvi možno okrem iného čítať, že „tvrdí, že okrem hebrejčiny, gréčtiny a latinčiny, nemožno chváliť Boha inými jazykmi“³⁵. Rovnaká kritika trilingvizmu latinskej cirkvi sa objavila aj v roku 1281 v anonymnom liste.³⁶

Tieto svedectvá predstavovali východný postoj v prospech národných jazykov. Možno tu zaradiť aj odpoveď antiochijského patriarchu Theodorosa Balsamona z konca 12. storočia. V odpovedi na otázku alexandrijského patriarchu, či arménski a sýrski kňazi v Egypte môžu používať vlastný jazyk pri liturgických úkonoch, alebo musia používať gréčtinu, odpovedal, že používanie národných jazykov v liturgii je dovolené, no je dôležité dbať na vernosť prekladu.³⁷

Uvedené svedectvá dostatočne prezentujú rozličné tradície. Pokiaľ by sme sa však sústredili iba na situáciu v 9. storočí, môžeme povedať, že zhoda v pohľade na otázku multilingvizmu, ktorú reprezentovali cisár Michal III. a patriarcha

³³ Skazanie o písmenách mnícha Chrabra, s. 121.

³⁴ ŠKOVIERA, A. (zost.). *Pramene o živote svätých Cyrila a Metoda a ich učeníkov*, s. 32.

³⁵ HERGENRÖTHER, J. G. *Monumenta graeca ad Photium ejusque historiam pertinentia*. Berlin : Nabu Press, 2012, s. 68.

³⁶ DAVREUX, J. Le codex bruxellensis (graecus) II, 4836 (de haeresibus). In *Byzantion* [online]. 1935, roč. 10, č. 1, s. 91–106 [cit. 2020.02.10]. Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/i40174145>

³⁷ *Patrologia graeca*, Migne, 138, 957b. [cit. 2020.02.10] Dostupné na internete: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uva.x030486987&view=1up&seq=495&q1=957>

Fotios, bola prítomná aj v misijných aktivitách Konštantína a Metoda. Konštantín a jeho žiaci postupovali plne v súlade s postojmi Konštantínopola.³⁸

Ten bol aspoň v istých momentoch v zhode aj s postojmi západu. Potvrďuje to prvá synoda vo Frankfurte, ktorú zvolal Karol Veľký v roku 794. Na nej bolo prijaté uznesenie, „*aby nikto neveril, že Boh má byť len v troch jazykoch chválený, lebo Boh má byť vo všetkých jazykoch chválený*“³⁹. Prioritou nebolo uprednostňovanie jednej tradície pred druhou, ale spolužitie v interkultúrnom priestore.

Napriek tomu koncepcia troch jazykov mala v priebehu druhej polovice 9. storočia svojich aktívnych zástancov, protirečiacich takýmto vyhláseniam. O niekoľko desaťročí neskôr, keď solúnski bratia viedli misiú medzi Slovanmi, sa od tohto frankfurtského vyhlásenia upustilo. Prednosť dostávala teória troch jazykov, resp. latinizácia, a to s jediným zámerom, udržať jednotu cirkvi. Toto vysvetľuje skutočnosť, prečo sa viacerí staroslovienski spisovatelia koncom 9. a začiatkom 10. storočia pustili do obrany staroslovienciny.

Hoci v Živote Konštantína sa opis vytvorenia staroslovienskej abecedy Konštantínom Filozofom a jeho žiakmi javí pre svoje mirakulózne prvky ako nepravdepodobný, treba ho považovať na svoju dobu nielen za úplne prirodzený, ale tiež klásť do súvislosti s obhajobou božského pôvodu staroslovienskej abecedy ako argumentu pre jej legitimitu.

V konečnom dôsledku okrem uvažovania o „*veľkom východnom princípe, že všetky jazyky možno používať v liturgii*“, netreba zabúdať na viaceré výhody, ktoré vyplývali z aplikovania tejto zásady v prospech kultúrneho rozvoja christianizovaných národov.⁴⁰

Myšlienka ohľadom používania národných jazykov v liturgii korešpondovala so snahou národov, resp. etník v prospech vytvorenia samostatných cirkevných spoločenstiev a ich emancipácie spod jurisdikcie veľkých cirkevných centier. Proces uznania princípu jazykovej členitosti pre Slovanov, zvlášť južných a východných, viedol cestou vlastnej abecedy a potvrdenia národného jazyka. V zapätí sa tieto snahy stali základom rozvoja literatúry. Tento proces, spojený so zmenou takmer dogmatického princípu troch jazykov, otvoril cestu rozvoja slovanskej civilizácie, hoci čoskoro ju zasiahla silná latinizácia.⁴¹

³⁸ VAŠICA, J. *Literárni památky epochy velkomoravské*, s. 51.

³⁹ MGH, *Concilia aevi Karolini*, 2, 1, 171. [cit. 2020.02.10] Dostupné na internete: https://www.documentacatholicaomnia.eu/20vs/201_MGH/1925-1933,_MGH,_2_Leges._3_Concilia_02_2._Concilia_Aevi_Karolini_AD_0819-0842,_LT.pdf

⁴⁰ DUJČEV, I. *Il problema delle lingue nazionali nel medio evo e gli Slavi*, s. 39.

⁴¹ ŽEŇUCH, P. Cyrilské a latinské písomnosti byzantskej tradície v kontexte kultúrneho i náboženského pluralizmu v regióne pod Karpatmi. In *Poznávanie kultúrneho dedičstva sv. Cyrila a Metoda*. Michalov Jozef a kol. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Ústav výskumu kultúrneho dedičstva Konštantína a Metoda, 2007, s. 23.

**PREPIS, CHARAKTERISTIKA A KOMPARÁCIA
LATINSKÝCH CIRKEVNÝCH KALENDÁROV
BRATISLAVSKÉHO MISÁLU (MISSALE HENRIK STEPHANI)
A PREŠOVSKÉHO BREVIÁRU (BREVIARUM NOTATUM
CRACOVIENSE)**

Renáta KOČIŠOVÁ

Church Latin Calendars contained in two Slovakian Medieval Codices - the Bratislava Missal, or the Missale Henrik Stephani, and the Prešov Breviary, or the Breviarum Notatum Cracoviense, their transcriptions, characteristics and comparison

One cannot imagine the multiple purposes of medieval calendars nowadays. In the then spiritual life a typical calendar served mainly as an annual plan of a Church year with clear specification of each act involved in it. The structure of the calendars in question reflects that of the Julian calendars dated to the last third of the 14th century; and the holidays, saint's days and memorable days contained there can typically be divided into three groups. The first one comprises the main holidays linked to the life of Jesus Christ, important biblical and other crucial saints. The second one commemorates the days related to famous popes, bishops, martyrs, abbots, as well as patronesses venerated mostly in German-, Dutch- and French-speaking countries and regions. A very important entity within this group is represented by the rulers and saints of ancient Rome – namely those who had merit in the development of the early Christian spiritual life. The third group gathers the role model rulers and patron-saints with impact on the area of today's Slovakia and some adjacent areas (having as a rule ethnically mixed population). Examining the third group hints us that the calendar inscribed in the Bratislava missal followed the Esztergom (Ostrihom) rite and commemorated the relevant medieval Hungarian saints; the annexes to this codex bear evidence that the liturgies based on it were celebrated in Bratislava and its surrounding yet in the 15th century. As for the Prešov Breviary, it was created in the parish of Debno belonging to the Krakow diocese. Although the impact of the diocesan seat was considerable, it has more universalistic character – besides the relevant Polish saints it also presented the figures from other countries – obviously due to the international character of the monastic order settled down in the region of Podhale. It is also obvious that relatively numerous holidays and saint's days in both calendars are identical, even in the second and the third group in question. Surprisingly, both codices contain the transcript of the Church Calendar dated to 1374, despite the different years of their compilation – the Prešov Breviary in 1375 and the Bratislava Missal in 1377. The motions of the Sun and the Moon are presented more in detail in the Prešov codex. The calendars precede large inscriptions of various biblical texts and liturgic chants in the Metz gothic system of notation.

Keywords: *medieval calendar, Missale Henrik Stephani, Breviarum notatum Cracoviense, Church year, perception of time in the Middle Ages, medieval codices and Slovakia.*

Vnímanie stredovekého času – úvod do problematiky

Uznanie kresťanstva ako náboženstva, prebiehajúceho v čase a chronológii dejinných udalostí, prinieslo pre stredovekú spoločnosť novú kultúrnu úroveň. Na vnímanie stredovekého času upriamili pozornosť v poslednom období dvaja poprední francúzski medievalisti Jacques Le Goff a Jean-Claude Schmitt, ktorí sa zaoberali pojmami chronológia, čas, spísavanie kalendárov.¹ Stredoveká cirkev prevzala od Izraelitov a antickej spoločnosti rešpektovanie astronomických zákonitostí kozmu: geocentrizmus, obeh Mesiaca okolo Zeme, striedanie štyroch ročných období, striedanie tmy a svetla, tepla a zimy; nápomocnými publikáciami pre výskum nám bol preklad latinských teologicko-filozofických spisov *Confessiones* (Vyznanie) Aurelia Augustiana,² ale aj práca českého filozofa Daniela Špeldu,³ ktorý analyzuje premeny vnímania nebeských telies v staroveku, ktoré popísala stredoveká cirkev na základe vlastných výpočtov a kánonov. Nevyhnutnou publikáciou pre archivárov, historikov a duchovných, ktorí sa zaoberajú výskumom stredovekých kalendárov a výpočtami pohyblivých sviatkov sa v našich krajinách stala rokmi overená *Rukověť chronologie křesťanské* Josefa Emlera⁴ (1876). Autor v nej analyzuje proces prestupovania lunárneho a solárneho cyklu, ktorý popísal ešte rímsky politik Gaius Julius Caesar, jeho poznatky boli adaptované do stredovekých výpočtov. Za jedno z najstarších kritérií merania času vo svojej publikácii *Vadevecum pomocných věd historických*, považuje autorská trojica historikov⁵ striedanie dňa a noci; prehľadne informuje o fázach mesiaca a referuje aj o tom, že stredoveká spoločnosť vnímala tzv. synodický mesiac (lunatio) a uprednostnila pred dekadovým vnímaním týždňa sedemdnňový cyklus.

Ťažiskovou databázou, ktorá sústredila výskumy desiatok stredovekých medievalistov (prepisy stoviek stredovekých kalendárov mnohých národov), sa nám stala medzinárodná databáza *Corpus Kalendarium* (CoKL), avšak niektoré mená svätcov v nami skúmaných dvoch kalendároch sa tam nevyskytli. Charakteristiku pojmov kalendár/kalendárium v rámci dobových zvyklostí podáva *Encyclopédia Beliana*.⁶ O kodikologickom popise a proveniencii dvoch skúmaných kódexov podal odborné informácie Július Sopko.⁷ Prepis latinských

¹ LE GOFF, J. - SCHMITT, J.C. *Encyklopedie středověku*. Preklad kol. autorov. Praha : Vyšehrad, 2002. 935 s.

² AUGUSTINUS. *Vyznání*. Kniha XI (čas). Preklad LEVÝ, Mikuláš. Praha : Nakladatelství Kalich, 1992. 564 s., AUGUSTINUS. *Confessiones* (Bekenntnisse). Aus dem Lateinischen übers. von Dr. Alfred Hofmann. München : Bibliothek der Kirchenväter, 1. Reihe, Band 18; Augustinus Band VII, 1914, 11. Buch, kap. 11-28. [cit. 2019. 01. 23]. Dostupné na internete: <http://www.unifr.ch/bkv/buch19-49.htm>.

³ ŠPELDA, D. *Astronomie v Antice*. Ostrava : Montanex, 2006. 262 s.

⁴ EMLER, J. *Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české*. Praha : Spolek historický, 1876. 90 s.

⁵ HLAVÁČEK, I. - KAŠPAR, J. - NOVÝ, R. *Vadevecum pomocných věd historických*. *Chronologie*. Praha : Nakladatelství H&H, 1997. 103 s.

⁶ ENCYCLOPEDIA BELIANA, zv. 7 (In-Kalg). [Heslo kalendár, kalendárium]. Bratislava : Encyklopedický ústav SAV, s. 679-680.

⁷ SOPKO, J. *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach*. Martin : Matica slovenská, 1981. 305s.; SOPKO, J. *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a v Rumunsku*. Martin : Matica slovenská, 1982. 401s.

mien, skratiek, ako aj určenie štýlu písma, sme uskutočnili na základe výskumov Hany Pátkovej.⁸ Záujem realizovať prepis a komparáciu dvoch stredovekých kalendárov vzišiel v rámci štúdia a príprav vysokoškolskej učebnice a kapitoly o Prešovskom breviári, ktorý nachádzal súvis s aachenskou kultúrnou tradíciou.⁹ Kalendáre stredovekých kódexov skúmal aj muzikológ Rastislav Adamko.¹⁰ Problematiku ozdobných miniatúr analyzovala u Bratislavského misálu Edita Hoffmann.¹¹ Notačný systém u Prešovského breviáru bol popísaný v rámci výskumu prameňov liturgickej hudby na Slovensku.¹² Prepis a komparácia kalendárov Bratislavského misálu a Prešovského breviáru nebola doteraz spracovaná.

Stredoveký cirkevný kalendár

Pôvodnou jednotkou cyklického chápania stredovekého času bol mesiac. Čiastočne obsahoval v sebe aj solárny princíp ročného cyklu (obeh Zeme okolo Slnka).¹³ Pretože 12 synodických mesiacov vytvorilo rok lunárny, ale s menším počtom dní (354 dní 8 hodín 48 minút 38 sekúnd), nekryl sa s rokom solárnym alebo tropickým (365 dní 5 hodín 48 minút 45 sekúnd).¹⁴ V takomto prípade sa vkladal trinásty mesiac, alebo niekoľko dní navyše – kde tak konali, riadili sa rokom lunisolárnym. Nezhody a časové posuny medzi lunárnym a solárnym cyklom viedli k uprednostneniu solárneho cyklu. Namiesto synodických mesiacov s 29. a 30. dňami, nastúpilo 12 mesiacov solárnych s 30. a 31. dňami, ktoré nie sú v nijakom spojení s premenami mesiaca.¹⁵ Reformovaný rímsky kalendár za čias Julia Caesara prevzal výpočty solárneho (tropického) roku a zaviedol priestupný rok. Deň navyše sa vkladal do posledného mesiaca v roku, ktorým bol pôvodne február, nakoľko v skorších obdobiach rímsky rok obsahoval len desať mesiacov.¹⁶

Na báze starovekého cyklického chápania premeny ročných dôb, na luni-solárnych výpočtoch, striedaní dvanástich mesiacov a zavedením permanentného sedemdnového týždenného cyklu, sa utváral stredoveký cirkevný rok. Počiatok liturgického alebo cirkevného roka je odlišný od roku občianskeho, resp. ka-

⁸ PÁTKOVÁ, H. 20Česká středověká paleografie. České Budějovice: Veduta, 2008. 175 s.

⁹ KOČIŠOVÁ, R. *Stredoveké hudobné pamiatky z územia Slovenska*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2017. 198 s.

¹⁰ ADAMKO, R. Príspevok k problematike kalendára v Misáli R.387. In *Slovenská hudba*, roč. 32, 2006, č. 2, s. 144 – 151; ADAMKO, R. Spišský liturgický kalendár na základe zachovaných rukopisov v Spišskej Kapitule a Alba Iulii. In *Musica mediaeva liturgica*, Zborník, 2010, s. 36-67.

¹¹ HOFFMANN, E. Henrik Csukárdi Plébános miniátor. In *Az Országos magyar szépművészeti múzeum évkönyvei*. IV.kötet. Budapest: Az Országos magyar szépművészeti múzeum kiadása, 1927, s. 74-90.

¹² VESELOVSKÁ, E. – ADAMKO, R. – BEDNÁRIKOVÁ, J. *Pramene cirkevnej hudby na Slovensku*. Bratislava : Slovenská muzikologická spoločnosť a Ústav hudobnej vedy SAV, 2017, s. 151-153.

¹³ EMLER, J. *Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české*. Praha : Spolek historický. 1876, s. VIII.

¹⁴ Výpočet trvania solárneho roku uskutočnil až v 18.storočí francúzsky astronóm a spisovateľ Jérôme Lalande.

¹⁵ Ref. 4, s. VIII.

¹⁶ Rok začínal 1. marcom: Martius, Aprilis, Maius, Junius, Quintilis, Sextilis, September, October, November, December. Od piateho mesiaca (Quinlitis) mali mesiace vo svojom názve číslovku, ktorá naznačovala poradie mesiaca.

lendárneho. Začal sa tvoriť v 10. – 11. storočí, kedy stále častejšie boli do liturgických kníh (sakramentárov) zaraďované texty prvej adventnej nedele, čím sa pravdepodobne mohol vyvinúť úzus, že ročný cyklus cirkevných sviatkov začína prvou adventnou nedeľou.¹⁷ Štruktúra cirkevného roka sa v priebehu storočí, na základe načasovania biblických udalostí rozčlenila do dvoch cyklov: od prvej adventnej nedele po Epifániu, od popolcovej stredy až po Turíce. Cirkevný rok sa tak prispôbil aj kalendárnemu cyklu stredovekej spoločnosti, ktorej od jari do jesene dominovali agrárne práce (sejba, žatva, zber plodín, chov dobytka a i.).¹⁸ Cirkevný rok sa stal časovou osou života celej kresťanskej spoločnosti, bol rozdelený podľa potrieb cirkvi do organizovaného poriadku, zaviedol presnú osnovu pre uplatnenie modlitieb a duchovných spevov, zakladal si na rešpektovaní striedania ľudských aktivít.

Prirodzené uznávanie cirkevného roka sa v stredoveku premietlo do monastického i sekulárneho života, zaviedol sa tzv. kresťanský letopočet, začali sa spísať prvé stredoveké cirkevné kódexy, zaznamenávali sa astronomické výpočty a zostavovali sa súpisy pamätných dní. Úzom bolo, že do kódexov sa zapisovali kalendáre¹⁹ na prvé fóliá. Kalendáre prešli mnohými reformnými úpravami. „*Základom kresťanského a tým prakticky i nášho dnešného kalendára sa stal kalendár juliánsky, vytvorený [alexandrijským] astronómom Sosigenom a uvedený do života Gaiom Juliom Caesarom v roku 46 pred n. l.*“²⁰ Mnohonásobnú funkciu stredovekého kalendára si nedokážeme v súčasnosti predstaviť. Slúžil ako plán cirkevného roka, ktorý bolo potrebné so všetkými obradnými úkonmi dodržať. Stredoveké kalendáre sa pri určovaní dní a sviatkov pridržovali metódy výpočtu sviatkov ako u rímskych kalendárov. Menný súpis svätcov a rozloženie sviatkov (akýsi Muster) sa tvoril vo významných cirkevných centrách na základe príslušnosti k ritu a doplňoval sa v menšej miere aj o svätcov lokálneho významu. Kalendárne dni tak popri uctievaných stálych i pohyblivých cirkevných sviatkoch zaplnili pamätné dátumy oslavujúce kresťanských svätcov a svätice, patrónov a patrónky, ako aj kanonizovaných panovníkov univerzálnej i partikulárnej funkcie. Z týchto informácií vyplýva, že kalendár kódexu môže byť nápomocným prostriedkom k zisteniu jeho vročenia, ale aj geografickej lokalizácie.

Zápis stredovekého kalendárneho mesiaca pozostával: 1. z úvodných informácií na začiatku kalendárneho mesiaca, je to tzv. záhlavie zápisu, 2. minimálne troch alebo štyroch stĺpcov a 3. toľkých riadkov, koľko dní pripadlo na konkrétny mesiac. Úvodný text iniciovali spravidla dve ozdobné písmená (a skratka záro-

¹⁷ ADAM, A. *Liturgický rok*. Preklad kol. autorov. Praha : Vyšehrad, 1997, s. 40, (325 s.).

¹⁸ V rámci cirkevného roka si cirkev pripomína mystériá zo života Krista. Pri slávení tohto cyklu si s osobitnou úctou pripomínajú viaceré cirkvi (okrem evanjelickej) aj pamiatku Panny Márie, apoštolov, mučeníkov a ostatných svätých. VNUK, F. *Príručný slovník kresťanstva*. [heslo liturgický rok]. Bratislava : Samaragd, 2003, s. 169.

¹⁹ Pod pojmom kalendár rozumieme systém počítania času v dňoch a dlhších časových úsekoch, platný v danom kultúrnom, civilizačnom alebo geografickom priestore, pričom jednotlivé časové úseky sú spravidla označené číselne. Pozri bližšie: ENCYCLOPEDIA BELIANA, zv.7 (In-Kalg). [Heslo kalendár]. Bratislava : Encyklopedický ústav SAV, s.679-680.

²⁰ HLAVÁČEK, I. – KAŠPAR, J. – NOVÝ, R. *Vadevecum pomocných vied historických. Chronologie*. Praha : Nakladatelství H&H, 1997, s. 105.

veň): KL (Kalendae) a umiestnenie mesiaca v rámci ročného cyklu: prima – duodecima. Názov kalendára je odvodený od latinského slova Kalendae, označujúceho v rímskom kalendári prvý deň v mesiaci, kedy sa platili úroky z dlhov.²¹ Po názve mesiaca, nasledujú v úvodných informáciách presné počty dní a nocí, napr. január má 31 dní a 30 nocí (*dies XXXI, luna XXX*). Posledným údajom je aj akási priemerná dĺžka dňa a noci (tmy) v hodinách, pre január sa udáva: 16 hodín noci (tmy) a 8 hodín dňa (*Nox horas 16, Dies 8*).

Pre stĺpce boli charakteristické rímske číslice a litery. Jedným zo stĺpcov, bol stĺpec zostupne radených rímskych číslic a troch názvov dní (Kalendae, Nonae, Idus). Týmto pevným dňom boli pripisované zmeny vo fázach mesiaca. A hoci ich pôvod možno hľadať v antike, jednotlivé mesiace stredovekých kalendárov naďalej udávali kalendy, nony a idusy. Mesiac sa nedelil na štyri týždne, ako je to dnes, ale na tieto tri pevné body (dni). Kalendou bol nazvaný prvý deň mesiaca, ostatné dni od 14./16. – 27/29./30. dňa v mesiaci ju „očakávali“.²² Nony boli na piatom mieste u mesiacov (január, február, apríl, jún, august, september, december) alebo siedmom mieste v mesiaci (marec, máj, júl, október), idusmi sa pomenovali trináste dni mesiacov: január, február, apríl, jún, august, september, november december alebo pätnáste dni pri mesiacoch marec, máj, júl, október. Boli to lunárne prvky v juliánskom kalendári, ktoré sledovali fázy mesiaca. Kalenda pripadla na novolunie, kedy mesiac nie je viditeľný; nony na začiatok prvej štvrtiny luny a idusy pripadli na dni splnu. Ostatné dni sa v stredovekých kalendároch označovali zostupnými rímskymi číslicami, ktoré sa viazali na najbližšiu výraznejšiu zmenu pohybu mesiaca, resp. udávali koľko dní je ešte pred zmenou. Tak napr. *XVI Kalendas* znamenalo, že až o šesťnásť dní nastane zmena, teda 1. deň v novom mesiaci. Za *XVI Kalendas* nasledoval *XV Kalendas*, *XIV Kalendas*... atď. V niektorých kódexoch sa uplatnili aj bezprostredné dni pred pevnými dňami, resp. jeden deň pred zmenou fázy mesiaca. Tie sa zapisovali ako *Pridiē Kalendas* (posledný deň v mesiaci), *Pridiē Nonas* (štvrtý alebo šiesty deň v mesiaci), *Pridiē Idus* (dvanásť alebo štrnásť deň mesiaca).²³

Zvláštny stĺpec v stredovekom juliánskom kalendári tvorili tzv. zlaté čísla. Týkali sa výpočtov pre pohyblivé sviatky, ktoré záviseli od stanovenia termínu veľkonočných sviatkov. Aj zlaté čísla sa zapisovali rímskymi číslami. Pretože sa týkali tzv. Metonovho mesačného cyklu, vyskytli sa v tomto stĺpci len rímske čísla od I do XIX. Tzv. Metonov²⁴ cyklus (mesačný kruh alebo *cyclus decemnovennualis*) trvá 19 rokov. Dnes vieme, že 19 tropických rokov²⁵ obsahuje temer presne 235 lunárnych mesiacov, po ktorých sa Slnko a Mesiac (Luna) vracajú k tomu

²¹ ENCYCLOPEDIA BELIANA, zv.7 (In-Kalg). [Heslo kalendár, kalendárium]. Bratislava : Encyklopedický ústav SAV, s. 679.

²² T. j. od 14. dňa alebo 16. dňa v mesiaci až po predposledný deň toho-ktorého mesiaca. Rozhodujúcim bol počet dní daného mesiaca.

²³ STEPHENSON, F. R. *Historical Eclipses and Earth's Rotation*. Cambridge : University Press, 1997, s. 380.

²⁴ Cyklus dostal názov podľa gréckeho matematika Metona z Atén, ktorý žil v 5. storočí.

²⁵ Jeden tropický rok má 365 dní, 5 hodín, 48 minút a 45,4 sekúnd. Je základnou časovou jednotkou pre kalendárny rok.

istému miestu po tzv. ekliptike (kružnici).²⁶ Je to doba, po ktorej fáza mesiaca pripadne na rovnaký dátum. Za 19 rokov sa cykly slnečných rokov a lunárnych mesiacov stretnú. Na tomto základe bolo každému letopočtu pri výpočtoch v juliánskom kalendári prisúdené zlaté číslo. Tak napr. letopočet 1374 mal zlaté číslo: 7 (VII), rok 1487 mal zlaté číslo 6 (VI). Zlaté číslo sa vypočíta,²⁷ ak letopočet delíme číslom 19 (metonovým cyklom) a k zvyšku po delení pripočítame číslo 1. (Např. rok $1375:19=72... \text{zvyšok } 7 + 1 = 8$) – zlatým číslom, resp. číslom pre výpočet Veľkonočnej nedele pre rok 1375 bolo zlaté číslo 8. Za najdôležitejšiu zásadu pri výpočtoch veľkonočných sviatkov sa považovalo rešpektovanie obdobia prvých jarných cyklických splnov v závislosti na zlatom čísle. Prvý jarný spln (*terminus paschalis*) môže nastať najskôr 21. marca (Zlaté číslo 16) a najneskôr 18. apríla (Zlaté číslo 8),²⁸ nasledujúca nedeľa po prvom jarnom splne mohla byť Veľkonočná nedeľa. Rímske čísla v stĺpci tzv. zlatých čísiel naznačujú dni nových mesiacov v rámci 19-ročného mesačného kruhu (cyklu) a sú v nekonečnom rade čísiel (XI–XIX–VIII–XVI–V–XIII–II–X–XVIII–VII–XV–III–XII–I–IX–XVII–VI–XIII–II).

Stredný stĺpec s literami, ktorý sa nachádza medzi stĺpcom zlatých čísiel a stĺpcom mesačných fáz, súvislou abecednou radou pripomína plynúce dni v týždni, zaužíval sa pre ne terminus technicus *nedeľné písmená*. Červeným (alebo inofarebným) atramentom zapísanému prvému písmenu abecedy (*a/A*), ktoré mohlo byť zvýraznené majuskulou alebo minuskulou, zodpovedala nedeľa (*Dies, Dominika*). Má v tomto rade nedeľných písmen výsadné postavenie. Ostatné dni týždňa: od pondelka do soboty, nazývané *Feria secunda – septima* (na 2. – 7. mieste) sú zapisované čiernym atramentom, literami: *b, c, d, e, f, g*. Pri konkrétnom riadku s menom svätca si čitateľ okamžite vybavil, aký bol deň v danom mesiaci, resp. danom roku. Pri používaní kalendára v ďalších rokoch sa sviatky, prisúdené konkrétnym dátumom vnímali ako konštantné, posun dní v nedeľných písmenách sa prispôboval aktuálnemu roku.

Celostne kalendár v kódexoch býval sporadicky dotvorený pestrými ilustráciami. Tieto znázorňovali podobizne zapísaných svätcov, kalendárne práce, voľnočasové aktivity alebo znamenia zverokruhu.

Kalendáre kódexov z poslednej štvrtiny 14. storočia

Pre prepis sme vybrali dva kalendáre kódexov rovnakého obdobia, ktoré majú rozdielnú súvislosť s územím Slovenska a jeho stredovekým liturgickým životom. Cirkevný kalendár Bratislavského misálu, ktorý sa nazýva aj Albajulským

²⁶ ŠPELDA, D. *Astronomie v Antice*. Ostrava: Montanex, 2006. Staroveké hviezdárstvie. IV. Lunárny mesiac, lunárny kalendár. 262 s. [cit.24.01.2019]. Dostupné na internete: <http://myty.info/view.php?cislocid=2006060002>.

²⁷ Postupy pre výpočty: EMLER, J. *Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české*. Praha: Spolek historický, 1876, s. XIII – XV; BINKLEY, P. *Handbook of Dates for Students of English History*. London, 1981. Medieval Calendar Calculator. [cit.20.02.2019]. Dostupné na internete: <https://www.wallandbinkley.com/mcc/>.

²⁸ *Gaussův algoritmus výpočtu Velikonoční neděle*. [cit.25.01.2019]. Dostupné na internete: <https://kalendar.beda.cz/gaussuv-algoritmus-vypoctu-velikonocni-nedele>.

misálom, v maďarskej medievalistike aj Csukárdi kódex či Kódex Henrika Stephaniho bol zhotovený na objednávku bratislavského kanonika a v stredovekej Bratislave sa z neho slávila liturgia. V súčasnosti je kódex uložený v rumunskej Národnej knižnici Batthyaneum v Alba Iulii.²⁹ Kalendár je zaznamenaný veľmi prehľadne, každý mesiac je zaznamenaný na samostatné fólio, celkovo je dväť mesiacov zapísaných na ff. 3r – 8v. V kódexe sa nachádzajú skromné zápisy métsko-gotického notačného systému (ff. 103r – 104v, 121v – 122 r, 144r – 148 r). Zaujímavosťou kódexu je, že sa v ozdobnej iniciále kódexu (In Nativitate sancte Marie virginis) nachádza prvé zobrazenie portatívu z nášho územia.³⁰

Druhý kalendár pochádza z Prešovského breviára, resp. breviára, ktorý bol zhotovený pre novopostavený ešte drevený kostol vo farnosti v poľskom Dębne. Skúmaný kódex je uložený vo fonde Kolegiálnej knižnice Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania Východného dištriktu (ECAV) v Prešove.³¹ Kalendár je zapísaný na prvých šiestich fóliách (1r – 3v), na jednom fóliu sa nachádzajú zápisy dvoch mesiacov, nakoľko ide o veľkoformátový kódex rozmerov 468 x 330 mm.³² Predlohy kalendárov k tomuto Prešovskému kódexu boli pravdepodobne viaceré, pretože oproti Bratislavskému misálu na jeden deň v ňom prináleží veľakrát aj niekoľko sviatkov svätcov. Oproti Bratislavskému kódexu je v Prešovskom breviári viac údajov, ktoré súvisia s lunárnymi a astrologickými informáciami. V úvode (záhlaví) daného mesiaca sa cituje myšlienka rímskych cisárov Vitellia a Tita, tzv. dni Egyptanov, ktoré šíрили saskí pisári.³³ Za ňou nasledujú údaje, aký počet dní a nocí má daný mesiac; tieto informácie dopĺňa trvanie priemerného dňa a noci, udávané v hodinách. Záhlavie kalendárneho mesiaca dotvárajú špecifické údaje o osvetlení a splne mesiaca (*Accensio – Incensio Lunae*) v danom mesiaci. V Prešovskom breviári nachádzame po uvedení všetkých kalendárnych dní, aj akúsi „päťu“ mesiaca, ktorá ponúka v skratkovitej forme poradie mien a sviatkov, resp. výber všetkých významnejších pamätných dní. Toto zhrnutie v kalendári Bratislavského misálu nenachádzame.

Prekvapivým výskumným zistením sa nám stala skladba a koncept oboch cirkevných kalendárov kódexov, ktoré zodpovedajú presnému údaju o čase. Vôbec sme nepredpokladali zhodu vročenia, ku ktorej sme dospeli na základe viacerých

²⁹ National Library of Romania-Batthyaneum. Biblioteca digitalia nacionala. Biblioteca Batthyaneum. Missale Henrik Stephani (Missale In Usum Eccl.Hungaricae), Sign. Ms II 134. Kódex je v plnom rozsahu digitalizovaný. Výskum sme realizovali prostredníctvom online prístupu. Missale Henrik Stephani [cit.13.03.2019]. Dostupné na internete: <http://digitool.bibnat.ro/R?RN=461312822>.

³⁰ Sanktorál Bratislavského misálu (1377) Henrika Stephaniho (Albajulský alebo aj Csukárdi kódex). Alba Julia, Knižnica Batthyaneum. Sign. MS II. 134, f. 218r.

³¹ Archivuje ho Štátna vedecká knižnica v Prešove, Notovaný breviár z roku 1375 (vedený aj ako antifonár), sine sign.

³² Rozmery Bratislavského (albajulského) misálu sú udané skorším výskumom, pozri: SOPKO, J. *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a Rumunsku*. Martin: Matica slovenská, 1982. s. 248-251, ako kódex o rozmeroch 260 x 195 mm.

³³ HAMPSON, R.T. *Medii Aevi Kalendarium, or, Dates, Charters, and Customs of the Middle Ages, with Calendars from 10 to 15 Century*. London: Henry Kent Causton and Co., 1841, s. 108.

zistení. Výskum a prepis kalendárov preukázal, že Bratislavský (Albajulský) misál, ktorý je doteraz datovaný rokom 1377 a Prešovský misál, ktorý je datovaný rokom 1375 majú v úvode liturgických kníh kalendáre, ktoré sú zostavené pre cirkevný rok 1374. Tomuto roku zodpovedá zhodné radenie nedeľných písmen a radenie zlatých rímskych čísiel v rámci metonovho cyklu v tomto poradí: XI–XIX–VIII–XVI–V–XIII–II–X–XVIII–VII–XV–III–XII–I–IX–XVII–VI–XIII–III. Celý koncept, výpočty a skladbu mesiacov a týždňov sme porovnávali prostredníctvom kalkulačky stredovekého kalendára (Medieval Calendar Calculator),³⁴ ktoré nás v našom zistení podporili. Porovnali sme u oboch kalendárov, napr. sviatky Octava Nativitate Domini (1. 1), ktoré pripadli na nedeľu, Epiphania Domini (6. 1.) pripadli na piatok, Pašije (dies paschi) 19. 3. na nedeľu, Veľkonočná nedeľa na 2. 4., Exaltatio sancte crucis (14. 9.) na štvrtok. Na základe tejto komparácie sme zhotovili prepis kalendárov do tabuľky, ktorá má prvé tri stĺpce³⁵ (zlaté čísla, nedeľné písmená a fázy mesiaca) platné pre oba kódexy. Zlatým číslom pre výpočet pohyblivých (veľkonočných sviatkov) je pre rok 1374 číslo 7. Novému zisteniu vročenia zodpovedá aj skutočnosť, že tvorba a zhotovenie kódexov možno považovať za systematickú, plánovitú a časovo vymedzenú činnosť, ktorá mohla zodpovedať dlhšiemu obdobiu. Pretože kalendáre boli zostavené na prvých fóliách, predpokladá sa, že boli zhotovené najskôr, teda odpis a zostavenie kalendárov kódexov mohlo nastať tesne pred rokom 1374, teda v roku 1373, alebo v rokoch 1374 – 1375, u Bratislavského misálu až do roku 1377. Toto tvrdenie podporuje v Bratislavskom misáli aj latinský zápis na f. 9va, (uvádzame ho v preklade): „*Táto kniha bola vyhotovená pre kanonika a správcu knižnice Jána Emericiho v bratislavskom kostole pred rokom 1377*“. Kódex podľa Júliusa Sopka³⁶ vyhotovil, napísal, iluminoval a zviazal Heinrich Stephani, farár vo Veľkom Trní pri Pezinku. Posledný zápis červeným atramentom na f. 256 vb udáva aj informáciu, že autor kódexu pochádzal z Vestfálska a pôsobil vo Veľkom Trní (Csukárd/lat.Schukaria) ako kňaz (plebanus).³⁷

Prešovský kódex bol písaný pre farnosť v Dębne pravdepodobne rádom bratom alebo kanonikom menom Petrus, z doteraz nezisteného rádu. Cirkevný kalendár výrazne nepotvrdil väčšiu preferenciu sviatkov svätých z rádu cisterciánov, ani benediktínov. Zostavený bol na objednávku a pravdepodobne odovzdaný počas posvätenia chrámu, deň po sviatku sv. Bartolomeja, teda v sobotu 25. augusta 1375. Ako dokumentujú ďalšie výskumy, hudobné motívy a ďalšie ilustračné nákresy v kódexe, tie mohli byť zhotovené ešte aj v roku 1376, po aachenskej

³⁴ BINKLEY, P. *Handbook of Dates for Students of English History*. London, 1981. Medieval Calendar Calculator. [cit.2019. 02.20]. Dostupné na internete: <https://www.wallandbinkley.com/mcc/>.

³⁵ Zhodný je aj posledný stĺpec, ktorý je nami doplnený kvôli prehľadnosti a určuje presný dátum v mesiaci.

³⁶ SOPKO, J. *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach*. Martin : Matica slovenská, 1981, s. 248–251, (305s.).

³⁷ Predmetný zápis udáva, že Heinrich Stephani kódex napísal, iluminoval, ba aj zviazal: *Finitus est iste liber per manus Heinrici dicti Stephani de Westfalia, plebani in Schukaria, cum scriptura, illuminatura, ligatura. Anno domini MCCCCLXXVII. Deo gracias*.

duchovnej púti, konanej v letnom období, ktorá iluminátora mohla inšpirovať³⁸ k vyhotoveniu kráľovských a duchovných poloprofilov a hudobníkov, hrajúcich na dychové nástroje. Nenápadné kresby, ktoré vychádzajú z iniciál do marga, mohli byť nakreslené aj dodatočne, najmä počas užívania kódexu a ilustračne tak dotvorili notovaný Prešovský breviár.

Zásady prepisu kalendárov a proveniencia ich predlôh

Kalendáre (ako aj ďalší text) Bratislavského (Albajulského) misálu a Prešovského breviáru sú zapísané kaligrafickou gotickou majuskulou a minuskulou typu *textus quadratus*, niektoré litery sú zdobené jemnými vlasovými výbežkami.³⁹ Takýto typ písma je charakteristický pre 3. tretinu 14. storočia, teda obdobie, v ktorom vznikli obe skúmané liturgické knihy. Základným pravidlom zápisu sviatkov bolo, že všetky mená sa nezapisovali u týchto kalendárov v nominatíve, ale v genitíve, teda nie *Octava Sanctus Stephanus*, ale ako pamätný deň *Octava sancti Stephani prothomartyris* (Týždeň po sviatku sv.Štefana, prvomučeníka). Tomuto zápisu sme prispôbovali všetky doplnené koncovky, vynechané slabiky, rozpísané skratky. Mnohé nami doplnené údaje sa nachádzajú v hranatých zátvorkách. Kým písmo Bratislavského (Albajulského) misálu bolo pomerne čitateľné, zápis Prešovského breviáru bol realizovaný prostredníctvom väčšieho počtu skratiek, štýlom kurzívneho písma, ktorý bol menej čitateľný. Skratky uplatňovali pisári oboch kalendárov, (najmä *nomina sacra*), ale aj znaky zvláštneho významu: najmä tironské *et* v tvare písanej preškrtnutej sedmičky. V texte sa vyskytli aj početné znaky, tzv. titulus (vodorovný znak), znak apostrofu, dva za sebou idúce hranaté oblúky ^^ nad slovom, ktoré výrazne skrátili. Veľmi častým bol využívaný znak tvaru *z* (zet s háčikom), čo znamenalo predponu *con* – často užívaný v skratke: *zf*, čo sme rozlúštili ako *conf[essor]*. Ďalšie znaky skracovali koncové slabiky (*tus*, *tur*, *ur* a pod.). Špecifikom Prešovského breviára je, že sa často vynechávala spoluhláska *r*, čím sa namiesto *Marii* uvádzala *Maii*. Podškrtnuté pímeno *p*, znamenalo taktiež skratku slova alebo mena. Na základe štúdia štýlu písma i ilustrácií Prešovského breviáru sme usúdili, že viaceré textové skratky (a krátenia slov), ale aj rôznorodé zašifrované odkazy do ilustrácií v podobe inotajov a alegórií, znamenali sprostredkovanie informácií osobám, ktoré boli znále problematiky.

Význam sviatkov zapisovateľa kódexov odlišili farebne, červeným atramentom sú zapísané najvýznamnejšie sviatky. Ostatné sviatky a pamätné dni sú zapísané čiernym atramentom. Červeným atramentom sú uvedené aj údaje, kedy slnko vstupuje do konkrétneho znamenia zverokruhu (napr. *sol in capricorn*),⁴⁰ resp. sú na okraj riadkov vpísané aj iné záznamy lunárneho pozorovania.

Zaujímavou otázkou bola proveniencia predlôh, podľa ktorých mohli vzniknúť dané kalendáre kódexov. Je zjavné, že hlavné sviatky z Kristovho života, bib-

³⁸ Pozri bližšie: KOČIŠOVÁ, R. Stredoveké hudobné pamiatky z územia Slovenska. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2017, s. 126.

³⁹ Typ písma sme určili podľa predlôh a charakteristiky stredovekého písma, uvedených v: PÁTKOVÁ, H. Česká středověká paleografie. České Budějovice : Věduta, 2008. 175 s.

⁴⁰ Slnko vstupuje do súhvezdia kozoroha.

lických a ďalších významných svätých sa preberali do kalendárov kanonicky. Pri komparácii kalendárnych mien svätcov skúmaných kódexov sa u hlavných sviatkov nenašli rozdiely. Kým u Bratislavského misálu sa sviatok sv. Benedikta (21.3.) považuje za jeden z hlavných sviatkov, u Prešovského misála je to iba jeden z pamätných dní (zapísaný čiernym atramentom, zaradený ešte aj 12. 11.). Druhú vrstvu tvoria sviatky, ktoré pripomínajú pôsobnosť pápežov, biskupov, mučeníkov, apoštolov, opátov, mníchov, bratov, spovedníkov, evanjelistov, ale aj panny, patrónky a svätice z oblastí nemeckých (napr. Udalricus), nizozemských (Amandus), francúzskych (Torpetius), anglických (Ediltrudis) a ďalších. Veľmi významnou podskupinou tejto vrstvy sú panovníci a svätí zo starovekých rímskych dejín, ktorí sa zaslúžili o rozvoj duchovného života (s. Castulus, Ancus Martius, Marcus et Marcellianus). Poslednou, treťou vrstvou kalendárov sú zapísané pamätné dni svätcov, panovníkov a patrónov, ktorí podnietili významné napredovanie spoločnosti v štátno-cirkevnom celku, v lokalite alebo sa stali svojím skutkom vzorom aj pre ostatné národnostne zmiešané oblasti.

Druhá (stredná) vrstva sviatkov a pamätných dní kalendárov, ktoré preukazujú západo- a juhoeurópsky vplyv nás nasmerovala k proveniencii predlôh. U Bratislavského misálu je výrazný podiel nemeckých, francúzskych, nizozemských, švajčiarskych a rakúskych svätcov; kedy hlavné sviatky boli doplnené o sviatky svätcov z menovaných oblastí. V tejto strednej vrstve kalendárnych mien svätcov je evidentný najmä intenzívnejší juho-západný smer vplyvu na kalendárne zvyklosti Bratislavského misálu: od Nizozemska, cez južné Nemecko, Švajčiarsko, Rakúsko do uhorského Ostrihomského biskupstva. Kalendár Prešovského breviára mal predlohy rovnako v nemecky, francúzsky, nizozemsky hovoriacich krajinách, doplnené o sviatky bavorských a saských svätcov, jeho smer vplyvu možno charakterizovať ako predlohy, pochádzajúce zo smeru severo-západného: od Francúzska, Aachenu, severovýchodu Nemecka, cez Sliezsko až do oblasti vplyvu Krakovského biskupstva.

Tretia vrstva sviatkov napovedá, že kalendár Bratislavského misálu zachováva ostrihomský rítus a pripomína si významné sviatky uhorských svätcov. Mená uhorských svätcov sa do kalendára dostali tradičnou kresťanskou metódou. Význam uhorských sviatkov: *Translatio sancti Ladislai regis Ungariae* (27. 6.), *Stephani regis ungarie* (20. 8.), *Depositio sancti Emirici* (2. 9.), *Gerardi episcopi* (z Csanádu, 24. 9.) je tu zjavný, sú radené medzi sviatky veľkého významu. Ba aj dodatočné záznamy v kódexe potvrdzujú, že z kódexu boli v bratislavskom cirkevnom prostredí slávené liturgické obrady ešte aj v 15. storočí. Prešovský breviár, vzhľadom k silnému krakovskému diecéznemu vplyvu na farnosť v Debne, pre ktorý bol zhotovený, medzi významné kalendárne sviatky zaradil pamätný deň sv. Stanislava, národného patróna a hlavného patróna Krakova (8. 5.) a *Translatio sancti Stanislav* (27. 9.). Patrónom poľských území boli aj sv. Václav (28. 9.), či sv. Vojtech (Adalbert, 23. 4.), aj týmto svätcom je venovaná zvýšená pozornosť. Navyše v Krakove bol silný vplyv českej kultúry a duchovného života, čo sa odzrkadlilo v slávení liturgie a preberaní hudobných a notačných podnetov z českých zemí. Lenže v Prešovskom misáli rezonujú aj uhorskí svätci, a v Bratislavskom

aj svätci poľskí, čo znamená relatívne geografickú blízkosť diecéz Ostrihomu a Krakova. Akýsi univerzálnejší výber sviatkov Prešovského breviáru súvisí zrejme s medzinárodným zložením rádu, usídleným pravdepodobne v Malopoľskom vojvodstve, resp. v kultúrnom regióne Podhalie. Prešovský breviár má v tretej vrstve kalendárnych sviatkov zaradených svätcov, ktorí majú pre poľské územia väčší význam, sú nimi: Kunegundis (3. 3), Eulalia (4. 2.), Florianus martyr (4. 5), Quintinus episcopus (5. 9.), a iní; sviatok sv. Jadwigy nebol do kalendára Prešovského breviára zaradený. Celkovo z 365 pamätných dní, ktoré sme podrobili komparácii kalendárov spomínaných kódexov, sme sa riadili zásadou: nájsť aspoň jednu zhodu mena svätca v kalendárnom dni. Z porovnávaní 365 dní sviatkov v kalendároch Bratislavského misálu a Prešovského breviára vzišlo, že dve tretiny sviatkov (244) majú totožných a jednu tretinu (121) sviatkov odlišných. Najviac zhodných sviatkov mali mesiace: august, kde si kalendáre pripomínali až 30 zhodných pamätných dní a január, s 27. zhodnými sviatkami; najmenej zhodných sviatkov sa vyskytlo v mesiaci apríl, ktorý mal najviac (18) odlišných sviatkov.

Kalendár Prešovského breviára obsahuje oproti Bratislavskému misálu viac údajov o pohyboch Mesiaca a Slnka, niektoré skratky sme nedokázali rozlúštiť, zrejme súvisia s pozorovaním oblohy, hviezd a telies. Oba kalendáre predchádzajú v kódexoch rozsiahlym zápisom biblických textov a zápisu liturgických spevov v notovom systéme métsko-gotickom.

Tabuľka č. 1. Prepisy latinských cirkevných kalendárov⁴¹ z roku 1374 v Bratislavskom misáli (1377) a Prešovskom breviári (1375), podľa kalendárnych mesiacov:

Január					
Zlaté čísla	Nedeľné písmená	Fázy mesiaca	Bratislavský – Albajulský misál	Prešovský breviár	Deň
			<i>K[a]L[endae] Prima dies mensis et septima truncat ut ensis. Januarius h[a-be]t dies XXXI, luna XXX. Nox horas 16 Dies 8⁴²</i>	<i>K[a]L[endae] Principiu[m] Jani sancit tropicus Capricornus. Jani prima dies et septima fine timetur. Januarius h[a]b[e]t dies XXXI. luna XXX. Nox horas XVI. Dies VIII. Luna ip[r]i[us] i[anuarii] media nocte accend[itur]</i>	
III	a/A	Januari[us]	<i>Circumcisio Domini</i>	<i>Circumcisio Domini. Octava Nati[vitate] D[omi]ni.</i>	1
	b	IIII	Octava s[anc]ti Stephani p[ro]thom[a]r[tyr]is	Octava s[anc]ti Stephani p[ro]thom[a]r[tyr]is	2
XI	c	III	Octava s[anc]ti Johannis evang[e]liste	Octava s[anc]ti Johannis ew[angelistae]. Genovese virginis	3
	d	II	Octava s[anc]torum Innocentium	Octava sanct[orum] Innocentium Embo[lui](?)	4
XIX	e	Nonas	Vigilia	Vigilia. Endecadis. Embo[lui](?)	5
VIII	f	VIII	Epyphania Domini	Epyphania Domini	6
	g	VII	Isidori ep[iscop]i et conf[essoris] Hileni ⁴³	Ysodori ep[iscop]i et conf[essoris]	7
XVI	a/A	VI	<i>Luciani et Iuliani m[a]r[tyr]u[m]</i>	<i>Luciani et Mesiani m[a]r[tyr]u[m] Martii m[arty]ris</i>	8
V	b	V	<i>Juliani et Basilisse m[a]r[tyr]u[m]</i>	<i>Juliani et Basilisse m[a]r[tyr]u[m]</i>	9
	c	IV	Pauli primi he[re]mite	Pauli primi he[re]mit[a]e	10
XIII	d	III	<i>Eductio Domini de Egypto</i>	Salini et Sabini m[a]r[tyr]u[m]	11
II	e	II	Sauri m[arty]ris	Achadii et Satiri m[a]r[tyr]u[m]	12
	f	Idus	Octa[va] Epyphanie Hilary et Remigii ep[iscop]o[pi]	Octa[va] conf[essoris]	13
X	g	XIX	Februarius. Felicis in Pincis	Februarius. Felicis in Pincis	14
	a/A	XVIII	Mauri ⁴⁴ abbatis	Mauri abb[at]is et m[arty]ris Mathii m[arty]ris	15

⁴¹ Dátumy sviatkov, ako aj mená svätcov sme čiastočne posudzovali v rámci databázy *Corpus Calendarium* (CoKL), projektu, ktorý sústredil sviatky mnohých rukopisov stredovekých kalendárov z celej Európy. Pozri bližšie: MACKS, Aaron. *Corpus Calendarium*. [cit.2019.02.08]. Dostupné na internete: http://www.cokldb.org/cgi-bin/list_saints_by_date_name.pl.

⁴² Vpísané druhou rukou.

⁴³ Vpísané druhou rukou.

XVIII	b	XVII	Marcelli p[a]pae et m[arty]ris	Marcelli p[a]pae et m[arty]ris	16
VII	c	XVI	Anthonii monachi	Anthony abb[atis] et conf[essoris]. P[ri]ma IX	17
	d	XV	Prisce virginis	Prisce virginis Sol aquar[ius]	18
XV	e	XIV	Marii ⁴⁵ .Marthe et Audifax <i>m[a]r [tyru]m</i>	Marii et Marthe <i>m[a]r [tyru]m</i>	19
III	f	XIII	Fabiani et Sebastiani <i>m[a]r [tyru]m</i>	Fabiani et Sebastiani m[ar]tiris	20
	g	XII	Agnetis virginis et m[arty]ris	Agnetis virginis et m[arty]ris	21
XII	a/A	XI	Vincentii m[arty]ris	Vincentii levitae et m[arty]ris	22
I	b	X	Emmerenciane v[ir]ginis	Emmerenciane v[ir]ginis	23
	c	IX	Tymothei ep[iscop]i et m[arty]r[is]	Tymothei ap[ostol]i	24
IX	d	VIII	Conv[er]sio s[anc]ti Pauli ap[ostol]i Pretecti m[arty]ris	Conv[er]sio s[anc]ti Pauli ap[ostol]i Pretecti m[arty]ris	25
	e	VII	Policarpi ep[iscop]i et m[arty]ris	Policarpi epi[scopi] et m[arty]ris	26
XVII	f	VI	Juliani ep[iscop]i et conf[essoris] <i>Joh[anni]s crisostomi</i>	<i>Joh[anni]s crisostomi</i> epi[scopi]	27
VI	g	V	Secundo Agnetis	Octava sancte Agnetis	28
	a/A	IIII	Valerii ep[iscop]i et m[arty]ris	Valerii epi[scopi] et conf[essor]is	29
XIII	b	III	Aldegunde virginis	Aldegundis virginis	30
III	c	II	Saturnini et Tirsi ⁴⁶ et victoris <i>m[a]r [tyru]m</i>	Vigilii epi[scopi] et conf[essor]is	31
				<i>Cisio, Janus, Epy</i> , sibi vendicat Feli, Marcel/ Prisca, Feb Ag, Vincenti Paulus nobile lumen	

⁴⁴ Maurus abbas.

⁴⁵ Sancti Marius, Martha, Audifax et Abachum, martyres.

⁴⁶ Saturninus et Tyrsus.

Február					
Zlaté čísla	Nedeľné písmená	Fázy mesiaca	Bratislavský – Albajulský misál	Prešovský breviár	Deň
			<i>K[a]L[endae]</i> Ast Februi quarta est, praecedit tertia finem. Februarius h[abe]t dies XXVIII.luna XXIX. Nox horas XIV.dies X.	<i>K[a]L[endae]</i> Ast Febru quarta [est] praecedit t[er]cia finem. Februari[us] h[abe]t dies XXVIII.lu[na] XXIX. Nox h[abe]t horas XIII.dies X. Luna ip[r]i[mus] int[er] me[iam] no[ctem] et galli cantum accendit[ur].	
	d	Februar [ius]	<i>Brigitte virginis</i>	<i>Brigitte v[ir]gi[nis] Ignacii ep[iscop]i</i>	1
XI	e	III	<i>Purificatio sancte Marie virginis</i>	<i>Purificatio s[anc]te virginis et m[arty]r[is]</i>	2
XIX	f	III	<i>Blasii ep[iscop]i et m[arty]ris</i>	<i>Blasii ep[iscop]i et m[arty]ris</i>	3
VIII	g	II	<i>Victoris m[arty]ris Eulalie v[ir]ginis</i>	<i>Vedasti et Amadi [con]f[essoris] Eula[lie] v[ir]ginis</i>	4
	a/A	Nonas	<i>Agathe virginis et m[arty]ris</i>	<i>Agathe virginis et m[arty]ris</i>	5
XVI	b	VIII	<i>Dorothee v[ir]g[inis] et m[arty]ris Vedasti et Amandi conf[essoris]</i>	<i>Appolonie v[ir]ginis</i>	6
V	c	VII	<i>Helene reginae</i>	<i>Anguli ep[iscop]i et m[arty]ris et conf[essoris]</i>	7
	d	VI	<i>Pauli ep[iscop]i</i>	<i>Pauli ep[iscop]i p[ri]m[us] t[ri]m[in]i[m]us quadragintae (XL)</i>	8
XIII	e	V	<i>Apollonie v[ir]ginis</i>	<i>Alexandri et [c]janonis (?) m[arty]ris p[ri]m[us] min[i]m[us] quadragintae (XL)</i>	9
II	f	IV	<i>Scolastice v[ir]ginis</i>	<i>Scolastice et Sothe[r]is virginis</i>	10
	g	III	<i>Desiderii v[ir]ginis</i>	<i>Eufrasie virginis et Severini abb[atis]</i>	11
X	a/A	II	<i>Eulalie v[ir]ginis et r[e]ginae</i>	<i>Damiania m[arty]ris</i>	12
	b	Idus	<i>Stephani p[ap]a[e] et conf[essoris]</i>	<i>Juliani mr Gastoris conf[essoris] Infra festis</i>	13
XVIII	c	XVI	<i>Marcii. Valentini m[arty]ris</i>	<i>Marcus. Valentini m[arty]r[is]</i>	14
VII	d	XV	<i>Faustini et Jovite m[a]r[t]yru[m]</i>	<i>Grathonis fausti et levite m[arty]r[is]</i>	15
	e	XIV	<i>Juliane v[ir]ginis et m[arti]ris</i>	<i>Juliane vginis et m[arty]ris</i>	16
XV	f	XIII	<i>Donati m[arty]ri[s]</i>	<i>Polocronii ep[iscop]i et m[arty]r[is]</i>	17
III	g	XII	<i>Symeonis ep[iscop]i et m[arty]r[is]</i>	<i>Silanii m[arty]r[is]</i>	18

*Prepis, charakteristika a komparácia latinských cirkevných kalendárov Bratislavského misálu
(Missale Henrik Stephani) a Prešovského breviáru (Breviarum notatum Cracoviense)*

	a/A	XI	Gabini (Gabinus) p[re]sb[yte]ri	Sabinii <i>epi[scopi]</i> et <i>m[arty]r[is]</i>	19
XII	b	X	Eucharij <i>epi[scopi]</i> et <i>m[arty]r[is]</i>	Mathari et Epimath[ar]i conf[essor]i	20
I	c	IX	Felicit <i>epi[scopi]</i> et Fortunati <i>m[arty]ris</i>	Felicit <i>epi[scopi]</i> et conf[essor]i Simonis mo[na]chi	21
	d	VIII	Kathedra[le] st.Pauli ap[osto]li	Kathedrale s[anc]t[i] Petri . ver oritur	22
IX	e	VII	L XX m[a]r[tyr]m. Vigilia	Felicit et Petri conf[essor]i. S[c]eniq[ue] (?) <i>m[arty]r[is]</i> . Vig[ilia]	23
	f	VI	Mathie ap[osto]li	Mathe ap[osto]li . locus bissexti	24
XVII	g	V	Walpurge virginis	Victo[r]is victori et victoriani	25
VI	a/A	III	Fortunati <i>epi[scopi]</i> et <i>m[arty]ris</i>	Fortunati conf[essor]i <i>m[arty]r[is]</i>	26
	b	III	Inventio capitis et <i>p[re]cursoris D[omi]ni</i>	Dionisii sancti aliis XIII martyr	27
XIII	c	II	Romani abbatis	Romani abb[at]is	28
				Bri Pur Blasus Ag dor Februo Scolastica Valent/Juli conjunge tut Petru Mathiam inde.	

Marec					
Zlaté čísla	Nedeľné písmená	Fázy mesiaca	Bratislavský – Albajulský misál	Prešovský breviár	Deň
			<i>K[a]L[endaē] Martis p[ri]ma necat cujus sic cuspidē quarta est. Martius h[aben]t dies XXXI luna XXX. Nox horas XII.</i>	<i>K[a]L[endaē] Martis prima necat. cuius sic cuspidē quarta est. Martius h[aben]t dies XXXI luna XXX. Nox horas XII. Dies XII. Luna ip[r]i[mus] med[iam] nocte accendit[ur].</i>	
III	d	Marti[us]	Donati epi[scopi] et <i>m[arty]r[is]</i>	Donati epi[scopi] . Guberti Albini <i>m[arty]r[is]</i>	1
	e	VI	Simplicii p[apa]e	Simpliti p[a]p[ae] et <i>m[arty]r[is]</i> . Lucii epi[scopi] et <i>m[arty]r[is]</i>	2
IX	f	V	Marini militis	Kunegundis v[irginis]. Marini militis	3
	g	IIII	Iduam mr. Translatio s[an]cti Wenzeslau	Lucii p[a]p[ae] et <i>m[arty]r[is]</i> et confess[ori]s DCCC invi[tatio] luna aprilis	4
XIX	a/A	III	Eusebij <i>m[arty]r[is]</i>	Foce ⁴⁷ epi[scopi] et m[a]r[tiris]. Translatio ...	5
VIII	b	II	Victoris et Victorini m[a]r[tiru]m	Victoris et Victorini <i>m[arty]r[um] initium emboli(?)</i>	6
	c	Nonas	P[er]petue et Felicitatis	P[er]petue et Felicitatis mr. Thome conf[essoris]	7
XVI	d	VIII	Cypriani et Silemonis m[a]r[tiru]m	Cirilli epi[scopi] ⁴⁸ Potentiani diaconi	8
V	e	VII	S[anc]torum militum ⁴⁹	Gregorii p[a]p[ae] et conf[essoris]	9
	f	VI	Allexandri <i>m[arty]r[is]</i>	Agape virginis. Gaii et Philippi <i>m[arty]r[is]</i>	10
XIII	g	V	Rustici et Palatini ⁵⁰	Constantini abbatis. Gradii conf[essoris]	11
II	a/A	IIII	Gregorii pape	Gregorii p[a]p[ae] et conf[essoris]	12
	b	III	Macedoni p[re]sby[ter]i	Macedoni p[re]sby[ter]i et conf[essoris]. Eufrosie	13
X	c	II	Innocenty p[a]p[ae]	Leo[n]is epi[scopi] et levi <i>m[arty]r[is]</i> . Sagais ⁵¹ ep[iscopis]	14
	d	Idus	Longini militis. Zacharie pontificis	Matrone v[irginis]. Longini militis et Levi <i>m[arty]r[is]</i>	15

⁴⁷ Focus/Phocas.⁴⁸ Cirillus episcopus.⁴⁹ *Ordo sanctorum militum.*⁵⁰ Rusticius (*Rustitius*, Rusticus) et Palatinus.⁵¹ Sagaius.

*Prepis, charakteristika a komparácia latinských cirkevných kalendárov Bratislavského misálu
(Missale Henrici Stephani) a Prešovského breviáru (Breviarum notatum Cracoviense)*

XVIII	e	XVII	Aprilis	Aprilis. Cyriaci m[a]r[tyris]. Heributi ep[iscop]i et conf[essoris]	16
VII	f	XVI	Gertrudis virginis	Gertrudis v[irginis]. Paulitii epi[sco]pi et conf[essoris]	17
	g	XV	-	Alexandrini epi[sco]pi et m[arty]r[is] Sol in ariese ⁵²	18
XV	a/A	XIII	Joseph nutritoris D[omi]ni	Johannis heremite. Balsilisse v[irginis] dies paschi	19
III	b	XIII	Humberti epi[sco]pi	Guthberdi ep. et affrodi. Dies sancti	20
	c	XII	Benedicti abbatis	Benedicti abb[at]is .Equinoctium vernale ⁵³	21
XII	d	XI	Justi ep[iscop]i	Paulini et Affrodi ep[iscop]i	22
I	e	X	Victoriani m[arty]r[is]	Theodorti ep[iscop]i diei horas tanite (?)	23
	f	IX	Pignenii ep[iscop]i	Pigmenii p[re]sb[ite]ri felicit. Locus [con]centernia (?)	24
IX	g	VIII	Annuntiatio s[an]c[t]e Marie virginis	Annuntiatio s[an]c[t]e Marie	25
	a/A	VII	Castuli m[arty]r[is]	Ludgeri epi[sco]pi et conf[essoris]. Tastini m[arty] r[is]	26
XVII	b	VI	Resurrectio do[mini] n[ost]ri Ih[esu] X[risti] Rudp[er]ti epi[sco]pi et conf[essoris]	Resurrectio Do[mini] pasche	27
VI	c	V	Prisci m[arty]r[is] ⁵⁴	Prisci et Malchi in sexti p[a] p[ae]	28
	d	III	Eustasy abb[at]is	Victorini pastori et m[arty] r[is]	29
XIII	e	III	Ouirini m[arty]r[is] Victoris m[arty]r[is]	Victoris et Quirini	30
III	f	II	Reguli epi[sco]pi	Reguli epi[sco]pi Sabine v[irginis]	31
				Martius officio decoratur Gregoriano. Gertrud, abba bene incta Maia genice.	

⁵² Slnko vstupuje do barana.

⁵³ Jarná rovnodennosť.

⁵⁴ Priscus.

Apríl					
Zlaté čísla	Nedeľné písmená	Fázy mesiaca	Bratislavský – Albajulský misál	Prešovský breviár	Deň
			<i>K[a]L[endae]</i> Aprilis unde[ci]mo q[ui]den[t]u[m] a fine salutatur. Aprilis habet dies XXX.luna XXX.	<i>K[a]L[endae]</i> Aprilis decima est undeno a fine timetur. Aprilis habet dies XXX.luna XXIX. Nox habet X.horas. dies XIII h[oras]. Luna ip[r]i[mus] m[eiam] no[ctem] et galli cantum accendit[ur].	
	g	Aprilis	Marie egyptiate	Theodore v[irginis]. Ezechiel p[ro]ph[eta]e	1
XI	a/A	IIII	Quinciani <i>m[arty]ris</i>	Nicerii ep[iscop]i et conf[essoris]	2
	b	III	Theodosie virginis	Theodosie virginis paschal incensio lun[a]e	3
XIX	c	II	Ambrosy ep[iscop]i et conf[essoris]	Ambrosii ep[iscop]i et conf[essoris]	4
VIII	d	Nonas	Hyrenis v[ir]g[inis]	Nycandris et Appolonii <i>m[arty]r[is]</i>	5
XVI	e	VIII	Sixti ppe et <i>m[arty]r[is]</i>	Celestini p[a]p[ae].Donati et Victoris	6
V	F	VII	Dyonisy ep[iscop]i et <i>m[arty]r[is]</i>	Pelusii ep[iscop]i et <i>m[arty]r[is]</i>	7
	g	VI	P[er]petui ⁵⁵ ep[iscop]i	P[er]petui conf[essoris].P[ro]tarii (?) diacon[i]	8
XIII	a/A	V	Anthoni monachi	Pythi ⁵⁶ <i>m[arty]r[is]</i> et conf[essoris]. Marie egyptiare	9
II	b	IIII	Ezechielis p[ro]ph[eta]e	Leonis p[a]p[ae] et conf[essoris]	10
	c	III	Leonis p[a]p[ae] et <i>m[arty]r[is]</i>	Anthonii <i>m[arty]r[is]</i> et conf[essoris]	11
X	d	II	Julii ep[iscop]i et conf[essoris]	Julii ep[iscop]i et conf[essoris] rupti sancte fontes	12
	e	Idus	Eufemie virginis	Eufemie virginis ab[aty]ssi	13
	f	XVII	May. Tyburty et Valeriani m[a]r[ty]rum	May. Tyburti et Valeriani <i>m[arty]r[is]</i>	14
XVIII	g	XVI	Helene regine	Olympiadis martyr .	15
VII	a/A	XV	Calixti et Carisii m[a]r[ty]rum.	Martial ep[iscop]i Et sf. Kalixii <i>m[arty]r[is]</i> sol in thauru[s]	16
	b	XIIII	Petri dyaconi	Anastasii pp. Ermonii <i>m[arty]r[is]</i> vltia (ultima)	17
XV	c	XIII	Cleutterii ep[iscop]i et <i>m[arty]r[is]</i>	Petri dyaconi XIIII lunae paschal	18

⁵⁵ Perpetuus.⁵⁶ Pythius.

III	d	XII	Vincentii ⁵⁷ <i>m[arty]r[is]</i>	Thymonis dyaconi . Eleutheii <i>m[arty]r[is]</i>	19
	e	XI	Aniceti p[a]p[a]e et <i>m[arty]r[is]</i>	Alexandrii p[a]p[ae] Genesii <i>m[arty]r[is]</i>	20
XII	f	X	Maximi p[a]p[a]e et <i>m[arty]r[is]</i>	Vincencii <i>m[arty]r[is]</i> . Symeonis epi[sco]pi et <i>m[arty]r[is]</i>	21
I	g	IX	Sotheris p[a]p[a]e	Caii ⁵⁸ p[a]p[ae] et <i>m[arty]r[is]</i>	22
	a/A	VIII	Adalberti ep[iscop]i.et <i>m[arty]r[is]</i>	Adalberti ep[iscop]i.et <i>m[arty]r[is]</i> . Georgii <i>m[arty]r[is]</i> .	23
IX	b	VII	Georgy <i>m[arty]r[is]</i> .	Liberii p[a]p[ae] et confessoris] . pascha	24
	c	VI	Marii ewangeliste.Letania maior.	Marti ⁵⁹ elbe Letania maior vlti (ultimus)	25
XVII	d	V	Cleti p[a]p[ae] et <i>m[arty]r[is]</i>	Marcelli ⁶⁰ p[a]p[ae]. Anastasii p[a]p[ae]. Elti p[a]p[ae] (?)	26
VI	e	IIII	Anastasy epi[sco]pi	Cleti p[a]p[ae] et <i>m[arty]r[is]</i> lng[re]ssio no[mi]ne Martham	27
	f	III	Vitalis <i>m[arty]r[is]</i>	Vitalis <i>m[arty]r[is]</i>	28
XIII	g	II	Petri <i>m[arty]r[is]</i> f[rat]ris p[rae]d[i]catorum	Petri <i>m[arty]r[is]</i> f[rat]ris p[rae]d[i]catorum Eg[re]ssio	29
III	a/A	[I]	Quirini ep[iscop]i <i>m[arty]r[is]</i>	Quirini epi[sco]pi et <i>m[arty]r[is]</i> nomine de ath[rius]	30
				<i>Initium praedicatoris Domini nostri Ihesu Christi</i> <i>April in Ambrosii festis ovat</i> <i>atque Tyburti Et Valer sancti</i> <i>Geor Marcique Vitalis</i>	

⁵⁷ Vincentius (-cius) český kronikár, kaplán a kapitulár v chráme sv. Víta v 11. storočí.

⁵⁸ Caius.

⁵⁹ Ancus Martius.

⁶⁰ Cletus et Marcellinus.

Máj					
Zlaté čísla	Nedeľné písmená	Fázy mesiaca	Bratislavský – Albajulský misál	Prešovský breviár	Deň
			<i>K[a]L[endae]</i> Tertius et Maio, lupus est, et septimus anguis. Maius habet dies XXXI.luna XXX.	<i>K[a]L[endae]</i> Tertius et Maio, lupus est, et septimus anguis. Maius habet dies XXXI.luna XXX. Nox habet horas VIII. Dies XVI. Luna maii mane accendi[tur].	
XI	b	Maius	Phillippi et Jacobi ap[osto]lor[um]. Walpurgē v[ir]g[inis]	Phillippi et Jacobi ap[osto]lor[um]. Walpurgē v[ir]g[inis]	1
	c	VI	Athanasii ep[iscop]i et conf[essor]i. Alexandri ep[iscop]i et conf[essor]i	Sigismundi reg[is]. Athanasi ep[iscop]i	2
XIX	d	V	Inventio s[an]cti crucis. Alexandri. Eventii. et Theodo[l]i m[a]r[ty]ris D.	Inventio s[an]cti cr[uc]is Alexandri Eventii et Theodoli D.	3
VIII	e	III	Floriani m[a]r[ty]ris	Floriani m[a]r[ty]ris	4
	f	III	Gothardi ep[iscop]i	Ascensio D[omi]ni Gothardi ep[iscop]i	5
XVI	g	II	Johannis ante portam latinam.	Johannis ante portam latinam a[post]oli et ew[angelistae]	6
V	a/A	Nonas	Johannis archiep[iscop]i	Juvenalis <i>m[arty]r[is]</i>	7
	b	VIII	Victoris <i>m[arty]r[is]</i> ⁶¹	Stanislav ep[iscop]i et <i>m[arty]r[is]</i> . Victoris <i>m[arty]r[is]</i>	8
XIII	c	VII	Translatio s[an]cti Nycolai ep[iscop]i	Gregori ep[iscop]i Imtui(?) estatis	9
II	d	VI	Gordiani et Epymachi <i>m[arty]r[is]</i>	Gordiani et Eprimathi <i>m[arty]r[is]</i>	10
	e	V	Gangolfi <i>m[arty]r[is]</i> . Mamerti ep[iscop]i	Domitiani <i>m[arty]r[is]</i> . Mamerti ⁶² ep[iscop]i et conf[essor]i	11
X	f	III	Nerei et Achillei a[n]t[e]q[uam]. Pancracii m[a]r[ty]ru[m]	Nerri ⁶³ et Achilei et Pancratii <i>m[arty]r[is]</i>	12
	g	III	Marie ad m[arty]res. Servacii ep[iscop]i et conf[essor]i	Marie ad martires. Servacii ep[iscop]i et conf[essor]i	13
XVIII	a/A	II	Theodori p[a]p[ae]. Bonifacii <i>m[arty]r[is]</i>	Victoris Corane ⁶⁴ et Bonifacii <i>m[arty]r[is]</i>	14
VII	b	Idus	Simplycii <i>m[arty]r[is]</i>	D[i]sc[re]sio sancti sp[iri]t[i] p[iet]he lermoyfi da tac (?)	15
	c	XVII	Junii. Vincencii et Pe[re]grini <i>m[arty]r[is]</i>	Junii. Vincencii et Pe[re]grini episcopi martiris	16

⁶¹ Pozn. inou rukou : 1500 dixit M.Johannis hampbburg Eanois Martinis (?).

⁶² Mamertus episcopus Vienenensis.

⁶³ Nereus and Achilleus.

⁶⁴ Corona.

XV	d	XVI	Syrii ep[iscop]i	Torpetis ⁶⁵ m[arty]r[is]	17
III	e	XV	Felitis ep[iscop]i. Adriani <i>m[arty]r[is]</i>	Romani ep[iscop]i et Marci p[a]p[ae] <i>Sol in gemmos</i>	18
	f	XIII	Potentiane v[ir]g[inis]	Potentiane ⁶⁶ v[irginis]	19
XII	g	XIII	Hylarii ep[iscop]i et conf[essoris]	Eustasie <i>m[arty]r[is]</i> . Basilide v[irginis]	20
I	a/A	XII	Valentis <i>m[arty]r[is]</i>	Ianuarii <i>m[arty]r[is]</i> Helene v[irginis] reg[inae]	21
	b	XI	Faustini et Tymothei m[a] r[tyru]m	Faustini conf[essoris]	22
IX	c	X	Desiderii ep[iscop]i et conf[essoris]	Desiderii ep[iscop]i	23
	d	IX	Dominiti conf[essoris]	Donutiani et Rogatiani <i>m[arty]r[is]</i> . <i>Estas oritur</i>	24
XVII	e	VIII	Urbani p[a]p[a]e et m[arty]ris	Urbani p[a]p[a]e	25
VI	f	VII	Augusti ep[iscop]i	Tymothei <i>m[arty]r[is]</i>	26
	g	VI	Germani ep[iscop]i et conf[essoris]	Germani ep[iscop]i	27
XIII	a/A	V	Julii ep[iscop]i et m[arty] ris	Maxmili et Iulii episcopi	28
III	b	III	Maximini ep[iscop]i et conf[essoris]	Eutropii <i>m[arty]r[is]</i>	29
	c	III	Felcis ⁶⁷ p[a]p[a]e et <i>m[arty]r[is]</i>	Felcis p[a]p[a]e et <i>m[arty] r[is]</i>	30
XI	d	II	Petronelle virginis	Petronelle virginis	31
				Phil st Crux Flor Goth Ioha Stanis epi Nerer et/Maius in hac serie <i>tenet</i> Urban iped sfta soph	

⁶⁵ Torpetius martyr.

⁶⁶ Potentiana virga.

⁶⁷ Felix papa.

Jún					
Zlaté čísla	Nedelné písmená	Fázy mesiaca	Bratislavský – Albajulský misál	Prešovský breviár	Deň
		Junius	<i>K[a]L[endaē]</i> Junius in decimo quindenum a fine salutāt. Junius h[abe]t dies XXX. luna XXIX.	<i>K[a]L[endaē]</i> Junius in decimo quindenum a fine salutāt. Junius h[abe]t dies XXX. luna XXIX. Nox habet horas VI. dies XVIII. Luna iunii horas III. (tertia)/ diei accenden[ditur] / invando ... iudl' ge(?) / cia	
	e	III	Nycomedis <i>m[arty]r[is]</i>	Nycomedis martyrīs.	1
XIX	f	II	Marcellini et Petri m[a]r[tyru]m	Marcelli et Petri <i>m[arty]r[is]</i>	2
VIII	g	I	Erasmī ep[iscop]i et <i>m[arty]r[is]</i>	P[er]gentini et Laurentini et Hereismi ep[iscop]i	3
XVI	a/A	Nonas	Quirini ep[iscop]i et <i>m[arty]r[is]</i>	Quirini ep[iscop]i et <i>m[arty]r[is]</i>	4
V	b	VIII	Bonifacii ep[iscop]i et socior[um]que ei[us]	Bonifacii ep[iscop]i et soc[i]or[um]que ei[us]	5
	c	VII	Philippi dyaconi	Vicencii epi et mr Remigii mr	6
XIII	d	VI	Columbani conf[essoris]	Celestini p[a]p[ae] et <i>m[arty]r[is]</i> Luciani <i>m[arty]r[is]</i>	7
II	e	V	Medardi et Hildardi ep[iscop]o[pi]	Medardi ep[iscop]i et <i>m[arty]r[is]</i> et [con]fess[ori]	8
	f	III	Primi et Feliciani m[a]r[tyru]m	P[ri]mi et Feliciani m[a]r[tyru]m	9
	g	II	Basilidis et Tripolis <i>m[arty]r[is]</i>	Maurini <i>m[arty]r[is]</i> Nicolsonia D.	10
X	a/A	I	Barnabe ap[osto]li D.	Barnabe ap[osto]li	11
	b	Idus	Basilidis. Cyrini. Flaboris. Flazarii et Celsi <i>m[arty]r[is]</i>	Basilidis. Cyrini. Flabo[r]is et Naza[r]ii <i>m[arty]r[is]</i>	12
XVIII	c	XIX	Anthony conf[essoris]	Felicole v[irginis] ultim[um] Pentecosten	13
VII	d	XVIII	Julius. Basilii ep[iscop]i et Aniani s[anc]ti cet[er]is	Julius. Rufi et Valerii <i>m[arty]r[is]</i>	14
	e	XVII	Viti. Modesti. atque Crescentie m[a]r[tyru]m	Viti modesti atque crescentie <i>m[arty]r[is]</i>	15
XV	f	XVI	Cyrici et Julite matris eius	Ourei ⁶⁸ et Iusti <i>m[arty]r[is]</i> Anthelia[n]i ep[iscop]i	16
III	g	XV	CCLXII. m[a]r[tyru]m	Ducetorum lxii <i>m[arty]r[is]</i> Sol in canceri	17
	a	XIII	Marci et Marceliani ⁶⁹ <i>m[arty]r[is]</i>	Marci et Marceliani <i>m[arty]r[is]</i>	18
XII	b	XII	Gervasii et P[ro]thasii m[a]r[tyru]m	Gervasii et P[ro]thasii <i>m[arty]r[is]</i>	19

⁶⁸ Rex Ourus.⁶⁹ Marcus et Marcellianus.

I	c	XII	Tymothei p[rae]sb[yste]ri	Flovati ep[iscop]i et m[arty]r[is] Solstiti estriale (?)	20
	d	XI	Rufine et Marte m[a]r[tyru]m	Albani m[arty]r[is] sedin getos(?)	21
IX	e	X	Albani ep[iscop]i et m[arty]r[is]. Paulini ep[iscop]i et conf[essoris]	Albini m[arty]r[is] dece[mber] milia milit[um]	22
	f	IX	Ediltrudis v[ir]g[inis]. Vigilia.	Iohannis ep[iscop]i . Vigilia roma[nos]	23
XVII	g	VIII	Nativitas Sancti Johannis baptiste	Nativitas et Iohannis baptiste . Solstitium	24
VI	a/A	VII	Amandi ⁷⁰ conf[essoris]	Balhrani ⁷¹ m[arty]r[is] et Amadi conf[essori]	25
	b	VI	Johannis et Pauli m[a]r[tyru]m	Johannis et Pauli m[arty]r[is]	26
XIII	c	V	Translatio s[anc]ti Ladislai regis ungariae et conf[essoris]	Septem dormientes. Vladislai reg[is]	27
III	d	III	Leonis p[a]p[ae] et conf[essoris]. Vigilia	Leonis p[a]p[ae]. Vigilia	28
	e	III	Petri et Pauli ap[osto]lorum	Petri et Pauli ap[osto]lorum	29
XI	f	II	Commemoratio S[anc]ti. Pauli ap[osto]li	Commemoratio S[anc]ti Pauli ap[osto]li	30
				Nyc Marcelle Boum dat mm p[ri]mi Barnaban/ Vitique Mar Pthasi sti Ioha do dole pe Pau	

⁷⁰ Amandus.

⁷¹ Balhranus episcopus et Amadeus.

Júl					
Zlaté čísla	Nedelné písmená	Fázy mesiaca	Bratislavský – Albajulský misál	Prešovský breviár	Deň
			<i>K[a]L[endaē] Tredecimus Julii, decimo innuit ante Kalendas. Julius dies XXXI.luna XXX.</i>	<i>K[a]L[endaē] Tredecimus Julii, decimo innuit ante k[a]l[enda]s. Julius dies XXXI. luna XXX. Nox h[abe]t horas VIII.dies XVI. Luna iulii in media diei / hora accend[itur].</i>	
XIX	g	Juli	Julius. Octava sancti Joh[ann]is baptiste.Vigilia.	Julius. Octava s[anc]ti Joh[ann]is Sophie fidei spei.	1
VIII	a/A	VI	Visitatio S[ancte] Mariae. Pr[oc]essi et Martiniani.	Pr[oc]essi et Martiniani <i>m[arty]r[is]</i> [et] ep[iscop]i	2
	b	V	T[ra]nslatio s[anc]ti Thome ap[osto]li	Translatio s[anc]ti Thome. Pro[co]pi conf[essoris] Marti.	3
XVI	c	IIII	Udalrici ep[iscop]i et conf[essoris].Translatio s[anc]ti Martini ep[iscop]i	Translatio s[anc]ti Martini ep[iscop]i.Odalrici ⁷² ep[iscop]i et conf[essoris]	4
V	d	III	Domicii ⁷³ m[arty]ris	Domicii m[arty]r[is].	5
	e	II	Octa[va] ap[osto]lorum Petri et Pauli	Octava ap[osto]lorum Petri et Pauli	6
XIII	f	Nonas	Willibaldi ep[iscop]i et conf[essoris]	Willibaldi ep[iscop]i et conf[essoris]	7
II	g	VIII	Kyliani et soc[i]or[um]que eius	Kyliani et soc[i]or[um]que ei[us]	8
	a/A	VII	Zenonis m[arty]ris. Octa[va] s[anc]te Marie		9
X	b	VI	Septem fr[atru]m m[a]r[tyru]m	Zenonis ⁷⁴ <i>m[arty]r[is]</i> VII (Septem) fratr[um] ma[rty]r[u]m	10
	c	V	-	Translatio sancti B[e]n[e]d[i]cti abb[atis]	11
XVIII	d	IIII	Hermachore et Fortunati m[a]r[ty]rum	Hermagore et Fortunati m[arty]r[is]. Marine v[irginis]	12
VII	e	III	Margarete virginis et <i>m[arty]r[is]</i>	Margarete v[irginis] et m[arty]r[is]	13
	f	II	-	Cassiani et Foce martyrum clares	14
XV	g	Idus	Divisio ap[osto]lorum	Divisio ap[osto]lorum. Incipitur dies cani[cularii] ⁷⁵	15
IIII	a/A	XVII	Augusti. Eustachii ep[iscop]i et conf[essori]	Augusti. Hyla[r]ii m[arty]r[is]	16
	b	XVI	Alexii [con]fessoris	Alexii [con]fessori. Swiradi he[re]mite	17

⁷² Odalricus.⁷³ Domitianus (Dominic).⁷⁴ Zenon, martyr.⁷⁵ Začiatok prázdnin.

XII	c	XV	Gurdenis m[arty]ris	Arnulfi ep[iscop]i	18
I	d	XIII	Helýe p[ro]phe[te]	Arsenii ⁷⁶ abb[atis]	19
	e	XIII	Sabini et Maxini m[a]r[ty]rum	Sabini et Maxini Juliani m[a]r[ty]rum	20
IX	f	XII	Praxedis virginis	Praxedis v[ir]g[in]is	21
	g	XI	Marie Magdalene	Ma[r]ie Magdalene D.	22
XVII	a/A	X	Apollinaris m[arty]r[is]	Apollina[r]is ep[iscop]i et m[arty]r[is]	23
VI	b	IX	C[ar]pine (?) virginis et m[arty]r[is]. Vigilia	Cristine v[irginis]. Vigilia	24
	c	VIII	Jacobi apostoli. Christofori m[arty]ris.	Jacobi ap[osto]li. Chr[ist]ofori m[arty]r[is]	25
XIII	d	VII	Anne matris Marie	Iaciucti ⁷⁷ Anne matris Marie v[irginis]	26
III	e	VI	Septem dormienciu[m]	Symeonis m[arty]ris. H[er]molaii ⁷⁸ p[re]sb[ite]r[i] et m[arty]ris	27
	f	V	Panthaleonis m[arty]r[is]. Ladislav regis et [con]f[essor]i	Panthaleonis m[arty]r[is]. Naza[r]ii Celsi m[arty]r[is]	28
XI	g	III	Felcis ⁷⁹ .Simplicii.Faustini et Beatricis m[a]r[ty]rum	Felcis.Simplicii.Faustini et Beatricis m[arty]r[is] ⁸⁰	29
	a/A	III	Abdon et Sennes m[a]r[ty]rum	Abdon et Sennes m[arty]ris	30
XIX	b	II	Germani ep[iscop]i et [con]fess[oris]	G[er]mani ep[iscop]i et conf[essor]is. Flore v[irginis]	31
				Jul Proces propi Ud Kyli Fra Bene Margar Apost /Arnolfus Prax Magd Ap Cris Jacobiq Fel Abdon	

⁷⁶ Arsenius abbas (opát).

⁷⁷ Iaciuctus martyr.

⁷⁸ Hemolaus presbyter.

⁷⁹ Felix pape.

⁸⁰ Inou rukou: Marthe, Sorozii, Lazarii (?).

August					
Zlaté čísla	Nedelné písmená	Fázy mesiaca	Bratislavský – Albajulský misál	Prešovský breviár	Deň
			<i>K[a]L[endae]</i> Augusti [ne] pa prima fugat, de fine secunda. Augustus h[abe]t dies XXXI. luna XXX.	<i>K[a]L[endae]</i> Augusti nepa [prima] fugat, de fine secunda. Augustus h[abe]t dies XXXI, luna XXX. Luna ei mt med. Nox h[abe]t horas X. dies XIII[I]. Luna [Augusti] (ei) i[n]ter medi[am] diem [et nonam] hora[m] accend[itur].	
VIII	c	August[us]	<i>Aduincula S[anc]ti Petri</i> ap[osto]li. VII <i>Machabeor[um]</i> . D.	<i>Aduincula S[anc]ti Petri</i> ap[osto]li. <i>S[anc]tor[um] Machabeor[um]</i> D.	1
XVI	d	III	Stephani p[a]pe et p[ro]thom[arty]ris	Stephani p[a]p[e] et m. ambolus VII anno XVII	2
V	e	III	Inventio S[ancti] Stephani p[ro]thom[arty]ris	Inventio S[ancti] Stephani p[ro]thom[arty]ris	3
	f	II	Valentini ep[iscop]i	Iustini p[re]b[y]s[te]ri et m[arty]r[is]	4
XIII	g	Nonas	Marie de Niue. D[omi]nici [con]fessoris. Oswaldi regis et <i>m[arty]r[is]</i>	Oswaldi regis et <i>m[arty]r[is]</i> Donuti [con]fess[oris]	5
II	a/A	VIII	Transfiguratio D[omi]ni. Sixti Felicissimi et Agapiti m[arty]r[is]	Transfiguratio D[omi]ni. Sixti p[a]p[ae]	6
	b	VII	Afre ⁸¹ m[arty]ris Donati ep[iscop]i et m[arty]r[is]	Donati ep[iscop]i et <i>m[arty]r[is] autumnus mitius</i>	7
X	c	VI	Cyriati martis et socioru[m]que ei[us]	Cyriati martyr et socior[um]que ei[us]. D[omi]ni ch[ris]ti	8
	d	V	Romani m[arty]ris. Vigilia	Romani <i>m[arty]r[is]</i> . Vigilia	9
XVIII	e	III	Laurentii m[arty]ris.	Laurentii <i>m[arty]r[is]</i>	10
VII	f	III	Tybartii m[arty]ris	Tybartii <i>m[arty]r[is]</i>	11
	g	II	Eupli dyaconi	Clare v[irginis]. Eupli dyaconi et <i>m[arty]r[is]</i>	12
XV	a/A	Idus	Ypoliti m[arty]ris. Et socio[rum]que eius	Ypoliti mr. et socior[um]que ei[us]	13
III	b	XIX	Septembris. Eusebii [con]fessori. Vigilia	Septemb[ris]. Eusebii ep[iscop]i et [con]fessori. Vigilia	14
	c	XVIII	Assumptio s[anct]e Marie v[irginis]. Obitus S[anct]i Steph[an]i reg[is]	Assumptio S[anct]e Ma[r]ie	15
XII	d	XVII	Arnulfi ep[iscop]i et m[arty]r[is]	Arnulfi ep[iscop]i et [con]fessoris	16

⁸¹ Afra virgo.

*Prepis, charakteristika a komparácia latinských cirkevných kalendárov Bratislavského misálu
(Missale Henrik Stephani) a Prešovského breviáru (Breviarum notatum Cracoviense)*

I	e	XVI	Octava s[anc]ti Laurentii	Oct[ava] s[anc]ti Laurentii funuit dies caniculares ⁸²	17
	f	XV	Agapiti m[arty]ris	Agapiti m[arty]r[is] F[ro]ntini ep[iscop]i	18
IX	g	XIII	Magni m[arty]ris	Magni m[arty]r[is]	19
	a/A	XIII	Stephani regis ungarie et [con]fessori. B[er]nhardi abbatis	Stephani reg[is] et [con] fessoris	20
XVII	b	XII	Privati ep[iscop]i et m[arty]r[is]	Privati ep[iscop]i et m[arty] r[is]	21
VI	c	XI	Octava s[anc]te Marie. Tymothei et Simphoriani ⁸³ m[arty]r[is]	Octava s[anc]te Marie. Tymothei et Symphoriani m[arty]r[is]	22
	d	X	Tymothi et Appollinarius m[arty]r[is].Vigilia.	Tymothi et Appollinia[r]is m[arty]r[is].Vigilia.	23
XIII	e	IX	Bartholomei ap[osto]li	Bartholomei ap[osto]li. autumn oritur	24
III	f	VIII	Genesii m[arty]ris	Genesii m[arty]r[is]	25
	g	VII	Irenei et Abundi ⁸⁴ m[arty] r[is]	Herenei et Habundi m[arty] r[is]	26
XI	a/A	VI	Rufi ⁸⁵ m[arty]ris	Bernhardi abb[is]. Rufi m[arty]r[is]	27
XIX	b	V	Augustini ep[iscop]i et [con]fessoris. Hermetis ⁸⁶ m[arty]ris	Augustini ep[iscop]i et [con] fessori. Hermetis et Pelagii m[arty]r[is]	28
	c	IIII	Decollatio S[anc]ti Johannis baptiste	Decollatio S[anc]ti Joh[ann]is bap[tiste]	29
VIII	d	III	Felicis et Adaucti m[a] r[ty]rum	Felicis et Adaucti m[arty] r[is] D.	30
	e	II	Paulini ep[iscop]i et [con] fessoris	Paulini ep[iscop]i et [con] fessoris	31
				Pete Steph p do Six do Gro Lau tybur/ Supcio Agapiti Thymo Bartholo Ruf Au colauth	

⁸² Najteplejšie obdobie roka, čas prázdnin, resp. koniec prázdnin.

⁸³ Symphorianus martyr.

⁸⁴ Abundius et Irenaeus martyris.

⁸⁵ Rufus biskup.

⁸⁶ Hermes martyr.

September					
Zlaté čísla	Nedeľné písmená	Fázy mesiaca	Bratislavský – Albajulský misál	Prešovský breviár	Deň
			<i>K[a]L[endae]</i> Tertia[m] Septe[m]bris vulpis ferit a pede denam. September h[abe]t dies XXX, luna XXIX.	<i>K[a]L[endae]</i> T[er]tia[m] Septe[m]b[ris] vulpis ferit a pede dena[m]. September h[abe]t dies XXX, luna XXIX. Nox h[abe]t ho[ra]s XII.dies XII. Luna ei[us] in ho[ram] diei IX (nonam) acce[n] d[itur].	
XVI	f	Septe[m] b[ris]	Egidii abbas et [con] f[essori] Verene v[ir]ginis	Egidii abb[is]. Prisci <i>m[arty] r[is]</i>	1
V	g	III	Depositio S[anc]ti Emirici ducis et [con]f[essori]	Justi ⁸⁷ ep[iscop]i et conf[essoris] Embol[us] secundus anno VI (?)	2
	a/A	III	Anthony <i>m[arty]r[is]</i> D.	Remadi et Mansueti ⁸⁸ ep[isc] o[pis]	3
XIII	b	II	Marcelli et Justi m[a] r[tyru]m	Bumbuti ep[iscop] i et confess[oris]	4
II	c	Nonas	Quintini <i>m[arty]r[is]</i>	Q[ui]ntini et Victorini <i>m[arty]r[is]</i>	5
	d	VIII	Magni conf[essoris]	Magni conf[essoris]	6
X	e	VII	Ew[ur]cii ⁸⁹ ep[iscop]i et conf[essori]	Regine v[irginis]	7
	f	VI	Nativitas S[anc]te Marie v[ir]g[in]is. Adriani <i>m[arty]r[is]</i>	Nativitas S[anc]te Ma[r]ie. Adriani <i>m[arty]r[is]</i>	8
VIII	g	V	Gorgonii ⁹⁰ <i>m[arty]r[is]</i> . Chunigundis regine et v[ir] g[inis]	Gorgonii <i>m[arty]r[is]</i>	9
VII	a/A	III	-	XC <i>m[arty]r[is]</i> . Leonardi et Danielis <i>m[arty]r[is]</i>	10
	b	III	Prothi et Jacincti ⁹¹ <i>m[arty] r[is]</i>	<i>Prothi et Jacincti m[arty]r[is]</i>	11
XV	c	II	Serapionis <i>m[arty]r[is]</i>	Syri[ti] et Enetii ⁹² <i>m[arty]r[is]</i>	12
III	d	Idus	Maurilii ep[iscop]i et conf[essoris]	Philippi ep[iscop]i et <i>m[arty] r[is]</i> . Mari[ll]i [con]fess[oris]	13
	e	XVIII	Octob[ri]s. Exaltat[i]o s[anc]te crucis. Cornelii et Cypriani <i>m[arty]r[is]</i>	Octob[ris]. Exaltat[i]o s[anc] te cr[uc]is.	14

⁸⁷ Justus, biskup v Lyone.⁸⁸ Remacle et Mansuetus.⁸⁹ Ewurtius.⁹⁰ Gorgonius martyr.⁹¹ Prothus et Hyacinthus.⁹² Sirius et Aenetius.

XII	f	XVII	Nycomedis <i>m[arty]r[is]</i>	Octava s[anct]e Ma[r]ie. Nycomed[is] ma[rtyris]. Corneli ⁹³ et Cypriani	15
I	g	XVI	Eufemie vir[gine]	Eufemie v[irginis] Lucii etgeminiani m[artyris]	16
	a/A	XV	Lamp[er]ti ep[iscop]i et <i>m[arty]r[is]</i>	Lamb[er]ti ep[iscop]i et <i>m[arty]r[is]</i> Sol in librani	17
IX	b	XVIII	Florentii <i>m[arty]ris</i>	Ferreoli ⁹⁴ et Florencii <i>m[arty]r[is]</i>	18
	c	XIII	Januarii s[anct]i sociis suis	Janua[r]ii ep[iscop]i et socio[rum]que ei[us] nale	19
XVII	d	XII	Vigilia	Fauste v[irginis]. Vigi[lia] <i>Equinoctium</i> autumn ⁹⁵ (?)	20
VI	e	XI	Mathei ap[osto]li et ewangeliste D.	Mathei ap[osto]li et ew[angelist]e D.	21
	f	X	Mauricii ⁹⁶ et socioru[m]que eius	Mauricii et socio[rum]que ei[us]	22
XVIII	g	IX	Tecle virginis	Iulii p[a]p[ae] et <i>m[artyris]</i> . Victo[r]is ep[iscop]i. Bede ⁹⁷ v[irginis]	23
III	a/A	VIII	Rudp[er]ti ep[iscop]i i. Gerardi ep[iscop]i et <i>m[arty]r[is]</i>	Ruthb[er]ti ep[iscop]i. Co[n] cept[i]o <i>S[ancti] Ioh[ann]is</i> <i>ba[ptista]e</i>	24
	b	VII	Cleophe virginis	F[i]rmini ep[iscop]i et <i>m[arty]r[is]</i> . Cleophe ap[osto]li	25
XI	c	VI	Cypriani et Justine <i>m[arty]r[is]</i>	Cypriani ep[iscop]i et <i>m[arty]r[is]</i> . Justine v[irginis]	26
XIX	d	V	Cosme et Damiani m[a] r[tyru]m	T[ra]nslat[i]o s[ancti] Stanislay ep[iscop]i et <i>m[arty]r[is]</i>	27
	e	IIII	Wenzeslay ducis et <i>m[arty]r[is]</i>	Wenzeslay <i>m[arty]r[is]</i>	28
VIII	f	III	Michahelis archangeli	Michahelis archang[e]li	29
	g	II	Iheronimi p[re]sb[ite]ri	I[her]onimi p[re]sb[ite]ri m[a]rt[is]	30
				<i>Egidium Sep abet</i> Nat Gorgon Proth ian Crux Eu Lambertiq Math Mauritius et Mich Wen iet (?)	

⁹³ Zápis z predošlého riadku.

⁹⁴ Ferreolus.

⁹⁵ Jesenná rovnodennosť.

⁹⁶ Maura virgo.

⁹⁷ Sancte Bede.

Október					
Zlaté čísla	Nedelné písmená	Fázy mesiaca	Bratislavský – Albajulský misál	Prešovský breviár	Deň
			<i>K[a]L[endaē] Tertius et denus virtutib[us] est alienus. October h[abe]t dies XXXI. Luna XXX.</i>	<i>K[a]L[endaē] T[er]tius octob[ri]s gladi[us], de[ce]m in ordi[n]e nect[i]t. October h[abe]t dies XXXI. Luna XXX⁹⁸. Nox h[abe]t horas XIII. dies X. Luna ei[us] in[ter] ho[ram] IX (nonam) accend[itur].</i>	
XVI	a/A	October	Remigii et G[er]mani ⁹⁹ . Vedasti et alior[um] conf[essoris]	Remigii et G[er]mani et Vedasti episcopi	1
V	b	VI	Leodegarii ep[iscop]i et <i>m[arty]r[is]</i>	Leodegini ep[iscop]i et <i>m[arty]r[is]</i>	2
XIII	c	V	Sulpitii et Serviliani m[a]r[tyru]m D.	Sulpitii et et S[er]vuliani m. Duore (-rum) D.	3
II	d	IIII	Marci et Marcelliani m[a]r[tyru]m	Francisci conf[essoris]. Valdori <i>m[arty]r[is]</i>	4
	e	III	Faustini <i>m[arty]r[is]</i>	Sergi et Bathi et Placidi ¹⁰⁰ <i>m[arty]r[is]</i>	5
X	f	II	Inventio s[anc]torum patriarchar[um]. Abraha[m]. Ysaac et Jacob	Carpasii ¹⁰¹ p[re]sb[yte]ri et <i>m[arty]r[is]</i> . Fidis v[irginis]	6
	g	Nonas	Marci. Marcelli. Apulei. Sergii et Bachi <i>m[arty]r[is]</i>	Marci p[a]p[a]e et conf[essoris]. Marcelli et Apulei <i>m[arty]r[is]</i>	7
XVIII	a/A	VIII	Sancte Pelagie ¹⁰² . Marci ¹⁰³ p[a]p[a]e	Demetrii <i>m[arty]r[is]</i>	8
VII	b	VII	Dyonisii et socior[um]que eius	Dyonisii Rustici et Eleutheii <i>m[arty]r[is]</i>	9
	c	VI	Gereonis et socior[um]que ei[us]	Gereonis s[ancti] sociis s[uis] <i>m[arty]r[is]</i>	10
XV	d	V	Translatio s[anc]ti Augustini ep[iscop]i	S[anc]tum m[arti]ris	11
IIII	e	IIII	Maximiliani conf[essoris]	Burchardi conf[essoris]	12
	f	III	Colomaniti m[arty]ris	LXX VI <i>m[arty]r[is]</i>	13
XII	g	II	Calixti ¹⁰⁴ p[a]p[a]e et m[arty]ris	Calixti p[a]p[a]e et <i>m[arty]r[is]</i>	14
I	a/A	Idus	-	T[ra]nslat[i]o s[anc]te Hedwig S[anc]tor[um] Maii	15

⁹⁸ Nesprávne uvedených XXIX nocí.⁹⁹ Gemanus.¹⁰⁰ Placidus/Placitus.¹⁰¹ Nesprávne zapísaný Caprasii.¹⁰² Vpísaný, resp. nahradený sviatok.¹⁰³ Marcus papa.¹⁰⁴ Calistus papa.

	b	XVII	Novembris. Galli conf[essoris]	Novemb[ris]. Galli conf[essori]	16
IX	c	XVI	Marthe sororis lazari	Florentii episcopi Crescentii ¹⁰⁵ et Donati <i>m[artyris]</i>	17
	d	XV	Luce ewangeliste	Luce ew[angelist]e Sol in scorpionem	18
XVII	e	XIII	Januarii et socior[umque] eius	Januarii ep[iscop]i et <i>m[arty]</i> <i>r[is]</i>	19
VI	f	XIII	Quirini s[anc]ti sociis suis	Caprasii ¹⁰⁶ ep[iscop]i et <i>m[arty]r[is]</i>	20
	g	XII	Undecim miliu[m] virginu[m]	XI milium v[ir]ginu[m] lucoloma	21
XIII	a/A	XI	Lupencii <i>m[arty]r[is]</i> D.	Severii ep[iscop]i et conf[essoris]	22
III	b	X	Severini ep[iscop]i	Severini ep[iscop]i et conf[essoris]	23
	c	IX	Columbani abb[at]is	Columbani ep[iscop]i et conf[essoris]	24
XI	d	VIII	Crispini et Crispiniani <i>m[arty]r[is]</i>	Crispini et Crispiniani <i>m[arty]r[is]</i>	25
	e	VII	Demetrii m[arty]ris	Vedasti et Amadi ep[iscop]i et conf[essori]	26
XIX	f	VI	Vigilia	Vigilia	27
VIII	g	V	Symonis et Jude ap[osto] lorum	Symonis et Iude ap[osto] lor[um]	28
	a/A	III	Narcissi ep[iscop]i et <i>m[arty]r[is]</i>	Narcisci ep[iscop]i et <i>m[arty]</i> <i>r[is]</i>	29
XVI	b	III	Ducentorum m[a]r[tyru]m	Saturnini <i>m[arty]r[is]</i>	30
V	c	II	Quintini <i>m[arty]r[is]</i> Vigilia	Quintini et Fabiani <i>m[arty]</i> <i>r[is]</i> Vigilia	31
				Remigi francist marr Dy ger ab dita Calx Hed/ Galle Lucas us vu se se ue Crispini Symon Qun	

¹⁰⁵ Crestentius.

¹⁰⁶ Caprasius.

November					
Zlaté čísla	Nedeľné písmená	Fázy mesiacu	Bratislavský – Albajulský misál	Prešovský breviár	Deň
			<i>K[a]L[endae]</i> Quinta Novemb[ris] acus , vix t[er]tia mansit in urna. November h[abe]t dies XXX.luna XXX.	<i>K[a]L[endae]</i> Quinta Novemb[ris] acus , vix tertia mansit in urna. November habet dies XXX.luna XXX. Nox habet horas XVI dies VIII. Luna ei[us] in vesper[tino] accend[itur].	
	d	Nove[m] b[er]	Festinitas Om[nia] S[anc]torum Cesarii <i>m[arty]r[is]</i>	Festinitas Om[nia] [Sanctorum] Cesarii <i>m[arty]r[is]</i>	1
XIII	e	IIII	Com[m]emorat[i]o Animarii Eustachii et soc[iorumque] ei[us]	Eustachii <i>m[arty]r[is]</i> et confess[oris]	2
II	f	III	Valentini p[re]sb[yte]ri	Hub[er]ti ep[iscop]i et conf[essoris]	3
	g	II	Germani ep[iscop]i	Eusebii et Modeste v[irginis]	4
X	a/A	Nonas	Translatio s[anc]ti Emi (e) rici conf[essor]i D.	Felices p[re]sb[yte]ri et conf[essoris] D.	5
	b	VIII	Translatio s[anc]ti Adalb[er]ti ep[iscop]i et <i>m[arty]r[is]</i> Leonhardi conf[essoris]	Leonhardi conf[essoris]	6
XIII	c	VII	Willibrordi ep[iscop]i	Willibrordi ep[iscop]i et conf[essoris]	7
VII	d	VI	Quatuor coronator	Q[ua]tuor coronator	8
	e	V	Theodori m[arty]ris	Theodori <i>m[arty]r[is]</i>	9
XV	f	IIII	Martini p[ap]ae et <i>m[arty]r[is]</i>	Tyberii modesti <i>m[arty]r[is]</i>	10
IIII	g	III	Martini episcopi et confessoris. Menne <i>m[arty]r[is]</i>	Martini ep[iscop]i et conf[essoris] Menne <i>m[arty]r[is]</i>	11
	a/A	II	Benedicti. Ysaac et Ioh[ann]is m[a]r[tyr]u[m]	B[e]n[e]d[i]cti et socior[umque] ei[us]	12
XII	b	Idus	Brictii ¹⁰⁷ ep[iscop]i et conf[essoris]	Brictii ep[iscop]i	13
I	c	XVIII	Decembris. Clementini ep[iscop]i	Decembris. Clementini et Theodore v[irginis]	14
	d	XVII	Secundi <i>m[arty]r[is]</i>	Fundani conf[essoris]. Secu[n]di et Fidentiani	15
XIII	e	XVI	Othmari abb[at]is	Othmari abb[at]is	16
	f	XV	Aniani ep[iscop]i et conf[essoris]	Aniani ep[iscop]i et conf[essoris] Sol in sagitariu[s]	17
XVII	g	XIII	Romani <i>m[arty]r[is]</i>	Oct[ava] s[anc]ti Martini. Romani conf[essoris]	18

¹⁰⁷ Brictius.

*Prepis, charakteristika a komparácia latinských cirkevných kalendárov Bratislavského misálu
(Missale Henrik Stephani) a Prešovského breviáru (Breviarum notatum Cracoviense)*

VI	a/A	XIII	Elysabeth vidue	Elysabeth filie reg[inae] Andree	19
	b	XII	Ethmundi regis	Potentiani p[a]p[ae] ¹⁰⁸ et Pontiani <i>m[arty]r[is]</i>	20
XIII	c	XI	Columbani abb[at]is ¹⁰⁹	Columbani abb[at]is	21
III	d	X	Cecilie virginis et <i>m[arty]r[is]</i>	Cecilie v[irginis] et <i>m[arty]r[is]</i>	22
	e	IX	Clementis pape et <i>m[arty]r[is]</i>	Clementis p[a]p[ae] et <i>m[arty]r[is]</i>	23
XI	f	VIII	Crisogoni <i>m[arty]r[is]</i>	Crisogoni <i>m[arty]r[is]</i> hyemps oritur	24
XIX	g	VII	Katherine virginis et <i>m[arty]r[is]</i>	Katherine virginis et <i>m[arty]r[is]</i>	25
	a/A	VI	Lini p[a]p[ae] et <i>m[arty]r[is]</i>	Lini p[a]p[ae] et Leoni p[a] p[ae] et <i>m[arty]r[is]</i>	26
VIII	b	V	Vitalis et Agricole	Vitalis et Agricole <i>m[arty]r[is]</i>	27
	c	IIII	Sostomis ¹¹⁰ <i>m[arty]r[is]</i>	Rufi epi[sco]pi et socio[rum] ei[us]	28
XVI	d	III	Saturnini. Crisantii. Mauri et Darie v[irginis]. Vigilia	Saturnini Crisanti. Mauri <i>m[arty]r[is]</i> Vigilia	29
V	e	II	Andree apostoli	Andree ap[osto]li	30
				Omne November Leo qua Theo Martin Bricique/ Post her Thyra(?) te cle Cris Kather[i]na sed Andr	

¹⁰⁸ Potentianus papa.

¹⁰⁹ Poznámka druhou rukou: Nota illa viat XXI mens. Novembris celebratur Presentationis Marie virg.

¹¹⁰ Sostomius.

December					
Zlaté čísla	Nedeľné písmená	Fázy mesiaca	Bratislavský – Albajulský misál	Prešovský breviár	Deň
			<i>K[a]L[endae]</i> Septima dat p[ri]ma[m] sexta[m] pede dena Decembris. December h[abe]t dies XXXI.luna XXX.	<i>K[a]L[endae]</i> Dat duod[e] na cohors VII(septem) ind[e] Decemb[ri]s. December h[abe]t dies XXXI.luna XXX ¹¹¹ . Nox habet horas XVIII. Dies VI. Luna ei[us] in[ter] med[ium] vesp[eri] et no[cte] accend[itur].	
	f	Decemb[er]	Eligii epi[scope]i et conf[essoris]	Longini militis Candide Eligii epi[scope]i	1
XIII-II	g	IIII	Longini militis	Materni epi[scope]i et conf[essoris] p[er] erubo anno m	2
	A	III	Claudii et Tribuni <i>m[arty]r[is]</i>	Lucii et Sisinnii <i>m[arty]r[is]</i>	3
X	b	II	Barbare virginis et <i>m[arty]r[is]</i>	Barbare v[irginis] Quinii embolism an novi (?)	4
	c	Nonas	Dalmatii <i>m[arty]r[is]</i>	Dalmatii <i>m[arty]r[is]</i>	5
XVIII	d	VIII	Nicolai epi[scope]i et conf[essoris]	Nicolai epi[scope]i et conf[essoris]	6
VII	e	VII	Octava s[anc]ti Andree ap[osto]li	Octava s[anc]ti Andree ap[osto]li D.	7
	f	VI	Eucharie epi[scope]i. Zenonis <i>m[arty]r[is]</i> . Conceptio Marie ¹¹²	Conceptio sancte Marie Eucharie epi[scope]i et conf[essoris]	8
XV	g	V	Conceptio s[anc]te Marie virginis	Matharii epi[scope]i et conf[essoris]	9
IIII	A	IIII	Eulalie virg[inis]	Eulalie v[irginis] et <i>m[arty]r[is]</i>	10
	b	III	Damasi p[ap]ae et <i>m[arty]r[is]</i>	Damasi p[ap]ae	11
XII	c	II	Pauli conf[essoris]	Firmani epi[scope]i ¹¹³ H[omogenis] ¹¹⁴ <i>m[arty]r[is]</i>	12
I	d	Idus	-	Lucie v[irginis] et <i>m[arty]r[is]</i>	13
	e	XIX	Januarii. Lucie v[irginis] Otilie v[irginis]. Judoci ¹¹⁵ conf[essoris]	Januarii Nicasii epi[scope]i s[anc]ti so[ciis] suis	14
IX	f	XVIII	Nicasii martiris	Maximini ¹¹⁶ et Maximi p[re]sby[ter]os	15
	g	XVII	Ananie. Azarie et Mifahelis <i>m[arty]r[is]</i>	Valentini s[anc]ti t[ri]b[un]i pr[ie]b[is] Ananie Azarie	16

¹¹¹ Nesprávne udáva XXIX nocí.¹¹² Zápis inou rukou.¹¹³ Firnanus episcopus.¹¹⁴ Homogenus.¹¹⁵ Judocus confessor.¹¹⁶ Maximinus confessor.

Prepis, charakteristika a komparácia latinských cirkevných kalendárov Bratislavského misálu (Missale Henrik Stephani) a Prešovského breviáru (Breviarum notatum Cracoviense)

XVII	A	XVI	Rufi et Zosimi <i>m[arty]r[is]</i>	Ignacii epi[scopi] et <i>m[arty]r[is]</i>	17
VI	b	XV	Ignacii epi[scopi] et <i>m[arty]r[is]</i>	Horati epi[scopi] Siplicii <i>m[arty]r[is]</i> Sol in capricorni	18
	c	XIII	Immonis (?) et Zenonis <i>m[arty]r[is]</i>	Nemefii <i>m[arty]r[is]</i>	19
XIII	d	XIII	Vigilia	Iuliani <i>m[arty]r[is]</i> Vigilia	20
III	e	XII	Thome ap[osto]li Solstitium	Thome ap[osto]li Solstitium hybernum ¹¹⁷ rotatos(?)	21
	f	XI	XXX. martyrum	Theodosie v[irginis]. XXX <i>m[arty]r[is]</i> D.	22
XI	g	X	Victorie virginis	Victo[r]ie Eugemie v[irginis]	23
XIX	A	IX	Vigilia	Victo[r]is <i>m[arty]r[is]</i> et Septe ¹¹⁸ virginis Vigilia Do[minis]	24
	b	VIII	Nativitas D[omi]ni n[ost]ri Ih[es]u Ch[ris]ti. Anastasie v[irginis]	Nativitas D[omi]ni n[ost]ri Ih[es]u Ch[risti]	25
VIII	c	VII	Stephani prothomartiris	Stephani p[ro]thom[arti]ris	26
	d	VI	Johanni ap[osto]li et ew[a]ng[e]liste	Johanni ap[osto]li et ew[angelist]e	27
XVI	e	V	S[anc]toru[m] Innocentu[m] m[a]r[tyru]m	S[anc]torum Innocentu[m]	28
V	f	IIII	Thome archiepi[scopi] et <i>m[arty]r[is]</i> . David regis	Thome epi[scopi] et <i>m[arty]r[is]</i> . David reg[is]	29
	g	III	Sabine epi[scopi]	Pe[r]petui ¹¹⁹ epi[scopi] et conf[essoris] . Florencii <i>m[arty]r[is]</i>	30
XIII	A		Silvestri p[a]p[ae] et conf[essoris]	Silvestri p[a]p[ae] et conf[essoris]	31
				Decemb Barba Nicol concep et alma Lucia/ Stus abinde Thomas modo Nat Step do Pu Tho mel Sil	

¹¹⁷ Zimný slnovrat.

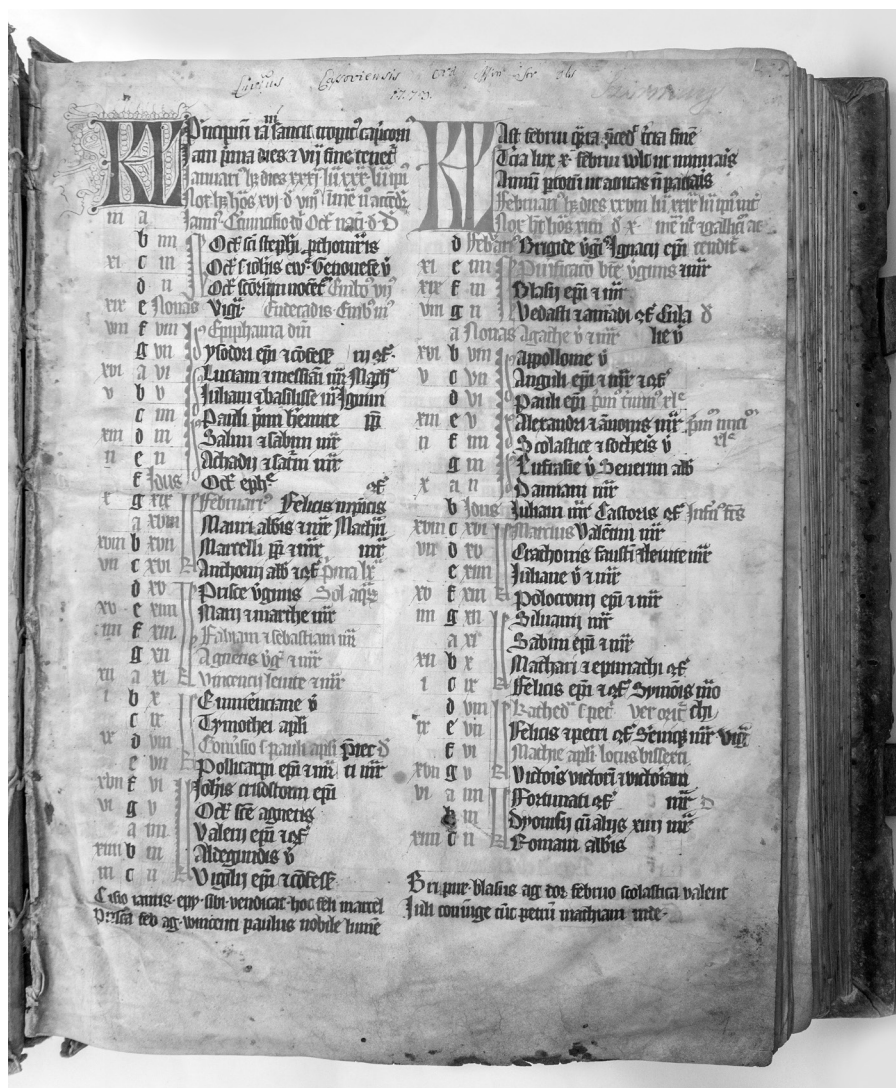
¹¹⁸ Septa virgo.

¹¹⁹ Perpetuus.

Obr. 1 Mesiac január (f. 3r) z kalendára Bratislavského misálu. Biblioteca digitalia nacionala, Alba Iulia. Biblioteca Batthyaneum. Missale Henrik Stephani. Sign. Ms II 134.

K			Primi dies mensis + septima truncat ut ensis.
			Januarius hic dies .xxxi. luna .xxv. Non. horas 18 dies 8
iii	A	Januari.	Circumcisio domini.
vi	b	iii	Octava sci Stephani pthomiris.
xi	c	ii	Octava sci Johannis evangeliste.
xix	d	i	Octava sanctorum Innocentium.
xviii	e	Nonas.	Vigilia.
xvii	f	viii	Epiphania domini.
xvi	g	vii	Ysidori epi + conf. Hilarii conf. atq. pntis.
xv	a	vi	Luciani + Juliani mrm.
xiv	b	v	Juliani + Basilide mrm.
xiii	c	iiii	Pauli primi heremite.
xii	d	iii	Eduardi dmi de egypto.
xi	e	ii	Sauri mris.
x	f	Idus.	Octa Epiphanie Hylandi + Remigii epi.
ix	g	xix.	Februarius Felcis in pinas.
xviii	a	xviii	Maure abbatis.
xvii	b	xvii	Marcelli ppe + mris.
xvi	c	xvi	Anthony monachi.
xv	d	xv	Pasce uirginis.
xiv	e	xiiii	Nary + Marthe + Audifax mrm.
xiii	f	xiii	Fabiani + Sebastiani mrm.
xii	g	xii	Agnens uirginis + mris.
xi	a	xi	Vincenci mris.
x	b	x	Emmerenciane vgnis.
ix	c	ix	Tymothei epi + mris.
xviii	d	viii	Conuictio sci Pauli apli. Periecti mris.
xvii	e	vii	Polycarpi epi + mris.
xvi	f	vi	Juliani epi + conf. Johis crisostomi.
xv	g	v	Secundo Agnens.
xiiii	a	iiii	Valerii epi + mris.
xiii	b	iii	Aldegunde uirginis.
xii	c	ii	Saturnini. Tursi + Victoris mrm.

Obr. 2 Mesiace január a február (f. 1r) z kalendára Prešovského breviára. Kódex z fondu Kolegiálnej knižnice Evanjelickej cirkvi a. v. Východného dištriktu (ECAV) v Prešove. Archivovaný v štátnej knižnici v Prešove. Sine sign.

SUPERINTENDENT IZÁK ABRAHAMIDES HROCHOTSKÝ A JEHO ZVOLENSKÁ POSTILA¹

Ján KALAJTZIDIS

Bishop Izák Abrahamides and his book of sermons from Zvolen

Izák Abrahamides Hrochotský is an important personality of Slovak evangelical and national heritage. Abrahamides life was closely connected with the struggle of The Lutheran church of the Augsburg confession (ECAV). Its formation and consolidation in Slovakia. Despite his significant historical status (he was one of the three first bishops of ECAV), not much attention was dedicated to his work for a long time. This omission was also (but not entirely) due to the shortage of relevant material, which would allow a better examination of his work. Fortunately, few years ago, Slovak scholars managed to rediscover his long-lost work, the book of sermons "Zvolenská postila", which can help us in this effort. It is helpful not only in study of his personality, but the ideas he represented, too. The work "Zvolenská postila" is a set of sermons presented during the years 1600 and 1601. The book contains a number of interesting topics, such as plague epidemics, processes with witches, indulgence, defense against Ottomans, and many others. The presented paper is an attempt to reconstruct one of them, Abrahamides' moral views on usury. At the same time, paper suggests the connection and dependence of some of the presented Abrahamides thoughts with the ideas of the originator of Lutheranism – Martin Luther.

Keywords: first bishop, lost, sermons, 17th century, ethics, usury.

Izák Abrahamides s prívlastkom Hrochotský² (niekedy aj Chrochotský, Hrochotský, Hrochotius či Abrahamffy³) bol známy slovenský učenec, náboženský spisovateľ a evanjelický superintendent. K jeho najznámejším dielam patrí *Oratio exequialis... D. Georgio Thurzoni* (1617) – pohrebná kázeň, ktorá odznela pri pochovávaní významného uhorského palatína Juraja Turzu. Do povedomia sa dostal aj ako spoluautor prekladu (spolu s Eliášom Lánim a Samuelom Melikom) *Lutherovho katechizmu* (1612).⁴ Jeho život a tvorba sú bytostne spojené s Uhorskom z druhej polovice 16. storočia a začiatkom 17. storočia. Abrahamides sa podľa zachovaných údajov narodil v roku 1557 v obci Hrochoť a zomrel v Bojniciach koncom augusta 1621. Pre územia dnešného Slovenska (v rámci Uhorské-

¹ Venované pamiatke Igora Kišša (1932 – 2018) teológa a filozofa, ktorý prvý predstavil Izáka Abrahamidesa ako morálneho mysliteľa.

² Podľa rodnej dediny.

³ Niekedy aj Abrahámfi, odvodené od maďarského mena jeho otca Ambráhama.

⁴ Známy tiež ako: Katechizmus D. M. Luthera z nemeckého jazyka na slovenský preložený od trech superintendentov či ako Lániho katechizmus. Žilák vo svojom článku uvádza, že i takáto prekladateľská činnosť evanjelikov vzbudzovala u rímskokatolíkov zúrivosť. Prejavom bolo ničenie vydaných kníh do tej miery, že v roku 1634 (tlač druhého vydania) už bolo len veľmi ťažko nájsť nejaký exemplár a ak áno, aj ten bol potrhaný. ŽILÁK. O. Izák Abrahamides. In *Služba*. Časopis Štúrovej ev. spoločnosti v Bratislave. 1938, II, č. 10, s. 314-315.

ho kráľovstva) patrila táto etapa dejín k obdobiu všestranného rastu a vzostupu. Na našom území sa koncentrovalo nielen hospodárske a kultúrne, ale i politické dianie celej krajiny. Dochádzalo na ňom k postupnému prenikaniu ideí humanizmu a renesancie a k postupnému presadzovaniu sa kriticizmu, racionalizmu i individualizmu, ktoré sprevádzalo zvyšovanie záujmu o prírodné vedy a spoločenské dianie. Postupne sa šírili myšlienky európskych mysliteľov, akými boli Erazmus Rotterdamský, Martin Luther či Filip Melanchton a do popredia sa dostávali ich študenti, priatelia a stúpenci, osobnosti, ako Leonard Cox (Levoča, Košice), Valentín Eck zvaný Ecchius (Bardejov, Košice), Leonard Stöckel (Kežmarok, Bardejov) či Martin Rakovský (Bratislava, Turiec).⁵

Žilinská synoda

V prehľade výnimočných osobností tohto obdobia si zaslúži významné miesto aj Izák Abrahamides, ktorý sa do povedomia širšej verejnosti dostal predovšetkým po Žilinskej synode, ktorá sa konala v marci 1610,⁶ a na ktorej bol zvolený za jedného z troch prvých evanjelických superintendentov. Žilinská synoda bola logickým vyústením snáh evanjelikov, ktorým predchádzali aktivity (akými bolo formulovanie a prijatie vieroučných vyznaní a konfesií) predošlého 16. storočia.⁷ Sformovaniu superintendentcií predchádzalo formovanie cirkevnej správy na nižšom (druhom) stupni a vytváranie cirkevných bratstiev či seniorátov. Žilinská synoda, ktorej realizáciu zabezpečil palatín Juraj Turzo, bola prvou synodou evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v Uhorsku. Jej výsledkom boli okrem voľby superintendentov i prvé synodálne zákony zabezpečujúce evanjelickej cirkvi samostatnú právnu organizáciu.⁸

Do Žilinskej synody nemali evanjelickí duchovní možnosť ordinácie na území Uhorska a museli chodiť do zahraničia.⁹ Navyše rímskokatolícki biskupi tohto aktu bránili. Medzi takýchto patrila aj ostrihomský arcibiskup a kardinál František Forgáč, ktorý v proteste *Protestation contradictio* kladie dôraz na Nicej-

⁵ ČIČAJ, V. Vzdelanosť a kultúra. In *Dejiny Slovenska II (1526-1848)*. Vladimír Matula – Jozef Vozár (eds.). Bratislava 1987, s. 121-137; KLÁTIK, M. Leonard Stöckel – Profil osobnosti. In *Leonard Stöckel a reformácia v strednej Európe*. Peter Kónya (ed.). Prešov 2011, s. 10-19; *Slovenský biografický slovník. I. zväzok A – D*. Zodp. red. Š. Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1986. Heslo Abrahamides Izák, s. 27.

⁶ K hutnému zhrnutiu významu Žilinskej synody a udalostiam s ňou spojených pozri BODNÁROVÁ, M. Žilinská synoda a jej význam pre evanjelickú a. v. cirkev na Slovensku. In *Akty a závery – Zákony a ustanovenia Žilinskej synody*. Miloš Kovačka (ed.). Martin 2010, s. 53-59.

⁷ Organizačné i vieroučné zjednotenie reformačných cirkevných zborov bolo nevyhnutnou podmienkou ďalšieho úspešného šírenia reformácie. Prvé snahy sa objavili už v polovici 16. storočia (1545). KÓNYA, P. Spoluzitie dvoch smerov reformácie v Hornom Uhorsku do založenia cirkvi. In *Od reformácie po založenie cirkvi*. Peter Kónya – Annamária Kónyová (eds.). Prešov 2015, s. 137.

⁸ BODNÁROVÁ, M. Príprava, priebeh a výsledky Spišskopodhradskej synody konanej v roku 1614. In *Od reformácie po založenie cirkvi*. Peter Kónya – Annamária Kónyová (eds.). Prešov 2015, s. 39-41.

⁹ Abrahamides bol podľa Paulinyho *Dejepisu* superintendentom 11 rokov, 5 mesiacov a 8 dní a počas tohto obdobia stihol vysvätiť 61 kandidátov za kňazov. PAULINY, L. *Dejepis superintendentcie nitrianskej*. Senica 1891, s. 96.

ský koncil, ten akceptovala aj Augustana (ako súčasť *Knihy svornosti*¹⁰ – *Formula Concordiae*). Biskupa by v tomto ponímaní mal vysvätiť iba biskup (a odovzdať mu tak charizmu ako dar Boží, ktorý je potrebný na výkon biskupskej funkcie) a nie osoba majúca iba kňazské svätenie.¹¹ Forgáč, ktorý nechal tento protest proti Žilinskej synode pribiť na Bratislavskú katedrálu, tak spochybnil i voľbu Abrahamidesa a spolu s ním zvolených biskupov.¹² Silným protivníkom pri budovaní evanjelickej cirkvi bol i Forgáčov nástupca, ostrihomský arcibiskup a kardinál Peter Pazmáň, ktorý ešte ako kňaz v roku 1613 vydal spis *Hogedus ad divinam veritatem*.¹³ Ako píše Žilák, tento spis plný sylogizmov a sofizmov pomýlil hlavu a srdcia mnohých evanjelikov. Medzi najvýznamnejšie „obete“ Pazmáňovho vplyvu zaraďuje grófa Krištofa Turzu, ktorý sa však navrátil do evanjelickej cirkvi a pomocnú ruku mu pri tom podal i Abrahamides.¹⁴

Biobibliografia

Prvé súdobé záznamy o Abrahamidesovi sa objavujú v *Slovníku naučnom* z roku 1860,¹⁵ kde rovnako ako v nasledujúcich rozličných krátkych prácach nachádzame stručný prehľad miest jeho štúdií a pôsobenia. V medailóne publikovanom v *Slovenských pohľadoch* (1887) ho Alexander Lombardini zaradil do cyklu životopisných portrétov *Slovenský Plutarch*. Odkazuje tak na významného starogréckeho etika – filozofa, ktorý sa preslávil predovšetkým svojimi prácami s morálnou tematikou.¹⁶ Nielen títo, ale aj mnohí ďalší autori nasledujúcich desaťročí (Pauliny, 1891; Holuby, 1910; Slávik, 1921; Kvačala, 1935; Žilák 1938; Ďurovič, 1940)¹⁷ však neprekročili krátky záznam o Abrahamidesovi pochádza-

¹⁰ Bola zostavená v Nemecku a vyhlásená za konfesionálny štandard pre novozriadené superintendencie luteránskej cirkvi na Slovensku začiatkom 17. storočia (1610 v Žiline a 1614 v Spišskom Podhradí). DANIEL, D. P. Konfesionalizácia reformácie a spoločenský význam augsburského vyznania strednej a východnej Európy. In *Prvé augsburské vyznanie viery na Slovensku a Bardejove*. Peter Kónya (ed.). Prešov 2000, s. 17.

¹¹ BERNÁT, L. Trenčianske kontuberniá a Žilinská synoda. In *Od reformácie po založenie cirkvi*. Peter Kónya – Annamária Kónyová (eds.). Prešov 2015, s. 71, 74.

¹² KVAČALA, J. R. *Dejiny reformácie na Slovensku 1517-1711*. Liptovský Sv. Mikuláš 1935, s. 169-171. Tón protestu bol ostrý, urážlivý, obsahoval hrozbu klatby na superintendentov a synodu hanlivo označil ako falošnú. Abrahamides tento protest osobne doručil Turzovi do Sedmohradska a ten nariadil vypracovanie textu obrany. BODNÁROVÁ, M. Žilinská synoda a jej význam pre evanjelickú a. v. cirkev na Slovensku. In *Akty a závery – Zákony a ustanovenia Žilinskej synody*. Miloš Kovačka (ed.). Martin 2010, s. 59.

¹³ Predchádzal mu spis *Kyjak pápežencov na obranu žilinského zhromaždenia* z roku 1610, ktorý bol reakciou na obranný text (*Obrana Žilinskej synody a jej nariadení*) reagujúci na Forgáčov protest. TKÁČIKOVÁ, E. Žilinská synoda v kontexte vývinu slovenskej kultúry a vzdelanosti. In *Akty a závery – Zákony a ustanovenia Žilinskej synody*. Miloš Kovačka (ed.). Martin 2010, s. 60.

¹⁴ ŽILÁK, O. Izák Abrahamides..., s. 314.

¹⁵ *Slovník naučný. I. díl (A – Bžeduchové)*. Z odp. red. F. L. RIEGER. Praha : Kober a Markgraf, 1860. Heslo Abrahamides Isák, s. 17.

¹⁶ LOMBARDINI, A. Slovenský Plutarch. 2. Izák Abrahamides. In *Slovenské Pohľady*. 1887, VII, č. 1, s. 11-12.

¹⁷ PAULINY, L. *Dejepis superintendencie nitrianskej*. Senica 1891.; HOLUBY, J. L. Abrahamides Hrochotský. In *Cirkevné listy*. 1910, XXIV, č. 6, s. 171-175.; SLÁVIK, J. *Dejiny Zvolenského evanjelického a. v. bratstva a seniorátu*. Banská Štiavnica 1921.; KVAČALA, J. R. *Dejiny reformácie*

júci z 18. storočia.¹⁸ Aj napriek tomu, že väčšina spomenutých autorov preberá údaje bez odkazu (okrem napríklad Holubyho zdôrazňujúc, že ide o prepis informácií), je možné ich všetky spojiť so zbierkou historických dokumentov *Collectanea* (1795) pochádzajúcich od Martina Laučeka (1732 – 1802), ktorý pôsobil ako kňaz v Skalici. Až oveľa neskôr (v 60. rokoch 20. storočia) sa o originálny prínos k štúdiu Abrahamidesa zaslúžil F. F. Ruppeldt – významná osobnosť slovenskej politiky, kultúry a evanjelickej cirkvi. Ruppeldtov prínos spočíva jednak v zachránení (i keď náhodnom, o to však viac dôležitom, a to nielen pre cirkev, ale i pre slovenský národ) Abrahamidesovho rukopisu tzv. *Zvolenskej postily*,¹⁹ a jednak v jej predstavení a čiastočnom spracovaní pre odbornú verejnosť.

Zvolenská postila

Záznamy o existencii tejto postily sa objavujú až začiatkom 19. storočia v zbierke Jana Kollára *Národní zpiewanky čili pjsne světské slowáků w Uhrách* z roku 1834.²⁰ Kde na úplne poslednej strane (už nečíslovanej) sa nachádza oznam o tom, že Kollár vlastní originál 30 kázni Abrahamidesa spolu s informáciou o vôli ich vydať. Nielenže sa toto želanie Kollára nenaplnilo, no navyše sa na tieto kázne i zabudlo. S najväčšou pravdepodobnosťou súvisí zabudnutie (nebývajú spomínané ani v biobibliografických heslách zameraných na Abrahamidesa) predovšetkým s tým, že už vyššie spomenuté *Collectanea*, ktoré slúžili väčšine autorov ako vzor (zdroj) informácií o našom superintendentovi, tieto kázne nespomínajú. A Abrahamidesovi sa v nich prisudzuje len spoluautorstvo už spomenutého prekladu *Lutherovho katechizmu* (1612), a rovnako aj autorstvo pohrebnej kázne, ktorá odznela pri pochovávaní uhorského palatína Juraja Thurzu – *Oratio exequialis...D. Georgio Thurzoni* (1617).²¹ O vyše desať rokov neskôr od publikovania Holubyho state, ktorá postilu nespomína, už však Slávik (1921),

na Slovensku 1517-1711. Liptovský Sv. Mikuláš 1935.; ŽILÁK. O. Izák Abrahamides..., s. 311-318.; ĐUROVIČ, J. *Evanjeličká literatúra do tolerancie*. Turčiansky sv. Martin 1940.

¹⁸ Až pomerne nedávno bol aktualizovaný jeho biobibliografický medailón, ktorý už obsahuje i informácie o nových objavoch vrátane bibliografických (postila). KOVAČKA, M. et. al. Osobnosti Žilinskej synody. Malý biobibliografický slovník. In *Akty a závery – Zákony a ustanovenia Žilinskej synody*. Miloš Kovačka (ed.). Martin 2010, s. 66.

¹⁹ Neexistuje nateraz žiadne ustálené pomenovanie tohto historického prameňa a názvanie *Zvolenská postila* pochádza z roku 2009. KIŠŠ, I. Zvolenská postila z roku 1600. In *Slovenské pohľady*. 2009, IV+ CXXV, č. 12, s. 145-148. Neskôr takéto pomenovanie preberá i nedávno zostavená publikácia KOVAČKA, M. (ed.) *Akty a závery – Zákony a ustanovenia Žilinskej synody*. Martin 2010. Samotná obálka týchto kázni nesie nadpis „Kázně M. Isaka Abrahamidesa Chrochotského, jenž byl Rektorem školy Zvolenské 1585 do 1588, Notariusem města Kremnice 1589-1595, knězem Zvolenským 1595-1607 [4? číslovka je neurčitá – poznámka JK], Proboštem Bognickým 1607 [4? – poznámka JK]-1621, kde i zemřel dne 5. [3? číslovka nie je čitateľná] zříj“ LA SNK, 240 BN1: *Kázne Izáka Abrahamidesa Hrochotského 1600-1601* (ďalej *Kázne Izáka Abrahamidesa*). Zväzok postily je malého formátu v rozmere 15,5 x 10 cm, s hrúbkou približne 6 centimetrov a obsahuje 722 dodatočne číslovaných strán.

²⁰ KOLLÁR, J. *Národní Zpiewanky čili Pjsne Swětské Slowáků w Uhrách Gak Pospolitého Lidu tak i Wyššich Stawů, Sebrané od Mnohých, w Pořádek Uwedené, Wyswětlenjmi Opatřené a Wydané*. Budín 1834.

²¹ HOLUBY, J. L. Abrahamides Hrochotský. In *Cirkevné listy*. 1910, XXIV, č. 4, s. 114-117.; HOLUBY, J. L. Abrahamides Hrochotský. In *Cirkevné listy*. 1910, XXIV, č. 6, s. 171-175.

rovnako ako ešte neskôr Žilák (1938) o existencii kázne (*Zvolenskej postily*) vedeli. Obaja zhodne uvádzajú informáciu o tom, že „jeho kázne mal v rukopise peštiansky farár Ján Kollár,²² ako to písal r. 1835 Adamovi Chalupkovi“. Je však potrebné poukázať na to, že existencia postily sa udáva ešte o čosi skôr v zozname slovenských rukopisov od Ľudovíta V. Riznera, ktorý v 1905 zaznamenal jej uloženie „v knižnici ev. slov. cirkve v Budapešti, kde mi ho r. 1880 ukázal A. Bella“.²³ Napriek preniknutiu informácie o tom, že takéto kázne existujú (či existovali), ich jestvovanie sa nepotvrdilo až do polovice 50. rokov, kedy ich u seba v debníčke (1953) objavil spomenutý Ruppeltdt.²⁴ Aj napriek Ruppeltdtovej snahe o spracovanie postily, nepublikoval k nej okrem prvotného výskumu v *Cirkevných listoch* (1963) už nič iné, a jeho práca ostala zachovaná iba v rukopise (1960), dnes uloženom v archíve. Návratu k štúdiu sa postila dočkala až pomerne nedávno, keď v roku 2009 Igor Kišš publikoval svoj prvý príspevok k tejto pamiatke: *Zvolenská postila z roku 1600*. V tejto pilotnej štúdii však len v krátkosti naznačil jej osudy a obsah. Kišš, uvedomujúc si prednosti tejto vzácnej literárnej pamiatky, zdôraznil a vo svojom ďalšom výskume sa zameral predovšetkým na jej etický odkaz. Ako moderný teológ a kazateľ sa zaujímal o to, s akou etickou kritikou vtedajšej spoločnosti sa súdobý kazateľ – Abrahamides obracal na poslucháčov svojej doby, akým spôsobom zdôvodňoval svoju kritiku, a k akým zmenám (či vôbec nejakým) došlo v morálnom cítení ľudí.²⁵

Zvolenskú postilu datujeme do obdobia pôsobenia Izáka Abrahamidesa v kňazskej pozícii vo Zvolene (1595 – 1607(4?)),²⁶ presnejšie do obdobia rokov 1600 až 1601. Je to dielo vynikajúce nielen svojím rozsahom či formou prejavu (jedno z najstarších diel písaných nekodifikovanou slovenčinou),²⁷ ale fenomenálne

²² O knižnici J. Kollára viac v PODHRADSKÝ, J. Zo života Jána Kollára. In *Slovenské Pohľady*. 1893, VIII, č. 8, s. 448-457.

²³ RIZNER, L. V. Prvý soznam rukopisov slovenských alebo inorečových Slovákmí napísaných. In *Slovenské Pohľady*. 1905, XXV, č. 8, s. 508-515.

²⁴ SLÁVIK, J. *Dejiny Zvolenského evanjelického a.v. bratstva a seniorátu*. Banská Štiavnica 1921.; ŽILÁK, O. Izák Abrahamides..., s. 311-318.; RUPPELDT, F. Izák Abrahamides – kazateľ. In *Cirkevné listy*. 1963, LXXVI, č. 7-8, s. 124-127. Podrobnejšie dejiny postily a spôsob jej nadobudnutia, opísal vo svojom nepublikovanom rukopise Ruppeltdt. LA SNK, 240 AN3: Úvahy o kázňovke – rukopise I. Abrahamidesa z r. 1600-1601 od Ruppeltdta F. F. (ďalej Úvahy o kázňovke I. Abrahamidesa).

²⁵ KIŠŠ, I. *Zvolenská postila z roku 1600...*, s. 145-146.

²⁶ V nepublikovanej štúdii Ruppeltd (1960) prepisuje dátum ako 1607, neskôr v publikovanej práci (1963) prepisuje už nesprávne ako 1604. Tento neskorší prepis 1604 preberá do svojich prác i Kišš (2009 aj 2010).

²⁷ Ako zdôrazňuje Kišš, význam Abrahamidesovej postily spočíva i v tom, že slovenská literatúra má len veľmi málo literárnych diel, ktoré by boli napísané v našom jazyku do roku 1600 (menuje Jána Silvána či Pavla Kyrmežera). Ešte menej je ich takých, ktoré ešte nevyšli tlačou. Veľmi dlho sa predpokladalo, že jediná takáto kázňová postila ktorá sa v rukopise spred roku 1600 zachovala, je *Banskobystrická postila* od Juraja Šmidela-Kováčika. KIŠŠ, I. Etická kritika slovenskej spoločnosti v kázňach Izáka Abrahamidesa z roku 1600. Rozbor dosiaľ neprebádaného rukopisu zvolenskej postily. In *K dejinám etického myslenia na Slovensku (a v Európe) v 16.-17. storočí*. Vasil Gluchman (ed.). Prešov 2010, s. 30-31. Predstavená *Zvolenská postila* je tak druhým vzácnym nálezom. Význam reformačných procesov, špecificky Žilinskej synody, do budovania jazykovej kultúry Slovenska a Slovákov zdôrazňuje i KOVAČKA, M. Akty a zá-

hlavne svojím obsahom. Autor v tomto diele zachytil dobové chápanie niekoľkých veľmi zaujímavých tém, ktorých prienik je možné identifikovať vo viacerých disciplínach, či už je to stránka teologická, exegetická, dogmatická, etická, historická, homiletická, ale i všeobecne filozofická, právnická, politická, zdravotnícka, vojenská a sociálna.²⁸

Kázne²⁹ obsiahnuté v tejto postile sú medzi inými zamerané na popis morových epidémií, procesy so strigami, predávanie odpustkov, obranu proti Osmanom a v neposlednom rade dobové ponímanie a riešenie ekonomicko-sociálnych problémov (otázky úrokovania a úžery).³⁰ Etické i vieroučné postoje, ktoré Abrahamides prezentoval, sú prísne lutersko-evanjelické a protikalvínske. Dôkazom môže byť trinásť kázeň postily, v ktorej označuje kalvínske učenie o predestinácii³¹ za diablovo pokušenie.³² *Zvolenská postila* obsahuje spolu 33 väčších či menších celkov, ktoré je možné označiť za kázne, či prípadne úvahy (ako všeobecne premýšľania o určitých problémoch) a identifikovať v nich viacero eticko-sociálnych aspektov, ktoré autor reflektoval.

Tematicky najväčšiu časť postily tvoria texty venované problematike moru (pestilencia), ktorý bol v období života Izáka Abrahamidesa jedným z najväčších dobových problémov. Táto téma sa spomína takmer v celej prvej polovici zväzku (na 304 stranách) v 14 kázňach, ktorým predchádza obsiahla 54 stranová úvaha.³³ Ďalšiu časť postily (od strany 307) tvoria štyri kázne o drahote a hlade,

very – Zákony a ustanovenia Žilinskej synody z roku 1610. „Acta originalia“ Unikátny objav v Slovenskej národnej knižnici. In *Akty a závery – Zákony a ustanovenia Žilinskej synody*. Miloš Kovačka (ed.). Martin 2010, s. 9-15. Obzvlášť dobre viditeľný bol podľa neho tento proces uvádzania zrozumiteľného jazyka v bohoslužobnom živote slovenských evanjelikov. Ako príklad uvádza i Abrahamidesovu postilu.

²⁸ Úvahy o kázňovke I. Abrahamidesa, s. 1-6.

²⁹ Všetky zaznamenané kázne sledujú rovnakú formálnu štruktúru pozostávajúcu z úvodu, predstavenia témy, jej rozpracovania i zdôvodnenia, a následne súhrnu a praktického záveru predstavenej problematiky.

³⁰ Za fascinujúce možno označiť aj to, že ide o prvý text, ktorý pojednáva o problematike úžery v ranej slovenčine (forma slovakizovanej kralickej bibličtiny). Reflexii eticko-sociálnych problémov, ktoré Abrahamides predložil, tak mohli rozumieť i obyčajní ľudia. V popisovanom texte je možné nájsť prvú známu literárnu zmienku o pomenovaní nemorálneho požíciavania peňazí v slovenskom jazyku.

³¹ Učenie o predestinácii je možné považovať za teologický zdroj ovplyvňujúci rozhodovanie a správanie protestantov. Učenie o predestinácii, teda o predurčenosti k spásu, bolo systematicky rozpracované už v polemikách, ktoré viedol Aurélius Augustín s kresťanskými heretikmi vychádzajúcimi z učenia mnícha Pelagiusa a odmietajúcimi myšlienku prvotného hriechu. Neskôr Augustínove myšlienky prevzala reformácia a použila ich ako prostriedok na kritiku predaja odpustkov (v tomto kontexte pochopených ako snahu o manipuláciu Božej vôle). Učenie o predestinácii v rámci rozličných vetví protestantizmu nezohrávalo rovnako dôležitú teologickú úlohu. Napríklad Melancthon (ako predstaviteľ Luteránskej vetvy) ho nazýval nerozumným, pretože podľa neho nie je možné ho vysvetliť, ale len v neho veriť. Naopak u Kalvína zohrávalo jednotiacu úlohu v jeho učení obsiahnutom v *Inštitúcii*. No aj napriek tejto nejednotnosti na poli teologickom, zohrávalo toto učenie veľmi dôležitú úlohu v sociálnej a politickej oblasti. MaCKENNEY, R. *Evropa šestnáctého století*. Praha 2001, s. 174-187.

³² Úvahy o kázňovke I. Abrahamidesa, s. 130.; KIŠŠ. I. Výskumy Fedora Ruppeldta na Abrahamidesovej postile z r. 1600-1601. In *Cirkevné listy*. 2010, CXXIII, č. 5. s. 8-14.

³³ Úvahy o kázňovke I. Abrahamidesa, s. 123-135.

ktoré Abrahamides nazval takto: 1, *Odkad by pochazela drahota a hlad: Totižto, od samého Pána Boha* 2, *Že hlad a Drahota jest štraslivy Byč a otupný korbáč Bozsky* 3, *Proč Pán B. tak težkym Byčem lidj nastewuje* 4, *Kterak se máji jako Bohatí tak také y chudj lidé jako zjewne, tak také domá, sami usebé, začasu hladu a drahoty chowati.*³⁴

Drahotu i hlad (ako typické príklady sociálno-etických problémov, ktoré Abrahamides reflektoval) je možné považovať za oveľa závažnejšie problémy než samotný mor, ktorý bol až dôsledkom týchto okolností – slabej sociálnej a zdravotnej situácie pospolitého ľudu. Zaujímavé sú dôvody, ktoré Abrahamides nachádza a v podstate sú poplatné dobe, kedy vznikli kázne. K hlavným príčinám týchto strastí, ktoré boli realitou súdobej spoločnosti, autor zaraďuje: vojny vedené pánmi (kniežatami, bohatými), nešlachetnosť ľudí, nemilosrdnosť, modloslužobníctvo, rozpustilosti, chlipnosť, ožranstvo, lakomstvo, zdieranie chudobných či úžeru. Ak by sme to teda chceli zhrnúť, hlavnou príčinou hladu a drahoty sú hriechy ľudí. Zatiaľ čo pri identifikovaní príčin sa autorovi nepodarilo prekonať dobu, v ktorej žil, rady ako sa treba počas takého obdobia správať, sú však ozaj poučnými. Odporúča úradom, aby bojovali proti hraniu kociek, kartovým hrám, obžerstvu, pijanstvu či všeobecnej rozpustilosti v jedení, pití či šatení. Bohatí majú v takomto období pomáhať chudobným a dlžníci nemajú byť prenasledovaní.³⁵

Obsahovo (na stranách 411 až 520) nasledujú v postile štyri kázne o jubilejnom roku katolíckej cirkvi (1600), v ktorých sa Abrahamides vyjadruje k problematike odpustkov (indulgencia) a očistca. V tomto kontexte polemizuje o potrebe odpustkov, o ich užitočnosti pre mŕtvych a o tom, do akej miery je vôbec funkčné za odpustky platiť.³⁶ Strany 521 a 522 obsahujú latinský text venovaný polemike s augustínskym mníchom Gottschalkom Hollenom (1411 – 1481). Neskôr (od strany 523 až po stranu 588) nasledujú kázne o inom veľmi závažnom dobovom probléme – o strigách³⁷ a krátka homília – *Alia Exordium* (strany 591 – 595). Strany 595 až 650 obsahujú dve kázne o úžere nazvané *Dve kázne o zlorečenej úžere*. Od strany 655³⁸ nasledujú dve kázne opäť o dobovo veľmi významnom probléme – bojoch proti Osmanom, ktorí v Abrahamidesovom období ešte stále pustošili aj územie dnešného Slovenska. V tomto kontexte uvažuje o viacerých súvislostiach. Snaží sa identifikovať dôvod osmanských víťazstiev, ktorý podľa neho leží predovšetkým v hriešnom správaní sa ľudí. No kladie si aj hlbšie eticko-teologické otázky, akými je napríklad rozpor pri odpovedi na to, či je možné pre kresťana protivíť sa zlu násilím. V prípade osmanského nebezpečenstva, nachádza i niekoľko argumen-

³⁴ *Kázne Izáka Abrahamidesa*, s. 310

³⁵ Úvahy o kážnovke I. Abrahamidesa, s. 138-139.

³⁶ Vyhlásenie Jubilejného roku 1600 (19. mája) pápežom Clemensom VIII., súviselo predovšetkým so silnou dobovou protireformáciou, voči ktorej Abrahamides zaujal odsudzujúce stanovisko. RUPPELDT, F. Izák Abrahamides – kazateľ..., s. 126.

³⁷ K analýze tejto problematiky z pohľadu moci v spoločensko-kultúrnych kontextoch stredoveku a novoveku pozri MAKKY, L. Nesmrteľnosť, moc a démonické sily. In *Espes*. 2014, III, č. 2, s. 52-60.

³⁸ Strana 651 je prázdna rovnako ako 654 a strany 652 a 653 v spise nie sú (dôvod nie je známy).

tov v prospech kladnej odpovede. Za týmto textom už nasleduje len pohrebná reč za zosnulým kňazom Jánom Jacobaeusom zo Selca.³⁹

Abrahamides bol veľmi rozhladeným dobovým mysliteľom a pri písaní svojich kázni vychádzal zo starších spisov a opieral sa o intelektuálne autority cirkevnej i svetskej sféry. Z antických autorov s obľubou cituje Cicera, Horácia, Vergília, Aristotela či Diogena Laertia. Z cirkevných autorov využíva medzi inými Hieronyma, Tertulliana, ale aj zo simónie obvineného pápeža Inocenca VIII. A z reformátorov je to prirodzene (medzi inými) Luther. Okrem Kralickej biblie, z ktorej často citoval, poznal a používal i latinský preklad Biblie nazvaný *Vulgata versio*.

Za zaujímavú časť postily, v ktorej je okrem iného možné dobre dokladovať Abrahamidesovo čerpanie z Lutherových myšlienok, no i jeho nielen historickú, ale i dobovú rozhladenosť, považujem vyššie spomenuté kázne o úžere. V krátkosti sa teda pokúsim o ich spracovanie a zachytenie stavu dobového myslenia s ohľadom na eticko-sociálne kontexty.

Eticko-sociálne kontexty v kázňach o úžere

Pri spracovaní tejto problematiky sa Abrahamides opieral jednak o starozákonného proroka Ezechiela, ktorého citáciou začína svoju prvú kázeň, ale do predia stavia predovšetkým siedme Božie prikázanie (Nepokradneš!). Toto prikázanie sa podľa neho vzťahuje aj na: svätokrádežníkov, lúpežníkov, takých, ktorí kradnú dobytok či zbojníkov. Iným typom zlodejstva sú zloději zjavní, dobre známi, ktorí kradnú skrz svoje meno a prácu. Sú to ľudia pôsobiaci v rozličných oblastiach života (či už svetského, alebo duchovného) a v rozličných prácach (či už je to obchod, alebo remeslo), v ktorých kradnú za pomoci rôznych šibalských praktík, fortieľu či zlodejských grifov. Špeciálne upozorňuje na veľmi hrubých a hanobných zlodějov zvaných úžerníci.⁴⁰

Kázeň sa následne zameriava na problematiku úžery a zodpovedanie niekoľkých základných téz, ktoré si Abrahamides stanovil. Najprv ponúka odpovede (poskytuje tri argumenty) na otázku, prečo je vlastne potrebné kázať o úžere? Jedným z dôvodov je to, že úžera je veľmi rozšírená a Abrahamides si myslí, že treba o nej kázať, aby si ľudia uvedomili, že ak ju činia, potupujú slovo Božie. Druhý argument je pre Abrahamidesa snaha pomôcť všetkým nešťastným, ktorí podľahli lakomstvu a dať im šancu, aby si uvedomili, že to, čo činia, nie je správne. Tretím argumentom je vnútorná potreba Abrahamidesa naplniť poslanstvo úradu, ktorý zastáva a jeho cieľ spočívajúcí vo vedení ľudí k spásu. Takéto tvrdenie poznáme už od Abrahamidesovho predchodcu Luthera, ktorý vo svojom spise *Farárom, aby kázali proti úžere* (1540) zdôrazňuje povinnosť kazateľov a cirkvi, ktorú majú v boji proti úžere. Mlčanie (u kazateľov) je podľa Luthera, rovnako ako u Abrahamidesa rovné spoluvine. A rovnako aj vo svojom ďalšom spise *O obchodovaní a úžere* v závere zdôrazňuje, že svojej viny (ako pastor) sa

³⁹ *Kázne Izáka Abrahamidesa*, s. 699-722; Úvahy o kázňovke I. Abrahamidesa, s. 140-158.

⁴⁰ *Kázne Izáka Abrahamidesa*, s. 595-598.

zbavuje tým, že ostatných poučia a ak sa mu podarilo presvedčiť čo i len jedného, tak táto snaha nevyjde nadarmo.⁴¹

Po tom, čo Abrahamides zodpovedal prvú otázku (prečo je o úžere potrebné kázať?), zameriava sa v druhej časti kázne na presnejšie charakterizovanie toho, čo je to vlastne úžera. A konštatuje okrem iného, že aby sme konanie mohli označiť za úžeru je potrebné, aby bolo preň charakteristické branie „*ultra sortem*“. Abrahamides v tejto časti reaguje aj na výhrady (obranu) tých, ktorých obviňuje z úžery. Za fascinujúce je možné označiť ekonomické znalosti Abrahamidesa, keď popisuje nielen úrokovanie, ale poukazuje dokonca na problematiku tzv. zloženého úroku. Teda úrokovanie nielen istiny, ale aj predošlého úroku pripočítaného k istine.⁴²

V poslednej časti prvej kázne odpovedá Abrahamides na tretiu otázku, ktorú si sám v úvode stanovil, a to: čo je to úžera za ohavnosť, škodu a hriech? Autor sa pokúša poukázať na fakt, že úžerníctvo nie je len porušením Božieho prikázania, ale argumenty proti úrokovaniu sa dajú nájsť i skrze rozum, každodennú skúsenosť a v pohanskej histórii. Ako príklady z histórie si vyberá Atény v období vlády Solón, príbeh vykúpenia vojakov Alexandrom Veľkým a využíva i rímskeho historika Tita Lívia. Aby neostal len v minulosti, poukazuje na príklady z jeho súčasnosti týkajúce sa predovšetkým úžerníctva tovarového, ktorého zdrojom sú obchodníci. Abrahamidesove argumenty sú poplatné dobe, v ktorej žil a ktorú nedokázal prekročiť. Svoje názory opieral o aristotelovsko-tomistickú tradíciu, ktorá ešte odsudzovala akékoľvek podnikateľské aktivity. Manuálnu prácu, ktorú vykonávajú remeselníci, považuje za neproblematickú, no obchodovanie dáva na úroveň úžery. Obchodníkov aj úžerníkov označuje za tých, ktorí sú zodpovední za chudobu remeselníkov, a dokonca kvôli nim musia remeselníci dvíhať ceny svojich výrobkov. V tomto momente sa odvoláva priamo na Aristotela a zjednodušene parafrázuje jeho názor o neprirodzenosti takéhoto spôsobu získavania peňazí, a rovnako preberá i jeho argument o neplodnej povahe peňazí.⁴³

Abrahamides na konci kázne polemizuje nad tým, prečo úžera nebýva mnohokrát potrebná, o tom, že úžerníci nie sú iba klasickými zlodejmi, ale sú oveľa horšími a nebezpečnejšími. Nakoniec však satiricky dodáva, že už musí končiť, aby si náhodou úžerníkov nerozhneval. V tejto časti kázne, ale aj na mnohých jej ďalších miestach, je jasná inšpirácia Lutherovým spisom *Farárom, aby kázali*

⁴¹ *Kázne Izáka Abrahamidesa*, s. 600-605.; LUTHER, M. On Trade and usury : an address by doctor Martin Luther. Translated by W.H. Carruth. In *The Open Court: a monthly magazine*. 1897, IX, č. 488, s. 34.; LUTHER, M. *An die Pfarrherrn Wider den Wucher zu predigen*. Wittenberg 1540.

⁴² V origináli textu: „pugęugi, ale tak, aby dlużnjak te \vlożeny/ na gistotny čas polożiř gystotne a na to geżte pet anebo Ssest zlatych vżery. Chibyli o den, dwa anebo trý, że dlużnjak nezaplati, że hned umj vżernj k dwogi Summu sobe raytati. Potom Gestli Dlużnjak nemuoże Polożiti hlawnj Summu ani tech 6 aneb 10. R. vżery, Techda Predcze roste vżera jako na tech Sto zlatych, tak y na tech desjti, ktera Predtym w ulożony čas byl mel polożiti. Że tak gedna užera druhu musj wyvżeriti“. *Kázne Izáka Abrahamidesa*, s. 613.

⁴³ *Kázne Izáka Abrahamidesa*, s. 617-621. K problematike Aristotelovho chápania peňazí pozri aj KALAJTZIDIS, J. Reflexia vplyvu Aristotelovho chápania problému spravodlivosti v našom kultúrnom okruhu. In *Konštantínové listy*. 2017, X, č. 1, s. 110-120.

proti úžere, kde Luther (v Kiššovom preklade) píše „Keď totiž farár nekáže to, čo sa úžerníkom páči, musí utekať“.⁴⁴

Druhú kázeň, ktorá podľa poznámok v postile odznela na druhý deň po tej prvej, zameral Abrahamides na výklad dvoch dodatočných problémov. Najprv sa rozhodol informovať svojich poslucháčov o tom, ako Boh tresce úžeru a taktiež si zaumienil vyložiť, ako je možné dávať na úžeru kresťansky a spravodlivo. Túto druhú problematiku síce v kázni nerieši, odkazuje na ňu však v závere dvoma poznámkami. V jednej informuje, že danému problému sa bude venovať inokedy, pretože čas na túto kázeň už uplynul. V druhej latinskej poznámke dodáva „v tejto veci pozri Luthera“. Podľa Abrahamidesa nie je možné byť kresťanom, a zároveň úžerníkom. Nie je možné slúžiť Bohu a mamone zároveň a nestačí ani to, že chodíme usilovne do kostola, poslúchame slovo Božie, modlíme sa, zúčastňujeme sa sviatosti či to, že dokážeme o Božom slove mnoho hovoriť. To všetko je podľa neho farizejské pokrytectvo, sebaklam a falošná pobožnosť. Dôležité je nie to, čo robíme navonok, ale to, čo máme v srdci a predovšetkým to, ako naozaj konáme (hovorí za nás naše skutky).⁴⁵

Kázeň Abrahamides končí vymenovaním trestov, ktoré zo svojej pozície má právo a povinnosť vykonať voči úžerníkom. To, čím je potrebné začať a o čo sa i on pokúsil, je úžerníkov trestať, prosiť a napomínať slovom Božím, aby ich to, čo počujú povzbudilo k premýšľaniu a dalo do pohybu ich svedomie. Ak to nepomôže, ďalším krokom je nepripúšťať ľudí, ktorí vedome aj napriek upozorneniam úžerníčia, k žiadnej zo sviatostí ponúkaných cirkvou (v protestantskom vierovyznaní ide o sviatosť krstu a prijímanie). Ak nepomôžu ani napomenutia, ani odopretie sviatosti, posledným krokom je vyobcovanie z cirkvi.⁴⁶

Záver

Abrahamides bol priamym účastníkom, a zároveň kritickým pozorovateľom svojej doby. Priame svedectvá sprostredkované osobne pripravenými kázňami sú nenahraditeľnou výpoveďou ponímania množstva eticko-sociálnych problémov doby prelomu 16. a 17. storočia. V našom kultúrnom okruhu sa zachovalo iba málo diel autorov z raného novoveku, ktorí by sa vyjadrovali k takému širokému spektru problémov ako Abrahamides (mor, strigy, osmanské nebezpečenstvo, odpustky, hlad, drahota, úžera a iné). Nie je možné s istotou povedať, koľko z nich (takýchto autorov a ich diel) pred nami ostáva skrytých (tak ako to bolo po celé stáročia s Abrahamidesom), no pravdepodobne ich nebude veľa.

O to viac si Izák Abrahamides Hrochotský zaslúži pozornosť ako významný lutersko-evanjelický mysliteľ. I keď je potrebné zdôrazniť, že jeho názory vo vzťahu k obchodníkom a obchodu neboli pozitívne (a ani len neutrálne) – čo je možné vo vzťahu k dobe, v ktorej žil považovať za spiatočnícke sociálne myslenie. Tento negatívny postoj k obchodovaniu uňho nachádza opodstatnenie predo-

⁴⁴ KIŠŠ, I. Sociálne dôrazy u Luthera. In *Sociálna problematika v evanjelickej teológii*. Igor Kišš (ed.). Bratislava 2001, s. 67-81.; LUTHER, M. *An die Pfarrherrn Wider den Wucher zu predigen*. Wittenberg 1540.

⁴⁵ *Kázne Izáka Abrahamidesa*, s. 633-645, 650.

⁴⁶ *Kázne Izáka Abrahamidesa*, s. 649-650.

všetkým s ohľadom na dobové pomery – veľmi citlivo vnímal predávanie odpustkov a simoniu (rovnako ako mnoho starších autorov pred ním). Nie je však možné tvrdiť, že by jeho názory vyplývali z nedostatku rozhladenosti,⁴⁷ ktorú prejavuje na iných miestach, kde zdôrazňuje dôležitú rolu peňazí vo fungujúcej ekonomike. Väčšinu sociálno-etických problémov, ktoré popisuje, dáva do súvislosti s nemravným konaním ľudí a označuje za Boží trest (trest za ich hriechy).

Zvolenská postila ako dedičstvo, ktoré po sebe zanechal Izák Abrahamides Hrochotský, patrí k významným prameňom národnej histórie. Aj napriek svojej vzácnosti a výnimočnosti jej však doteraz nebola venovaná výraznejšia pozornosť.⁴⁸ Takéto konštatovanie potvrdzuje nielen takmer úplná absencia štúdií, ktoré by sa jej venovali, ale i to, že do dnešného dňa nebola ani len transkribovaná a vydaná tlačou. Jedným z dôvodov bude i vyššie popísaný fakt jej dlhodobej absencie zo zorného poľa bádateľov a značne pohnutý osud. Na strane druhej to však nie je len postila, ale i osobnosť Izáka Abrahamidesa, ktorý si ako jeden z troch prvých superintendentov evanjelickej cirkvi pozornosť určite zaslúži. Aj napriek tomu, že nebol prítomný na Žilinskej synode, bol aktívnym účastníkom diania, ktoré ju sprevádzalo a blízky spolupracovníkom organizátorov a tých, ktorých sa bytostne dotýkala. Okrem jeho zásadnej úlohy pri formovaní evanjelickej cirkvi na začiatku 17. storočia v Uhorsku, patril i k rozhladeným dobovým súčasníkom. Predložený príspevok sa pokúsil parciálne poukázať nielen na túto jeho dobovú reflexiu, ale v krátkosti predstaviť i osudy štúdia jeho postily a osobnosti.

⁴⁷ Veď predsa podmienkami jeho voľby za superintendenta na Žilinskej synode boli nielen zbožnosť, vážnosť a bezúhonný život, ale aj vynikajúca učenosť. BODNÁROVÁ, M. Žilinská synoda a jej význam pre evanjelickú a. v. cirkev na Slovensku. In *Akty a závery – Zákony a ustanovenia Žilinskej synody*. Miloš Kovačka (ed.). Martin 2010, s. 56.

⁴⁸ A to aj napriek tomu, že množstvo iných náboženských autorov z 18. storočia, je v literatúre reflektovaných pomerne hojne. Príkladom môže byť Hugolín Gavlovič. Pozri napríklad KOMENSKÁ, K. Hugolín Gavlovič a výchova k dobrým mravom. In *Dejiny etického myslenia na Slovensku I. (do začiatku 19. storočia)*. Vasil Gluchman. Prešov 2017, s. 198-209. Iným príkladom je jedna z posledných publikácií vedeckého tímu pod vedením prof. Gluchmana, ktorý sa tejto práci venuje systematicky už niekoľko rokov. Pozri napríklad Gluchman Vasil (ed.). *Antológia dejín etického myslenia na Slovensku I. (do konca 18. storočia)*. Prešov 2017. Výnimkou nie sú ani analýzy venované starším autorom. Pozri napríklad ŠOLCOVÁ, K. Jesenius' contribution to social ethics in 17th century Central Europe. In *Ethics & Bioethics (in Central Europe)*. 2018, VIII, č. 1-2, s. 33-40.

KONFESIONÁLNE ŠKOLY V (NIEKTORÝCH) ZEMPLÍNSKÝCH A UŽSKÝCH ZEMEPANSKÝCH MESTÁCH V 17. – 19. STOROČÍ¹

Peter KÓNYA

Confessional schools in (some) Zemplén and Ugh landowner's towns in the 17th - 19th centuries

Education was closely connected with the church and religion in our country since the Middle Ages for centuries. Until the end of the early modern period, the role of teachers in schools were usually exclusively occupied by clergy, and schools had a distinctly confessional character until the reforms of Josephine absolutism. On the other hand, it was in the interest of every church to have a quality school system that provided it with candidates for priestly or teaching careers and increased its prestige in society. Since the culminating Middle Ages, urban settlements, especially free royal and royal mining towns, gradually became important centres of education and training. However, in the counties, where royal cities did not exist, their economic functions, but also, at least in part, cultural tasks were overtaken by agricultural towns and small towns. This was also the case of the Zemplén and Ugh county. Of particular importance for the further development of education in the early modern period was the Reformation, which became the most important impetus for the development of education in the 16th and 17th centuries. After the acceptance of new teaching, there was an unprecedented expansion in education at all levels. In addition to advanced humanistic grammar schools, old and innumerable new parish schools and landowner (magnate) grammar schools developed dynamically.

Keywords: education, landowner towns, confessional schools, early modern times, modern times, Ugh county, Zemplén county.

Školstvo bolo u nás od stredoveku po celé stáročia úzko späté s cirkvou a náboženstvom. Učiteľmi v školách boli až do konca raného novoveku spravidla výlučne duchovní a školy až do reforiem jozefínskeho absolutizmu mali vyhranene konfesionálny charakter. Na druhej strane bolo v záujme každej cirkvi disponovať kvalitným školským systémom, ktorý jej poskytoval adeptov na kňazskú či učiteľskú dráhu a zvyšoval jej prestíž v spoločnosti. Od vrcholného stredoveku sa postupne stávali významnými centrami školstva a vzdelanosti mestské sídla, najmä slobodné kráľovské a kráľovské banské mestá. Avšak v stoliaciach, kde kráľovské mestá neexistovali, prevzali nielen ich hospodárske funkcie, ale aspoň čiastočne aj kultúrne úlohy zemepanské mestá a mestečká. Tak to bolo takisto v Zemplínskej a Užskej stolici. V posledných storočiach stredoveku v nich

¹ Príspevok vznikol v priebehu riešenia projektu VEGA 1/036/18: Premeny hospodárskeho, spoločenského, konfesionálneho a kultúrneho vývinu zemepanských miest a mestečiek na území východného Slovenska v 17. – 19. storočí.

pôsobili silné farské školy, pripravujúce žiakov na ďalšie štúdium v mestských školách v slobodných kráľovských mestách a neraz i na univerzitách.

Mimoriadny význam pre ďalší vývin školstva v ranom novoveku mala reformácia, ktorá sa stala najdôležitejším impulzom rozvoja vzdelanosti v 16. a 17. storočí. Po prijatí nového učenia došlo k nebývalému rozmachu školstva na všetkých stupňoch. Popri vyspelých humanistických gymnáziách sa dynamicky rozvíjali staré aj nepočtené nové farské školy a zemepanské (magnátske) gymnáziá. Tie, rovnako ako veľké farské školy, pôsobili aj v zemplínskych a užských zemepanských mestách. Nasledujúce 18. storočie prinieslo viac alebo menej úspešnú rekatolizáciu, ktorá citelne zasiahla aj zemepanské mestá na severovýchode krajiny. Výnimkou bolo Humenné, kde prebehla rekatolizácia o storočie skôr. Reformované školy, z ktorých niektoré dosahovali úroveň gymnázií, v jej dôsledku zanikli a ich miesto vo vzdelávaní obyvateľstva zaujali opäť katolícke farské školy, príp. i reformované školy rovnakého charakteru. Iba v Humennom vzniklo a necelé polstoročie pôsobilo jezuitské gymnázium. V dôsledku prílevu gréckokatolíckeho rusínskeho obyvateľstva začali vznikať aj prvé gréckokatolícke školy. Podobne židia, ktorí sa od druhej polovice storočia vo väčšom počte usádzali v týchto mestách a mestečkách, si zakladali vlastné rituálne školy.

Obdobie náboženskej tolerancie, nastupujúce vydaním Tolerančného patentu Jozefa II. (1781), znamenalo občianske zrovnoprávnenie protestantov s katólíkmi a malo významné dôsledky aj v školskej oblasti. Samozrejme, tam, kde ostali aj po rekatolizácii silnejšie reformované alebo evanjelické a. v. cirkevné zbory. V severných oblastiach obidvoch stolíc sa v tomto období posilnili gréckokatolícke školy a s novými rabínskymi obvodmi vznikli ďalšie židovské školy.

Podstatne väčšie zmeny v systéme vzdelávania na vidieku v severovýchodnom Uhorsku prebehli v druhej polovici 19. storočia, po revolúcii 1848/49. V období neoabsolutizmu a provizória došlo k zrýchleniu približovania právnych systémov západnej a východnej časti monarchie, čo malo pozitívny dopad na skvalitnenie uhorského školstva. Konfesionálne školy dostali jednotné osnovy, predpísané učebnice, učebné pomôcky aj kvalifikačné predpoklady učiteľov a ich platy. Podľa osobitných predpisov boli upravované a stavané takisto školské budovy. V zemepanských mestách pôsobili už školy zamestnávajúce okrem kantora viacerých profesionálnych učiteľov, spravidla absolventov učiteľských ústavov.

Zásahy štátu do konfesionálneho školstva a predpísané požiadavky na ich modernizáciu postupne dosiahli také rozmery, ktoré jednotlivé farnosti už neboli schopné uniesť, a preto rokovali s mestskými samosprávami o možnosti prevzatia škôl a s nimi aj všetkých povinností ich zriaďovateľov. Na sklonku storočia tak vznikol rad obecných škôl, o prevádzku ktorých sa delila obec s farnosťou, no zakrátko, do prvého decénia nasledujúceho storočia aj mnohé obecné, podobne ako farské školy, požiadali o zoštátnenie. Vznik štátnych, ako aj obecných škôl znamenal významnú zmenu ich charakteru. Napriek tomu, že naďalej v nich prebiehala výučba náboženstva všetkých prítomných konfesií, definitívne stratili svoj konfesionálny charakter. Za to sa štát postaral o ich moderné priestory, ich zariadenie a vybavenie pomôckami, učebnicami i platy kvalifikovaných učiteľov.

Jednou z najväčších zmien pre žiakov bolo zavedenie maďarského vyučovacieho jazyka oproti miestnym jazykom, používaným v konfesionálnych školách.

Nasledujúci príspevok na príklade troch zemplínskych a dvoch užských zemepanských miest, konkrétne Michaloviec, Humenného, Kráľovského Chlmca, Sobraniec a Veľkých Kapušian, dokumentuje vývin konfesionálnych škôl na tomto území od začiatku 17. do polovice 19. storočia.

Začiatky vzdelávania v uvádzaných zemplínskych a užských zemepanských mestách (mestečkách) siahajú ešte do stredoveku. Aj keď prameňmi nemožno doložiť existenciu neskorostredovekej farskej školy vo všetkých z nich, určite pri každej mestskej fare takáto škola pôsobila. Pôsobenie školy pri stredovekej farnosti je možné dokumentovať iba v dvoch najväčších a najvýznamnejších hornozemplínskych zemepanských mestách: Michalovciach a Humennom.

V Michalovciach existovala škola už pred rokom 1335, keď disponovala vlastnou budovou. Žiaci sa v nej učili čítať, písať, náboženstvo a spievať nábožné piesne. Vyučovať v nej mal farár a zrejme aj iné duchovné osoby. Je pravdepodobné, že niektorí absolventi michalovskej školy pokračovali v štúdiu na Viedenskej univerzite, kde je v roku 1417 doložený prvý študent pochádzajúci z Michaloviec.²

Existenciu farskej školy v Humennom literatúra uvádza od roku 1310. Iní autori jej začiatky kladú až do prvých rokov 15. storočia a spájajú ich s pôsobením františkánov v mestečku.³

Nesmierne dôležitú úlohu v rozvoji školstva a vzdelanosti v ranom novoveku zohrala reformácia. Prijatie reformácie a následné konštituovanie lutherskej, no najmä reformovanej cirkvi malo mimoriadne veľký význam aj na kultúrny vývin zemepanských miest vrátane ich škôl. Kým rozhodujúcu úlohu pri šírení a udomácnení lutherskej reformácie v Hornom Uhorsku, ako aj ďalej v cirkevnej správe a cirkevnom živote evanjelickej a. v. cirkvi vôbec zohrali slobodné kráľovské mestá, v prípade helvétskej reformácie prevzali tieto funkcie do veľkej miery zemepanské mestá aestečká. Z viacerých dôvodov práve ony mali pre to najlepšie predpoklady. Neobývalo ich nemecké meštianstvo, ale maďarské a slovenské obyvateľstvo. Ovládali ich magnáti, resp. bohatí zemanovia, ktorí z titulu patronátneho práva štedro podporovali nielen farnosti a kostoly, ale aj školy. Z niektorých sa vďaka nim vyvinuli významné gymnáziá, vysielajúce svojich študentov na zahraničné univerzity. Ich obyvatelia, „meštania“ zemepanských miest, disponovali pritom neraz takými privilégiami a príjmami, že si mohli dovoliť ukončiť štúdiá v cudzine, príp. financovať svojich spoluobčanov na univerzitách. Preto nie je náhodou, že práve z prostredia zemepanských miest aestečiek pochádzal celý rad reformátorov, seniorov a superintendentov i významných teológov.

Takisto v Predtiskom dištrikte reformovanej cirkvi najväčší počet kazateľov v 16. storočí vyšiel zo zemepanských miest aestečiek. Z územia dnešného východného Slovenska pochádzalo najviac reformovaných kňazov zo zemepan-

² BODNÁROVÁ, M. Michalovce v stredoveku. In *Dejiny Michaloviec*. Eds. Sekela, Vladimír – Jáger, Mikuláš. Košice 2007, s. 62.

³ BODNÁROVÁ, M. Humenné v stredoveku. In *Dejiny Humenného*. Ed. Fedič, Vasiľ. Humenné 2002, s. 58.

ských miest a mestečiek: štyria z Turne nad Bodvou, traja z Michaloviec, rovnako traja z Rimavskej Soboty, dvaja z Veľkých Kapušian a tiež dvaja zo Sobraniec.⁴

Kým o michalovskej a humenskej škole nie sú známe bližšie údaje zo 16. storočia a možno iba usudzovať, že v obidvoch mestách sa vzhľadom na ich dôležitosť ďalej rozvíjala niekdajšia farská škola, z ďalších sa dochovali aspoň stručné doklady o jej existencii už ako reformovanej mestskej školy. Záznamy vizitácií Zemplínskeho a Užského seniorátu z prvých rokov 17. storočia obsahujú konkrétne údaje o rektorovi a jeho príjmoch, čo jednoznačne znamená, že reformované školy pôsobili v Michalovciach, Trebišove, Sečovciach, Vranove nad Topľou, Kráľovskom Chlmcí, Veľkých Kapušianoch a Sobranciach už v predchádzajúcom storočí.

Konkrétnejšie a nespochybniteľne dokumentujú niektoré údaje existenciu školy v Sobranciach, kde reformovaná farnosť už na začiatku druhej polovice storočia spolu s kostolom, farou a ďalším majetkom farnosti získala takisto miestnu farskú školu. V nasledujúcich rokoch ju zveľadila a zrejme už v tomto období zamestnávala vlastného učiteľa. V nej získali vzdelanie mnohí miestni poddanskí chlapci a niektorí z nich pokračovali potom v štúdiu a stali sa kňazmi. Iba v druhej polovici 16. storočia pochádzali z mestečka dvaja reformovaní kazatelia.⁵

Vizitácie zo začiatku 17. storočia dokumentujú viaceré stránky pôsobenia reformovaných škôl v zemplínskych a užských zemepanských mestách a mestečkách, najmä ich majetkovú úroveň a príjmy rektora. V Sečovciach je škola doložená v zápise z vizitácie v roku 1611. Príjmy sečovského kalvínskeho učiteľa na začiatku 17. storočia tiež pozostávali najmä z naturálnych dávok. Každý poddaný, užívajúci vinice, mu musel odvieť po jednom (sečovskom) gbele vína. O stravovanie rektora sa mal postarať miestny kazateľ, v prípade, že tak neurobil, mal mu odovzdať 25 gbelov pšenice. Poplatok za vyučovanie detí (didactrum) bol rôzny, podľa toho, ako sa s obyvateľmi dohodol. Okrem tohto poberal rektor poplatky pri vykonaní rôznych administratívnych úkonov, ako písanie testamentu alebo mestskej knihy. Je zaujímavé, že ak nechcel ísť do filií, mal poslať miesto seba slovenského kaplána za tretinu svojho príjmu. Z filií mu odovzdávali osobitné dávky Parchovany a Dvorianky.⁶

Takisto vranovská škola je zaznamenaná vo vizitačnej zápisnici z roku 1611. Rektor školy (gymnázia) dostával od mesta ročne 30 zlatých a pri vyberaní desiatkov z vína mu každý sedliak bol povinný zaplatiť po 25 denárov. O jeho stravovanie sa mal starať kazateľ (farár). Z titulu školného poberal od 50 denárov až po niekoľko zlatých podľa toho, v ktorej triede vyučoval, pričom zemaniam platili ešte viac. Ďalšie nižšie poplatky, po 2 denáre od každého poddaného, poberal pri konaní trhov, Fašiangoch a orbe.⁷ V tom istom roku sa spomína aj trebišovská

⁴ DIENES, D. *A tiszáninneni református egyházkerület története*. Sárospatak 2017, s. 122.

⁵ DIENES, D. *A tiszáninneni református egyházkerület története*. Sárospatak 2017, s. 122.

⁶ Kanonické vizitácie reformovanej cirkvi zo 16-17. storočia. DIENES, D. (ed.). *Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16-17. század*. Budapest 2001, s. 309-312.

⁷ DIENES, D. (ed.). *Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16-17. század*. Budapest 2001, s. 315.

škola, kde rektorove dávky pozostávali zo 60 snopov obilia od sedliakov, od želiarov dostával polovicu. Chudobní (želiari bez pôdy) mu platili 32 denárov, vdovy podobne po 3 ráfy plátna a za pohreb dostával 12 denárov. Zvonár poberal 6 denárov. Na príjmoch farnosti sa podieľali aj fílie Ruskov a Parič.⁸

Michalovská reformovaná škola je doložená vo vizitácii z roku 1619 – 1620. Podľa nej mal miestny rektor príjmy porovnateľné ako mestský maďarský kazateľ vykonávajúci úrad farára. Príjmy poberal od veriacich z polovice mesta. Každý sedliak s celou usadlosťou mu odovzdával 2 stohy (po 26 snopov) obilia a polovičný 26 snopov. Štvrtinový poddaný mu odvádzal po 13 snopov obilia a želiari po 16 denárov. Za pohreb poberal 5 denárov. Okrem týchto dôchodkov dostával sobotné príjmy z betlenovského mlyna. Z bánffyovských vinohradov na kopci Ďurkov (Hrádok) dostával učiteľ po pinte vína od každého obyvateľa.⁹

V Kráľovskom Chlmcí existovala reformovaná mestská (farská) škola od začiatkov reformácie ako centre celej oblasti. Jej pôvodná budova bola prebudovaná a zariadená v druhej tretine 17. storočia. Podľa údajov vizitácie z roku 1611 dostával učiteľ od každého, kto mal na Chlmeckom kopci vinicu, po jednom gbele vína. Obyvatelia mestečka bez vlastného vína platili po 10 denárov, neskôr (v roku 1718) po 48 denárov. Stravu mal rektorovi poskytovať kazateľ, ten mu však za to odovzdával 12 stohov pšenice a sud vína ročne.¹⁰ V 20. rokoch 17. storočia vykonával úrad rektora Ján Baracsi.¹¹ Na konci 20. rokov (v roku 1629) bol učiteľom Martin Pápay. V druhej polovici storočia pôsobili v Kráľovskom Chlmcí rektori: Ján Szendrei (doložený v roku 1660), Štefan Farnády (1670)¹² a Samuel Rimaszombati (1687).¹³ Potom ako Žofia Báthory rozpútala rekatolizáciu v mestečku, v 70. rokoch 17. storočia poklesla iste aj úroveň školy a disciplína učiteľa, ako to ilustruje jedna z posledných vizitácií v chlmeckej farnosti z roku 1670. Jeden z posledných reformovaných rektorov v Kráľovskom Chlmcí, Štefan Farnádi vzbudzoval pohoršenie svojím nemravným správaním.¹⁴

Rovnako v neďalekých Veľkých Kapušanoch, patriacich však už do Užskej stolice, existovala mestská farská škola, doložená vo vizitáciách zo začiatku 17. storočia. Podľa údajov zo zápisov z roku 1618 jej rektor poberal terciu z kvarty vo farnosti (okrem mestečka), 16 denárov za každý pohreb a 10 zlatých z Čepeľu. Z titulu školného dostával za každého žiaka nastupujúceho do prvej (gramatickej) triedy po 50 denárov, za frekventanta gramatickej triedy po jednom zlatom.¹⁵

Významným a viac-menej negatívnym zásahom do vývinu školstva v zemplínskych a užských zemepanských mestách bola rekatolizácia. Tá prebieha-

⁸ DIENES, D. (ed.). *Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek*, s. 309.

⁹ DIENES, D. (ed.). *Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek*, s. 245.

¹⁰ DIENES, D. (ed.). *Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek*, s. 332-333.

¹¹ DIENES, D. (ed.). *Zempléni vizitációk*. Sárospatak 2008, s. 54.

¹² DIENES, D. (ed.). *Zempléni vizitációk*, s. 231, 264, 292, 378, 395.

¹³ ZOVÁNYI, J. Protestáns lelkészek nyugtatványai régi tizedjegyzékek mellett. In *Magyar protestáns egyháztörténeti adattár*. Budapest : Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, 1928, s. 126.

¹⁴ DIENES, D. Minthogy immár schola mestert tartanak... Református iskolák Felső-Magyarországon 1596 – 1672. In *Acta Patakina IV*. Sárospatak 2000, s.146-148.

¹⁵ DIENES, D. (ed.). *Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek*, s. 231-232.

la na ohraničenom teritóriu Humenského panstva už od začiatku 17. storočia, na ďalších drugethovských majetkoch potom o niekoľko desaťročí neskôr a na zvyšku celej oblasti, ovládanou Rákócziovcami, po roku 1670. Zánik reformovaných cirkevných zborov, vyhnanie reformovaných duchovných vrátane rektorov a prípadných ďalších učiteľov priniesol obrovské škody vo vývine školstva. Nové katolícke farské školy sa rozvíjali iba pomaly a väčšinové reformované obyvateľstvo ich dlho ignorovalo.

Azda jedinou výnimkou bolo Humenné, kde majitelia panstva povolali Spoločnosť Ježišovu a založili jezuitské gymnázium. Gymnázium začalo pôsobiť v roku 1613 a o dva roky zemepán panstva Juraj Drugeth podpísal jeho zakladajúcu listinu. Drugeth daroval gymnáziu Kamenicu nad Cirochou a každoročne mu dal vyplatiť z dôchodkov panstva 1 700 zlatých.¹⁶ Prvým rektorom sa stal Alexander Dobokay. Vyučovacím jazykom bola latinčina a študovali na ňom žiaci nielen z Uhorska, no takisto zo Sedmohradska či Chorvátska. Gymnázium pôsobilo do roku 1619, keď Gabriel Bethlen jezuitov vyhnal. Keďže Zemplínska stolica ostala v Bethlenovej držbe až do konca jeho života, jezuiti sa mohli do Humenného vrátiť až po jeho smrti (1629). Potom ako Ján Drugeth opravil budovy gymnázia aj jezuitského kolégia, začalo v roku 1632 vyučovanie. Novým rektorom gymnázia sa stal Michal Beško. Napriek tomu, že Ján Drugeth zvýšil finančný príspevok pre humenských jezuitov, už onedlho, v roku 1640, presťahoval gymnázium do Užhorodu v susednej Užskej stolici. Definitívne bolo vyučovanie na gymnáziu ukončené rokom 1634.¹⁷ V rokoch 1619 – 1629, keď Humenné ovládal Gabriel Bethlen, bola zrejme obnovená miestna reformovaná farská škola.

V priebehu 18. storočia sa v hornozemplínskych a západoužských zemepanských mestách a mestečkách postupne rozvíjali nové, katolícke školy, podieľajúce sa na rekatolizácii ich obyvateľstva. Až po vydaní Tolerančného patentu sa na ich úroveň dostali obnovené reformované školy, ktoré však opäť pôsobili iba v južnej, po maďarsky hovoriacej časti obidvoch stolíc (Kráľovský Chlmec, Veľké Kapušaný). V tom istom období sa vo väčšine z nich objavili, ako súčasť židovských obcí, takisto židovské rituálne školy (chéder).

O škole v Michalovciach z prvej polovice storočia nie sú k dispozícii bližšie údaje. Reformovaná škola z predchádzajúceho obdobia zanikla spolu s miestnou farnosťou najneskôr na začiatku 20. rokov a nová katolícka škola vznikala iba postupne. V mestečku ako sídlo farnosti prebiehala zrejme iba katolícka katechizácia, ktorú zabezpečoval farár a azda aj kantor. Podobne gréckokatolícku katechizáciu zabezpečoval farár v Topoľanoch. Protestanti takisto nemali školu a ich deti možno navštevovali triviálne školy v sídlach farností (v Pozdišovciach a Vrbnici). Nemožno predpokladať ani existenciu židovskej rituálnej školy (chéder), ktorá vtedy tiež iste pôsobila v sídle rabína, v Pozdišovciach.

V poslednej štvrtine storočia sa situácia zmenila a v meste pôsobila prosperujúca rímskokatolícka elementárna alebo ľudová škola, patriaca miestnej far-

¹⁶ BODNÁROVÁ, M. Humenné v stredoveku. In *Dejiny Humenného*. Ed. Fedič, Vasiľ. Humenné 2002, s. 59.

¹⁷ BODNÁROVÁ, M. Humenné v stredoveku. In *Dejiny Humenného*. Ed. Fedič, Vasiľ. Humenné 2002, s. 59.

nosti. V roku 1771 mala 11 žiakov, z nich 8 boli rímskokatolíci a 3 gréckokatolíci. Okrem čítania a písania sa v nej vyučovali aj základy latinčiny.¹⁸ Jej učiteľ bol zároveň organistom aj kantorom a do jeho kompetencie patrilo tiež čítanie úradných vyhlášok. V prvej polovici 70. rokov ním bol Ján Satrapa.¹⁹

Z titulu svojich funkcií mal učiteľ, kantor a organista služobný byt, murovaný dom s dvoma obytnými miestnosťami, komorou a drevenou maštalou, o údržbu ktorého sa starali veriaci. Podobne ako farár vlastnil aj pozemkový majetok, dve polia s výmerou 8 gbelov v lokalitách Pri veľkej luce a Bila hora, osem lúk v rôznych častiach chotára a mal nárok na užívanie obecných pasienkov.²⁰ Jeho fixný príjem pozostával zo sumy 20 zlatých a 16 meríc raže ročne. Za spev, resp. hranie na pohreboch poberal po 12 grajciarov a na svadbách po 6 grajciarov.²¹ Tento príjem bol však nedostačujúci a zrejme nebol ani pravidelne vyplácaný, na čo poukazujú sťažnosti z 80. rokov, na základe ktorých nariadil v roku 1787 vrchný dištriktuálny školský inšpektor František Kazinczy vrchnému slúžnemu pravidelné a presné odvádzanie platu michalovskému učiteľovi.²² Na sklonku storočia existovala už v Michalovciach aj židovská rituálna škola.

Rovnako v Humennom pôsobila počas 18. storočia rímskokatolícka elementárna škola, kde vyučoval deti miestny kantor. V 70. rokoch 18. storočia zastával funkciu učiteľa, organistu a kantora Krištof Kerner. Do školy chodilo vtedy 30 žiakov rímskokatolíckeho náboženstva, ktorých učil čítať a písať po slovensky, po latinsky a po nemecky. Okrem spomínaných príjmov mal nárok na tretinu štóly a za spievanie 15 (na pohrebe) a 6 zlatých (na svadbe).²³ Zrejme už v tom období pôsobila v meste ako sídlo farnosti takisto gréckokatolícka škola.

Jozefínske obdobie prinieslo pozitívne zmeny vo vývine humenského školstva. Humenská rímskokatolícka škola sa dostala na sklonku storočia do nových priestorov v zrekonštruovanej budove bývalého františkánskeho kláštora. Škola (Normal-Schul) bola zriadená v bývalej kláštornej jedálni (refektár) na prízemí ďalšieho traktu. Spolu s ňou bol v tejto časti budovy aj byt rektora (Schulmeister) s kuchyňou, v suteréne pivnica farská, učiteľská a panská. V ďalšom prízemnom trakte bola kaplnka so sakristiou a bytom kostolníka, na poschodí susedného traktu zriadili ešte jednu kaplnku a sklad.²⁴

¹⁸ MNL BAZML, Zemplén Levéltára Sátorajáújhely, Loc. 98, No. 301: Conscriptio ludimagistorum, 1771.

¹⁹ Archív Košického rímskokatolíckeho arcibiskupstva. Protocollum Canonicae Visitationis A. D. 1773, Parochia Nagymihalyiensis.

²⁰ Archív Košického rímskokatolíckeho arcibiskupstva. Protocollum Canonicae Visitationis A. D. 1773, Parochia Nagymihalyiensis.

²¹ MNL BAZML, Zemplén Levéltára Sátorajáújhely, Loc. 98, No. 301: Conscriptio ludimagistorum, 1771.

²² Kazinczy Ferenc levelei vármegyénk archivumában. In *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez XIX.* Ed. Dongó, Gy., G. Sátorajáújhely 1914, s. 58-59.

²³ MNL BAZML, Zemplén Levéltára Sátorajáújhely. IV. A. 1001/b: Fasc. 198, Loc. 98, No. 153: Conscriptio Ludimagistorum, 1771.

²⁴ ŠA Prešov, DH (Drugeth Humenné), 336: Erklärung des Speziall Grundrisses des Homonnauer gewesenen Franziskaner Kloster, welches theils zum Kirchen Pfarr und Schulwese, theils zum Herrschaftlichen Besitz bestimmt ist, 1791.

Prestahovanie do nových priestorov v zrušenom kláštore malo pozitívny dosah na ďalší vývin humenskej školy. Predtým pôsobil v rímskokatolíckej škole jeden učiteľ a deti vyučoval vo svojej obytnej miestnosti. Pre nedostatok miesta museli žiaci sedieť na zemi. Napriek týmto stiesneným podmienkam navštevovalo školu koncom 80. rokov (1788) 25 žiakov.²⁵ Farnosť ako zriaďovateľ školy jej nevenovala príliš veľkú pozornosť, o čom svedčí aj skutočnosť, že učiteľ za svoju prácu nedostával plat. To však bolo bežné aj v iných farských školách.²⁶ Kantor a učiteľ Ján Náhlý sa v roku 1788 sťažoval, že svoju mzdu 100 zlatých nedostal už viac ako dva roky.²⁷

Po príchode do kláštornej budovy sa situácia školy po každej stránke zlepšila. Františkánsky refektár poskytoval dostatočný priestor na učebňu a v ďalších miestnostiach mohol byť zariadený dôstojný byt pre rektora, ktorý dostal aj jedného pomocného učiteľa. Vyučovanie detí bolo bezplatné, mesto Humenné však platilo rektorovi ročne 50 rýnskych zlatých, obec Kudlovce 10 rýnskych zlatých a 30 rýnskych zlatých dostával z Hyacynthovej základiny. Drevo na kúrenie v učebni a učiteľovom byte boli povinní nosiť do školy sami žiaci.²⁸

V súvislosti so snahou grófa Vandernátha o presun sídla gréckokatolíckej farnosti spolu s kostolom a farou do Hažína, plánovalo panstvo na konci storočia zrušiť v Humennom školu a spolu s rektorom ju presťahovať takisto do Hažína, kam by ľahšie mohli dochádzať deti z gréckokatolíckych obcí Malej Kamenice a Lackoviec.²⁹ Tieto úmysly však nakoniec realizované neboli a v meste naďalej pôsobila gréckokatolícka elementárna škola. Popri rímskokatolíckej a gréckokatolíckej škole najneskôr od poslednej tretiny storočia existovala v Humennom aj židovská rituálna škola.

Podstatne odlišným vývinom prešiel v 18. storočí Kráľovský Chlmec v Dolnom Zemplíne, centrum Medzibodrožia. Napriek tomu, že sa mestečko dostalo do vlastníctva Leleského premonštrátskeho konventu a malo teda v tom období cirkevného zemepána, nedošlo k jeho rekatolizácii. Aj po strate kostola i práva na verejnú náboženskú prax ostala väčšina jeho obyvateľov reformovaná. Samozrejme, reformovaná škola musela zápasť s existenčnými problémami, čelila otvorenému nepriateľstvu vrchnosti a po prechodnom zániku v polovici storočia mohla byť obnovená až po vydaní Tolerančného patentu.

Kvôli rekatolizačným opatreniam leleských prepoštov a problematickej pozícii reformovaného miestneho cirkevného zboru bola škola v mestečku v prvej polovici storočia v ťažkej situácii. Ešte v roku 1718 skonfiškoval budovu školy leleský prepoš František Karol Tahy a škola potom zrejme pôsobila v provizórnych priestoroch až do polovice storočia. Po zničení nového dreveného reformované-

²⁵ Kazinczy Ferenc levelei vármegyének archivumában VI. Adalékok XX, 1915, s. 140-141.

²⁶ MNL BAZML, Zemplén Levéltára Sátorajaujhely, IV. A. 1003: Zemplén vármegye II. József közigazgatásának iratai 1786-1790: 11. cs., Fasc. 4. Acta studiorum No. 24.

²⁷ Kazinczy Ferenc levelei vármegyének archivumában VI. Adalékok XX, 1915, s. 140-141.

²⁸ ŠA Prešov, DH (Drugeth Humenné), 335: Vyhlásenie obyvateľov Kudloviec o ich povinnostiach voči humenskej ľudovej škole zo 14. marca roku 1800.

²⁹ ŠA Prešov, DH (Drugeth Humenné), 335: Wegen dem Rusnakischen Pfarrhoff Anmerkungen, 1789.

ho chrámu v roku 1753 nechal prepošt vyhnáť učiteľa a zakázal jeho pôsobenie v mestečku.³⁰ V druhej polovici storočia tak v Kráľovskom Chlmcí neexistovala reformovaná škola.

Rímskokatolícka škola ako jediná škola v mestečku je doložená od začiatku 70. rokov. V roku 1771 ju navštevovalo 22 žiakov, medzi nimi 12 chlapcov a 10 dievčat. Vyučoval ich miestny organista v rímskokatolíckom kostole Ján Sepsi. Žiaci (a žiačky) sa učili čítať, spievať a katechizmus. Učiteľ užíval bližšie neurčené polia v chotári mestečka a poberal dôchodky v naturáliách a peniazoch od mestečka i od rodičov. Za každého žiaka dostával po štvrtke raže a 17 grajciarov, za vyučovanie chlapcov poberal po jednom zlatom a za dievčatá po 30 grajciarov. Od mestečka dostával 24 vozov dreva na kúrenie.³¹ V roku 1778 chodilo do chlmeckej katolíckej školy 14 žiakov, chlapcov i dievčat. Dopoludnia sa učili čítať a písať a popoludní náboženstvo. Učiteľ užíval tie isté majetky a dôchodky ako v predchádzajúcich rokoch, ktoré mu poskytovali dobré živobytie.³²

Školstvo bolo aj v prvej polovici 19. storočia stále úzko späté s cirkevným životom. Chlmecká rímskokatolícka farnosť ešte z predchádzajúceho obdobia disponovala vlastnou školou. Tá však buď prechodne zanikla po obnovení reformovaného cirkevného zboru (s vlastnou školou), alebo v súvislosti s rozpustením premonštrátskeho rádu v krajine v roku 1782. V roku 1797 bola rozhodnutím Miestodržiteľskej rady v Budíne zriadená nová katolícka škola nielen v Kráľovskom Chlmcí, ale aj v Lelesi a Poľanách.³³

Škola bola umiestnená buď v starých, alebo v provizórnych priestoroch, resp. na miestnej rímskokatolíckej fare. Nová murovaná školská budova bola postavená v roku 1806. Mala dve miestnosti, pričom jedna slúžila ako učebňa a druhá ako byt rektora. Funkciu učiteľa rektora vykonával na začiatku storočia Imrich Paulitzky. Školu navštevovali spoločne s miestnymi chlapcami aj dievčatá. Príjem učiteľa pozostával z viacerých častí. Z pokladnice panstva poberal ročne 50 zlatých, ako aj 6 gbelov raže, 3 gbely pšenice a 10 siah dreva na kúrenie. Za čítanie dostával 6 gbelov raže a zo štolárnych poplatkov za pohreb po 30 grajciarov. Okrem príjmov od prepoštvstva ako majiteľa panstva užíval rektor desať polí a jednu lúku v chotári mestečka.³⁴

Ďalšou a podstatne väčšou školou v mestečku bola reformovaná základná škola, obnovená spolu s cirkevným zborom v prvej polovici 80. rokov 18. storočia. Školský pozemok bol dlhý 36 a široký 10 siah. Stála na ňom z dreva postavená škola, spojená s bytom učiteľa (rektora). Jej súčasťou bola kamenná komora a stajňa

³⁰ TIREL Sárospatak, A. IX. 2385. 27: List chlmeckých reformovaných stolici z roku 1753.

³¹ MNL BAZML Zemplén Levéltára Sátorajjáújhely. IV.. 2001/b. Zemplén Vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának iratai 1214-1850 (1898). Szirmay-Kazinczy-féle históriai iratok – Acta Politica 1214-1786 (1848). Loc. 98. No. 301, 303: Conscripio Ludimagistorum 1773.

³² Adatok az oktatásügy történetéhez Zemplén vármegyében. In *Adalékok Zemplén vármegye történetéhez XI*. Ed. Dongó Gyárfás, G. Sátorajjáújhely 1906, s. 330.

³³ BAZML, Zemplén Levéltára Sátorajjáújhely: IV- 2001/h, Zemplén vármegye Nemesi Közgyűlésének, Bizottmányának és Haynau-féle közigazgatásának iratai 1214-1850 (1898). Közgyűlési jegyzőkönyvek 1790-1813, 21. köt., Prot. 122, 1797, 1. No. 10, 19-20 pp.

³⁴ Archív Košického arcibiskupstva, Kanonická vizitácia farnosti Kráľovský Chlmec z roku 1815.

a takisto tabaková záhrada, poskytujúca rovnako po 200 zväzkov tabaku.³⁵ Najmä v dôsledku skromných materiálnych pomerov farnosti sa aj v škole, podobne ako v úrade farára, do polovice nasledujúceho storočia vystriedalo viacero rektorov. Prvým reformovaným učiteľom v mestečku bol zrejme Andrej Kassai, pôsobiaci v škole v roku 1795. Po ňom zaujal vedenie školy Juraj Tasnády, ktorý ju však čoskoro tiež opustil. Nový učiteľ František Bolyos sa dostal do konfliktu s veriacimi, a preto ho po krátkom čase vystriedal Andrej Eszenyi.³⁶ Na konci 20. rokov sa stal novým rektorom chlmeckej školy Ján Nagy.³⁷

Vzťah reformovaných obyvateľov mestečka k rektorovi bol zrejme ešte horší ako k farárovi. Učiteľ sa neraz sťažoval seniorovi na svoju nízku materiálnu úroveň, spôsobenú najmä neplatením dávok od veriacich. Podobne písali sťažnosti aj miestni reformovaní na rektora, keď nesúhlasili s jeho vyučovacími postupmi alebo spôsobom života. Minimálne jedného učiteľa dokonca donútili odísť z farnosti. V druhej polovici 20. rokov viacerí obyvatelia prestali posilať svoje deti do školy a v roku 1830 vyčísli rektor Jozef Nagy ich počet na 40.³⁸

Podobná situácia vznikla i v neďalekom užskom mestečku Veľké Kapušany, ktoré boli tiež vo vlastníctve Leleského konventu. Aj tamojší reformovaní prišli síce počas rekatolizácie o kostol s farou a školou, mohli však slobodne praktizovať svoje náboženstvo v susednom Čepeli, kde pod ochranou miestnych zemepánov Mokcsayovcov pôsobil reformovaný cirkevný zbor. Svoje deti zrejme rovnako posielali do čepeljskej reformovanej školy. Po celé storočie predstavovali reformovaní v mestečku väčšinu, pričom nesporne významnú úlohu iste zohral aj fakt, že rímskokatolícka farnosť s kostolom pôsobili iba v susednej obci Malé Kapušany.

V mestečku a dvoch susedných obciach boli v tomto období dve školy, a to reformovaná a rímskokatolícka. Reformovaná farská škola pôsobila najprv vo Veľkých Kapušanoch, po presune farnosti do Čepela sa zrejme presťahovala aj škola. Tá ešte v 40. rokoch musela zápasiť so závažnými problémami, spôsobenými aj absenciou adekvátnych priestorov. Jej rektorom bol vtedy Michal Borsi.³⁹ Už v roku 1750 bola však vizitovaná i škola a vizitátor sa pochvalne vyslovoval o jej úrovni.⁴⁰ Učiteľom školy bol v tom období (v 50. rokoch) Martin Valyi.⁴¹ Pozitívne hodnotila školu a jej rektora Františka Diósiho takisto kanonická vizitácia z roku 1766. Rektor dostával vtedy od veriacich 212 denárov.⁴²

Rímskokatolícka škola pôsobila najneskôr v druhej polovici storočia v Malých Kapušanoch. Jej učiteľ užíval polovičnú sedliacku usadlosť. Uvádza sa v pí-

³⁵ Archív Košického arcibiskupstva, Kanonická vizitácia farnosti Kráľovský Chlmec z roku 1815.

³⁶ MOLNÁR, Zs. *A Királyhelmei református gyülekezet története*. Sárospatak 2003. Rkp., s. 27-33.

³⁷ TiREL Sárospatak, Kgg. II. 1, 42: Súpis školopovinných detí v reformovanom zbore v Kráľovskom Chlmcu z 31. januára 1830.

³⁸ TiREL Sárospatak, Kgg. II. 1, 42.

³⁹ TiREL Sárospatak, K. gg. IV. 5, s. 113.

⁴⁰ TiREL Sárospatak, K. gg. IV. 5, s. 267.

⁴¹ TiREL Sárospatak, K. gg. IV. 5, s. 281.

⁴² TiREL Sárospatak, K. gg. IV. 5, s. 412.

somnostiach, spojených s plánovaním stavby nového kostola koncom 70. rokov⁴³, bližšie údaje o nej však nie sú známe.

V ďalšom užskom mestečku, v Sobranciach, sa konfesionálna situácia v 18. storočí vyvíjala v úzkej nadväznosti na demografický vývoj. Keďže na sklonku povstania Františka II. Rákócziho sa v dôsledku morovej epidémie mestečko úplne vyľudnilo a trvalo takmer polstoročie, kým bolo znovu osídlené, zanikol aj miestny reformovaný zbor. Nové obyvateľstvo bolo rímsko-, príp. gréckokatolíckeho náboženstva a v druhej polovici storočia sa v ňom vo väčšom počte začali usádzať aj židia. Ani jedna katolícka konfesia nemala pritom v mestečku vlastnú cirkevnú organizáciu, ale rímskokatolíci patrili do farnosti v Tibave a gréckokatolíci v Nižnej Rybnici. Jedinou cirkevnou organizáciou bola tak iba židovská obec, disponujúca akiste i vlastnou rituálnou školou.

Na konci 18. ani počas prvej polovice 19. storočia nie je v Sobranciach doložená existencia školy ani jedného náboženstva. Takisto nie je uvedená ani katechizácia na rybnickej gréckokatolíckej fare⁴⁴ a aj existenciu školy v sídle rímskokatolíckej farnosti v Tibave možno predpokladať až po postavení novej budovy fary po roku 1824.

Druhá polovica 19. storočia priniesla ďalšie významné zmeny v živote škôl. Dostali jednotné štátne učebné osnovy aj nové schválené učebnice a novým normám museli prispôbiť nielen školské budovy, ale aj platy učiteľov. Zmenila sa skladba vyučovacích predmetov, medzi ktoré sa dostala aj maďarčina ako štátny jazyk. To spôsobilo nemalé problémy najmä židovským školám, v ktorých sa vyučovalo po nemecky. Povinná školská dochádzka viedla k zvýšenej návštevnosti škôl, pre ktoré často nepostačovali staré priestory farských škôl. V školách, najmä v zemepanských mestách a veľkých obciach, rástol aj počet učiteľov a vyučovanie zabezpečované iba kantorom alebo nekvalifikovaným učiteľom pritom neraz nepostačovalo nárokom štátu. Mnohé konfesionálne školy nedokázali pritom vyhovieť týmto a ďalším požiadavkám novej doby a po dohode s vedením miest sa menili na obecné, príp. požiadali o transformáciu na štátne školy, kde väčšinu nákladov na ich zriadenie či výstavbu, vybavenie a platy učiteľov prevzal štát.

Všetky vymenované skutočnosti poznamenali v tomto období aj vývin školstva v Michalovciach. Spočiatku naďalej existovali v Michalovciach dve školy, rímskokatolícka a gréckokatolícka. Vlastnú rituálnu školu mala aj židovská náboženská obec.

Rímskokatolícku konfesionálnu ľudovú školu navštevovalo v 50. rokoch približne 150 žiakov a viedol ju učiteľ Michal Rohnýák.⁴⁵ Významnou udalosťou v živote školy i celého mesta bolo získanie novej školskej budovy na starom námestí oproti kaštielu, v roku 1850. Daroval jej ju gróf Anton Sztáray s podmienkou, že musí vždy slúžiť školským účelom.⁴⁶ V roku 1857 bola potom na základe

⁴³ Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, Fond 4, opis 5, 1330.

⁴⁴ *A munkácsi Görögkatolikus püspökség lelkészszégeinek 1806. évi összeírása*. Ed. Udvari, I. Nyíregyháza 1990, s. 137.

⁴⁵ *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Cassoviensis*, 1857.

⁴⁶ MNL BAZML, Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely. VI. 503, Zemplén vármegye Tanfelügyelőjének iratai. Javadmalmi iratok 1872-1930, 14. db., Nagymihály 1884-1912: Žiadosť michalovského

dohody uzavretej medzi vedením mestečka a dedičkou panstva grófkou Máriou Sztárayovou škola rozšírená. Mala sa tak stať modernou školou so štyrmi triedami a bytom pre učiteľa. Grófka sa pritom zaviazala poskytnúť škole ročne 150 zlatých a drevo na kúrenie.⁴⁷ Miestna farská škola bola tak transformovaná na obecnú školu, pričom si zachovala rímskokatolícky charakter. Už v polovici 60. rokov vzrástol počet školopovinných detí v mestečku (na viac ako 180), pre ktoré už školská budova nestačila, a tak vyučovanie prebiehalo vo viacerých priestoroch (na Nižnej ulici a inde). V roku 1869 pôsobili v škole okrem kantora Michala Rohnýáka aj dvaja ďalší učitelia, Matúš Hošvický a Adolf Remenár.⁴⁸

Gréckokatolícku konfesijnú ľudovú školu navštevovalo začiatkom 60. rokov 84 a na ich konci už 138 žiakov. Vyučoval ich učiteľ a kantor Alexander Zseltay. Škola spolu s kantorovým bytom bola umiestnená v samostatnej budove na Nižnej ulici.⁴⁹

Židovská konfesijná škola bola zriadená pravdepodobne pri synagóge vedľa niekdajšieho soľného úradu, zároveň však jednotliví učitelia vyučovali aj vo svojich bytoch. V roku 1869 bol židovským učiteľom Jozef Weissmann a ako súkromní učitelia pôsobili Šimon Bleich a Samuel Rosengarten.⁵⁰

Jednou z najvýznamnejších udalostí vo vývine michalovského školstva do roku 1918 bolo zriadenie štátnej základnej školy v roku 1885. Už na začiatku 80. rokov natoľko vzrástol počet školopovinných detí, že ich umiestnenie do existujúcich škôl bolo nemožné. V roku 1884 bolo v Michalovciach 749 detí, na ktoré sa vzťahovala povinná školská dochádzka. Vzhľadom na túto situáciu musela byť jedna trieda provizórne vytvorená v priestoroch radnice.⁵¹ Preto sa vedenie mesta rozhodlo požiadať štát o postavenie novej, štátnej základnej školy. Podmienkou pre vznik štátnej školy bolo zrušenie cirkevných škôl a zavedenie maďarského vyučovacieho jazyka. So zriadením takejto školy bolo spojené aj vytvorenie nových učiteľských miest a prevzatie značného podielu financovania školstva štátom. Vedenie mesta už v roku 1882 požiadalo ministerstvo o zriadenie štátnej základnej školy v Michalovciach. Na tento účel ponúklo tzv. Fortmeyerov pozemok spolu s budovou aj zariadením obecnej školy. Na základe dohody z januára 1884 bola v nasledujúcom roku postavená nová školská budova v tvare T. Okrem pozemku prispelo mesto na jej výstavbu sumou 2 000 zlatých, 3 910 dňami manuálnych prác v hodnote 2 346 zlatých a 1 982 dňami prác so záprahom v hodnote 5 946

školského dozorca o rozšírenie štátnej základnej školy a zriadenie dievčenskej meštianskej školy z roku 1894.

⁴⁷ ŠA Prešov, SM č. 1420: Dohoda medzi grófkou Máriou Sztárayovou a mestečkom Michalovce o prestavbe obecnej školy z roku 1857.

⁴⁸ MNL BAZML, Zemplén Levéltára Sátorajaujhely. XV. 16. Sčítanie ľudu a domácich zvierat z roku 1869, Individuálne hárky, Michalovce.

⁴⁹ *Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioecesis Munkacsensis*, 1861, 1868.

⁵⁰ MNL BAZML, Zemplén Levéltára Sátorajaujhely. XV. 16. Sčítanie ľudu a domácich zvierat z roku 1869, Individuálne hárky, Michalovce.

⁵¹ MNL BAZML, Zemplén Levéltára Sátorajaujhely. VI. 503, Zemplén vármegye Tanfelügyelőjének iratai. Javadalmi iratok 1872-1930, 14. db., Nagymihály 1884-1912: Zapisnica zo zasadnutia obecného zastupiteľstva, 1884.

zlatých. Ministerstvo investovalo do stavby 4 615 zlatých. Náklady na vybudovanie školy tak dosiahli čiastku 20 907 zlatých.⁵²

Súčastou areálu novej školy bolo osem tried, dva učiteľské byty, školský dvor s ihriskom a vstupný priestor s parkovou úpravou. Škola bola slávnostne odovzdaná do užívania 22. septembra 1886.⁵³ Keďže starú obecnú školu mestečko získalo s podmienkou, že bude vždy slúžiť školským účelom, ostali v nej naďalej umiestnení žiaci. Štátna základná škola v Michalovciach tak od roku 1885 existovala v dvoch budovách, kde bolo umiestnených šesť chlapčenských a šesť dievčenských tried. Okrem riaditeľa v nej pôsobil desať učiteľov (5 pre dievčenské a 5 pre chlapčenské triedy), dvaja rímskokatolícki a po jednom gréckokatolíckom, evanjelickom a. v. a reformovanom katechéti.⁵⁴ Vytvorenie štátnej základnej školy v Michalovciach na sklonku 19. storočia ukončilo niekoľko storočí trvajúcu existenciu konfesionálnych škôl v meste.

V Humennom na začiatku tohto obdobia reprezentovali školy v mestečku iba dve inštitúcie – rímskokatolícka ľudová škola a židovská konfesionálna škola. V prvej polovici 80. rokov došlo v katolíckej škole k oddeleniu vyučovania chlapcov a dievčat, keď manželka grófa Aladára Andrássyho zriadila na výchovu dievčat ústav vedený mníškami. Dvaja učitelia ľudovej školy sa venovali iba vyučovaniu chlapcov.⁵⁵ Okrem nich bol od konca 70. rokov v meste uvádzaný aj jeden učiteľ obcej školy.⁵⁶

Vlastnú ľudovú školu otvorila v roku 1856 aj židovská náboženská obec. Bola to jedna z najmodernejších židovských škôl v Zemplínskej stolici. Pôvodne trojtriedna škola bola v 60. rokoch doplnená o jednu triedu a v 80. rokoch prebudovaná na štvortriednu.⁵⁷ Od roku 1881 pôsobila v novej budove. Vyučovali v nej štyria riadni učitelia. Vyučovacím jazykom bola nemčina, ktorú od 70. rokov postupne nahrádzala maďarčina.⁵⁸

Takisto v rokoch pred prvou svetovou vojnou existovali v Humennom naďalej konfesionálne školy a napriek viacerým vážnym problémom pri ich pôsobení nedošlo k ich poštátneniu. Základné školy na začiatku 20. storočia reprezentovala rímskokatolícka konfesionálna ľudová škola a ortodoxná židovská ľudová škola. Katolícka škola, určená stále iba pre chlapcov, mala tri učebne a troch učiteľov. Dievčatá navštevovali dievčenskú školu s tromi učebňami, kde výučbu zabezpe-

⁵² MNL BAZML, Zemplén Levéltára Sátorajaujhely. VI. 503, Zemplén vármegye Tanfelügyelőjének iratai. Javadalmi iratok 1872-1930, 14. db., Nagymihály 1884-1912: Žiadosť michalovského školského dozorca o rozšírenie štátnej základnej školy a zriadenie dievčenskej meštianskej školy z roku 1894.

⁵³ MNL BAZML, Zemplén Levéltára Sátorajaujhely. VI. 503, Pozdravný list zemplínskeho župana, 1886.

⁵⁴ MNL BAZML, Zemplén Levéltára Sátorajaujhely. VI. 503, Zemplén vármegye Tanfelügyelőjének iratai. Žiadosť michalovského školského dozorca o rozšírenie štátnej základnej školy a zriadenie dievčenskej meštianskej školy z roku 1894.

⁵⁵ RÉZ, L. A *Drugethek és Homonna reformátója*. Sárospatak 1899, s. 120.

⁵⁶ MNL BAZML, Zemplén Levéltára Sátorajaujhely. IV. B. 1410/b. Zemplén Vármegye Közigazgatási Bizottságának iratai 1876-1902, 1878 Ülések iratai, 43. sz.

⁵⁷ BÁRKÁNY, E. - DOJČ, L. Židovské náboženské obce na Slovensku. Bratislava 1990, s. 412-413.

⁵⁸ RÉZ, L. A *Drugethek és Homonna reformátója*, s. 122.

čovali rádové sestry. Aj v ortodoxnej židovskej škole boli tri učebne a zamestnaní traja učitelia.⁵⁹ Pred prvou svetovou vojnou však už žiadna z nich nevyhovovala novým požiadavkám ani väčšiemu počtu žiakov. Zo 600 školopovinných detí chodilo do školy iba 450, pre viac v nich nebolo miesto. Všetky školy mali už nevyhovujúce zariadenie, zastarané pomôcky a nízky stav učiteľov, nepostačujúci stúpajúcemu počtu žiakov. Tieto pomery neboli už ani v súlade so zákonom, podľa ktorého mali byť ľudové školy šesťtriedne, v Humennom mali však iba 4 triedy.⁶⁰

Východisko z tejto situácie videli predstavitelia mestskej rady, inteligencie a stoličných úradov v založení štátnej školy s minimálne dvoma učiteľmi, keďže na stavbu a financovanie obecnej školy nemalo mesto prostriedky.⁶¹ S týmto cieľom sa v roku 1908 vytvorila ľudovýchovná komisia na čele s predsedom vrchným slúžnym Mikulášom Haraszthym.⁶² Napriek tomu sa však do roku 1918 nepodarilo uzavrieť s ministerstvom dohodu o zriadení štátnej školy. Namiesto toho napokon obidve najväčšie cirkvi rozhodli o stavbe nových školských budov. Stavba novej rímskokatolíckej školy sa začala v roku 1911,⁶³ výstavba židovskej školy bola však spojená s mnohými ťažkosťami a k jej realizácii sa pristúpilo až v roku 1913.⁶⁴

V Kráľovskom Chlmcí v druhej polovici 19. storočia existovali už tri konfesionálne základné školy: reformovaná, rímskokatolícka a židovská rituálna (chéder), neskôr základná škola. Viac údajov je k dispozícii k reformovanej ľudovej škole. V poslednej štvrtine 19. storočia nevyhovovali už škole pôvodné priestory z konca predchádzajúceho storočia a vedenie cirkevného zboru rozhodlo preto o stavbe novej školskej budovy. Jeho rozhodnutie schválila aj komisia Zemplínskeho seniorátu a školský dozorca. Seniorátna komisia spolu s mestskou radou v apríli 1872 rozhodla o stavbe školy a spôsobe jej financovania. Na jej stavbu mali prispieť všetky reformované domácnosti v mestečku sumou 20 – 30 zlatých od každej usadlosti. Okrem toho sa mali bezplatne podieľať na vození kameňa a stavebných prácach. Následne bola postavená nová budova, pričom náklady na stavbu činili 3 500 zlatých. Nová škola bola murovaná poschodová budova s dvoma učebňami a jednoizbovým učiteľským bytom na poschodí. Na prízemí bola umiestnená sýpka a dva sklady.⁶⁵ Reformovaná škola mala štyri triedy a vyučoval v nej jeden učiteľ. V 70. rokoch ju navštevovalo 40 – 60 detí.⁶⁶ Na sklonku storočia v nej ako učiteľ pôsobil Tomáš Földy a od roku 1897 Imrich Bajkony.⁶⁷

⁵⁹ *Homonna és vidéke*, 1907, 14. 11.

⁶⁰ *Homonna és vidéke*, 1907, 19. 12.

⁶¹ *Homonna és vidéke*, 1909, 2. 6.

⁶² *Homonna és vidéke*, 1908, 16. 7.

⁶³ *Homonna és vidéke*, 1911, 17. 3.

⁶⁴ *Homonna és vidéke*, 1913, 19. 5.

⁶⁵ MOLNÁR, Zs. *A Királyhelmei református gyülekezet története*. Sárospatak 2003. Rkp., s. 38-39.

⁶⁶ TiREL Sárospatak, Alsó Zemplén D/ CXXXI/ 74169/ 788-C/21: Adalékok a Tiszáninneni ev. ref. Egyházkerület történetéhez kérdő pontokra adott feleletekben.

⁶⁷ Zemplén naptára, Sátorajáújhely 1896 – 1900.

Rímskokatolícka základná škola zamestnávala dvoch učiteľov, ktorými na konci 60. rokov boli Štefan Tóth a František Paulinszky.⁶⁸ Na sklonku storočia pôsobil v mestečku rímskokatolícky učiteľ Štefan Lukács. Od roku 1897 bola v škole zamestnaná aj učiteľka Irma Habel, ktorú v roku 1900 nahradila Kornélia Kováts.⁶⁹ Dvoch učiteľov mala pôvodne aj židovská rituálna škola (chéder). Na rozdiel od kresťanských škôl ju navštevovali len chlapci a dôraz vo vyučovaní bol na čítanie Tóry a ďalšie náboženské otázky. Koncom 60. rokov v nej pôsobili učitelia Ľudovít Deutsch a Eliáš Reizmányer.⁷⁰ Na konci storočia vyučovali v mestečku židovskí učitelia Šalamon Hechth a Adolf Rosenblüth.⁷¹

Na prahu 20. storočia nastali vo vývine školstva v mestečku významné zmeny. Všetky tri konfesionálne školy navštívil v roku 1902 kráľovský školský dozorca zo stoličného sídla Sátoraljaújhelyu, ktorý skonštatoval, že ani jedna z nich nevyhovovala základným priestorovým a hygienickým požiadavkám, daným príslušným školským zákonom. Vo všetkých počet žiakov vysoko prevyšoval kapacitu tried a židovskú školu zriadenú v súkromnom dome odmietol dokonca označiť za riadnu školu. Avšak ani jedna z cirkevných organizácií (reformovaný zbor, rímskokatolícka farnosť a židovská náboženská obec) nebola schopná z vlastných prostriedkov realizovať príslušné opatrenia na zlepšenie podmienok vzdelávania vrátane zriadenia nového učiteľského miesta (v reformovanej a rímskokatolíckej škole). Podobne ani mesto so svojimi skromnými príjmami nebolo schopné poskytnúť zriaďovateľom škôl potrebnú pomoc a už vôbec nie prevádzkovať spoločnú obecnú školu.

Jedinou možnosťou modernizácie či aspoň zabezpečenia vzdelávania detí v duchu platných predpisov ostávalo zriadenie štátnej základnej školy. Potom ako sa vedenia všetkých troch cirkevných organizácií vyslovili za zánik vlastných škôl a ich zlúčenie do štátnej základnej školy, rozhodlo mestské zastupiteľstvo na svojom zasadnutí 9. decembra 1902 o zriadení štátnej školy. Následne sa vedenie mesta obrátilo s príslušnou žiadosťou na zemplínsky škôldozorný úrad a ministerstvo. V nasledujúcom roku prebiehali prípravy na zriadenie školy, zahŕňajúce posúdenie rozpočtu mesta a jeho schopnosti podieľať sa na prevádzke, rokovania so všetkými tromi cirkvami, zabezpečenie vhodného pozemku a prípravu projektu. Zrejme nie vždy dospeli k dohode, ako v prípade pozemku, keď časť poslancov preferovala pozemok ponúkaný grófom Jozefom Majláthom a druhá zasa podstatne drahší pozemok Františka Paulizckeho v centre mestečka. Vedenie mestečka sa napokon rozhodlo pre pozemok pri nemocnici s rozlohou 2 000 štvorcových siah, ktorý v apríli 1903 získalo od grófa Jozefa Majlátha za symbolickú cenu 230 korún.⁷²

⁶⁸ MNL BAZML, Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely, XV. 83. Zemplén vármegyei 1869. évi népszámlálási iratok levéltári gyűjteménye 1869-1870. Népszámlálási ívek.

⁶⁹ Zemplén naptára, Sátoraljaújhely 1896 – 1900.

⁷⁰ MNL BAZML, Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely, XV. 83. Zemplén vármegyei 1869. évi népszámlálási iratok levéltári gyűjteménye 1869-1870. Népszámlálási ívek.

⁷¹ Zemplén naptára, Sátoraljaújhely 1896 – 1900.

⁷² MNL BAZML, Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely VI. 503/b: Zemplén vármegyei tenfelügyelőjének iratai 1872-1949. Szervezési és javadalmi iratok 1872-1946, 9. db.

Napriek všetkej snahe mesta, podpore školského dozorca i stolice však minister v apríli 1904 (kvôli súrnejším prípadom) zamietol žiadosť o zriadenie štátnej ľudovej školy v Kráľovskom Chlmcí. Zemplínskemu školskému dozorcovi odporučil v prípade neschopnosti cirkví naďalej prevádzkovať konfesijné školy, resp. ich zlúčenie do obecnej školy. To si však mesto, nedisponujúce dostatočnými príjmami, nemohlo dovoliť. Na naliehanie školského dozorca, podžupana a ďalších osôb prehodnotil napokon minister svoje rozhodnutie a povolil zriadenie štátnej školy. Na veľké rozčarovanie vedenia mesta a všetkých troch cirkví však zároveň nariadil naďalej prevádzkovať aj tri konfesijné školy. Keďže to prekračovalo jeho materiálne možnosti, obrátilo sa mesto 25. júla 1904 na ministra so žiadosťou o zmenu jeho stanoviska, pričom v ňom podrobne vysvetlilo svoju situáciu.⁷³

Na účel zriadenia školy ponúklo vedenie mestečka štátu pozemok v hodnote 6 000 korún, sumu 2 000 korún v hotovosti a bezplatnú prácu občanov na stavbe v hodnote 5 500 korún. Zároveň rímskokatolícka farnosť bola ochotná vzdať sa dovtedy užíwanej školskej budovy a mesto sa ju podujalo bezplatne rekonštruovať pre potreby materskej školy. Od štátu žiadalo zvýšiť počet učiteľov školy na štyroch, a to od začiatku jej pôsobenia. Zrejme aj tieto argumenty presvedčili ministra a v jeseni 1904 povolil založenie štátnej základnej školy a zároveň zatvorenie konfesijných základných škôl v Kráľovskom Chlmcí. Medzitým však došlo k istým posunom pri rokovaní mesta s cirkvami. Kým reformovaný cirkevný zbor viazal svoj súhlas so zriadením štátnej školy na schválenie cirkevnej vrchnosti a židovská náboženská obec žiadala zamestnanie svojho učiteľa Šalamona Horvátha, rímskokatolícka farnosť mala väčšie požiadavky. Keďže sa v prospech štátu vzdala svojej školskej budovy, chcela mať nielen zabezpečený vplyv na jej riadenie, ale stanovila podmienku, že v štátnej škole s výnimkou jedného reformovaného učiteľa musia byť všetci katolíkmi. Zrejme pod tlakom týchto a ďalších⁷⁴ požiadaviek sa reformovaný zbor odklonil od pôvodného stanoviska zlúčiť svoju školu do štátnej a rozhodol o ponechaní si vlastnej konfesijných školy.⁷⁵

Ešte v priebehu júna a júla 1904 boli uzavreté dohody medzi kráľovským škôldozorným úradom, mestom Kráľovský Chlmec a stavebnou firmou Jána Tutkovicsa o realizácii stavby školy. Podľa dohody o stavbe školy z 25. júna 1904 mala Tutkovicsova firma postaviť školskú budovu s nákladom 15 500 korún. Škola bola prízemnou budovou s dvoma priestranými učebňami, chodbou a kabinetom v prednej časti a učiteľským bytom s dvoma izbami, kuchyňou a komorou v zadnej časti.⁷⁶ V novembri uzatvoril štát, reprezentovaný zemplínskym škôldozorným úradom v Sátoraljaújhelyi, pracovné zmluvy so štyrmi učiteľmi: Štefanom Lukácsom, Šalamonom Horváthom, Kornéliou Kovácsovou a Lenke

⁷³ MNL BAZML, Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely VI. 503/b.

⁷⁴ Reformovaný zbor sa mal podieľať aj na sume, ktorú mala rímskokatolícka farnosť vyplatiť na zriadenie školy.

⁷⁵ MOLNÁR, Zs. *A Királyhelmei református gyülekezet története*. Sárospatak 2003. Rkp., s. 42.

⁷⁶ MNL BAZML, Zemplén Levéltára Sátoraljaújhely VI. 503/b: Zemplén vármegye tenfelügyelőjének iratai 1872-1949. Szervezési és javadalmi iratok iskolaként 1872-1946, 9. db. Királyhelmei 1903-1915.

Czirbeszovou. Pre každého z nich mal zabezpečiť plat vo výške 800 korún ročne, osobný príplatok 200 korún a príspevok na bývanie alebo nárok na služobný byt.⁷⁷

V druhej polovici 19. storočia spočiatku aj vo Veľkých Kapušanoch pôsobili dve konfesionálne ľudové školy, reformovaná a židovská, a v Malých Kapušanoch rímskokatolícka ľudová škola. Stará reformovaná škola vo Veľkých Kapušanoch bola umiestnená v prízemnej budove s dvoma obytnými miestnosťami a jednou predsieňou, bez ďalších hospodárskych budov. V roku 1869 v nej býval učiteľ Jozef Láczy spolu s reformovaným kaplánom. Na svojom hospodárstve choval dve kravy, jedného vola, jedno teľa a jednu sviňu.⁷⁸

Avšak už onedlho, v roku 1868 pri požiari mestečka škola vyhorela a na jej mieste postavila farnosť novú školskú budovu. Tá však už v poslednej štvrtine storočia nevyhovovala potrebám moderného vzdelávania a z rozhodnutia dištriktu i štátnych úradov musela byť v roku 1888 postavená nová škola. Prostriedky na jej výstavbu, v celkovej výške 500 zlatých, pochádzali z cirkevnej zbierky, ako aj z príspevku dištriktu a štátu. Bola to moderná školská budova s učebňami s veľkými oknami.⁷⁹

Úrad reformovaného rektora vo Veľkých Kapušanoch nebol zrejme dobre zaplatený, keďže sa v ňom v priebehu polstoročia vystriedalo dvanásť učiteľov: Žigmund Ajtay, Michal Lázár, Štefan Jakab, Jozef Virág, Ján Lehotay, Barna Boros, Michal Péter, Ondrej Kássa, Michal Urbán, Jozef Láczy, Ján Pápay a Ján Sulyok.⁸⁰

Rímskokatolícka škola v Malých Kapušanoch bola v roku 1869 umiestnená v prízemnej budove s jednou učebňou, jednou izbou, komorou, pitvorom, pivnicou a stajňou. Učiteľom bol vtedy zeman Alojz Tompos.⁸¹ V 90. rokoch viedol školu v Malých Kapušanoch diplomovaný učiteľ Imrich Soltész. Školu v tom čase navštevovalo 60 chlapcov a 41 dievčat (zo 69 školopovinných chlapcov a 53 dievčat).⁸² V tom čase však musela škola zápasiť s viacerými problémami. Zriaďovateľ školy, Jasovské premonštrátske prepošstvo po roku 1890 z neznámych dôvodov znížilo prídel dreva na kúrenie a prestalo sa starať o jej údržbu. Z tohto dôvodu už v roku 1891 nariadil okresný slúžny s okresným lekárom zatvorenie školy, čo postihlo 90 jej žiakov. Prepoš v Jasove však odmietal rozhodnutie úradov uznať.⁸³ Napokon k zatvoreniu školy zrejme nedošlo, problémy však pretrvávali i naďalej a v roku 1898 priznal minister náboženstva a školstva štátnu podporu na vyrovnanie platu kapušianskeho rímskokatolíckeho učiteľa na sumu 400 zlatých ročne.⁸⁴

⁷⁷ MNL BAZML, Zemplén Levéltára Sátorajaujhely VI. 503/b: Zemplén vármegye tenfelügyelőjének iratai 1872-1949. Szervezési és javadalmi iratok 1872-1946, 9. db.

⁷⁸ Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, Fond 7, opis 2, 124.

⁷⁹ TiREL Sárospatak, C/CXVI/63.387/697.23: Nagykaposi ev. ref. Egyház története, 1887.

⁸⁰ TiREL Sárospatak, C/CXVI/63.387/697.23: Nagykaposi ev. ref. Egyház története, 1887.

⁸¹ Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, Fond 7, opis 2, 81.

⁸² *Schematismus Szatmariensis* 1893, s. 267.

⁸³ Ung, 1, 20. 12. 1891.

⁸⁴ Ung, 5, 30. 1. 1898.

V roku 1869 bývali vo Veľkých Kapušanoch traja židovskí učitelia a jedna učiteľka. Boli nimi Jozef Fried, Jozef Weisz, Herško Reisz a Jozefína Groszová.⁸⁵ Nie je isté, či všetci štyria vyučovali v židovskej škole v mestečku a možno predpokladať, že pôsobili i v rituálnych školách v niektorých z blízkych obcí.

Úroveň troch tradičných konfesijných ľudových škôl vo Veľkých Kapušanoch a dvoch susedných obciach nebola vysoká a v priebehu druhej polovice 19. storočia stále menej zodpovedala potrebám moderného vzdelávania. Odrazilo sa to zrejme aj v úradnej štatistike v roku 1871, podľa ktorej z 200 školopovinných detí v mestečku navštevovalo školu iba 60 a až 140 detí tak ostávalo nevzdelávaných.⁸⁶

Snahou mestečka o riešenie týchto problémov bola akisto iniciatíva o založenie obecnej, nadkonfesijných školy v roku 1882 a organizovanie zbierok na jej vybudovanie.⁸⁷ K postaveniu obecnej školy vo Veľkých Kapušanoch napokon nedošlo a vedenie mesta požiadalo v roku 1884 ministerstvo o zriadenie štátnej školy. Výhodou štátnej bolo prevzatie minimálne polovice nákladov na stavbu, zariadenie a vybavenie školy a väčšej časti platu učiteľov štátom. Podmienkou bolo zavedenie maďarského vyučovacieho jazyka, čo v čisto maďarských Veľkých Kapušanoch nemohlo predstavovať žiaden problém. Štátna základná škola vo Veľkých Kapušanoch bola napokon zriadená až v roku 1885.⁸⁸ Ešte v tom roku na jar riaditeľ užského škôldozorného úradu zaslal potrebné vybavenie a najmä školské pomôcky.⁸⁹ Škola bola umiestnená v budove venovanej na tento účel mestom, pretože ešte v tom roku, v roku 1885, bola táto na náklady štátu prestavaná a usporiadaná školským potrebám.⁹⁰ O návštevu novej štátnej školy bol akisto veľký záujem a tak už v budúcom roku mala škola taký vysoký počet žiakov, že v nej muselo byť zavedené vyučovanie na smeny.⁹¹ Učiteľom v škole bol na konci storočia (v roku 1900) Eugen Rostás.⁹² Tak aj vo Veľkých Kapušanoch v druhej polovici 80. rokov zaniklo konfesijné školstvo.

V Sobranciach pôsobili v druhej polovici storočia dve konfesijné ľudové školy, a to rímskokatolícka a židovská, obidve s jedným učiteľom. Podľa údajov z roku 1869 bol učiteľom rímskokatolíckej školy Ondrej Tarnovský a v židovskej škole Dávid Frank.⁹³ Ku koncu storočia došlo k zlúčeniu obidvoch konfesijných škôl a vytvoreniu jedinej, štátnej školy v mestečku. Výhodou štátnej školy bolo plné krytie výdavkov štátom, nevýhodou strata vplyvu na vyučovanie, ktoré sa muselo prispôbiť štátnym normám, vrátane zavedenia maďarského vyučo-

⁸⁵ Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, Fond 7, opis 2, 124.

⁸⁶ Ung, 21, 27. 5. 1871.

⁸⁷ Ung, 7, 12. 2. 1882.

⁸⁸ Ung, 1885.

⁸⁹ Ung, 16, 19. 4. 1885.

⁹⁰ Ung, 33, 16. 8. 1885.

⁹¹ Ung, 43, 24. 10. 1886.

⁹² Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, Fond 7, opis 6, 536

⁹³ Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, F-7 Podžupan Užskej stolice, 7/1: Sčítanie ľudu a domácich zvierat z roku 1869, individuálne hárký.

vacieho jazyka. Na konci storočia boli učiteľmi štátnej základnej školy v Sobran-
ciach Anton Schenker a Šoma Hirschler.⁹⁴

Posledné roky 19. a začiatok 20. storočia znamenal zánik konfesionálnych ele-
mentárnych (ľudových) škôl v zemplínskych a užských zemepanských mestách
a mestečkách v podobe, v akej existovali od začiatku raného novoveku po stá-
ročia. Na ich miesto prišli moderné štátne školy, mimo kontroly a vplyvu cirkví,
spolu so štátnymi materskými školami a vo viacerých z nich i s novými strednými
odbornými školami. Vplyv cirkví na školstvo sa čoraz viac obmedzoval na zvyš-
né konfesionálne školy, existujúce paralelne so štátnymi, a v nich na vyučovanie
náboženstva a účasť v správnych orgánoch zriaďovateľa.

⁹⁴ Štátny archív Zakarpatskej oblasti Ukrajiny Berehovo, F-7 Podžupan Užskej stolice, 7/6, 1028:
Súpis voličov do Uhorského snemu z roku 1891.

GRÉCKOKATOLÍCKY LITURGICKÝ KALENDÁR Z ROKU 1775¹

Vavríneč ŽEŇUCH

The Greek Catholic Liturgical calendar from the year 1775

The Greek Catholic Liturgical calendar from the year 1775 unfolds an image of the liturgical year in a newly erigated Mukachevo diocese. The expected transcript and a translation of this calendar forms an unexpected view into an identity of the local church. The calendar included 34 days of obligation, which we analysed and we also tried to examine a reasoning in a tradition of the local rite. It is not possible in the liturgical calendar to notice neither some elements of Latinization nor the highlights of Hungarian or Slavic identity in the local church. Moreover, a content of the calendar rose from the Eastern church tradition. Based on the holidays we expecta different influence from the Hungarian or Latin one. The calendar was a part of the manuscript of the schematism from the year 1775. The manuscript by its composition preceded surrounding Latin dioceses and it offers the image of the local church administration.

Keywords: Calendar, Mukachevo diocese, days of obligation, church year, the Greek Catholics.

V roku 1775, teda v čase po erigovaní Mukačevskej diecézy, vznikla podrobná dokumentácia o správe a zvykoch tejto diecézy.² Celý obraz o fungovaní diecézy, na ktorej území sa slúžili bohoslužby v gréckom ríte, bol zostavovaný postupne a podieľali sa na ňom všetci presbyteri a archidiaconi z celého jej územia. Dokumentácia obsahovala časti podobné schematizmu, ktoré neboli ucelené, či informácie o konfesionálnych pomeroch v jednotlivých lokalitách. Medzi významné informácie patrilo rozpis prikázaných slávení (sviatkov) liturgického roka.³ Tieto slávenia boli špecifikované pre grécky rítus.

Katolícka cirkev latinského obradu začína liturgický rok obdobím adventu, teda približne na prelome novembra a decembra. Liturgické slávenia sú viazané na konkrétne dátumy alebo sú pohyblivé. V 18. storočí obsahoval latinský liturgický kalendár až 46 sviatkov, oproti tomu gréckokatolícky len 33 sviatkov, kto-

¹ Štúdia je súčasťou riešenia projektu VEGA 1/0736/18 Premeny hospodárskeho, spoločenského, konfesionálneho a kultúrneho vývinu zemepanských miest a mestečiek na území východného Slovenska v 17.-19. storočí.

² Державний архів Закарпатської області – ДАЗО (ďalej ДАЗО), f. 151 Правління Мукачівської греко-католицької єпархії, м. Ужгород (ďalej 151)/ 1, inv. č. 2206 Декрет римского папы о канонизации Мукачевской епархии, pag. 1-7.

³ ДАЗО, f. 151/22, inv. č. 9 Ведомости дистриктальных вицеархидиаконов о количестве церковных приходов и их филиалов и переписка с венгерским королевским наместничеством в этом деле, 76 pag.

rých slávenie bolo považované za prikázané.⁴ Gréckokatolíci Mukačevskej diecézy začínali a aj začínajú liturgický rok prvého septembra a začiatok roka označujú ako indikt.⁵ Zákonitosti, ktorými sa liturgický kalendár riadil, boli uzákonené na Viedenskej synode v roku 1773.⁶ Cisárovná z ekonomických dôvodov vykonávala tlak na synodálne zhromaždenie, aby bol počet sviatkov znížený. Preto sa na synode uzhodlo, že počet sviatkov, kedy nie je možné pracovať, bude obmedzený na počet 16 sviatkov. K tomu boli pridané 3 sviatky svätých a špeciálne jeden pre Mukačevskú diecézu. Konečný počet bol 20 sviatkov, kedy sa nesmelo pracovať. Konečné číslo schválil a obmedzil Pius VI., ktorý ho limitoval počtom pravoslávnych sviatkov.⁷

Viedenská synoda sa konala v roku 1773, jej ustanovenia mali pravdepodobne charakter postupného aplikovania. Vyplýva to hlavne z výpovede presbyterov, ktorí ešte v roku 1775 udávajú starý počet sviatkov. Ako vyplýva zo spisby, sviatok sv. Štefana ešte stále neslávili, hoci bol zavedený v roku 1774.⁸ Čo sa týka úcty k slovanským svätým či svätým Uhorska, tí neboli preferovaní, dokonca ani ako patróni chrámov. Medzi patrocíniami nenachádzame chrámy sv. Cyrila a Metoda alebo sv. Ladislava, či sv. Štefana, uhorského kráľa.⁹ Aj to svedčí o tom, že tieto sviatky nepožívali zvláštnu úctu.

Po erigovaní Mukačevskej diecézy sa jej územie prelínalo s územím latinských diecéz, ktoré slávili odlišné sviatky, ako aj používali gregoriánsky kalendár. Gréckokatolíci používali juliánsky kalendár, ktorý bol v miernom posune.¹⁰ Slávenie významných liturgických sviatkov sa odrážalo v každodennom živote gréckokatolíckych veriacich, nakoľko ich v mnohom ovplyvňovali. Mimo nedelí kalendár upravoval aj pracovné povinnosti, resp. pracovnú činnosť obyvateľov, ktorá sa často stávala dôvodom sporov a pohoršení. Práve rozdielnosti v kalendári medzi katolíkmi latinského a gréckeho rítu utvárali priestor pre vznik sporov.¹¹ Spory a kontrola, ktorá nasledovala, sa dostala až do vizitčných záznamov biskupov latinského rítu.¹² Samotné spory majú širšiu genézu ešte z čias obradového vikariátu v Mukačeve.

⁴ KÓNYOVÁ, A. – KÓNYA, P. (eds). *Konfesionálny vývin Uhorska v ranom novoveku*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2017, s. 347-348.

⁵ *Slovo*. roč. 17, 1994. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1994, s. 1.

⁶ VASIL, C. *Kánonické pramene byzantsko-slovanskej katolíckej cirkvi v Mukačevskej a Prešovskej eparchii v porovnaní s Kódexom kánonov východnej cirkvi*. Trnava : Dobrá kniha, 2000, s. 142.

⁷ VASIL, C. *Kánonické...* s. 144-145.

⁸ VASIL, C. *Kánonické...* s. 150-151.

⁹ ŽEŇUCH, V. Patrocínia uniatskych chrámov Užskej stolice. Sonda do problematiky. In *Historica Carpatica* 49/2018. Košice : Východoslovenské múzeum, 2018, s. 51-64.

¹⁰ ZUBKO, P. *Gréckokatolíci v záznamoch latinských biskupov z 18. storočia*. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2009, s. 72.

¹¹ ДАЗО, f. 4 Наджупан Ужанської жупи, м. Ужгород (далей 4)/7, inv. č. 305 Акты по расследованию донесения римокатолического священника Павла Арвай на крестьян с. Фелше Домона за несоблюдение праздничных дней, pag. 1-4., ДАЗО, f. 4/9, inv. č. 1866 Жалоба жителей с. Домоня греко-католического вероисповедания на римо-католического священника за принуждение их праздновать римо-католические праздники, pag. 1-5.

¹² ZUBKO, P. *Gréckokatolíci...*, s. 74-85.

V roku 1814 vydal rakúsky cisár František I. *Resolutio Regia Circularis*. Tento obežník upravoval vzťahy medzi rímskokatolíkmi a gréckokatolíkmi. Osobitný bod D konštatoval informácie o liturgickom kalendári. Nariadenie určovalo pretrvávajúcu platnosť kráľovskej rezolúcie z 11. augusta 1795, ktorá dbala na prednostné dodržiavanie liturgického kalendára latinského obradu v lokalitách s obrodovo zmiešaným obyvateľstvom, pokiaľ sa v lokalite nachádzal farský kostol. Rovnako na to vplývala prítomnosť gréckokatolíckej farnosti a chrámov.¹³

Prameň – Zoznam slávení z roku 1775, je pre nás oknom do liturgického slávenia a ukazuje nám skladbu sviatkov, kde môžeme vypožorovať pomer medzi sviatkami.

Prepis dokumentu:

Specificatio Festorum in Diœcesi MunKacsiensi de præcepto hactenus observatorum.

Mensis.	Dies.	Festa imobilia et mobilia de precepto hactenus observata	no
Septembri	8 ^a	Nativitas B. M. V.	1.
	14.	Exaltatio S. Crucis	1.
	26.	Obdusmitio S. Joannis Evangl.	1.
Octobri	1 ^a	Protectio B. M. V.	1.
Novembri	8 ^a	S. Mich. Archangeli	1.
	21.	Præsentatio B. M. V.	1.
	30.	S. Andreæ Apostoli	1.
Decembri	6.	S. Nicolai	1.
	9.	Curicoptio B. V.	1.
	25.	Nativitas D. N. J. C.	1.
	26.	B. Virginis & Josephi	1.
	27.	S. Joannis (sic!) Protomartyris	1.
Januari	1 ^a	Ciromciscio D(o)m(in)i	1.
	6.	Epiphania D(omi)ni	1.
	7.	Synaxis S. Joanis Bapti.	1.
Februari	2.	Purificatio B. M. V.	1.
Martio	25.	Annunciatio B. M. V.	1.
Aprili		Feria 2. & 3. Paschalis	2.
	23.	s. Georgii Martyris	1.
Majo	8 ^a	s. Joannis A. & Evangl	1.
		Assumptio D(o)m(in)i	1.
		Feria 2. & 3 ^a Pentecostes	2.
Junio	24.	Nativitas s. Joannis Bapt	1.
	29.	SS. Petri, & Pauli	1.
	30.	OO. Apostolori	1.
Julio	20 ^a	S. Eliæ Prophetæ	1.
	25.	S. Annæ	1.
	27.	S. Pantelimonis	1.
Augusti	6 ^a	Transfiguratio D(o)m(in)i	1.
	13.	Assumptio B. V.	1.
	29.	Decollatio S. Joannis	1.
			№ 34. (sic!)

¹³ VASIL, C. *Kánonické...*, s. 151.

Preklad¹⁴: Určenie sviatkov v Mukačevskej diecéze, ktorých slávenie je prikázané.

mesiac	Deň.	Sviatky nepohyblivé a pohyblivé, ktorých slávenie je prikázané.	Počet (dní)
September	8 ^a	Narodenie našej presvätej Vládkyne, Bohorodičky Márie, vždy Panny.	1.
	14.	Povýšenie úctyhodného a životodarného Kríža nad celým svetom.	1.
	26.	Odchod do večnosti svätého apoštola a evanjelistu Jána Teológa.	1.
Október	1 ^a	Presvätá Bohorodička Ochrankyňa.	1.
November	8 ^a	Zhromaždenie k veľvojvodcovi Michalovi a ďalším beztelesným silám.	1.
	21.	Vstup našej presvätej Vládkyne, Bohorodičky Márie, vždy Panny, do chrámu.	1.
	30.	Svätý a znamenitý apoštol Andrej Prvopovoláný.	1.
December	6.	Náš otec svätý Mikuláš Divotvorca, arcibiskup lykijskej Myry.	1.
	8. ¹⁵	Počatie presvätej Bohorodičky svätou Annou.	1.
	25.	Narodenie podľa tela nášho Pána, Boha a Spasiteľa Ježiša Krista.	1.
	26.	Blahoslavenej Panny a Jozefa ¹⁶	1.
	27.	Svätý apoštol, prvomučeník a archidiakon Štefan.	1.
Január	1 ^a	Obrežanie podľa tela nášho Pána, Boha a Spasiteľa Ježiša Krista	1.
	6.	Sväté Bohozjavenie nášho Pána, Boha a Spasiteľa Ježiša Krista.	1.
	7.	Zhromaždenie k svätému a slávnemu Pánovmu prorokovi, predchodcovi a krstiteľovi Jánovi.	1.
Február	2.	Stretnutie nášho Pána, Boha a Spasiteľa Ježiša Krista.	1.
Marec	25.	Zvestovanie našej presvätej Vládkyni, Bohorodičke Márii, vždy Panne.	1.
Apríl		Pondelok a utorok svetlého týždňa	2.
	23.	Svätý a slávny veľkomučeník, triumfátor a divotvorca Juraj.	1.
Máj	8 ^a	Svätý apoštol a evanjelista Ján Teológ	1.
		Nanebovstúpenie nášho pána Ježiša Krista	1.
		Pondelok a utorok Svätého Ducha	2.
Jún	24.	Narodenie úctyhodného a slávneho Pánovho proroka, predchodcu a krstiteľa Jána.	1.
	29.	Svätí, slávni a znamenití hlavní apoštoli Peter a Pavol	1.
	30.	Zbor svätých, slávnych a znamenitých dvanástich apoštolov.	1.
Júl	20 ^a	Svätý a slávny prorok Eliáš.	1.
	25.	Zosnutie svätej Anny, matky presvätej Bohorodičky	1.
	27.	Svätý veľkomučeník a uzdravovateľ Panteleimón.	1.
August	6 ^a	Sväté Premenenie nášho Pána, Boha a Spasiteľa Ježiša Krista.	1.
	15. ¹⁷	Zosnutie našej presvätej Vládkyne, Bohorodičky Márie, vždy Panny.	1.
	29.	Sťatie úct. hlavy úctyhodného a slávneho pr., predchodcu a krstiteľa Jána.	1.
			celkovo 34. ¹⁸

¹⁴ Pri názvosloví sviatkov sa pridrižujeme dnešného názvu sviatkov, čo slúži na lepšiu orientáciu.

¹⁵ Upravené z 9.

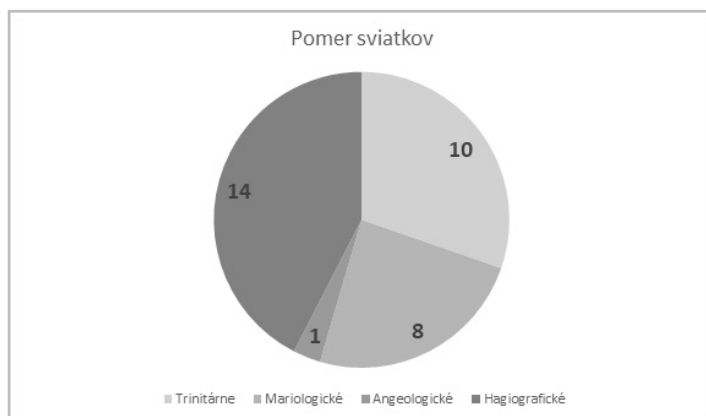
¹⁶ Sviatok je v súčasnosti nahradený Zhromaždením k presvätej Bohorodičke.

¹⁷ Upravené z 13.

¹⁸ Po zrátaní je ich 33. V zozname sa však neuvádza chrámový sviatok, ale v sumári je pravdepodobne zarátaný.

V roku 1775 obsahoval zoznam 33 sviatkov slávených za rok.¹⁹ Päť sviatkov bolo pohyblivých a zvyšných 28 bolo pevne viazaných na dátum. Celý zoznam začína mesiacom september, kvôli začiatku liturgického roka. Slávenia sú východné – bežné, slávené dodnes vo východných cirkvách. Medzi sviatkami nie je možné bádať prebratia z latinského obradu, okrem sviatkov, ktoré slávia oba obrady od nepamäti. V prostredí gréckokatolíckej cirkvi sa sviatky členia na veľké, stredné a malé sviatky. Poriadok uvádza, že existuje 12 veľkých sviatkov a prikázané sviatky, ktoré slávi Gréckokatolícka cirkev na Slovensku.²⁰ Všetkých 12 veľkých sviatkov obsahuje aj zoznam z roku 1775.

Z povahy zoznamu vyplýva vhodnejšie kategorizovanie²¹ na trinitárne (spolu s kristologickými), mariologické, angeologické, hagiografické.

Väčšinové zastúpenie sviatkov mali slávenia svätých, nakoľko úcta k patrónom mala a má vždy svoje miesto. Penzum svätých, ktorých sviatky sa slávil, odpovedá tradíciám východnej cirkvi v Európe. Medzi svätými sa nenachádza žiaden, ktorý by pochádzal zo slovanského prostredia. Teda medzi záväznými sviatkami nenájdeme svätých z územia východnej Európy (Poľsko, Ukrajina, Rusko) či územia Balkánu a Čiernomoria (Srbsko, Rumunsko, Moldavsko, Bulharsko). Je to tak napriek tomu, že územie Mukačevského vikariátu spravovali či nárokovali si naň napríklad eparchovia z Belehradu, Albi Iulie, alebo eparchovia z Poľska.²² Dokonca ako vikári spravovali toto územie Gréci či Poliaci.²³ Poukazu-

¹⁹ Chrámový sviatok nebol uvedený.

²⁰ *Gréckokatolícky kalendár 2019*. Michalovce : Redemptoristi - Vydavateľstvo Misionár, 2018. 56 s.

²¹ Vhodnejšie pre účel štúdie.

²² ДАЗО, ф. 151/1 івн. ч. 161 Письмо Белградского митрополита православным священникам Бигарской жупы о созыве собрания, pag. 1-2., BAZILOVIČ, Joanik. *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Uhorsku* (eds. BIZOŇOVÁ, Monika – CORANIČ, Jaroslav). Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2012. s. 32-34, 70-72, 95-96., HODINKA, A. *A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára I. 1458 – 1715*. Ungvár : b. v., 1911, s. 5-6.,

²³ ДАЗО, ф. 151/1 івн. ч. 87 Материалы об организации Мукачевского грекокатолического епископата, pag. 2-4 = „Basil Taraszovic ex Polonia Ruthenus; Sophronius Juszko ex Districti Munkacsien Ruthenus; Petrus Parthenius ex Polonia Ruthenus Ivannicius de fammille Zilan Rutheni ex Busovien Benczfavian; Theophanes Maurocordat uo pater et epis Eugilica“, BAÁN,

je a aj potvrdzuje to vývoj v cirkevnej správe, teda že Mmukačevskí biskupi, ako aj veriaci mali kultúrne i cirkevné väzby na Konštantínopol a grécke zvyky, ktoré neboli vo veci slávania sviatkov ovplyvnené alebo pozmenené okolitou – slovan-skou kultúrnou identitou.

Hagiografické sviatky požívali veľkú úctu už od raného kresťanstva. Dôvody úcty prejavovanej voči jednotlivým svätým vychádzajú z tradície a Svätého písma. Nie je možné presne určiť dôvody, prečo mali konkrétni svätí takú obľubu a prejavovanú úctu, avšak každá z cirkví vychádza z tradícií a pestovanej kultúry. K úcte svätého Mikuláša bolo zasvätených mnoho chrámov v celej diecéze, bývalý sídelný chrám mukačevského vikára, neskôr biskupa, bol zasvätený sv. Mikulášovi. Sv. Mikuláš sa v minulosti vnímal aj ako patrón Ruska a jeho postavenie bolo aj tým väčšie, že ide o prvého svätého východnej cirkvi, ktorý pochádzal z východu a nezemrel mučeníckou smrťou.²⁴ Miestni veriaci verili, že Mikuláš sa stal vládcom. Malo sa to cele udiť zázračne, keď počas modlitby v chráme mu z neba spadla koruna na hlavu.²⁵ Vo východnom prostredí bol často súčasťou domáceho deissis vo svätom kúte (красный угол/святой угол) domu.²⁶ Dodnes sa na našom území umiestňuje v ikonostase na ľavej strane.

Medzi sviatkami, kedy sa nepracovalo a bolo vyžadované ich slávenie, sa nachádzal aj sviatok svätého Eliáša, starozákonného proroka. Prorok Eliáš sa považuje za jedného z najväčších prorokov Starého zákona, na čo aj poukazuje aj Elizeus pri rozlúčke s Eliášom.²⁷ Eliáš sa zjavil aj na hore Tábor pri premenení Pána, čo ho vykresľuje ako jedného z veľkých prorokov.²⁸ Pravoslávni či neskôr gréckokatolíci, ktorých spravoval biskup z Mukačeva, zachovávali veľké množstvo starozákonných tradícií, čo potvrdzuje aj úcta práve k sv. Eliášovi.²⁹

Sviatky svätého Jána Krstiteľa majú dodnes veľkú úctu. Ján Krstiteľ bol príbuzným Ježiša Krista a zároveň sa spája s Eliášom, resp. s jeho druhým príchodom.

István. *Theofánisz Mavrogordatosz (1626-1688), paronaxiai metropolita, munkácsi adminisztrátor = Theophanes Mavrogordatos (1626-1688), Metropolitan of Paronaxia and Administrator of Munkács*. Nyíregyháza : Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, 2012. s. 56-62, 117-123, 260-262., HODINKA, A. *A munkácsi...* Ungvár : b. v., 1911, s. 158-159, 250-251.

²⁴ VYDRA, Z. et al. *Dějiny Ruska*. Praha : Lidové noviny, 2017, s. 18-19, 85., *Mikuláš z Myry, biskup*. [online] [cit.2019.10.10]Dostupné na internete <<http://www.zivotopisysvatych.sk/mikulas-biskup/>>.

²⁵ БЕЛОВА, Ольга Владиславовна. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь III. (К- П)*. Москва : Институт славяноведения РАН, 2004. s. 398-401.

²⁶ ПЛАТОНОВ, Олег Анатольевич. красный угол. In ПЛАТОНОВ, Олег Анатольевич. *Русский образ жизни. Святая Русь. Большая энциклопедия русского народа*. Москва : Институт русской цивилизации, 2007. s. 364-365.

²⁷ Druhá kniha kráľov 2, 9. In *Sväté písmo starého i nového zákona*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2007. s. 558

²⁸ Evanjelium podľa Marka 9, 2-8. In *Sväté písmo starého i nového zákona*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2007. s. 1963., Evanjelium podľa Matúša 17, 1-13. In *Sväté písmo starého i nového zákona*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2007. s. 1930.

²⁹ ŽEŇUCH, P. et al. *Užhorodský rukopisný Pseudozonar. Pravidlá mníškeho a svetského života z prelomu 16.-17. storočia*. Bratislava : VEDA, 2018. 448 s.

dom.³⁰ Úcta, ktorá bola a je preukazovaná svätému Jánovi, vychádza z biblickej tradície. Okrem jeho mučeníckej smrti a narodenia sa slávil aj sviatok zhromaždenia k sv. Jánovi. Všetky tri sviatky boli považované za prikázané. V latinskom ríte sa s rovnakou mierou slávalo len jeho narodenie.³¹

Špecifikom penza hagiografických sviatkov je úcta k svätému Panteleimónovi. Tento svätec je vo väčšej obľube na Apeninskom polostrove, kde sú vo viacerých mestách uložené ampulky s jeho údajnou krvou. Jeho sviatok sa výrazne šírila v stredoveku. Dôvody úcty v Mukačevskej diecéze nie sú známe, môžeme sa len domnievať, že šírenie jeho úcty súvisí so správou Jozefa de Camellisa.³²

Úcta k svätému Jurajovi sa často spája s úniou udalosťami v Užhorode, to však nemalo žiaden vplyv na úctu k svätému a dokonca sa ani dátum únie nezohoduje s dňom slávania sviatku. Pôvod slávania je hlbší, prameniáci ešte z dôb stredoveku a legend, ktoré sa spájajú s jeho životom. Titul svätého Juraja nebol ani obzvlášť obľúbený, nakoľko mu nebolo zasvätených mnoho chrámov. Sviatok svätého Juraja bol medzi prikázanými aj v latinskom obrade.³³ Sviatok sa v gréckom obrade slávi 23. apríla, kedy latinský rítus slávi sviatok sv. Vojtecha, ktorý bol rovnako prikázaným sviatkom latinského rítu.

Medzi sviatkami nachádzame aj úmrtie svätej Anny. Medzi patrocíniami nešlo o rozšírený titul, avšak o úcte k sv. Anne sa dochovali informácie v stoličných záznamoch.³⁴ Úcta voči svätej istotne súvisela aj s jej príbuzenstvom s Ježišom, pochopiteľne aj mariánsky sviatok z 8. decembra spomína sv. Annu, ktorá počala Pannu Máriu. Tento sviatok nebol v rovnakej úcte v latinskom ríte.

Je zaujímavé, že medzi významnými hagiografickými sviatkami sa nenachádzal sv. Bazil Veľký, ktorý bol vo veľkej úcte aj medzi titulmi chrámov. Rovnako medzi titulmi chrámov bola vo veľkej obľube sv. Paraskevá, ktorá taktiež nepatrila medzi tieto veľké sviatky, dokonca jej úcta postupne v 19. storočí výrazne poklesla, čo sa odrazilo aj pri výbere patrocínií pre nové chrámy. Miesta, kde boli v minulosti zasvätené chrámy práve jej úcte, si po postavení nového chrámu nezachovali staré patrocínium, ako sa to bežne praktizovalo pri iných svätých.³⁵

Sviatky apoštolov, jednotlivo či zvlášť, bolo zvykom uctievať v celej cirkvi. Vo väčšej úcte sú sv. Ján a Ondrej, ktorí šírili kresťanstvo na východe a považujú sa za otcov východného kresťanstva. Rovnako v úcte sú aj sv. Peter a Pavol, teda otcovia západného kresťanstva. Mnohé prikázané sviatky k úcte jednotlivým

³⁰ Evanjelium podľa Marka 9, 9-13. In *Sväté písmo starého i nového zákona*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2007, s. 1963, Evanjelium podľa Matúša 17,10-13. In *Sväté písmo starého i nového zákona*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2007, s. 1930.

³¹ KÓNYOVÁ, A. – KÓNYA, P. (eds). *Konfesionálny vývin...*, s. 347-348.

³² Ján Jozef De Camellis spravoval vikariát od roku 1689 do roku 1704. ДАЗО, ф. 151/1 inv. ч. 98 Декрет австрийского императора Леопольда о назначении Иоанна Йосифа Де Камелис Мукачевским епископом, pag. 1., ДАЗО, ф. 151/1 inv. ч. Завещание епископа Иоанна де-Камелис, pag. 1-5.

³³ KÓNYOVÁ, A. – KÓNYA, P. (eds). *Konfesionálny vývin...*, s. 347.

³⁴ ДАЗО, ф. 4/3 inv. ч. 1319 Булла римского папы Грегора XV об установлении праздника святой Анны, pag. 1-3.

³⁵ ŽEŇUCH, V. Patrocínia..., s. 51-64.

apoštolom sa medzi latinským a gréckym rítom líšili. Z dochovaných záznamov vyplýva, že v latinskom ríte bolo týchto sviatkov viac.³⁶

Z angeologických sviatkov sa v zozname prikázaných sviatkov gréckeho rítu nachádzal len sv. Michal, ktorý sa tešil veľkej úcte aj pri výbere patrocínií chrámov. V mnohých lokalitách tvorili jemu zasvätené chrámy až tretinu všetkých chrámov v stoliciach. Úcta k sv. Michalovi vychádzala z biblickej tradície, kde je vykreslený ako bojovník s diablom či ako patrón židovského národa.³⁷ Bolo pochopiteľné, že pre množstvo jemu zasvätených chrámov, ako aj postavenie, ktoré mu pripisuje Písmo, bola jeho liturgická spomienka vnímaná ako deň veľkej úcty. Pre celé lokality bol deň jeho sviatku aj sviatkom ich patróna.

Vo východnej spiritualite, či celkovo vo východnom ríte, je možné badať silnú úctu voči Panne Márii. Na území Mukačevskej diecézy sa udiali udalosti, ktoré posilnili úctu voči tejto svätej.³⁸ Spektrum sviatkov, ktoré sa na našom území slávil, neodrážajú miestny kolorit milostivých udalostí, ale vykresľujú slávenia, ktoré sú bežné pre východný obrad. Rozdiely oproti dnešnému sláveniu si môžeme povšimnúť pri sviatku, ktorý pripadal na 26. december. Aktuálne sa v daný dátum slávi sviatok *Zhromaždenia k presvätej Bohorodičke*, podľa staršieho liturgického kalendára sa v tento deň slávil sviatok *Preblahoslavennej Panny a Jozefa*. Veľkú úctu požíval sviatok Pokrovu resp. *Presvätá Bohorodička Ochrankyňa*, ktorý bol po roku 1775 vybraný ako sviatok hlavného patróna diecézy. Sviatok Pokrovu bol aj obľúbeným patrocíniom. Všeobecne možno konštatovať veľkú rozšírenosť mariánskej úcty, či už prostredníctvom sviatkov a pútí, alebo vo veľkej obľube mariánskych patrocínií. Neskorší pokles hagiografických sviatkov a zachovanie si počtu tých mariánskych posilnilo aj obľúbenosť týchto sviatkov, ktoré sa vo väčšej miere stávali patrociniálnymi.³⁹

Pri sviatkoch Pána a Trojice nie je možné badať výrazne zmeny. Možno však poukázať na dlhšie slávenie veľkých sviatkov, ako sú Zmŕtvychvstanie Pána či Zoslanie Ducha Svätého. Tieto sviatky mali predĺžené slávenie, označované ako posviatok, resp. oktáva (v rímskej cirkvi). Po Nedeli Pánovho zmŕtvychvstania sa v rímskej cirkvi slávi liturgicky oktáva (8 dní) s rovnakým slávením, ako keby bol každý z týchto dní dňom, kedy Pán vstal z mŕtvych. Pochopiteľne nejde o slávenie, ktoré by veriacich zaviazovalo k pracovnému kludu, vo východnej cirkvi sa tento týždeň označuje ako *svetlý* a pondelok a utorok po veľkonočnom triduu boli veľkými, prikázanými sviatkami. Rovnako aj pondelok a utorok po Turicach boli považované za prikázané sviatky. V týchto prípadoch nejde o špecifikum gréckeho rítu voči tomu latinskému, rovnako aj ten vnímal pondelok a utorok

³⁶ KÓNYOVÁ, A. – KÓNYA, P. (eds). *Konfesionálny vývin...*, s. 347-348.

³⁷ Kniha Daniel 10, 20-21. In *Sväté písmo starého i nového zákona*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2007. s. 1667., Kniha Zjavení apoštola Jána 12, 7. In *Sväté písmo starého i nového zákona*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2007. s. 2295.

³⁸ Napr. Udalosti v Klokočove či Máriapovči.

³⁹ Tento jav sme si povšimli pri výskume patrocínií v Užskej a Berežskej stolici., ŽEŇUCH, V. Patrocínia..., s. 51-64., ŽEŇUCH, V. Patrocínia uniatskych chrámov Berežskej stolice. In *Historica Carpatica*. roč. 50, 2019. Košice : Východoslovenské múzeum, 2019, s. 111-130.

ako prikázané sviatky.⁴⁰ Úprava liturgického kalendára v oboch prípadoch utorky zrušila.⁴¹

Prikázaným sviatkom bol aj titul patróna chrámu, ten sa z lokality na lokalitu líšil, čo sa odrážalo aj v dátume jeho slávenia. Zoznam zmienku o ňom neobsahuje. V 18. storočí nebolo zvykom prenášať slávenie na nedeľu, ale titul chrámu sa slávil v deň, v ktorý mu v liturgickom kalendári prislúchal. Preto aj zoznam mohol domnelo obsahovať číslicu 34, ako konečný počet sviatkov.

Celkovo pri liturgických sviatkoch do roku 1775 môžeme konštatovať, že nie je možné povšimnúť si prvky latinizácie zo strany katolíckej cirkvi. Úprava liturgického slávenia vychádzala z úprav, ktoré sa udiali pod vplyvom záverov Viedenskej synody, teda nevychádzali z cirkevnej politiky biskupov, ale z vôle cisárovnej Márie Terézie. Po úpravách, ktoré sa v súvislosti s liturgickým kalendárom udiali, konštatujeme, že smerovali k pouhoršteniu, teda k uhorskej unifikácii. Do obdobia týchto reforiem je možné bádať, že liturgický kalendár nadväzuje na tradície v gréckom ríte. Je však pravdou, že ich dodržiavanie muselo ustúpiť dvom veľkým činiteľom, po prvé cisárskej moci, po druhé po roku 1646 latinskej kontrole.

⁴⁰ KÓNYOVÁ, A. – KÓNYA, P. (eds). *Konfesionálny vývin...*, s. 347-348.

⁴¹ VASIL, C. *Kánonické...*, s. 144.

SAKRÁLNA ŽIDOVSKÁ ARCHITEKTÚRA LIPTOVA V HISTORICKO-RELIGIONISTICKOM KONTEXTE

Lubica LENARTOVÁ – Jaroslav CORANIČ

Sacral Jewish architecture of Liptov in the historical and religious context

The contribution is devoted to sacral Jewish architecture from the Liptov region. The description focuses on the extinct but also still existing sacral monuments such as Jewish synagogues and Jewish cemeteries. The study also contains information about the Jewish population of Liptov and about the persecution of this ethnicity and religion within history of the region. Primarily, the contribution devotes to individual synagogues and cemeteries, which were located and still are located in the area of historical region of Liptov. It is about their localization in a specific village or town, about the history of their origin, history of use and the current condition of this Jewish sacral architecture.

Keywords: *The Jews, sacral architecture, synagogue, Jewish cemetery, religious studies, Liptov.*

Úvod

Religiozita i dejiny sú ovplyvňované rôznymi faktormi, ktoré sa význačnou mierou podieľali na ich súčasnom stave. Hoci sa Liptov¹ radí medzi kresťanské regióny, v jeho histórii sa objavovali aj iné náboženské formy religiozity ako len kresťanské, predovšetkým formy židovské. Etnická a náboženská štruktúra Liptova bola už od dávnej minulosti príkladom symbiózy a medzináboženskej tolerancie v slovenskej spoločnosti. Napriek tomu sa aj v tomto regióne vyskytli prejavy nevráživosti, resp. odmeraný postoj kresťanov k židovskej komunite.²

Dejiny židovského obyvateľstva Liptova sú pomerne pestré. Liptov sa stal domovom pre väčšie židovské komunity až v neskoršom období – v druhej štvrtine

¹ *Liptov* je označenie pre severný región stredného Slovenska a zaniknutý hrad uprostred Liptovskej kotliny. Ako historická oblasť Liptovskej stolice fungoval od 30. rokov 14. storočia. Pôvod názvu nie je dodnes úplne jasný. Mohlo ísť o pomenovanie podľa už zaniknutej dediny, podľa obce Lupča (dnes Partizánska, predtým Nemecká Lupča), podľa dnes už zaniknutého hradu Liptov a existujú i ďalšie hypotézy, ktoré však sú veľmi málo pravdepodobné. Ferdinand Uličný vo svojej publikácii o dejinách Liptova pojednáva, že pôvodným domácim názvom regiónu bol názov Luptov. Ako dôkazy o tom svedčia zachované listiny od 16. storočia a aj názov hradu, ktorý sa nazýva Hrad Luptov. Ako úradný názov sa podľa F. Uličného ujalo maďarizované pomenovanie *Lipto*, podľa ktorého sa región nazýva dodnes. HÚŠČAVA, A. *Kolonizácia Liptova do konca XIV. storočia*. Bratislava : Filozofická fakulta univerzity Komenského, 1930. s. 9 – 10. ULICHNÝ, F. *Dejiny Liptova od 9. do 19. storočia*. Liptovský Hrádok : Komunitná nadácia Liptov, 2015. s. 20. FURMAN, M. *Opevnenia na Liptove. Refúgiá, hradiská a hrádky od praveku po stredovek*. Žilina : Mgr. Martin Furman, 2016, s. 130 – 135.

² ULICHNÝ, F. *Dejiny Liptova od 9. do 19. storočia*. Liptovský Hrádok : Komunitná nadácia Liptov, 2015, s. 341.

18. storočia.³ Prví židia prichádzali na územie Liptova z oblasti Moravy, Poľska, resp. Haliča. V oblastiach Moravy platil zákon, ktorý dovoľoval oženiť sa len najstaršiemu synovi⁴, a tak mladší synovia, ktorí si chceli založiť vlastné rodiny, odchádzali na slovenské (uhorské) územie, kde spomínaný zákon neplatil.⁵ V mestách a dedinách, kde sa usadila a rozrástla väčšia komunita židovských prisťahovalcov, vznikla postupom času židovská náboženská obec, ktorej centrom sa, prirodzene, stala synagóga. Takýchto synagogálnych stavieb vzniklo na území Liptova niekoľko. Boli lokalizované v ekonomicky prosperujúcich mestách, ako boli Ružomberok, Liptovský Mikuláš a Liptovský Hrádok. V menších počtoch žili židia aj na liptovskom vidieku, tu však nemali vlastné synagógy alebo modlitebne.⁶

Stručné dejinné míľniky židovského obyvateľstva v liptovskom regióne

Na Liptove sa židia usadili približne v prvej polovici 18. storočia. Židovské rodiny nesmeli roľníčiť, a tak sa živili krčmárstvom, obchodovaním a remeselníctvom. Postupom času sa taktiež začali zameriavať na požičiavanie peňazí (bankovníctvo).⁷ Najviac židovských rodín sa usádzalo v meste *Liptovský (Svätý) Mikuláš*, ktoré sa na istý čas stalo ich náboženským centrom. Miestna šľachtická rodina *Pongrádcovcov* ich vďaka obchodu prijala, čo malo za následok zvýšenie prosperity mesta. Počet členov židovskej komunity sa v meste postupne zvyšoval, následkom čoho tu bola v roku 1730 zriadená židovská náboženská obec.⁸ V 18. storočí i v prvej polovici 19. storočia v meste fungoval tzv. *rabinát*, ktorý bol v tomto období jediným rabinátom v Liptovskej stolici. Liptovskomikuláškou synagóga sa stala centrom náboženského života všetkých liptovských židov⁹ a samotné mesto sa stalo jedným z centier judaizmu na Slovensku. Počet židovského obyvateľstva v meste rástol až do začiatku 40. rokov 20. storočia, jeho najvyšší počet bol v roku 1940, kedy tu žilo 957 židov. Ich významné postavenie

³ Židovský cintorín Partizánska Lupča (Nemecká Lupča) – יְהוּדִית תּוֹרֵבֶקָה חַיִּי – Jewish Cemetery in Partizánska Lupča. <https://zilina-gallery.sk/picture.php?/26487/category/2127>. (29.04.2019). ULICHNÝ, F. *Dejiny Liptova od 9. do 19. storočia*. Liptovský Hrádok : Komunitná nadácia Liptov, 2015, s. 349.

⁴ *Synagóga Trstená – Synagogue in Trstená תּוֹסַנָּה חַיִּי*. <https://zilina-gallery.sk/picture.php?/24696/category/2065>. (29.04.2019). KUKLÍK, J. – PETRÁŠ, R. – HOFMANOVÁ, H. Osudy židovského majetku na území dnešní české republiky 1938 – 1945. In KUKLÍK, J. a kol. *Jak odškodnit holocaust?* Prague : Charles University, 2015, s. 60.

⁵ FRANEK, J. *Judaizmus*. Bratislava : Marenčin PT, 2009. s. 221. KOLLÁR, D. (ed.). *Kultúrne krásy Slovenska. Synagógy*. Bratislava : Dajama, 2013, s. 81.

⁶ Napr. v obci *Vážec a Kráľova Lehota* žilo v roku 1828 po 28 dospelých Židov. ULICHNÝ, F. *Dejiny Liptova od 9. do 19. storočia*. Liptovský Hrádok : Komunitná nadácia Liptov, 2015, s. 349.

⁷ ULICHNÝ, F. *Dejiny Liptova od 9. do 19. storočia*. Liptovský Hrádok : Komunitná nadácia Liptov, 2015, s. 349.

⁸ KOLLÁR, D. (ed.). *Kultúrne krásy Slovenska. Synagógy*. Bratislava : Dajama, 2013, s. 85. V Liptovskom (Svätom) Mikuláši v roku 1828 žilo 1708 dospelých jedincov, z toho 801 židovského vierovyznania. ULICHNÝ, F. *Dejiny Liptova od 9. do 19. storočia*. Liptovský Hrádok : Komunitná nadácia Liptov, 2015, s. 131.

⁹ ULICHNÝ, F. *Dejiny Liptova od 9. do 19. storočia*. Liptovský Hrádok : Komunitná nadácia Liptov, 2015, s. 28, 341, 349.

v meste dokumentovala napr. miestna židovská škola, ktorú navštevovali aj mnohé nežidovské deti, keďže jej úroveň bola veľmi vysoká.¹⁰

Blízke mestečko Liptovský Hrádok sa stalo domovom židovského obyvateľstva zrejme koncom 18. storočia. Židia si tu začali prenajímať predovšetkým krčmy a obchody. Trvalo sa usádzali hlavne v časti mestečka, ktorá sa nazývala (a aj v súčasnosti sa nazýva) *Prekážka/Prekažka*. Týmto spôsobom si akoby vytvorili vlastnú štvrť mestečka. Prvú synagógu si rozrastajúca židovská komunita postavila v roku 1859, ktorú nahradila v 70. rokoch 19. storočia nová synagóga. Založená tu bola aj jednotriedna židovská škola. Samotná židovská náboženská obec patrila pod Liptovskomikulášsky rabinát.¹¹

V Ružomberku sa židovské obyvateľstvo usadzovalo neskôr, zrejme až od začiatku 19. storočia. Židovská komunita tu ešte v roku 1828 bola málopočetná, uvádza sa len päť dospelých židovských obyvateľov. Výraznejší nárast židovského obyvateľstva v meste je badať až po roku 1840.¹² Prenajímali si hostince, pivovar, remeselníci, čo postupom času podnecovalo k prisťahovaniu sa ďalších židovských rodín do mesta. Zväčšovanie židovskej komunity čoskoro spôsobilo potrebu väčších priestorov na svoje modlitbové stretnutia. V Ružomberku spočiatku neexistovala synagóga, a tak židia začali využívať ako modlitebňu staré priestory mestského pivovaru. Neskôr sa z kapacitných dôvodov presťahovali do voľných priestorov skladu tabaku a v roku 1874 do bývalých mestských kasární v blízkosti Kaštiela sv. Žofie. Výstavba synagógy sa začala až v roku 1879. Židovská komunita mala v Ružomberku na začiatku 20. storočia významné postavenie, čo dosvedčuje tá skutočnosť, že v rokoch 1906 – 1907 bol za ružomberského richtára zvolený žid *Jakub Klein*.¹³

Až do začiatku 40. rokov 20. storočia sa život židovských komunít v mestách a dedinách Liptova pomerne úspešne rozvíjal. Tento rozvoj narušili tragické udalosti spojené s vypuknutím II. svetovej vojny a vzniku slovenského štátu. Odmietavý postoj k židovskej komunite, ktorý bol súčasťou nemeckého nacistického režimu, postupne prebrali aj slovenské štátne orgány. V roku 1942 bol nariadený tzv. Súpis židovského obyvateľstva. Súpisu sa nevyhli ani liptovské židovské rodiny, vďaka čomu je známy približný stav počtu židovského obyvateľstva v liptovských okresoch a obciach. V okrese Ružomberok žilo v tom čase 896 a v okrese Liptovský Svätý Mikuláš 1602 obyvateľov židovského pôvodu.¹⁴

¹⁰ FRANEK, J. *Judaizmus*. Bratislava : Marenčin PT, 2009, s. 235 – 236.

¹¹ VÍTEK, P. Židia v Liptove do 2. svetovej vojny. <http://www.pavolstrauss.sk/phdr-peter-vitek-zidia-v-liptove-do-2-svetovej-vojny/>. (01.05.2019). BORSKÝ, M. *Synagogue Architecture in Slovakia. Towards Creating a Memorial Landscape of Lost Community* : dizertačná práca. Heidelberg : Hochschule für Jüdische Studien, 2005, s. 195.

¹² Židovská náboženská obec v Ružomberku sa od Liptovského Mikuláša osamostatnila v roku 1870 a jej prvým rabinom sa stal *Emanuel Elasz*.

¹³ ULIČNÝ, F. *Dejiny Liptova od 9. do 19. storočia*. Liptovský Hrádok : Komunitná nadácia Liptov, 2015, s. 188. VÍTEK, P. Židia v Liptove do 2. svetovej vojny. <http://www.pavolstrauss.sk/phdr-peter-vitek-zidia-v-liptove-do-2-svetovej-vojny/>. (01.05.2019).

¹⁴ Ide o pôvodné okresy, ktoré existovali a fungovali ako samosprávne jednotky v danom období. Niektoré okresy neskôr zanikli, príp. vznikli nové, čo platí aj o obciach, ktorých príslušnosť k okresu a regiónu sa menila zvlášť v turbulentnom 20. storočí. Niektoré obce v súčasnosti už

Politický režim slovenského štátu postupne zbavil všetkých židov občianskych práv, majetku a zamestnania.¹⁵ Následne boli židia deportovaní do zberných táborov, odkiaľ ich cesta smerovala do koncentračných a pracovných táborov, kde väčšina židovského obyvateľstva našla svoju smrť. Tí, čo prežili, sa už málokedy vrátili do svojich domovov, pretože im oficiálne nepatrili. Museli si nájsť a vybudovať nový domov, čo často končilo vysťahovaním do novovzniknutého štátu Izrael alebo do iných krajín sveta, napr. do Severnej Ameriky.¹⁶ Na tento tragický osud židovského obyvateľstva v Liptovskom Svätom Mikuláši poukazuje pamätaná tabuľa v priestore vstupu do synagógy. Táto tabuľa bola venovaná 885 obetiam holokaustu, jej odhalenie sa konalo v roku 1992.¹⁷

Sakrálna židovská architektúra v liptovskom regióne

Liptov je región známy svojou špecifickou ľudovou a sakrálnou kresťanskou architektúrou. Istú špecifickú zložku tu však predstavuje aj židovská architektúra. V každej tejto sídliskovej jednotke žila, pôsobila a mnohokrát aj zomrela časť židovského obyvateľstva, ktorá po sebe zanechala kus rukolapnej religiozity v podobe svojej sakrálnej architektúry. Liptovské synagógy pochádzajú z 19. a 20. storočia. Vznikali vtedy, kedy už prisťahovanej židovskej komunite nestačili provizórne alebo vzdialené objekty prenajatých budov – modlitební.¹⁸ V liptovskom regióne sa dodnes zachovali dve synagógy a štyri objekty židovských cintorínov. Synagógy boli postavené v mestách *Ružomberok*, *Liptovský Mikuláš* a *Liptovský Hrádok* (synagóga v Liptovskom Hrádku sa však nezachovala). Židovské cintoríny sa rozprestierali v blízkosti miest, kde stála synagóga, príp. sídlil rabinát. Na Liptove to boli mestá *Ružomberok*, *Liptovský Mikuláš*, *Liptovský Hrádok* a aj bývalé mestečko – dnes obec *Partizánska (Nemecká) Lupča*.

Synagóga v Ružomberku

Židovská komunita v Ružomberku svoju synagogálnu liturgiu pôvodne slúžila v mestskom pivovare, resp. v ďalších prenajatých priestoroch. So stavbou synagógy v Ružomberku sa začalo až v roku 1879. Stavbu viedol *Juraj Lukáč* a vzorom na vyhotovenie projektovej dokumentácie ružomerskej synagógy bola synagóga v Miškovci. Dokončenie synagógy výrazne skomplikoval požiar počas priebehu

nie sú súčasťou liptovského regiónu a niektoré dokonca zanikli. Najviac židovského obyvateľstva žilo v oboch okresných mestách: Liptovskom Svätom Mikuláši – 1262, a Ružomberku – 747. Z ďalších miest a obcí žilo najviac židov v Liptovskom Hrádku – 54, Likavke – 47, Okoličnom – 45, alebo Palúdzke – 40. Viz: *Súpis Židov (1942)*. *Zoznam obcí okresu Ružomberok*. <https://www.upn.gov.sk/supis-zidov/zoznam-obci.php?okres=543>, a *Súpis Židov (1942)*. *Zoznam obcí okresu Liptovský Svätý Mikuláš*. <https://www.upn.gov.sk/projekty/supis-zidov/zoznam-obci/?okres=531>. (6.4.2020).

¹⁵ OLEJNÍK, V. Vzťah biskupa Jána Vojaššáka k židovskej komunite. Prezidentské výnimky a výnimky ku krstom. In *Ján Vojaššák. Biskup v dejinách 20. storočia. Zborník z vedeckej konferencie k 140. výročiu narodenia. Spišská Kapitula 14. – 15. november 2017*. Bratislava : Post Scriptum, 2018, s. 178.

¹⁶ OLIVOVÁ, V. *Dějiny nové doby 1848 – 2008*. Velké Bílovice : TeMi CZ, 2008, s. 157 – 158.

¹⁷ KOLLÁR, D. (ed.). *Kultúrne krásy Slovenska. Synagógy*. Bratislava : Dajama, 2013, s. 86.

¹⁸ ONDICA, S. a kol. *Duchovné Slovensko*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2010, s. 40.

realizácie stavby, k slávnostnému otvoreniu došlo v roku 1880.¹⁹ Náklady na jej stavbu boli 14 300 zlatých. V budove bývalého mlyna na Ulici *Podhora* bol aj *mikve* (rituálny kúpeľ), ktorý bol využívaný až do druhej svetovej vojny. Neskôr bol *mikve* preložený na *Pivovarskú ulicu*.²⁰

Židovská synagóga v Ružomberku sa nachádza pri rieke Revúca (resp. v blízkosti sútoku Revúcej a Váhu), na trase, ktorá prepájala Kaštieľ sv. Žofie²¹ a návršie s Kostolom sv. Ondreja. Súčasťou synagógy bol aj príľahlý areál so školou a rituálnym kúpeľom. Architektúra synagógy je neorománska, ktorú tvorí trojloďová sieň obdĺžnikového pôdorysu. Fasády sú taktiež v novorománskom štýle, vyplnené dvomi poschodiami okien.²² Prvé poschodie okien tvoria združené dvojité okná s polkruhovou volútou a tie na druhom podlaží sú polkruhovo ukončené s kružbovým motívom so zachovanými pôvodnými vitrážovými oknami. V nich je geometrická farebná výplň, ktorá dodáva synagóge vizuálny sakrálny rozmer. Interiér synagógy bol dlho využívaný ako sklad. Z vybavenia sa zachoval len takmer zničený áron ha-kodeš a vzácne lustre, do ktorých bolo možné umiestniť až 400 sviec. Interiér sa vyznačoval výraznou vizuálnou stránkou klenbových polí s ornamentálnou dekoratívnou nástennou maľbou hornej časti interiéru synagógy. Vo východnej stene je kruhové okno s Dávidovou hviezdou, ktoré presvetľuje svätyňu a poukazuje na východ. Súčasná rekonštrukcia synagógy sa konala mimoriadne citlivo s prístupom k národnej kultúrnej pamiatke. Je nutné uznať jemné a citlivé použitie farieb v interiéri synagógy, ktoré využíva pastelové odtiene ružovej, fialovej, žltej v kombinácii so základnou bielou farbou. Vonkajšia fasáda ostala takmer v pôvodnom farebnom prevedení, a to v kontraste červenej (tehlovej) a béžovej.²³

Ružomerská synagóga si v histórii prešla krušným obdobím viacerých požiarov v meste. Po roku 1945 sa navyše stala skladiskom miestnych bavlnárskych závodov. Dnes je však možné obdivovať zrekonštruovanú ružomerskú synagógu, ktorá je nielen prekrásnou pamiatkou židovskej architektúry, ale aj sakrálnej architektúry mesta. Nachádza sa na tzv. *Panskej ulici* v pôvodne uličnej zástavbe, ktorá bola v minulom storočí veľmi narušená. Našťastie synagóga prežila dodnes, a v súčasnosti funguje ako výstavná a kultúrna sieň, v ktorej sa konávajú vernisáže, výstavy, koncerty. Ide o národnú kultúrnu pamiatku.²⁴

¹⁹ BORSKÝ, M. *Synagogue Architecture in Slovakia. Towards Creating a Memorial Landscape of Lost Community*: dizertačná práca. Heidelberg: Hochschule für Jüdische Studien, 2005, s. 158.

²⁰ VÍTEK, P. Židia. In Dvorský, P. a kol.: *Ružomberok. Monografia mesta*. Banská Bystrica: Harmony, s. 174.

²¹ Dnes nefunkčné nákupné centrum.

²² BORSKÝ, M. *Synagogue Architecture in Slovakia. Towards Creating a Memorial Landscape of Lost Community*: dizertačná práca. Heidelberg: Hochschule für Jüdische Studien, 2005, s. 158.

²³ CÓNÓVÁ, I. a kol. *Národné kultúrne pamiatky na Slovensku. Okres Ružomberok*. Bratislava: Pamiatkový úrad SR a Slovar, 2008, s. 102 – 103. BORSKÝ, M. *Synagogue Architecture in Slovakia. Towards Creating a Memorial Landscape of Lost Community*: dizertačná práca. Heidelberg: Hochschule für Jüdische Studien, 2005, s. 158.

²⁴ *Synagóga v Ružomberku – Synagogue in Ružomberok* – קורבן מוזורב תסנכה תיב – <https://zilina-gallery.sk/picture.php?/42820/category/3107>. (01.05.2019).

Synagóga v Liptovskom Mikuláši

Vznik súčasnej synagógy, ktorá sa nachádza v Liptovskom Mikuláši, je datovaný rokmi 1842 – 1846.²⁵ Predtým však na mieste dnešnej židovskej sakrálnej stavby stála stará synagóga z roku 1731, ktorá už kapacitne nepostačovala rozrastajúcej sa židovskej komunite.²⁶ Jej podoba nie je známa. V prípade novej synagógy išlo o jednopodlažnú stavbu v štýle klasicizmu, s rovným trámový stropom, strohým interiérom bez plastickej výzdoby. Nečakané požiare v rokoch 1878 a 1903/1904²⁷ však budovu poškodili, čím muselo dôjsť k obnove danej stavby. V roku 1906 ďalší požiar obnovenú synagógu poškodil natoľko, že bola nutná prestavba do dnešnej podoby. Išlo o projekt architekta *Leopolda Baumhorna*.²⁸ Dnes je táto synagóga skvostom židovskej architektúry na Slovensku. Je dosť možné, že pred zbúraním v období komunizmu ju uchránil jej klasicistický výraz, vďaka ktorému synagogálnu stavbu príliš nepripomína.²⁹

Synagóga stojí v centre mesta Liptovský Mikuláš, pričom ide o naozaj monumentálnu architektúru. Je to voľne stojaci objekt, na ktorom badať prvky prestavby po poškodení požiarom.³⁰ Je zladením klasicistickej budovy so secesnými prvkami. Na hlavnom priečelí sa týči trojuholníkový štít, ktorý sa „nesie“ na štyroch mohutných iónskych stĺpoch.³¹ Do pôvodného klasicistického základu bola včlenená konštrukcia z oceľových nosníkov a stĺpov, vďaka čomu vznikla tzv. ženská galéria.³² Interiér je bohato zdobený secesnými prvkami, modro-zlatou štukovou výzdobou. Po holokauste prestala synagóga plniť svoj účel, a tak ju odkúpil mestský národný výbor, ktorému slúžila ako sklad. Vnútorne zariadenie sa nezachovalo, pretože bolo zničené v 80. rokoch 20. storočia. Po roku 1990 bola chátrajúca synagóga v Liptovskom Mikuláši obnovená a vrátená Ústrednému

²⁵ BORSKÝ, M. *Synagogue Architecture in Slovakia. Towards Creating a Memorial Landscape of Lost Community*: dizertačná práca. Heidelberg: Hochschule für Jüdische Studien, 2005, s. 157.

²⁶ ULÍČNÝ, F. *Dejiny Liptova od 9. do 19. storočia*. Liptovský Hrádok: Komunitná nadácia Liptov, 2015, s. 28.

²⁷ FIRČÁKOVÁ, K. Výročné správy škôl ako artefakty knižnej kultúry a pramene k dejinám židovského školstva na Slovensku. In *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*. ISSN 1339-2204, 2016, roč. 4, č. 2, s. 146.

²⁸ *Leopold Baumhorn* bol najväčším architektom a staviteľom synagóg na konci 19. storočia a začiatku 20. storočia v strednej Európe. V rozmedzí rokov 1888 – 1932 naprojektoval 24 synagóg a podpísal sa pod rekonštrukciu množstva ďalších synagóg. Neskôr sa presídlil do Budapešti a otvoril si tam vlastný ateliér, kde vytvoril svoj vlastný štýl s maurskými, byzantskými a secesnými prvkami. KOLLÁR, D. (ed.). *Kultúrne krásy Slovenska. Synagógy*. Bratislava: Dajama, 2013, s. 85 – 86.

²⁹ KOLLÁR, D. (ed.) *Kultúrne krásy Slovenska. Synagógy*. Bratislava: Dajama, 2013, s. 85. BORSKÝ, M. *Synagogue Architecture in Slovakia. Towards Creating a Memorial Landscape of Lost Community*. 2005, s. 120.

³⁰ BORSKÝ, M. *Synagogue Architecture in Slovakia. Towards Creating a Memorial Landscape of Lost Community*: dizertačná práca. Heidelberg: Hochschule für Jüdische Studien, 2005, s. 157.

³¹ ONDICA, S. a kol. *Duchovné Slovensko*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2010, s. 292.

³² Ženská galéria alebo aj *galéria pre ženy*, príp. *mechiza*, je architektonický prvok podobný emporu, po obode lemujúci 1 až 3 steny synagógy, nesúci sa na stĺpoch. Pôvodne však išlo o miesto v synagóge, kde počas modlitby boli ženy od mužov oddelené stenou. GUSKI, CH. *Religiöse Begriffe aus der Welt des Judentums*. <https://www.juedische-allgemeine.de/glossar/mechiza/>. (03.06.2020).

zväzu židovských náboženských obcí v SR. V súčasnosti je v správe Múzea Janka Kráľa a v letných mesiacoch je sprístupnená verejnosti. Služi na kultúrne účely.³³

Synagóga v Liptovskom Hrádku

Prvá synagóga v Liptovskom Hrádku bola postavená pravdepodobne pred rokom 1859 v časti mestečka s názvom *Prekažka/Prekážka*, ktorá sa stala akoby židovskou štvrťou. Jej existencia je doložená mapou z daného roku. V tejto časti mestečka sa začali usadzovať židovské rodiny a postupom času došlo k vzniku väčšej židovskej komunity.³⁴

Židovská náboženská obec v Liptovskom Hrádku, patriaca pod rabinát v Liptovskom Mikuláši, mala predsedu, ktorým bol v roku 1900 *Dr. Viliam Kux*. Aj vďaka jeho zásluhe bola v Liptovskom Hrádku postavená nová, druhá budova synagógy. Bola postavená približne na mieste staršej synagógy v druhej polovici 19. storočia.³⁵ Jej podobu je možné spoznať na dobových fotografiách. Synagóga bola hranolovitého tvaru s tromi vstupnými dverami na západnej fasáde. Južnú a severnú stenu zdobilo päť vysokých oblúkových okien bez vitráží. Nad vstupnou halou bol chór so schodiskom po oboch stranách. V interiéri synagógy sa nachádzali lavice, na východnej stene *aron ha-kodeš*.³⁶

V 70. rokoch 19. storočia existovala v Liptovskom Hrádku aj jednotriedna súkromná židovská škola, ktorá zanikla koncom 80. rokov 19. storočia.³⁷ Židia v Liptovskom Hrádku mali okrem synagógy a školy aj cintorín.³⁸ K asanácii synagógy a zrejme väčšiny židovskej časti mestečka došlo po druhej svetovej vojne³⁹, kedy na tomto mieste vyrástlo sídlisko nazývané *Prekážka*.⁴⁰

Židovskí veriaci pochovávali svojich zosnulých na vlastné pohrebiská, ktoré sa zväčša nachádzali len tam, kde bola väčšia komunita židovských obyvateľov. V súčasnosti je na Slovensku zachovaných takmer sedemsto židovských cintorínov

³³ KOLLÁR, D. (ed.). *Kultúrne krásy Slovenska. Synagógy*. Bratislava : Dajama, 2013, s. 86.

³⁴ VÍTEK, P. Židia v Liptove do 2. svetovej vojny. <http://www.pavolstrauss.sk/phdr-peter-vitek-zidia-v-liptove-do-2-svetovej-vojny/>. (01.05.2019).

³⁵ *Liptovský Hrádok – synagóga*. <http://www.pamiatkynaslovensku.sk/liptovsky-hradok-synagoga>. (01.05.2019).

³⁶ VÍTEK, P. Židia v Liptove do 2. svetovej vojny. <http://www.pavolstrauss.sk/phdr-peter-vitek-zidia-v-liptove-do-2-svetovej-vojny/>. (01.05.2019).

Aron-ha-kodeš je v hebrejčine označenie pre svätostánok. Ide o schránku v synagóge, kde sú uložené zvitky Tóry. Miesto v synagóge, kde sa nachádza táto schránka, je pokladané za najposvätnejšie miesto v danej synagóge. PAVLINCOVÁ, H. a kol. *Slovník – Judaismus, křesťanství, islám*. Praha : Mladá fronta, 1994, s. 194.

³⁷ VÍTEK, P. Židia v Liptove do 2. svetovej vojny. <http://www.pavolstrauss.sk/phdr-peter-vitek-zidia-v-liptove-do-2-svetovej-vojny/>. (01.05.2019).

³⁸ BORSKÝ, M. *Synagogue Architecture in Slovakia. Towards Creating a Memorial Landscape of Lost Community*: dizertačná práca. Heidelberg : Hochschule für Jüdische Studien, 2005, s. 195.

³⁹ Židovský cintorín Liptovský Hrádok – יהודה תורבקה חב – Jewish Cemetery in Liptovský Hrádok. <https://zilina-gallery.sk/picture.php?/26538/category/2066>. (01.05.2019). BORSKÝ, M. *Synagogue Architecture in Slovakia. Towards Creating a Memorial Landscape of Lost Community*: dizertačná práca. Heidelberg : Hochschule für Jüdische Studien, 2005, s. 157.

⁴⁰ *Liptovský Hrádok – synagóga*. <http://www.pamiatkynaslovensku.sk/liptovsky-hradok-synagoga>. (01.05.2019).

v regiónoch Slovenska, avšak mnohé okrem času ničia aj vandali a vykrádači. Veľa cintorínov už zaniklo. Pritom sú židovské cintoríny mimoriadne významnou súčasťou nielen religiozity judaizmu, ale aj religiozity slovenskej spoločnosti.⁴¹

V liptovskom regióne sa zachovalo niekoľko objektov cintorínov, ktoré ale významne poznačil čas i vandalizmus. V súčasnosti sa židovské cintoríny nachádzajú v *Partizánskej Lupči* a v *Liptovskom Hrádku*. Zaniknuté židovské cintoríny boli v *Ružomberku* a v *Liptovskom Svätom Mikuláši*.

Židovský cintorín v Ružomberku

Židia v Ružomberku sa začali usadzovať v 18. storočí, avšak sprvu nemali svoju modlitebňu, iba prenajaté priestory, a ani svoje pohrebisko. Svojich blízkych pochovávali na židovskom cintoríne v Liptovskom Mikuláši, a to až do roku 1866. Prevoz mŕtvol bol však po vypuknutí cholerovej epidémie zakázaný, čo znemožnilo pochovávať ružomerských židovských veriacich na cintoríne v Liptovskom Mikuláši. V ružomerskej mestskej časti *Veľký Polík* si preto založili vlastné pohrebisko, ktoré dostalo názov *cintorín na Griambli*.⁴² Tu ružomerskí židia pochovávali svojich blízkych. Židovský cintorín v Ružomberku bol však v rokoch 1964 – 1966 zlikvidovaný z dôvodu bytovej výstavby, úpravy cesty a regulácie toku Váhu. Našťastie, náhrobky aj s telesnými pozostatkami boli údajne všetky prenesené na súčasný mestský cintorín v Ružomberku, kde bola vyhradená samostatná časť pre židovskú komunitu.⁴³ Avšak ani to nie je relevantným zadosťučinením, nakoľko došlo k zániku pietneho miesta s religióznym charakterom a došlo k jeho narušeniu a deštrukcii zásahom spoločnosti.

Židovský cintorín v Partizánskej Lupči

Židovský cintorín v Partizánskej Lupči vznikol pravdepodobne na konci 19. storočia, pretože na cintoríne sa staršie náhrobky nenachádzajú. Dá sa však predpokladať aj jeho skoršia existencia, nakoľko v obci žila početná židovská komunita. Cintorín sa nachádza v blízkosti historického centra obce Partizánska Lupča v bytovej zástavbe. Pohrebisko má trojuholníkový tvar, ohradené je betónovým múrom a plotom s kovovou brámkou, ktorá je doplnená o dve Dávidove hviezdy. Pre verejnosť je cintorín uzatvorený, pretože v minulosti dochádzalo k vandalizmu a rozkrádaniu náhrobkov. V roku 2005 cintorín prešiel rekonštrukciou, s významným podielom rodiny *Gálovcov*, o čom informuje aj mramorová tabuľa, osadená na cintoríne. Mnohé náhrobky sú poškodené a je ťažšie ich datovať, avšak väčšina je z konca 19. storočia a zo začiatku 20. storočia. Nápis na náhrobkoch sú v hebrejčine, maďarčine, nemčine a v slovenčine.⁴⁴

⁴¹ ONDICA, S. a kol. *Duchovné Slovensko*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2010, s. 40.

⁴² CÓNOVÁ, I. a kol. *Národné kultúrne pamiatky na Slovensku. Okres Ružomberok*. Bratislava : Pamiatkový úrad SR a Slovart, 2008, s. 102.

⁴³ VÍTEK, P. Židia. In Dvorský, P. a kol. *Ružomberok. Monografia mesta*. Banská Bystrica : Harmony, s. 174.

⁴⁴ *Židovský cintorín Partizánska Lupča (Nemecká Lupča)*
 תיבה יהודית : <https://zilina-gallery.sk/picture.php?/26497/category/2127>. (29.04.2019).

Židovský cintorín v Liptovskom Mikuláši

Židia v Liptovskom Mikuláši pochovávali svojich mŕtvych na vlastnom pohrebisku, ktoré slúžilo aj pre židovských veriacich z Ružomberka a okolitých obcí.⁴⁵ Cintorín sa nachádzal pri dnešnej Štúrovej ulici v centre mesta. Uzatvorený bol rozhodnutím okresného hygienika a uznesením Mestského národného výboru v Liptovskom Mikuláši v roku 1966, čím začal platiť aj zákaz pochovávanie na tomto cintoríne. V roku 1976 sa rozhodlo o zrušení tohto pohrebiska z dôvodu, že sa nepoužíva (pretože bolo úradne zakázané pochovávať na ňom!), a že prekáža urbanizácii mesta. Došlo k sporom medzi mestom a židovskou náboženskou obcou, ktoré sa natiahli až do roku 1983. V tomto roku napokon došlo k odpredaju pozemkov zrušeného židovského cintorína. V roku 1986 bol cintorín úplne zlikvidovaný a na jeho mieste vytvorený mestský park. V roku 1996 mesto rozhodlo o vrátení pôvodných parciel bývalého cintorína Ústrednému zväzu židovských náboženských obcí SR.⁴⁶ Cintorín bol ale úplne zdevastovaný a zničený a na jeho mieste bol vytvorený park (dnes nazvaný *Park spomienok*), ktorým si aj v súčasnosti občania skracujú cestu.⁴⁷ Pochopiteľne telesné pozostatky exhumované neboli, niektoré náhrobky sa rozkradli, iné boli zničené. V súčasnosti ide o veľmi jednoduchý park, ktorého pôvodný význam tuší asi málokto, nakoľko sa tam nenachádza žiadna informačná ani pietna tabuľa. V strede parku je v chodníku vytvorená istá symbolika slzy, ktorá má pravdepodobne poukázať na zničený židovský cintorín.

Židovský cintorín v Liptovskom Hrádku

Tento židovský cintorín sa nachádza za Liptovským Hrádkom v lesnom poraste, smerom na obec Hybe a Kráľovu Lehotu. Posledné desaťročia bol spustený, zdevastovaný a ničený vandalmi. Neskôr bolo v rámci projektu *Mosty Gesharim*⁴⁸ vytvorené tzv. *lapidárium* z lomového kameňa, kde je nainštalovaná aj pamätná tabuľa. Časť z pôvodných náhrobných kameňov je aj v lesnom poraste nad lapidáriom. Keďže drahšie náhrobné kamene boli rozkradnuté a niektoré hroby aj prekopané, židovský cintorín v Liptovskom Hrádku je dnes len skromnou pripomienkou židovského obyvateľstva, ktoré tu kedysi malo významné

Židovský cintorín Partizánska Lupča (Nemecká Lupča) – ידוהיה תורבקה חיב – Jewish Cemetery in Partizánska Lupča. <https://zilina-gallery.sk/picture.php?/26487/category/2127>. (29.04.2019).

⁴⁵ VÍTEK, P. Židia. In Dvorský, P. a kol. *Ružomberok. Monografia mesta*. Banská Bystrica : Harmony, s. 174.

⁴⁶ Židovský cintorín Liptovský Mikuláš – ידוהיה תורבקה חיב – Jewish Cemetery in Liptovský Mikuláš. <https://zilina-gallery.sk/picture.php?/27712/category/2067>. (01.03.2020). BORSKÝ, M. – ŠVANTNEROVÁ, J. – KRAJMEROVÁ, E. *Slovenská cesta židovského kultúrneho dedičstva/The Slovak Jewish Heritage Route*. Bratislava : Slovenské centrum židovského kultúrneho dedičstva, s. 23.

⁴⁷ KOLLÁR, D. (ed.). *Kultúrne krásy Slovenska. Synagógy*. Bratislava : Dajama, 2013, s. 86.

⁴⁸ *Mosty Gesharim/Gešarim* – akcia napomáhajúca spolužitiu medzi kresťanmi a židmi, pri ktorej mladí ľudia z oboch náboženstiev trávia svoj čas pri obnove a rekonštrukcii židovských alebo kresťanských pamiatok. Túto akciu dopĺňali aj prednášky a rôzne tematické semináre i koncerty. Táto akcia sa v poslednom období koná v Liptovskom Mikuláši. FRANEK, J. *Judaizmus*. Bratislava : Marenčin PT, 2009, s. 242. *Mosty n.f.* <http://www.mosty-gesharim.sk/index2.html>. (05.03.2020).

miesto. Najstaršie náhrobné kamene z pieskovca sa nezachovali, novšie sú z polovice 19. storočia a začiatku 20. storočia. Symboly na náhrobných kameňoch sú remeselné prepracované, najčastejšími motívmi sú smutná vrba, krčah levitov, žehnajúce ruky *Kohenov* – kňazov, zlomená svieca. Texty sú hebrejské, príp. hebrejsko-nemecké.⁴⁹

Záver

Zachovaná i zaniknutá sakrálna židovská architektúra na Liptove poukazuje na mimoriadne zaujímavú religiozitu a náboženské umenie, ako aj na silu židovskej viery. Synagógy a cintoríny, ktoré sa nezachovali, by mali byť spomienkou na stratené kultúrne dedičstvo Liptova, ktoré bolo nedostatočne chránené. Predsa len židia boli v prvej polovici 19. storočia jedným z početnejších etník Liptovskej stolice.⁵⁰

Samotný judaizmus už od svojho vzniku bojoval so silnými nepriateľmi, resp. bol vystavený silnému negatívnemu tlaku. Tento stav ešte aj dnes na Slovensku miestami pretrváva, čo je najviditeľnejšie badať pri niektorých sakrálnych židovských pamiatkach, ktoré sú často terčom rôznych vandalských útokov.⁵¹ Napriek tomu je mimoriadne cenné, že židovské náboženstvo a jeho podoby religiozity (vrátane architektúry) dokázalo prežiť aj napriek týmto negatívam, hrozbám, ničeniu či prenasledovaniam. Možno práve aj zničenie väčšiny židovských pamiatok, počnúc prvým Šalamúnovým chrámom v Jeruzaleme až po nejakú malú synagógu na Liptove, posilnilo vôľu židovského národa (náboženstva) nepoddať sa a prežiť až do dnešných časov. Táto religiozita, aj keď so zmenami a výrazným úbytkom židovských veriacich, však stále žije medzi nami, tak ako medzi nami stoja viaceré židovské pamiatky.

Židovská religiozita bola, je a je potrebné veriť, že aj bude pevným článkom v dejinách a religionistike Liptova a nebude ju možné z miestnej histórie vymazať (ani holokaustom, prenasledovaním či deštrukciou sakrálnych alebo profánnych pamiatok). Hmotné, ale aj nehmotné pamiatky židovského charakteru na Liptove hrali svoju dôležitú úlohu v miestnych dejinách a sú jedinečným kultúrnym dedičstvom, ktoré tu po týchto židovských komunitách ostalo.

Zoznam bibliografických zdrojov

BORSKÝ, M. – ŠVANTNEROVÁ, J. – KRAJMEROVÁ, E. *Slovenská cesta židovského kultúrneho dedičstva/The Slovak Jewish Heritage Route*. Bratislava : Slovenské centrum židovského kultúrneho dedičstva. 32 s.

⁴⁹ Židovský cintorín Liptovský Hrádok – יְהוּדִיָּה תּוֹרֵבֶקָה חַיִּי – Jewish Cemetery in Liptovský Hrádok. <https://zilina-gallery.sk/picture.php?/26538/category/2066>. (01.05.2019).

⁵⁰ ULIČNÝ, F.: *Dejiny Liptova od 9. do 19. storočia*. Liptovský Hrádok : Komunitná nadácia Liptov, 2015. s. 349.

⁵¹ Napr. 16. 12. 2019 v Námestove viacerí páchatelia zničili a poškodili najmenej 75 pomníkov a náhrobných dosiek na miestnom židovskom cintoríne. Podobne na židovskom cintoríne v Rajci (takisto v decembri roku 2019) poškodili vandali zhruba dvadsať náhrobných kameňov, väčšinou z konca 19. a prvej polovice 20. storočia.

- BORSKÝ, M. *Synagogue Architecture in Slovakia. Towards Creating a Memorial Landscape of Lost Community* : dizertačná práca. Heidelberg : Hochschule für Jüdische Studien, 2005. 251 p.
- CÓNOVÁ, I. a kol. *Národné kultúrne pamiatky na Slovensku. Okres Ružomberok*. Bratislava : Pamiatkový úrad SR a Slovac, 2008. 287 s. ISBN 978-80-8085-673-1.
- DOUGLAS, J., D. (ed.). *Nový biblický slovník*. Praha : Návrat domů, 1996. 1243 s. ISBN 80-85495-65-1.
- FIRCÁKOVÁ, K. Výročné správy škôl ako artefakty knižnej kultúry a pramene k dejinám židovského školstva na Slovensku. In: *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*. ISSN 1339-2204, 2016, roč. 4, č. 2, s. 139 – 148.
- FRANEK, J. *Judaizmus. Kniha o židovskej kultúre, histórii a náboženstve*. Bratislava : Marenčin PT, 2009. 300 s. ISBN 978-80-8114-010-5.
- FURMAN, M. *Opevnenia na Liptove. Refúgiá, hradiská a hrádky od praveku po stredovek*. Žilina : Martin Furman, 2016. 419 s. ISBN 978-80-972396-2-6.
- HÚŠČAVA, A. *Kolonizácia Liptova do konca XIV. storočia*. Bratislava : Filozofická fakulta univerzity Komenského, 1930.
- KOLLÁR, D. (ed.). *Kultúrne krásy Slovenska. Synagógy*. Bratislava : Dajama, 2013. 128 s. ISBN 978-80-8136-022-0.
- KUKLÍK, J. – PETRÁŠ, R. – HOFMANOVÁ, H. Osudy židovského majetku na území dnešní české republiky 1938 – 1945. In KUKLÍK, J. a kol.: *Jak odškodnit holocaust?* Prague : Charles University, 2015. 758 s. ISBN 978-80-24627984.
- LANGLEYOVÁ, M. *Vieky a vyznania, náboženstvá*. Bratislava : Slovart, 1993. ISBN 80-85163-64-0
- OLEJNÍK, V. Vzťah biskupa Jána Vojaššáka k židovskej komunite. Prezidentské výnimky a výnimky ku krstom. In *Ján Vojaššák. Biskup v dejinách 20. storočia. Zborník z vedeckej konferencie k 140. výročiu narodenia. Spišská Kapitula 14. – 15. november 2017*. Bratislava : Post Scriptum, 2018. 462. s. ISBN 978-80-89567-86-7.
- OLIVOVÁ, V. *Dějiny nové doby 1848 – 2008*. Velké Bílovice : TeMi CZ, 2008. 240 s. ISBN 978-80-87156-16-2.
- ONDICA, S. a kol. *Duchovné Slovensko*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2010. 408 s. ISBN 978-80-7162-820-0.
- PAVLINCOVÁ, H. a kol. *Slovník – Judaismus, křesťanství, islám*. Praha : Mladá fronta, 1994. 472 s. ISBN 80-204-0440-6
- SADEK, V. – FRANKOVÁ, A. – ŠEDINOVÁ, J. *Židovské dějiny, kultura a náboženství*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 59 s. ISBN 80-04-25998-7
- TKÁČ, M. Vývoj myšlienky existencie chrámu v Starom zákone. In: *Theologos – theological revue*. ISSN 1335-5570, 2018, roč. XX., Č. 2, p. 34.
- ULIČNÝ, F. *Dejiny Liptova od 9. do 19. storočia*. Liptovský Hrádok : Komunitná nadácia Liptov, 2015. 413 s. ISBN 978-80-971658-0-2.
- VÍTEK, P. a kol. *V stopách dávno odvíateho času. Monografia obcí Komjatná, Stankovany, Hubová, Švošov a Lubochňa*. Banská Bystrica : Polygrafia Gutenberg, 2007.
- VÍTEK, P. *Židia v Liptove do 2. svetovej vojny*. <http://www.pavolstrauss.sk/phdr-peter-vitek-zidia-v-liptove-do-2-svetovej-vojny/>. (01.05.2019).
- VÍTEK, P. *Židia*. In Dvorský, P. a kol.: *Ružomberok. Monografia mesta*. Banská Bystrica : Harmony. 283 s. ISBN 978-80-89151-22-6.

Internetové zdroje:

GUSKI, CH. *Religiöse Begriffe aus der Welt des Judentums*. <https://www.juedische-allgemeine.de/glossar/mechiza/>. (03.06.2020).

- Liptovský Hrádok – synagóga. <http://www.pamiatkynaslovensku.sk/liptovsky-hradok-synagoga>. 01.05.2019).
- Mosty n. f. <http://www.mosty-gesharim.sk/index2.html>. (05.03.2020).
- Súpis Židov (1942). Zoznam obcí okresu Liptovský Svätý Mikuláš. <https://www.upn.gov.sk/projekty/supis-zidov/zoznam-obci/?okres=531>. (12.01.2020).
- Súpis Židov (1942). Zoznam obcí okresu Ružomberok. <https://www.upn.gov.sk/supis-zidov/zoznam-obci.php?okres=543>. (6.4.2020).
- Synagóga Trstená – Synagogue in Trstená תסנכ תיב. <https://zilina-gallery.sk/picture.php?/24696/category/2065>. (29.04.2019).
- Synagóga v Ružomberku – Synagogue in Ružomberok – קורבמוזורב תסנכה תיב. <https://zilina-gallery.sk/picture.php?/42820/category/3107>. (01.05.2019).
- Židovský cintorín Liptovský Hrádok – ידוהיה תורבקה תיב – Jewish Cemetery in Liptovský Hrádok. <https://zilina-gallery.sk/picture.php?/26538/category/2066>. 01.05.2019).
- Židovský cintorín Liptovský Mikuláš – ידוהיה תורבקה תיב – Jewish Cemetery in Liptovský Mikuláš. <https://zilina-gallery.sk/picture.php?/27712/category/2067>. (01.03.2020).
- Židovský cintorín Partizánska Ľupča (Nemecká Ľupča) – ידוהיה תורבקה תיב – Jewish Cemetery in Partizánska Ľupča. <https://zilina-gallery.sk/picture.php?/26487/category/2127>. (29.04.2019).
- Židovský cintorín Partizánska Ľupča (Nemecká Ľupča) – ידוהיה תורבקה תיב. <https://zilina-gallery.sk/picture.php?/26497/category/2127>. (29.04.2019).

MINDIG MEGÚJULNI KÉSZEN – AVAGY A KOLOZSNÉMAI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG VÁZLATOS TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL NAPJAINKIG

LÉVAI Attila¹

Always ready for renewal – a brief history of the Reformed Church in Kolozsnéma from the beginnings up to present day

This study describes the history of a Hungarian-speaking congregation since the beginnings of the Reformation, in the mirror of typical tendencies and particular events. The chronology of the Reformed Church in Kolozsnéma is a telling example of how a faith community was able to remain humble along its rise and in its full strength, and also of how devoted the congregation was to struggle for survival upon huge losses. Through subjective chronological emphases, including reflections on some human destinies, the study is a cross section of 450 years of mission in the Reformed Church in Kolozsnéma.

Keywords: Reformation, Counter-Reformation, Kolozsnéma, parish, congregation, church.

*Mindezidáig megsegített bennünket az Úr.”
(1 Sámuel 7,12)*

Az élet viharában megfogyatkozva, tépve, szaggatva ám napjainkig megszakítás nélkül él a reformáció egyik végvára Kolozsnéma, mely az 1530-as évek elején anyaegyházként jött létre. A gyülekezet történetét a 20. század elején, nagy alapossággal és tudományos érzékkel megírta már az akkor lelkész, Nt. Kúr Géza, a három gyülekezet történetéről /Csicsó, Füss és Kolozsnéma/ írott egyháztörténeti monográfiájában, a „Küzdelmeink” c. könyvében, melynek előszavában a következőket írja: „Az egyik egyházköztség teljességgel megsemmisült (Füss), mint református gyülekezet, és emlékezete inkább a régi írásokban él, aktív gyülekezeti élet mindmáig nincs benne. A másik református gyülekezeti közösség úgy tűnt, hogy meghalt, de halottaiból Isten kegyelme által 111 esztendő múlva feltámadott - ez a máig élő, s ma már anyaegyházközséggént a másik két közösség felett áll csicsói gyülekezet. A harmadik az egyház alakulásától kezdve megfogyatkozva, tépve és megszagatva ugyan az élet viharában, de él megszakítás nélkül napjainkig, igaz, a 19. század vége óta már csak leányegyházként, de hite és élni akarása e közösségnek töretlen – ez Kolozsnéma” s akkori munkájának hasznát abban látja, hogy: „... egy téglá lesz a hitélet épületének restaurálásában.”² A Küzdel-

¹ Mgr. Lévai Attila, PhD., Selye János Egyetem Református Teológiai Kar - dékán, Történeti Tudományok Tanszéke-adjunktus, Bratislavská cesta 3322, 945 01 – Komárno, mail: levaia@uj.sk

² KÚR, G. *Küzdelmeink (Három református egyház története)*. Pozsony : Kalligram Könyvkiadó, 2000, 7-8.p.

meink c. munka először 1932-ben jelent meg, s majd 70 év múltán, a Csallóközi Kiskönyvtár sorozatában, a sorozat-szerkesztője, Koncsol László sorolja be a kiadandó és megjelentetésre szánt forráspótló könyvek közé, és így jelenhetett meg aztán ismételt, mintegy húsz esztendeje. Tekintettel arra, hogy az ilyen munkák, bármilyen tudományos igényességgel íródjanak is, mégis csak egy szűk rétednek szólnak, ebben az esetben leginkább a három település lakóinak s azok családi, rokon, avagy ismerősi körének, s esetleg még pár „megszállottnak”, ezért a könyv kiadása és népszerűsítése sem volt nagyon eltűlozva.

Ennek az írásnak teljesen más célja van. Nem elsősorban a gyülekezet tag-sága az olvasói célközönség, sokkalta inkább az a történészi kör, aki fogékony a gyülekezet-történetek iránt is. Írásomban egy rövid, a községről szóló bevezetés után a gyülekezet vázlatos történetét mutatnám be a kezdetektől majdhogynem napjainkig.

A Borovszky-féle Magyarország vármegyei és városai a következőket közli a településről a múlt század elején: *„Kolosznéma, dunamenti magyar nagyközség neve már 1168-ban villa Nema alakban fordul elő, a mikor egy része a komáromi vár tartozéka. 1216-ban már a Némái Kolosok nevében jelenik meg. 1260–70 között Konrad comes de villa Nema is említve van, és ekkor negyedrésze komáromi várbirtok, a többi pedig Konrád comesé. 1435-ben Némái Kolos Jakab fia Jero-most iktatják birtokába, a mikor azonban Losonczy István bán fia László e beiktatás ellen tiltakozik. 1492-ben Némái Ethey Tamás és neje egy birtokrészt adnak el Némay György deáknak. 1522-ben a Vas családbbeliek erőszakkal elfoglalják és ekkor Egyházas-Néma néven van említve. Fényes szerint a Kolosyak kastélya a mostani templomdombon állott. 1553-ban a Kolosyakon kívül Désy Boldizsár is birtokosa. A törökök ezt a községet sem kímélték meg, sőt annyira zaklatták, hogy lakosai szétfutottak és a községet pusztán hagyták. 1662-ben új birtokosa a Lengyel család, mely ez időtájt osztozkodik rajta; hat évvel később azonban már Káldy Pétert találjuk itt, a ki itteni kastélyát Egyed főapátnak zálogosítja el, 1675-ben pedig Lengyeltóti János zálogosítja el itteni részirtokát Gencsy pan-nonhalmi főapátnak. Később a főapátságon kívül a gróf Lamberg, Zámory, Vigyázó, Csorba és a Somody családok lettek az urai, most pedig Losonczy Ödönnek van itt nagyobb birtoka és régi nemesi kúriája, melyet még Zámory György épített. Az 1848–49-iki szabadságharc alatt a község határában ütközet volt. 1859-ben nagy tűz pusztított a községben és nagy részét elhamvasztotta, 1876-ban és 1899-ben pedig az árvíz okozott a lakosoknak nagy károkat. A községben fenn-álló két templom közül a római katolikus 1884-ben épült, a református pedig már a XVI. század végén fennállott. Itt van a Kolosyak sírboltja is. A katolikus templom építése alkalmával egy régi, kolostorszerű nagyobb épület alapfalaira bukkantak. Kolozsnéma lakosai hitelszövetkezetet tartanak fenn. A község házai-nak száma 144, róm. kath. és ref. vallású lakosaié pedig 979. Posta van a faluban, a távírója és a vasúti állomása pedig Nagytany vagy Nemesócsa. Ide tartozik Ma-gasteleki pusztja. A falu fölött, a Kisduna partján régi templom alapkövei voltak láthatók, melyekben néhai Ipoly Arnold, a tudós püspök, néma barátok, vagyis Karthauziak kolostorát gyanítja. Kolozsnéma közelében állottak még a tatárjárás előtt Csepánfalva és Simándfalva községek, melyek Albeus jegyzékében egy*

határleírásnál szerepelnek, de azután nyomuk vész. Fessler és Gyulai szerint e község 1806-ig a máshol említett Ásványtő helyén feküdt és annak nevét viselte. Mikor azután az 1806-iki árvíz Ásványtőt romba döntötte, telepedtek át lakosai a mostani falu helyére.”³

A református egyház története szorosan összenőtt a település történetével. A község reformációja egy bizonyos Bálint pap igehirdetése által már az 1530-as évek elejére tehető, aki azonban még nem a gyülekezet lelkésze. Ő Gönyűn, Enyingi Török Bálint birtokán hirdette Isten Igéjét, s feltételezhetjük, hogy általa vertek gyökeret Kolozsnémán is a reformáció tanai. A reformáció tanainak magvait aztán e területen tovább plántálta még a sokkalta ismertebb reformátor, Huszár Gál is.

A kolozsnémai református templom keletkezésére, eredetére nézve két elmélet áll fenn. Az első, hogy ti: a templom török mecset lett volna vagy katolikus kápolna volt. Sokkal valószínűbb azonban, hogy a templom a „Kolosfi családnak kastélyából épen maradt toron...”⁴, melynek építési ideje Nagy Lajos korába az 1375-ik esztendőre esik. Ekkor a Kolosfiak: „*Novae Raegiae Donationis Titulo*” kapták meg „Poson-Néma”, korábban „Vár-népe- Néma” még korábban „Villa-Néma” nevű helységet. A Kolosfi kastély elpusztulása után annak helyén épült fel a templom, mely alatt a Kolosfiak sírboltja ma is megtalálható – reményeink szerint.⁵ Nehéz eldönteni azt a kérdést, hogy mikor került a torony vagy kápolna a reformátusok birtokába, ám alapul szolgálhat az a feltevés, hogy Kolozsnéma a Kolosfi családnak birtokában volt még a reformáció gönyői gyökeret-verése idejében is. Néma akkori földesura Kolosfi János a gönyői földesúr, az Enyingi Török Bálint pártfogása alatt terjedt reformációval szemben nem lehetett érzéketlen, feltételezhetően birtokán is befogadta azt. Ami ugyancsak feltételezhető a templom alatti kriptával összefüggésben, hogy a Kolosfiak sírboltjában egy Kardoss nevű református pap is nyugszik. A kolozsnémai református templomnak ma is fennálló napnyugat felőli félkör alakú része a református egyháznak Kolozsnémán való megalakulása óta református istentiszteleti célt szolgál. Az 1721-ben felvett jegyzőkönyv szerint „*A Kolos Némai Reformátusok mindenkor szabadon gyakorolták Istentiszteletjeiket a magok kerek kő Templomjokban ...*”⁶ ám ez annak is betudható volt, hogy a kolozsnémai gyülekezet életében az ellenreformáció eseményei nem játszottak olyan kirívó szerepet, mint a szomszédos Csicsó életében.⁷ Némán zömében voltak a reformátusok még ebben az időben is, s bár volt

³ <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0012/7.html>

⁴ KÚR, G. *Küzdelmeink (Három református egyház története)*, 15-16.pp.

⁵ Ezt egy behatóbb régészeti kutatás fogja majd eldönteni. Igaz, hogy a Borovszky-féle település-leírásban is meg van erősítve ez a tény, de ugyanakkor a régi idők dicsősége és annak interpretálása képes a „legenda-gyártásra”. A gyülekezetben tavaly elindult egy olyan kutatás a komáromi Selye János Egyetem Informatikai-és Robotikai Központjának munkatársai által, amely az épület 3D felbontású felmérését és bemutatását volt hivatott láttatni. Ennek a kutatási folyamatnak további terveiben szerepel a krypta felmérése felső szondák felhasználásával, s ha bízhatóak lesznek a felszíni röntgen-képek, a későbbiekben elindulhat egy tényleges régészeti feltárás is.

⁶ KÚR, G. *Küzdelmeink (Három református egyház története)*, 16. p.

⁷ A csicsói egyházközség mikor és mi módon történt megszüntetéséről első helyen (időrendi sorban is) mint minden kétséget kizáró bizonyosság az egyház birtokában levő következő régi

rá utalás, hogy abban az időben volt lelkesz-elűzés is, de ezen tények pontatlan-
nak bizonyultak.⁸

Sajnos azonban, hogy közvetlen és pontos adataink a kolozsnémai egyház
életéről az 1733. esztendőig, amikor az anyakönyvek kezdődnek, nincsenek. Azt
tudjuk, hogy artikuláris hely volt, s tudjuk, hogy 1733 előtt is voltak anyakönyvei,
de ezek még az 1750-es évek táján elvesztek.

A gyülekezet történetében jelentős időpont az 1773-as esztendő. Ekkor, He-
tényi János prédikátorsága idején gond gyötörte a híveket az egyház épületeinek
„elromlása” miatt melyeknek javíthatósága érdekében sokáig hiába kérvényez-
tek a hatóságokhoz. Végre 1776. január 30-án a paplak javítására megkapták az
engedélyt, de nem engedélyezték a templom kibővítését.⁹ Hetényi János prédi-
kátorsága idején Talabér Boldizsár katolikus plébános irányítása alatt a megye-
beli katolikusok erővel és tekintéllyel meg akarták fosztani a némai reformátu-
sokat harangjuktól. A némai reformátusok a harangláb mellé öröket állítottak
éjjel-nappal, ám az erőszak győzött. A harangot elvették. A némai reformátusok
Győrbe a vármegyéhez mentek igazságért. A bíróság kényszerítette Talabér Bol-
dizsárt a harang visszaadására. Borza Ferenc lelkeszsége idején teljesedhetett be
a kolozsnémaiak régi vágya és törekvése, hogy a templomot megnagyobbíthassák
végre, melyre a következőképpen emlékezik a gyülekezeti krónika:

*„A Nagy Istennek engedelmevel 1793-ik esztendőben azon kis kerek Templo-
motska, amelly Napnyugot felől látszik, két hosszabb Napkelet felé nyúló kő falak-
kal megnagyobbított és eképpen az Isten Sz.Nevének tiszteletére, a lakosokra
nézve alkalmatosabbá, tágasabbá és díszesebbé tétetett. Ezen építés költségei 576
Rs forint és 3 pénz. A falaknak felállítására vett a Sz.Ekklézsia a Fgs. Kamarától
10 forint ára követ... Abban az időben a Szent Ekklézsia Prédikátora volt Tiszt.
Borza Ferenc Úr, Elöljárói: Nztes Öreg Veress János, Nztes Kálótti Ferencz, Nztes
Kopóts János, Nztes Illyés János Ns. Dömonkos János, Ns. Beretzky János és József
Urak... Cselekedje a Fges Isten, hogy ezen Szent Ház legyen állandó és maradandó
a Reformátusoknál Nemzettségről Nemzettségre, és hogy a Késő – Maradék is*

nyilatkozat beszél: „Mi alól megnevezendők adjuk tudtára és értésére Nagyságtoknak és Kegyel-
meteknek, hogy Fölséges Császáruk és kegyelmes koronás Királyunknak Országunkhoz köte-
leztetett kegyes irgalmasságukból Templomunk lévén mindenkor prédikátort tartottunk De az
1673-ik esztendőben Méltóságos Groff Zichy István az üdőben levő földes urunk engedelmeiből
ugyan Méltóságos Groff Kolonits nevű Pap uraság Győrből sajkán Csicsóra jött Templomunk
elvételeire, amint hogy fejszével maga vágta bé is az ajtót és úgy a több mellette levőkkel feltörette
és így az üdőtől fogva soha sem engedtetett meg földes urunk által, hogy Templomot építhes-
sünk, avagy prédikátort tarthassunk, és azon elvett Templomot elhánnyatván Groff Zichy István
a mostan álló Templomot építve annak köveiből, melynek nagyobb bizonyására és elhíteleire
adtuk ezen levelünket falun szokott illő petsétünkkel megerősítvén. Actum Csicsó die 8 May.
1735. – gyülekezeti levéltárban őrzött irat.

⁸ THURY, E. A Dunántúli Református Egyházkerület története I. Pozsony : Kalligram Könyvki-
adó, 1998. 513.p. ISBN 80-7149-081-4.

⁹ bár kimutatták, hogy a „templom kétszázhatvanegy személyekkel úgy megtelik, hogy csak egy
lépésnyi üresség sem marad a templomban”, pedig Csicsóról, Gönyűről az anyaegyház híveivel
együtt „mintegy 1046 Lelkek idejárnak”. Lásd: KÜR, G. Küzdelmeink (Három református egy-
ház története), 25.p.

egybegyűlvén a Szent Helyen a Mennybéli Istent áldja, e dologért magasztalja. Solt,102”

A templombővítés munkálatai a továbbiakban is állandóan a munkák között szerepel a gyülekezetben. Szendrey Mihály idejében, 1794-ben az előző évben megnagyobbított templomra egy fából való tornyot építettek. Az öt a lelkészek sorában követő, Szilassy János, aki 1798-1806 közt szolgált Kolozsnémán „Kettős Emlékezet Oszlopa” című feljegyzéseiben örökíti meg a némai templom megnagyobbítása történetét –melyben a második emlékezet oszlopa így beszél erről:

„Mult 1800-ik Esztendőben öntetvén egy nagyobb harang . 1801- ben megújítatott a Templom Héjazattyának Nap-nyugoti része, teteje az Új Templom Sendelyzettyével egyenlővé tétetett , mely került 130 Rhenusi forintokban és 42 ½ X-ban. A torony Sendelyzettye renováltatott, deszkázattya megdupláztatott Sarukatterekkel megjobbítottatott , s mindezek Bátyai Asztalos Úr által díszesen megfestettek és így tökéletességre vitettek. A Némai jószívű Erdemes Asszonyi rendeknek tulajdon költségeken készült 13 frt-ban került Új Bádóg Gombbal , melynek üregjében a Kettős Eml=kezet Oszlopát írva találni megékesítettet . E torony építése kerülvén 110 frt és 39 ½ X-ban . Ditséretesen végre hajtatott Curator N Kálóty Ferencz, Ns. Beretzky József és több Hiv és Erdemes Előljáró u.m. : Veress János, Illyés János, Kopóts János Ns. Domonkos János és Bíró Tartsi István Uraimék idejében...”

Ezt a leírást megtetézi még egy nyilván általa írt verssel is, mely ugyancsak a templom felújításának a menetét írta le:

„ Hozzáadás „

*Torony festése tartós legyen, s fája
Maradó , s állandó : Isten Háza s Tája
Melly a csendességnek légyen Palotája.
Ezt kívánván írja a CX-s (Krisztus) szolgálja:
Akik Bádóg Gombját ennek készítették,
Erdemes Asszonyi rendek cselekedték –
Festését is ennek, akik segítették,
Legyenek áldottak, mind kik építették!...
Oh Isten ha immár a szomorú telet
Elvitted, s fuvalsz kívánt Déli szelet,
Eljövén a régen várt áldott kikelet,
Adj a békességnek már örökké helyet...
Mikor Mennydörgésid harsogni hallatod ,
Villámlásid égből lejönni láttatod,
Ah ! Ne célozz ide ki elfordíthatod
Ostorodat rólunk , s tavakra adhatod...
Follyanak napjai a Kellemes nyárnak :
Ez épület alatt Gerlitze madárnak
Zengjen szava , melyet egyes lelkek várnak
Czéllýára az Égi dicső Nagy Határnak...”¹⁰*

¹⁰ KÚR, G. Küzdelmeink (Három református egyház története), 34-35.pp.

Az egyházközség 1819-ben ismét renoválta templomát, melyre a napnyugati végén egy ablakot is vágatott, hogy világosabb legyen s 1823-ban, mivel a férfiak helye a templomban kevésnek bizonyult a napnyugati részre karzatot állítottak. Ez által a templom végén vágott ablak világossága most már nem volt elegendő, a templom déli oldalán levő egy ablakot berakatták s helyette két nagyobbat készíttettek. Ebben az időszakban, a 19. század első felének végén – második felének elején, Nt. Kőváry Albert lelkészi szolgálata alatt, aki 49 évig szolgálta a gyülekezetet, már érzeni lehet a gyülekezet lelki és mindennemű erejének fogyását. Az ő szolgálata idején 1857. szeptember 1-én egy hatalmas tűzvész pusztította el az egyház összes épületét. Elégett a templom, a paplak, az iskola, a kegytárnyak és a toronyban lévő két harang is megsemmisült. A gyülekezetet lesújtotta bár, de nem törte össze a csapás, s nem egész egy év alatt, 1858. május 23-ára rendbehozták a templomot. A következő nagyobb javítás a gyülekezet templomán 1928-1929-ben volt, az akkor 6.500.-KČ értékben. A gyülekezet gondnokai ekkor Kiss Kálmán, Domonkos István és Kopócs József voltak, lelkésze pedig a korábban már említett Nt. Kúr Géza volt. Ő jegyzi meg a gyülekezetről, hogy Kolozsnémán nem volt olyan egyházi szükséglet, aminek szoba kerülésekor meg ne nyíltak volna az erszények és ne hullott volna a perselybe mindenkinek erejéhez mérten „a szegény asszony két fillére”, majd így folytatja: *„Nincs ez másképp ma sem Kolozsnémán. A hit, a vallás, az Istenre való gondolás napról – napra megtapasztalható volt a régiek idejében éppúgy, miként napjainkban is. Nemcsak az istentiszteleten, kint az életben is, munka közben is, a szív a lélek Kolozsnémán szüntelenül Istennel társalgott. Az őszinte, szívből fakadó, áldozatos hithűség segített át bennünket évszázadok óta a nehézségeken, adott erőt a feladatokhoz, a munkához, az imádsághoz. Bár sohasem bírtak nagy vagyonnal a kolozsnémai hívek, reformátusok, mégis az életnek őket sokszor erősen tépő viharában is megtalálták az alkalmatosságot arra, hogy a református egyházat, annak vagyonát megtartsák, sőt mikor elveszett újjáépítsék.”*¹¹ Az első világháború után, 1922-ben a világháborúba elvitt harangok helyett újakat öntettek, s ekkor tatarozták a templom belsejét is, majd a második világháborút követően 1951-52-ben Nt. Mikes László lelkészisége idején került sor a templombelső tatarozására. A presbitériumi jegyzőkönyvek leírják, hogy a padok vedlett szürke festése sárgára cseréltetett¹², hogy a gyülekezet bevezettette a villanyt a templomba és az egyház minden épületébe /parókia, tanítólak, iskola/, mely épületeket a szocializmus éveitől vagy elvették az egyháztól, vagy áron alul eladatták ezen épületeket. Ezen időszakban, a szocializmus éveiben, jószívről minden nemű gyülekezeti tevékenység a felújításokban merült ki. Ezek majdhogynem évtizedenként előadódtak, s ezen 50-es és 60-as évek felújítási munkálatainak köszönhetően készült el a cintérium mennyezete, a csillag renoválása is. 1952-ben a torony gerendáit, deszkázatát a csicsói ácsok Fél László, Baross Sándor és Fehérvári Imre presbiterek javították Isten dicsőségére. A renoválás a templomot teljesen megújította,

¹¹ KÚR, G. *Küzdelmeink (Három református egyház története)*, 49. p.

¹² Melyet azóta már ismételten az eredeti szürke színre festettünk vissza a templombelső teljes körű belső restaurátori felújításakor, 2014-ben.

s ennek megkoronázásaként készített a gyülekezet új csillagot is a templom tornyának tetejére. A templommal kapcsolatban el kell mondani azt is, hogy munka mindig adódott a több évszázados templomon, amelyet az adott időszakban leginkább csak a pártállami jóváhagyás és a gyülekezet anyagi helyzete határozott meg. Ekkorra már a tűzfal párkánya lyukacsossá révült, a vakolat több helyen omlott, a torony deszkázata is erősen viseltessé vált. Vörös Károly és Csóka Lajos gondnokok kezdték meg a munkálatokat, s különösen nagy segítséget nyújtott Balázs Kálmán csicsói fiatalember – jegyzi fel a lelkész - aki a csillag levételt, feltételt, bádogmunkát, műszaki dolgokat nagy szakértelemmel, önzetlenül végezte. Nélküle a renoválás többször megakadt volna.¹³ A teljesen felújított templomot 1968. november 24-én Ft. Dr. Varga Imre püspök úr igehirdetésével szentelték fel, aki a II. Péter 3,3-16 alapján hirdette Isten ígését az ünnepélyen. 1976-ban meghalt a gyülekezet addigi beszolgáló lelkésze, Nt. Mikes László. Ettől kezdve mintegy tíz esztendőn át az alábbi lelkészek szolgálták be a gyülekezetet: Nt. Szabó Károly, Nt. Mikula László, Nt. Páll Bertalan, majd 1986-tól 2000-ig Nt. Gööz Bertalan volt a gyülekezet beszolgáló lelképásztora. Sajnos, az említettek közül már senki sincs napjainkra az élők sorában, valamennyi beszolgáló lelkésztől 2 évtized alatt el kellett búcsúznunk, eltávoztak az örökkévalóság honába. 2000. június 1-i hatállyal a Zsinati Elnökség kihelyezi Kolozsnémára Nt. Lévai Attila lelképásztort, jelen sorok íróját, aki azóta szolgálja be mindmáig a kolozsnémai református gyülekezetet. Az elmúlt húsz esztendő során a lelki építkezés mellett is mindig építettünk és újíttunk. A templom teljes külső felújítása során – 2002 és 2004 között – a korábbi palát zsindeyre cseréltük le, természetesen a műemlékvédelmi előírások betartása mellett. Ezen években automatizáltuk a harangokat, felújítottuk a templom tornyán lévő csillagot, az épület külső vakolata is megújult, valamint az ajtók és ablakok renoválása is megtörtént. A szakemberek a rotundán lévő, több száz esztendeje nem használt ajtót is feltárták. Az elmúlt 5 évben a külső és a belső állagmegóvási munkák keretében sor került a torony és a hajó zsindey-tetőzetének átfestésére, a szószerk, Mózes-szerk és karzat, valamint a padok restaurálására is. Ezen munkálatok végén került sor a templom 3D modellezésére, mely munka alaposabban be tudja mutatni eme rendkívüli műemlék – templomot az érdeklődök részére, nem beszélve arról, hogy a későbbi, esetleges freskó-kutatások és tervezett régészeti feltárások előtt is kiváló alapul szolgálhat. A fentiek szerint az elmúlt évszázadokban sokan és sokat tettek a gyülekezet megtartásáért és megmaradásáért, de mindenek fölött Istennek jár a legnagyobb köszönet.

¹³ Balázs Kálmán évtizedekig /2018-ig/ volt a gyülekezet gondnoka, jelenleg presbitere, aki a 20. századi, kolozsnémai gyülekezeti történéseknek talán legmaghatározóbb személye lett.

A Kolozsnémai Református Egyház lelkészei a kezdetektől napjainkig¹⁴
(a dátumok a működési éveket jelzik)

Kardos, a hagyomány szerint első prédikátor -1650-
Pápai István 1712-1720
Rimaszombati István idős 1720-1722
Dienes Mihály 1722-1724
Rimaszombati Mezei István 1724-1737
Tatai János 1737-1758
Veszprémi János 1758
Csehi Péter 1758-1759
Watay Péter 1759-1772
Bitskei Tóth János 1772-1773
Hetényi János 1773-1783
Vajda Péter 1783-1784
Borza Ferenc 1784-1794
Szendrei Mihály 1794-1798
Szilassy János 1798-1806
Gelléri Takáts István 1806-1815
Molnár Balázs 1815-1829
Győrös János 1829-1830, helyettes
Csenger Gergely 1830-1837
Kőváry Albert 1837-1886
1886-tól a csicsói anyaszentegyház leányegyháza.

Kolozsnémai tanítók

Dienes János -1733-1742
Fehérváry István 1743-1745
Ambrus István 1745-1752
Kisán Ferenc 1752-1758
Takáts Péter 1758-1772
Molnár Pál 1772-1784
Kováts János 1784-1788
Szűts György 1788-1792
Terelmes Pál 1792-1803
Kováts János (ismét) 1803-1821
Varga Zsigmond 1822-1832
László József 1832-1847
Andor Pál 1847-1848
Török József 1848-1854
Mokos János 1854-1859
Vadász György segédtanító 1859-1860
Deák János 1860-1861
Pápai István 1861-1862
Pálffy János 1862-1873
Mozgai Benő 1873-1879
Mozgai Benő ifjabb 1879-1881
Sáray Béla 1881-1912
Tóth Mihály 1912-1945

¹⁴ <http://csicso-nagy.uw.hu/fo-o-Csicso-NAGY-A/lelkesz/kolozsnema.htm>, átvétel

Kép 1941-1942-ből: elöl ülnek Királyházy Géza csicsói tanító, Kúr Géza ref. lelkész, Tóth Mihály kolozsnémai tanító

Felhasznált irodalom

Könyvek:

- KRÁNITZ, Zsolt /szerk./. „A késő idők emlékezetébe éljenek...” *A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi önéletrajzai (1943)*. Pápa : Pápai Református Gyűjtemények, 2013. ISBN 978-963-89597-4-4
- KÚR, Géza. *A Komáromi Református Egyházmegye*. Pozsony : Kalligram Könyvkiadó, 1993. ISBN 80-7149-052-0
- KÚR, Géza. *Küzdelmeink (Három református egyház története)*. Pozsony : Kalligram Könyvkiadó, 2000. ISBN 80-7149-305-8
- LÉVAL, Attila. *Gyülekezet-történetek*. 1. vyd. Szentendre, Hungary : Tillinger Péter Műhelye, 2014. 139 s. ISBN 978-615-80164-3-8
- THURY, Etele. *A Dunántúli Református Egyházkerület története I.* Pozsony : Kalligram Könyvkiadó, 1998. ISBN 80-7149-081-4
- THURY, Etele. *A Dunántúli Református Egyházkerület története II.* Pozsony : Kalligram Könyvkiadó, 1998. ISBN 80-7149-081-4
- VARGA, Imre. *Szülőföldem, Csallóköz*. Bratislava : Madách Könyvkiadó, 1989. ISBN 963-07-5025-2

Internetes hivatkozások:

<http://csicso-nagy.uw.hu/fo-o-Csicso-NAGY-A/lelkesz/kolozsnema.htm>

<https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0012/7.html>

Levéltári források:

- A kolozsnémai református leányegyházköztség anyakönyvei, számadókönyvei, archivált levelezése

**Vždy pripravený na obnovu – alebo náčrt dejín reformovaného zboru
v Kližskej Nemej od počiatkov do súčasnosti**

Cieľom príspevku je poukázať na tie procesy a udalosti, ktoré sa udiali v živote jedného reformovaného zboru za uplynulých päťsto rokov. Dejiny reformovaného zboru v Kližskej Nemej sú pekným príkladom toho, ako sa dokázal zbor od počiatku svojho vzniku aj v časoch povznesenia a rozkvetu správať navonok veľmi skromne a naopak ako dokázal v čase nebezpečenstva a takmer hroziaceho zániku bojovať. Z viac ako 450-ročnej histórie zboru prináša štúdia krátky výber najzaujímavejších udalostí spoločenstva zboru a ľudských osudov.

PREŠOVSKÝ REFORMOVANÝ ZBOR V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ

Annamária KÓNYOVÁ

Prešov Reformed Church in the interwar period

The establishment of the independent Calvinist congregation is connected with the uprising of Francis II Rákóczi. This effort was definitely solved in 1707 at the so-called second Kurutz Council at Ónod when the Calvinists were committed the land in Slovenská Street, where they could build their wooden church. The short existence of the Calvinist congregation in Prešov was finished after the occupation of the town by the imperial military forces in December 1710. The conditions for formation or restoration of the reformed congregation arrived in Prešov as late as the end of the 19th century. The first report about the reformed service/worship is dated in 1887. At the beginning, the reformed services were celebrated sporadically, three or four times a year, in the space of the Evangelical Collegium and later in the evangelical church of the Holy Trinity, and they were celebrated by Bélo Kovács, the priest from the municipality of Vajkovce. Gabriel Gönczy was the first own preacher of the reformed congregation since 1910. The congregation started to plan building of the own church which was largely subsidized by local Calvinist believers. The plans were broken off by the World War I and the conditions for carrying the plans into practice were not made anymore. The preachers or administrators of the congregation in the following decades were Dezider Meskó, Alexander Kozár, Alexander Brányik.

Keywords: Calvinist congregation, 1918-1945, preachers, history, Reformed Church, Prešov.

Napriek tomu, že v súčasnosti existuje v Prešove už iba veľmi malý reformovaný zbor pričlenený ku košickému reformovanému zboru a bohoslužby sa uskutočňujú iba dvakrát do mesiaca pre malú hŕstku veriacich, v minulosti patril k tretej najstaršej konfesii v meste, ktorá prešla zaujímavým historickým vývojom. Dejiny zboru sa začali písať v 17. storočí, ale kvôli odporu evanjelického mestského magistrátu bol oficiálne založený až v roku 1707,¹ kedy kurucký snem v Ónode počas povstania Františka II. Rákócziho definitívne rozhodol o splnení požiadaviek prešovských reformovaných veriacich ohľadom postavenia vlastného chrámu.² Po porážke povstania, mesto obsadilo cisárske vojsko, navrátení je-

¹ ZSILINSZKY, M. *A magyar országgyűlésnek vallásügyi tárgyalásai IV.* Budapest : Hornyánszky Viktor könyvnyodája, 1897, s. 251.

² Na území dnešného východného Slovenska patrili Prešov a Košice k tým slobodným kráľovským mestám, kde v priebehu 17. storočia vznikli reformované zbory. Dôvodom bola skutočnosť, že od počiatku šírenia reformácie sa slobodné kráľovské mestá etablovali na centrá lutherskej konfesie, pôsobili v nich mnohí významní reformátori a lutherskí teológovia, konfesionálny život riadili evanjelické mestské rady, brániace prenikaniu švajčiarskeho učenia. Napriek tomuto odporu a rôznej netolerancii v spomínaných dvoch mestách sa podarilo kalvínske zbory nakoniec založiť, v Košiciach už v roku 1644 vďaka sedmohradskému kniežatstvu, Jurajovi I. Rákócziimu. V Prešove to bolo pričinením vodcu posledného protihabsburského povstania

zuiti chrám zatvorili a následne rozobrali. Zborením dreveného reformovaného kostola skončil svoju existenciu aj nevelký prešovský reformovaný cirkevný zbor. Miestna reformovaná komunita, zdecimovaná počas morovej epidémie, nebola už schopná sa obnoviť, a tak v 18. storočí sa k reformovanej cirkvi hlásili iba niekoľkí mešťania a zemaní. Vzhľadom na veľmi nízky počet nevytvorili reformovaní mešťania cirkevný zbor v meste ani po vydaní Tolerančného patentu na konci 18. storočia. Nový reformovaný cirkevný zbor sa ako misijný zbor konštituoval až o sto rokov neskôr v druhej polovici 19. storočia a o niekoľko rokov disponoval už asi pol tisícom členov.

Od konca 80. rokov 19. storočia sa začali v Prešove opäť konať pravidelné bohoslužby, ktoré vykonával farár z neďalekej abovskej obce Vajkovce. Prešovskí reformovaní veriaci patrili do Predtiskej superintendencie reformovanej cirkvi a v rámci nej boli súčasťou Abovského seniorátu reformovanej cirkvi. Prvým známym kazateľom obnoveného spoločenstva v Prešove patriaceho do „Šarišského ev. reformovaného misijného okruhu“ bol vajkovský farár Bélo Kovács.³ Od počiatku obnovenia zboru sa prešovskí veriaci snažili o vytvorenie regulárneho zboru s vlastným kazateľom a kostolom. Od začiatku 20. storočia sa táto myšlienka stále intenzívnejšie riešila na zasadnutiach presbyterstva a postupne sa uskutočňovali kroky na dosiahnutie týchto cieľov. V roku 1906 sa v Prešove vytvoril misijný kruh, o štyri roky potom na miesto stáleho prešovského farára nastúpil Gabriel Gönczy.⁴ Prvý prešovský reformovaný farár sa vehementne pustil do budovania nového zboru a medzi jeho priority patrila výstavba kostola, dovedy bol na bohoslužby využívaný evanjelický Chrám Svätej Trojice na Hlavnej ulici. Veriaci zboru, ale aj mestské inštitúcie, a čiastočne aj reformovaná cirkev postupne prispievali do zbierky na kostol, avšak tesne pred začiatkom realizácie tohto plánu zasiahla prvá svetová vojna. Tá prirodzene priniesla pre zbor mnoho negatív, vo vojne zomreli niektorí členovia zboru, no nastali aj ekonomické problémy. Okrem poklesu príjmov farára reformovaný zbor prišiel zapojením sa do vojenských pôžičiek o svoje peniaze zo zbierky na vlastný kostol.⁵

Na jeseň roku 1918 sa konečne po vyše štyroch rokoch skončil dovtedy najväčší vojenský konflikt sveta. Vojna, tak ako to býva, mala za dôsledok milióny ľudských životov, obrovské straty na majetkoch, hospodársky úpadok a biedu. Z politického hľadiska bola jej výsledkom úplne nová politická realita, najmä pre strednú Európu a v rámci nej snáď najzásadnejšia pre Uhorsko, ktoré po viac ako deväťsto rokoch existencie zaniklo. Na jeho mieste vznikli nové nástupnícke štáty vrátane Československa, pred ktorým stála neľahká úloha budovania nového politického i spoločenského systému. Prirodzene, po stáročia formované politic-

Františka II. Rákócziho. Bližšie o ďalších súvislostiach KÓNYOVÁ, Annamária: Kalvinizmus ako neželaný fenomén v konfesionalizácii hornouhorských slobodných kráľovských miest. In *Documenta Pragensia XXXIII* (Mesto v prevratech konfesionalizace v 15.-18. stolytí). Praha : Scriptorium, 2014, s. 451-464.

³ *Eperjesi Lapok*. 1887, roč. 11, č. 28, s. 81, 83.

⁴ SZABÓ, L. *Kassai kálvinista krónika (1644 – 1944)*. Budapest 1944, s. 242.

⁵ KÓNYOVÁ, A. – KÓNYA, P. *Dejiny prešovského reformovaného zboru*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2019.

ké, hospodárske, územné, spoločenské, ale aj cirkevné zväzky síce nová hranica štátov na mape rýchlo rozdelila, ale proces nového usporiadania vo všetkých sférach života vrátane náboženského si vyžadoval čas a nemálo úsilia.

Nová doba sa začala písať aj v pomerne krátkych dejinách Prešovskej reformovanej misijnej cirkvi. Akoby symbolicky v roku 1918 zomrel po štyroch rokoch vo svojej funkcii biskup Predtiskej reformovanej superintendencie dr. Štefan Tüdös.⁶ Za nového biskupa bol zvolený dlhoročný abovský senior dr. Koloman Révész.

Československá republika vznikla 28. októbra 1918, definitívne hranice nového štátu s Maďarskom však vytýčila až Trianonská mierová zmluva, podpísaná 4. júna 1920. Medzi týmito obdobím na jeseň 1919 československá vláda prostredníctvom ministerského tajomníka Štefana Štundu⁷ začala komunikovať s vedením reformovanej cirkvi, teda s biskupom Kolomanom Révészom so sídlom v Košiciach a ubezpečila ho, že cirkev si naďalej môže ponechať svoju autonómiu, môže prijímať finančnú pomoc od Maďarska, môže si zachovať svoj dominantne maďarský charakter, ale že sa zaviazá postupne sa osamostatniť a vytvoriť autonómnu slovenskú reformovanú cirkev a že reformovaní kňazi budú musieť prisahať vernosť novej republiky. Keďže biskup Révész do podpísania mierovej zmluvy s Maďarskom odmietol vydať akékoľvek záväzné stanovisko, československá vláda stopla okrem rodičovského príspevku všetku finančnú pomoc a začala takýmto spôsobom vyvíjať na reformovanú cirkev nátlak.⁸ Mnohé zbory, presnejšie kazatelia sa dostali do finančných ťažkostí, pretože veľká časť majetku reformovanej cirkvi, teda financie, základiny, fond na vyplácanie kňazských dôchodkov boli uložené v budapeštianskych bankách a dostať sa k peniazom kvôli zdĺhavej byrokracii na oboch stranách provizórnej hranice bolo takmer nemožné. Mnohí kazatelia dokázali so svojimi rodinami prežiť len vďaka menším sumám, vyplácaným z miestnych zborov.

Rozdelenie cirkvi si vyžadovalo ujasnenie si mnohých záležitostí, jednak v otázke prinávratenia financií a majetkov prislúchajúcich tým zborom, ktoré ostali na území nového štátu, ako aj navrátenie dokumentov a písomností. Po definitívnom určení hraníc medzi oboma štátmi bol počet reformovaných zborov, ktoré sa stali súčasťou Československa, 492, pričom duchovnú činnosť v nich vykonávalo 323 kalvínskych farárov. Z celkového počtu zborov bola väčšina čisto maďarská, 12 zmiešaných so slovenskými a maďarskými veriacimi a len so slovenskými reformovanými bolo 31 zborov. Celkový počet reformovaných veriacich v novom štáte bol 223 168 a žili na území troch niekdajších uhorských superintendencií, teda na západnom Slovensku na severe Zadunajskej reformovanej

⁶ Zomrel na španielsku chrípku.

⁷ Pôvodne vyštudoval reformovanú teológiu, krátko pôsobil ako farár v Blatnom Potoku, neskôr sa stal tajomníkom biskupa Révéza a nakoniec sa dal na politickú dráhu a na poste ministerského radcu pôsobil do roku 1935. Bol redaktorom Slovenských kalvínskych hlasov. Počas vojny sa za protifašistickú činnosť dostal do koncentračného tábora do Mathausenu, kde tesne pred koncom vojny roku 1945 zomrel. Dostupné na internete: <http://adatbank.sk/lexikon/stunda-istvan/>.

⁸ LÉVAI, A. – SOMOGYI, A. *A Szlovákiai Református Keresztény Egyház története 1918 – 1938* I. Komárom : Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, 2015, s. 21 – 22.

superintendencie, na východnom Slovensku na severe Predtiskej superintendencie a na území Podkarpatskej Rusi, ktorá sa stala tiež súčasťou Československa a pôvodne bola súčasťou Zátiskej reformovanej superintendencie.⁹

Keďže biskup Révész sa s novým politickým vývinom nedokázal vnútorne stotožniť a pôsobenie v Československu odmietol, na jeseň roku 1920 sa rozhodol z Košíc odsťahovať do Miškolca, kde bol povolaný za farára a zároveň tam ďalej plnil svoje biskupské povinnosti.¹⁰ Pred odchodom poveril rimavskosobotského farára Štefana Pálóczi Czinkeho, aby ho zastupoval v biskupských povinnostiach.¹¹ Reformované zbory na území Československa sa ocitli v zložitej situácii, bolo totiž potrebné vytvoriť novú reformovanú cirkev a dohodnúť sa na jej usporiadaní.¹² Ani vo vnútorných pomeroch cirkvi neprevládala názorová jednota. Kým niektorí kazatelia odmietali novú politickú realitu prijať a ešte verili v návrat starých pomerov, iní sa, naopak, snažili čím skôr prispôsobiť novým podmienkam a deklarovali svoju lojalitu k novému štátu a boli aj takí, ktorí si radšej zvolili odchod do materskej krajiny.

Zastupujúci biskupi si skoro uvedomili, že z praktických dôvodov je potrebné čím skôr začať organizovať v Československu novú reformovanú cirkev.¹³ 21. decembra 1920 sa v Košiciach uskutočnilo zakladajúce zhromaždenie slovenskej Predtiskej reformovanej superintendencie, kde sa automaticky zaradili zbory z bývalej (uhorskej) Predtiskej reformovanej superintendencie. Súčasne bol za jej prvého biskupa zvolený Štefan Czinke Pálóczi, hlavným kurátorom sa stal Gejza Lukáč. Na západe krajiny sa tento proces kvôli komplikovanejším pomerom uskutočnil oneskorene o niekoľko mesiacov. Prvým biskupom slovenskej Podunajskej reformovanej superintendencie sa stal bratislavský reformovaný farár Elemér Balogh.¹⁴ V marci 1921 bolo predstaviteľmi oboch územno-správnych jednotiek vypracované memorandum, zaslané prezidentovi republiky, v ktorom presne ozrejmili svoje predstavy o budúcom usporiadaní cirkvi a fungovaní reformovaného spoločenstva v novom štáte.

Zo strany štátu však bola pretláčaná predstava o vytvorení jednotnej a samostatnej československej reformovanej cirkvi. Podľa dovtedy ešte stále platných cirkevných zákonov z poslednej synody v rokoch 1904 – 1907 mohla takéto roz-

⁹ LÉVAI, A. – SOMOGYI, A. *A Szlovákiai Református Keresztény Egyház története 1918 – 1938* I. Komárom : Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, 2015, s.17.

¹⁰ SZABÓ, L. *Kassai kálvinista krónika (1644 – 1944)*. Budapest 1944, s. 240.

¹¹ K podobnému kroku sa rozhodol aj zadunajský reformovaný biskup Štefan Németh, ktorý za zastupujúceho biskupa menoval tekovského seniora Karola Pataya.

¹² Vedenie ministerstva jednoznačne preferovalo, aby bola vytvorená iba jedna superintendencia.

¹³ Usporiadanie pomerov bolo nutné kvôli riadnemu vyplácaniu platov a dôchodkov, keďže v rokoch 1919 a 1920 farárom bolo pozastavené platenie kongruy (od štátu vyplácaného dôchodku), ale aj z dôvodu, aby sa kvôli neusporiadaným pomerom nedostala do ohrozenia samotná existencia zborov.

¹⁴ Nová superintendencia vznikla 27. 1. 1920 a nový biskup bol zvolený 7. 4. 1921. Dovtedy zastupujúci biskup Patay tiež kandidoval, ale získal menší počet hlasov. Na území Podkarpatskej Rusi vznikla tretia Podkarpatská superintendencia na čele s biskupom Béloom Bartókom. LÉVAI, A. – SOMOGYI, A. *A Szlovákiai Református Keresztény Egyház története 1918 – 1938* I. Komárom : Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, 2015, s. 31 – 42, 76.

hodnutie prijať len generálna synoda. Z tohto dôvodu zvolali vedúci predstavitelia reformovanej cirkvi na 17. júna 1923 generálnu synodu do Levíc. Táto synoda mala síce pre dejiny (česko)slovenskej reformovanej cirkvi zakladateľský význam, keďže bola na nej prijatá cirkevná ústava a zákonník, no paradoxne československý štát odmietol úplne uznať jej výsledky až do roku 1938.¹⁵ Dôležitým medzníkom pre dejiny slovenskej reformovanej cirkvi bola synoda v Bratislave v roku 1928, ktorá rozhodla o definitívnom odtrhnutí od Maďarskej reformovanej cirkvi a vytvorení samostatnej územno-správnej jednotky. Štát síce čiastočne uznal cirkevnú ústavu, ale pred cirkev postavil nové požiadavky a mnohé problémy naďalej pretrvávali, napr. ohľadom štátnej pomoci, štátneho občianstva, autonómie cirkevného školstva a pod. Na území východného Slovenska ostalo päť seniorátov s nasledujúcim počtom zborov: Abovsko-turniansky (27), Hornozemplínsky (11), Dolnozemplínsky (28), Gemerský (36), slovenský Užský (27).¹⁶

Po vyhlásení Československej republiky sa prvé presbyterstvo Prešovskej reformovanej misijnej cirkvi uskutočnilo 18. novembra **1918**. Na úvod stretnutia urobil kazateľ Gönczy krátky prehľad najnovších politických udalostí, ako aj predchádzajúcich rokov vojnového utrpenia. Pred presbyterstvom však stálo aj množstvo praktických záležitostí čakajúcich na vyriešenie. Jednou z nich bola otázka samotnej existencie kazateľa, keďže drahota v dôsledku vojny spôsobila, že napriek zvýšeniu platu nedokázal farár z 3 500 korún pokryť všetky svoje výdavky, preto mu presbyterstvo namiesto pôvodnej pomoci vo výške 1 000 korún odsúhlasilo čiastku vo výške sto percent platu, teda 3 500 korún.¹⁷

Napriek neľahkým časom sa stále našli štedrí donátori, ako napríklad Viliam Glás, ktorý v mene zosnulej manželky Gizely Dománszkyovej daroval presbyterstvu 10 000 korún s úročením 5,5%. Celú sumu malo spravovať presbyterstvo a z jej výnosov malo podľa svojho uváženia financovať zbor. Podobný dar vo výške 6 000 korún s úročením 2,5% dala zboru aj ďalšia členka Margita Darvasová, vydatá za Gejzu Szabóa.

Dôležitou otázkou bolo aj znovuobsadenie uvoľnených presbyterských miest. V roku **1919** zomrel dlhoročný pokladník zboru František Papp, miesto neho bol do tejto funkcie zvolený Ľudovít Dede. Novými presbytermi sa stali dovtedy náhradní presbyteri Jozef Adorján a Ján Décsy. Na ďalšie dve uvoľnené miesta bol zvolený Karol Herczeg a dr. Ján Dekay. Za náhradných presbyterov boli jednohlasne zvolení Mikuláš Kónya, Pavol Bíró, Ján Csontó a Blažej Finta.¹⁸

Nasledujúci rok v lete muselo presbyterstvo riešiť problém medzi farárom a členom prešovského reformovaného zboru dr. Titusom Mosanszkým. Ten napísal menší spis pod názvom „V záujme pravdy“, kde sa o farárovi vyjadroval nevhodným a nie celkom korektným spôsobom. Presbyterstvo zaujalo k spisu

¹⁵ LÉVAI, A. – SOMOGYI, A. *A Szlovákiai Református Keresztény Egyház története 1918 – 1938 I.* Komárom : Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, 2015, s. 83.

¹⁶ BUZA, Zs. *Dejiny Reformovanej kresťanskej cirkvi na (Česko)Slovensku v rokoch 1945 – 1989.* Dizertačná práca. Komárno : Univerzita Jánosa Selyeho, 2013, s. 40 – 41.

¹⁷ Po vzniku Československa sa novou menou stala československá koruna, takže v nasledujúcom texte pôjde, samozrejme, o túto menu.

¹⁸ Zápisnica zboru vedená v rokoch 1904 – 1940 (uložená v archíve zboru).

negatívne stanovisko a zároveň poprosilo farára, aby tiež nepodnikal žiadne kroky, nech sa v zbore zbytočne neeskaluje napätie. Keďže v zápisnici chýbali ďalšie informácie k prípadu, nie je známe, čo bolo predmetom konfliktu, resp. výhrad voči farárovi. To, do akej miery zohrala táto udalosť úlohu v rozhodnutí farára Gönczyho opustiť prešovský zbor, nie je jasné, každopádne na nasledujúcom presbyterstvom zhromaždení 26. septembra 1920 oznámil svoj odchod na miesto reformovaného farára do Košíc. Oveľa viac v tomto rozhodnutí zrejme zavážili ťažké finančné podmienky uplynulých rokov, ako aj skutočnosť, že v Košiciach existoval predsa len väčší reformovaný zbor a po odchode biskupa Révésza sa košický reformovaný zbor jednohlasne vyslovil, že za farára chce mať svojho bývalého pomocného kazateľa Gönczyho.¹⁹

Prešovský zbor tak ostal v situácii, kedy musel náhle riešiť otázku nového farára. V tejto otázke sa obrátilo na abovského seniora, aby kvôli zlej finančnej situácii zboru zatiaľ nového farára pre zbor neustanovil a aby duchovnú činnosť naďalej vykonával ako administrátor Gabriel Gönczy. Skoro sa však ukázalo, že farár nebude môcť svoje povinnosti v prešovskom zbore vykonávať v potrebnej miere. V dôsledku toho a vzhľadom na dlhoročné dobré vzťahy s prešovským evanjelickým zbormo požiadalo presbyterstvo evanjelického kazateľa, aby vychádzalo v ústrety reformovaným veriacim nielen pri návšteve evanjelických bohoslužieb, ale aj pri výkone niektorých cirkevných úkonov (krst, uzavretie manželstva, pohreb). Zmenou vo fungovaní zboru bola aj nová dohoda s kantorom Viktorom Durstom. Od tohto obdobia aj on vykonával kantorskú činnosť iba vtedy, keď boli ohlásené reformované bohoslužby a za každú dostal zaplatených 25 korún.

Ako už bolo vyššie spomenuté, na jeseň roku 1920, keď už boli známe výsledky Trianonskej mierovej zmluvy, sa začala postupne organizovať slovenská reformovaná cirkev so svojimi územno-správnymi jednotkami. V priebehu novembra došlo k zjednoteniu slovenskej časti Abovského a Turnianskeho seniorátu a boli vyhlásené aj nové voľby abovsko-turnianskeho reformovaného seniora. Nakoniec bol za neho zvolený farár z abovskej obce Slanec Barnabáš Idrányi.

V zápisniciach presbyterstva sa naďalej opakovali záznamy o ťažkej finančnej situácii zboru. Štát napriek záväzkom nevyplácal dovtedy poskytovanú štátnu pomoc (na hradenie plátov farárov, učiteľov a pod.), preto si zbor vybral pôžičky, ktorých splácanie však bolo značne nad možnosti zboru. V roku 1919 dosahoval dlh zboru sumu 21 000 korún. V roku 1922 musel zbor vrátiť aj zvyšnú čiastku 5 000 korún Viliamovi Glászovi, na ktorú si musel zbor opätovne požičať, pričom v zastúpení cirkvi boli veriteľmi členovia presbyterstva.²⁰

Tieto skutočnosti zrejme viedli presbyterstvo k úvahám o zvýšení cirkevnej dane, ktoré v podstate boli stále na úrovni pred vojnou a nezohľadňovali mieru inflácie, ako aj k vážnemu rozhodnutiu o neobsadení postu kazateľa. Takéto rozhodnutie nakoniec prijalo presbyterstvo 26. septembra 1920 a následne hlavný

¹⁹ SZABÓ, L. *Kassai kálvinista krónika (1644 – 1944)*. Budapest, 1944, s. 242 – 244. Mieru poklesu veriacich v dôsledku vystahovania do materskej krajiny ukazuje aj pokles reformovaných v Košiciach, kde z pôvodných 4 500 osôb pred vojnou sa tento počet v roku 1920 zmenšil na približne 1 600.

²⁰ Zápisnica zboru vedená v rokoch 1904 – 1940.

kurátor poslal žiadosť seniorovi, ktorý to akceptoval. Presbyterstvo zároveň vyslovilo nádej, že na poste kazateľa administrátora ostane farár Gönczy. Ako sa však ukázalo, kvôli povinnostiam v košickom zbore nebol schopný pravidelne vykonávať duchovnú činnosť v Prešove, resp. okolitých zboroch, preto mu občas vypomáhali aj farári z okolitých abovských zborov.

V roku 1924 sa novým pokladníkom a zároveň kurátorom stal Gabriel Széles. Presbyterstvo bolo zložené z ôsmich riadnych členov a piatich náhradníkov. Riadnymi presbytermi boli: Jozef Tardy, dr. Ľudovít Barcsy, Gabriel Széless, Koloman Bartlen, Ján Décsy, Pavol Bittó, Mikuláš Kónya a Ján Csontó. Náhradní presbyteri boli: Zoltán Szabó, Alexander Osztró, Alexander Kmetz, Alexander Izsó, Alexander Virág. Od roku 1924 vykonával zborového farára Dezider Meskó, v tom čase farár v obci Byster.²¹

Situácia, ktorá nastala po odchode stáleho farára Gönczyho do Košíc, nebola pre prešovský zbor priaznivá. Ukazuje to aj veľká fluktuácia farárov, ale aj celkový počet bohoslužieb, ktoré sa uskutočnili iba dvakrát za rok. Dôvodom bol aj nedostatok farárov, pretože mnohí po zmene politickej situácie alebo kvôli perzekúciám odišli do Maďarska, ale aj nevysporiadané vzťahy cirkvi, či zlá finančná situácia zboru.

Zbor totiž ešte stále nemal doriešenú záležitosť vojnových dlhopisov v hodnote 50 000 korún. Presbyterstvu sa podarilo dohodnúť s prešovskou pobočkou Slovenskej všeobecnej úverovej banky, u ktorej mal zbor dlh 28 485 korún, že jej uvoľní svoje vojnové dlhopisy a tie ona následne predá a z výnosov vyrovná dlh. Polovicu dlhu, ktorý ostane, banka odpíše a zvyšnú časť bude zbor splácať do roku 1927.

Zbor naďalej využíval evanjelický Kostol svätej Trojice a v roku 1926 prispel na jeho renováciu sumou 600 korún. V dôsledku toho okrem samotného Prešova boli bohoslužby zabezpečované v menšom rozsahu aj v prípade spišských miest Krompachy a Spišská Nová Ves (tie patrili do misijnej kruhu prešovského zboru). Na seniorátnom zhromaždení sa v roku 1928 rozhodlo, že Prešov bude patriť pod cirkevný zbor vo Veľkej Ide a spišské mestá k Barci.²²

Ďalšie presbyterstvo sa zišlo až v apríli roku 1929 a už sa ho ako dozorujúci farár zúčastnil Dezider Meskó, v tom čase už pôsobiaci vo Veľkej Ide. Tu bol Dezider Meskó ako farár inštalovaný koncom apríla 1926. Do Prešova začal pravidelne chodiť od roku 1931. V roku 1952 sa z Veľkej Idy odsťahoval a duchovnú činnosť vykonával v obci Čičarovce.²³

Predmetom zhromaždenia v roku 1929 bola len bežná agenda zboru. Členovia presbyterstva schválili finančnú pomoc vo výške 50 korún rimavskosobotskému kazateľovi a jeho rodine, ktorý bol pozbavený úradu. Zbor dostal dar 500 korún od manželky bývalého prešovského presbytera dr. Ľudovíta Barcsyho. V tom istom čase sa uskutočnilo aj verejné zhromaždenie zboru, kedy bolo zvolené

²¹ Zápisnica zboru vedená v rokoch 1904 – 1940.

²² Zápisnica zboru vedená v rokoch 1904 – 1940.

²³ Údaje poskytol duchovný zbor vo Veľkej Ide. List je v archíve prešovského reformovaného zboru.

nové presbyterstvo, zložené z týchto členov: Koloman Bartha, Pavol Bittó, Tomáš Csontó, Alexander Izsó, Mikuláš Kolossy, Michal Móré, Alexander Osztro, Štefan Papp, Zoltán Szabó a Dezider Szekeres. Hlavným kurátorom bol dr. Tomáš Both. Kurátorom a pokladníkom ostal Gabriel Széles.

V roku 1931 zbor prispel sumou 500 korún na zriadenie reformovanej teologickej akadémie a internátu v Mukačeve, tiež 500 korunami podporil túto vec aj presbyter Štefan Papp. V tomto roku riešilo presbyterstvo aj kúpu nehnuteľnosti. Pôvodne totiž cirkev vlastnila polovicu tzv. Királyovho domu²⁴ a na predaj sa dostala aj jeho druhá polovica, ktorú sa presbyterstvo jednohlasne rozhodlo odkúpiť. Vybavením všetkých potrebných náležitostí v tejto veci bol poverený hlavný kurátor dr. Both a presbyter Papp. Cena predajnej časti domu bola stanovená na 120 000 korún a pretože zbor nedisponoval takouto čiastkou peňazí, musel si vybaviť pôžičku z banky. Aj s vlastnou polovicou domu mal zbor pomerne veľa starostí, keďže ten sa dal do prenájmu, ale nájomníci zaň prestali platiť, takže po vyše ročných prieťahoch nakoniec súd rozhodol o vysťahovaní neplatičov. Následne bol daný do prenájmu inej osobe za ročnú sumu 6 000 korún na dobu piatich rokov. Nakoniec sa druhú časť domu určenú na predaj nepodarilo odkúpiť, lebo banka odmietla poskytnúť pôžičku.²⁵

V roku 1933, naopak, prešovský reformovaný zbor poskytol pôžičku zboru vo Veľkej Ide za ročný úrok 8,5 %. Okrem toho zbor tak ako aj za uplynulý rok poskytol pomoc na štúdiá v Prahe Jozefovi Pappovi, synovi presbytera Štefana Pappa. Na konci roku 1933 bol zbor administrátorom Deziderom Meskóm informovaný o náhlom úmrtí biskupa Barnabáša Idrányiho, ale aj o veľkej povodni, ktorá začiatkom júla 1933 postihla oblasti Potisia na Zakarpatsku. Najviac postihnutou bola obec Výlok (Tiszaújlak), kde sa zrútilo 400 domov a štyria ľudia prišli o život. Keďže tu žilo reformované obyvateľstvo, uskutočnili sa na ich pomoc rôzne zbierky a aj prešovský zbor sa rozhodol do nej prispieť a okrem individuálnych príspevkov daroval reformovanému biskupstvu v Mukačeve zo zborovej pokladnice 150 korún. Ale o pomoc požiadala aj miestna členka zboru Zuzana Sósóvá, ktorú sa presbyterstvo rozhodlo podporiť sumou 100 korún v troch čiastkach.

V roku 1934 presbyterská porada riešila najmä otázku nezaplatenej cirkevnej dane od jednotlivých členov zboru. Keďže to bolo obdobie hospodárskej krízy, kedy mnohí veriaci mali objektívne dôvody na neodvádzanie poplatkov cirkvi, presbyterstvo sa rozhodlo túto situáciu zohľadniť a urobilo medzi neplatičmi „revíziu“ v zmysle, že sa im odpustili staré nedoplatky a podľa finančných možností jednotlivých členov zboru im ustanovili novú, oveľa menšiu cirkevnú daň. Len pre ilustráciu napr. Gejzovi Tarjánovi stornovali dlžnú sumu 290 korún a namiesto toho mal zaplatiť ročnú daň 20 korún alebo Bélovi Matolcsymu odpustili 65 korún a vyrubili mu 5 korún. Boli však aj také prípady, kedy došlo k zvýšeniu cirkevnej dane, napríklad u Jána Décsyho z pôvodných 20 na 40 korún.

5. mája 1934 sa uskutočnilo valné zhromaždenie zboru za prítomnosti Jozefa Lengyela, farára zo Sene. Zhromaždenie otvoril farár Dezider Meskó, ktorý sa ve-

²⁴ Na Hlavnej ulici dom č. 119.

²⁵ Zápisnica zboru vedená v rokoch 1904 – 1940.

noval minulosti zboru a jeho dejinám, no predstavil aj súčasnú neútešnú situáciu reformovaných veriacich v Prešove. Prvoradým problémom bol pokles veriacich, čo potvrdzovala aj skutočnosť, že za uplynulých šesť rokov sa v zbore neuskutočnil ani jeden krst. Mnohí členovia zboru v dôsledku uzavretia manželstva podpísali reverz a u ostatných členov bolo badateľné značné oslabenie viery a angažovanosti v cirkevnom živote zboru. Dôvodom mohlo byť aj vysťahovalectvo časti maďarských veriacich buď do Košíc, alebo za hranice štátu, do domovskej krajiny.²⁶

Presbyterstvo riešilo aj návrh na využitie časti domu v na Hlavnej ulici na zborové účely. Mali tam byť umiestnené knihy zboru, mohli by sa tam v užšom kruhu stretávať členovia zboru a riešiť rôzne zborové záležitosti. S návrhom na založenie reformovaného ženského spolku vystúpila aj vdova po Henrichovi Hermanovi. V roku 1934 presbyterstvo opustilo päť členov, takže miesto nich nastúpili náhradní presbyteri a zároveň sa zvolili noví náhradníci. Takže nové presbyterstvo malo nasledujúcich členov: Pavol Bittó, Ján Csontó, Ján Décsy, Alexander Izsó, Michal Móre, Jozef Papp, Ladislav Szabó, Michal Kotora. Náhradníkmi boli: Elek Szabó, Ján Dóczy, František Némét, Vojtech Benke, František Papp.

Okrem toho presbyterstvo odsúhlasilo jednorazovú pomoc pre syna presbyteru Pavla Bittóa, ktorý peniaze potreboval na dokončenie učiteľského štúdia. Predmetom rokovania zboru sa opäť stal „Királyov dom“. Keďže umrela majiteľka druhej polovice domu, presbyterstvo začalo znova uvažovať o jej možnej kúpe.

Už druhýkrát do histórie obnoveného reformovaného zboru v Prešove radikálne zasiahli politické a vojnové udalosti. Relatívne pokojné mierové roky a postupnú obnovu hospodárstva Európy po prvej svetovej vojne narušila svetová hospodárska kríza začiatkom 30. rokov 20. storočia, ktorá v konečnom dôsledku dopomohla aj k nástupu Adolfa Hitlera k moci v Nemecku. Jednou z prvých obetí jeho propagandistickej a agresívnej politiky sa stalo práve Československo. Politické udalosti však boli dovŕšené v marci 1939, kedy pod nátlakom Hitlera bola 14. marca vyhlásená samostatná Slovenská republika²⁷ a o deň nato sa Čechy a Morava dostali pod protektorát Nemecka. O niekoľko mesiacov vypukla druhá svetová vojna.

Tieto politické zmeny opätovne výrazne zasiahli do všetkých sfér života obyvateľov, a, samozrejme, aj do dejín reformovaného spoločenstva. Reformovaná cirkev na slovenskom území, ktorej sa po prvej svetovej vojne podarilo postupne ako-tak zorganizovať, prispôbiť životu v novom československom štáte, zápasiac s mnohými hospodárskymi, spoločenskými a čiastočne i perzekučnými problémami, a ktorá sa nakoniec v roku 1928 na synode v Bratislave uzniesla o definitívnom odtrhnutí od maďarskej reformovanej cirkvi a vzniku samostatnej slovenskej reformovanej cirkvi, musela zakrátko opätovne riešiť otázky existencie a každodenného fungovania vo vojnovnej Slovenskej republike.

Po pričlenení južných oblastí Slovenska k Maďarskej republike sa maďarské obyvateľstvo, a teda takto aj väčšia časť reformovaných veriacich ocitli nielen-

²⁶ Zápisnica zboru vedená v rokoch 1904 – 1940.

²⁷ Bol to oficiálny názov štátu, hoci aj v historiografii i každodennej komunikácii sa tento politický útvar označuje pojmom Slovenský štát s prívlastkami ako klérofašistický, vojnový a pod.

že v „starom štáte“, ale aj v pôvodnom cirkevno-správnom zriadení. Rozhodnutie o tom padlo začiatkom decembra 1938 v Budapešti, kde sa na tom dohodol Ladislav Ravasz, predseda konventu maďarskej reformovanej cirkvi s biskupmi a hlavnými kurátormi pričlenených území.²⁸

Na území Slovenského štátu ostalo len 27 reformovaných zborov, so slovenskými i maďarskými veriacimi, pričom okrem piatich všetky ležali na východe krajiny.²⁹ Na čele týchto reformovaných zborov stálo 25 kazateľov a 2 kapláni.

Služobne najstarší farár Ladislav Šedivý navrhol personálne obsadenie seniorátu, na čelo ktorého nominoval humenského kazateľa Alexandra Böszörményiho, za svetských predstaviteľov okrem iných tam bol navrhnutý za poradného sudcu člen prešovského zboru dr. Tomáš Both. Nakoniec bol však za seniora zvolený bratislavský farár Bélo Szabó. Takéto riešenie však odmietli prijať slovenské zbory, ktoré boli vo väčšine a prostredníctvom Spolku slovenských reformovaných pod vedením farára Jána Baláža sa rozhodli vytvoriť tzv. Organizačný výbor (Szervezőbizottság), zložený z troch cirkevných a troch duchovných predstaviteľov, na vytvorenie cirkvi s organizačnou štruktúrou a jej akceptáciu v novom štáte. Paradoxne nový štát, kde mala vedúcu úlohu práve katolícka cirkev, sa postavil k danej veci pomerne pohotovo. Štát uznal organizačnú komisiu za legitímny orgán reprezentujúci reformovaných veriacich a dal súhlas na ďalšie organizačné kroky. V roku 1942 sa vytvorili dva senioráty: Užsko-laborecký na čele s Jozefom Ráczom, farárom z Vyšného Revištia, a Ondavsko-torýsky zastúpený bánovcekým farárom Jánom Tomašuľom.³⁰

Politické udalosti sa výrazne dotkli aj prešovského reformovaného zboru, dovtedajší farár Dezider Meško z Veľkej Idy už nemohol dochádzať, keďže Veľká Ida bola pričlenená k Maďarsku. Tak cirkevné povinnosti v rokoch 1938 – 1939 ako administrátor prebral vajkovský farár Alexander Kozár. Začiatkom decembra 1939 sa uskutočnila porada prešovských presbyterov, reagujúca najmä na novú politickú situáciu. Prítomní presbyteri súhlasili s potrebou zvolania generálneho konventu slovenskej reformovanej cirkvi, kde by sa zaujal jasný postoj k udalostiam, ako aj ďalšiemu fungovaniu samotnej cirkvi. Okrem toho presbyterstvo prijalo stanovisko, že prešovský reformovaný zbor bude naďalej patriť k maďarsky hovoriacim zborom a vyzvalo bratislavského farára Vojtecha Szabóa, aby zorganizoval maďarský reformovaný seniorát.

Presbyterstvo zboru taktiež vyjadrilo záujem o opätovné obsadenie miesta prešovského reformovaného farára a schválilo mu plat na úrovni z roku 1937, ale

²⁸ BUZA, Zs. *Dejiny Reformovanej kresťanskej cirkvi na (Česko)Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Dizertačná práca. Komárno : Univerzita Jánoša Selyeho, 2013, s. 45.

²⁹ Na západe to bolo zbory: Bratislava, Nitra, Horša, Bory, Zvolen. Na východe to boli tieto zbory: Prešov, Vajkovce, Bídovce, Svinica, Slanec, Bánovce nad Ondavou, Sečovce, Hradište, Humenné, Kožuchov, Malé Ozorovce, Lastomír, Nižný Žipov, Milhostov, Tušice, Bežovce, Vyšné Revištie, Jenkovce, Lučky, Stretava, Palín, Pinkovce, Blatná Polianka. BUZA, Zsolt. *Dejiny Reformovanej kresťanskej cirkvi na (Česko)Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Dizertačná práca. Komárno : Univerzita Jánoša Selyeho, 2013, s. 47.

³⁰ SOMOGYI, A. A szervező bizottság kezdete és vége. In *Reformácia v strednej Európe/Reformáció közép-Európában/Reformation in Mittel-Europa* II. Peter Kónya – Annamária Kónyová (eds.). Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2018, s. 242.

keďže to pokladalo za nedostačujúce, žiadalo od konventu príspevok vo výške 500 korún a keby to farár nedostal, tak zbor to mal kompenzovať aspoň čiastkou 100 korún. Následne 30. augusta 1940 sa uskutočnila v prešovskom zbore voľba nového farára. Táto voľba sa uskutočnila za prítomnosti sečovského farára Jána Jencsíka, ktorého touto úlohou poverilo predsedníctvo Organizačného výboru. Na voľby bolo zaregistrovaných 31 právoplatných voličov zboru. Za nového farára bol zvolený Alexander Brányik.³¹

Alexander Brányik sa narodil 2. marca 1910 v Čiernom Brode (okr. Galanta). Študoval na bratislavskom maďarskom gymnáziu, kde zmaturoval v roku 1928. Následne pokračoval v štúdiách na Reformovanej teologickej akadémii v Lučenci. Ako farár pôsobil v rôznych zboroch (Búč, Somotor, Hradište), pričom počas druhej svetovej vojny bol v poradí druhým stálym reformovaným farárom v Prešove, zároveň administroval zbory v Humennom a v okolí Michaloviec (Bajany, Maťovce), Somotore. Počas vojny za snažil pomáhať židovským obyvateľom ich krstením na reformovanú vieru. Za túto činnosť, ako aj činnosť v Zjednotenej maďarskej strane bol prenasledovaný a väznený. Od roku 1956 až do svojej smrti v roku 1980 pôsobil v obci Pataš (Pastúchy – Czilizpatas, okr. Dunajská Streda).³²

Počas jeho pôsobenia v Prešove sa bohoslužby konali v prvú a tretiu nedeľu do mesiaca vždy o 10. hodine. Na porade presbyterstva v novembri 1941 bol od súhlasený príplatok k platu farára v sume 1 560 korún, pričom z toho si musel hradiť kúrenie aj upratovanie bytu. Na tento účel slúžila miestnosť predtým využívaná na zborové porady. Veriaci platili cirkevnú daň v sume 50 korún. Žiaľ, toto sú posledné informácie o prešovskom zbore, pravdepodobne v dôsledku vojnových udalostí, alebo aj odchode farára Brányika prestal zbor fungovať a k obnoveniu jeho činnosti došlo až po vojne.

Prešovský reformovaný zbor prešiel dlhým a zaujímavým dejinným vývojom, ktorý môže byť vnímaný ako lakmusový papierik veľkých dejinných udalostí odohrávajúcich sa na našom území, či už v štáte nazývanom Uhorsko, Československá republika alebo vojnový Slovenský štát. Dejiny tohto zboru sú zaujímavé z viacerých dôvodov. Jednak vždy, keď zbor dosiahol vo svojom budovaní nejaký úspech, alebo bol na pokraji jeho dovŕšenia, zákonite zasiahli vyššie politické udalosti, ktoré začatý pozitívny vývoj zastavili. Napriek všetkým negatívam a tomu, že počet veriacich zboru kontinuálne klesal, jeho členovia, ale aj farári boli angažovaní v jeho budovaní a rozvoji. Práve medzivojnové obdobie predstavovalo v dejinách prešovského reformovaného zboru obdobie posledného rozkvetu, pretože aj napriek ťažkým podmienkam v novom československom štáte, sa reformovanej cirkvi ako takej, ale aj prešovskému zboru podarilo prispôbiť novej politickej realite a obnoviť svoju činnosť. Po ukončení druhej svetovej vojny sa síce podarilo zbor opäť obnoviť, ale jeho nasledujúci vývoj prebiehal už v neporovnateľne iných kvalitatívnych i kvantitatívnych rozmeroch ako v medzivojnovom období.

³¹ Zápisnica zboru vedená v rokoch 1904 – 1940.

³² Dostupné na internete: <http://adatbank.sk/lexikon/branyik-sandor/>.

HÁKOVÝ KRÍŽ VO SVEDOMÍ MLÁDEŽE NA SLOVENSKU V ROKOCH 1939 – 1945

Marek FATLA

The swastika in the conscience of youth in Slovakia in 1939-1945

The theme of the war Slovak State and its historical awareness is, in part of our society, viewed from the perspective that everything that appears national must in some way be protected by a kind of sacred inviolability. The aim of the paper is to use the comparative method to determine the basic differences between two at first glance similar organizations, the German Hitlerjugend and Slovak Hlinka Youth. The youth that was supposed to be the future of the Slovak nation was systematically shaped and its thinking transformed in accordance with the ideological image of the ruling party. The basic parallels, which are compared in the paper, are attitudes towards religion, namely Catholicism, the emergence of organizations themselves and the application of the "Fuehrer" principle.

Keywords: Slovak State, Hlinka Youth, ideology, „Fuehrer“, Hitlerjugent.

Roky 1939 – 1945 sú v slovenských dejinách zapísané ako obdobie ekonomickej prosperity a historicky prvej štátnej samostatnosti, ale aj nekonečnej biedy a teroru v podobe utláčania pre režim nepotrebných častí obyvateľstva a cieľovej ideologickej manipulácie. Práve toto obdobie, keď sa spoločnosť nachádzala vo vnútornej kríze, sa totalitnej ideológii a vodcom ponúka ako vhodný nástroj na uchopenie moci masu mladých ľudí, ktorá sa nechá ovplyvniť a podmaniť v najhlbšom princípe, vo svojom svedomí. Táto vedecká práca sa pokúsi porovnaním situácie na Slovensku a v Nemecku odhaliť hlavné nebezpečenstvá číhajúce na mladú generáciu zo strany ideologického režimu. Aj po 80 rokoch je idea bájnneho života za vojnového slovenského štátu stále živou súčasťou nášho ľudového i politického folklóru. A je paradoxné, že čím menej pamätníkov z tých čias ešte žije, tým je táto mytológia akoby vitálnejšia.

Slovenský historik Ivan Kamenec hovorí, že snaha Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (HSLS) ovládnuť celý verejný život v štáte sa prejavila vo vytváraní organizácií, medzi ktorými boli najdôležitejšie Hlinkova garda (HG) a Hlinkova mládež (HM). Tieto organizácie mali podporovať režim a jeho ideológiu vo veľkej škále spoločnosti, od rodičov až po deti.¹

Spor o ideológiu slovenského národného socializmu² sa odrážal aj na stránkach dobovej tlače či ľudových manifestáciách. Manipuláciu verejnej mienky

¹ KAMENEC, I. *Slovenský štát v obrazoch*. Praha : Ottovo nakladatelství, 2008, s. 41.

² Národný socializmus sa ako variant fašizmu usiloval v prvom rade o totálne ovládnutie spoločnosti. Národnosocialistický štát bral na seba úlohy akejsi druhej rodiny, ktorá sa stará o človeka od útleho detstva, a to nielen zavádzanými sociálnymi opatreniami, ale aj politickým formovaním. Jeho cieľom bolo vychovať nový typ politicky uvedomelého človeka, považujú-

umožňovala aj propagandistická literatúra. Ako uvádza A. Hruboň, o prvú odbornú systematizáciu náuky slovenského národného socializmu sa pokúsil až režimový ideológ, filozof a teológ Štefan Polakovič³ prostredníctvom publikácie *Slovenský národný socializmus. Ideové poznatky*. Na jednej strane Polakovič nemeckú koncepciu národného socializmu ako celok odmietol, ale akceptoval niektoré jej tézy a sympatizoval s prvkami ako vodcovský princíp, „ľudovosť štátu“ a obviňovanie židov z pauperizácie národa. Na druhej strane neprijal mýty nacistickej propagandy o krvnom a rasovom princípe či árijskej vyvolenosti.⁴ Polakovič sa teda stal po roku 1939 hlavným ideológom slovenskej štátnosti a jej apologetom (platilo to i v povojnovom období počas pôsobenia v exile). Polakovič sa v diele *K základom slovenského štátu*⁵ jednoznačne postavil za jeho vznik a ČSR označil za štát postavený na ideologickej fikcii, pretože zaniknutá republika nerešpektovala národnú individualitu Slovákov. V politickej rovine Polakovič považoval za absolútnu nevyhnutnosť transformáciu prezidentskej funkcie na vodcovskú. Vodca v Slovenskej republike nemal byť diktátorom podľa nemeckého vzoru, ale „*poslancom národa*“, človekom s najvyššími právami a povinnosťami v spoločnosti.⁶

Tiso ani náznakom nespochybnil úlohu Nemecka a Hitlerovu autoritu. Zdôrazňoval však, že nemecký národný socializmus nie je ani „*vývozným predmetom*“, ani podmienkou spojenectva s Nemeckom. Prihlásil sa k myšlienkovému dedičstvu A. Hlinku, k tradičnej orientácii HSLS na národný a sociálny rozmer politiky, na kresťanský solidarizmus.⁷ Do tohto svetla postavil riešenie židovskej otázky, ktoré obmedzoval na potrebu arizácie. Podľa tejto predstavy prvé miesto

ceho ideologické smernice za svoje základné a najnútornejšie životné pravdy. HRUBOŇ, A. *Ludácka čítanka*. Bratislava : Premedia, 2019, s. 191.

³ Ideológ a obhajca slovenskej štátnej samostatnosti. Autor filozofického výkladu udalostí z marca 1939, národnej politiky J. Tisu a jeden z hlavných tvorcov idey národného socializmu v prvej Slovenskej republike. Svoj priestor dostal najmä po salzburských rokovaníach v júli 1940. Angažoval sa v Hlinkovej mládeži a po boku hlavného veliteľa HM aj v Slovenskej pracovnej službe. Jeho sila spočívala v pere, myšlienke a rétorike: ideologické vedenie oddelenia národnej a politickej výchovy pri HVHM, písanie príspevkov do časopisov HM a mesačné prednášky v táboroch SPS. V roku 1939 pôsobil ako duchovný radca pri kurzoch vodcov Orlov HM. Od jesene 1941 sa stal vodcom Vyššej vodcovskej školy HM, viedol kurzy Vodcovských škôl HM, prednášal ideológiu a propagandu na mnohých školeniach vodcov, odborných referentov pri župných či okresných veliteľstvách HM a v mene HM viedol výpravy vodcov, športovcov a umelcov do Nemecka a Talianska. MILLA, M. *Hlinkova mládež 1938-1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008, s. 205.

⁴ HRUBOŇ, A. K problematike ideológie slovenského národného socializmu. In *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VIII; Od Salzburku do vypuknutia povstania*. Peter Sokolovič. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009, s. 27 – 28.

⁵ Dielo vydala Matica slovenská v roku 1939.

⁶ HRUBOŇ, A. Slovenský národný socializmus v koncepciách Štefana Polakoviča a Stanislava Mečiara (Dva návrhy posalzburského smerovania prvej Slovenskej republiky). In *Slovensko v rokoch neslobody 1938 - 1989 II. Osobnosti známe - neznáme*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2014, s. 24 – 25. ISBN:978-80-89335-64-0

⁷ PEKÁR, M. Štátna ideológia a jej vplyv na charakter režimu. In *Slovenský štát 1939 – 1945: Predstavy a reality*, Fiamová, Martina – Hlavinka, Ján – Schvarc, Michal a kol. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, s. 147 – 148.

v hierarchii hodnôt slovenského národného socializmu predstavoval Boh. V Tretej ríši boli základom rasa, pôda, práca, ríša a česť. Nemecký národný socializmus na rozdiel od toho slovenského odsúdil kresťanstvo ako náboženstvo pre slabých, nedôstojné vyššej rasy a považoval ho za rozkladné dielo židovstva. Ďalším špecifikom bolo vnímanie poslania národa. Nemecký pohľad na túto otázku bol jasný – vôľa po moci a ovládnutie iných národov. Z pochopiteľných dôvodov bolo nazeranie slovenskej strany úplne odlišné. Realizácia slovenského národa sa mala uskutočňovať prostredníctvom hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho rozvoja.⁸ Všetky „pokusy vyrastajúce z presvedčenia, že ľudskú existenciu je možné zvládnuť len z vlastnej sily, nakoniec viedli k totalitným režimom alebo kumulovaniu legislatívy kladením nových a nových hraníc proti vynaliezavosti ľudského egoizmu.“⁹ Posun od autoritatívneho k národnosocialistickému modelu režimu nebol badateľný len z vyjadrení politikov či tlače, ale prejavoval sa aj vo verejnom živote. Napr. zavedenie tzv. veľkého pozdravu.¹⁰ Revolučný národný socialisti stáli pred otázkou, ako vysvetliť pred verejnosťou vzájomnú zlučiteľnosť národného socializmu s princípmi kresťanskej viery. Sami si totiž uvedomovali protikresťanskú podstatu hitlerovského režimu.¹¹ Tiso sa dokonca vyslovil, že obsah národnosocialistickej ideológie korešponduje s učením pápežských encyklik.¹² M. Szabó poukazuje na to, že v prípade J. Tisa sa v slovenskom prostredí nedá hovoriť o fašistickom „vodcovi“ ani o štátostrane s masovou podporou, ba aj protižidovská politika vraj „vyplývala väčšmi z katolíckeho antijudaizmu než z rasového antisemitizmu“.¹³ Americký historik James Malice Ward v životopise

⁸ HRUBOŇ, A. K problematike ideológie slovenského národného socializmu. In *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VII; Od Salzburgu do vypuknutia povstania*. Peter Sokolovič. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2009, s. 27.

⁹ ŠOLTĚS, R. Vzdelanie a výchova k sociálnemu citeniu ako neustály zápas medzi hľadaním spravodlivosti a konfrontáciou sa s ľudskou hriechnosťou podľa sociálnej náuky Cirkvi. In *Theologos*, 2008, roč. XX, č. 1, s. 85. ISSN 1335-5570.

¹⁰ Od augusta 1940 sa v slovenskej politickej kultúre začali objavovať prvky, ktoré s národnou tradíciou nemali nič spoločné. Takýmto prvkom bol aj veľký pozdrav, ktorý sa stal oficiálnym pozdravom Hlinkovej gardy, ale prenikol aj do širšieho okruhu spoločnosti. Išlo v podstate o predpisovo upravené hajlovanie s vystretou pravou rukou a otvorenou dlaňou, zdvihnutou do výšky očí v kombinácii so zvolaním „Na stráž!“. Tento pozdrav nemal v slovenskom prostredí žiadnu historickú tradíciu a bol výslovne prebratý. Aj keď samotné zvolanie „Na stráž!“ bolo pôvodne pozdravom českej telocvičnej organizácie Sokol, ktorý od nej v roku 1934 prevzal Slovenský katolícky skauting. Konzervatívnejšou verziou bol tzv. malý pozdrav – zalomená pravá ruka s otvorenou dlaňou, zdvihnutá k pravému plecu. HRUBOŇ, A. *Ludácka čítanka*. Bratislava : Premedia, 2019, s. 167.

¹¹ Aj keď predstavitelia ako Vojtech Tuka alebo Alexander Mach mali k nemeckému modelu omnoho bližšie ako Tiso, a patrili k tzv. fašistickému krídlu, ktorého politiku sa snažili realizovať, prebiehala pacifikácia pomerne dosť pomaly. Môžeme tu hovoriť o dvoch politických líniiach: Tisovej, ktorá nadväzovala na tradičnú kresťanskú ľudácku politiku a jej ideologická koncepcia vychádzala zo slovenského nacionalizmu v jeho náboženskej podobe, a radikálne pronacistickej, z vulgarizovanej podobe kopírujúcej nacistický vzor. V podstate po celé obdobie existencie slovenského štátu dominovala Tisova, umiernennejšia koncepcia. DRÁBIK, J. *Fašizmus*. Bratislava : Premedia, 2019, s. 466.

¹² HRUBOŇ, A. „Národná revolúcia sa neskončila“. In *Historická revue*, 2019, č. 3, s. 17.

¹³ SZABÓ, M. „Klérofašizmus?“, katolicizmus a radikálna pravica v stredoeurópskom kontexte. In *Historický časopis*, 2017, roč. 65, č. 4, s. 682.

Jozefa Tisa používa pojem klerikálny fašizmus. Tiso podľa Warda nebol „klerikálny fašista“, ale „kresťansko-národný socialista“, keďže kolísal medzi inštaniami, ktoré mali legitimizovať jeho v istých obdobiach „revolučnú“, v iných zase umiernenú ideológiu a politickú prax. Ward zdôrazňuje kresťansko-sociálne východiská Tisovho svetonázoru, ktoré však jeho príklonom k nacionalizmu získali charakter a kvality „*národného socializmu*“ – teda ako alternatíva voči „*materialistickému*“ marxizmu, nie v rasistickom chápaní nemeckého nacizmu.¹⁴

Mládež v tomto prostredí bola, samozrejme, použitá na ten správny politický výtlak. V súvislosti s implementovaním ideológie slovenského štátu do výchovy mládeže prostredníctvom Hlinkovej mládeže (HM) ponúka Štefan Polakovič viacere možnosti. Odporúča vychovávať tzv. „*reálne osoby*“, ktoré „*budú vedieť počúvať pulz zákonov života a rozumu, ktoré sa nebudú nikdy nerozumne vzpievať skutočnostiam či duchovným, či hmotným, ale budú s nimi chladne rátať. Nepotrebuje donquijotov ani materialistických grobianov*“. Polakovič jasne odmieta akýkoľvek „*kozmpolitizmus*“, pretože, ako tvrdí, „*sme ľuďmi len natoľko, nakoľko sme Slovácki*“. Toto vyjadrenie by bolo možné interpretovať ako prejav extrémneho nacionalizmu, ak by hneď v ďalšej vete neakcentoval Boha ako najvyššiu hodnotu. Ďalej zdôrazňuje úctu k tradíciám, nakoľko „*národ bez tradície nie je národom (...), stratí legitímáciu svojho jestvovania*.“ Polakovič vyzýva k udržiavaniu národnej tradície prostredníctvom uctievania posvätných miest, „*na ktorých sa od nepamäti pohybovala slovenská noha*“. Jeho diela boli akousi ideologickou rukoväťou novej republiky a autor v nich definoval ideologické základy slovenského národného socializmu (resp. slovenského fašizmu, pretože Polakovič používal obidva termíny). Hovoril v nich aj o tradícii ako spojiť národa, pretože to mala byť tradícia, ktorá spájala mŕtvych, živých a nenarodených.¹⁵ Polakovič vo svojom diele *K základom slovenského štátu* pomenoval režim na Slovensku ako *kresťanský totalitarizmus*, ktorý sa považoval za alternatívu k individualizmu a nekresťanskému etatizmu. Ideový základ režimu mal však rešpektovať domáce tradície a nie mechanicky kopírovať zahraničné modely.¹⁶

Z uvedeného vyplýva, že slovenská politika mala inú paralelu vývoja a hodnotového nastavenia, ako to bolo v prípade tej nemeckej. Táto rozdielnosť sa musela prejavovať v jednotlivých oblastiach života. Jednou z nich bola aj mládež, združená najmä v organizácii *Hlinková mládež*. Pozrieme sa na jednotlivé diferencie, ktoré boli charakteristické pre prostredie slovenského štátu, ale neboli presnou kópiou nemeckého modelu.

Charakteristickým znakom fašizmu bolo, že mládež bola pre jeho ideológiu nielen jedným z možných zdrojov podpory, ale bola priam osou, okolo ktorej sa točili všetky jeho nádeje. Nacizmus chcel vytvoriť nového človeka, ktorého pova-

¹⁴ WARD, J. Jozef Tiso, Knez, politik, kolaborant. Praha : Slovart, 2018, s. 27.

¹⁵ LYSÝ, M. „I Svätopluk sa zaslúžil o Slovenský štát“. Používanie Stredovekých Symbolov v 20. a 21. storočí. In *Historický časopis*, 2015, roč. 63, č. 2, s. 334.

¹⁶ HRUBOŇ, A. Slovenský národný socializmus v koncepciách Štefana Polakoviča a Stanislava Mečiara (Dva návrhy posalzberského smerovania prvej Slovenskej republiky). In *Slovensko v rokoch neslobody 1938 - 1989 II. Osobnosti známe - neznáme*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2014, s. 25.

ha by bola bojovná, hrdinská a jeho vôľa by nepoznala prekážky. Preto sa musel obracať na tých, ktorých vôľa nestratila ešte svoju čistotu a vitalitu, to znamená na mládež. Podľa Hitlera jedine mládež bola schopná udržiavať fašistický ideál slobody a boja bez kompromisov a prízemných sebeckých záujmov moderného života.¹⁷ Mládežnícke organizácie riadené štátom patrili k najúčinnnejším prostriedkom upevnenia lojality národa k režimu a slúžili tiež na oslabenie a podkopanie tradičných autorít, akými boli školy, cirkev a rodina.¹⁸

Hitlerova pedagogika bola tvrdá a všetko slabé sa muselo vykoreniť. Chcel mládež násilnícku, pánsku, neohrozenú a krutú. Pre mládež bol kultovým obrazom krásny človek, ktorý je sám sebe pánom.¹⁹ „*Nie je úlohou národného štátu vypestovať kolónie mierumilovných estétov a telesných degenerátorov. Ľudský ideál nespočíva v počestnom malomeštiactve alebo v cudnosti starých paniien, ale vo vzdorovitom stelesnení mužskej sily a v ženách, ktoré privádzajú na svet mužov. ... Nakolko podporuje vedomie telesných schopností vlastný pocit odvahy a prebudenia útočného ducha, sa dá najlepšie overiť na armáde.*“²⁰

Katolícky základ Hlinkovej mládeže

Hoci Slovensko oficiálne prijalo národnosocialistickú orientáciu svojej politiky, jej základným princípom malo zostať kresťanstvo v znamení tézy „*nový názov – starý program*“. Štefan Polakovič chápal kresťanstvo ako zlučiteľné so slovenským národným socializmom, keďže ten údajne vyvierať z národnej tradície a kresťanské učenie nepopieral. Z nemeckého vzoru akceptoval len hospodársky a sociálny program, všeobecne však odmietal nekritické kopírovanie cudzích zložiek programu a ideológie bez uváženia a ohľadu na domáce pomery.²¹

V danom období mala najväčší vplyv na „budúcnosť slovenského štátu“, Hlinkova mládež. HM bola úzko prepojená s HSLS na spoločnom ideologickom základe a cez popredných predstaviteľov. Táto najmasovejšia mládežnícka organizácia zohrávala dôležitú úlohu v autoritatívnom systéme štátu a taktiež udržiavala kontakty s európskymi organizáciami mládeže hitlerovskej koalície. Predchodcom Hlinkovej mládeže boli katolícke oddiely skautov, ktoré sa začali organizovať v Čechách i na Slovensku.²² V roku 1928 sa sformovala v Bratislave organizá-

¹⁷ O'SULLIVAN, N. *Fašizmus*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002, s. 77 – 78.

¹⁸ BESSEL, R. *Nacizmus a vojna*. Bratislava : Slovart, 2006, s. 63.

¹⁹ FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 287.

²⁰ HITLER, A. *Mein Kampf*. Havlíčkov Brod : Naše vojsko, 2016, s. 315.

²¹ HRUBOŇ, A. Slovenský národný socializmus v koncepciách Štefana Polakoviča a Stanislava Mečiara (Dva návrhy posalzberského smerovania prvej Slovenskej republiky). In *Slovensko v rokoch neslobody 1938 - 1989 II. Osobnosti známe - neznáme*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2014, s. 28.

²² Na Slovensku sa o vznik prvých oddielov katolíckych skautov usilovali predstavitelia katolíckej inteligencie už od r. 1922. Samostatné sformovanie organizačnej základne Slovenských katolíckych skautov sa začína od 1. januára 1928, kedy kaplán blumentálskej farnosti v Bratislave Jozef Lukačovič pod patronátom slovenského katolíckeho kruhu založil prvý oddiel Slovenských katolíckych skautov. MILLA, M. *Hlinkova mládež 1938-1945*, Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008, s. 13.

cia Slovenských katolíckych skautov, ktorá vytvorila prvý oddiel. V nadväznosti naň sa začali vytvárať ďalšie i v iných mestách. Cieľom skautských spolkov bolo združovať mládež bez zásahov či podpory politických strán. Čo možno badať na tom, že členmi boli predstavitelia rôznych strán, s odlišnými názormi a presvedčením. Ústredie slovenských katolíckych skautov (ÚSKS) počas svojej činnosti naviazalo bohatú spoluprácu s mnohými organizáciami pôsobiacimi doma i v zahraničí. Bolo prijaté do Zväzu junákov skautov Republiky Československej, okrem toho bolo členom Matice slovenskej, Osvetového zväzu pre Slovensko, Slovenskej ligy, ba kooperovalo s Abstinenčným zväzom. Hlavnou úlohou spolku bola snaha o prehĺbenie nábožensko-mravnej výchovy, povznesenie duchovnej a telesnej sily, čo sa malo dosiahnuť organizovaním skautskej činnosti.²³ Do roku 1938 bolo na Slovensku viacero skautských spolkov, avšak po zmene na politickej scéne nastala zmena i v tejto sfére. Všetky skautské spolky, okrem Slovenských katolíckych skautov (SKS), boli zrušené a vymazané, ich majetok pripadol po vytvorení HM práve jej. Všetky úlohy, ktoré plnili pripadli garde, a tá sa stala jedinou polovojenskou a telovýchovnou organizáciou.²⁴ Z vyhlásení vedúcich predstaviteľov režimu, výchova mládeže mala byť postavená na úplne iných hodnotách, ako tomu bolo za prvej ČSR. Branné mládežnícke organizácie za prvej ČSR boli v tejto súvislosti vykresľované ako prostriedok odnárodňovania slovenskej mládeže, keď znemožňovali uplatňovanie „*zdravého národného a kresťanského programu v jej výchove*“. Toto proklamoval aj šéf úradu propagandy Karol Murgaš: „*Nestrpíme medzi sebou ani pohanov, ani ateistov, lebo tak nás učili naši otcovia, že človek ktorý neverí v Boha, neverí v nič, teda ani vo víťazstvo slovenského národného socializmu.*“²⁵ Aj podľa neskoršieho zborového veliteľa HM Alojza Maceka²⁶ „*československé úrady a internacionálne-liberalistické kruhy znemožňovali organizáciu obrancov slovenských záujmov*“.²⁷ V tejto súvislosti sa zdôrazňovali problémy, s ktorými sa stretávali branné organizácie pracujúce „v duchu Hlinkovom“ – Slovenskí katolícki skauti a jednota Orla²⁸, ktoré museli „*zápasit*

²³ MILLA, M. *Hlinkova mládež 1938-1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008, s. 14 - 17.

²⁴ Nariadenie Vlády Slovenskej krajiny 70/1938 o schválení stanov Hlinkovej gardy, rozpustení telovýchovných spolkov a o majetku týchto spolkov. In *Úradné noviny*, 1938, roč. XX, č.66.

²⁵ MURGAŠ, K. Z reči šéfa úradu propagandy Karola Murgaša na Branisku. In *Stráž*. 1940/41, č. 3 – 4, s. 81.

²⁶ Po vyhlásení autonómie a vzniku Slovenskej krajiny na jeseň 1938 zohral Alojz Macek významnú úlohu v organizovaní Hlinkovej mládeže. Od 7. decembra 1938 začína spolu s bývalým krajským náčelníkom SKS J. Dafčíkom budovať sieť a štruktúru HM, dňa 11. 2. 1938 ho hlavný veliteľ HG vymenoval do funkcie zástupcu zborového veliteľa HM a začiatkom mája 1938 vymenil na poste zborového vodcu HM Jána Dafčíka. Od 9. 8. 1940 po vymenovaní najvyšším veliteľom HM predsedom HSLS a prezidentom republiky J. Tisom zastával funkciu hlavného veliteľa HM. Okrem svojej pôsobnosti v HM jeho práca zahŕňala tieto úseky verejnej správy: bol zástupcom predsedu a neskôr aj predsedom Krajskej ústrednej starostlivosti o mládež, hlavným veliteľom Slovenskej pracovnej služby (od mája 1942), podpredsedom Slovenského Červeného kríža (od 1943) a v roku 1944 sa stal komisárom vnútornej verejnej správy. MILLA, M. *Hlinkova mládež 1938-1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008, s. 204.

²⁷ MACEK, A. *Hlinkova mládež*. In *Nové Slovensko*, 1940, roč. 2, č. 3-4, s. 50.

²⁸ Katolícka mládežnícka telovýchovná organizácia podporovaná katolíckou cirkvou a ľudáckym režimom. Prvá jednota Orla vznikla na Slovensku v roku 1919. Starostom Orla bol An-

s prekážkami československy orientovaných súperov“. V porovnaní s týmito skutočnosťami sa nová organizácia HM vykresľovala ako základ jednoliatej uvedomelej spoločnosti. Jej cieľom malo byť pomôcť škole vychovať novú, nacionálne citiacu generáciu, teda „dobrú stráž národa, vlastne frontu strážcov a bojovníkov, priekopníkov za lepšiu budúcnosť, ináč rečeno priebojných, charakterných občanov“.²⁹ Celá práca Hlinkovej mládeže mala byť vedená duchom disciplíny, vernosti, obetavosti, úprimného priateľstva. Disciplína nemala byť umelá, navonok udržiavaná, ale mala vyplývať z vnútra, zo sebavedomia a sebaovládania. Na ideovú stránku výchovy kládol dôraz tiež J. Tiso: „Musíme našej mládeži vrátiť ideály, aby sa mala okolo čoho vyvíňať. Bez ideálov môže rásť strom, ale nemôže bez ideálov vyrastať a mohutnieť ľudský slovenský duch. Ideály, to je tá chrbtová kosť, okolo ktorej sa budú vyvíjať ďalšie buňky, aby z nich potom vyrástol skutočný šlachetný charakter, slovenský duch. Vráťte teda mládeži jej ideály, ktoré jej patria. Lebo mládež bude len vtedy mládežou s ohňom v očiach, s tvrdou päsťou a so svetlom v rozume, keď bude mať vysoké ideály...Ideály tieto sú: veriť v Boha, veriť v duchovné hodnoty, veriť v autoritu ako potrebný princíp spoločenskej organizácie slovenskej a veriť v kresťanskú, nerozlučne jednotnú rodinu slovenskú, z ktorej má vychádzať zdravá mládež!“³⁰

Nemenej dôležitým bolo aj zdôrazňovanie, že HM nie je novou organizáciou, ale práve naopak, bola tu už dávno v podobe Orlov a neskôr Katolíckych skautov, od ktorých bol prevzatý aj pozdrav „Na stráž!“ a už tradične pestovaný „duch brannosti, správneho vlastenectva a najmä duchovná a telesná príprava“. Práve skautskí pracovníci mohli po vyhlásení autonómie Slovenska prevziať organizovanie celej slovenskej mládeže, keďže sa ako prví prihlásili „do služieb národa, bez výhrad a uvažovania, akoby len boli čakali na tento okamih“.³¹ Avšak akýkoľvek majetok skautských organizácií prešiel do vlastníctva Hlinkovej mládeže nariadením hlavného veliteľa HG Alexandra Macha zo dňa 3. mája 1939. V článku *Preberáme dedičstvo slovenského Orla* je informácia o predchodcovi HM: „(...) aj Hlinkova mládež mala svojich predchodcov. Sú to naše spolky mládeže, ktoré od samého skončenia svetovej vojny pracovali a víťazne bojovali po boku Andreja Hlinku. Najznámejší a najväčší z týchto spolkov bol Orol.“ Článok upozorňuje na Orlov slovenský pôvod, určite nie český, „lebo z Česka donášali svoje spolky ľudia ducha protináboženského.“ Autor porovnáva základnú ideu Orla a Sokola: „Ale, tak ako v Sokole vedľa telocviku vstrekovali do dobromyseľných slovenských duší nebezpečného ducha, tak aj v Orle, pôsobili zasa v smere katolíckom a slovenskom.“ V závere sa zdôrazňuje, že HM nie je teda novou organizáciou, ale „pokračovateľkou Orla.“³² V slovenskom štáte od Orla, Katolíckych skautov až po Hlinkovu mládež máme možnosť pozorovať silné napojenie na katolícku

drej Hlinka. Orol vznikol ako obdoba Sokola, považovaného za nástroj českého nacionalizmu, po tom, čo sa Sokol rozišiel s katolíckou cirkvou kvôli úcte k Husovi. WARD, J. M. *Jozef Tiso; Kňaz, politik, kolaborant*. Praha : Slovart, s. r. o., 2018, s. 91.

²⁹ Hlinkova mládež, budúcnosť národa. In Slovák, 14. 10. 1939, s. 4.

³⁰ TISO, J. In *Nové Slovensko*, 1940, roč. 2, č. 3-4, s. 48.

³¹ Odstúpili sme – tu sme! In *Nová mládež*. 1939, roč. 1, č. 3-4, s. 54.

³² IZAKOVIČ, A. *Preberáme dedičstvo slovenského Orla*. In *Nová mládež*. 1939, roč. 1, č. 3-4, s. 55.

cirkev a jej hierarchiu. Predchodcovia HM boli z prostredia kresťanského a aj samotná HM si zachovala túto svoju tradíciu. Vidíme tu väčšinu vládnych predstaviteľov, počnúc prezidentom Jozefom Tisom, ako vytrvalo obhajujú pravú vieru, aj keď ich konanie je poznačené vplyvom veľkého vzoru, Nemecka.

I keď Hitler predpokladal, že kresťanské dogmy ustupujú vedeckému pokroku a že kresťanstvo prežíva kolaps mravnej moci náboženského presvedčenia, sily kresťanskej viery sa predsa len obával a svoju pozornosť zamerlal tiež na získanie vplyvu v cirkvách. Katolíci sa nachádzali aj na vyšších miestach nacistickej strany a rovnako tak aj v Hitlerjugend (HJ).³³

Po svojom uchopení moci, vo svojom vládnom prehlásení z 1. februára 1933 okrem iného slávnostne vyhlásil, že vezme pevne pod ochranu kresťanstvo ako základ všetkej morálky a rodinu ako základnú bunku národného a štátneho tela. Boj vyhlásil len anarchizmu a komunizmu.³⁴ Na jednej strane výslovne uznal kresťanské cirkvi ako najdôležitejšie faktory zachovávanía národného rázu, ale práve tým sa ich pokúsil získať pre službu národnej ideológii, ktorá obsahovo odporovala kresťanskému posolstvu.³⁵ Dôkazom uznania, alebo skôr predstieraného uznania katolicizmu v Nemecku malo byť ratifikovanie konkordátu s Vatikánom 20. júla 1933.³⁶ Celá Hitlerova prokatolícka rétorika slúžila k tomu, aby získal čas a vrazil klin medzi stranu Centra³⁷ a episkopát. Čas potreboval, aby sa on a jeho vláda etablovali a získali katolíckych voličov. Neustále zdôrazňoval, že chce cirkvi dať to, čo potrebuje, a za to sa má cirkev vzdať akéhokoľvek zastúpenia v politike.³⁸

Samotný postoj Nemecka ku kresťanstvu môžeme nájsť vo vyjadreniach straníckeho ideológa a pôvodcu teórie o rasovej nadriadenosti árijcov Alfreda Rosenberga, ktorý sa usiloval o oživenie „staronového germánskeho náboženstva“, ktoré bolo úplne podriadené obnove nordickej rasy a jej nadvlády nad nižšími plemenami. Podľa neho je história Európy už od úpadku Ríma jedným veľkým zápasom medzi rasami, a to rasou nordickou a rasovo nevyhraneným pozostatkom padlého Ríma. Tradičné kresťanstvo bolo znehodnotené už vo svojich počiatkoch židmi, ktorí si ho prispôsobili tak, aby vyhovovalo ich zámerom. Keď začalo moderné kresťanstvo ako použiteľný nástroj na ovládanie nežidov zlyhávať, moderné židovstvo našlo náhradu v bolševizme. Úlohou novej cirkvi bude obnoviť náboženstvo germánskeho stredoveku. Dvadsať storočie podľa neho malo priniesť nové kresťanstvo, novú germánsku vieru.³⁹

³³ KATUNINEC, M. *Fašizmus národný socializmus a komunizmus*. Bratislava : Veda, 2009, s.218 – 219.

³⁴ FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 286.

³⁵ ELIADE, M. *Dejiny náboženského myšlení IV*. Praha : Oikymen, 2008, s. 457.

³⁶ Touto dohodou bola zaručená sloboda katolíckeho vyznania v Nemecku a cirkvi bolo priznané právo spravovať svoje vlastné záležitosti.

³⁷ Strana Centrum bola hlavnou stranou reprezentujúcou politicky katolicizmus v Nemecku. Vznikla v roku 1870. Medzi hlavné rysy politiky Centra patrila odpor proti pruskému centralizmu a obrana záujmov katolíckej cirkvi. Strana mala konzervatívny charakter.

³⁸ FRANZEN, A. *Malé dějiny církve*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 287.

³⁹ GREGOR, A. J. *Totalitarizmus a politické náboženství*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultúry, 2015, s. 267 – 270.

Tu prišli vhod cirkevné organizácie a spolky, ktoré združovali mnoho mládeže. 19. novembra 1935 obsadilo gestapo ústredie katolíckej mládeže v Düssel-dorfe a po prehliadke ju celú uzavrelo. Krátko na to bolo pozastavené vydávanie katolíckeho mládežníckeho časopisu Michael, ktorý vychádzal v tridsaťtisícovom náklade. Hnutie katolíckej mládeže bolo funkčné ešte tri roky, ktoré boli poznamenané pravidelnými pouličnými stretmi s HJ. V tejto dobe sa pod silným nacistickým tlakom rozpadli aj ďalšie skupiny mládeže. Do šiestich mesiacov od Hitlerovho prevzatia moci bolo takto ukončených alebo zlúčených s HJ⁴⁰ viac než dvadsať mládežníckych spolkov, ktoré predstavovali väčšinu nemeckých mládežníckych organizácií, a to náboženských i politických. Niektoré sa rozpadli, iné sa podvolili diktátu nacistov.⁴¹

V budovaní HJ na základoch rozpustených alebo nasilu zlúčených spolkov, ktoré boli zväčšia kresťanské, vidíme veľkú podobnosť práve so slovenským prostredím.

V Nemecku, ktoré bolo pre slovenskú HM predpokladaným vzorom, po troch rokoch od prevzatia moci nacistami v roku 1933 nastal vhodný čas pre uzákonne-nie povinného vstupu mládeže do HJ. Zákon z 1. 12. 1936 nariadovel, že všetka nemecká mládež bude organizovaná výlučne v HJ a vzdelávaná po stránke telesnej, duševnej i morálnej v duchu nacionálneho socializmu. Práve z tohto dôvodu nastal značný nárast členskej základne. Ďalším faktorom bolo prenasledovanie rodičov v podobe vyhrážok pokutami, dlhodobým väznením či odobratím detí, ak im zakázu zúčastňovať sa povinných schôdzí HJ. Podoby perzekúcie boli uvedené až v druhom nariadení z marca 1939 týkajúceho sa implementácie zákona o HJ, ktoré vyslovene zaväzovalo všetkých mladých ľudí slúžiť v HJ od svojich 10 do 19 rokov.

Pohľadom na vývoj slovenskej HM vidíme ďalšiu analógiu, a to v otázke vstupu do tejto organizácie. Ako uvádza M. Milla, vstup do HM bol od októbra, resp. decembra 1938 dobrovoľný. Od septembra 1939 sa však členstvo malo stať povinným pre chlapcov vo veku 6 až 18 rokov, čo aj ustanovilo nariadenie č. 220/1939.⁴² Dňa 21. decembra 1939 bolo prijaté nové nariadenie č. 310/1939 Sl. z. o Hlinkovej garde s mocou zákona, ktorým sa zmenil povinný vstup do HG, resp. HM na dobrovoľný. Podobne ako v nacistickom Nemecku bol pre vstup do HM využívaný spoločenský nátlak. Členovia HM mali vo verejnom živote rôzne výhody, ako napr. úrazové poistenie, zľavy na vlakovú dopravu či nosenie rovnošaty, ktorú mohol nosiť jedine člen HM s platnou legitimáciou.⁴³ Definitívne postavenie a úlohy HM ustanovil v júli 1940 zákon č. 166/1940 Sl. z. o HG a HM.

⁴⁰ Jednotlivé spolky boli buď pod nátlakom, alebo dobrovoľne včlenené do HJ. To malo za následok, že členská základňa z roku 1932 ktorú tvorilo 107 956 členov, sa v roku 1933 vyšplhala na 2 292 041 členov, a tento nárast pokračoval až do roku 1939, kedy členskú základňu HJ tvorilo 7 287 470 osôb. RALPHOVÁ-LEWISOVÁ, B. *Hitlerova mládež*. Kráľovské Vinohrady : Svojtka a Co., 2001, s. 37.

⁴¹ RALPHOVÁ-LEWISOVÁ, B. *Hitlerova mládež*. Kráľovské Vinohrady : Svojtka a Co., 2001, s. 36.

⁴² MILLA, M. *Hlinkova mládež 1938 – 1945*. Bratislava : ÚPN, 2008, s. 54.

⁴³ Sborový vodca oznamuje. In *Nová mládež*. 1939, roč. 1, č. 3-4.

Dostala tak zákonný podklad ako samostatná právnická osoba. Zo zákona mala určené poslanie:

- a) „*Vychovávať slovenskému štátu a národu oddaných vlastencov v duchu kresťanských zásad.*
- b) *Vykonávať brannú výchovu a spolupôsobiť pri predvojenskom výcviku a výcviku pre pomocnú službu na obranu štátu podľa platných predpisov.*
- c) *Byť nápomocnou právnymi predpismi na to určeným organom pri udržovaní verejného poriadku a verejnej bezpečnosti...*
- d) *Pestovať telesnú výchovu, šport, zdatnosť ducha a kamarátstva.*
- e) *Plniť ďalšie úlohy, ktoré jej zveria osobitné právne predpisy.*“⁴⁴

Okrem toho sa HM vyňala z organizácie HG a stala sa samostatnou organizovanou zložkou HSLS, rovnocenne postavenou s HG. Hlinkova mládež ako celok sa rozdelila na 2 zbory: prvý zbor HM-M tvorili 6- až 20-roční chlapci aj so svojimi činovníkmi. Druhý zbor HM-D tvorili 6- až 20-ročné dievčatá aj so svojimi činovníčkami. Na čele jednotlivých zborov stál zborový vodca HM a zborová vodkyňa HM.⁴⁵

Vidíme, že slovenská HM budovaná po vzore HJ, mala vo svojich základných rysoch viacero rovnakých metód. V čom sa však nemecká HJ diametrálne líšila od HM, bol jej prístup ku katolíckej cirkvi. Prepojenosť ľudáckych stranických organizácií na kresťanstvo sa okrem smerníc, stanov a zákonov prijatých v súvislosti s HM prejavila vo vytvorení funkcie duchovného radcu, ktorý mal na starosti mravnú a náboženskú výchovu v HM.⁴⁶ Zborovým duchovným radcom HM-M bol Alexej Izakovič a pre HM-D Jozef Hlavatý. A. Izakovič sa k funkcii duchovného radcu vyjadril v časopise Stráž nasledovne: „... HM môže sa stať predĺženou rukou pastoračnej práce každého kňaza, pokiaľ je táto kňazská práca kresťanská (katolícka alebo evanjelická) a slovenská.“⁴⁷ Základnú štruktúru HM tak tvorili vodcovia a členovia bývalého skautského spolku, predovšetkým katolíci. Tento fakt odlišoval HM od zahraničných spolkov združujúcich mládež a zároveň nepodľahla ideologickým myšlienkam o národnom socializme v takom rozsahu, ako to bolo v Hlinkovej garde. Prihliadanie na náboženské hodnoty a dôležitosť duchovnej služby v HM bolo v priamom rozpore so snahami a ideovou podstatou nemeckej HJ, ktorej hlavným cieľom bolo úplne vytlačiť náboženskú dimenziu z organizácie a výchovy mládeže.⁴⁸

Slovenská mládež vstupovala do jednotlivých zborov s prisahou na perách. Každá veková skupina mala svoju prisahu, i keď obsahovo takmer totožnú.⁴⁹ Re-

⁴⁴ MACEK, A. Hlinkova mládež. In *Nové Slovensko*, 1940, roč. 2, , Slovensko – obrazový dodatok k 2. ročníku.

⁴⁵ MILLA, M. *Hlinkova mládež 1938-1945*. Bratislava : 2008, s. 68.

⁴⁶ MILLA, M. *Hlinkova mládež 1938 – 1945*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 181.

⁴⁷ IZAKOVIČ, A. Oltárny bratia! In *Stráž*, 1939, roč. 1, č. 1 – 2, s. 4.

⁴⁸ MILLA, M. *Hlinkova mládež 1938 – 1945*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008, s. 113.

⁴⁹ Pri vedení a výchove detí, boli chlapci aj dievčatá rozdelení do troch vekových kategórií. Chlapci boli rozdelení na vĺčatá (6 – 11 rokov), orlov (11 – 16) a junákov (16 – 20). Vekové kategórie dievčat zodpovedali ich rýchlejšiemu dospievaniu: víly (6 – 10 rokov), tatranky (10 – 15) a devy

ligiozita slovenského prostredia sa prejavila aj v tejto oblasti. Najmenšie vlčá sľubovalo, že „s pomocou Božou budem sa usilovať byť verným a poslušným Bohu, národu a rodičom, zachovávať vždy zákon vlčat a zásady haemistov⁵⁰, urobiť každý deň niekomu nejakú radosť“. Junák, ako najstarší haemista, už sľuboval „na svoju česť, že sa s pomocou Božou vynasnažím ako najlepšie viem, na stráži záujmov vlasti a viery verne a pevne stáť, príkladom svojím svietiť, junácku službu konať podľa rozkazu hlavného veliteľa...“⁵¹ Z uvedených prísah vyplýva, že slovenským špecifikom pre vstup do štátnej mládežníckej organizácie bola jednota viery a lásky k vlasti, ktoré boli už od najútlejšieho veku vštepované slovenskej mládeži. Často sa však používali (či zneužívali) na ospravedlnenie všetkých známych zlyhaní režimu. Možno konštatovať, že cieľom HM bolo dopĺňať výchovno-vzdelávací proces, ktorého cieľom bol na jednej strane zbožný a poslušný kresťan, naplnený úctou k autoritám a nadriadeným, na druhej nacionalizmom predchnutý jedinec, pre ktorého sa vlastný štát stane za každých okolností najvyšším zákonom.

Vodcovský princíp a formovanie mládeže

Jeden z vedúcich katolíckej duchovnej správy v Hlinkovej garde, Karol Körper⁵² na základe slov z Listu svätého apoštola Petra⁵³ o podriaďovaní sa každej ľudskej ustanovizni ako Bohu žiadal, aby sa gardisti bezvýhradne podriadili autorite svojich veliteľov a pokorne ich poslúchali. Pokora je tu chápaná ako disciplína, nie slabosť. Získava tu mužský heroický nádych, podrobuje veriaceho autorite a oduševňuje ho v boji proti autorite.⁵⁴

Štefan Polakovič v otázke vodcovstva národa mal pomerne jasno. Nedefinoval ho len vo všeobecnej rovine na úrovni teoretických poučiek, ale za jediného možného lídra označil nositeľa Hlinkovho odkazu, stelesneného v predsedovi HSLS a prezidentovi Jozefovi Tisovi. Akékoľvek tendencie protiviť sa Tisovej politike definoval ako „nedisciplinovanosť a osobníckarské chuťky, ktoré národu prospieť

(15 – 20 rokov). Sedem chlapcov na čele s vodcom tvorilo družinu, 3 družiny na čele s vodcom a duchovným radcom vytvárali čatu HM-M. Sedem dievčat na čele s vodkyňou vytváralo rodinu, 3 rodiny s vodkyňou a duchovným radcom tvorilo oddiel HM-D.

⁵⁰ Haemista – takto sa všeobecne nazýval člen hlinkovej mládeže.

⁵¹ In *Nová mládež*, 1939, roč. 1, č. 1, s. 23.

⁵² V roku 1932 sa stal kanonikom Bratislavskej kapituly a v roku 1939 farárom a dekanom v Bratislave. V decembrových voľbách 1938 do Snemu Slovenskej krajiny bol zvolený za poslanca, kde sa zapojil ako člen aj do práce kultúrneho výboru snemu. Dňa 1. 10. 1939 bol vymenovaný za prednostu cirkevného odboru ministerstva školstva a národnej osvety. V rokoch 1939 – 1940 pôsobil v dozornom výbore Tatrabanky. V rokoch 1936 – 1939 písal úvodníky do denníka Slovenská pravda a v tomto období pôsobil aj ako šéfredaktor tohto listu. Prvé roky Slovenskej republiky sa angažoval aj v denníku Slovák. Do novín písal pod značkou dr. k. k. Bol členom tej skupiny vedenia katolíckych skautov na čele s J. Dačíkom, ktorí sa korporatívne prihlásili do Hlinkovej mládeže. V roku 1938 vstúpil do HSLS, v ktorej sa stal členom kultúrnej komisie. 15. decembra 1938 ho hlavný veliteľ HG Karol Sidor poveril vedením katolíckej duchovnej správy v HG. Po júni 1941 (medzník – napadnutie ZSSR) prešiel do politickej pasivity. MILLA, M. *Hlinkova mládež 1938 – 1945*. Bratislava : ÚPN, 2008, s. 208.

⁵³ Porov. 1. list apoštola Petra 2. kap, 13 – 20.

⁵⁴ SZABO, M. *Klérofašisti*. Bratislava : Slovart, 2019, s. 72.

nemôžu, a preto si ich národ nepraje“.⁵⁵ Karol Körper sa v časopise *Slovenská pravda o Tisovi ako vodcovi vyjadril*: „*My dnes ideme za rozkazmi dr. Tisu ako dobre organizovaná garda, nepýtame sa prečo a začo. Máme v ňom slepú dôveru, ako ju má človek, ktorý si sadne na dobrý vlak. Nemusí sa dívať dopredu, môže mať oči aj zavreté, lebo vie, že vlak ide dopredu na dobrej ceste a že cestovatelia idu k cieľu.*“⁵⁶ Tieto myšlienky boli určite implementované aj vo výchove mládeže, nakoľko sa K. Körper aktívne zapájal do výchovy v Katolíckom skautingu a neskôr v HM.

O úplnom nastolení vodcovského princípu na Slovensku môžeme oficiálne hovoriť po prijatí zákona č. 215/42 Sl. z. Predseda štátostrany J. Tiso sa oficiálne stal aj vodcom národa.⁵⁷ Rozhodnutia prijímal sám, respektíve v úzkom kruhu vedenia strany a delegoval tento autoritatívny princíp aj na nižšie stranické kádre.⁵⁸

Uplatňovanie vodcovského princípu vo výchove mládeže plnilo úlohu spoločného nasmerovania k jednému cieľu prostredníctvom jediného prostriedku, ktorého stelesnením bol vodca.

V Nemecku, sa podľa Hitlera, všetka mládež okrem výchovy doma a v škole mala vychovávať v Hitlerjugend. A to fyzicky, intelektuálne a morálne v duchu nacionálneho socializmu, aby slúžila národu a spoločnosti. Pápež Pius XI. v encyklike *Mit brennender Sorge*⁵⁹ pripomína rodičom ich výchovné povinnosti, keď hovorí: „... *Dbajúci rodičia majú najprednejšie a pôvodné právo určovať výchovu dietok, ktoré im daroval Boh, v duchu pravej viery a v zhode s jej zásadami a predpismi.*“⁶⁰ Praktiky režimu boli v tomto prípade maximálne odlišné. Nacistická mládež, bola vychovávaná tak, aby milovala svojho blízkeho árijca a všetkých cudzincov vyradila z komunity, v ktorej platili zákony mravnej reciprocity. Minister vnútra Wilhelm Frick ohlásil v roku 1933 nacistické ciele v tejto oblasti pomerne jasno: „*Prvou úlohou školstva je vychovať mládež pre službu štátu v duchu nacionálneho socializmu.*“ Školstvo musí zakročiť proti individualizmu a súpereniu medzi árijskými spolubratmi tak, aby celý štát dokázal ako

⁵⁵ POLAKOVIČ, Š. *K základom slovenského štátu* : Matica slovenská, 1939, s. 127 – 128.

⁵⁶ Dr. k. k.: Vodcovstvo. In *Slovenská pravda*, 6. 9. 1939, s. 1.

⁵⁷ Tu stojí za zmienku, že pred rokom 1939, J. Tiso nemal za sebou silný životný príbeh, ako to bolo v prípade A. Hlinku. V predchádzajúcich režimoch nebol za svoje názory alebo aktivity väznený, voči žiadnemu režimu sa nesprával nelojálne a po vstupe do vrcholnej politiky mal povesť konštruktívneho diplomata. Ľudácky režim, ale potreboval kult vodcu a napriek minulosti sa Tisova osobnosť na túto rolu úplne hodila. Používal autoritu v strane a pomerne veľkej časti slovenskej spoločnosti, mal charizmu, vedel dobre rečniť a hlavne miloval politiku a sám seba rád videl v pozícii lídra. HRUBOŇ, A. *Ľudácka čítanka*. Bratislava : Premedia, 2019, s. 125.

⁵⁸ SZABO, M. *Klérofašisti*. Bratislava : Slovart, 2019, s. 64 – 65.

⁵⁹ Dňa 20. júna 1933 bol s Nemeckom uzavretý konkordát. Samozrejme, že Hitler nemienil túto dohodu plniť, a tak sa už o rok neskôr pápež sťažoval nemeckej vláde ohľadom hrubého porušovania náboženských práv v Nemecku. Náprava však neprišla, a tak Pius XI reagoval na túto situáciu encyklikou *Mit brennender Sorge*, ktorú vydal 14. marca 1937. Hlavnou myšlienkou tu bolo priame odsúdenie nacistickej mentality ako novopohanskej modloslužby, ktorá povyšuje rasu a národ na najvyššiu normu všetkých ostatných, dokonca aj náboženských hodnôt. Encyklika bola vytlačená na území Nemecka, aby nebola zabavená skôr, ako by sa tam dostala.

⁶⁰ PIUS XI. *Mit brennender Sorge*, 9. In *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2008, s. 160.

jeden muž bojovať proti rasovému ohrozeniu. Osud jednotlivca tu nezohrával žiadnu rolu, lebo najdôležitejší bol osud celého národa.⁶¹ Sociálna filozofia národného socializmu oproti každej podobe individualizmu uprednostňovala komunitu. Podľa zidealizovaného názoru jednotlivec v Hitlerovom Nemecku mohol byť slobodný vo svojom rozhodnutí nasledovať vodcu, obetavý vo svojom konaní a verný vo svojich spôsoboch, lebo všetky tieto podoby správania sú v súlade s jeho vnútornou podstatou.⁶² Dôstojnosť človeka sa tu chápe ako „*relácia k vlastnej osobe, ako aj k nejakej skupine*“, s ktorou sa jednotlivec následne stotožňuje. V tomto prispôsobení sa skupinám je dôležité „*osobné ohodnotenie seba samého, ktoré sa zakladá na prežití svojej hodnoty a všimnutie si pozitívneho obrazu seba samého*“. Zároveň, tento pozitívny obraz seba samého ma za dôsledok „*že človek sa stáva odolným na všetké formy manipulácie a zotročenia. Má taktiež vplyv na dávanie si rady v ťažkých situáciách. Dôstojnosť predpokladá pocit vnútornej slobody, uvedomovanie si subjektivity aj zodpovednosti*“.⁶³ Prežitie samotnej totalitnej ideológie súviselo aj s tým, že vysoko postavení ľudia neboli odvážni sa postaviť ideologickej mašinérii. Neboli slobodní od svojho strachu a mnohým poskytovala spolupráca s režimom výhody.

Jakub Drábik vo svojej knihe *Fašizmus* vidí okrem iného ako jeden z dôvodov postupnej radikalizácie mládeže hľadanie troch základných ľudských potrieb mladého človeka. A to vlastnú identitu, pocit spolupatričnosti ku komunite a zmysel života. Propaganda preto kládla na mládež špecifický dôraz. Často predstavovali kult mladosti, mladého nebojácneho bojovníka. Ten stál v protiklade so starým, cynickým a dekadentným svetom a skorumpovanými politikmi. Mládežnícke organizácie boli postavené nadovšetko, mládež mala mať najprv splnené svoje povinnosti z mládežníckeho hnutia, až potom nasledovalo to ostatné. Pre mnohých tak bolo členstvo symbolom akéhosi odporu voči tradičným autoritám v škole, kostole a voči rodičom.⁶⁴ Podľa Hitlera „*musí byť celá výchova prispôbena tomu, aby sa voľný čas nasej mládeže naplno využil na prospešné zocelovanie tela*“.⁶⁵ Každý človek, a obzvlášť mladý, chce niekam patriť. A nacisti ponúkali práve túto väzbu. Bolo ju možné nájsť či v dosť abstraktnom národnom spoločenstve, alebo konkrétne v mládežníckej organizácii. Povaha týchto väzieb bola rovnako umelá ako ideológia krvi a pôdy, z ktorej vychádzala. Na druhej strane väzba sugerovala tiež „*totálnu mobilizáciu*“ demonštrovanú usporiadanými masami, obrovskými sprievodmi a propagandistickými inscenáciami. Takéto akcie boli veľkým pokušením pre mladých a v konečnom dôsledku nielen pre nich.⁶⁶ Na jednej strane štát perzekvoval a represívne postihoval určité

⁶¹ KOONZ, K. *Svědění nacizmu*. Praha : Colombus, 2003, s. 165.

⁶² GREGOR, A. J. *Totalitarismus a politické náboženství*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015, s. 275.

⁶³ BERNACIAK, J. Dôstojnosť človeka, ako subjektu, pre realizáciu spravodlivosti a lásky, vo svetle vyjadrení niektorých teológov a sociológov v XX. storočí a na začiatku XXI. Storočia. In *Theologos*, 2018, roč. XX, č. 1, s. 26. ISSN 1335-5570.

⁶⁴ DRÁBIK, J. *Fašizmus*. Bratislava : Premedia, 2019, s. 94 – 95.

⁶⁵ HITLER, A. *Mein Kampf*. Havlíčkov Brod : Naše vojsko, 2016, s. 196.

⁶⁶ DAHRENDORF, R. *Pokoušení nesvobody*. Jinočany : Nakladatelství H & H, 2008, s. 26 – 27.

skupiny obyvateľstva a na strane druhej sa snažil zabezpečiť sociálne istoty inej skupine obyvateľov. Štát si nárokoval právo rozhodovať o výchove a zabezpečení starostlivosti deťom, riadiť úlohy, ktoré boli dovtedy v kompetencii dobrovoľníckych organizácii, napríklad zbierky. Takýto prístup štátu privádzal ľudí do čoraz väčšej pasivity a polohy prijímateľov sociálneho zabezpečenia.⁶⁷ Podľa Viktora E. Frankla, fašizmus so svojou autoritatívnou zásadou vodcovstva učil mladého človeka utekať pred zodpovednosťou a báť sa jej, cvičil ich v slepej poslušnosti a absolútnej oddanosti vojenským a politickým vodcom.⁶⁸

Vodcovský princíp na tej najvyššej štátnej úrovni súvisel s mohutným rozvojom byrokracie, organizovanosťou a riadením stranického aj štátneho aparátu vertikálnym systémom zhora nadol. Od roku 1942 sa začalo obdobie obohacovania na arizáciách a možno tiež pozorovať nárast korupčných škandálov, ktoré môžeme pripísať na vrub svojvoľnému rozhodovaniu nižšie postavených vodcov. Tento trend sa strana snažila potlačiť práve presadzovaním jednotnej línie strany, čo znamená, že všetky intervencie strany do oblasti výkonu verejnej moci prechádzali na generálny sekretariát. Opatrenie sa však vyšlo účinku, pretože vo vodcovskom systéme absentovali kontrolné mechanizmy a v rukách nižšie postavených vodcov sa zhromažďovala príliš veľká moc. Predsedovia mali veľmi široké právomoci v rámci svojho územného obvodu a pôsobili ako vodcovia na regionálnej úrovni.⁶⁹ Hitler v úlohe vodcu predpokladal svoje vnímanie demokracie, skutočnej „*germánskej demokracie*“, ktoré bolo založené na tom, že „*národ ako celok svobodne si volí vodcu, ktorý sa zaviazá prevziať na seba všetku zodpovednosť za všetko, čo sa deje*“. V tejto demokracii sa na riadení nezúčastňuje väčšina, ale všetko ustanovuje jednotlivec. Takto osvietený aristokraticky jedinec preberá úlohu vodcu, „*stanovuje nový cieľ ľudského života: nie je to blaho štátu, ale skôr rasy – ktorá je oprávnená a predurčená na podrobenie si ostatných a nadvládu*“. Národ je tu bráný ako čisto bio-logická skutočnosť a jednotlivca vidí len ako orgán celku.⁷⁰

Vodcovský princíp bol uplatnený aj v iných oblastiach spoločenského života, napríklad v oblasti výchovy mládeže, kde platila presne stanovená hierarchia. Toto vodcovstvo zamerané na vedenie a výchovu malo za úlohu prostredníctvom delegovaného a vyškoleného pracovníka viesť mladých ľudí k ideálom národného socializmu. Funkcia vodcu predstavovala iný druh autority ako učiteľ v škole, ktorý bol deťom sociálne vzdialenejší. Vodca a členovia družiny mali spolu kamarátsky vzťah a jeho autorita bola odvodená od „*prestíže v rámci skupiny*“, vznikla na základe vodcovej schopnosti „*uchvátiť mládež*“. Takáto autorita nie je vnútená (vonkajšia), ale vnútorná a spontánna. Spôsob skupinového života mládeže, ako

⁶⁷ VICEN, J. Vzťah štátu a rodiny: legislatíva k ústavnej starostlivosti na Slovensku v rokoch 1939-1945. In Život v Slovenskej republike : Slovenská republika 1939-1945 očami mladých historikov 9. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010, s. 20.

⁶⁸ FRANKL, V. E. *Trpiaci človek*. Bratislava : Lúč, 2006, s. 66.

⁶⁹ HOLEC, R. Slováci a bohatstvo. In *História*. 2006, ročník 5, č. 1, s. 27.

⁷⁰ VALČO, M. – VALČOVA, K. – KARDIS, K. – SLIVKA, D. Prorocká kritika Samuela Štefana Osuského proti Hitlerizmu, Fasizmu a Vojne. In *Historia Ecclesiastica*, ročník. XX, č. 2, 2019, s. 187. ISSN 1338-4341.

bol prezentovaný aj v HM, údajne prinášal mnoho výhod – uvedenie si spoločenského poriadku, nutnosti spoločenskej autority a dobrovoľného podriadenia sa tejto autorite. Časté poukazovanie na dobrovoľnosť malo v spoločnosti rozpustiť odpor k vstupu do straníckych organizácií.⁷¹

Prakticky formovanie budúcich vodcov mládeže prebiehalo podľa vzoru Nemecka. Bolo nevyhnutné, aby pracovníci, vedúci mládež boli riadne vyškolení. V hitlerovskom Nemecku boli usporadúvané rýchlokurzy, ktoré obsahovali výuku organizačnej práce s deťmi, rasové dogmy nacizmu a nemeckej histórie v nacistickom ponímaní. Už v lete v roku 1933, teda ani nie po ročnom úsilí, sa podarilo takto vyškoliť 12 000 nových vedúcich pre HJ.⁷² Zo spomienok bývalých členov HJ vyplýva, že im imponoval nízky vek vedúcich, mali pocit, že skutočne prichádza „nová doba“. Medzi mládežou vznikol pocit rovnocennosti, cítili, že patria „*k spikleneckému spoločenstvu mladých ľudí, ktorým starí nerozkazujú*“.⁷³ Na Slovensku kurzy pre vodcov a vodkyne usporadúvala podľa nemeckého vzoru aj slovenská vláda. Každý člen HM, ktorý dosiahol 18 rokov a chcel v HM pracovať ako vodca, bol povinný vstúpiť do HSLS. „*Vodca HM má byť duševne i morálne silnejší ako jeho okolie. Nech je autoritou, ktorá silou svojho príkladného života každého núti žiť životom sporiadaným, bohabojným a vlasteneckým. ... „A tak ani vodca HM nemá čo hľadať v dôvernej spoločnosti nevereckej, čechoslováckej, maďarónskej a nezdravo slavianofilskej. Preto nijako nesmie byť vodcom výkvetu národa chlap, ktorý žije nesporiadaným rodinným životom, ktorý si neplní náboženské, stavovské a občianske povinnosti...*“⁷⁴

Hlavnou vlastnosťou vodcu bola nekonečná neomylnosť, to znamenalo, že nikdy nesmel pripustiť svoj omyl. Predpoklad neomylnosti sa nezakladá ani tak na vyššej inteligencii, ako skôr na správnej interpretácii v podstate spoľahlivých historických alebo prírodných síl, ktorých ani porážka, ani skaza neusvedčia z nepravdy.⁷⁵

Ak sa vrátíme k prvému vodcovi, J. Tisovi, niektorí autori presadzujú názor, že vodcovský princíp uplatňovaný v Slovenskej republike prispieval k ochrane suverenity republiky pred zásahmi zo strany Tretej ríše, resp. že vodcovský princíp pomohol oslabiť vplyv radikálneho krídla v prospech umierneného bloku na čele práve s Jozefom Tisom.⁷⁶ Je pravda, že vodcovstvo pomohlo čiastočne oslabiť radikálne krídlo na čele s Vojtechom Tukom, no na druhej strane systém vodcu a jeho nekontrolovateľná nariaďovacia právomoc v exekutive s vylúčením trestnoprávnej zodpovednosti vodcu mali ďalekosiahle následky na celospoločenské dianie v Slovenskej republike. Môžeme konštatovať, že v slovenskej spoločnosti sa proces zmeny – nacizácie, z dôvodu skorého zániku slovenského štátu, nestihol rozbehnúť. Na rozdiel od Nemecka, kde bola jedna celá generácia edukačným

⁷¹ GULA, P. Autorita v škole a v Hlinkovej mládeži. In *Stráž*. 1940, roč. 1, č. 6-7.

⁷² RALPHOVÁ-LEWISOVÁ, B. *Hitlerova mládež*. Kráľovské Vinohrady : Svojtko a Co., 2001, s. 41.

⁷³ KNOPP, G. *Hitlerova mládež. Ztracená generace*. Praha : IKAR, 2003, s. 109.

⁷⁴ Ty musíš byť dobrým vodcom! In *Nová mládež*. 1939, roč. 2, č. 1, s. 4.

⁷⁵ ARENDTOVÁ, H. *Pôvod totalitarizmu I-III*. Bratislava : Premedia, 2018, s. 444.

⁷⁶ KORČEK, J. *Slovenská republika 1943 – 1945*. Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 1999, s. 19.

systémom formovaná v duchu národnosocialistickom. Politická indoktrinácia mládeže a dospelých zostala viac-menej vo svojich základoch. Aj keď ľudácky režim po roku 1940 investoval nemalé úsilie do mentálneho pretvorenia slovenskej spoločnosti prostredníctvom politickej výchovy v organizáciách Hlinkovej mládeže.⁷⁷ Problém vodcovstva alebo túžba po vodcovi, ktorý sa postará o všetko a vezme za všetko zodpovednosť, je v slovenskom myslení stále niekde hlboko zakorenená. Ideológia, ktorá dosiahla svoj vrchol v nacistickom Nemecku a o jeho aplikáciu sa snažil aj vojnový slovenský štát, sa po vojne stala nežiadúca a nadhlo sa vytratila. Túžba po vodcovi ale zostala. V našich podmienkach ho nahradil komunizmus s celou mašinériou založenou na klamstve, že štát sa postará o každého jedného občana. Teda naratívum akéhosi zbavenia sa zodpovednosti tu stále ostalo prítomné.

Záver

Príbuznosť medzi nacionalizmom a kresťanstvom získava v 19. storočí rozmer filozofický a môžeme povedať, že aj teologický, nakoľko v oboch prípadoch je dôležitý motív spásy alebo znovuzrodenia. Predstava národného obrodenia tak v sebe spája moment svetský, politický a náboženský. Úzko spolu súvisia a hlavne v prostredí národov strednej a východnej Európy nachádzame nadpriemerné zastúpenie kňazov ako často jediných predstaviteľov inteligencie.⁷⁸

Aj slovenský štát mal vo svojom ideologickom základe ako jednu z priorít kresťanskú vieru a jej plné zachovanie. Toto sa prejavilo v zastupovaní režimu, v ktorom boli kňazi a hlboko veriaci ľudia na vrcholných priečkach štátnej hierarchie. Tá mnohokrát na hrane koketovala s nacistickou ideológiou, ktorá sa od svojho začiatku jasne vymedzila voči kresťanstvu. Svojím konaním tak dávali jasne najavo, že to, čo bolo národné, slovenské a „naše“, bolo nadriadené hlavnému kresťanskému princípu – milovať svojho blížneho. V tomto ideovom a myšlienkovom svete žila mládež veriaci v Ježiša Krista, uctievať Hitlera a Jozefa Tisa. V tomto príspevku, prostredníctvom porovnania rozdielov medzi HM a HJ na základe jednotlivých diferenciácií prítomných v oboch organizáciách, môžeme vidieť jeden z najzávažnejších nedostatkov totalitného režimu, a to spoločný záujem o mladých ľudí ako celok, ale nezáujem až potlačenie individuality jednotlivca. V slovenskom prostredí sa nestihol rozvinúť „*bezbožný nacizmus*“ do takej miery, aby pohltil celého mladého človeka v jeho osobnej integrite. Na základe uvedeného môžeme konštatovať, že slovenský variant Hitlerovej mládeže v prevedení Hlinkovej mládeže nebol totožný, ale ruka v ruke s nacistickou ideológiou k tomu určite smeroval.

⁷⁷ HRUBOŇ, A. Ľudácka čítanka. Bratislava : Premedia, 2019, s. 191.

⁷⁸ SZABO, M. *Klérofašisti*. Bratislava : Slovart, 2019, s. 22.

KOMUNISTICKÁ DIKTATÚRA PO FEBRUÁROVÝCH UDALOSTIACH ROKA 1948 A POZÍCIA GRÉCKOKATOLÍCKEJ CIRKVI V ČESKOSLOVENSKU

Peter ŠTURÁK – Jana LUKÁČOVÁ

Communist dictatorship after the events of February 1948 and the status of the Greek Catholic Church in Czechoslovakia

This paper focuses on the year 1948, a year of great significance marked by a number of changes pertaining to the status of the Greek Catholic Church in Czechoslovakia. The paper aims to introduce and describe the measures used by the Communist Party with the purpose to subordinate the individual institutions within the Catholic Church that was at first perceived as a potential ally of the newly established regime. When the initial plan had not worked out, the Communist administration decided to adopt several laws, governmental regulations and norms intended to curtail the position of the Greek Catholic Church and its links to the Vatican. The paper examines selected facts and phenomena of the said historical period that can serve as a lesson from which we can learn so that we do not fall prey to any other modern system that might endanger our current society.

Keywords: communist dictatorship, February 1948, Greek catholic Church, Czechoslovakia.

Úvod

„*Historia magistra vitae – História je učiteľkou života.*“ Tieto slová významného rímskeho rečníka, spisovateľa a politika Cicera nám iba potvrdzujú dôležitosť histórie. Význam a poznanie jednotlivých historických epoch je pre fungovanie dnešnej spoločnosti mimoriadne dôležitý. Udalosti prvej svetovej vojny, dali postupný základ pre budovanie spoločností jednotlivých národov a udalosti druhej svetovej vojny vytvorili z Európy ako keby miesto dvoch svetov. Vždy sa do popredia tlačila politika dominantných krajín či už máme na mysli napr. Francúzsko, Nemecko, Veľkú Britániu či Rusko a na druhej strane krajín, ktoré boli v centre „konfliktu“, či záujmov vplyvu. K nim pre dlhé obdobie patrilo aj územie Československa. Aj keď existencia tohto štátneho útvaru netrvala dlho v rámci svojich dejín prešla skutočne turbulentným obdobím. To nám potvrdzuje veľké množstvo dejinných udalostí. Cieľom tejto štúdie je priblížiť rok 1948, ako rok viacerých prevratov, ktoré znamenali zmenu v pozícii, ktorú dovtedy zastávala Katolícka cirkev v Československu.

Prvopočiatkové obdobie vývoja komunistického režimu v Československu

Po druhej svetovej vojne možno zaradiť k najvplyvnejším krajinám v Československu určite aj komunistickú stranu. Po skončení vojny začali postupne členovia tejto strany zastávať viaceré dôležité pozície aj v rámci fungovania štátnej

správy. Na druhej strane tu bola prítomná viera v udržanie demokracie a občianskych práv, čoho odkazom boli voľby konané v roku 1946.¹

Dôležitým krokom bolo „odstránenie“ ministrov, ktorí nepatrili ku komunistom. Dopomohla tomu vládna kríza, konaná v dňoch 13. – 25. februára 1948. Na tieto udalosti reagoval prezident E. Beneš, ktorý prijal odstúpenie ministrov a vymenoval novú vládu. Podstatnú časť tvoril Akčný výbor Národného frontu vytvorený práve Komunistickou stranou.² Politika Akčného výboru Národného frontu nebola cielená k vytvoreniu nejakého neutrálneho vzťahu voči Katolíckej cirkvi, ale postupne vytvárala jej priame využitie pre socialistickú výstavbu. Mala sa stať nástrojom Komunistickej strany k vytvoreniu nového pomeru k cirkvám.³

Ovládnutím nekomunistických strán bolo zlikvidované potencionálne nebezpečenstvo. Februárom 1948 bola znemožnená akákoľvek politická pluralita.⁴

Obdobie, ktoré so sebou prinášal rok 1948 sa vyznačovalo najrôznejšími zmenami v systéme štátnej a politickej moci, v ekonomickej a sociálnej štruktúre, ako aj v kultúrnej oblasti. Pre fungovanie spoločenského života prakticky išlo o likvidáciu akýchkoľvek základov demokratického ústavného systému a postupnú likvidáciu slobodnej občianskej spoločnosti.⁵ Československo sa malo stať poslušným satelitom sovietskeho bloku a presadzovateľom jeho politiky.

Situácia a postavenie cirkvi sa nevyvinulo náhle vo februári roka 1948. Komunisti, ktorí postupne obsadzovali jednotlivé posty ich často využívali k tomu, aby mohli cirkev dehonestovať. Aj keď možno vnímať odlišnú situáciu v postavení cirkvi v Česku a na Slovensku po roku 1948 bol proti nej použitý rovnaký postup.⁶

¹ Výsledky týchto volieb boli nasledovné: Demokratická strana získala 62 % hlasov, 30 % hlasov získala Komunistická strana, 4 % hlasov získala Strana slobody, 3 % hlasov Strana práce a 1 % hlasov predstavovali nevyplnené hlasovacie lístky. In: POTÁŠ, M.: *Dar lásky*. Prešov : Rád sv. Bazila veľkého, s. 166.; Výsledky volieb pre Slovensko: Komunistická strana získala 30,48 % hlasov, Strana slobody 4,20 % hlasov, Strana práce 3,11 % hlasov. V Česku bola situácia nasledovná: Komunistická strana získala 40,17 % hlasov, Čs. strana národně – socialistická 23,66 % hlasov a Čs. sociálna demokracie 15,59 % hlasov. In LETZ, R. *Slovensko v rokoch 1945 – 1948 na ceste ku komunistickej totalite*. Bratislava : Ústredie kresťanskej inteligencie, 1994, s. 39.

² WEIS, M. *Svědectví dokumentů (Katolická církev v archívních materiálech jihočeských archivů let 1949 – 1976)*. České Budějovice : Nakladatelství Jih, 2009, s. 20 – 21; VAŠKO, V. *Neumlčaná. Kronika Katolické církve v Československu po druhé světové válce*. Praha : Zvon, 1990, s. 247.

³ FEDOR, M. *Z dějin Gréckokatolické cirkvi v Československu 1945 – máj 1950*. Košice : Byzant, s. r. o., 1993, s. 65.

⁴ LUKÁČOVÁ, J. Monsterproces proces s desiatimi vybranými rehoľníkmi. In *Acta theologica et religionistica [elektronický dokument] : internetový časopis doktorandov Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove : e-journal graduand of GTF PU in Prešov*, roč. 7 (2018), č. 2, s. 85.

⁵ KOCIAN, J. (ed.). *Tematická příručka k československým dějinám 1948–1989*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2019, s. 21 – 22.

⁶ BALÍK, S. – HANUŠ, J. *Katolická církev v Československu 1945 – 1989*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 15.

Postavenie Katolíckej cirkvi v Československu po roku 1948

V prvotnej fáze si komunisti boli vedomí, že v prípade Katolíckej cirkvi je potrebné vybudovať „dohodu“. Nakoľko predstavovala najväčšiu a najvplyvnejšiu Cirkev. Bojkotovanie cirkvi však znamenalo aj obmedzenie jej moci, vďaka ktorej by mohli byť pre komunistický režim nebezpečnou. Cieľom vtedajšej vlády teda bolo ovládnutie a podriadenie si cirkvi, jej odrhnutie od Ríma a postupnými krokmi chceli dôjsť k jej premeneniu na cirkev národnú. Ona bude slúžiť vlastným cieľom a v konečnom dôsledku jej úplné zničenie.⁷ Pavol Jakubčín vo svojej publikácii *Pastieri v osídlach moci* píše aj o tom, že prvotnou snahou po februárových voľbách, nebolo vytvorenie aparátu bez náboženstva. Išlo o vytvorenie spoločnosti, v ktorej sa náboženstvo stane spojencom novovytvoreného režimu. V praxi to znamenalo, že Komunistická strana si v danom období uvedomovala, aký význam má pre bežné obyvateľstvo duchovenstvo a aj preto ho chcela pri vytvorení konceptu novej spoločnosti získať na svoju stranu.⁸

Na druhej strane februárové udalosti a víťazstvo komunistov v roku 1948 „zobrali“ Československu posledné črty demokracie. Komunistická strana v Československu vnímala Katolícku cirkev ako pozostatok minulosti a chápala ju ako „ópium ľudstva“. Postoj Katolíckej cirkvi voči komunistickej ideológii bol vnímaný ako ateistický a protináboženský. Komunistická ideológia mala jasný cieľ, podmaniť si rôzne časti spoločnosti, či už išlo o kultúru, ekonomiku, politiku alebo náboženstvo.

Komunizmus sa prejavil v troch konspektoch:

- predstava o posmrtnnej spravodlivosti – uskutočnenie spravodlivosti už tu na zemi,
- nesprávna argumentácia v náboženstve – trest a odmena sú nutné už na tomto svete,
- ideológia komunizmu uskutoční dokonalú spravodlivosť.⁹

Po februárových udalostiach sa iba znásobil tlak na cirkev. Za základný filozofický princíp bol postavený ateistický marxizmus, leninizmus a zápas s náboženstvom sa považoval za súčasť triedneho boja.¹⁰ Boj proti Katolíckej cirkvi sa teda mal viesť v podobnom duchu, tak ako aj boj proti ostatným politickým stranám prítomným v Československu.

18. marca 1948 vydal Ústredný akčný výbor Národnej fronty prehlásenie o náboženskej slobode, v ktorom čítame aj nasledovné: „*sloboda náboženstva a vykonávanie náboženských obradov je jedným zo základných zásad nášho ľudovo demokratického režimu. Aj preto je cieľom Ústredného akčného výboru Národnej fronty, aby náboženská sloboda bola všade v plnej miere zachovaná, aby bol*

⁷ CORANIČ, J. *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. České Budějovice : Sdružení sv. Jána Nepomuckého při Biskupství českobudějovickém, 2014, s. 294.

⁸ JAKUBČÍN, P. *Pastieri v osídlach moci. Komunistický režim a katolícki kňazi na Slovensku v rokoch 1948 – 1968*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2012, s. 18 – 19.

⁹ Protináboženský boj: Odpovedajme ihneď. In *Slovenský kňaz*. roč. III., č. 1, s. 29 – 30.

¹⁰ ČITBAJ, F. *Nekatolícke cirkvi a cirkevné spoločenstvá v Slovenskej republike*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013, s. 72 – 73.

zaistený nerušený výkon náboženských obradov. Odsudzujeme samovoľné zásahy do cirkevného školstva a všetky aktivity, ktoré by mohli porušiť náboženskú slobodu. Takéto zásahy môžu byť iba výsledkom neporozumenia alebo dielom provokačných živlov, ktoré chcú nábožensky cítiacich občanov popudiť proti ľudovo-demokratickému zriadeniu. Ústredný akčný výbor Národnej fronty musí takýmto zásahom čeliť a ak sa niekde vyskytli, ich napraviť.“¹¹

Dňa 9. mája 1948 bola prijatá nová ústava Československej republiky, ktorá okrem iného v podrobných ustanoveniach ústavy v § 15 – 17 opätovne deklarovala slobodu svedomia a vyznania. Podľa nej mal každý občan právo vyznávať súkromne, ale aj verejne svoju vieru, ale rovnako byť bez vyznania.¹²

Komunistická strana však nikdy nepovažovala cirkev za vhodného partnera pre rokovania o sporných otázkach. Klement Gottwald o tom informoval aj na schôdzi Ústredného výboru Komunistickej strany Československa konanej 9. júna 1948. Otvorene informoval, že cirkev a jej pozícia je „odkázaná na našu dobrú vôľu“.¹³

Už v júli bola zriadená popri Ústrednom národnom výbore Národného frontu komisia, ktorá sa mala zaoberať cirkevnými a náboženskými otázkami. Jej predsedom sa stal Dr. Alexej Čepička, okrem toho komisie boli zriadené aj v jednotlivých okresoch a krajoch. V priebehu mesiaca kedy vznikla, sa uskutočnilo aj 14. dňové školenie cirkevných tajomníkov. Okrem zriadenia cirkevnej komisie pri Ústrednom národnom výbore Národného frontu, vznikla v júni cirkevná komisia aj pri Ústrednom výbore Komunistickej strany Československa.¹⁴

Už 30. augusta 1948 na porade Ústredného akčného výboru Národnej fronty boli schválené kroky, ako postupovať proti cirkvi. K tým najdôležitejším bezpečby patrili:

- využiť existujúce rozpory medzi hierarchiou a nižším klérom,
- vďaka vypracovaniu novej „metódy“ oceňovania pripútať duchovných k štátu,
- prostredníctvom prerušenia kontaktov s Vatikánom¹⁵ vytvoriť podrobenú Národnú katolícku cirkev,
- začleniť Gréckokatolícku cirkev do Pravoslávnej cirkvi.¹⁶

¹¹ VAŠKO, V. *Neumľčaná. Kronika Katolíckej cirkve v Československu po druhej svetovej válce II.* Praha : Zvon, 1990, s. 15.

¹² *Ústava Československej republiky z 9. mája 1948.* Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1949, s. 17 – 18.

¹³ LETZ, R. (ed.). *Boli traja. 50 rokov od politického procesu so slovenskými katolíckymi biskupmi.* Bratislava : Zväz protikomunistického odboja, 2001, s. 32 – 33.

¹⁴ FEDOR, M. *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 – máj 1950.* Košice : Byzant, s. r. o., 1993, s. 65.

¹⁵ Po udalostiach roka 1948 sa pretrhli aj vzťahy Československa so Svätou stolicou. Už počas januára 1948 odišiel na liečenie Saviero Ritter a už sa nevrátil, neskôr zastupoval záujmy Svätej Stolicy na našom území Gennaro Verolino, ale ako nežiadaná osoba bol v lete roka 1949 odvolaný. Podobne to bolo aj v prípade ďalšieho zástupcu Ottavia de Liva, ktorý musel opustiť Československo počas marca 1950. In: *Diplomatické styky SR s Vatikánom*. In: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/hladat/p/apostolska-nunciatura/c/diplomaticke-styky-sr-a-svatuou-stolicou>. (25.10.2020).

¹⁶ BALÍK, S. – HANUŠ, J. *Katolícká cirkev v Československu 1945 – 1989.* Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, s. 16 – 17.

V danom období možno sledovať dve epochy. Prvú, ktorej trvanie spadá do obdobia od februára 1948 do apríla 1949 a ktorej snahou bolo vytvorenie akéhosi konsenzu medzi predstaviteľmi Katolíckej cirkvi a vtedajšej Komunistickej vlády. Ďalšiu epochu, kedy komunistická vláda došla k otvorenému konfliktu.¹⁷ Vláda podnikla viacero krokov, ktoré mali do značnej miery obmedziť pole pôsobnosti Katolíckej cirkvi. K nim možno zaradiť zákon a pozemkovej reforme č. 44/1948¹⁸ a vládne nariadenie č. 1/1948 Zb.¹⁹ o revízii prvej pozemkovej reformy. Vďaka tomu cirkev stratila akýkoľvek cirkevný poľnohospodársky majetok.²⁰ Rovnako zákon o jednotnej škole č. 95/1948 Zb.²¹ Pričom vo viacerých častiach daného zákona možno vidieť, akým smerom sa uberá fungovanie štátu. Vyberáme nasledovné: „§ 2 Školy pečujú o všestranný rozumový, citový, mravní a telesný rozvoj žactva. Vzdelávajú mládež v duchu pokrokových národných tradíc a ideálů humanity, vychovávajú k samostatnému myšlení, cieľvedomému jednaní, činnorodé práci i družné spolupráci a probouzejí v mládeži touhu po sebevzdelání a pokroku. Vedou ji k činné účasti na životě školy a na budovatelském díle republiky. Pěstují smysl pro společenství v rodině, národu, Slovanstvu a lidstvu. Vychovávají národně a politicky uvědomělé občany lidově demokratického státu, statečné obránce vlasti a oddané zastánce pracujícího lidu a socialismu.“²² V tomto zákone sa konštatuje, že cirkev sa mala starať o výchovu svojich žiakov podľa náboženského vyznania, na druhej strane hlavný dohľad v danom aspekte prebralo Ministerstvo školstva a národnej osvety, ktoré vstupovalo aj do osnov predmetu. To všetko sa dialo v duchu hesla vybudovania výchovy a vzdelávania na základe marxizmu a leninizmu.²³

Činnosť kňazov značne obmedzil aj zákon č. 231/1948 Zb., ktorý sa dotýkal vymedzenia politických deliktov. Práve vďaka predloženému zákonu bola neskôr zatknutá a internovaná veľká časť gréckokatolíckych kňazov, rehoľníkov a laikov.²⁴ Tento zákon vo svojom § 3 hovoril o poburovaní proti republike, išlo o trest pre osoby, ktoré verejne poburujú republiku, ktoré stoja proti jej ľudovodemokratickému zriadeniu, jej spoločenskej alebo hospodárskej sústave a rovnako proti zásadám zakotveným v platnej ústave.²⁵

¹⁷ ŠTURÁK, P. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Prešov : Petra, n. o., 2018, s. 23 – 24.

¹⁸ Viac na: Zákon č. 44/1948 Zb. In: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1948/44/19480414> (11.09.2020).

¹⁹ Viac na: Vládne nariadenie č. 1/1948 Zb. In: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1948/1/19480504> (11.09.2020).

²⁰ Cirkevní komise ÚV KSČ 1949 – 1951. Edice dokumentů, svazek I., s. 17.

²¹ Viac na: Zákon č. 95/1948 Zb. In: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1948/95/19520101> (11.09.2020).

²² Viac na: Zákon č. 95/1948 Zb. In: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1948/95/19500901.html>. (23.10.2018).

²³ DLUGOŠ, F. *Problematica vyučovania náboženstva na Slovensku v rokoch 1948 – 1973*. Trnava : Dobrá kniha, 2001, s. 18 – 19.

²⁴ Viac na: Zákon č. 231/1948. In: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1948/231/19481024.html>. (01.03.2020).

²⁵ In *Acta Archiepiscopalis Curiae Pragensis*. Praha : Konsistoř, 1949, s. 85 – 86.

V §28 zameriaval pozornosť na zneužitie úradu duchovného alebo inej podobnej funkcie. Išlo o paragraf, ktorý zakazoval využívať výkon duchovného na vykonávanie vplyvu na veci politického života, ktorý by bol v negatívnom smere nasmerovaný na ľudovodemokratický poriadok republiky.²⁶

Hlava Gréckokatolíckej cirkvi biskup Pavol Peter Gojdič OSBM²⁷ a všetci veriaci čelili viacerým útokom súvisiacim s obvinením zapojenia sa do protištátnej siete. Február 1948 a následne víťazstvo komunistov v Československu načrtlo, akým smerom sa bude uberať vzťah voči Gréckokatolíckej cirkvi. Podľa údajov zo *Schematismu* sa na území Československa hlásilo ku Gréckokatolíckej cirkvi 305 645 veriacich.²⁸

Už v auguste 1948 v rozhovore s kpt. Kubíkom, prednostom odbočky štátnej bezpečnosti v Prešove biskup Pavol Peter Gojdič prehlásil aj toto: „*My cirkev, nemôžeme súhlasiť s vaším režimom, s komunistami lebo vy ste materialisti a my ateisti.*“²⁹

Potvrdenie možno nájsť aj v liste, v ktorom prešovský biskup vysvetľuje svoj postoj a tiež postoj Gréckokatolíckeho ordinariátu voči štátu, ktorý sa do popre-

²⁶ In *Acta Ordinarius Neosoliensis*. 1949, nr. 1, s. 4 – 5.

²⁷ Pavol Peter Gojdič sa narodil 17. júla 1888 v Ruských Pekľanoch, ako tretie dieťa. Jeho rodičmi boli Anna rod. Gerberyová a kňaz Štefan Gojdič. Základne vzdelanie nadobudol v obci Cigelfka, kde navštevoval prvé dve triedy ľudovej školy, tretiu potom v Bardejove a štvrtú v Prešove. Neskôr pokračoval v štúdiách na gymnáziu v Prešove, ktoré ukončil maturitnou skúškou v roku 1907. Po gymnaziálnych štúdiách sa rozhodol pre štúdium teológie v Prešove, kde sa ukázal ako výborný študent aj kvôli tomu ho vtedajší biskup Dr. Ján Vályi poslal na ďalšie štúdiá do Budapešti a ukončil ho v roku 1911. Dňa 27. augusta bol biskupom Dr. Jánom Vályim vysvätený za kňaza. Primičnú svätú liturgiu mal v Cigelfke v nasledujúci deň. V duchovnej službe pôsobil vo farnosti Cigelfka a neskôr ako administrátor vo farnosti Petrová. Neskôr bol vymenovaný za prefekta eparchiálneho internátu a zároveň bol katechetom v meštianskej škole. Od roku 1914 sa stal protokolom a archivárom na biskupskom úrade a okrem toho bol od roku 1917 aj kaplánom v Sabinove a od roku 1919 sa stal riaditeľom biskupskej kancelárie. V roku 1922 sa rozhodol pre vstup do kláštora otcov baziliánov v Mukačeve, práve na tomto mieste si vykonal dvojročný noviciát, prijíma rehoľný hábit a meno Pavol. Zlomovým okamihom v jeho živote je 14. september 1926, kedy ho Svätá stolica vymenovala za Apoštolského administrátora Prešovskej eparchie. Vedenie eparchie prebral 20. februára 1927 a vysvätený bol v Bazilke sv. Klimenta v Ríme dňa 25. marca 1927. Počas svojho pôsobenia musel riešiť viaceré problémy – následky maďarizácie, rusínsku otázku, židovskú otázku a ešte zložitejšie obdobie bolo pred ním. Obdobie apríla 1950 a zrušenie Gréckokatolíckej cirkvi, internovanie biskupa, vyšetrovanie, ako aj pobyt vo väzení. V dňoch 11. – 15. januára 1951 bol vo vykonštruovanom procese s tzv. vlastizradnými biskupmi Jánom Vojtaššákom, Michalom Buzalkom odsúdený na doživotné odňatie slobody, zaplatenie dvestotisíc korún pokuty a odňatie všetkých občianskych práv. Potom nasledoval „pobyt“ v niekoľkých väzniciach ako napr. Praha-Ružyně, Valdice, Ilava, Leopoldov. Jeho pút na tejto zemi sa skončila 17. júla 1960, kedy v deň svojich 72. narodenín zomrel vo väznici v Leopoldove. In ŠTURÁK, P. *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi v Československu v rokoch 1945 – 1989*. Prešov : Petra, n. o., 2008, s. 49 – 54., 113 – 121.; ŠTURÁK, P. *Pavol Peter Gojdič, OSBM – prešovský gréckokatolícky biskup (1926 – 1960)*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013, s. 21 – 90.; BIRČÁK, J. (zost.). *Slovo episkopa Gojdiča*. Prešov : Lana, 2004, s. 255 – 259.

²⁸ *Schematismus venerabilis cleri diocesis Fragopolitaniae seu Prešoviensis pro Anno Domini 1948*.

²⁹ SNA, Fond : PV – sekr., kar. 193, č. sp. 169/1948.

dia dostáva v súvislosti s politickým procesom pred Štátnym súdom v Prahe proti gréckokatolíckemu provinciálovi Sabolovi, kňazovi Hučkovi a spol.³⁰

Okrem toho bol jedným zo zákrokov namierených proti cirkvi a možnému vplyvu, ktorý by prostredníctvom nich mohla mať, zrušenie katolíckych organizácií. Ďalej došlo k poštátňeniu všetkých katolíckych nakladateľstiev a rovnako k obmedzeniu vydávania jednotlivých časopisov s odvolaním sa na nedostatok papiera.³¹

V rámci postupného zrušenia vydávania katolíckych periodík s odôvodnením na nedostatok papiera, adresoval prešovský biskup Pavol Peter Gojdič OSBM žiadosť o prehodnotenie zvýšenia podielu papiera pre časopisy *Blahovistník*³² a *Zorja*,³³ ktorú odoslal Poverenictvu informácií tlačového odboru v septembri 1948. V tomto liste informoval o tom, že tieto noviny sú jedinými kultúrno-náboženskými novinami, ktoré sú určené pre gréckokatolíkov – rusínov.³⁴ Tento podiel bol následne čiastkovo navýšený, avšak Gréckokatolícky ordinariát v Prešove mal informovať Poverenictvo vlády tlačový odbor, ako prebehne nútená redakcia textu, resp. časopisu v súvislosti so znížením množstva papiera pre tlač.³⁵

S odôvodnením vyššej kvality tlače vstúpili k 1. januáru 1949 do platnosti usmernenia pre Gréckokatolícku cirkev. Bol vydávaný mesačník pre slovenských gréckokatolíkov s názvom *Cyril a Metod*. Dvojtýždenník *Blahovistník* vychádzal bez prílohy *Zorja*. Všetky obežníky boli vydávané výhradne Spolkom sv. Vojtecha, kde došlo k usmerneniam, kedy vydavateľská činnosť bola usmerňovaná tlačovou komisiou pozostávajúcou z ôsmich členov. Pričom šesť členov vymenovala správa Spolku sv. Vojtecha a ďalší dvaja členovia boli príslušníci rôznych štátnych aparátov. Okrem toho sa táto rada zodpovedala tlačovej komisii ÚAV SNF,³⁶ takže akákoľvek sloboda náboženskej tlače bola čoraz viac popieraná.

Na zastavenie, resp. kontrolu množstva vydávania periodík reagoval napríklad aj ordinariát v Rožňave. Ten informoval, že v rámci jednotlivých ordinariátov by bolo vhodné obežníky netlačiť, iba rozmnožiť strojovo. Na druhej strane Róbert

³⁰ AGAP, Fond: Prezidiálne spisy, inv. č. 81, sign. 49, 1948. Vysvetlenie jeho excelencie gréckokatolíckeho biskupa Gojdiča z Prešova.

³¹ CORANIČ, J. *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. České Budějovice : Sdružení sv. Jána Nepomuckého při Biskupství českobudějovickém, 2014, s. 294.

³² Prvé vydanie tohto časopisu *Blahovistník* sa uskutočnilo v roku 1946 a jeho hlavným redaktorom bol vtedajší pomocný biskup ThDr. Vasiľ Hopko. In: PETRÍK, L. Publikačná činnosť blaženého hieromučenika Vasiľa Hopka ako súčasť jeho pastoračného a evanjelizačného poslania. In BOHÁČ, V. (zost.). *Reflexia jednoty v diele a pôsobení blahoslaveného biskupa Vasiľa Hopka (1904 – 1976) v kontexte eurointegračného procesu*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2008, s. 125.

³³ Išlo o prílohu a vychádzala v rokoch 1946 – 1949.

³⁴ AGAP, Fond: Prezidiálne spisy, inv. č. 81, sign. 53, 1948. List napísaný biskupom Pavlom Petrom Gojdičom OSBM vo veci zníženia prídeltu papiera adresovaný Poverenictvu informácií, tlačový odbor zo dňa 28. apríla 1948.

³⁵ AGAP, Fond: Prezidiálne spisy, inv. č. 81, sign. 53, 1948. List Poverenictva informácií, tlačový odbor adresovaný Gréckokatolíckemu ordinariátu v Prešove zo dňa 20. septembra 1948.

³⁶ AGAP, Fond: Prezidiálne spisy, inv. č. 82, sign. 95, 1949. List predsedníctva Ústredného akčného výboru Slovenského národného frontu adresovaný gréckokatolíckemu biskupskému ordinariátu zo dňa 20. decembra 1949.

Pobožný, vtedajší kapitulárny rožňavský vikár, informoval, že by bol vhodné zostaviť zoznam vydávaných periodík, hoci bolo nariadenie šetrenie papiera.³⁷

Podľa Václava Vaška pred februárom 1948 fungovali nasledovné katolícke periodiká:

České periodiká: *Katolík, Neděle, Rozsévač, Dobrý pastýř, Vyšehrad, Akord, Vychovatel'ské listy, Dorost, Úsvit, Radostné mládí, Anděl strážný, Dopisy, Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje, Cyril, Charita, Orel, Prapor, Hostynské hlasy, Na hlubinu, Filosofická revue, Vítězové, Studijní archy, Růže dominikánska, Výhledy, Cesta pokoje*. Slovenské periodiká: *Katolícke noviny, Smer, Verbum, Slovenský svet, Nová práca, Katolícka jednota, Duchovný pastier, Mládež a misie, Dobročín, Posol Božského Srdca Ježišovho, Svätá rodina, Kráľovná mája, Náš priateľ, Priateľ dietok, Saleziánske zvesti, Hlasy z domova a misií, Misijné zvesti, Serafínsky svet*.³⁸

Počas zasadnutia Predsedníctva Ústredného výboru Komunistickej strany Československa dňa 9. decembra 1948 Dr. Gustáv Husák prudko vystúpil proti antisovietizmu, skrývajúcemu sa v Gréckokatolíckej cirkvi. Okrem iného povedal: „Myslím, že sme podľahli falošnej koncepcii, že na rozdiel od Rímskokatolíckej cirkvi s Gréckokatolíckou nemáme žiadne starosti. Gréckokatolícka cirkev sa zatiaľ stala ochrankyňou emigrantských elementov proti ČSR. Gréckokatolícka cirkev bola maďarónska, našli v nej ochranu Sičovci a dnes, keď susedíme so Sovietskym zväzom, razí heslo: Bližšie k Rímu! V školách mal najväčší vplyv klérus a emigranti. Napríklad na ruskom gymnáziu v Prešove sa vyučuje starým cárskym ruským pravopisom, teda podľa toho vôbec neuznávajú Sovietsky zväz. A naši súdruhovia nad tým všetkým držali ochrannú ruku. Myslím, že máme všetky školy premeniť na ukrajinské odtiaľ úplne odstrániť vplyv kléru. Viem, že je nedostatok kádrov, ale dá sa to previesť. Na druhej strane máme podporovať farárov, ktorí by nám pomáhali prevádzať cirkevnú politiku, akú máme na mysli. Títo by mohli byť základom domácej cirkvi. Tam si môžeme dovoliť – myslím – ešte ostrejší zákrok, než snáď budeme robiť proti Rímskokatolíckej cirkvi. Ak sa nám podarí odstrániť vplyv emigrantov a kléru, myslím, že urobíme veľký skok dopredu.“³⁹ V tejto súvislosti píše vo svojej publikácii *Knižné publikácie gréckokatolíckych kňazov na Slovensku 1968 – 2000* aj Ľubomír Petrík, ktorý hovorí o tom, že v danom období žili gréckokatolíci na Slovensku už len v požičanom čase.⁴⁰

Dozor a obmedzovanie cirkvi sa stávalo čoraz výraznejšie a každý mesiac boli podávané správy o činnosti jednotlivých cirkví na Slovensku na Povereníctvo

³⁷ AGAP, Fond: Prezidiálne spisy, inv. č. 82, sign. 95, 1949. Od biskupského ordinariátu v Rožňave. Vec: Reštrikcia katolíckej tlače zo dňa 3. januára 1949.

³⁸ VAŠKO, V. *Neumlčaná. Kronika Katolíckej cirkve v Československu po druhé svetové valce I*. Praha : Zvon, 1990, s. 188 – 190.

³⁹ SNA, Fond: Ústredného výboru Komunistickej strany Československa, kartón 789.

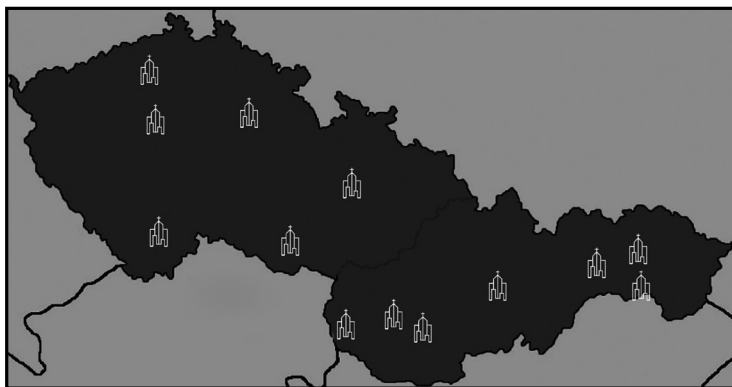
⁴⁰ PETRÍK, Ľ. *Knižné publikácie gréckokatolíckych kňazov na Slovensku 1968 – 2000*. Prešov : Petra, n. o., 2009, s.15.

vnútra. To potvrdzuje napríklad aj správa o činnosti gréckokatolíckeho duchovenstva na Slovensku za mesiac október.⁴¹

Dôležitým a strategickým krokom bolo obmedzenie budúceho duchovenstva, ktoré v spoločnosti hralo významnú rolu a predstavovalo možnú hrozbu.⁴²

Pred rokom 1950 existovali na území Československa nasledujúce teologické ústavy a semináre:

1. Rímskokatolícka bohoslovecká fakulta Univerzity Karlovej v Prahe.
2. Cyrilometodějská bohoslovecká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci.
3. Rímskokatolícka bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave.
4. Diecézne teologické učilište v Brne.
5. Diecézne teologické učilište v Hradci Králové.
6. Diecézne teologické učilište v Litoměřicích.
7. Diecézne teologické učilište v Českých Budějovicích.
8. Diecézne teologické učilište v Nitre.
9. Diecézne teologické učilište v Trnave.
10. Diecézne teologické učilište v Banskej Bystrici.
11. Diecézne teologické učilište v Spišskej Kapitule.
12. Diecézne teologické učilište v Košiciach.
13. Diecézne teologické učilište – gréckokatolícke v Prešove.

Obrázok 1 Mapa teologických ústavov a seminárov Československa
(Zdroj: vlastné spracovanie)

V apríli 1948 v noci z 10. na 11. apríla sa uskutočnila prehliadka gréckokatolíckeho kňazského seminára. Aj keď nič protištátne nenašli, z funkcie rektora odvolali doterajšieho rektora a vymenovali nového rektora, ktorým sa stal bývalý

⁴¹ Gojdič gr. kat. biskup, rozhovor s prednostom OŠB – hlásenie zo dňa 03.08.1948, s. 3. In: SNA, Fond: PV – III. odbor č. 427 zprav./1948.

⁴² ŠTURÁK, P. The legacy of the Greek catholic leading personalities and martyrs in Slovakia and their contribution for the building up of a free Slovak society. In *European journal of science and theology*. Vol. 12, no. 4 (2016), p. 41.

gréckokatolícky kňaz Anton Havrilla. Dovtedy bol rektorom gréckokatolíckeho kňazského seminára Imrich Sedlák, funkciu vicerektora zastával Michal Sabaďoš, prefektom bol Emil Suchý a spirituálom Miron Podhajecký.⁴³

Tabuľka 1 Zoznam gréckokatolíckych seminaristov z roku 1948

Štefan Andrej	Andrej Lombart
Štefan Bajcura	Jozef Mašlej
Teodor Bajza	Adalbert Matejovský
Ján Čižmár	Imrich Mavinčák
Michal Dutko	Pavel Midžák
Ondrej Ďurkovič	Július Ovosi
Michal Dzurjanin	Vasil Ósz
Ján Fedor	Ján Pribula
Michal Fedor	Ján Puci
Vasiľ Fejda	Ján Rindoš
Michal Hospodár	Andrej Rusinkovič
Ján Hviždák	Gejza Šimko
Ján Chanáth	Emanuel Takáč
Mikuláš Chanáth	Michal Vasiľ
František Ivanko	Ján Stupák
Michal Ivanko	Ernest Svitanič
Ladislav Jacevič	Jozef Šoltys
Jozef Kellö	Otokar Zima
Eugen Kočiš	Jozef Žadanský
Ján Krivánik	Július Žadanský
Štefan Labun	

(Zdroj: AGAP, Fond: Seminár, inv. č. 589, 1948. Zoznam bohoslovcov – seminaristov a údaje o poplatkoch za ich ubytovanie a stravovanie).

Záver

Uplynulé storočie nebolo iba storočím veľkého množstva vedeckých objavov, či technického pokroku, ale aj obdobím svetových katakliziem. Išlo o obdobie strát na životoch, ľudskej deštrukcie, utrpenia ľudí, dôkazov hlbokej biedy, ale aj zlyhania vlastného svedomia. Po udalostiach druhej svetovej vojny sa postupne Československo dostalo do područia „sovietskej sféry vplyvu“. Februárovými udalosťami roka 1948 vstúpila do popredia Komunistická ideológia, ktorej cieľom bolo podmanenie si všetkých sfér života a fungovania spoločnosti a k nim patrilo aj náboženstvo a ústavou deklarované slobodné náboženské prežívanie. Cirkev v Československu postupnými obmedzeniami zažila veľké obdobie útlaku a perzekúcií. Vydávaním zákonov, noriem, vládnych nariadení malo dôjsť k čo najväčšiemu obmedzeniu jej novej sféry „vplyvu.“ Žiaľ, významné miesto v boji proti cirkvám zastávala Gréckokatolícka cirkev, aj keď to najhoršie obdobie bolo ešte pred ňou.

⁴³ AGAP, Fond: Seminár, inv. č. 587, 1946. Menoslov predstavených, bohoslovcov a zamestnaných gr. kat. kňazského seminára v Prešove.

Zoznam bibliografických odkazov

Archívne dokumenty

Archív Gréckokatolíckeho arcibiskupstva v Prešove (AGAP)

AGAP, Fond: Prezidiálne spisy, inv. č. 81, sign. 49, 1948. Vysvetlenie jeho excelencie gréckokatolíckeho biskupa Gojdiča z Prešova.

AGAP, Fond: Prezidiálne spisy, inv. č. 81, sign. 53, 1948. List napísaný biskupom Pavlom Petrom Gojdičom OSBM vo veci zníženia prídela papiera adresovaný Povereníctvu informácií, tlačový odbor zo dňa 28. apríla 1948.

AGAP, Fond: Prezidiálne spisy, inv. č. 81, sign. 53, 1948. List Povereníctva informácií, tlačový odbor adresovaný Gréckokatolíckemu ordinariátu v Prešove zo dňa 20. septembra 1948.

AGAP, Fond: Prezidiálne spisy, inv. č. 82, sign. 95, 1949. List predsedníctva Ústredného akčného výboru Slovenského národného frontu adresovaný gréckokatolíckemu biskupskému ordinariátu zo dňa 20. decembra 1949.

AGAP, Fond: Prezidiálne spisy, inv. č. 82, sign. 95, 1949. Od biskupského ordinariátu v Rožňave. Vec: Reštrikcia katolíckej tlače zo dňa 3. januára 1949.

AGAP, Fond: Seminár, inv. č. 587, 1946. Menoslov predstavených, bohoslovcov a zamestnaných gr. kat. kňazského seminára v Prešove.

Slovenský národný archív v Bratislave (SNA)

Gojdič gr. kat. biskup, rozhovor s prednostom OŠB – hlásenie zo dňa 03.08.1948, s. 3. In: SNA, Fond: PV – III. odbor č. 427 zprav./1948.

SNA, Fond: PV – sekr., kar. 193, č. sp. 169/1948

SNA, Fond: Ústredného výboru Komunistickej strany Československa, kartón 789.

Monografie, štúdie a zborníky

BALÍK, S. – HANUŠ, J. *Katolícká cirkev v Československu 1945 – 1989*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007. 399 s. ISBN 978-80-7325-130-7.

BIRČÁK, J. (zost.). *Slovo episkopa Gojdiča*. Prešov : Lana, 2004. 264 s. ISBN 80-969053-5-X.

CORANIČ, J. *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. České Budějovice : Sdružení sv. Jána Nepomuckého při Biskupství českobudějovickém, 2014. 526 s. ISBN 978-80-86074-30-6.

ČITBAJ, F. *Nekatolícke cirkvi a cirkevné spoločenstvá v Slovenskej republike*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013. 252 s. ISBN 978-80-555-0867-2.

DLUGOŠ, F. *Problematika vyučovania náboženstva na Slovensku v rokoch 1948 – 1973*. Trnava : Dobrá kniha, 2001. 84 s. ISBN 80-7141-364-X.

FEDOR, M. *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi v Československu 1945 – máj 1950*. Košice : Byzant, s. r. o., 1993. 347 s. ISBN 80-85581-03-5.

JAKUBČIN, P. *Pastieri v osídlach moci. Komunistický režim a katolícki kňazi na Slovensku v rokoch 1948 – 1968*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2012. 215 s. ISBN 978-80-895-49-7.

KOCIAN, J. (ed.). *Tematická príručka k československým dejinám 1948–1989*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2019. 1048 s. ISBN 978-80-7285-239-0.

LETZ, R. (ed.). *Boli traja. 50 rokov od politického procesu so slovenskými katolíckymi biskupmi*. Bratislava : Zväz protikomunistického odboja, 2001. 295 s. ISBN 80-968597-1-4.

LETZ, R. *Slovensko v rokoch 1945 – 1948 na ceste ku komunistickej totalite*. Bratislava : Ústredie kresťanskej inteligencie, 1994. 245 s. ISBN 80-85293-03-X.

LUKÁČOVÁ, J. Monsterproces proces s desiatimi vybranými rehoľníkmi. In *Acta theologica et religionistica [elektronický dokument] : internetový časopis doktorandov Gréckokatolíckej teologic-*

kej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove : e-journal graduand of GTF PU in Prešov. Roč. 7, č. 2 (2018), s. 84 – 93. ISSN 1338-251.

PETRÍK, L. *Knižné publikácie gréckokatolíckych kňazov na Slovensku 1968 – 2000.* Prešov : Petra, n. o., 2009. 159 s. ISBN 978-80-8099-040-4.

PETRÍK, L. Publikačná činnosť blaženého hieromučeníka Vasiľa Hopka ako súčasť jeho pastoračného a evanjelizačného poslania. In BOHÁČ, V. (zost.): *Reflexia jednoty v diele a pôsobení blahoslaveného biskupa Vasiľa Hopka (1904 – 1976) v kontexte eurointegračného procesu.* Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2008. s. 121 – 140. ISBN 978-80-8068-915-5.

POTÁŠ, M. *Dar lásky.* Prešov : Rád sv. Bazila veľkého. 379 s. ISBN 80-88717-36-1.

Schematismus venerabilis cleri diocesis Fragopolitaniae seu Prešovienis pro Anno Domini 1948.

ŠTURÁK, P. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945 – 1989.* Prešov : Petra, n. o., 2018. 295 s. ISBN 978-80-8099-138-8.

ŠTURÁK, P. *Pavol Peter Gajdič, OSBM – prešovský gréckokatolícky biskup (1926 – 1960).* Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta, 2013. 127 s. ISBN 978-80-555-0903-7.

ŠTURÁK, P.: The legacy of the Greek catholic leading personalities and martyrs in Slovakia and their contribution for the building up of a free Slovak society. In *European journal of science and theology.* Vol. 12, no. 4 (2016), p. 39 – 48. ISSN 1841-0464.

Ústava Československej republiky z 9. mája 1948. Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1949. 77 s.

VAŠKO, V. *Neumľčaná. Kronika Katolíckej cirkve v Československu po druhé svetové valce I.* Praha : Zvon, 1990. 266 s. ISBN 80-7113-035-4.

VAŠKO, V. *Neumľčaná. Kronika Katolíckej cirkve v Československu po druhé svetové valce II.* Praha : Zvon, 1990. 266 s. ISBN 80-7113-035-4.

WEIS, M. *Svědectví dokumentů (Katolícká církev v archívnych materiáloch jihočeských archivů let 1949 – 1976.* České Budějovice : Nakladatelství Jih, 2009. s. 332 s. ISBN 978-80-86266-33-6.

Časopisy

Acta Archiepiscopalis Curiae Pragensis. Praha : Konsistoř, 1949, s. 85 – 86.

Acta Curiae Episcopalis Nitriensis. Nitra : Biskupský úrad, 1949, nr. 3b. s. 36.

Acta Ordinariatus Neosoliensis. 1949, nr. 1, s. 4 – 5.

Protináboženský boj: Odpovedajme ihneď. In: *Slovenský kňaz.* roč. III., č. 1, s. 29 – 30.

Zákony

Diplomatické styky SR s Vatikánom. In: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/hladat/p/apostolska-nunciatura/c/diplomaticke-styky-sr-a-svatou-stolicou>. (25.10.2020).

Vládne nariadenie č. 1/1948 Zb. In: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1948/1/19480504> (11.09.2020).

Zákon č. 44/1948 Zb. In: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1948/44/19480414> (11.09.2020).

Zákon č. 95/1948 Zb. In: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1948/95/19500901.html>. (23.10.2018).

Zákon č. 231/1948. In: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1948/231/19481024.html>. (01.03.2020).

SOCIÁLNO-HISTORICKÝ KONTEXT STAROSTLIVOSTI O VDOVY

Maroš ŠIP

Caring for widows – the social and historical context

In our contribution, we have concentrated on the care for widows especially within the confines of the Old Testament. We explore, the ancient Israeli society, its social fabric and especially its concern for the weak and disadvantaged individuals in society. We look at the internal social dynamic of this Israeli world-view especially in relation to the overall social behaviour of peoples in the area surrounding ancient Israel. The specific themes from the Old Testament writings that we explore, offer a glimpse into the dynamics of how this care and philanthropy took place, especially towards widows. We also demonstrate how the ancient Israeli society dealt with the economical and social aspects of widows.

Keywords: Judaism, Israel, Widow, husband, dead, Moses law, care, philanthrop.

Úvod

Predmetná štúdia reflektuje prvopočiatočnú starostlivosť o osoby v nepriaznivej sociálnej situácii. Ide o problematiku starostlivosti židovského národa o sociálne slabšie osoby, ktoré disponovali minimálnymi možnosťami sociálno-ekonomickej supornie. Tá im bola v mnohých prípadoch zo strany ich najbližších príbuzných odopretá a v dôsledku tohto konania sa nachádzali vo veľmi zraniteľnej situácii.

V starozákonnej dobe boli vdovy považované za sociálne znevýhodnenú skupinu a spolu so sirotami tvorili najzraniteľnejšiu skupinu židovskej spoločnosti. Starozákonní židia sa pri sprostredkovaní pomoci¹ vdovám riadili Mojžišovým² zákonom, ktorý obsahoval usmernenie, ako postupovať v prípade vdovstva, dedenia majetku a poskytnutia pomoci³ a podpory pri lepšej kvalite života tak, aby

¹ Problematike sprostredkovania charitatívnej činnosti k blížnym bližšie pozri PRUŽINSKÝ, Š. Pojmy „charis“, „charizma“ a „charita“ v biblickej, historickej, eschatologickej a sociálnej perspektíve. In *Historia Ecclesiastica : časopis pre dejiny cirkví a náboženstiev v Strednej Európe*. ISSN 1338-4341, 2019, roč. 10, č. 2, s. 39-49.

² K tomu pozri CAP, A. Povolanie Abrahama (1MJŽ 12, 1-9), (biblicko-exegetický komentár na dvanástu kapitolu knihy Genezis). In *Historia Ecclesiastica : časopis pre dejiny cirkví a náboženstiev v Strednej Európe*. ISSN 1338-4341, 2018, roč. 9, č. 1, s. 191-207. Ďalej KUZYŠIN, B. Patristické reflexie pomoci a pomáhanie. In *Pravoslávny biblický zborník I/2017*. Gorlice : Diecezjalny ośrodek Kultury Prawosławnej ELPIS w Gorlicach, 2017, s. 107-112.

³ Pozri KUZYŠIN, B. Poradenstvo so spirituálno-religióznym presahom - empirické reflexie. In *Pravoslávny biblický zborník II/2016*. Gorlice : Diecezjalny ośrodek Kultury Prawosławnej EL-

v očiach Boha nedochádzalo k previneniu nedodržania Jeho prikázaní. V biblickej dobe znamenala smrť manžela stratu ochrancu a živiteľa rodiny. V patriarchálnych časoch vďaka levirátnemu manželstvu dochádza nielen k obnoveniu mena zosnulého⁴ manžela, ale podľa Глаголева (Glagoleva)⁵ starí Židia preukazujú morálnu, osobnú a sociálnu povinnosť švagra voči bratovej žene.

Etymológia termínu vdova v Starom zákone v kontexte problematiky

Starý zákon⁶ používa tri termíny na rozlíšenie sociálneho postavenia vdovy v spoločnosti. N. Steinbergová⁷ ako prvý pojem uvádza hebrejský termín *‘iš-šâ-‘almānāh* (synom *zdedená vdova*), ktorá mohla užívať majetok prostredníctvom svojho syna. Takáto vdova bola súčasťou dedičského práva⁸ a starostlivosti najstaršieho syna, ako v prípade matky kráľa Jeroboáma.⁹ Hebrejské označenie *‘ešet-hammēt* (*manželka mŕtveho*) sa vzťahuje na bezdetnú vdovu, ktorá sa mala vydať za brata zosnulého manžela za účelom splodenia potomstva zomrelému.¹⁰ Hebrejské slovo *almānāh* označovalo postavenie vdovy v spoločnosti, ktoré pochádza od koreňa slova *alem*, čo označuje „neschopnosť hovoriť“.¹¹ Za *almānāh* sa považovala vdova v rôznych štádiách biedy, ktorá mohla mať žijúcich dospe-

PIS w Gorlicach, 2016, s. 83-107.

⁴ Pozri PILKO, J. – BARKASI, R. Pohľad na chorého a zomierajúceho človeka v kontexte pravo-slávnej spirituality. In *Komunitná starostlivosť v pomáhajúcich profesiách : zborník III. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Warszawa : Wyzsza szkoła finansów i zarządzania w Warszawie, 2017, s. 224-226

⁵ ГЛАГОЛЕВ, А. Закон уживчества или левиратный брак у древних евреев [online]. [cit. 2020-08-21].

⁶ Dostupné na internete: https://azbyka.ru/otechnik/Aleksandr_Glagolev/zakon-uzhichestva-ili-leviratnyj-brak-u-drevnih-evreev/

⁷ K tomu pozri ŽUPINA, M. Teoptia v Starom zákone na príklade zjavení sa Boha prorokovi Mojžišovi. In *Acta Patristica*. ISSN 1338-3299, 2019, roč. 10, č. 20, s. 35-44.

⁸ SIMKINS, R. A. The Widow and Orphan in the Political Economy of Ancient Israel. In *Journal of Religion & Society*. ISSN 1941-8450, 2014, vol. 10, pp. 22-33.

⁹ V starovekom Izraeli bol majetok prevedený z otca na syna alebo synov. Vdova po zosnulom manželovi sa stala súčasťou dedičstva jeho najstaršieho syna, ktorý sa musel materiálne starať o svoju matku. MCKENZIE, J. Widow. In *Dictionary of the Bible*. London. 1972. 927 s. Avšak v situácii, keď vdova nemala syna oprávneného zdediť majetok po otcovi, sa jej spoločenské postavenie a hospodárska situácia zvyčajne sťažila. Riešením mohol byť návrat do rodinného domu (1 Mjž 38, 11; 3 Mjž 22, 13) alebo sa vydať. OSTAŇSKI, P. Skądże nadejdzie mi pomoc? (Ps 121,1). Wokół wdowieństwa w Biblii. In *Poznańskie Studia Teologiczne*. ISSN 0209-3472, 2004, vol. 8, s. 59-74.

¹⁰ 1Kr 11, 26.

¹¹ „Ak budú bývať bratia spolu a jeden z nich zomrie bezdetný, manželka zomrelého sa nevydá za cudzieho, ale vezme si ju druhý brat a dá potomstvo zomrelému bratovi: prvorođeného syna, ktorého bude mať od nej, pomenuje po zomrelom bratovi, aby jeho meno nebolo vytreté z Izraela“ (5 Mjž 25, 5-6), alebo na inom mieste vo Svätom písme sa píše „... Ak dnes nadobúdaš z Noeminých rúk pole, si povinný vziať si aj Moabku Rút, manželku zosnulého, aby si oživil meno zomrelého pre jeho dedičstvo“ (Rút 4, 5).

¹² THURSTON, B. B. *The widows: A woman's ministry in the early Church*. Minneapolis: Fortress Press, 1989. Podľa KAVENY, M. C. The Order of Widows: What the Early Church Can Teach Us about Older Women and Health Care. In *Christian Bioethics*. ISSN 1744-4195, 2005, vol. 11, no. 1, pp. 11-34.

lých príbuzných mužov, ktorí boli príliš chudobní na to, aby jej mohli poskytnúť podporu alebo v opačnom prípade nechceli ponúknuť ekonomickú podporu tejto vdove.¹²

Rozdiel medzi dvoma pojmami 'iššâ-'almânâh a 'ěšet-hammēt spočíva v tom, či je syn nažive, alebo nie je, aby si mohol uplatniť dedičské právo. V hebrejskej Biblii nachádzame štyri pojmy označenia iššâ-'almânâh (*synom zdedená vdova*). Prvou je múdra žena z Tekuy,¹³ druhá je matka vdova z Neftaliho kmeňa¹⁴, tretou osobou je spomína matka kráľa Jeroboáma¹⁵ a štvrtá je vdova zo Sarepty,¹⁶ ktorá je označená pojmom iššâ-'almânâh, ale aj ako vdova almânâh, keď jej zomrie syn.¹⁷

Označenie pojmu 'ěšet-hammēt sa v hebrejskej Biblii vzťahuje na vdovy Noami a Rút, ktoré sú odidve bez manželov. Rút je označovaná ako 'ěšet-hammēt,¹⁸ v doslovnom predklade „manželka mŕtveho muža“.¹⁹ Za almânâh sú považované najchudobnejšie vdovy, o ktoré sa nemôže postarať nikto z rodiny a jej „údelom“ je žobrať pri mestskej bráne. V hebrejskej Biblii nachádzame o nich zmienku v 5 Mjž (14, 28 – 29; 24, 19 – 21; 26, 12 – 13).

Hebrejský text na lichobežníkovom črepe

Obrázok č. 1²⁰ Obsah textu na fragmente zobrazuje sociálne vyhlásenie týkajúce sa otrokov, vdov a sirôt.

¹² STEINBERG, N. Romancing the Widow: The Economic Distinctions between the 'almânâ, the 'iššâ-'almânâ and the 'ěšet-hammēt. In WESTBROOK, R. – LYONS, D. (eds.): *Women and Property in Ancient Near East and Mediterranean Societies*. Center for Hellenistic Studies Harvard University, 2005.

¹³ 2 Sam 14, 5.

¹⁴ 1 Kr 7, 14.

¹⁵ 1 Kr 11, 26.

¹⁶ 1 Kr 17, 8-24.

¹⁷ STEINBERG, N. Romancing the Widow: The Economic Distinctions between the 'almânâ, the 'iššâ-'almânâ and the 'ěšet-hammēt. In WESTBROOK, R. – LYONS, D. (eds.): *Women and Property in Ancient Near East and Mediterranean Societies*. Center for Hellenistic Studies Harvard University, 2005.

¹⁸ Rúť 4, 5.

¹⁹ STEINBERG, N. Romancing the Widow: The Economic Distinctions between the 'almânâ, the 'iššâ-'almânâ and the 'ěšet-hammēt. In WESTBROOK, R. – LYONS, D. (eds.): *Women and Property in Ancient Near East and Mediterranean Societies*. Center for Hellenistic Studies Harvard University, 2005.

²⁰ <http://geiyafa.huji.ac.il/>.

Ak hovoríme o sociálnom rámci biblického judaizmu²¹, musíme mať na pamäti, že v tejto dobe ženy nedisponovali právom hovoriť samy za seba, boli závislé od starostlivosti a ochrany príbuzného mužského pohlavia, oni mali zákonnú právomoc hovoriť v ich mene. Sociálne postavenie a bezpečnosť dospelých ženy určovali jej úlohy manželky, matky, ktorá vykonávala domáce práce, dojíčila svoje deti do troch rokov, zaoberala sa výchovou a výučbou detí²², bola paňou v domácnosti, jej manžel bol zodpovedný za jej podporu a zastupovanie vo všetkých veciach verejného záujmu. V prípade smrti manžela nastalo nielen obdobie trúchlenia a nosenia vdovských šiat, ale vdovský stav sa odzrkadlil aj v radikálnej sociálnej zmene a hospodárskej neistote.²³

V súvislosti s terminológiou slova *almānāh* je potrebné spomenúť, že v Septuaginte je hebrejské slovo nahradené gréckym slovom χήρα (*chéra*), označujúce ženu bez manžela alebo ovdovenú ženu. S týmto označením sa stretávame aj v gréckej mytológii, kde je slovo *chéra* použité v korelácii s bohyňou Hérrou pri oddelenom živote od boha Zeusa. Pojem slova *chéra* sa nevzťahuje len na fyzickú neprítomnosť manžela spôsobenú jeho smrťou, ale znamená aj sprievodný pocit osamelosti, opustenia a nedostatku podpory.²⁴

Starostlivosť o vdovy v období Starého zákona

Žena bola považovaná za *almānāh* (vdovu), keď po smrti manžela nezdedila²⁵ žiadnu pôdu²⁶ a nemala žiadneho dospelého syna, švagra alebo svokra, ktorý by mohol byť zodpovedný za jej podporu.²⁷ Brat zosnulého²⁸ nemusel súhlasiť

²¹ K tomu pozri CAP, A. Židovská diaspora v Alexandrii. In *Acta Patristica*. ISSN 2644-5026, 2019, roč. 10, č. 20, s. 45-55.

²² KLINKOWSKI, J. *Pozycja społeczno-polityczna kobiet w Izraelu na podstawie prezentacji postaci biblijnych* [online]. [cit. 2020-08-22]. Dostupné na internete: <http://www.janklinkowski.pl/Pozycja-spooleczno-polityczna-kobiet-w-Izraelu.pdf>

²³ KAVENY, M. C. The Order of Widows: What the Early Church Can Teach Us about Older Women and Health Care. In *Christian Bioethics*. ISSN 1744-4195, 2005, vol. 11, no. 1, pp. 11-34.

²⁴ STÄHLIN, G. Chera. In *Theological dictionary of the New Testament*. 1982, vol. 9, pp. s. 441-442. Pozri OSTAŇSKI, P. Skądże nadzieje mi pomoc? (Ps 121,1). Wokół wdowieństwa w Biblii. In *Poznańskie Studia Teologiczne*. ISSN 0209-3472, 2004, vol. 8, s. 59-74.

²⁵ Vo Svätom písme zaznamenávame iba niekoľko prípadov, kedy vdova dedí majetok po manželovi. Príbeh Elizea a vdovy (2 Kr 4, 1-7) je príkladom zdedeného dlhu. 2 Kr 8, 1-6 je príkladom zdedeného poľa a domu.

²⁶ Pôda bola najdôležitejším ekonomickým aktívom rodiny. Dala sa kúpiť a predať, ale zdedená pôda bola špeciálna. Na starom Blízkom východe, ak rodina predala zdedenú pôdu za plnú cenu, vlastníctvo trvalo prešlo do rúk kupujúceho. Ak ju rodina predala za nižšiu cenu, kvôli ekonomickým ťažkostiam a potrebe rýchleho predaja, bolo rodinným príslušníkom spravidla dovoľené vykúpiť (odkúpiť) pôdu za rovnakú alebo podobne nízku cenu. Bolo dôležité dať rodinám šancu zachovať si svoje dedičstvo. WELLS, B. *Inheritance Laws in Ancient Israel*. [online]. [cit. 2020-08-22]. Dostupné na internete: <https://www.bibleodyssey.org/en/passages/related-articles/inheritance-laws-in-ancient-israel>

²⁷ CARBULLANCA NÚÑEZ, C. – de los ANDES VALENZUELA CORALES, M. Poor widow as an outcasted archetype. Biblical-literary analysis. In *Veritas*. ISSN 0717-4675, vol. 38, pp. 141-162.

²⁸ Pozri ŠAK, Š. Cesta do večnosti. In *Acta Patristica : vedecký recenzovaný akademický časopis zameraný hlavne na oblasti patológie, teológie, religionistiky, biblistiky, hermeneutiky, filozo-*

s manželským zväzkom. Mal možnosť dohodu odmietnuť z dôvodov, ktoré sú mu najlepšie známe.²⁹ Starozákonný ľud sa pridŕžoval písaných a nepísaných zákonov, ktoré hovorili o dedičskom práve po zosnulom manželovi či otcovi. Písaný zákon odkazuje na biblické texty, ktoré stanovujú hmotnoprávne ustanovenie. Existenciu nepísaných zákonov autori biblických textov odôvodňujú dodržiavaním zvykov a praktík zaznamenaných v príbehoch a iných tradíciách. Základné biblické³⁰ právo dedenia majetku nachádzame v 4. knihe Mojžišovej v kapitole 27, v ktorej sa však nenachádza zmienka o dedení majetku vdovy po zosnulom manželovi. Tú nachádzame v knihe Judita, ktorá hovorí o manželovom zanechaní majetku, sluhov a slúžiek, dobytku a polí.³¹ Podobnú zmienku dedenia zo zákona nachádzame v knihe Rút. Boaz hovorí o vdove Noemi, ktorá sa vrátila z Moabskej roviny a dáva do predaja čiastku poľa po Elimelechovi.³² Z toho usudzujeme, že ak vdova predávala pole, zo zákona musela dediť majetok po svojom manželovi alebo majetok previedol na manželku ešte počas svojho života.³³

Právo vdovy na bývanie v dome jej manžela alebo ochrana majetku po zosnulom manželovi kvôli zabezpečeniu majetku pre jeho deti boli ustanovené v Chammurapiho zákoníku. Od vdovy sa vyžadovalo, aby si pred opätovným vydaním vyžiadala povolenie sudcu. Ona a jej nový manžel boli potom poverení spravovaním majetku jej zosnulého manžela.³⁴

Na inom mieste vo Svätom³⁵ písme môžeme vidieť, že nie každá žena, ktorá stratila manžela bola označovaná hebrejským slovom *almānāh*. Ako príklad nám môže poslúžiť biblická postava moábskeho pôvodu Rút, ktorú počas

fie, pedagogiky, psychológie, sociológie a svetových a cirkevných dejín. ISSN 1338-3299, 2016, roč. 7, č. 14, s. 61-72.

²⁹ DAVIES, E. W. Inheritance rights and the Hebrew levirate marriage: Part 2'. In *Vetus Testamentum*. 1981, vol. 31, no. 3, pp. 257-268.

³⁰ Pozri SAVČÁK, P. Biblická povaha soteriológie a christológie svätého Cyrila Jeruzalemského. In *Biblia a współczesność [elektronický dokument] : teologiczne, kanoniczne, socjalne i społeczne przesłanie Biblii dla współczesności*. Gorlice : Diecezjalny ośrodek kultury prawosławnej ELPIS w Gorlicach, 2019, s. 113-120.

³¹ Jdt 8, 7.

³² Rút 4, 3.

³³ HIERS, R. H. Transfer of Property by Inheritance and Bequest in Biblical Law and Tradition. In *Journal of Law and Religion*. 1993, vol. 10, no. 1, pp. 121-155.

³⁴ BRADLEY, C. P. Women in Hebrew and Ancient Near Eastern Law. In *Studia Antiqua*. 2003, vol. 3, no. 1, pp. 3-46.

³⁵ Pozri ŽUPINA, M. Sväté Písmo v učení svätého Symeona Nového Teológa. In *Biblia a współczesność [elektronický dokument] : teologiczne, kanoniczne, socjalne i społeczne przesłanie Biblii dla współczesności*. Gorlice : Diecezjalny ośrodek kultury prawosławnej ELPIS w Gorlicach. 2019, s. 79-87. Ďalej pozri KOCVÁR, V. Apoštolské ustanovenia a kánon kníh Svätého Písma. In *Biblia a współczesność [elektronický dokument] : teologiczne, kanoniczne, socjalne i społeczne przesłanie Biblii dla współczesności*. Gorlice : Diecezjalny ośrodek kultury prawosławnej ELPIS w Gorlicach, 2018, s. 196-200.

manželstva,³⁶ ale aj po smrti manžela nazývajú manželkou Machlona^{37, 38} Keďže z manželstva Rúť a Machlona nevzišiel žiaden dedič, mohlo dôjsť k štandardnej právnej štruktúre židovského zákona v praxi, a to uplatnenie levirátného manželstva³⁹ podľa Mojžišovho zákona.⁴⁰ Jeho zámerom bolo zabezpečiť, aby rodová línia muža, ktorý v manželstve pred svojou smrťou nespodil dieťa, nevyhynula⁴¹, čo považujeme za pochopiteľné, keďže v Izraeli bola bezdetnosť vnímaná ako Boží trest.⁴²

Napriek tomu Rúť predstavuje duchovný model solidarity, keď sa rozhodne uchýliť k svokre namiesto toho, aby sa vrátila domov k svojej matke a požiadala o ochranu.⁴³ Jej solidarita so svokrou sa prejavuje v jej príslube „... lebo kde pôjdeš ty, pôjdem i ja, kde sa zdržíš, zdržím sa aj ja: tvoj národ sa stane mojim národom a tvoj Boh bude mojim Bohom“⁴⁴.

V prípade uplatnenia levirátného manželstva nie je uvedené postavenie švagra, či už ide o mladšieho, alebo staršieho brata, ani jeho rodinný stav – slobodný alebo ženatý. Dôležitou požiadavkou je pokrvný príbuzenský vzťah so zosnulým. Od levirátného brata za vyžaduje, aby uplatnil levirátné manželstvo⁴⁵ s vdovou svojho brata.⁴⁶

³⁶ Podľa Krausea v staroveku manželstvo trvalo najviac 15 až 20 rokov, pričom žena sa vydávala vo veku 18 rokov, vdovou sa stala okolo 33 až 35 rokov a ako vdova žila ďalších desať rokov. Odhaduje sa, že až 30 % dospelých žien v rímskom svete boli slobodné vdovy, pričom tento podiel stúpol na viac ako 40 % u žien vo veku 40 až 50 rokov. KRAUSE, J. U. Witwen und Waisen im Römischen Reich. In: *Verwitung und Wiederverheiratung*. ISSN 0930-1208, 1994, vol. 1. K tomu pozri FITZGERALD, J. T. Orphans in Mediterranean antiquity and Early Christianity. In *Acta Theologica*. ISSN 2309-9089, 2016, vol. 36, pp. 29-48.

³⁷ Pozri Rúť 4, 10.

³⁸ KARTZOW, M. B. – MASENO, L. I. Widows, intersectionality and the parable in Luke 18. In *International Journal of Sociology and Anthropology*. ISSN 2006-988x, vol. 2, no. 7, pp. 140-148.

³⁹ Zákon levirátného manželstva bol uplatnený aj v prípade Tamary a Onana (1 Mjž 38, 6-12).

⁴⁰ „Ak budú bývať bratia spolu a jeden z nich zomrie bezdetný, manželka zomrelého sa nevydá za cudzieho, ale vezme si ju druhý brat a dá potomstvo zomrelému bratovi: prvorođeného syna, ktorého bude mať od nej, pomenuje po zomrelom bratovi, aby jeho meno nebolo vytreté z Izraela. Ak si nebude chcieť vziať ženu svojho brata za manželku, ako je podľa zákona povinný, nech žena ide k mestskej bráne, nech sa obráti na starších mesta a nech povie: »Brat môjho muža nechce oživiť meno svojho brata v Izraeli, nechce si ma vziať za manželku.« Starší ho dajú predvolať a opýtajú sa ho. Ak povie: »Nechcem ju za manželku,« žena k nemu pristúpi, zobuje mu obuv z nohy, napluje mu do tváre a povie: »Tak nech sa stane mužovi, ktorý nechce postaviť dom svojmu bratovi!« A jeho meno nech je v Izraeli: dom zobutého!“ (5 Mjž 25, 1-19).

⁴¹ DAVIES, E. W. Inheritance rights and the Hebrew levirate marriage: Part 1. In *Vetus Testamentum*. 1981, vol. 31, no. 2, pp. 138-144.

⁴² BASKIN, J. R. *Infertile Wife in Rabbinic Judaism*. [online]. [cit. 2020-08-24].

^Dostupné na internete: <https://jwa.org/encyclopedia/article/infertile-wife-in-rabbinic-judaism>

⁴³ CHEN, X. *Ruth: A Spiritual Role Model for the Religious Women of Southwest China*. [online]. 2018 [cit. 2020-08-24]. Dostupné na internete: https://scholarcommons.scu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1017&context=jst_dissertations

⁴⁴ Rúť 1, 16.

⁴⁵ Pozri ŠAK, Š. – KOCHAN, P. – PILKO, J. *Mystérium manželstva*. Gorlice : Diecezjalny osrodek kultury prawoslawnej ELPIS w Gorlicach, 2019. 89 s.

⁴⁶ The Shepherd. *The Shepherd: An Orthodox Christian Pastoral Magazine*. 2000, Xxi(4).

V niektorých kultúrach Blízkeho východu mohla vdova zdediť majetok zosnulého manžela, zostať v rodine manžela, starať sa o deti. V Izraeli, ak sa stala žena bezdetnou vdovou, neprichádzalo do úvahy dedenie majetku.⁴⁷

Biblické levirátné⁴⁸ manželstvo bolo považované za súčasť dedičského práva,⁴⁹ ktoré bolo neskôr zakázané rímskymi cisármi,⁵⁰ podobne ako aj svätým Vasilijom Veľkým, ktorý zakázal nielen levirátné, ale aj sororátne⁵¹ manželstvo, a to v druhom⁵² kánonickom liste z roku 375 n. l. a treťom⁵³ kánonickom liste z roku 375 n. l.

Starostlivosť⁵⁴ o vdovy v období Starého zákona vychádzala z osobitnej Božej starostlivosti⁵⁵. Túto skutočnosť sa dozvedáme zo Žalmu „...on je otec sirôt a záchranca vdov...“⁵⁶. Vdovstvo znamenalo zmenu sociálneho postavenia v spoločnosti, zmenenú finančnú situáciu,⁵⁷ ktorá si vyžadovala osobitnú starostlivosť, prejav empatie⁵⁸ a podporu miestnej komunity. Nakoľko Boh bol útočiskom, pomocníkom a obhajca práv vdov, osobitá starostlivosť o vdovy bola považovaná

⁴⁷ DAVIES, E. W. Inheritance rights and the Hebrew levirate marriage: Part 2. In *Vetus Testamentum*. 1981, vol. 31, no. 3, pp. 257-268.

⁴⁸ Kresťanskí autori diskutujú o levirátnom manželstve v christologických a alegorických komentároch, a zameriavajú sa aj na jeho právne aspekty. Vo všetkých prípadoch kresťanskí autori pokračujú v biblickom popise levirátného manželstva. Medzi kresťanské komentáre patrí Origenovo tvrdenie, že manželstvo s levirátnymi je analogické voľbe medzi starým a bezúhonným zákonom (Starý zákon) na jednej strane a novým zákonom (Nový zákon) na strane druhej. ORIGEN. Matthew 17.31. In KLOSTERMANN, E. *Origenes Matthäuserklärung* (GCS 40.10), pp. 672-78. Podľa MONNICKENDAM, Y. Biblical law in Greco-Roman attire: The case of levirate marriage in late Antique christian legal traditions. In *Journal of law and religion*. Vol. 34, no. 2, pp. 136-164.

⁴⁹ MONNICKENDAM, Y. Biblical law in Greco-Roman attire: The case of levirate marriage in late Antique christian legal traditions. In *Journal of law and religion*. Vol. 34, no. 2, pp. 136-164.

⁵⁰ Napr. cisárom Konštantínom, Juliánom alebo v 5. storočí cisárom Zenonom.

⁵¹ Manželstvo so sestrou zosnulej manželky.

⁵² BASIL. Letters 199.23. In *Saint Basil, The Letters*. Vol. 3, ed. and trans. DEFERRARI, R. J. Loeb Classical Library 243 (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1961), 102-35, at 114-15. Podľa MONNICKENDAM, Y. Biblical law in Greco-Roman attire: The case of levirate marriage in late Antique christian legal traditions. In *Journal of law and religion*. Vol. 34, no. 2, pp. 136-164.

⁵³ BASIL. Letters 217.78. In Deferrari, *Saint Basil, The Letters* (LCL 243), 3:258-59. For dating, see Fedwick, *The Church and the Charisma*, 148. Podľa MONNICKENDAM, Y. Biblical law in Greco-Roman attire: The case of levirate marriage in late Antique christian legal traditions. In *Journal of law and religion*. Vol. 34, no. 2, pp. 136-164.

⁵⁴ Bližšie pozri HANOBIK, F. – JURAŠEK, M. *Organizácia sociálnej starostlivosti ...* Varšava : Wydawnictwo Katedry Filozofii Akademii Ekonomiczno i Humanistycznej w Warszawie, 2019. 158 s.

⁵⁵ Pozri HANGONI, T. Profesionálna práca s rodinou. In *65 rokov teologickej činnosti Pravoslávnej bohosloveckej fakulty : (jubilejný zborník)*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2016, s. 160-163.

⁵⁶ Ž 68, 6.

⁵⁷ Okrem vdov Tamary a Rút.

⁵⁸ K prejavu starostlivosti a vyjadreniu empatie so životom vdovy pozri JEŽEK, V. Emotions and their role in theology : (being emotion-full in an emotionless age). In *Aktualnye voprosy sovremennogo bogoslovija i cerkovnoj nauki [print] : materialy IX meždunarodnoj naučno-bogoslovskoj konferencii, posviaščennoj 100-letiju načala mučeničeskogo i ispovedničeskogo podviga*

za poslušnosť voči Božej vôli. V židovskej tradícii sa postaveniu vdov prejavovala úcta a podpora. Ideálnou ženskou postavou a príkladnou vdovou bola zbožná a cudná Judita, ktorá sa po smrti svojho manžela už nevydala.⁵⁹ Na inom mieste vo Svätom písme sa dozvedáme, že za dní proroka Eliáša žilo mnoho vdov v Izraeli, keď nastal hlad po celej krajine. Iba v prípade jednej vdovy zo Sarepty v Sidone bol poslaný Eliáš.⁶⁰ V období hladomoru vdova, ktorá má syna, núka prorokovi hrst múky a trochu oleja.⁶¹ Sociálna solidarita vdovy v čase krízy s cudzím človekom je gestom altruizmu. V čase, kedy je považovaná za sociálne znevýhodnenú osobu, prejavuje súcit a službu slúžiť inej osobe.

Obrázok č. 2⁶² *Obráz Marka Rupnika zobrazuje sediaceho proroka Eliáša, mierne nakloneného dopredu so zámerom prijať chlieb od vdovy. Paralelne s ponukou svojej matky kľáči pred prorokom Eliášom syn, aby mu ponúkol olej. Pohyb vdovy aj syna je sprevádzaný vetrom, ktorý ako keby vdovu aj syna poháňal k odovzdaniu daru.*

Do kategórie starostlivosti o sociálne znevýhodnené skupiny spadali podľa Mojžišovho zákona aj ženy prepustené, teda rozvedené.⁶³ „Ak kňazova dcéra ovdovie, alebo bude prepustená⁶⁴, a ak nemá detí a vráti sa späť do domu svojho

Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi : sbornik dokladov. Sankt-Peterburg : Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskoj Pravoslavnoj Duchovnoj Akademii, 2018, s. 295-306.

⁵⁹ SEIM, T. *The Double Message: Patterns of Gender in Luke-Acts, Studies of the New Testament and its World.* Edinburgh: T & T Clark, 1994. Podľa KARTZOW, M. B. – MASENO, L. I. Widows, intersectionality and the parable in Luke 18. In *International Journal of Sociology and Anthropology.* ISSN 2006-988x, vol. 2, no. 7, pp. 140-148.

⁶⁰ Lk 4, 25-26.

⁶¹ 1 Kr 17, 10-16.

⁶² <https://delfam.es/wp-content/uploads/2017/11/Tema-6-La-viudez.pdf>.

⁶³ BRADLEY, C. P. Women in Hebrew and Ancient Near Eastern Law. In *Studia Antiqua.* 2003, vol. 3, no. 1, pp. 3-46.

⁶⁴ V starovekom Izraeli boli zákony, ktoré sa týkali prepustenia žien, určené predovšetkým na ochranu ekonomických záujmov a práv ako domácností, tak aj samotného rozvedeného páru. Tieto zákony chránili záujmy a práva manželky spolu so záujmami jej domácnosti. Bola chránená pred ohováraním, ktoré by ju hanobilo, rovnako aj jej domácnosť. Bola jej poskytnutá

otca – ako to bolo za jej mladosti, môže byť z pokrmu svojho otca.“⁶⁵ Za starostlivosť o vdovy bola zodpovedná celá židovská komunita.⁶⁶ „Keď budeš kosiť obilie na svojom poli a zabudneš tam snop, nevráť sa vziať si ho, ale nechaj ho cudzincovi, sirote a vdove, aby ťa Pán, tvoj Boh, požehnal v každom podujatí tvojich rúk. Keď budeš oberať plody olivy, nevrátiš sa obrať, čo ostalo na strome, ale necháš to cudzincovi, sirote a vdove. Keď budeš oberať svoju vinicu, nepozbieraš aj posledné strapce, ale ostanú cudzincovi, sirote a vdove!“⁶⁷

Ako nám potvrdzujú niektoré biblické⁶⁸ zdroje, vdovy boli v biblických časoch percipované ako sociálne znevýhodnená skupina s nízkym sociálnym postavením s výnimkou spomínanej bohatej a nezávislej vdovy Rút. Získaním sociálneho statusu vdova ako keby spolu aj so sirotami vypadli zo sociálnej siete štruktúry rodiny. Preto sa v predpisoch Starého zákona objavuje náboženská povinnosť komunity postarať sa o vdovy „... keď budeš kosiť obilie na svojom poli a zabudneš tam snop, nevráť sa vziať si ho, ale nechaj ho cudzincovi, sirote a vdove, aby ťa Pán, tvoj Boh, požehnal v každom podujatí tvojich rúk“⁶⁹ a pomôcť im v problémoch „vysluhuje právo sirote a vdove a miluje cudzinca; dáva mu jedlo a odev“⁷⁰. Uvedené biblické verše odhaľujú, že súčasťou hebrejského zákona bola aj starostlivosť o vdovy.

Túto starostlivosť mali zabezpečiť rodiny vdovy, ale ak to nebolo možné, starostlivosť prechádzala na iné osoby mimo príbuzenských vzťahov.⁷¹ Mojžišov zákon zaručoval vdovám určité privilégia, ktoré by sme v dnešnom ponímaní chápali ako kompenzáciu odškodnenia za stratu manžela.⁷² Ako príklad môže poslúžiť skutočnosť, že vdovám sa nesmel brať odev do zálohy, musel sa ponechať snop na poli, plody olivy na strome a strapce hrozna pri zbere úrody.⁷³

Záver

Starostlivosť o vdovy v starozákonnej dobe poukázala na možnosť preukázania milosrdenstva voči blížnemu svojmu. Najvhodnejšou alternatívou pred

právna listina, ktorá vdove umožnila vrátiť sa do jej otcovskej domácnosti po rozvode a potom sa znovu vydať. BRADLEY, C. P. Women in Hebrew and Ancient Near Eastern Law. In *Studia Antiqua*. 2003, vol. 3, no. 1, pp. 3-46.

⁶⁵ 2 Mjž 22, 13.

⁶⁶ BRADLEY, C. P. Women in Hebrew and Ancient Near Eastern Law. In *Studia Antiqua*. 2003, vol. 3, no. 1, pp. 3-46.

⁶⁷ 5 Mjž 22, 19-21.

⁶⁸ Pozri KOCHAN, P. Biblia vo svätotočcovskej literatúre. In *Biblia a współczesność [elektronický zdroj] : teologiczne, kanoniczne, socjalne i społeczne przesłanie Biblii dla współczesności : I. rocznik*. Gorlice : Diecezjalny ośrodek kultury prawosławnej ELPIS w Gorlicach, 2016, s. 136-141.

⁶⁹ 5 Mjž 24, 19.

⁷⁰ 5 Mjž 10, 18.

⁷¹ BRADLEY, C. P. Women in Hebrew and Ancient Near Eastern Law. In *Studia Antiqua*. 2003, vol. 3, no. 1, pp. 3-46.

⁷² DEMBITZ, L. N. Widow. In *The Jewish Encyclopedia*. Edited by Isidore Singer. New York : Ktav Publishing House. 1906, vol. 12, pp. 514-515.

⁷³ 5 Mjž 24, 17-21.

záchranou žobráčky pred mestskou bránou bolo, aby uzavreli nové manželstvo alebo povolenie žiť v dome svojich rodičov.⁷⁴ Tieto alternatívy boli považované za primeraný model spoločensky zodpovedného správania sa, vyjadreného v zodpovednom prístupe pomoci v starostlivosti o fyzické, psychické, sociálne a spirituálne potreby bezbranných. Sociálna⁷⁵ spravodlivosť a milosrdenstvo voči vdovám v Starom zákone boli manifestované biblickým odkazom na spravodlivých Jozefa⁷⁶ a Jób, ⁷⁷ ktorí sa stávajú vzorom „žitia“ a odkazom sociálnej spravodlivosti pre súčasnú spoločnosť.

⁷⁴ 1 Mjž 38, 11.

⁷⁵ Pozri HANGONI, T. Social theology and its role in social work. In *Sociálna a duchovná revue : vedecký recenzovaný časopis*. ISSN 1338-290X, 2018, roč. 9, č. 2, s. 12-16.

⁷⁶ 1 Mjž 37-39.

⁷⁷ Jób 1, 1. K tomu pozri HUSÁR, J. O knihe spravodlivého Jób. In *Prawoslawny biblijny almanach*. Gorlice : Diecezjalny osrodek kultury prawoslawnej ELPIS w Gorlicach. 2019, s. 40-56. Ďalej pozri HUSÁR, J. O knihe spravodlivého Jób II. In *Prawoslawny biblijny almanach*. Gorlice : Diecezjalny osrodek kultury prawoslawnej ELPIS w Gorlicach, 2019, s. 47-50.

SLOVACIKÁLNE TLAČE V LYCEÁLNEJ KNIŽNICI V KEŽMARKU

Mária PITÁKOVÁ

Slovak related in the lyceal library in Kežmarok

The political history of Slovakia from medieval times to the early twentieth century is largely that of a part of Hungary. Literature of a national character first emerged in the 16th century, much later than for other national literatures. Latin dominates as the written language in the 16th century. Book printing began in the later 16th century, and Latin Humanism produced a number of authors, such as the poet Martin Rakovský (c1535-1579). A number of 16th and 17th century eminent Slovaks were active in the Czech Lands, amongst them the medical scholar Ján Jessenius.

Keywords: *slovak related, Hungary, Bardejov, Gutgesell, Kloss, books, 16th century.*

Naše historické knižnice uchovávajú množstvo dôkazov o slovenskej kultúrnej, literárnej a vedeckej minulosti. Katalóg Lyceálnej knižnice v Kežmarku obsahuje približne 4 500 záznamov o knihách a drobných tlačiach, ktoré sa v širokom zábere týkajú našej minulosti. Slovenský charakter je posudzovaný na základe štyroch kritérií, a to autora, miesta vydania a obsahu, reči, pričom jednotlivé hľadiská sa prekrývajú. Provenienčný register týchto kníh je veľmi široký. Môžeme k nim priradiť aj diela, ktorých majitelia boli slovenského pôvodu. Najčastejšie sa stretávame s majiteľmi kníh: Jóny, Schwartner, rodiny Podkonických, Pongraciovcov či Cornides. Niekoľko kníh bolo vo vlastníctve bratov Genersichovcov, Nadlera a Stenczela. Ostatné knihy pochádzajú od rôznych majiteľov, medzi ktorými sú nielen profesori, ale aj priaznivci a dobrodinci školy. Pár slovacík sa zachovalo aj vo fonde tlačí 16. storočia, ktoré sú zaujímavé nielen svojou skladbou, ale i tým, že niektoré z nich patrili k prvým knihám vznikajúcej knižnice.

Za prvého autora obsírnejšieho opisu Slovenska môžeme pokladať dielo historika Antona Bonfiniho¹ *Rervm Vngaricarvm Decades Qvatvor*.² Aj napriek mnohým nepresnostiam pri zemepisných údajoch,³ ktoré možno aspoň čiastočne vysvetliť okolnosťou, že sa zakladajú na nepriamych informáciách, sú významné informácie o rozsahu Uhorska. Najspoľahlivejší je opis udalostí z obdobia Vladislava II. Jagelovského, čo mu, pri značnom nedostatku iných prameňov z tohto obdobia, dáva význam základného prameňa. Uhorské dejiny začínajú

¹ Antonio Bonfini bol taliansky humanista, súdny historik pre uhorského kráľa Mateja I. Prvýkrát odišiel do Budína v roku 1486 na pozvanie Mateja Korvína. Spočiatku pôsobil ako čitateľ kráľovnej Beatrix. Neskôr bol Korvínom poverený písaním maďarskej histórie od čias Hunov.

² BONFINI, A. *Antonii Bonfinii Rervm Vngaricarvm Decades Qvatvor, Cvm Dimidia*. Bazilej : Sigismund Feirabent, 1568. s. 397.

³ Nesprávne určil polohu stolíc Liptovskej, Oravskej a Turčianskej v susedstve Moravy.

dejinami Hunov a končia rokom 1495. Bonfini pracoval na diele zhruba desať rokov. Využíval rozsiahlu zbierku rukopisných i tlačených kníh nachádzajúcich sa na Budínskom hrade. Pokiaľ ide o uhorské dejiny, jeho hlavným východiskovým prameňom bola *Chronica Hungarorum* z roku 1499 od Jána Turóciho, z ktorej prebral aj opis maďarských bojov proti vládárovi severovýchodnej Panónie Svätoplukovi II.⁴ Ako ďalšie pramene používal *Chronicon Budense* a *Chronicon Vindobonense*. Vďaka podpore členov panovníckeho dvora mu bol sprístupnený i štátny archív, ktorý využíval veľmi nedôsledne.⁵

Bonfiniho dielo o uhorských dejinách pozostáva zo 45 kníh.⁶ Sám autor uvádza, že informácie mu poskytli napríklad Ján Bornemisa, vtedajší kráľovský podpokladník a neskôr významný veľmož, Peter More, uhorský diplomat kráľa Mateja v Osmanskej ríši, Antonius di Salona, opát benediktínskeho kláštora v Sinioabe. Mechanické pretlmočenie informácií z rôznych zdrojov sa u Bonfiniho prejavilo v neraz skreslenej interpretácii istých udalostí a v početných dátumových i faktografických chybách. Bonfini totiž pramene len prebral, a to aj vtedy, keď si neraz protirečili. Napriek tomu Bonfiniho dielo patrí medzi prvoradé pramene uhorských stredovekých dejín.⁷ Exemplár z roku 1568 uložený v Lyceálnej knižnici má na začiatku knihy poškodené strany. Dielo je venované Františkovi Révaiovi⁸ od Martina Brennera.⁹

Druhá práca Antona Bonfiniho *Sympozion*¹⁰ uvádza trojdňové fiktívne sympózium o panenstve a čistote manželského života. Medzi postavy patria Matthias, Beatrix, ako aj humanisti a veľkňazi na dvore. Dielo obsahuje okrem predslovu autora aj venovanie Jánovi Sambucovi,¹¹ polyhistorovi, s menom ktorého sa spája viacero diel uložených v kežmarskom lýceu. Sambucus si za cieľ vytýčil uchytiť sa na domácom, habsburskom dvore. Najľahšou cestou bolo osloviť mla-

⁴ KUZMÍK, J. *Slovník starovekých a stredovekých autorov, prameňov a knižných skriptorov so slovenskými vzťahmi* (1. vyd.), Martin: Matica slovenská, 1983.

⁵ Nezaznačil napríklad založenie Academie Istropolitany.

⁶ Vždy 10 kníh tvorí jednu dekádu, takže celé dielo má vlastne štyri kompletne dekády a jednu polovičnú dekádu.

⁷ V diele sú spomenuté aj dve mariánske stavby, ktoré Ľudovít I. založil v cudzine, a to v Aachene a Mariazelli.

⁸ Turčiansky župan, personálny sudca Uhorského kráľovstva, palatínsky miestodržiteľ. Založil, formoval a rozvíjal evanjelickú líniu rodu. Znáмым sa stal svojou korešpondenciou s Martinom Lutherom.

⁹ Lekár a evanjelický kňaz.

¹⁰ BONFINI, A. *Symposion Trimeron*. Bazilej: Oporiniana, 1572.

¹¹ Uhorský básnik, polyhistor, lekár, autor príležitostnej latinskej poézie, alegorických obrázkov a úvah o rečníckom umení, príslušník slovenského etnika. Narodil sa v Trnave, v rodine richtára, ako 11-ročný odišiel z rodného mesta študovať do Viedne. Neskôr študoval v Lipsku, Paríži a Štrasburgu. Počas svojich ciest po Európe v rokoch 1553 – 1564 ako zbieral knihy a rukopisy, čím vybudoval jedinečnú knižnicu. Zostavil mnoho vzdelávacích príručiek pre študentov. Preložil Horácia, Homéra a iných gréckych a rímskych klasikov. Sambucus patrila svojho času k najväčším stredo európskym humanistom, ale na Slovensku je málo známy, aj napriek tomu, že sa jeho meno vyskytuje vo všetkých slovníkoch 16. – 18. storočia. Patril k druhej generácii európskych humanistov.

dého rakúskeho arcivojvodu Maximiliána.¹² Na sérii dedikačných listov a Sambucovej dochovanej súkromnej korešpondencii môžeme sledovať jeho kariérny rast a do istej miery aj jeho vzťah s budúcim cisárom. Evidujeme desať listov venovaných Maximiliánovi. V piatich prípadoch ide o dedikačný list pripojený k Sambucovým vlastným alebo Sambucom pripraveným dielam, zvyšných päť listov je súkromného či profesionálneho charakteru. Jeden z listov datovaný 1. februára 1552 vo francúzskom Dole sa zachoval aj v kežmarskom lýceu. Ide o dedikačný list v Sambucom pripravenom vydaní Johanna Hutticha *Romanorum principum effigies*,¹³ v súbore vyobrazení rímskych cisárov a cisároviien z Huttichovej numizmatickej zbierky s pripojeným krátkym medailónikom. Sambucus toto dielo, ktoré rozšíril (išlo totiž už o tretie vydanie) o rôzne ďalšie texty (Sextus Rufus: *De historia Romanorum*) a oslavné básne na cisárov (od Jakoba Micylla, Velia Ursina, Decima Magna Ausonia a Georgia Sabina). Dielo má Maximiliánovi sprostredkovať múdrosť a poznatky jeho predchodcov. Spomínané tretie vydanie chcel Sambucus venovať Maximiliánovi, aby pochopil, akú horlivosť a nádej doňho vkladá. Na záver listu Sambucus žiadal Maximiliána, aby ho spolu s rodinou prijal, pretože sú vystavení osmanským výpadom. Najdlhší dedikačný list Maximiliánovi II. (datovaný 24. júna 1567 vo Viedni), zachovaný v lyceálnej knižnici, nájdeme v azda najslávnejšom vydaní, ktoré Sambucus pripravil do tlače, a to už spomínané dielo *Rerum Ungaricarum decades* (1568). Sambucus k Bonfiniho textu pridal ešte niekoľko svojich, ale i cudzích kratších diel. Na rozdiel od predchádzajúcich dedikácií ide o menej osobný text. Okrem Maximiliána je adresovaný aj biskupom, grófom, barónom, rytierom, panónskemu ľudu, ako aj krajanom.¹⁴ Na piatich stranách opisuje vznik vydania diela a jeho obsah; väčšiu časť listu zaberá výklad o histórii. V závere listu Sambucus obhajuje ešte menšie diela, ktoré pripojil k vydaniu Bonfiniho. Tvrdí, že chce, aby sa posudzovali nestranne, bez nenávisťi či chvály. V januári roku 1564 Sambucus navštívil Gent, kde prišiel hľadať vhodného drevorytca pre tvorbu svojich emblémov, kde sa stretol s Lucasom d'Heereom.¹⁵ Z Gentu datujeme predslov v jeho diele *Emblemata*,¹⁶ ktorý je venovaný taktiež Maximiliánovi. Tak, ako sa so študentským životom rozlúčil svojou zbierkou *Poemata*, rozhodol sa ukončiť svoj život cestovateľa novou zbierkou veršov a obrázkov *Emblemata*, ktoré vďaka Alciatovi v tej dobe budili najmä v Taliansku veľký obdiv. V tom istom roku prichádza za svojím priateľom Christopherom Plantinom do Antverp. Christian bol zodpovedný za konečný vzhľad knihy, v ktorej polovicu drevorytov Lucasa d'Heereho odmietol a nechal ich dovoliť svojím vlastným umelcom.

¹² Najstarší syn uhorského a českého kráľa Ferdinanda I., neskoršieho cisára Svätej rímskej ríše.

¹³ SAMBUCUS, J. *Romanorum Principum Effigies*. Štrasburg : Köpfel, Wolfgang, 1552.

¹⁴ Invictissimo potentissimoque Caesari Maximiliano II, Ungariae, Boemiae, Dalmatiae, Croatiae, etc. Regi, Archiduci Austriae, etc. Domino, Domino suo clementissimo, deinde Pontificibus, Comitibus, Baronibus, Equitibus, populoque Pannonico, etc. dominis et popularibus suis S.).

¹⁵ Malier, drevorytec, básnik a zberateľ.

¹⁶ SAMBUCUS, J. *Emblemata Et Aliquot Nymmi Antiqui Operis, Ioan. Sambuci Tirnaviensis Pannonii. Quarta Editio*. Antverpy : Christophor Plantin, 1576.

A tak vznikla jedna z najkrajších kníh emblémov tých čias. Z 223 emblémov v druhej edícii má 88 emblémov dedikáciu a 27 básní je adresovaných členom *Republica literaria*,¹⁷ kam patrili aj Sambucus.¹⁸ Ďalej venoval emblémy svojim patrónom, ktorí ho podporovali počas jeho nákladných štúdií na prestížnych školách, významným členom viedenského dvora a nakoniec svojim príbuzným a priateľom. Za jeho života mali niekoľko vydaní (1564, 1566, 1569, 1576, 1584) a jedno po smrti (1589). Preložené boli do francúzštiny (1567) a holandčiny (1566). Medzi novými adresátmi môžeme nájsť pomerne početnú skupinu vysokých cisárskych úradníkov či šľachticov. Ďalšími novými adresátmi boli vysokí úradníci na cisárskom súde, napríklad Wolfgang Haller, cisársky sekretár; predstavitelia šľachty; biskupi, ako napríklad Pavol Bornemisa; Johann Oporin, tlačiar z Bazileja; Christopher Plantinus, editor z Antverp; Johannes Sturm ako aj mnoho ďalších osobností. Dôležitou vlastnosťou emblému bola jeho stručnosť. Predslov bol venovaný Maximiliánovi II. Medzi významné diela publikované v Bardejove tlačiarom Dávidom Gutgeselom¹⁹ a zachované v už spomínanej knižnici patria bezpochyby Odpovede (*Responsionis Gregorii Horwath aliter Stansith, de Gradecz*) Gregora Horváta, ktorý bol náboženský spisovateľ a stoličný hodnosťár a príslušník chorvátskeho šľachtického rodu. Jeho otec dostal za obranu hradu proti Turkom roku 1556 od Ferdinanda I. majetky na Spiši. Gregor Horvát v Strážkach založil školu, ktorú navštevovali prevažne šľachtickí synovia. Sám ju viedol a prednášal na nej dialektiku, etiku a rétoriku. Zasaľoval do dobových teologických sporov v protestantských cirkvách, predovšetkým do zápasov okolo *Formula concordiae*,²⁰ ktorej bol zástancom. V týchto sporoch okrem iného odmietol odstraňovanie umeleckých artefaktov z evanjelických chrámov. Tam, kde im hrozila skaza, sa usiloval o ich záchranu.

Pokladá sa za jedného z predchodcov starostlivosti o záchranu umeleckých a historických pamiatok. Patrili k významným mecénom vzdelania a kultúry na východnom Slovensku.²¹ Svojimi spismi brojil proti kryptokalvinizmu,²² proti Šebastiánovi Lamovi,²³ poprednému predstaviteľovi tohto reformovaného smeru na východnom Slovensku.

¹⁷ Spolok vzdelancov, ktorí svojimi dielami prispeli do renesančného a humanistického poznania.

¹⁸ Anton Vantuch, kultúrny historik a prekladateľ, konštatoval, že Sambucus zmenil adresátov v jednotlivých vydaniach, čo sa však nepotvrdilo. Išlo len o doplnenie adresátov.

¹⁹ Zakladateľ kníhtlače v Bardejove. Spolupracoval so Salomonom Sultzerem, ktorý mu pravdepodobne pomohol aj k zlievarni. Protestanty orientovaná tlačiareň, disponujúca prekvapivo rozsiahlou zásobou antikvy, fraktúry, hebrejského aj gréckeho tlačového písma, fungovala až do Gutgeselovej smrti s ťažkosťami, ale napriek tomu najdlhšie zo všetkých dielní na Slovensku v 16. storočí. Medzi jeho významných podporovateľov patrili Révaiovci, turčianski župani.

²⁰ Formula svornosti – spis Evanjelickej cirkvi Augsburgského vyznania.

²¹ Podľa smútočnej reči, ktorú predniesol Mikuláš Erhard Dalhemius pri úmrtí Eufrozíny, manželky Gregora Horváta, venoval Horvát na podporu vedy a na výchovu mládeže každoročne šesťsto zlatých.

²² Bol to ideový smer protestantskej teológie, ktorý chcel pod vplyvom kalvínskej reformácie odstrániť z kostolov obrazy, oltáre a orgány.

²³ Lam bol po roku 1591 prívrženeck kalvinizmu. Viedol vieroučné spory hlavne s učiteľmi šľachtickej rodiny Stančiča v Strážkach, ďalej s prívržencami *Formula concordiae* o vieroučných

Tretia časť *Responsionis* vyšla až po jeho smrti. V kežmarskom lýceu sa zachoval exemplár prvej časti z roku 1592 a druhej časti z roku 1593²⁴ vydaný v Bardejove u Dávida Gutgesela. Význam týchto polemík bol značný. Okrem zachovania kresťanskej slobody slúžila na upevnenie vierovyznania luteránov na Spiši a na kultúrno-historickú obranu cenných rezbárskych umeleckých diel v chrámoch. Spodná časť titulného listu exemplára druhej časti z roku 1593 je poškodená. Dielo obsahuje vlepý tlačový exlibris *Ex Bibliotheca Lycei Kesmarkiensis legato Podkonitzkyano*. Druhým spisom v Horvátovom konvolúte bolo dielo Šebastiána Lama,²⁵ ktorý bol po roku 1591 prívržencom kalvinizmu. Pod ochranou rodiny Tököli viedol Lam vieroučné spory hlavne s učiteľmi šľachtickej rodiny Gregora Horváta v Strážkach. Mal spory s prívržencami Formuly concordiae o vieroučných otázkach aj o prípustnosti obrazov v evanjelickom chráme. Sám bol za ich odstránenie. K jeho hlavným odporcom patrili Horvát, Láni a Grawer. Autorom piateho spisu je spomínaný Albert Grawer, ktorý spomedzi všetkých učencov vo Wittenbergu najviac vynikal vo vedách, vyznačoval sa skromnosťou a rečníckym umením. Na školu v Strážkach ho povolali v roku 1595. Proti šíriacemu sa kalvinizmu v Košiciach napísal traktát: *Argumenta De persona Christi*,²⁶ ktorý bol vytlačený v Bardejove v roku 1596 v dielni Dávida Gutgesela. Dielo má na poslednej strane rukopisné poznámky k textu v latinčine. Autor traktátu venuje Hunniovi, profesorovi wittenberskej akadémie a Jurajovi Jánovi Volckmarovi, profesorovi na wittenberskom lýceu.

Horvátov konvolút v už spomínaných *Odpovediach* obsahuje aj jeho vlastný spis *Posthvmvs Magnifici Et Generosi Domini*,²⁷ z roku 1597 vydaný v Bardejove Dávidom Gutgesellom. Nájdeme tu dedikáciu Mikuláša Erharda Dalhemia, rektora v Strážkach, venovanú Severínovi Škultétymu.²⁸

Koncom 16. storočia vznikla otázka o potrebe obrazov v kostole a výzdobe vôbec. Kňazi, ktorí sa prikláňali k reformovanému učeniu, obrazy a výzdobu úplne zavrhovali. Vydvíjali svoju činnosť na Spiši pod ochranou grófa Šebastiána Tököliho. Gašpar Pilc a po ňom Šebastián Lam v Kežmarku boli za odstránenie všetkých obrazov a sôch z kostolov. Tomáš Fabricius²⁹ v diele *Disceptatio de imaginibus* zavrhoval uctievanie obrazov. Na jeho tvrdenia polemicky odpove-

otázkach aj o prípustnosti obrazov v ev. chráme. Bol za ich odstránenie. K jeho najväčším odporcom patrili Horvát, Láni a Grawer.

²⁴ Je to konvolút obsahujúci diela: *Posthvmvs magnifici Et Generosi Domini* (1597); *Admonitio Gregorius Horvath* (1593); *Antithesis Vbiqvitat* (1591); *Orthodoxæ Doctrinæ de persona Christi* (1591); *Defensio Orthodoxæ Doctrinæ Šebastiána Láma* (1592); *Scvttm libertatis Christiæ* (1595) a *Defensio Libertatis Christianæ* (1599) Eliáša Lániho; *Argumenta De persona Christi Grawera Alberta* (1596). Posledné štyri spisy budú spomenuté neskôr.

²⁵ LAM, Š. *Defensio Orthodoxæ Doctrinæ*. Vizsoly : Bálint Mantskovit, 1592.

²⁶ GRAWER, A. *Argumenta De persona Christi*. Bardejov : Dávid Gutgesell, 1596.

²⁷ HORVÁT, G. *Posthvmvs Magnifici Et Generosi Domini, D. Gregorii Horvath, aliter Stansith, de Gradez, Domini & hæredis in Neërer, &c. hoc est, Responsionis. Pars Tertia*. Bardejov : Dávid Gutgesell, 1597.

²⁸ Evanjelický kňaz, pedagóg, náboženský spisovateľ, farár bardejovskej cirkvi a senior piatich slobodných hornouhorských miest.

²⁹ Zatracoval obrazy v chrámoch a ich použitie pri bohoslužbe.

dal Eliáš Láni³⁰ zo Stančíchovej školy v Strážkach spismi *Štít slobody*³¹ a *Obrana kresťanskej slobody*,³² vydanom v Bardejove Dávidom Gutgesellom roku 1595.³³ Historik Mocko o ňom napísal: „Láni bol darom nebies v pravý čas. S učenosťou spojoval vážnosť a pokoru, bol výborným organizátorom, pracovitým mužom. So všetkými mal pokoj, len nie s tými, ktorí slovo Božie znásilňovali a k svojim zámerom ťažili. Bol mužom veriacim a príkladného života.“ Neskôr Fabricius napadol priamo Lániho spisom *Exarmatio Scvti Laniani*³⁴ a ten odpovedal ďalším spisom *Defensio*,³⁵ vydanom v Bardejove. V poslednom menovanom diele je predslov venovaný turčianskym županom Petrovi³⁶ a Františkovi Révaiovcom, kde im vyjadril vďačnosť za podporu. Pilcovi zase vo svojich dielach Georg Creutzer³⁷ vyčítal, že piesne v spevníku prispôboval falošnému učeniu a chcel organ odstrániť z kostola. Na jeho brožúrku *Warnung/Vor der Sacramentierer/Zinglianer vnd Caluinisten Lehre*³⁸ odpovedal Pilc spisom *Merkzeichen* vydanom v zahraničí.³⁹ Z bardejovskej tlačiarne Dávida Gutgesela máme k dispozícii v kežmarskom lýceu dielo *Examen Thesivm*⁴⁰ z roku 1586, ktorého autormi sú Wagner, Fabri a Škultéty. Podnetom na uvedený spis boli diela Gašpara Pilca, ktorý vo svojich prácach hlásal odklon od luteránskej ortodoxie. Uhorskí luteráni žiadali Pilca, aby odvolal svoje názory a postoje, čo však Pilc neurobil a jeho odpove-

³⁰ Autor zbierok duchovných piesní a pohrebných kázni, polemických spisov. Vydal spevník so 146 vlastnými piesňami a písal aktuálne Modlitby proti Turkom a Tatárom. Už v mladosti sa prejavil ako prudký (pichľavý) polemik s katolíckou i kalvínskou vieroukou. Vynikal v hymnológii. Bol našim najlepším autorom nábožných piesní pred Jurajom Tranovským.

³¹ LÁNI, E. *Scvtvm libertatis Christiæ In Vsv Ceremoniarum, nominatim autem Imaginum, oppositum Disceptationi D. Thomæ Fabricii Tholnensis Ministri Patakini, de Christianorum imaginibus*. Bardejov : Dávid Gutgesell, 1595.

³² LÁNI, E. *Defensio Libertatis Christianæ in Vsv Imaginvm Historico*. Bardejov : Jakub Klöss, 1599.

³³ Láni v dielach riešil otázku vzťahu umenia a viery, pričom bránil ponechanie obrazov v chrámoch ako náboženskú slobodu. Výraznou mierou sa tak zaslúžil o zachovanie významných výtvarných diel na Spiši a Šariši.

³⁴ FABER, T. *Exarmatio Scvti Laniani*, 1597.

³⁵ V oboch dielach riešil otázku vzťahu umenia a viery. Postavil sa proti obrazoborectvu kalvínskeho duchovenstva a bránil ponechanie obrazov v chrámoch ako prejav náboženskej slobody. Poukazoval na úžitkovú a didaktickú funkciu výtvarnej výzdoby. Svojím prejavom sa zaslúžil o záchranu umeleckých diel na Šariši a Spiši. Jeho polemiky mali politický i spoločenský zmysel.

³⁶ Významným spôsobom sa podieľal na vývoji evanjelického života v Uhorsku. Mal blízko k Eliášovi Láni, podporoval v jeho polemikách a zápasoch s kryptokalvinistami. Miloval kultúru a umenie a bol rešpektovaným vedcom. Jeho diela obsahujú mnohé biblické a teologické citáty, čo svedčí o autorovej znalosti Biblie.

³⁷ Pochádzal z kežmarskej rodiny, ktorá sa spomína už v súpise z roku 1434.

³⁸ CREUTZER, G. *Warnung/ Vor der Sacramentierer/ Zinglianer vnd Caluinisten Lehre*. Bardejov : Dávid Gutgesell, 1586.

³⁹ V Bardejove by toto kryptokalvinistické dielo nevytlačili.

⁴⁰ WAGNER, M. *Examen Thesivm et Regvlarvm Zvinglianarum de Cœna Domini, vulgatarum per Casparem Pilcivm. Scriptum Nomine Ecclesiæ & Scholæ Bartphei: opera & labore Martini Wagneri Pastoris Eccle: Thomæ Fabri Ludirectoris. Seurini Sculteti Lectoris Scholæ. Ad finem addita est brevis Methodus veræ doctrinæ de Cœna Domini, opposita sex perplexis capitibus, in quæ Theses distributæ sunt*. Bardejov : Dávid Gutgesell, 1586.

ďou boli v 79 bodoch zhrnuté *Propositiones*.⁴¹ Bardejovská cirkev i škola poverili predstaviteľov luteranizmu Wagnera, Fabriho a Škultétyho napísať a vydať vyššie menovaný spis, ktorým sa začal otvorený polemický boj reformovaných cirkví. Venovanie v diele patrí kňazom, cirkvi, podžupanovi, zemianstvu, richtárom a senátorom Šarišskej stolice a piatim slobodným mestám. V knihe sa nachádza vplený tlačенý exlibris *Ex Bibliotheca Lycei Kesmarkiensis legato Pongraziano* a rukopisný záznam Emerici Pongrácz.⁴² Z Gutgesellovej tvorby vyšla v tlačiarni aj pohrebná kázeň *Christliche Leichpredigt*⁴³ z roku 1591. Má mimoriadny význam v tom, že je to prvá nemecká báseň v Uhorsku. Je tiež jedna zo šiestich pohrebných kázni, ktorá bola vytlačená a uverejnená v Uhorsku pred rokom 1600. Z týchto šiestich pohrebných kázni boli štyri napísané latinsky, jedna v maďarčine a jedna v nemčine. Tlač sa skladá z troch častí: titulná strana, predslov a samotná kázeň. Zväzok nemá ani Epicedium, ani životopis.⁴⁴ Titulný list neobsahuje impresum, ale biblický žalm⁴⁵ v dolnej časti titulného listu, ktorý bol určený ako motto, myšlienka tlače, nie ako text kázne.⁴⁶ Predslov má osem strán, čo predstavuje takmer jednu tretinu celkovej tlače. Na konci predslovu je požehnanie. Samotná kázeň začína na desiatej strane po predslove.

Za nadpisom sa nachádza text z Biblie⁴⁷ a dvojstranové exordium. Na konci tretej časti je formálny životopis bez názvu. Kázeň má dve hlavné témy, a to smrť a vzkriesenie. Autor Samuel Sautter poukazuje na to, že každý musí zomrieť a nikto nemôže uniknúť smrti rovnako ako Boh, Mojžiš či proroci. Dodáva, že človek je ako pľuzgier alebo vodná bublina, ktorá môže za okamih zmiznúť. Sautter dielo venuje Tobiášovi Zobnerovi, Lukášovi Feinovi, Davidovi Gerstnerovi a Michalovi Wirthovi.

Druhým známym bardejovským tlačiarom tohto obdobia bol Jakub Kloss.⁴⁸ Z jeho dielne sa v kežmarskom lýceu nachádza exemplár *Adagiorvm Græcola-*

⁴¹ SAKTOROVÁ, H. Najvzácnejšie tlače z Čaplovičovej bibliografie zachované vo fonde SNK a jej majitelia. In M. PORIEZOVÁ, ed. *Studia Bibliographica Posoniensia 1/2007*. Bratislava : Univerzitná knižnica v Bratislave, 2007, s. 89 - 99.

⁴² Patria medzi najrozšírenejšie šľachtické rody na Slovensku. Ich rodokmeň siaha až po rok 1230.

⁴³ SAUTTER, S. *Christliche Leichpredigt*. Bardejov : Dávid Gutgesell, 1591.

⁴⁴ Pohrebné kázne obyčajne obsahujú exordium alebo úvod. Niekedy sa tento text nazýva aj „vstup do kázne“.

⁴⁵ Žalm 90,12: „A tak nás nauč rátať naše dni, aby sme našli múdrosť srdca.“

⁴⁶ V neskoršom období bolo heslo tlače, ak vôbec, iba na chrbte titulného listu.

⁴⁷ Ján 5,28-29: „Nedivte sa tomu, lebo prichádza hodina, keď všetci v hrobách počujú jeho hlas a vyjdú: tí, čo robili dobre, budú vzkriesení pre život a tí, čo páchali zlo, budú vzkriesení na odsúdenie.“

⁴⁸ Jakub Kloss st. (tiež Klez, Kloesz, Klösz) sa narodil v dnešnom Rumunsku. Možno predpokladať, že v Bardejove krátky čas spolupracoval s Dávidom Gutgeselom, ktorého dielňu prikúpil, vyženil alebo zdedil (s Gutgeselovou dcérou bol totiž druhýkrát ženatý). Vydanie z roku 1508 bolo v podstate úplne novým dielom s dlhšími komentármi, väčším počtom citovaných autorov a výraznejším uplatnením gréčtiny a bolo prevažne vedecky zamerané. Vo vydaní z roku 1515 je výraznejší Erasmov osobný tón, objavuje sa tu okrem kratších úvah aj deväť dlhších esejí, ktorých témy sú cirkevné, politické a sociálne reformy.

*tinovngaricorvm Chiliades quinque*⁴⁹ z roku 1598 od autora Baranyai Jánosa.⁵⁰ Kniha obsahuje najstaršiu dochovanú zbierku maďarských prísloví. Autorovým zámerom bolo poskytnúť pomoc pri verejných vystúpeniach. Dielo venoval Jurajovi Varkuczovi, o ktorom nie je nič známe. Úvod venovaný čitateľom má 16 strán. V diele sa nachádza aj rukopisná poznámka v maďarčine o pobyte Juraja Rákociho v Poľsku. Na konci je latinská báseň dlhá 20 riadkov od Jána Balogu. Vzorom tejto zbierky bolo bazilejské vydanie latinských fráz a citátov Erasma⁵¹ z roku 1574. Decsi z nich urobil výber a vynechal latinské vysvetlenia a pridal maďarské ekvivalenty alebo preklady. Kniha obsahuje asi 900 prísloví, niektoré aj skoršieho dátumu. Stovky Decsiho prísloví sú známe a používajú sa dodnes v rovnakom znení: „Olcsó húsnak híg a leve“ (Z lacného mäsa riedka polievka), „Jobb ma egy veréb, holnap egy túzok“ (Lepší vrabec v hrsti, ako holub na streche) atď. Iné sa vyskytujú iba v určitých oblastiach maďarskej jazykovej komunity, alebo upadli do zabudnutia. Okrem prísloví, ktoré sa nachádzajú iba v maďarskom jazyku, zbierka obsahuje aj niekoľko prísloví známych v severných európskych jazykoch. Niektoré z prísloví chýbajú, pretože v tom čase neboli známe ako príslovia („Nie všetko, čo sa trbliece je zlato“). Vo svojom úvode Decsi vysvetľuje, že príslovia nám pomáhajú porozumieť základným disciplinám, ako filozofia, rétorika a možno dialektika. Môžu ich teda využívať teológovia, právnici, lekári, najmä básnici, ale aj politici, pri svojich prejavoch. Asi 35 z nich sú rozšírené európske príslovie, ako napríklad „Kéz kezet mos“ (Ruka ruku myje), „Ajándék lónak ne nézd a fogát“ (Darované mu koňovi na zuby nepozera). Niektoré majú ekvivalenty v slovanských jazykoch, ako napríklad „Borsót hány a falra“ (Akoby hrach na stenu hádzal). Ďalšie Decsiho príslovie sú v súčasnosti známe iba v konkrétnych oblastiach maďarského jazyka, napr. v Transylvánii, to znamená, že sa stali regionálnymi prísloviami, ako napríklad: „Addig hántsd a hársat, amíg hámlík“ (Odlupujte lipový strom, kým sa neodlúpi). Iné príslovie odvtedy upadli do zabudnutia: „Úgy illik, mätta a tegezbe“ (Zapadá ako palica do tuláka).⁵² Decsi hovorí, že použitie prísloví v rétorike je ako korenie a nie ako jedlo, takže neohrozuje myseľ.

Z Klossovej tlačiarskej tvorby sa v kežmarskom lýceu zachovala aj latinská zbierka básní Jána Bocatia *Hungaridos libri poematum V*⁵³ V diele nachádzame prvý doklad o školskom výlete do Vysokých Tatier vôbec – v básni adresovanej priateľovi a kolegovi Adamovi Kunischovi. So slovenskými študentami sa

⁴⁹ BARANYAI, J. *Adagiorvm Græcolatinovngaricorvm Chiliades quinque*. Bardejov : Jakub Klöss, 1598.

⁵⁰ Literárny prekladateľ, prvý maďarský zberateľ prísloví, známy ako jeden z najvýznamnejších spisovateľov 16. storočia.

⁵¹ Štruktúra jednotlivých hesiel: najprv príslovie (v latinčine alebo gréčtine s latinským prekladom), jeho základný význam, jeho použitie u antických autorov (niekedy rozbor rôznych jazykových podôb alebo rôznych interpretácií u rôznych autorov), jeho širší význam a možnosti jeho použitia v Erasmovej súčasnosti.

⁵² V niektorých prípadoch sa v Adagii objavujú iba presné latinské ekvivalenty niektorých chýbajúcich prísloví. Ich preklady, ktoré sú teraz bežnými prísloviami, dovtedy neboli známe ako príslovie. Grécky text je často zvýraznený pred latinským textom.

⁵³ BOCATIUS, J. [*M. Ioannis Bocatii Poëta Laureati Cæsarei. Hvngaridos Libri Poematvm V.*]. Bardejov : Jakub Klöss, 1599.

autor zoznámil počas štúdií v Sasku a Drážďanoch. Po ukončení štúdia odišiel na územie dnešného Slovenska, kde pôsobil ako verejný činiteľ, pedagóg⁵⁴ a básnik. Bocatius patril k najproduktívnejším humanistickým básnikom u nás a svoje diela písal v latinčine a nemčine a uverejňoval ich najmä v zbierkach iných autorov. Do úvodnej časti spomínanej básnickej zbierky Bocatius umiestnil ďakovné verše Rudolfovi II. Nasledujú dedikačné prozaické listy mecénom Krištofovi Darholtzovi a Žigmundovi Forgáčovi, niekoľkým šľachticom a čitateľovi. Ďalej uvádza skupinku epigramov, ktorými priatelia oslavujú jeho básnickú tvorbu. Dielo rozdelil tematicky do piatich častí.⁵⁵ Bocatius bol priekopníkom pokrokových názorov v pedagogike, mal široké styky s vtedajšími slovenskými, nemeckými i českými básnikmi a vzdelancami. Zapájal sa do okolitého politického diania a dlhoročnú tureckú inváziu okomentoval v mnohých svojich básňach. Patril k najvýraznejším postavám svojej doby a významným spôsobom sa zapísal do dejín prešovského a košického školstva. Aktívne sa zúčastňoval na živote evanjelickej cirkvi. Neunikli mu významnejšie udalosti v oblasti spoločenskej či politickej, ktoré sa premietli v jeho prozaickej alebo básnickej tvorbe. Preto nám môže dielo Jána Bocatia slúžiť ako prameň štúdia vtedajšieho verejného života. Exemplár nachádzajúci sa v kežmarskom lýceu je defektný, chýba mu prvých 162 strán. Bocatius pod menom svojho nedospelého syna vydal tiež *Otčenás*⁵⁶ v preklade do 25 jazykov. K slovacikám môžeme zaradiť aj dielo *Hieronymi Savonarolæ*

⁵⁴ Ako pedagóg pracoval v Banskej Bystrici, na Spiši a v Prešove. Svojou pedagogickou činnosťou pozdvihol kultúrny život v dnešnom východoslovenskom regióne. Vďaka pokrokovým učebným metódam podľa zásad humanistickej výchovy pre praktický život si získal veľké uznanie najmä v protestantskom školstve.

⁵⁵ Prvá kniha sa týka udalostí pätnásťročnej tureckej vojny. V epickej básni *Praelium celeste* predstavuje Michala Archanjela ako idealizovaný typ s vlastnosťami chrabrého hrdinu, vojaka (nie ako anjela či svätca). V druhej knihe *Encomiastica*, ako to v predhovore k nej sám autor hovorí, vychvaľuje dobrých ľudí a karhá zlých. Oslavuje rôzne povolania, či už lekárske, kňazské alebo úradnícke. Váži si a obdivuje prírodné zvláštnosti krajiny (Smolník, liečivé pramene uhorského mesta), uhorské mestá a ich slávnych rodákov (Bratislava, Košice, Trnava). V druhej knihe sa nachádza i niekoľko gratulačných básní, ktorými autor blahoželá priateľom a dobrodincom najčastejšie k dosiahnutiu vyznamenania, k nástupu do úradu, k uzdraveniu. Výnimočné postavenie predstavujú náboženské básne s vianočnou tematikou. Do tretej knihy *Nuptialia* zahrnul Bocatius ľúbostnú lyriku a satirické básne – epigramy, ktoré sa väčšinou týkajú vzťahu muža a ženy. Gratulačnými básňami sa obracia k priateľom, najčastejšie z príležitosti uzdravenia z choroby alebo z príležitosti narodenín. Bocatius vložil do veršov vlastný záujem o prírodu, o podivuhodné prírodné úkazy, ako sú liečivé termálne pramene, zatmenie Slnka, krásy Vysokých Tatier, ale aj bohatá úroda hrozna. Moralizátorské básne adresuje mladým študentom, občasne svojim žiakom či priateľom. Epigramy vo štvrtej knihe *Miscellanea* napádajú hlavne nemiernosť v jedení a pití a nevzdelanosť. Piata kniha *Sepulcralia* (Pohrebné básne) je vytvorená vo veľkej väčšine z epicedií – kondolenčných básní k úmrtiu a z epitafov – náhrobných nápisov. Menej vznešeným osobám prislúcha zvyčajne len jedna alebo dve básne. Spoločným menovateľom epigramov z knihy *Sepulcralia* je v tejto knihe smrť alebo choroba, najčastejšie ako trest za nerozumnosť.

⁵⁶ *Oratio Dominica polyglotta*, 1614.

*Ferrariensis, Ordinis Prædicatorum*⁵⁷ z roku 1596 od Savonarolu Girolama.⁵⁸ Nájdeme tu dedikáciu slovenského lekára, politika, filozofa a autora vedeckých spisov Jána Jesenského-Jeseniusa. V dedikácii Friedrichovi Wilhelmovi Jessenius velebí panovníkove zásluhy v rozvoji vzdelanosti, čo je obvyklý topos všetkých dedikácií. Avšak nájdeme tu pasáže, ktoré by sme v texte venovanom lutheránskému vládcovi nečakali. Jessenius totiž dedikáciu začína chválou „skvelého rodu Mediciovcov, ktorý s vynaložením značných prostriedkov“ vyrval zo skazy mnohé rukopisy a poskytol útočisko mnohým intelektuálom z Byzantskej ríše. Jessenius „spieva“ chválu na rod, ktorý Savonarola odmietal a razantne kritizoval. V roku 1560 krátko po svojom príchode na Slovensko vydal Martin Rakovský,⁵⁹ turčiansky podžupana, filozoficko-politický traktát – *Najjasnejšiemu vládarovi a pánovi, pánu Maximiliánovi*.⁶⁰ Zbierku venoval najstaršiemu synovi cisára Ferdinanda Maximiliánovi, ktorý bol už niekoľko rokov českým kráľom, a o ktorom sa predpokladalo, že sa stane aj uhorským kráľom. Rakovský ho uisťoval svojou oddanosťou a prial mu zdravie a šťastie pri správe kráľovstva. V závere sa obrátil na Maximiliána a snažil sa získať si jeho priazeň. Zbierka znamenala významný krok v Rakovského básnickej činnosti.

V celom Uhorsku a ani v Čechách nebolo do toho času dielo, ktoré by sa s ňou mohlo porovnávať. Rakovského filozoficko-politická báseň si zasluhuje najvyššie uznanie ako po obsahovej stránke, tak aj po stránke umeleckého spracovania. To isté platí aj o *Chválospeve na Nádasdiho*, ktorý je k dielu pripojený. Žiadny uhorský básnik pred Rakovským nenapísal chválospev na domáceho politika. Rakovský v Bardejove študoval u humanistu Leonarda Stöckela,⁶¹ ktorý naňho mimoriadne zapôsobil, pretože mu vo svojej neskoršej básnickej tvorbe venoval veľkú pozornosť. Diela Stöckela sú svedectvom o tom, že autor bol hlboko veriaci človek, ktorého sa dotýkali spoločenské a náboženské problémy doby. Stöckel bol autor niekoľkých učebníc a napísal niekoľko významných prác na ochranu pro-

⁵⁷ SAVONAROLA, G. *Hieronymi Savonarolæ Ferrariensis, Ordinis Prædicatorum, vniuersæ Philosophiæ Epitome*. Wittenberg : Andreas Hoffmann, 1596.

⁵⁸ Narodil sa v roku 1452 vo Ferrare. V máji 1475 sa rozhodol vstúpiť do rehole dominikánov. Tajne a bez rozlúčky opustil rodinu. Za kňaza bol vysvätený v roku 1478. O štyri roky neskôr prišiel prvýkrát do Florencie. Mesto videl ako semenisko hriechu, pretože symbolom mesta boli karnevaly, umenie a zábava. K neskorším slávnym kazateľským vystúpeniam mal ešte ďaleko. Svojím nepresvedčivým prejavom priťahoval spočiatku najviac pár desiatok ľudí.

⁵⁹ Pôsobenie Martina Rakovského v Turci by sa dalo charakterizovať slovami „spory s cudzími, nezhody so svojimi“.

⁶⁰ Dielo má 348 elegických distich a pozostáva z krátkeho úvodu, z troch nerovnako rozsiahlych a tematicky rozdielných častí a zo stručného záveru. V úvode naznačuje cieľ básne – pobaviť Maximiliána a prejať mu svoju vďaku a prosí ho o priazeň. V prvej časti opisuje a zhodnocuje občanov podľa tried, z ktorých sa skladá štát. V druhej opisuje pomery v biblickom Kafarnaume ako príklade najkrajšej obce. V tretej časti rozvádza príčiny štátnych prevratov.

⁶¹ Slovenský humanistický spisovateľ a teológ, rektor bardejovskej mestskej školy. Pochádzal z rodiny kováča a richtára. Študoval v Košiciach, Bratislave. Písal hry a náboženské práce týkajúce sa čistoty evanjelickej viery. Ako rektor v bardejovskej mestskej škole v nej presadzoval pedagogické princípy Melanchtona a Agricolu. V jeho výchove prevládala náboženská duch, avšak zdôrazňoval aj potrebu svetského vzdelávania, štúdium antickej literatúry, kultúry a vzdelanosti.

testantizmu. V diele *Postilla*,⁶² ktorého exemplár má vo svojom fonde aj kežmarské lýceum, použil citáty z diel antických spisovateľov, kritizoval katolícku cirkev, islam a anabaptistov. V prvej časti vypracoval kázne na texty epístol a evanjelií a v druhej na pamätné dni apoštolov. V kázňach sa zaoberal osobou Ježiša Krista (reálnou prítomnosťou vo večeri Pánovej, predestináciou, cirkvou). Je tu spolu 187 kázní. Kniha vyšla s podporou šľachticov Štefana Hommonaia, Ostrožičovcov, Štefana Petröciho, Šimona Jesenského, Krištofa Kubíniho a evanjelických farárov Liptova, Turca a Bojnického okolia. Stöckelov syn knihu venoval Františkovi Révaiovi ml. a jeho synovi Gabrielovi. Sú to pomerne rozsiahle kázne, päť až šesť veľkých strán. Exempláru *Postilly*, ktorý sa nachádza v kežmarskom lýceu, chýba titulný list. Na posledných dvoch stranách je príhovor Škultétyho čitateľovi. Dielo do tlače pripravili Wagner, Fabri a Erhard a vydané bolo v Bardejove Dávidom Gutgeselom roku 1596. Vo svojom druhom diele *Formulae* Stöckel zhrnul pravidlá pre spracovanie kázni a bolo vydané posmrtné v roku 1578 a je jedným z prvých textov vytlačených na území Slovenska.⁶³ Dielo v rozsahu 533 strán obsahuje 92 vzorov kázní. Okrem nedele a sviatkov pridal dva výklady na Vianoce. Chýbajú na Štedrý deň, starý a Nový rok a na Veľký piatok. Z toho vidieť, že v tom čase v uvedené dni nebývali sväté omše.

Dedikačný list je adresovaný Michalovi a Františkovi z Révy, županom Turčianskej stolice. Je to azda posledný zachovaný Stöckelov list, ktorý možno pokladať za stručný duchovný odkaz humanistu a reformátora. Podľa dátumu venovania sa vydanie tohto diela niekedy kladie do roku 1560 a do Bardejova, hoci tam vtedy ešte nebola tlačiareň.⁶⁴ Stöckel mal veľkú zásluhu na pozdvihnutí kultúrneho, duchovného a umeleckého života v Bardejove v prvej polovici 16. storočia. Bol miernej tichej povahy. Nevyhľadával spory, ale bol mužom zásadovým, verným svojmu luteránskemu vyznaniu. Podobne ako Melanchton prehlboval vzdelanosť, pestoval lásku k Písmu svätému a k obnovennej cirkvi, bránil čistotu evanjelického učenia. Vážili si ho reformátori pre jeho príkladný život, štúdium a oduševnenie za obnovenú cirkev. Pre potreby žiakov napísal katechizmus. Viaceré jeho práce sa nám nezachovali. Kežmarské lýceum vlastní vo svojom fonde aj dôležité dielo *Tripartitum*⁶⁵ Štefana Verböcziho, ktorý pracoval ako stoličný úradník v Ugočskej stolici, neskôr sa stal krajinským hodnostárom. Až do 15. storočia patrila jeho rodina k chudobnej šľachte. Naučil sa plynule hovoriť po nemecky, latinsky a grécky, nikdy sa nenaučil dobre po taliansky.⁶⁶ Na začiatku

⁶² STÖCKEL, L. [*Postilla, Siue Enarrationes Erotematicæ Epistolarvm Et Evangeliorvm Anniversariorvm*]. Bardejov : Dávid Gutgesell, 1596.

⁶³ Taktiež vydané v Bardejove u Dávida Gutgesella.

⁶⁴ Stöckel považoval knihtlačiareň ako „Boží dar“, ktorý bol daný na šírenie náuky. Zastával ale názor, že vydávať spisy má byť dovolené výlučne tým, ktorí sa medzi vzdelancami najväčšmi osvedčili. Seba samého rozhodne nepočítal medzi veľikánov, no dal sa obmäkčiť prosbami, aby tak veľmi nebránil vydaniu tejto knižky.

⁶⁵ Delí sa na prológ a tri knihy, ktoré sú rozdelené na 272 článkov. Prológ sa skladá zo 16 článkov, prvá kniha 134 článkov, druhá 84 článkov (šľachtické procesné právo), tretia 36 článkov.

⁶⁶ Preto nemohol študovať na najlepších právnických akadémiách v Taliansku.

roka 1502 bol dosť nečakane vymenovaný za protonotára.⁶⁷ Dielo zostavil z poverenia uhorského snemu a kráľa Ladislava II., ktorému aj dielo venoval. V ňom po prvý raz písomne zachytil vtedajšie uhorské zvykové právo s tendenciou upevniť zákonom vedúce postavenie celej šľachty. Podľa *Tripartita* všetci obyvatelia Uhorského kráľovstva (vrátane obyvateľov výsadných mestečiek) okrem šľachty, predstaviteľov cirkvi a obyvateľov slobodných kráľovských miest patrili k poddanskému stavu. Verböczi požadoval očistenie kráľovského dvora od cudzincov a postihovanie luteránov smrťou a stratou celého majetku. Kritizoval menovanie cudzincov do najvyšších uhorských štátnych úradov. Roku 1525 dokonca otvorene žiadal pozbaviť všetkých židov úradov a od panovníka očakával, že v budúcnosti bude na svojom dvore držať len radcov uhorského pôvodu. Exemplár nachádzajúci sa v kežmarskom lýceu bol vydaný v roku 1581 vo Viedni a je rozšírený o vecný register. Slovenským dejinám, aspoň ich časti, sa venoval vo svojom diele *Polonicæ Historiæ Corpvs*⁶⁸ z roku 1582 Johann Pistorius.⁶⁹ V jeho diele sa nachádza množstvo informácií aj o Slovensku, 13 spišských mestách ale najmä o požiari v Bratislave, ktorý vypukol koncom apríla roku 1515.⁷⁰ Dejiny slovenského národa spomína aj známy diplomat Sigmund von Herberstein. Preslávil sa napísaním práce o ruskom štáte vydanéj pod názvom *Rerum Moscoviticarum*

⁶⁷ Kráľom menovaní úradníci mali rozsiahle právomoci v kráľovskej kúrii počas pojednávania. Protonotári riadili celé konanie. V čase výkonu svojho úradu sa mohli stať hlavnými županmi. Vo funkcii protonotára bol Werboczy oprávnený už aj súdiť.

⁶⁸ PISTORIUS, J. *Polonicæ Historiæ Corpvs: Hoc Est, Polonicarvm Rervm Latini recentiores & ueteres scriptores, quotquot extant, uno volumine compræhensi omnes, & in aliquot distributi Tomos*. Bazilej : Sebastian Henricpetri, 1582.

⁶⁹ Nemecký kontroverzný historik. Jeho otec bol známy protestantský minister Johann Pistorius starší (zomrel 1583 v Nidde). Pistorius mladší sa zúčastnil niekoľkých náboženských sporoch medzi katolíkmi a protestantmi. Z lutheránstva sa obrátil na kalvinizmus, s ktorým bol postupom času nespokojný.

⁷⁰ Vypukol za mimoriadnych okolností v čase najvyšších rokovaní a príprav schôdzky cisára Maximiliána Habsburského a troch kráľov – Jagelovcov, ktorá sa konala aj vo Viedni. Mali položiť základy pevnej a rozsiahlej ríše posilňujúcej kresťanstvo a odolávajúcej vonkajším nepriateľom, predovšetkým Turkom. Zhorela tretina mesta a požiar vznikol na troch miestach zároveň. Poznačil život obyvateľov mesta na dlhý čas. O ľudských obetiach pri požiari sa nikde nepíše. Veľká časť obyvateľstva prišla o svoje domy a majetky. Mnohí ostali na mizine a zo začiatku zostali bývať mimo hradieb mesta. Kráľ Vladislav II. a jeho syn Ľudovít II. im odpustili rozličné poplatky a dane z majetku, predaja vína alebo z vojnovéj dane, aby si mohli zrekonštruovať zničené domy a sakrálné stavby. Zhorel a miestami bol silne poškodený kláštor Klarisea a hlavne klariský kostol. Na prestavbu a rekonštrukciu prispeli viacerí mešťania. Ale aj samotný kráľ Vladislav. Iným zničeným objektom bol cisterciatský kláštor a hospodársky dvor, ktorý tu založili cisterцитi z rakúskeho Heiligenkreuzu v polovici 13. storočia. Zrejme sa mestu nikdy nedostali peniaze v plnej miere, pretože sa nariadenie o vyplácaní sľúbených obnosov v každej ďalšej listine obnovuje, vždy však v nižšej hodnote. V roku 1515 Vladislav II. ako očitý svedok spomína ukrutný požiar, ktorý počas jeho pobytu privedol obyvateľov mesta na žobrácku palicu, takže bol nútený nielen oslobodiť mešťanov na dvanásť rokov od všetkých riadnych aj mimoriadnych daní, ale navyše počas piatich rokov poukazovať mestu z prešporských tridsiatkov ročnú pôžičku tisíc zlatých. Pri tej príležitosti zhltili plamene aj palác, v ktorom kráľ býval. Ten istý kráľ Vladislav v roku 1516 odpustil Prešporskej kapitule vojnové dane pre škody, ktoré utrpela pri veľkom požiari. Mimochodom, tento zhubný požiar sa spomína aj v dokumente Prešporskej kapituly z roku 1525.

commentarii.⁷¹ Ucelená, obsažná a takmer vyčerpávajúca práca sa venuje širokému okruhu tém. Autor poskytol zaujímavé informácie o ťažbe na strednom Slovensku. Čitateľ sa v nej môže dočítať, okrem iného, aj o geografických pomeroch ruského štátu, politike, histórii, náboženských pomeroch, spôsobe života obyvateľov a mravoch ruskej spoločnosti na začiatku 16. storočia. Dielo vzbudilo pozornosť nielen v západoeurópskych krajinách, ale aj priamo na Rusi a neskôr sa stalo dôležitým prameňom pre poznanie ruských dejín.⁷² Herberstein čerpal svoje poznatky z mnohých zdrojov, popri osobných zážitkoch to bolo čítanie ruských písomností, napríklad letopisov. Ďalej sa zoznámil aj s textom *Suděbníku*, dôležitého zákonníka vydaného roku 1497 Ivanom III. Osobné styky s hlavou ruskej pravoslávnej cirkvi mohli byť tiež jedným z dôvodov, prečo Herberstein zaradil do svojej práce veľké množstvo poznatkov o ruskej pravoslávnej cirkvi.

Posledné dielo, ktoré by sme mohli zaradiť k slovacikám zachovaných vo fonde 16. storočia v Kežmarku, je *Cosmographia*⁷³ Petra Apiana. V Ingolstadte si založil aj svoju vlastnú tlačiareň.⁷⁴ Dielo bolo prvýkrát vydané v roku 1524 a zaradilo sa medzi najpopulárnejšie vedecké práce tých čias, pretože prinášalo poučenie o astronómii, kartografii, zemepise, navigácii a tvorbe prístrojov. Bola to jedna z prvých kníh v Európe, ktorá „hovorila“ o severnej Amerike. Autor v diele rozoberal mnoho tém, vrátane klimatických pásiem, použitia rovnobežiek a poludníkov, stanovenia zemepisnej šírky a dĺžky, mapových projekcií a pod. Jedným z dôvodov, prečo si dielo získalo veľkú popularitu, bolo to, že obsahovalo pohyblivé papierové zariadenia, tzv. volvelles, ktoré umožňovali riešiť praktické matematické úlohy. Pomocou týchto zariadení si čitatelia mohli nájsť pozíciu Slnka, Mesiaca alebo vypočítať zemepisnú šírku pomocou výšky Slnka nad obzorom. V diele je zahrnutých päť takýchto domyselných zariadení a mnoho ďalších zaujímavých ilustrácií a grafov. Okrem mapy sveta sa v knihe nachádza aj malá mapa Grécka. Jeden volvelles je konštruovaný na mape severnej pologule. Nachádzame tu aj súradnice zemepisných európskych miest, medzi nimi i Košice či Bratislavu. Celkovo je zaznamenaných 32 vydaní diela v latinčine, osem v holandčine, päť vo francúzštine a dve v španielčine. Zaujímavosťou je, že kniha je vyobrazená na slávnom obraze *Vyslanci* nemeckého umelca a grafika Hansa Holbeina mladšieho. Exemplár na obraze je otvorený v tretej kapitole a ôsmej časti na strane 258.

⁷¹ HERBERSTEIN, S. von. *Rervm Moscouiticarum Commentarij Sigismundi Liberi Baronis in Herberstain, Neyperg, & Guettenhag. In his Commentarijs sparsim contenta habebis Candide Lector, Rvssiæ, & quæ nunc eius Metropolis est, Moscouiæ, breuissimam descriptionem*. Bazilej : Johnn Oporin, 1551.

⁷² Dielo bolo niekoľkokrát vydané ešte za jeho života. Prvýkrát roku 1549 vo Viedni, vzápätí nato roku 1550 v Benátkach, ďalej niekoľkokrát v Bazileji, roku 1557 znovu vo Viedni a v Antverpách, roku 1560 vo Frankfurte nad Mohanom a v roku 1567 tiež v nemeckom preklade v Prahe.

⁷³ APIAN, P. *Cosmographia Petri Apiani, Per Gemmam Frisium Apvd Lovanienses Medicvm Et Mathematicvm Insignem*. Antverpy : Christophor Plantin, 1574.

⁷⁴ Medzi prvými knihami, ktoré vydal, boli spisy Johanna Ecka, nemeckého teológa. Apianova tlačiareň bola známa vydávaním mimoriadne kvalitných geografických a kartografických diel. Napriek tomu sa ocitla vo finančnej tiesni a Apian musel požiadať senát o pôžičku, ktorú mu však zamietli. Svojou prácou si získal obdiv a uznanie cisára Karola V., ktorý mu v rokoch 1532 a 1534 udelil dokonca monopol na tlač.

Diela Petra Apiana sú bohato zdobené drevorytmi, ktorých autormi boli prevažne Michael Ostendorfer a Hans Brosamer.⁷⁵ Najväčšiu časť slovacikálnych tlačí knižnice tvoria slovaciká z obsahového hľadiska. Krátke či obsažnejšie správy o rôznych udalostiach poskytujú bohatý materiál pre vedecký výskum širokému okruhu bádateľov. Naši i cudzí autori vo svojich prácach, ktoré vyšli na Slovensku alebo v zahraničí, podávajú svedectvo o minulosti. Nepriaznivé politické pomery spôsobili, že na Slovensku sa kníhtlač udomácnila pomerne neskoro. Najmenšiu skupinu slovacík v lyceálnej knižnici v Kežmarku tvoria rečové slovaciká. V jazykovej skladbe knižnice prevládajú nemecké knihy nad latinskými a maďarskými. Je to samozrejmé, lyceálna knižnica bola v nemeckom prostredí. Slovenské knihy sa tu dostávali sporadicky. Zaoberali sa pre potreby pastoraácie medzi slovenskou časťou kežmarského obyvateľstva.

Zoznam bibliografických odkazov:

- APIAN, Peter. *Cosmographia Petri Apiani, Per Gemmam Frisium Apvd Lovanienses Medicvm Et Mathematicvm Insignem, Iam Demvm Ab Omnibvs Vindicata mendis, ac nonnullis quoque locis aucta, & annotationibus marginalibus illustrata. Additis eiusdem argumenti libellis ipsius Gemmæ Frisij.* – Antverpiæ : apud Christophorum Plantinum, sub Circino aureo, 1574.
- BARANYAI, János. *Adagiorym Græcolatinovngaricorym Chiliades quinque: Ex Des. Erasmo, Hadriano Iunio, Ioane Alexandro, Cognato Gilberto, & aliis optimis quibusque Paræmiographis excerptæ, ac Vngaricis prouerbiis, quoad eius fieri potuit, translatae, studio ac opera succisiua Ioannis Decii Baronij. Nemo se eruditum putet, cui opus Adagiorum non arrideat.* – Bartphæ : Excudebat Iacobus Klöß, Anno 1598.
- BOCATIUS, Ján. [M. Ioannis Bocatij Poëtæ Laureati Cæsarei. Hvngaridos Libri Poematvm V. I. continet Martialia vel bellica. II. Encomiastica. III. Nuptialia. IIII. Miscellanea. V. Sepulcralia. Ad Ilvst. Mag. Et Generosiss. Dominum, Dn. Sigismvndvm Forgacz, L. Baronem de Gymes, etc. Et ad Nobiliss. Gener. Et Egregium dominum, Christophorum Darholtz de Fyntha, etc.]. – (Bartphæ) : (Excudebat Iacobus Klöss), (Anno 1599).
- BONFINI, Antonio. *Antonii Bonfinii Rervm Vngaricarvm Decades Qvatvor, Cvm Dimidia. Qvarvm Tres priores, ante annos XX, Martini Brenneri Bistriciensis industria editæ, iam8ue diuersorum aliquot codicum manuscriptorum collatione multis in locis emendatiores: Quarta uerò Decas, cum Quinta dimidia, nunquam antea excusæ, Ioan. Sambuci Tirnauiensis, Cæs. Maiest. Historici, &c. opera ac studio nunc demum in lucem proferuntur: Vnà cum rerum ad nostra usque tempora gestarum Appendicibus aliquot, quorum feriem uersa pagina indicabit. Acceßit etiam locuples Rerum & uerborum toto Opere memorabilium Index.* – Basileæ : (Symptibvs Partim Successorvm Oporini, Partim Sigismundi Feirabent), 1568
- BONFINI, Antonio. *Symposion Trimeron: Sive, Antonii Bonfinii De Pvdictia coniugali & uirginitate Dialogi III. Nunc primum ex bibliotheca Ioan. Sambuci V. C. in lucem prolati.* – Basileæ : ex officina Oporiniana, 1572.
- CREUTZER, Georg. *Warnung/ Vor der Sacramentierer/ Zinglianer vnd Caluinisten Lehre/ Auch gewisse Merckzeichen/ wobei solche verführische Geister zu erkennen. Georgen Creutzers Keißmarckers/ Predigers zu Neerer. Den Fromen vnd einfeltigen Christen zur behaltung vnd besten.* 1. Corinth: 15. Lasset euch nicht verführen!... – Bartfeld : Durch Dauid Gutgesel, 1586

⁷⁵ Nemecký grafik, ktorý maľoval portréty významných miestnych občanov a navrhoval rytiny. Jeho portréty sú charakteristické zeleným pozadím a hnedastými pleťovými tónmi.

- FABER, Thomas. *Exarmatio Scvti Laniani. Quod Gregorivs Horváth Gladio verbi divini Imagines à sincera Religione rescanti, temerè opposuit: rescripta*, Per Thomam Fabricivm, Tolnensem : Pastorem Ecclesiæ Patachinæ, 1597.
- HERBERSTEIN, Sigmund von. *Rervm Moscouitarum Commentarij Sigismundi Liberi Baronis in Herberstain, Neyperg, & Guettenhag. In his Commentarijs sparsim contenta habebis Candide Lector, Rvssiæ, & quæ nunc eius Metropolis est, Moscouiæ, breuissimam descriptionem. De religione quoq; uaria inserta sunt, & quæ nostra cum religione non conueniunt. Chorographiam deniq; totius imperij Moscici, & uicinorum quorundam mentionem. Quis deniq; modus excipiendi & tractandi Oratores, disseritur. Itineraria quoq; duo in Moscouiam, sunt adiuncta. Accessit etiam locuples rerum & uerborum in his memorabilium Index.* – Basileæ : Per Ioannem Oporinum, 1551.
- HORVÁT, Gregor. *Posthvmvs Magnifici Et Generosi Domini, D. Gregorii Horvath, aliter Stansith, de Gradecz, Domini & hæredis in Neërer, &c. hoc est, Responsionis. Pars Tertia: Reliquum quod adhuc in Sebastiani Lam Caluinistæ Kaismarcensi Antithesi expendendum erat, discutiens. Opera & studio M. Nicolai Erhardi Dalhemij, palat. Rectoris Gymnasij Neërensis. Iere: 2. Quo*
- KUZMÍK, Jozef. *Slovník starovekých a stredovekých autorov, prameňov a knižných skriptorov so slovenskými vzťahmi (1. vyd.)*, Martin : Matica slovenská. 1983.
- LAM, Šebastián. *Defensio Orthodoxæ Doctrinæ, Tvm De Alijs quibusdam Christianæ religionis capitibus, tum etiam de Persona Christi, totiusq; Sacrosanctæ Trinitatis una ac individua essentia, corruptelis Gregorii H'orwath, aliter Stansith, de Gradecz, domini in Neerer, aliter Strafa &c. opposita á Sebastiano Ambrosio servo Christi in Ecclesia Keismarcensi. Zachar. 8 vers: 19. Veritatem tantum & pacem diigite. 2. Corinth: 13. vers. 8. Non possumus quidquam adversus veritatem,...* – [Vizsoly] : [Bálint Mantskovit], [1592].
- LÁNI, Eliáš. *Defensio Libertatis Christianæ in Vsv Imaginvm Historico: quam Pro Asserendo Scvto Svo, Adversvs Exarmationem Thomæ Fabricij Pastoris Patachini, scripsit Elias Lanii, Pastor Ecclesiæ Mossouianæ. Galat. 5. v. i. State, & nolite iterum iugo seruitutis contineri.* – Barthphæ : [Jakub Klös], 1599.
- LÁNI, Eliáš. *Scvtvm libertatis Christiæ In Vsv Ceremoniarum, nominatim autem Imaginum, oppositum Disceptioni D. Thomæ Fabricii Tholnensis Ministri Patakini, de Christianorum imaginibus Per Eliam Lanii Thvrocensem, Gymnasii Strasensis, siue Neerensis alunnum & Collegam.* – Barthphæ : [David Gutgesell], 1595
- SAKTOROVÁ, Helena. Najväčnejšie tlače z Čaplovičovej bibliografie zachované vo fonde SNK a jej majitelia. In: M. PORIEZOVÁ, ed. *Studia Bibliographica Posoniensia 1/2007*. Bratislava : Univerzitná knižnica v Bratislave, 2007, s. 89 - 99.
- SAMBUCUS, Ján. *Emblemata Et Aliqvot Nvmmi Antiqvi Operis, Ioan. Sambvci Tirnaviensis Pannonii. Qvarta Editio. Cum emendatione & auctario copioso ipsius auctoris.* – Antverpiæ : Ex officina Christophori Plantini, 1576.
- SAMBUCUS, Ján. *Romanorvm Principvm Effigies, Cvm Historiarum annotatione, olim ab Io. Huthichio confecta: nunc uero alicubi aucta & longè Castigatiore. Opera Ioan. Sambvci, Tirnaviensis Pannonij. Quæ tertie huic editioni accesserine uersa pagina indicat. Cum gratia, & priuilegio Cæsareo.* – Argentorati : Apvd Volfium Cephaleum, 1552
- SAUTTER, Samuel. *Christliche Leichpredigt Bey der Begrebnuß der Ehrn vnd Tugentraichen Frawen Margaretha seligen/ weiland des Ehrnvesten Namhafften vnnd Wolweisen Herzen Steffan Zöbners/ selinger gedechtnus: Nachmals aber/ Des Edlen Ehrnvesten vnd Hochgelerten Herzen Lucæ Fabinj/ christmilter gedechtnusP hinterlassenen Ehelichen Gemahels. Gehalten in der Königlich Freystad Eperies/ den 31. Januarij. Jm 1591. Jahr. Durch M. Samuel Sautter Wirtenbergicum/ Pfarherrn daselbst.* – Bartfeld : David Gutgesell, 1591.
- SAVONAROLA, Girolamo. *Hieronymi Savonarolæ Ferrariensis, Ordinis Prædicatorum, vniuersæ Philosophiæ Epitome. Eivsdem De Divisione, Ordine atque vsu omnium scientiarum, nec non de Poëtices ratione, opusculum quadripartitum. Omnia Iohan: Iessenii à Iessen, Philosophiæ, Medicinæque Doctoris & Professoris, Opera & studio emendatiora, auctioraque edita. Cum gratia*

& priuilegio. – Witebergæ : sumtum impendente Andrea Hoffmanno, Bibliop., M. D. XCVI. [=1596].

SEDLÁK, Imrich. *Kežmarské Lýceum*. Bratislava : Erpo, 1984

STÖCKEL, Leonard. [Postilla, Siue Enarrationes Erotematicæ Epistolarvm Et Evangeliorvm Anni-versariorvm, Tam Dominicalivm Qvam Festorum dierum, quibus etiam nonnulli Sermones, in Festis solennioribus vtiles, adiuncti sunt. Avthore Clarissimo Viro D. Leonharto Stoöckelio, Bartphensi, olim Rectore Scholæ Bartphanæ, annis continuis viginti vno, fidelissimo. Ioannis cap: 12. Qui spernit me, nec accipit verba mea, habet qui iudicet eum, sermo, quem locutus sum, ille, iudicabit eum in nouissimo die]. – [Bardejov] : [David Gutgesell], [1596].

STRELKA, Vojtech. *Slovacikálne tlače 16. storočia*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha v Trnave, 2004.

VERBÖCSI, Štefan. *Corpus Juris Hungarici : Seu Decretum Generale, Inclyti Regni Hungariae, Partiumque Eidem Annexarum, In Tres Tomos Distinctum. Nunc denuo Recusum, Omnibusque Novellis, Articulis adauctum. Tomus Primus Continens Opus Tripartitum, Juris Consuetudinarii Ejusdem Regni. Authore Stephano de Werböcz, etc.* Tyrnaviae : Typis Academicis, per Joannem Andream Hörmann, 1696.

WAGNER, Martin. *Examen Thesivm et Regvlarvm Zvinglianarum de Cæna Domini, vulgatarum per Casparem Pilcivm. Scriptum Nomine Ecclesiæ & Scholæ Bartpheñ: opera & labore Martini Wagneri Pastoris Eccle: Thomæ Fabri Ludirectoris. Seurini Sculteti Lectoris Scholę. Ad finem addita est brevis Methodus veræ doctrinę de Cæna Domini, opposita sex perplexis capitibus, in quæ Theses distributæ sunt.* – Bartphæ : Daud Gutgesell excudebat, [1586].

NÁBOŽENSKÉ POMERY V OBLASTI POĽSKÉHO SPIŠA V OBDOBÍ 17. A 18. STOROČIA NA ZÁKLADE KANONICKÝCH VIZITÁCIÍ*

Monika BIZOŇOVÁ

Religious conditions in the territory of Polish Spiš in the period of the 17th and 18th centuries based on canonical visitations

Reformation spread in Spiš provostship in 16th century brought a change of the confessional structure of its population. Spiš region then gradually turned into protestant and that is also conserved in canonical visitations, which were done in 17th and 18th century. Canonical visitations are not only the oldest sources, but they are also a source of very great historic-cognitive value. The aim of this study is to show the status of individual parishes of Polish Spiš in 17th and 18th century on the basis of the available canonical visitations.

Keywords: *Spiš region, Poland, canonical visitation, Nedeca, Kacvín, Fridman, religious conditions, 17th century, 18th century.*

Reformácia, ktorá sa šírila v Spišskom prepoštvstve v 16. storočí spôsobila zmenu konfesionalnej štruktúry obyvateľstva Spiša. Spiš sa tak postupne zmenil na protestantský, o čom nám aj svedčia zachované kanonické vizitácie vykonané na Spiši v druhej polovici 17. a prvej polovici 18. storočia.¹

Kanonické vizitácie sú nielen jedným z najstarších prameňov, ale sú aj prameňom s veľmi veľkou historicko-poznávacou hodnotou. Ich účel bol veľmi dôležitý, a to: zistiť skutočný stav cirkevných ustanovizní (fár a pod.) z hľadiska hospodárskeho, právneho a náboženského. Zisťoval sa fyzický stav budov, vyhotovovali sa inventáre zariadení kostolov, bohoslužobných predmetov, knižníc a pod. Zisťovala sa aj majetková podstata inštitúcie, jej príjmy, výdavky ako aj vzťahy k patrónovi (svetskému). Osobitná pozornosť sa venovala aj životu a činnosti zamestnancov inštitúcie (farár, kantor, organista, učiteľ, zvonár...) a tiež náboženskej, vzdelanostnej a mravnej úrovni obyvateľstva.²

Reformácia sa, samozrejme, šírila aj v oblasti Spišskej Magury, kde jej šíreniu napomohol odchod kartuziánov z Červeného Kláštora v roku 1563 a aj ďal-

* Štúdia vznikla v rámci riešenia grantového projektu KEGA 025PU-4/2018 Habsburská monarchia (1526 – 1918).

¹ Viac BIZOŇOVÁ, M. Kanonické vizitácie a ich využitie pri skúmaní konfesionalnej štruktúry obyvateľstva. In *Pontes ad fontes : cirkevní dějiny ve světle pomocných věd historických a příbuzných oborů*. Hradec Králové 2011, s. 188 - 200.

² KAMENICKÁ, M. *Kanonické vizitácie na Spiši ako historický prameň*. Diplomová práca. Bratislava 1972, s. 8.

šia skutočnosť, a to odkúpenie Nedeckého panstva roku 1589 Jurajom Horvátom-Paločayom (Horváth-Palocsay), ktorý bol horlivým šíriteľom reformácie.³ Je známe, že Paločayovci mali na svojom panstve kazateľa, ktorý bol aj pastorm v Nedeci (Niedzica) a taktiež seniorom Dunajeckého panstva. Nové myšlienky boli v tejto oblasti preberané s istým oneskorením až koncom 16. storočia a začiatkom 17. storočia.

Cieľom tejto štúdie je poukázať na stav jednotlivých farností poľského Spiša v období 17. a 18. storočia na základe dostupných kanonických vizitácií. Za poľský Spiš v tomto ponímaní považujeme obce, ktoré sa po veľvyslaneckej konferencii v belgickom meste Spa v roku 1920 stali súčasťou Poľska. Ide o obce Nová Belá, Jurgov, Kacvín, Repiská, Nedeca, Lapšanka, Fridman, Vyšné Lapše, Čierna Hora, Durštín, Krempachy, Nižné Lapše a Tribš. Aj napriek tomu, že bola vytvorená plebiscitná komisia, ktorej úlohou bolo zistiť, či pri povelovom usporiadaní hraníc obyvatelia slovenských pohraničných obcí s Poľskom chcú alebo nechcú ostať pričlenení do Poľska, plebiscit sa však nakoniec nekonal. Najvyššia spojenecká rada poverila rozdelením územia Konferenciu veľvyslancov, ktorá 28. júla 1920 rozhodla a 25 obcí Oravy a Spiša pripadlo Poľsku.⁴

NEDECA

1655

Prvá kanonická vizitácia, v ktorej je Nedeca zachytená, je Pálfalvayova vizitácia z roku 1655. Podľa nej bol kostol zasvätený sv. Bartolomejovi a sviatok v kostole sa slávil prvú nedeľu po sviatku sv. Bartolomeja. V tomto prípade mal kostol aj odpustky.⁵

Vizitácia nás na začiatku informuje o počte oltárov, ktorých bolo v kostole celkovo štyri. Hlavný oltár bol zasvätený sv. Bartolomejovi a na jeho vyobrazeniach bolo znázornené utrpenie tohto apoštola. Farárom v tomto období bol Ján Perinsky, morálny teológ.⁶ Presný počet veriacich sa neudáva, ale všetci sú podľa vizitácie katolíci. Učiteľom v škole bol Ondrej Gatliczky, katolík, ktorý veľmi dobre vykonáva svoje povolanie, ale v danom čase nemal študentov, a tak slúžil

³ PAVLÍK, E. Reformácia a protireformácia v Spišskej Magure. In Chalupecký, I. (ed.). *Z minulosti Spiša*, roč. 12. Levoča 2004, s. 45.

⁴ GAREK, M. Spor o Spiš a Oravu v čase spišského biskupa Vojtaššáka. In *Pohľady na osobnosť biskupa Jána Vojtaššáka*. Spišské Podhradie 2012, s. 69.

⁵ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 2, Pálfalvayova vizitácia, p. 160.

⁶ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 2, Pálfalvayova vizitácia, p. 168.

iba v kostole.⁷ Následne nás vizitácia informuje podrobne o liturgickom náčiní a vnútornom vybavení kostola.⁸

1700

Vo vizitácii z roku 1700 sa kostol spomína ako murovaný so štyrmi oltármi, z ktorých hlavný bol zasvätený sv. Bartolomejovi, druhý sv. Mikulášovi a tretí a štvrtý Blahoslavenej Panne Márii. Farárom bol Sebastián Hanuskovics a rektor v škole bol katolík.⁹

Podľa tejto vizitácie sa katolícke bohoslužby konajú posledných osem rokov a celkový počet katolíkov vo farnosti je 578. Spomína sa aj Kaplnka sv. Jozefa na hrade a aj Kaplnka sv. Rozálie.¹⁰

1712

Podľa Sigrayovej vizitácie z roku 1712 bol kostol vo veľmi dobrom stave, murovaný s vežou. Nachádza sa tu presný opis liturgického náčinia a štyroch oltárov: sv. Bartolomeja, sv. Mikuláša, Bolestnej Panny Márie.¹¹

Podľa vizitácie boli všetci katolíci, celkovo 450 osôb, dvaja luteráni na hrade a jeden konvertita. Miestnym farárom bol Sebastián Hanuskiewicz, Poliak, morálny teológ, už 34 rokov kňaz a na danom mieste pôsobil už 14 rokov. Vo farnosti sa nenachádzali žiadni iní kazatelia, posledný luteránsky kazateľ bol vo farnosti pred 90 rokmi.¹²

1731

V Peltzovej vizitácii z roku 1731 sa dozvedáme, že kostol je murovaný s klenbou a má štyri oltáre. Bol vysvätený belehradským biskupom Lukášom Natalym v roku 1715. Farárom na tomto mieste bol Michal Borzeczy, ktorý ovládal poľštinu a slovenčinu a pôvodne bol vysvätený pre Krakovskú diecézu. Celkovo bolo vo farnosti 478 veriacich, na hrade Dunajec 78 a vo Falštíne 94 veriacich, podľa vizitácie všetci katolíci.¹³

⁷ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 2, Pál-falvayova vizitácia, p. 171 – 172.

⁸ OLEJNÍK, V. Stav zamagurských obcí Fridman, Kavcín a Nedeca na prelome 17. a 18. storočia na základe kánonických vizitácií. In *Almanach Słowacy w Polsce XXI*. Kraków 2020, s. 173.

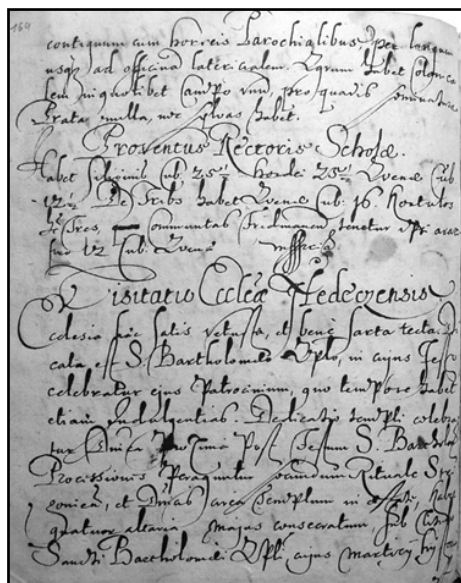
⁹ HRADSZKY, J. *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*. Szepesváralja 1903 – 1904, s. 251 (ďalej ako *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*).

¹⁰ *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*, s. 252.

¹¹ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 4, Sigraiova vizitácia 1712, p. 275.

¹² Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 4, Sigraiova vizitácia 1712, p. 276–277.

¹³ Spišský archív v Levoči, fond Spišské biskupstvo, Peltzova vizitácia 1731, f. 271.

Obr. č. 1: Kanonická vizitácia Nedece z roku 1655 (foto: Monika Bizoňová)

FRIDMAN A TRIBŠ

1655

Aj v prípade Fridmanu máme podobnú situáciu, keď sa spomína po prvýkrát vo vizitácii v roku 1655. Podľa prvých informácií bol kostol zasvätený sv. Stanislavovi. Dedikácia kostola sa slávila prvú nedeľu po sviatku sv. Stanislava. Kostol mal celkovo tri oltáre, z ktorých hlavný bol nový a pekne vyhotovený.¹⁴

Farárom v tomto období bol Ján Ratulovszky, magister filozofie a teológ, ktorý, ako píše vizitátor, bol u farníkov obľúbený. Okrem toho sa tu spomína, že tu v minulých rokoch boli „heretici“, ale už sa vo farnosti nenachádzajú. Spomenutí sú aj konvertiti, ktorých je vďaka vtedajšiemu farárovi asi 54.¹⁵

Učiteľom v škole bol Tomáš Cserniczky, katolík, ktorý učil siedmich chlapcov. Čo sa týka počtu katolíkov, tak vizitácia udáva, že ich tu bolo približne 400 a vo filiálkach asi 200. Ďalej nasleduje opis inventáru kostola.¹⁶

Podľa tejto vizitácie bol filiálkou Fridmanu Tribš, kde sa nachádzal kostol, ktorý bol vyhotovený celý z dreva, bol zasvätený sv. Alžbete a patrocinium kostola

¹⁴ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 2, Pál-falvayova vizitácia, p. 155.

¹⁵ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 2, Pál-falvayova vizitácia, p. 158.

¹⁶ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 2, Pál-falvayova vizitácia, p. 159.

sa slávalo práve na sviatok sv. Alžbety. Všetci obyvatelia Tribša boli katolíci a len jeden bol gréckokatolík.¹⁷

1700

Vo vizitácii z roku 1700 je zachytená informácia, že od roku 1587 až do roku 1640 bol kostol obsadený luteránmi, no vďaka prepošтови Hoszutóthymu sa stal znovu katolíckym. Učiteľ v škole bol katolík a uvedené je meno farára, ktorým bol Kazimír Mlinarsky.¹⁸

Počet katolíkov bol 815 a jeden luterán. Ako filiálky v tomto období sa uvádzajú dediny Tribš a Durštín. Kostol mal celkovo štyri oltáre a aj tri zvony.¹⁹

1712

Podľa vizitácie z roku 1712 bol kostol v dobrom stave, murovaný s vežou. Zasvätený bol sv. Stanislavovi a mal štyri oltáre: sv. Stanislava, sv. Mikuláša a dva oltáre Blahoslavenej Panny Márie.²⁰

Aj tu nájdeme zmienku o tom, že v roku 1587 bol kostol obsadený luteránmi a v roku 1640 bol vrátený katolíkom. V rámci farnosti bolo 852 katolíkov a vďaka farárovi sa konvertitmi stali dvaja šľachtici, traja poddaní. Farárom bol Štefan Mikolayszky, pôvodom „Polonus et Slavus“, morálny teológ, ktorý bol v kňazskom úrade už 18 rokov a na danom mieste osem rokov. Učiteľ v škole bol katolík.²¹

Spomenutá je aj filiálka Tribš, v ktorej kostol bol drevený a zasvätený Všetkým svätým. Celkovo mal tri oltáre. Spomína sa tiež, že všetci obyvatelia sú katolíci a ich počet už bol zarátaný v celkovom počte veriacich celej farnosti.²²

1731

Vo vizitácii z roku 1731 sa dozvedáme, že dané miesto bolo približne od roku 1589 obsadené luteránmi a vďaka spišskému prepošтови Hoszuthóthymu v roku 1640 nastala zmena v prospech katolíkov.²³ Vo farnosti v tomto roku vizitácia eviduje 400 katolíkov a 200 detí a zároveň aj jedného luterána a kalvína s manželkou.²⁴ Vo filiálke Tribš sa v danej dobe nachádzalo 110 veriacich a 80 detí a je uvedené, že všetci boli katolíci.²⁵

¹⁷ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 2, Pál-falvayova vizitácia, p. 150-152.

¹⁸ *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*, s. 257.

¹⁹ *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*, s. 257-258.

²⁰ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 4, Sigraiova vizitácia 1712, p. 289.

²¹ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 4, Sigraiova vizitácia 1712, p. 290-291.

²² Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 4, Sigraiova vizitácia 1712, p. 291-292.

²³ Spišský archív v Levoči, fond Spišské biskupstvo, Peltzova vizitácia 1731, f. 295.

²⁴ Spišský archív v Levoči, fond Spišské biskupstvo, Peltzova vizitácia 1731, f. 297.

²⁵ Spišský archív v Levoči, fond Spišské biskupstvo, Peltzova vizitácia 1731, f. 300.

KACVÍN

1655

Podľa vizitácie z roku 1655 bol kostol zasvätený Všetkým svätým. Najskôr sa tu nachádza opis troch oltárov, z ktorých bol hlavný oltár zasvätený Všetkým svätým, druhý Blahoslavenej Panne Márii a tretí sv. Mikulášovi.²⁶

Farárom bol Vavrínek Habouius, už 33 rokov kňaz a na tomto mieste pôsobil už 22 rokov. Vyštudoval morálnu teológiu. Všetci farníci sú podľa vizitácie katolíci, až na jednu osobu, ktorá však nič nemá proti farárovi. Učiteľom v škole bol Štefan Raczinszky, ktorý mal celkovo 15 žiakov.²⁷

1700

Kostol sa v roku 1700 spomína ako murovaný, a taktiež tu nájdeme informáciu, že vo farnosti sú katolícke bohoslužby posledných 68 rokov. Farárom bol už štvrtý rok Stanislav Bolavský a v škole bol učiteľom katolík. Podľa vizitácie všetci obyvatelia farnosti boli katolíci v počte 836 osôb.²⁸

Okrem toho je tu v stručnosti uvedený aj vnútorný mobiliár, ktorý tvorili tri oltáre: hlavný oltár Všetkých svätých, druhý zasvätený Blahoslavenej Panne Márii a posledný sv. Anne. Kostol mal aj štyri zvony.²⁹

1712

Podľa kanonickej vizitácie z roku 1712 bol kostol v dobrom stave s tromi oltármi: s hlavným oltárom zasväteným Všetkým svätým, Blahoslavenej Panne Márii a sv. Anne.

V údajoch na začiatku sa spomína, že kostol bol približne pred 80 rokmi vrátený katolíkom. Vo farnosti boli všetci katolíci a ich celkový počet bol 487 osôb. Farárom bol Matej Stanislav Bolawský, Poliak, ktorý podľa záznamov študoval filozofiu a morálnu teológiu. Kňazom bol už 20 rokov a na tomto mieste farárom už 16 rokov.³⁰

1731

Peltzova vizitácia z roku 1731 nás informuje, že kostol je zasvätený Všetkým svätým, má päť oltárov a musel byť znovuvysvätený.³¹ Farárom na danom mieste bol Martin Kren, dekan Dunajeckého dekanátu, ktorý ovládal nemčinu a slovenčinu a študoval filozofiu a teológiu. V kňazskej službe bol deviaty rok a v Kacvine

²⁶ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 2, Pál-falvayova vizitácia, p. 125.

²⁷ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 2, Pál-falvayova vizitácia, p. 128 – 129..

²⁸ *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*, s. 252.

²⁹ *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*, s. 253.

³⁰ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 4, Sigraiova vizitácia 1712, p. 278-280.

³¹ Spišský archív v Levoči, fond Spišské biskupstvo, Peltzova vizitácia 1731, f. 265.

tretí rok. Celkový počet katolíkov bol 403 a vo filiálkach Veľká Franková a Nová Franková bolo 331 veriacich. Rektorom školy bol František Czapiczky, katolík.³²

KREMPACHY A NOVÁ BELÁ

1655

Kanonická vizitácia z roku 1655 nás informuje o tom, že vo farnosti sa nachádzalo asi 177 katolíkov. Farárom v tomto období bol Jakub Sminczowecz, filozof a morálny teológ. Zároveň tu nachádzame zmienku, že kostol, faru a školu obsadili luteráni, ktorých bolo približne 30. Keďže kostol neskôr vyhorel, tak sa luteráni podľa vizitácie zhromažďovali v Kaplnke sv. Valentína, pričom katolíci v súkromných domoch.³³

1700

Podľa vizitácie z roku 1700 sa dozvedáme, že farnosť mala dvoch patrónov, Imricha Horvátha – katolíka a jeho brata Baltazára Horvátha, luterána. Podľa všetkého sa tu katolícke bohoslužby slúžili už posledných 30 rokov. Farárom bol už 25 rokov Ján Strizansky a učiteľom v škole bol katolík. Celkový počet katolíkov vo farnosti bol v tomto roku 200. Filiálkou tejto farnosti bola Nová Belá, kde sa podobne katolícke bohoslužby konali posledných 30 rokov a aj tu bol učiteľom v škole katolík. Celkový počet katolíkov bol 250.³⁴

Kostol v Krempachoch bol murovaný a mal asi 200 rokov. Patrónom kostola bol sv. Servác, celkovo mal kostol štyri oltáre: sv. Serváca, Blahoslavenej Panny Márie, Umučenia Pána a sv. Mikuláša. Kostol v Novej Belej bol drevený a zasvätený bol sv. Kataríny s tromi oltármi. sv. Kataríny, Blahoslavenej Panny Márie a sv. Anny.³⁵

1712

Vo vizitácii z roku 1712 sa v Krempachoch spomína kostol, ktorý bol celý murovaný aj s vežou. Mal päť oltárov, z ktorých jeden – zasvätený sv. Šebastiánovi a Rozálii, bol z roku 1711 vyhotovený po morovej náказe. Celkový počet katolíkov bol 200 ľudí, pričom žila tu aj jedna luteránka.³⁶

Kostol v Novej Belej je podľa vizitácie z roku 1712 spomínaný ako drevený s vežičkou. Nasleduje podrobný opis vybavenia kostola a aj informácia, že vo farnosti žili samí katolíci v počte 250 osôb. Farárom bol Andrej Nowotarski, pôvo-

³² Spišský archív v Levoči, fond Spišské biskupstvo, Peltzova vizitácia 1731, f. 267.

³³ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 2, Pálfalvayova vizitácia, p. 153-155.

³⁴ *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*, s. 255.

³⁵ *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*, s. 256.

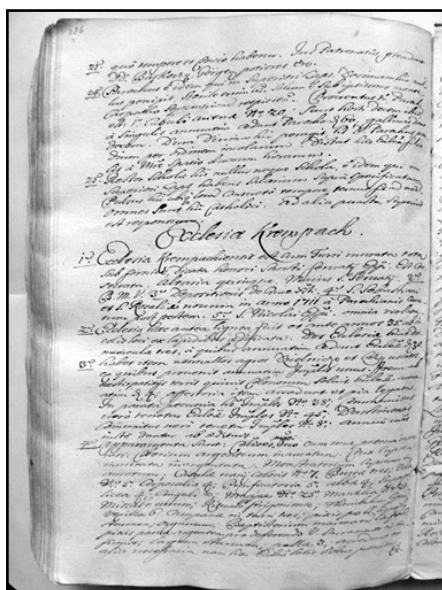
³⁶ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 4, Sigraiova vizitácia 1712, p. 286-287.

dom Poliak, ktorý bol na danom mieste už deviaty rok farárom. Existovala tu aj škola.³⁷

1731

Podľa kanonickej vizitácie z roku 1731 bol kostol murovaný s vežou a sakristiou a vysvätený bol v roku 1713 belehradským biskupom Lukášom Natalym.³⁸ Farárom bol istý Jakub Cervus, ktorý ovládal poľštinu, slovenčinu a maďarčinu a absolvoval špekulatívnu teológiu. Kňazom bol už siedmy rok. Celkový počet veriacich bol 288 a všetci boli katolíci.³⁹

V roku 1731 je Nová Belá vedená už ako farnosť a farárom na tomto mieste bol Vojtech Frankovics, ktorý ovládal slovenčinu a poľštinu, absolvoval filozofiu a morálnu teológiu. Kňazom bol už siedmy rok a na tomto mieste už šiesty rok. Celkový počet katolíkov tejto farnosti bol 442 osôb, dvaja luteráni, jeden konvertita a žiadny apostata.⁴⁰

Obr. č. 2: Kanonická vizitácia Krempech z roku 1712 (foto: Monika Bizoňová)

³⁷ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 4, Sagraiova vizitácia 1712, p. 288-289.

³⁸ Spišský archív v Levoči, fond Spišské biskupstvo, Peltzova vizitácia 1731, f. 305.

³⁹ Spišský archív v Levoči, fond Spišské biskupstvo, Peltzova vizitácia 1731, f. 306.

⁴⁰ Spišský archív v Levoči, fond Spišské biskupstvo, Peltzova vizitácia 1731, f. 308.

VYŠNÉ LAPŠE A JURGOV

1655

V roku 1655 nás kanonická vizitácia informuje, že kostol bol celý z dreva a tiež sa tu spomína, že Vyšné Lapše boli filiálkou Nedece, no vzhľadom na väčšiu vzdialenosť od farnosti sa stali samostatnou farnosťou. Hlavnými patrónmi kostola bol sv. Peter a Pavol, na sviatok ktorých bolo možno získať odpustky. Spomínajú sa štyri oltáre. Hlavný bol zasvätený sv. Petrovi a Pavlovi, ďalší Blahoslavenej Panne Márii, tretí sv. Mikulášovi a posledný bol v zlom stave.⁴¹

Farárom bol Vavrinec Marsevics, ktorý študoval aj filozofiu a morálnu teológiu. Všetci farníci boli katolíci a učiteľom v škole bol Jakub Czibulsky, ktorý mal desiatich žiakov. K farnosti patrili ako filiálky Repiská, Čierna Hora a Lapšanka.⁴²

1700

Vo vizitácii z roku 1700 sa spomína kostol, ktorý je celý z dreva. Samotné bohoslužby sa tu vedú katolícke a odpustky je možné získať na sviatok sv. Petra a Pavla, patrónov kostola. Spomínajú sa tu tri oltáre, presne tie, ktoré boli spomenuté v roku 1655. Farárom bol Krištof Rozlenzky, pochádzajúci zo Sliezska. Učiteľ v škole bol katolík a celkový počet katolíkov vo farnosti bol 1 165 osôb.

Filiálkou v tomto období bol Jurgov, kde sa nachádzal drevený kostol, ktorý bol charakterizovaný ako skromná stavba. Zasvätený bol sv. Sebastiónovi a mal iba jeden oltár a jeden zvon. Nebola tu ani škola, ani učiteľ. Celkový počet katolíkov v tejto filiálke bol 214 veriacich a všetci boli katolíci.⁴³

1712

Podľa kanonickej vizitácie z roku 1712 sa vo Vyšných Lapšoch spomína drevený kostol s tromi oltármi: sv. Petra a Pavla, Blahoslavenej Panny Márie a sv. Mikuláša. Tiež sa spomína, že v samotnej farnosti a jej filiálkach Jurgov, Lapšanka, Repiská, Čierna Hora, bolo približne tisíc katolíkov. Farárom bol Poliak Vojtech Mentuszowszky, ktorý bol farárom už osem rokov a na danom mieste pôsobil tretí rok. Na danom mieste fungovala aj škola, ktorej rektor bol katolík a bol dobrých mravov.⁴⁴

1731

Peltzova vizitácia z roku 1731 nás informuje o tom, že kostol vo Vyšných Lapšoch bol v tomto období z dreva a zasvätený bol sv. Petrovi a Pavlovi. Posvätený bol v roku 1715 belehradským biskupom Lukášom Natalym a mal štyri oltáre.⁴⁵

⁴¹ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 2, Pál-falvayova vizitácia, p. 139 - 140.

⁴² Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 2, Pál-falvayova vizitácia, p. 142-143.

⁴³ *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*, s. 254-255.

⁴⁴ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 4, Sigraiova vizitácia 1712, p. 282-285.

⁴⁵ Spišský archív v Levoči, fond Spišské biskupstvo, Peltzova vizitácia 1731, f. 301.

Farárom na tomto mieste bol Ján Bulavský, ktorý ovládal poľštinu a absolvoval štúdium rétoriky a morálnej teológie a bol vysvätený pre Krakovskú diecézu. Na tomto mieste bol správcom farnosti už deviaty rok. Celkový počet veriacich vo Vyšných Lapšoch bol 370, vo filiálke Lapšanka 192, v Repiskách 205 a v Čiernej Hore 270, všetci boli katolíci.⁴⁶

V Jurgove bol podľa vizitácie z roku 1731 drevený kostol v dobrom stave, zasvätený sv. Fabiánovi a Sebastiánovi, mučeníkom. Farárom na tomto mieste bol farár z Vyšných Lapšov a celkový počet veriacich bol 250, z čoho boli všetci katolíci.⁴⁷

NIŽNÉ LAPŠE

1655

Podľa kanonickej vizitácie z roku 1655 vieme, že kostol bol zasvätený sv. Kvirínovi a na začiatku nás informuje o vybavení kostola. Kostol mal celkovo tri oltáre, hlavný zasvätený sv. Kvirínovi aj s tabernákulom, druhý bol zasvätený Blahoslavennej Panne Márii a posledný sv. Mikulášovi. Nasledujú informácie o paramentoch a taktiež o existencii jednotlivých matrík.⁴⁸

Farárom v tejto dobe bol Ján Kaminsky, regulárny kanonik, ktorý študoval filozofiu a morálnu teológiu. Podľa samotnej vizitácie sú všetci obyvatelia katolíci a svedomito sa stretávajú v kostole. Učiteľom bol katolík Ján Prandiczovics, ktorý mal však len pár žiakov, a preto vypomáhal pri bohoslužbách v kostole.⁴⁹

1700

Podľa vizitácie z roku 1700 bol kostol v zlom stave a mal približne už 400 rokov. Patrónmi kostola boli regulárni kanonici Božieho hrobu z Miechówa. Farárom bol Stanislav Zagursky, regulárny kanonik z Miechówa. Celkový počet katolíkov bol 374 a luteráni nie sú spomínaní. Aj učiteľ v škole bol katolík. Spomínajú sa tri oltáre: sv. Kvirína, Blahoslavennej Panny Márie, sv. Mikuláša a dva zvony.⁵⁰

1712

Vo vizitácii z roku 1712 sa na začiatku spomína celkový stav kostola ako štandardný. Kostol disponoval tromi oltármi a vcelku bohatým liturgickým náčiním.

Celkový počet katolíkov vo farnosti bol 500 a farárom bol Lukáš Cusnicus, regulárny kanonik z poľského Miechówa, ktorý ovládal poľský a aj nemecký ja-

⁴⁶ Spišský archív v Levoči, fond Spišské biskupstvo, Peltzova vizitácia 1731, f. 302.

⁴⁷ Spišský archív v Levoči, fond Spišské biskupstvo, Peltzova vizitácia 1731, f. 304.

⁴⁸ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 2, Pál-falvayova vizitácia, p. 133.

⁴⁹ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 2, Pál-falvayova vizitácia, p. 134 – 135.

⁵⁰ *Additamenta ad Initia progressus ac praesens status Capituli Scepusiensis*, s. 253-254.

zyk, študoval filozofiu a morálnu teológiu. Farárom bol už 18 rokov a na danom mieste pôsobil už štvrtý rok.⁵¹

1731

Podľa vizitácie z roku 1731 je kostol murovaný a farárom na tomto mieste bol Romuald Metelszky, ktorý hovoril po poľsky a ktorý bol zároveň regulárnym kanonikom z Miechowa, absolvent filozofie a teológie, ktorý na tomto mieste pôsobil už šestnásť rok. Celkový počet veriacich bol 250 a všetci boli katolíci.⁵²

Záver

Na základe zachovaných kanonických vizitácií sa nám ponúkol obraz stavu jednotlivých farností a filiálok v rokoch 1655, 1700, 1712 a 1731. Niektoré z kanonických vizitácií nás informujú o prítomnosti reformácie a luteránov aj v tejto časti Spiša. O prítomnosti protestantov v jednotlivých farnostiach sa môžeme napríklad dočítať v kanonických vizitáciách Fridmanu, ktorého kostol bol obsadený luteránmi v rokoch 1587 – 1640. Podobne aj v Krempachoch v roku 1655 žilo asi 30 luteránov a v roku 1712 už iba jedna luteránka.

Opačná situácia však nastala napríklad v Nižných Lapšoch, Vyšných Lapšoch a v Jurgove, kde sa s prítomnosťou luteránov nestretávame a tieto farnosti si zachovali svoj katolícky ráz aj napriek šíreniu reformačných myšlienok.

Zvlášť za cenné informácie považujeme informácie o jednotlivých kňazoch, ktorí pôsobili v daných farnostiach a zároveň aj počty jednotlivých veriacich, ktoré môžu poslúžiť v rámci výskumu historickej demografie.

⁵¹ Archív Biskupského úradu Spišská Kapitula, archívny fond Kanonické vizitácie, inv. č. 4, Sigraiova vizitácia 1712, p. 280-282.

⁵² Spišský archív v Levoči, fond Spišské biskupstvo, Peltzova vizitácia 1731, f. 293.

NOVICIÁT FRÁTRÓV SPOLOČNOSTI JEŽIŠOVEJ V TRENČÍNE V ROKOCH 1735 – 1744¹

Libor BERNÁT

Noviciate of fratres of the Society of Jesus in Trenčín in the years 1735 – 1744

The years 1735 - 1744 in the history of Trenčín and the Jesuit college were a sign of peace and development. The Jesuit College in Trenčín, „collegium & domu probationis Trenchiniensis“, operated after 1715, ergo after the end of the last uprising, without interruption and major problems. The city of Trenčín did not fully recover from the events of the war and epidemics in this period, and it was also very indebted. Debts also increased in the following period. As the Jesuit order spread, so did the number of its members. The presented article brings us informations about fraters who spent their novitiate in Trenčín in selected years.

Keywords: Society of Jesus, Trenčín, noviciate, fratres, 18th century.

Roky 1735 – 1744 v dejinách Trenčína a jezuitského kolégia boli znamením pokoja a rozvoja. Jezuitské kolégium v Trenčíne, „collegium & domu probationis Trenchiniensis“, pôsobilo už po roku 1715, teda po skončení posledného stavovského povstania už bez prerušenia a väčších problémov.

Ilešháziovci sídlili v pohodlnom kaštieli v Dubnici. Jozef Ilešházi (*1700 – †1766) zastával funkciu trenčianskeho a liptovského župana, bol krajinským sudcom, kráľovským pokladníkom a zastával ďalšie významné funkcie. Scelil a rozvíjal rodové majetky. Ilešháziovské panstvo za jeho vlády zažívalo rozkvet.

¹ V štúdií nadväzujeme na predchádzajúce príspevky BERNÁT, L. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Trenčíne v rokoch 1645 – 1655. In *Zborník Trenčianskeho múzea v Trenčíne 2017*. (ďalej *Zborník TM*) Šurany : DMC, 2018, s. 112 – 125, Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Trenčíne v rokoch 1655 – 1664. In *HE*, 2016, roč. 7, č. 2, s. 108 – 137, Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Trenčíne v rokoch 1665 – 1674. In *HE*, 2017, roč. 8, č. 2, s. 135 – 176, pozri tiež Noviciát jezuitov v Trenčíne. In *Rekatolizácia a uhorská spoločnosť v 17. – 18. storočí : rekatolizácia és a magyar társadalom a XVII. – XVIII. században*. Ed. P. Kónya. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, Prešov, 2016, s. 237 – 250, Noviciát frátrov Spoločnosti Ježišovej v Trenčíne v rokoch 1675 – 1684. In *HE*, 2018, roč. 9, č. 1, s. 52 – 72, Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Trenčíne v rokoch 1675 – 1684. In *Tamže*, č. 2, s. 225 – 270, Noviciát frátrov Spoločnosti Ježišovej v Trenčíne v rokoch 1685 – 1694. In *Zborník TM*. Trenčín : Trenčianske múzeum 2018, s. 255 – 285.

Obr. č. 1: Jozef Ilešházi. Trenčianske múzeum v Trenčíne, č. neg. 21351.

Mesto Trenčín sa ešte v tomto období celkom nespamätalo z vojnových udalostí a epidémií, naviac bolo veľmi zadĺžené. Dlžoby narastali aj v ďalšom období. Predstavitelia mesta boli napomínaní dokonca cisárom Karolom VI. už v roku 1718.² Katolícky magistrát v Trenčíne sledoval svoje záujmy, ktoré sa v hospodárskej oblasti stretávali so záujmami jezuitov, a tak nezriedka dochádzalo ku konfliktom. Podobne to bolo aj s rodom Ilešháziovcov.

Úrad rektora jezuitského kolégia, opáta na Skalke a magistra novicov v tomto období zastávali Anton Vanoši (31. 10. 1728 – 2. 2. 1737),³ František Kazi (2. 2. 1738 – 1743)⁴ a Juraj Imrikovič (11. 12. 1742 – 1748).⁵ Boli skúsenými členmi rádu a profesmi so štyrmi sľubmi. Ich pomocníkmi boli: Leopold Grüber (1733 – 1735),⁶ J. Haidler (1736 – 1737). Podľa *Lexikónu kňazských katolíckych osobností*

² HORVÁTH, P. Trenčín v období novoveku (1526 – 1848). In *Trenčín : vlastivedná monografia I*. Bratislava : Alfa, pre Mestský úrad Trenčín, 1993, s. 90.

³ BERNÁT, L. *Životopisný slovník pedagógov jezuitského gymnázia v Trenčíne v rokoch 1649 – 1773*. Bratislava : Eko-konzult, 2013, s. 320 – 322.

⁴ O ňom pozri Tamže, s. 161 – 163.

⁵ Tamže, s. 138 – 140.

⁶ L. Grüber (Grueber), *12. 11. 1696 „Rhorbacensis“ – †1773 Štajerský Hradec, do rádu vstúpil 17. 10. 1714 v Linci ako philosophus absolutus a v r. 1715 – 1716 v Trenčíne absolvoval noviciát. Po noviciáte učil v r. 1717 v Štyri triedu principistae, parvistae, v r. 1718 – 1719 v kolégiu vo Viedni triedu triedu syntaxistae, grammatastae, v r. 1720 – 1721 v Bratislave, učil triedu rhetores, poetae, bol exhortátorom, kronikárom kolégia, viedol Mariánsku kongregáciu, v r. 1722 – 1725 vo Viedni študoval na TF, kde v 2. roč. bol prefektom filozofov v konvikte a v 3. roč. bidelom teológii, v 4. roč. prefektom teológov v Pázmáneu, v r. 1726 v Judenburgu si konal

*Slovenska*⁷ mal byť v roku 1736 pomocníkom magistra novicov M. Kirchvogel, ale ten podľa zápisu v *Katalógoch* bol chorý.⁸ Ďalšími magistrami novicov boli: A. Hellmayr (1738 – 1739), J. Pirolt (1740 – 1741), J. Koller (1742), M. Hellmayr (1743) a K. Knop (1744 – 1745).⁹

Počty jezuitov v kolégiu boli relatívne stabilné 8 – 12 pátrov, 3 učителиa (magistri) v gymnázium a 8 frátrov. Jezuiti naďalej neúnavne vykonávali misie medzi obyvateľstvom. Sila barokovej zbožnosti dosiahla svoj vrchol. Postupne začali počty rímskokatolíkov prevažovať nad evanjelikmi. Tí sa museli v nedeľu a vo sviatok povinne zúčastňovať na katolíckych bohoslužbách a remeselníci aj na procesiách.

* * *

Ako sa rozmáhal jezuitský rád, narastal aj počet jeho členov. Nárast počtu členov vystihol J. I. Tellechea Idigoras, keď napísal, že „Spoločnosť Ježišova rastie

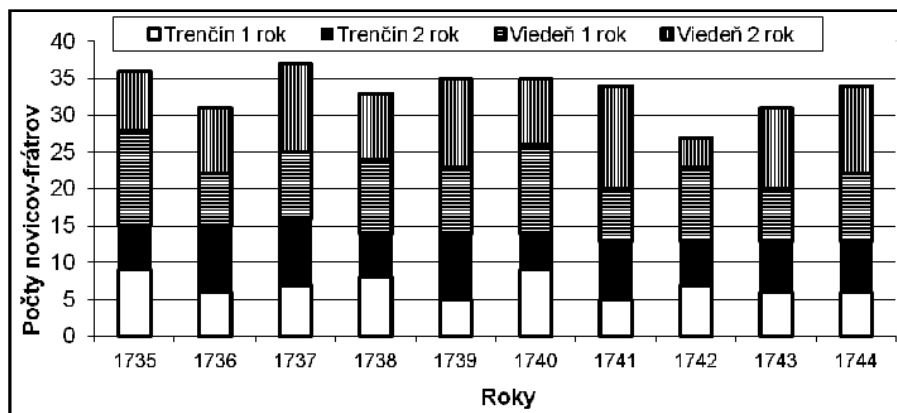
tretiu probáciu. v r. 1727 – 1732 v kolégiu vo Viedni učil triedu rhetores, poetae, prednášal logiku, fyziku, metafyziku, etiku, bol špirituálom, katechétom, dozeral na čítanie a dišputácie pri stolovaní, viedol Mariánsku kongregáciu, spovedníkom, kde 2. 2. 1730 zložil posledné sľuby (Pr v). Potom pôsobil v r. 1733 – 1735 v Trenčíne ako pomocník magistra novicov, špirituál, admonitor, examinátor kandidátov, spovedník, v r. 1736 vo Viedni ako pomocník magistra novicov, arbiter sporných prípadov, poradca, spovedník, v r. 1737 v kolégiu vo Viedni ako prof. kontroverzie, exhortátor, dozeral na čítanie a dišputácie pri spoločnom stolovaní, v r. 1738 v Linci ako prof. kazuistiky, prefekt školy, spovedník, v r. 1739 – 1741 v Klagenfurte ako prof. kanonického práva, prefekt školy, exhortátor, riaditeľ knižnice, poradca, spovedník, r. 1742 – 1746 v Štajerskom Hradci ako hosp. rehoľného domu, správca chrámu a sanitárneho zariadenia, dával body frátrom, právca konviktu, viedol kongregáciu sv. Ducha, spovedník, v r. 1747 – 1750 v Traunkirchen ako superior, správca chrámu a sanitárneho zariadenia, knihovník, od 20. 7. 1750 – 1753 v Kremži ako rektor, knihovník, v r. 1754 v noviciáte vo Viedni ako hosp. rehoľného domu, správca chrámu a sanitárneho zariadenia, dozeral na čítanie a dišputácie pri spoločnom stolovaní, v r. 1755 v Štajerskom Hradci ako správca seminára, od decembra 1759 do 1762 v Klagenfurte rektorom, v r. 1763 – 1773 v Štajerskom Hradci správcom seminára. LL VI., s. 785, 831, 877, CPA, Pro Anno M. DCC. XVIII., s. 28, M. DCC. XIX., s. 28, M. DCC. XX., s. 19, M. DCC. XXI., s. 19, M. DCC. XXII., s. 29, M. DCC. XXIII., s. 29, M. DCC. XXIV., s. 29, M. DCC. XXV., s. 29, M. DCC. XXVI., s. 13, M. DCC. XXVII., s. 27, M. DCC. XXVIII., s. 29, M. DCC. XXIX., s. 37, M. DCC. XXX., s. 27, M. DCC. XXXI., s. 27, M. DCC. XXXII., s. 28, M. DCC. XXXIII., s. 22, M. DCC. XXXIV., s. 23, M. DCC. XXXV., s. 22, M. DCC. XXXVI., s. 31, M. DCC. XXXVII., s. 28, M. DCC. XXXVIII., s. 16, M. DCC. XXXIX., s. 6, M. DCC. XL., s. 6, M. DCC. XLI., s. 6, M. DCC. XLII., s. 10, M. DCC. XLIII., s. 10, M. DCC. XLIV., s. 10, M. DCC. XLV., s. 10, M. DCC. XLVI., s. 10, M. DCC. XLVII., s. 40, M. DCC. XLVIII., s. 40, M. DCC. XLIX., s. 42, M. DCC. L., s. 43, M. DCC. LI., s. 8, M. DCC. LII., s. 8, M. DCC. LIII., s. 8, M. DCC. LIV., s. 35, M. DCC. LV., s. 11, M. DCC. LVI., s. 11, M. DCC. LVII., s. 11, M. DCC. LVIII., s. 11, M. DCC. LIX., s. 12, M. DCC. LX., s. 6, M. DCC. LXI., s. 6, M. DCC. LXII., s. 6, M. DCC. LXIII., s. 12, M. DCC. LXIV., s. 12, M. DCC. LXV., s. 12, M. DCC. LXVI., s. 12, M. DCC. LXVII., s. 12, M. DCC. LXVIII., s. 12, M. DCC. LXIX., s. 12, M. DCC. LXX., s. 12, M. DCC. LXXI., s. 12, M. DCC. LXXII., s. 12, M. DCC. LXXIII., s. 12, STÖGER, I. N. *Scriptores Provinciae Austriae S. I.* Viennae: 1856, s. 111, SOMMERVOGEL, C. *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. Tome III.*, s. 1887, LL CG I., s. 472.

⁷ *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava: Lúč, 2000, s. 664.

⁸ CPA, Pro Anno M. DCC. XXXVI., s. 31.

⁹ O ňom pozri BERNÁT, L. *Životopisný slovník pedagógov...*, s. 169 – 171.

akoby zvláštnou osmózou a šíri sa ako nákaza¹⁰. To sa prejavilo tiež v zvyšujúcom sa počte kandidátov hlásiacich sa do noviciátu.

Graf č. 1: Novici, ktorí si robili noviciát v rokoch 1735 – 1744 v Rakúskej provincii.

Ako vyplýva z grafu najviac novicov frátrov si v skúmanom období robilo noviciát v roku 1737 (37 kandidátov), potom v roku 1735 (36 kandidátov) a v rokoch 1739 – 1740 (po 35 kandidátoch). S výnimkou roku 1742, kedy bolo v noviciáte 27 kandidátov, v ostatných rokoch ich počet presiahol 30. Vo všetkých rokoch počty novicov, ktorí si robili noviciát vo Viedni, prevyšoval počty novicov v Trenčíne, podobne ako v predchádzajúcich obdobiach. V Trenčíne bol počet novicov frátrov od 13 v rokoch 1741 – 1744 až po 16 v roku 1737.

V materiálovej štúdii vychádzame z rukopisu *LIBER duas continent partes. In prima ponuntur nomina Novitiorum Scholasticorum. In secunda Novitiorum Coadjutorum* (A Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Levéltára, Budapešť, bez evidenčného čísla). Rukopis je ručne číslovaný a číslice v zátvorkách označujú ručne číslované fólie rukopisu.

¹⁰ TELLECHEA IDIGORAS, J. I. *Osamelý pútnik Ignác Loyolský*. Trnava : Dobrá kniha, 2012, s. 418.

Recepti Jun ^r in Domum Probationis Trenchinij 1739.								
Dionysius Kotlander	Barbara Epeba, Lenfis.	1714 8 ^{ta} Octobris	Bona.	31 ^{ma} Octobris	Vienna ad St. Annam.	German. nicam.	Santor.	Semper Bathol. cus.
Franciscus Gefner.	Sebece, Henfis.	1713 2 ^{ta} Februarij	Bona.	31 ^{ma} Octobris	Vienna Collegio	German. nicam.	Santor.	Semper Bathol. cus.
Maximilia Fakotitz	Austriaj Kalsgachon cus.	1717 12 ^a Octobris	Bona.	31 ^{ma} Octobris	Agna.	German. nicam.	Bathol. stor.	Semper Bathol. cus.
Paulus Zaininger	Austriaj Gieskir, Henfis.	1712 11 ^{ma} Januarij	Bona.	31 ^{ma} Octobris	Nesta dy.	German. nicam.	Victor.	Semper Bathol. cus.
Philippus Fergatsch	Austria cus. Maurenfis	1713 19 ^{ta} May.	Bona.	31 ^{ma} Octobris	Vienna in Colles gio.	German. nicam.	Vini cola.	Semper Bathol. cus.

Obr. č. 2: Fólia 207 rukopisu *LIBER duas continent partes*, na ktorej sú zapísaní novici frátri v roku 1739.

V matrike sa o každom novicovi uvádza desať údajov: 1) meno a priezvisko (nomen, cognomen), 2) národnosť a miesto narodenia (patria, natio), 3) dátum narodenia (aetas in ingressu, annus, dies, mensis), 4) zdravotný stav pri vstupe do rádu (vires), 5) dátum vstupu do rádu (tempus quo est ingressus), 6) miesto vstupu do rádu (ubi receptus), 7) remeslo, zručnosť, ktoré novic ovládal (professio in saeculo et gradus), 8) jazykové znalosti (lingua), 9) konfesia, v ktorej sa zisťovalo, či bol novic vždy rímskokatolíkom (an hereticus fuerit et quando conversus). Ak bol predtým novic protestantom, tak kedy konvertoval a z ktorej viery prestúpil.

V prípade, že položka bola nevyplnená, tak uvádzame len číslo. Celkom v rokoch 1735 – 1744 si robilo noviciát 75 novicov frátrov. Do zoznamu je zahrnutý tiež A. Daniel, ktorý je zapísaný v roku 1744, hoci vstúpil do rádu 1. februára 1745 vo Viedni. Prišiel z Moravy, kde vstúpil do rádu asi ešte v roku 1744.

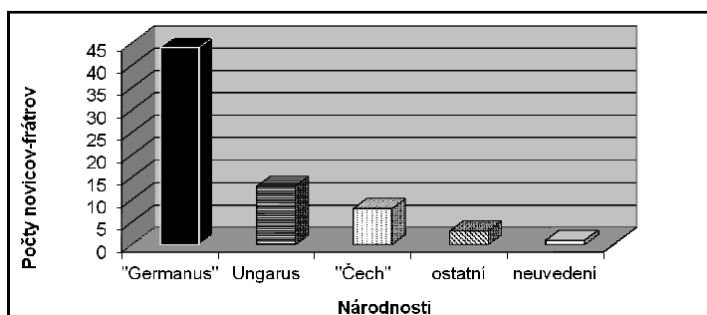
1.) Meno a priezvisko

Krstné mená sú spracované podľa originálu v unifikovanej latinskej forme. Ak sa v prameňoch nachádzajú rozdielne krstné mená, tak druhé uvádzame v okrúhlej zátvorke. V prameňoch je často zapísané len jedno krstné meno. Ak kandidát bol nositeľom dvoch krstných mien, tak zápis dopĺňame druhým krstným menom v hranatej zátvorke, teda Franciscus [Xaverius] atď.

Priezviská píšeme podľa rukopisu, príp. podľa formy, ktorá sa používa v literatúre. Obvyčajne uvádzame v zátvorke rôzne formy priezviska, najviac tri, v biografickej poznámke.

2.) Národnosť a miesto narodenia

Zo 75 novicov frátrov umiestnených v trenčianskom noviciáte len pri J. Kopererovi nie je uvedená národnosť. Až novicov (t. j. %) pochádzalo z Rakúska alebo Nemecka. Táto variabilná skupina je niekedy zapisovaná ako „Germanus“ alebo podľa lokality narodenia. Podľa miesta narodenia sa skladala skupina z novicov frátrov pochádzajúcich z rakúskych krajín – Rakúšania a po jednom Korutáncovi (Carinthus, O. Stornegg), Štajerčanovi (Styrus, M. Wisgrill). Na rozdiel od predchádzajúcich období si nerobil v Trenčíne v rokoch 1735 – 1744 ani jeden Tirolčan noviciát. Ďalšiu časť tvorili novici frátri z územia terajšieho Nemecka – siedmi zo Švábska (Svevus, M. Braun, J. Plumenthall, F. Restler, G. Riedman, J. Roth, J. Schile, J. Zinck), piati Bavori (Bavarus, T. Dilling, F. X. Hueber, D. Kottländer, I. Paulin, F. Rettner), traja z Palatinátu (Palatinus, J. Popp, F. Stempel, L. Stich¹¹) a po jednom z Brandeburska (G. Herbst), Franska (Franco, A. Wellhoffer), Hanoverska (J. Peha), „Švajčiarska“ (Helvetus, J. Auer) a Vestfálska (K. Münsterman). Započítavame tu aj troch Slezanov (Silesita, J. Nimetz, A. Selig, O. Schmidt), ktorí ovládali nemecký jazyk, resp. ho majú uvedený ako jazyk najlepšie ovládajúci, „materinský“.

Graf č. 2: Novici frátri v trenčianskom noviciáte v rokoch 1735 – 1744 podľa národností.

Druhou najpočetnejšou národnosťou boli Maďari (Ungarus), celkom 13 novicov frátrov (t. j. 17,6 %). Ostatné národnosti nepresiahli počet desať osôb. Deväti novici frátri pochádzali z „Čiech“ (12,2 %, J. Kayser, J. Köhler, F. Kratochvilla, K. Swoboda), v tom piati Moravani (Moravus, A. Abrahameck, I. Balog, J. Kratochvilla, P. Kremnizer, J. Schibl) a piati Slováci (Slavus, 6,8 %, J. Bruszko, F. Gaube, M. Kaschiar, J. Kopriskzi, D. Leeb).

Skupinu ostatní dvaja novici frátri zo Slovinska (Carniolus, J. Kusternig), po jednom z Chorvátska (Croata, M. Turkovich) a Poľska (Polonus, A. Daniel).

Druhá časť zápisu obsahuje lokalitu narodenia, miesto, dedinu, prípadne oblasť. Výnimočne tu zapisovateľ uvádzal v roku 1736 sociálny status – troch mešťanov (F. Kratochvilla, A. Lachner, K. Swoboda) a unikátne šľachtica (nobilis) A. Perghoffera v roku 1742.

¹¹ Pritom J. Stich je označený ako Germanus, pričom pochádzal v Bambergu.

3.) Dátum narodenia

S výnimkou sa podarilo zistiť pri všetkých kandidátov ich dátum narodenia. Podľa neho môžeme zistiť pri novicov, ktorí zostávali v ráde, akého veku sa dožívali. Počas noviciátu nezomrel ani jeden z novicov frátrov. Dátum úmrtia sme pri kandidátoch nezistili.

Ako najmladší zomreli vo veku rokov, vo veku rokov a vo veku rokov. Naopak, najvyššie veku sa dožil až rokov, rokov, a rokov.

Priemerný vek novicov frátrov absolvujúcich noviciát v rokoch 1735 – 1744 v Trenčíne bol asi rokov, čo je menej ako v skupine, ktorá absolvovala noviciát v predchádzajúcom desaťročí. Z demografického aspektu sa význam tohto údaju prejaví, keď spracujeme kompletne všetkých novicov.

4.) Zdravotný stav pri vstupe do rádu

Vo všetkých prípadoch bol uvedený zdravotný stav ako dobrý.

5.) Dátum vstupu do rádu

Kandidáti vstupovali do rádu v októbri alebo novembri, len už u spomenutého A. Daniela je zaznamenaný vstup 1. februára 1745.

Najmladší novici frátri vstupovali v rokoch 1735 – 1744 do rádu vo veku 20 rokov (J. Koperer, J. Szendrey, A. Wellhoffer), 21-ročný (A. Melleditsch) a 22 roční (I. Balogh, J. Eschwich, F. Gaube, J. Kopriczki, J. Rein, O. Schmidt, F. Stempl, L. Wallinger). Naopak, najstarší boli už 35-ročný F. Vogt a 33-ročný M. Turkovich. Celkom až deväti novici frátri (t. j. 12 %) pri vstupe do rádu mali 30 a viac rokov. Ostatní novici frátri mali v čase vstupu do rádu od 23 do 29 rokov. Priemerný vek vstupu do rádu novicov frátrov, ktorí absolvovali noviciát v rokoch 1735 – 1744, bol 25,6 rokov.

6.) Miesto vstupu do rádu

Novici vstupovali do rádu na rôznych miestach, kde mali jezuiti svoje rehoľné domy. Odtiaľ boli poslaní do noviciátov, či už vo Viedni, alebo v Trenčíne.

Tabuľka č. 1: *Mestá, v ktorých vstupovali novici frátri v rokoch 1735 – 1744 do rádu, ktorí si robili noviciát v Trenčíne.*

MESTO	POČET NOVICOV	PERCENTO
Viedeň	30	40
Bratislava, Košice	5	6,7
Trnava	4	5,3
Budín, Ráb,	3	4
Štajerský Hradec, Komárno, Levoča, Linec, Pátkostolie, Skalica, Viedenské Nové Mesto,	2	2,7
Banská Štiavnica, Jäger, Klagenfurt, Kluž, Kremža, Ostrihom, Pasov, Prešov, Rím, Rožňava, Štýr, Trenčín, Užhorod	1	1,3

Zo 75 kandidátov ich najviac, až 30, vstúpilo do rádu vo Viedni, t. j. 40%. Aj v predchádzajúcich dvoch desaťročiach tvorili kandidáti vstupujúci vo Viedni tak vysoké percento. Vzhľadom na to, že vo Viedni bolo centrum Rakúskej provincie a v tejto dobe sa tu nachádzali tri rehoľné domy (dom profesorov, kolégium a noviciát), väčšina kandidátov pochádzala z nemecky hovoriacich oblastí, je to pochopiteľné. Pretože v zápisoch nie je vždy uvedené, v ktorom rehoľnom dome vo Viedni vstúpili do rádu, nerozlišujeme daný údaj.

Druhý najvyšší počet zaznamenali kolégiá v Bratislave a Košiciach, po piatich kandidátor (6,7%) a potom štyria novici frátri v Trnave (5,3 %). Ďalšie rehoľné domy už zaznamenali vstup menej ako štyroch kandidátov.

S výnimkou O. Stornegga všetci kandidáti si robili noviciát len v Trenčíne. O. Stornegg absolvoval druhý rok noviciátu vo Viedni.

7.) Jazykové znalosti

Pri A. Danielovi a J. Kopererovi nie sú uvedené jazyky, ktoré ovládali. Len M. Turkovich ovládal päť jazykov a M. Legradi štyri jazyky. Zo 75 kandidátov až 72 ovládalo nemecký jazyk. Okrem A. Daniela a J. Koperera len J. Szendrey neovládalo nemecký jazyk. Takmer polovica, až 37 kandidátov (t. j. 49,3 %), ovládala len nemecký jazyk. Celkom 19 kandidátov vedelo po latinsky. Znalosť jednotlivých jazykov však bola na rôznej úrovni.

Ďalej kandidátov vedelo česky (A. Abrahameck, I. Balogh, F. Kratochvilla, A. Selig) a „moravsky“ (moravicam, J. Nimetz). Tzn., že až dvaja (J. Kayser, K. Swoboda) z ôsmich „Čechov“, t. j. novicov pochádzajúcich z Čiech a Moravy, neovládalo češtinu. Pri P. Kremnizerovi je zapísané, že vedel slovensky.

Ďalej po dvaja kandidáti vedeli ilyrsky (I. Horváth, M. Legradi), rumunsky“ (vahalicam, J. Mayr, J. Szendrey), slovinsky (J. Kusternig, O. Stornegg) a po jednom chorvátsky (M. Turkovich), poľsky (J. Nimetz), „srbsky“ (rascianicam, M. Turkovich) a „windicam“ (O. Stornegg). Pretože A. Daniel pochádzal z Poľska, pravdepodobne ovládal poľský jazyk.

8.) Remeslo, zručnosť, ktoré novic ovládal

V položke bolo uvádzané zamestnanie v bežnom živote, príp. stupeň. Celkom 21 rôznych zamestnaní je zaznamenaných v období rokov 1735 – 1744. Matrikári nezapisovali, či kandidát ovládal čítanie, písanie, počítanie alebo iné zručnosti.

Najviac novicov frátrov, až 20, má zapísanú zručnosť krajčír (27 %), osem bolo kúpeľníkov (10,7 %), po šiesti debnári, lekárnici, stolári (8%) a piati obchodníci (6,7 %). Ďalšie zamestnania už boli zastúpenia štyrmi a menej novicmi frátromi.

Výnimočne sa vyskytujú zamestnania bylinkár (H. Schmidt) a tlačiar (M. Legradi, J. Rein) a phygiarius (J. Szendrey). Dve zamestnania má uvedené I. Paulin (kúpeľný sluha, ranhojič) a M. Braun (mlynár, kúpeľný sluha).

9.) Konfesia

V 9. bode išlo o odpoveď na otázku, či vstupujúci do noviciátu bol vždy katolíkom „semper catholicus“ alebo či konvertoval, z ktorej viery a v koľkých rokoch. Táto položka nebola vyplnená u niekoľkokrát zmieneného J. Koperera, u ktorého zápis obsahuje len krstné meno, priezvisko, dátum narodenia a dátum vstupu do rádu.

Zápis niekedy tiež obsahoval údaj o opustení z rádu. Zo 75 novicov frátrov, ktorí si robili noviciát v rokoch 1735 – 1744, rád opustili až 12 novici (t. j. 16 %). Oproti predchádzajúcim obdobiam je to vysoký počet odídencov. Otázkou ale je, či opustil rád fráter z vlastnej vôle, alebo bol vylúčený. Počas noviciátu zomrel len F. Kratochvilla.

Zo 75 novicov frátrov 42 (t. j. 56 %) zložilo slávnostné sľuby (Ctf), čo bolo určité obdobie zloženia slávnostných sľubov školastikov (Csp), po vykonaní si tretej probácie. Frátri skladali slávnostné sľuby najčastejšie 2. februára a zriedkavo 15. augusta. Fráter k slávnostným sľubom bol pripustený asi po desiatich rokoch (L. Hock, M. Kaschiar, J. Mayr, A. Melleditsch, L. Wallinger). Najneskôr zložil sľuby po 15 rokoch P. Zaininger.

Najmladší, A. Melleditsch a M. Wellhoffer, mali 31 rokov. Potom nasledujú 32-ročný (L. Wallinger) a 33-ročný (I. Balohg, M. Jakoliz, O. Schmidt). Až desiat frátri mali 40 a viac rokov. Najstaršími boli 43-roční K. Münsterman a J. Kratochvilla. Údaje preberáme z diel L. Lukácsa, ale vyžadovali by ešte ďalšie doplnenie, overenie a porovnanie s inými prameňmi.

K významnejším frátrom patrili napr. J. Magnus (pomocník pátra prokurátora provincie), J. Rich, misionár v Cebu, A. Hinck (pomocník prokurátora asistenta Nemeckej provincie), A. Daniel, T. Dilling, J. Köhler J. Maschner, I. Paulin, M. Wisgril (lekárnici)¹² atď.

* * *

Katalóg komentujeme biografickými glosami.¹³ Zapisujeme najhodnovernejší údaj a v poznámkovom aparáte poukazujeme na rozdielne údaje v zdrojoch alebo literatúre.

Dôležitým prameňom sú nekrológy, ktoré mali za úlohu písať každoročne za rehoľný dom ich predstavení. Nachádzajú sa v archíve jezuitov v Ríme (ARSI) 234 *Elogia mortuorum 1717 – 1748* tvoria listy, ktoré písali predstavení rehoľných domov o úmrtí členov rádu. Nie je to len zoznam a údaj o smrti, ale aj biografické údaje. Obsahujú stručné curriculum vitae, od narodenia cez noviciát a pôsobenie v ráde až po úmrtie. Málokedy však sú v nich presne uvedené roky pôsobenia v rôznych inštitúciách, príp. funkcie. Výnimočne sa tu nachádzajú vytlačené listy, akési „parte“. Časť listov obsahuje oznam o úmrtí viacerých členov

¹² Pozri BERNÁT, L. Lekárnici v noviciáte Spoločnosti Ježišovej v Trenčíne. In *Slovenský lekárnik*, 2019, č. 2, s. 6 – 12.

¹³ O tom pozri TEN ISTÝ Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Trenčíne v rokoch 1655 – 1664, s. 114.

rádu. Adresované sú väčšinou rektorom rehoľného domu v Levoči. Na niektorých listoch sa nachádzajú tiež pečate.

Veľmi cenným prameňom sú *Annuae provinciae Austriae Societate Iesu...*, nasledujú po „necrologiách“. Sú to správy Rakúskej provincie, ktorých štruktúra sa menila. Predstavitelia Rakúskej provincie informovali centrálu v Ríme o dôležitých otázkach, ako napr. počte rehoľných domov a jezuitov v nich, o donáciách, konvertitoch, stave škôl, mariánskych kongregáciách atď. Niekedy sú podávané informácie za celú provinciu, inde po jednotlivých domoch, pričom zápisy boli niekedy koradičkové alebo aj viacstranové.

Súčastou správy za daný dom boli tiež „nekrológy“. Úroveň nekrológov je rôzna v závislosti od údajov, ktoré mal k dispozícii predstavený rehoľného domu, a významu, aký zaujímal jezuita v ráde. Bývali niekedy koradičkové správy, tiež sú nekrológy rozpísané aj na päť strán. Najčastejšie obsahujú údaje o mieste a dátume narodenia a vstupe do rádu, noviciáte a vymenované sú najdôležitejšie miesta pôsobenia a funkcie. Často sú pridané tiež charakteristiky jezuitov a ich činnosť. Málokedy však obsahujú presné chronologické údaje z miest účinkovania. Ich význam je dôležitý predovšetkým pri jezuitoch rovnakého mena a priezviska, pretože pomocou nich dokážeme odlíšiť jednotlivé osoby.

Vychádzame tiež z *Catalogus Personarum, & Officiorum Provinciae Austriae Societatis Iesu, Pro Anno...*, od roku 1735 až do roku 1773 (ďalej CPA), ktoré vychádzali v rokoch 1718 – 1773.

Vynikajúcou pomôckou je trojzväzkové dielo maďarského jezuitu L. Lukácsa *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551 – 1773)* (Romae : Institutum historicum S. I., 1987 – 1988), ďalej LL CG.

Údaje o narodení (úmrtí) spresňujeme pomocou matrík rímskokatolíckych farských úradov. Pri úmrtí používame dielo J. Fejéra, zaznamenávajúce úmrtia jezuitov.¹⁴ Pretože niektoré pramene, napr. *Litterae Annuae provinciae Austriae Societatis Iesu a. 1635 – 1698, 1700 – 1710, 1712 – 1771* (Österreichische Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken, inv. č. 12032 – 12220), nemáme k dispozícii, používame prepisy Moniky Bizoňovej.¹⁵

* * *

Latinský text transkribujeme tak, aby sa zachovala autenticita editovaného textu. Vykonávame však hláskovú úpravu textu v týchto prípadoch:

- podľa výslovnosti prepisujeme nasledujúce hlásky u/v miesto Slauonice/Slavonice, Tyrnauiæ/Tyrnavie, Vngarice/Ungarice atď.;
- grafém „w“ prepisujeme podľa výslovnosti a významu a vu parws – parvus alebo jednoduché v wulnus ako vulnus, Wienna – Vienna atď.;
- „g“ us, rozpisujeme, teda catholicg – catholicus, Marting – Martinus,

¹⁴ FEJÉR, J. *Defuncti secundi saeculi Societatis Iesu 1641 – 1740. I. – V.* Romae : Institutum Historicum S. I., 1985 – 1990, ďalej Fejér.

¹⁵ BIZOŇOVÁ, M. Katalóg členov Spoločnosti Ježišovej pôsobiach v Užhorode v 17. a 18. storočí. In *HE*, 2016, roč. 7, č. 2, s. 138 – 184.

ephippiarg. – ephippiarius atď;

„y“ písaný ako y s dvomi bodkami v genitíve prepisujeme ako ii Gracy – Gracii, Strigony – Strigonii; Trenchiny – Trenchinii atď;

ak zapisovateľ kvôli dĺžke skrátil miesto bydliska, tak k nemu pridávame automaticky koncovku „sis“, teda Schlakenwalden. – Schlakenwalden[sis], Wilhelmspurgen. – Wilhelmspurgen[sis] atď;

- počiatkové a koncové „j“ prepisujeme ako „i“ – Iacobus, ianuario, Iaurinio;
- „y“ prepisujeme jednotne „i“, teda nie „Tyrolia“, ale „Tirolia“, nie „chyrgus“, ale „chirurgus“, nie „tyro“, ale „tiro“ atď.
- v tvaroch Maďarsko, maďarský prepisujeme tvar Ungarus, Ungaria, ungarice atď;
- geografický termín Čechy zjednocujeme na „Bohemia“, nie „Boemia“, podobne Čech – „Bohemus“. Len v roku 1735 označil národnosť „Bohemus“ ako „Boius“ u J. Riedla.

Skratky „modie“ rozpisujeme mediocriter, „semp“ semper. Číslice rímske minuskulné nahrádzujeme majuskulnými, napr. v letopočte. Skracovanie názvov mesiacov september až december číslicou a koncovkou, napr. 8bris prepisujeme bežnou formou octobris.

Písanie veľkých a malých písmen zjednocujeme. Názvy národov, Austriacus, Bavarus, Germanus atď., ponechávame veľké písmená na začiatku, ale pri písaní jazyka, resp. jazykových znalostí uvádzame malé písmená, teda croatice, latine, slavice atď.

Skratku „@“ ponechávame podľa originálu. Kvôli zjednocovaniu poznámky v rukopise umiestňujeme na konci riadku zápisu, podobne ako symbol úmrtia „†“. Symbol „&“ nerozpisujeme, zachováme ho podľa originálu. Ak je slovo prečiarknuté, dávame ho do ostrých zátvoriek <>, v prípade celého riadku upozorňujeme na to v poznámkovom aparáte. Doplnený text sa nachádza v hranatých zátvorkách []. Pomocou nich upozorňujeme tiež na nezrovnalosti alebo osobitosti pridaním výkričníku, slovom sic alebo otáznikom. Ručné číslovanie strán je zapísané v okrúhlych zátvorkách ().

Recepti sunt in domum probationis Trenchinii 1735

416. 1) Franciscus Xaverius Vogt, 2) Austriacus, Longenlosusensis, 3) 1700, 2. decem[bris], 4) bonae, 5) 27. octobr[is], 6) Viennae in domo prof[essa], 7) germanicam, 8) oconomus, 9) – 10) semper catholicus.¹
417. 1) Hilarius Schmidt, 2) Austriacus, Viennensis, 3) 1707, 23. maii, 4) bonae, 5) 27. octobr[is], 6) Viennae in domo professa,¹⁶ 7) germanicam, 8) aromatarius vulgo gromalarius, 9) – 10) semper catholicus.²
418. 1) Iacobus Riedl, 2) Boius [!], Dachoviensis, 3) 1708, 24. iulii,¹⁷ 4) bonae, 5)

¹⁶ LL CG III., s. 1482 tvrdí, že vstúpil do rádu v Trenčíne.

¹⁷ Deň narodenia 9. 7. 1709 „Tachensis“ in Dachau (Bavorsko) zaznamenáva LL CG III., s. 1380.

27. octobr[is], 6) Viennae in domo professa,¹⁸ 7) germanicam et mediocriter latinam, 8) balneator, 9) – 10) semper catholicus.³
419. 1) Georgius Magnus, 2) ex Pin Zgovien, Soolfeldensis [?],¹⁹ 3) 1709, 11. martii, 4) bonae, 5) 27. octobr[is], 6) Viennae ad S. Annam,²⁰ 7) germanicam, 8) scriba, 9) – 10) semper catholicus.⁴
420. 1) Iosephus Auer, 2) Helvetus, Wurmlingensis,²¹ 3) 1703, 8. martii, 4) bonae, 5) 27. octobr[is], 6) Viennae ad S. Annam, 7) germanicam, 8) sartor, 9) – 10) semper catholicus.⁵
421. 1) Iosephus Blumenthall, 2) Svevus, Unlegnensis, 3) 1708, 1. ianu[arii],²² 4) bonae, 5) 27. octobr[is], 6) Iaurini, 7) germanicam, 8) sartor, 9) – 10) semper catholicus.⁶
422. 1) Iosephus Schiele, 2) Svevus, Hitlingensis, 3) 1707, 15. aprilis,²³ 4) bonae, 5) 27. octobr[is], 6) Agriae,²⁴ 7) germanicam bene, slavonicam infra mediocriter, 8) arcularius, 9) – 10) semper catholicus.⁷
423. 1) Martinus Heinrich, 2) Austriacus, Wolkestersterffensis,²⁵ 3) 1708, 7. octobris,²⁶ 4) bonae, 5) 27. octobr[is], 6) Posonii, 7) germanicam, 8) mercator, 9) – 10) semper catholicus.⁸
424. 1) Petrus Kremnitzer, 2) Moravus, Liebaviensis, 3) 1712, 29. iunii, 4) bonae, 5) 27. octobr[is], 6) Trenchinii, 7) germanicam, slavonicam, latinam, 8) scriba, 9) – 10) semper catholicus.⁹

1 – Viac sa v prameňoch jezuitskej proveniencie nespomína.

O ňom pozri *CPA, Pro Anno M. DCC. XXXVI.*, s. 24, *LL CG III.*, s. 1783.

2 – H. Schmidt, †4. 9. 1738 Temešvár, po noviciáte bol v r. 1738 v Temešvári kuchárom, hosp. správcom a nákupcom.

CPA, Pro Anno M. DCC. XXXVI., s. 24, *M. DCC. XXXVII.*, s. 23, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 41, *Fejér 5.*, s. 403.

3 – J. Riedl, po noviciáte pôsobil v r. 1738 – 1740 v Rábe ako ošetrovateľ a v r. 1740 – 1770 ako misiónár v Cebu, kde 4. 12. 1747 zložil slávnostné sľuby. Po r. 1771 už sa v *CPA* nenachádza. L. Lukács píše, že zomrel 4. 9. 1767 Zebu [!], ale to *CPA* vyvracajú.

CPA, Pro Anno M. DCC. XXXVI., s. 24, *M. DCC. XXXVII.*, s. 23, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 12, *M. DCC. XXXIX.*, s. 12, *M. DCC. XL.*, s. 12, *M. DCC. XLI.*, s. 41, *M. DCC. XLII.*, s. 41, *M. DCC. XLIII.*, s.

¹⁸ Podľa L. Lukácsa vstúpil do rádu v Trenčíne. Tamže.

¹⁹ Saafeld v Durínsko.

²⁰ *LL CG II.*, s. 923, píše, že vstúpil do rádu v Trenčíne.

²¹ Wurmlingen (Bádensko-Württembersko).

²² Naproti tomu L. Lukács uvádza dátum narodenia 25. 1. 1709 a miesto vstupu do rádu „Ordegensis“. *LL CG II.*, s. 1246.

²³ Podľa L. Lukácsa sa mal narodiť 13. 4. 1707 Hüttlingen (Bádensko-Württembersko). *LL CG III.*, s. 1461.

²⁴ Do rádu mal vstúpiť v Trenčíne. Tamže.

²⁵ Wolkersdorf im Weinviertel (Dolné Rakúsko). Mohlo ísť o Wolkersdorf vo farnosti Mank (západné Dolné Rakúsko), Wolkersdorf vo farnosti St. Ulrich an der Godin alebo St. Marein (Korutánsko). Ani v jednej matrike narodených sme zápis o krste nenašli. Málo pravdepodobné je, že išlo o Wackendorf v Bavorsku. L. Lukács totiž píše o mieste narodenia „Wockerstorffensis“ *LL CG I.*, s. 536.

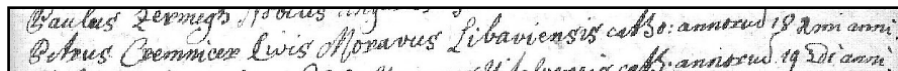
²⁶ Podľa L. Lukácsa sa mal narodiť 6. 10. 1709. Tamže.

- 41 M. DCC. XLIV., s. 42, M. DCC. XLV., s. 42, M. DCC. XLVI., s. 43, M. DCC. XLVII., s. 42, M. DCC. XLVIII., s. 46, M. DCC. XLIX., s. 46, M. DCC. L., s. 48, M. DCC. LI., s. 49, M. DCC. LII., s. 49, M. DCC. LIII., s. 50, M. DCC. LIV., s. 50, M. DCC. LV., s. 50, M. DCC. LVI., s. 50, M. DCC. LVII., s. 50, M. DCC. LVIII., s. 51, M. DCC. LIX., s. 51, M. DCC. LX., s. 51, M. DCC. LXI., s. 51, M. DCC. LXII., s. 51, M. DCC. LXIII., s. 51, M. DCC. LXIV., s. 51, M. DCC. LXV., s. 52, M. DCC. LXVI., s. 50, M. DCC. LXVII., s. 52, M. DCC. LXVIII., s. 51, M. DCC. LXIX., s. 52, M. DCC. LXX., s. 52.
- 4 – J. Magnus, †20. 1. 1765 Kremža, do rádu vstúpil 27. 10. 1735 v Trenčíne. Po noviciáte pôsobil v r. 1738 – 1740 v Kremži ako pomocník prokurátora, oeconom, v r. 1741 v kolégiu vo Viedni ako pomocník credentiaria a exeuntia, v r. 1742 v Leobene ako credentiarus, v r. 1743 v Štajerskom Hradci ako credentiarus, v r. 1744 v Pasove ako vrátnik, v r. 1745 – 1746 v Ríme ako pomocník pátra prokurátora asistencie nemeckej, kde 2. 2. 1746 zložil slávnostné sľuby, v r. 1747 vo Viedni ako pomocník vrátnika, v r. 1748 – 1750 v Šoprone ako oeconom, v r. 1751 – 1760 v Leobene ako vrátnik, pomocník prokurátora, oeconom, v r. 1761 – 1762 v Linci ako vrátnik, v r. 1763 – 1764 v Leobene ako credentiarus, pomocník credentiaria a oeconom, v r. 1765 v Kremži ako vrátnik.
- 220 *Annuae provinciae Austriae* 1765, f. 83a – 84, CPA, *Pro Anno* M. DCC. XXXVI., s. 24, M. DCC. XXXVII., s. 23, M. DCC. XXXVIII., s. 7, M. DCC. XXXIX., s. 7, M. DCC. XL., s. 8, M. DCC. XLI., s. 30, M. DCC. XLII., s. 15, M. DCC. XLIII., s. 12, M. DCC. XLIV., s. 19, M. DCC. XLV., s. 41, M. DCC. XLVI., s. 22, M. DCC. XLVII., s. 29, M. DCC. XLVIII., s. 22, M. DCC. XLIX., s. 22, M. DCC. L., s. 23, M. DCC. LI., s. 13, M. DCC. LII., s. 13, M. DCC. LIII., s. 17, M. DCC. LIV., s. 17, M. DCC. LV., s. 17, M. DCC. LVI., s. 17, M. DCC. LVII., s. 17, M. DCC. LVIII., s. 17, M. DCC. LIX., s. 17, M. DCC. LX., s. 17, M. DCC. LXI., s. 19, M. DCC. LXII., s. 19, M. DCC. LXIII., s. 17, M. DCC. LXIV., s. 18, M. DCC. LXV., s. 9, M. DCC. LXVI., s. 52, *Fejér, Cock*, nestr.
- 5 – J. Auer, †30. 9. 1738 Alba Iulia, po noviciáte bol v Albe Iulii sakristánom, správcom šatne a pivnice, vrátnikom, credentiarom.
- CPA, *Pro Anno* M. DCC. XXXVI., s. 24, M. DCC. XXXVII., s. 23, LL CG I., s. 42, *Fejér I*, s. 62.
- 6 – I. Plumenthal (Blumenthal, Plumenthal), †2. 1. 1759 Temešvár, po noviciáte pôsobil ako správca šatne v rokoch 1738 – 1744 v Košiciach, v r. 1745 – 1754 v Budíne, kde 2. 2. 1746 zložil slávnostné sľuby. Potom bol správcom šatne a sakristánom v r. 1755 – 1758 v Kluži a v r. 1759 v Temešvári tiež ako pomocník správcu pivnice.
- 216 *Annuae provinciae Austriae Societatis Iesu ...* 1759, f. 9a, CPA, *Pro Anno* M. DCC. XXXVI., s. 24, M. DCC. XXXVII., s. 23, M. DCC. XXXVIII., s. 5, M. DCC. XXXIX., s. 5, M. DCC. XL., s. 5, M. DCC. XLI., s. 5, M. DCC. XLII., s. 5, M. DCC. XLIII., s. 5, M. DCC. XLIV., s. 54, M. DCC. XLV., s. 4, M. DCC. XLVI., s. 4, M. DCC. XLVII., s. 5, M. DCC. XLVIII., s. 4, M. DCC. XLIX., s. 4, M. DCC. L., s. 4, M. DCC. LI., s. 4, M. DCC. LII., s. 4, M. DCC. LIII., s. 4, M. DCC. LIV., s. 4, M. DCC. LV., s. 8, M. DCC. LVI., s. 8, M. DCC. LVII., s. 8, M. DCC. LVIII., s. 8, M. DCC. LIX., s. 49, M. DCC. LX., s. 54, *Fejér, Cock*, nestr.
- 7 – J. Schile (Schielle), †24. 1. 1770 Budín, po noviciáte pôsobil ako správca pivnice a šatne v r. 1738 – 1745 v Blatnom Potoku ako vrátnik, credentiarus, správca stolárskej dielne, sakristán, oeconom, v r. 1746 v Blatnom Potoku ako ošetrovateľ, kde 2. 2. 1746 zložil slávnostné sľuby. Potom bol v r. 1747 – 1770 v Budíne správcom pivnice a šatne, credentiarom, pomocník oeconom.
- CPA, *Pro Anno* M. DCC. XXXVI., s. 24, M. DCC. XXXVII., s. 23, M. DCC. XXXVIII., s. 36, M. DCC. XXXIX., s. 35, M. DCC. XL., s. 35, M. DCC. XLI., s. 36, M. DCC. XLII., s. 35, M. DCC. XLIII., s. 36, M. DCC. XLIV., s. 36, M. DCC. XLV., s. 35, M. DCC. XLVI., s. 36, M. DCC. XLVII., s. 4, M. DCC. XLVIII., s. 4, M. DCC. XLIX., s. 4, M. DCC. L., s. 4, M. DCC. LI., s. 4, M. DCC. LII., s. 4, M. DCC. LIII., s. 4, M. DCC. LIV., s. 4, M. DCC. LV., s. 4, M. DCC. LVI., s. 4, M. DCC. LVII., s. 4, M. DCC. LVIII., s. 4, M. DCC. LIX., s. 4, M. DCC. LX., s. 4, M. DCC. LXI., s. 4, M. DCC. LXII., s. 4, M. DCC. LXIII., s. 4, M. DCC. LXIV., s. 4, M. DCC. LXV., s. 4, M. DCC. LXVI., s. 4, M. DCC. LXVII., s. 4, M. DCC. LXVIII., s. 4, M. DCC. LXIX., s. 4, M. DCC. LXX., s. 4, M. DCC. LXXI., s. 54, *Fejér, Cock*, nestr.

8 – M. Heinrich, †20. 1. 1742 Viedeň, po noviciáte pôsobil v r. 1738 – 1739 vo Viedni ako zástupca ošetrovateľa a hosp. správcu, v r. 1740 v Šoprone ako hosp. správca, zásobovač, v r. 1741 – 1742 v noviciáte vo Viedni ako pomocník vrátnika a ošetrovateľa.

CPA, *Pro Anno M. DCC. XXXVI.*, s. 24, *M. DCC. XXXVII.*, s. 23, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 30, *M. DCC. XXXIX.*, s. 30, *M. DCC. XL.*, s. 21, *M. DCC. XLI.*, s. 30, *M. DCC. XLII.*, s. 28, *M. DCC. XLIII.*, s. 44, *Fejér, Cock*, nestr.

9 – P. Kremnizer študoval na trenčianskom jezuitskom gymnázii v r. 1723 – 1731. Počas noviciátu opustil rád. CPA *Pro Anno M. DCC. XXXVI.*, s. 24, BERNÁT, L. *Jezuitské gymnázium v Trenčíne a jeho žiaci*, s. 210.

Obr. č. 3: Zápis o štúdiu P. Kremnizera z roku 1730, keď navštevoval triedu rhetores. *Matricula scholasticae*, f. 435.

Recepti sunt in domum probationis Trenchinii 1736

425. 1) Adamus Hinck, 2) Germanus, Mogantinus, 3) 1710, 4. aug[usti], 4) bonae, 5) 31. octob[bris], 6) Viennae in domo professa, 7) germanicam, 8) mercator, 9) – 10) semper catholicus.¹
426. 1) Ambrosius Meletitisch, 2) Austriacus, Viennensis, 3) 1715, 19. decemb[ris],²⁷ 4) Bonae, 5) 31. octob[bris], 6) Viennae in domo professa, 7) germanicam, 8) mercator, 9) – 10) semper catholicus.² (206)
427. 1) Antonius (Ortolphus?) Lachner, 2) civis [!], Austriacus, Maissensis,²⁸ 3) 1711, 28. dece[mbris],²⁹ 4) bonae, 5) 31. octob[bris], 6) Viennae in colleg[io],³⁰ 7) germani[cam], 8) viator, 9) – 10) semper catholicus.³
428. 1) Christophorus Swoboda, 2) civis [!], Bohemus, Teplicensis, 3) 1711, 1. febru[arii], 4) bonae, 5) 31. octob[bris], 6) Budae, 7) german[icam], 8) svignatarius, scit etiam chrolasticam supra mediocr[itatem], 9) – 10) semper catholicus.⁴
429. 1) Franciscus Kratochvila, 2) civis [!], Bohemus, Kustenberg[ensis],³¹ 3) 1711, 8. ianu[arii], 4) bonae, 5) 31. octob[bris], 6) Cassoviae, 7) latinam, bohemi[cam], germ[anicam], bene, 8) apothecarius, 9) – 10) semper catholicus.⁵
430. 1) Ignatius Horváth, 2) Ungarus, Quinque Ecclesiensis, 3) 1712, 30. iulii,³² 4) bonae, 5) 31. octob[bris], 6) Quinque Ecclesiis,³³ 7) ung[aricam] bene, germ[anicam], illy[ricam], lati[nam] commode, 8) sartor, 9) – 10) semper

²⁷ LL CG II., s. 993, tvrdí, že sa narodil 5. 12. 1715.

²⁸ „Massaviensis“. LL CG III., s. 1638.

²⁹ Narodil sa mal 28. 12. 1717. Tamže.

³⁰ Podľa L. Lukácsa do rádu vstúpil 18. 10. 1736 v Trenčíne. Tamže.

³¹ Kutná Hora.

³² Mal sa narodiť 22. 1. 1712. LL CG I., s. 603.

³³ Do rádu mal vstúpiť v Trenčíne. Tamže.

catholicus.⁶

431. 1) Ignatius Paulin, 2) Bavarus, Greiffenbergensis,³⁴ 3) 1708, 17. decem[bris], 4) bonae, 5) 31. octob[bris], 6) Posonii,³⁵ 7) germanicam, 8) balneator et chirurgus, 9) – 10) semper catholicus.⁷
432. 1) Lucas Stich, 2) Germ[anus], Bambergensis, 3) 1712, 22. ianu[arii], 4) bonae, 5) 31. octob[bris], 6) Viennae in collegio,³⁶ 7) germani[cam], 8) sartor, 9) – 10) semper catholicus.⁸
433. 1) Stephanus Kelemen, 2) Ungarus, Seliensis, 3) 1705, 2. maii,³⁷ 4) bonae, 5) 31. octob[bris],³⁸ 6) Tyrnaviae, 7) ungari[cam], slavo[nicam] bene, germ[anicam] supra medior[icter], 8) sutor, 9) – 10) semper catholicus.⁹

1 – A. Hinck (Hinckh, Hinkh), †9. 5. 1763 Štýr, po noviciáte pôsobil v r. 1739 – 1746 vo Viedni ako zástupca kuchára a vrátnika, pomocník prokurátora, oeconom, v r. 1747 v Rábe ako hosp. správca, zásobovač, v r. 1748 – 1750 v Štajerskom Hradci ako credentarius, v r. 1751 – 1752 v Leobene ako hosp. správca, zásobovač, v r. 1753 – 1754 v Linci ako hosp. správca, zásobovač, pomocník oeconomia, v r. 1755 – 1760 v Rábe ako hosp. správca, zásobovač, v r. 1760 – 1761 v Ríme ako pomocník prokurátora asistenta Nemeckej provincie, v r. 1762 – 1763 v Štýri ako oeconom, pomocník prokurátora a credentaria.

218 *Annuae provinciae Austriae 1763*, f. 100, CPA, *Pro Anno M. DCC. XXXVII.*, s. 23, M. DCC. XXXVIII., s. 23, M. DCC. XXXIX., s. 29, M. DCC. XL., s. 27, M. DCC. XLI., s. 27, M. DCC. XLII., s. 28, M. DCC. XLIII., s. 27, M. DCC. XLIV., s. 28, M. DCC. XLV., s. 28, M. DCC. XLVI., s. 28, M. DCC. XLVII., s. 13, M. DCC. XLVIII., s. 12, M. DCC. XLIX., s. 12, M. DCC. L., s. 12, M. DCC. LI., s. 17, M. DCC. LII., s. 17, M. DCC. LIII., s. 18, M. DCC. LIV., s. 18, M. DCC. LV., s. 14, M. DCC. LVI., s. 14, M. DCC. LVII., s. 14, M. DCC. LVIII., s. 14, M. DCC. LIX., s. 14, M. DCC. LX., s. 14, M. DCC. LXI., s. 51, M. DCC. LXII., s. 25, M. DCC. LXIII., s. 25, *Fejér, Cock*, nestr.

2 – A. Melleditsch (Meleditsch), †15. 1. 1762³⁹ Viedeň, po noviciáte v r. 1739 – 1744 bol v Trenčíne hosp. správcom a nákupcom. Potom pôsobil v r. 1745 – 1755 v Bratislave ako oeconom, kde 2. 1746 zložil slávnostné sľuby. Nakoniec účinkoval v r. 1756 – 1762 v tereziáne vo Viedni ako pomocník prokurátora, správca pivnice, oeconom.

217 *Annuae provinciae Austriae 1762*, f. 73a – 74, CPA, *Pro Anno M. DCC. XXXVII.*, s. 23, M. DCC. XXXVIII., s. 23, M. DCC. XXXIX., s. 22, M. DCC. XL., s. 23, M. DCC. XLI., s. 23, M. DCC. XLII., s. 23, M. DCC. XLIII., s. 23, M. DCC. XLIV., s. 23, M. DCC. XLV., s. 20, M. DCC. XLVI., s. 20, M. DCC. XLVII., s. 20, M. DCC. XLVIII., s. 20, M. DCC. XLIX., s. 21, M. DCC. L., s. 21, M. DCC. LI., s. 22, M. DCC. LII., s. 22, M. DCC. LIII., s. 22, M. DCC. LIV., s. 22, M. DCC. LV., s. 22, M. DCC. LVI., s. 38, M. DCC. LVII., s. 38, M. DCC. LVIII., s. 38, M. DCC. LIX., s. 38, M. DCC. LX., s. 38, M. DCC. LXI., s. 38, M. DCC. LXIII., s. 54.

3 – A. Lachner (Lackner), †25. 2. 1742⁴⁰ Šoproň, po noviciáte pôsobil v r. 1739 – 1740 v dome profesorov vo Viedni ako zástupca správcu pivnice, v r. 1741 – 1742 v Šoprone ako vrátnik, credentarius a je zaznamenaný v r. 1742 ako chorý.

CPA, *Pro Anno M. DCC. XXXVII.*, s. 23, M. DCC. XXXVIII., s. 24, M. DCC. XXXIX., s. 27, M. DCC. XL., s. 27, M. DCC. XLI., s. 21, M. DCC. XLII., s. 21, M. DCC. XLIII., s. 44, LL CG II., s. 830, *Fejér, Cock*, nestr.

³⁴ L. Lukács uvádza dátum narodenia 11. 2. 1707 v Greifenbergu (Horné Bavorsko). LL CG II., s. 1159.

³⁵ V meste Trenčín. Tamže.

³⁶ Podľa LL CG III., s. 1608, do rádu vstúpil v Trenčíne.

³⁷ Dátum narodenia 3. 5. 1704 v „Solyensis“ uvádza LL CG II., s. 702.

³⁸ Dátum vstupu do rádu 1. 12. 1736 zaznamenáva L. Lukács. Tamže.

³⁹ *Fejér, Cock*, nestr., zaznamenávajú dátum úmrtia 14. 1. 1762.

⁴⁰ Tamže, nestr., tvrdia, že zomrel 18. 5. 1742.

4 – K. Swoboda sa ďalej v záznamoch nespomína, pravdepodobne opustil rád.

CPA, Pro Anno M. DCC. XXXVII., s. 23.

5 – F. Kratochvilla zomrel počas noviciátu 1. 1. 1737 v Trenčíne.

194 *Annuae provinciae Austriae Societatis Iesu ... 1737*, f. 64 – 64a, *CPA, Pro Anno M. DCC. XXXVII.*, s. 23, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 45, *LL CG II.*, s. 793, *Fejér 3*, s. 84.

6 – I. Horváth po noviciáte pôsobil v r. 1739 – 1740 v Záhrebe ako sakristán, v r. 1741 v Kőszegu ako hosp. správca, zásobovač, v r. 1742 – 1745 v Kluži ako pomocník prokurátora, oeconom, v r. 1746 – 1747 v Šoprone. Potom pravdepodobne opustil rád.

CPA, Pro Anno M. DCC. XXXVII., s. 23, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 24, *M. DCC. XXXIX.*, s. 24, *M. DCC. XL.*, s. 33, *M. DCC. XLI.*, s. 8, *M. DCC. XLII.*, s. 7, *M. DCC. XLIII.*, s. 7, *M. DCC. XLIV.*, s. 21, *M. DCC. XLV.*, s. 7, *M. DCC. XLVI.*, s. 21, *M. DCC. XLVII.*, s. 21, *LL CG I.*, s. 603 – 604.

7 – I. Paulin po noviciáte účinkoval ako ošetrovateľ v r. 1739 v Levoči, v r. 1740 – 1742 v Užhorode tiež ako credentarius, v r. 1743 – 1745 v Košiciach, v r. 1746 – 1750 v Banskej Bystrici, kde 2. 2. 1747 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval ako ošetrovateľ v r. 1751 – 1752 v Linci, v r. 1753 – 1762 v Ľubľani tiež ako pomocník zahradníka, v r. 1763 – 1773 v Požegu tiež ako vrátnik, pomocník lekárničky, lekárnik.

CPA, Pro Anno M. DCC. XXXVII., s. 23, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 24, *M. DCC. XXXIX.*, s. 15, *M. DCC. XL.*, s. 32, *M. DCC. XLI.*, s. 32, *M. DCC. XLII.*, s. 32, *M. DCC. XLIII.*, s. 5, *M. DCC. XLIV.*, s. 5, *M. DCC. XLV.*, s. 5, *M. DCC. XLVI.*, s. 17, *M. DCC. XLVII.*, s. 18, *M. DCC. XLVIII.*, s. 18, *M. DCC. XLIX.*, s. 18, *M. DCC. L.*, s. 19, *M. DCC. LI.*, s. 19, *M. DCC. LII.*, s. 18, *M. DCC. LIII.*, s. 16, *M. DCC. LIV.*, s. 16, *M. DCC. LV.*, s. 16, *M. DCC. LVI.*, s. 16, *M. DCC. LVII.*, s. 16, *M. DCC. LVIII.*, s. 16, *M. DCC. LIX.*, s. 16, *M. DCC. LX.*, s. 16, *M. DCC. LXI.*, s. 16, *M. DCC. LXII.*, s. 16, *M. DCC. LXIII.*, s. 22, *M. DCC. LXIV.*, s. 22, *M. DCC. LXV.*, s. 23, *M. DCC. LXVI.*, s. 22, *M. DCC. LXVII.*, s. 21, *M. DCC. LXVIII.*, s. 21, *M. DCC. LXIX.*, s. 22, *M. DCC. LXX.*, s. 22, *M. DCC. LXXI.*, s. 22, *M. DCC. LXXII.*, s. 22, *M. DCC. LXXIII.*, s. 22, *BIZOŇOVÁ, M. c. d.*, s. 166 – 168.

8 – L. Stich, †24. 7. 1741 Ráb, po noviciáte pôsobil v r. 1739 – 1740 v kolégiu vo Viedni ako zástupca sakristána, v r. 1741 v Leobene ako vrátnik.

CPA, Pro Anno M. DCC. XXXVII., s. 23, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 24, *M. DCC. XXXIX.*, s. 30, *M. DCC. XL.*, s. 30, *M. DCC. XLI.*, s. 15, *M. DCC. XLII.*, s. 44, *Fejér, Cock*, nestr.

9 – Š. Kelemen, †13. 8. 1765⁴¹ Trnava, do rádu vstúpil 1. 12. 1736 v Trnave. Po noviciáte pôsobil v r. 1739 – 1741 v Trnave ako zástupca kuchára, v r. 1742 – 1747 v Páfkostolí ako kuchár, hosp. správca, zásobovač, ošetrovateľ, kde 2. 2. 1747 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1748 – 1749 v Jágrí ako hosp. správca, zásobovač, oeconom, v r. 1750 – 1752 v Páfkostolí ako vrátnik, pomocník credentaria, v r. 1753 v Trnave ako oeconom, v r. 1754 – 1762 v Skalici ako oeconom, pomocník vrátnika, v r. 1763 – 1765 v Trnave ako pomocník vrátnika, vrátnik.

220 *Annuae provinciae Austriae 1765*, f. 92a – 93, *Rotulae de defunctis Patribus Societatis Iesu*, *CPA, Pro Anno M. DCC. XXXVII.*, s. 23, *M. DCC. XXXVIII.*, s. 24, *M. DCC. XXXIX.*, s. 26, *M. DCC. XL.*, s. 25, *M. DCC. XLI.*, s. 26, *M. DCC. XLII.*, s. 20, *M. DCC. XLIII.*, s. 20, *M. DCC. XLIV.*, s. 21, *M. DCC. XLV.*, s. 21, *M. DCC. XLVI.*, s. 21, *M. DCC. XLVII.*, s. 21, *M. DCC. XLVIII.*, s. 3, *M. DCC. XLIX.*, s. 3, *M. DCC. L.*, s. 22, *M. DCC. LI.*, s. 23, *M. DCC. LII.*, s. 23, *M. DCC. LIII.*, s. 30, *M. DCC. LIV.*, s. 25, *M. DCC. LV.*, s. 25, *M. DCC. LVI.*, s. 26, *M. DCC. LVII.*, s. 26, *M. DCC. LVIII.*, s. 26, *M. DCC. LIX.*, s. 26, *M. DCC. LX.*, s. 26, *M. DCC. LXI.*, s. 26, *M. DCC. LXII.*, s. 25, *M. DCC. LXIII.*, s. 30, *M. DCC. LXIV.*, s. 31, *M. DCC. LXVI.*, s. 53.

⁴¹ Naproti tomu dátum úmrtia 11. 8. 1776, zaznamenávajú, tamže, nestr.

Recepti sunt in domum probationis Trenchinii 1737

434. 1) Adamus Welhoffer, 2) Franco, Gossanmarklandhgemsis,⁴² 3) 1717, 12. apri[li],⁴³ 4) bonae, 5) 31^a octobris, 6) Passavii,⁴⁴ 7) germanicam, 8) balneator, 9) – 10) semper catholicus.¹
435. 1) Franciscus Stempl, 2) Austriacus, Rohrpracensis,⁴⁵ 3) 1715, 9. maii, 4) bonae, 5) 31^a octobris, 6) Lincii,⁴⁶ 7) germanicam, 8) arcularius, 9) – 10) semper catholicus.²
436. 1) Ioannes Popp, 2) Palatinatus, Pichenpachensis, 3) 1710, 2. febr[uarii], 4) bonae, 5) 31^a octobris, 6) Viennae in collegio, 7) germanicam, 8) sartor, 9) – 10) semper catholicus.³
437. 1) Iosephus Mayr, 2) Ungarus, Turoczensis, 3) 1713, 5. iunii,⁴⁷ 4) bonae, 5) 31^a octobris, 6) Strigonii,⁴⁸ 7) slavonicam bene, hungaricam supra mediocr[itatem], germanicam et latinam mediocriter, 8) sartor, 9) – 10) semper catholicus.⁴
438. 1) Osvaldus Stornegg, 2) Carinthus, Clagenfurtensis, 3) 1713, 5. sept[embris],⁴⁹ 4) bonae, 5) 31^a octobris, 6) Graecii, 7) germanicam bene, wind[icam] bene, carniolicam mediocriter, 8) zonarius, 9) – 10) semper catholicus.⁵
439. 1) Thomas Csernovics, 2) Ungarus, Eperiesiensis, 3) 1714, 14. dec[embris],⁵⁰ 4) bonae, 5) 31^a octobris, 6) Posonii, 7) hungaricam et slavonicam bene, slavonicam et germanicam mediocriter, 8) sartor, 9) – 10) semper catholicus.⁶

1 – Ján A. Wellhoffer (Welhoffer, Welhöffer, Wellhöffer), †16. 4. 1771 Linec. Po noviciáte pôsobil v r. 1740 – 1742 v Skalici tiež ako pomocník vrátnik a credentiaris, ošetrovateľ, v r. 1743 v Rábe ako ošetrovateľ, v r. 1744 – 1745 v Šoprone ako ošetrovateľ, v r. 1746 – 1756 v dome profesorov vo Viedni ako ošetrovateľ, kde 2. 2. 1748 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1757 – 1762 v Šoprone ako kuchár, pomocník kuchára, ošetrovateľ, v r. 1763 – 1771 v Linci ako vrátnik, credentiaris, pomocník prokurátora, oeconom.

CPA, *Pro Anno M. DCC. XXXVIII.*, s. 24, *M. DCC. XXXIX.*, s. 23, *Anno M. DCC. XL.*, s. 22, *M. DCC. XLI.*, s. 22, *M. DCC. XLII.*, s. 22, *M. DCC. XLIII.*, s. 13, *M. DCC. XLIV.*, s. 21, *M. DCC. XLV.*, s. 21, *M. DCC. XLVI.*, s. 28, *M. DCC. XLVII.*, s. 29, *M. DCC. XLVIII.*, s. 30, *M. DCC. XLIX.*, s. 30, *M. DCC. L.*, s. 31, *M. DCC. LI.*, s. 32, *M. DCC. LII.*, s. 32, *M. DCC. LIII.*, s. 31, *M. DCC. LIV.*, s. 32, *M. DCC. LV.*, s. 31, *M. DCC. LVI.*, s. 32, *M. DCC. LVII.*, s. 24, *M. DCC. LVIII.*, s. 24, *M. DCC. LIX.*, s. 24, *M. DCC. LX.*, s. 24, *M. DCC. LXI.*, s. 24, *M. DCC. LXII.*, s. 24, *M. DCC. LXIII.*, s. 19, *M. DCC. LXIV.*, s. 19, *M. DCC. LXV.*, s. 20, *M. DCC. LXVI.*, s. 19, *M. DCC. LXVII.*, s. 18, *M.*

⁴² Lanheim (dnes súčasť Lichtenfelsu, Horné Fransko).

⁴³ Mal sa narodiť 12. 4. 1719. *LL CG III.*, s. 1825.

⁴⁴ Podľa L. Lukácsa vstúpil do rádu v Trenčíne. Tamže.

⁴⁵ Môže ísť o Rohbach in Oberösterreich alebo Rohrbach an der Gölzen v Dolnom Rakúsku.

⁴⁶ *LL CG III.*, s. 1604 tvrdí, že do rádu vstúpil v Trenčíne. *LL CG I.*, s. 563.

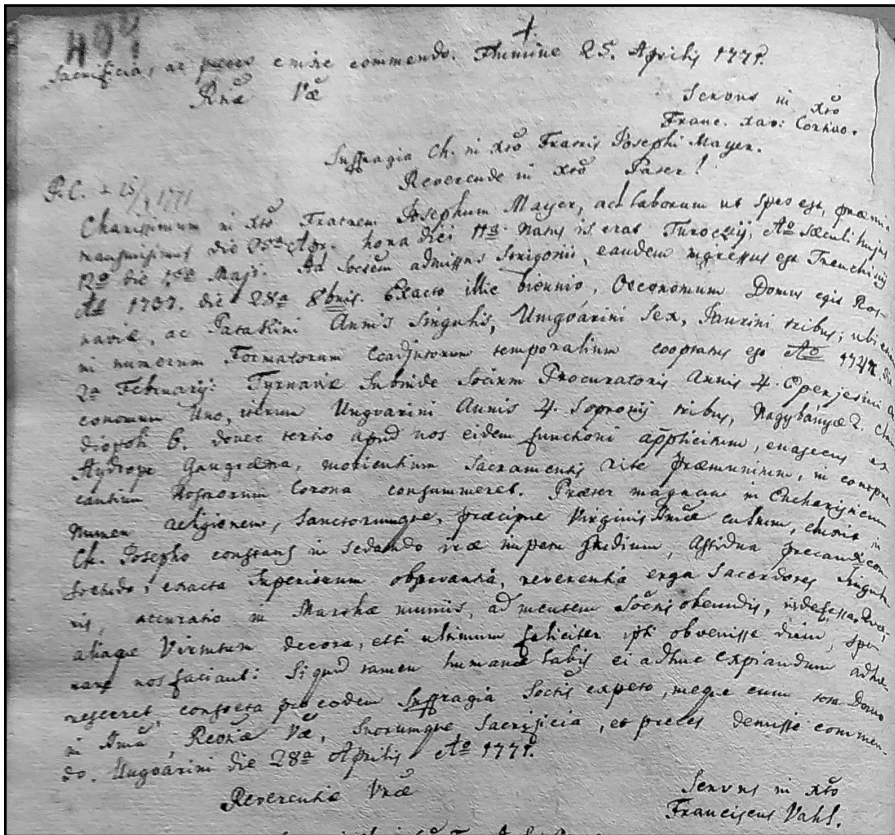
⁴⁷ L. Lukács píše, že sa narodil 15. 5. 1712 v Ostrihome. *LL CG II.*, s. 963.

⁴⁸ Do rádu mal vstúpiť v Trenčíne. Tamže.

⁴⁹ Dátum narodenia 5. 8. 1711 zaznamenáva *LL CG III.*, s. 1615.

⁵⁰ Podľa *LL CG I.*, s. 199, sa narodil 21. 12. 1715. V matrike narodených r. kat. farský úrad Prešov sa zápis o narodení T. Csernovicha nenachádza.

- DCC. LXVIII.*, s. 19, *M. DCC. LXIX.*, s. 19, *M. DCC. LXX.*, s. 19, *M. DCC. LXXI.*, s. 19, *M. DCC. LXXII.*, s. 55, *Fejér, Cock*, nestr.
- 2 – F. Stempl (Stempel), †13. 1. 1746 Trnava, po noviciáte pôsobil v r. 1740 – 1744 v Temešvári ako kuchár, hosp. správca, správca pivnice, šatne a stolárskej dielne, *credentiarius*, sakristán, v r. 1745 v Trnave ako zástupca ošetrovateľa.
- 203 *Annuae provinciae Austriae Societatis Iesu ... 1746*, f. 135a – 136, *CPA, Pro Anno M. DCC. XXXVIII.*, s. 24, *M. DCC. XXXIX.*, s. 23, *M. DCC. XL.*, s. 32, *M. DCC. XLI.*, s. 39, *M. DCC. XLII.*, s. 39, *M. DCC. XLIII.*, s. 39, *M. DCC. XLIV.*, s. 40, *M. DCC. XLV.*, s. 26, *M. DCC. XLVI.*, s. 26, *M. DCC. XLVII.*, s. 47, *Fejér, Cock*, nestr.
- 3 – Je to odlišná osoba od J. Poppa č. 374. O J. Poppovi ďalšie správy nemáme, pravdepodobne opustil rád.
- 4 – J. Mayr (Majer, Mayer), †25. 4. 1771 Užhorod, po noviciáte pôsobil v r. 1740 v Rožňave ako zásobovač, *oeconom*, správca pivnice, v r. 1741 v Blatnom Potoku ako hosp. správca, zásobovač, *oeconom*, správca šatne, v r. 1742 – 1746 v Užhorode ako hosp. správca, zásobovač, *oeconom*, správca pivnice, vrátnik, *credentiarius*, v r. 1747 – 1748 v Rábe ako pomocník prokurátora, *oeconom*, kde 2. 2. 1747 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1749 – 1752 v Trnave ako zástupca hosp. správcu, v r. 1753 v Prešove ako *oeconom*, vrátnik, v r. 1754 – 1757 v Užhorode ako pomocník prokurátora, *oeconom*, v r. 1758 v Berény ako *oeconom*, v r. 1759 v Bratislave ako pomocník *credentiaria* a *exeuntia*, v r. 1760 – 1761 v Šoprone ako pomocník prokurátora, *oeconom*, v r. 1762 v Baia-Mare ako hosp. správca, zásobovač, *oeconom*, ošetrovateľ, v r. 1763 – 1769 v Kluži ako pomocník prokurátora, *oeconom*, v r. 1770 v Baia-Mare ako *oeconom*, pomocník prokurátora a v r. 1771 v Užhorode ako pomocník prokurátora, *oeconom*.
- ^{CPA}, *Pro Anno M. DCC. XXXVIII.*, s. 24, *M. DCC. XXXIX.*, s. 23, *M. DCC. XL.*, s. 30, *M. DCC. XLI.*, s. 30, *M. DCC. XLII.*, s. 32, *M. DCC. XLIII.*, s. 33, *M. DCC. XLIV.*, s. 33, *M. DCC. XLV.*, s. 33, *M. DCC. XLVI.*, s. 33, *M. DCC. XLVII.*, s. 13, *M. DCC. XLVIII.*, s. 6, *M. DCC. XLIX.*, s. 28, *M. DCC. L.*, s. 29, *M. DCC. LI.*, s. 30, *M. DCC. LII.*, s. 32, *M. DCC. LIII.*, s. 41, *M. DCC. LIV.*, s. 38, *M. DCC. LV.*, s. 38, *M. DCC. LVI.*, s. 38, *M. DCC. LVII.*, s. 38, *M. DCC. LVIII.*, s. 14, *M. DCC. LIX.*, s. 22, *M. DCC. LX.*, s. 24, *M. DCC. LXI.*, s. 24, *M. DCC. LXII.*, s. 43, *M. DCC. LXIII.*, s. 8, *M. DCC. LXIV.*, s. 8, *M. DCC. LXV.*, s. 8, *M. DCC. LXVI.*, s. 6, *M. DCC. LXVII.*, s. 8, *M. DCC. LXVIII.*, s. 8, *M. DCC. LXIX.*, s. 8, *M. DCC. LXX.*, s. 44, *M. DCC. LXXI.*, s. 39, *M. DCC. LXXII.*, s. 55, BIZOŇOVÁ, M. c. d., s. 168 – 170, 183.

Obr. č. 4: Nekrológ J. Mayera od F. Vahla. *Elogia Mortuorum et Societatis Jesu Religiosorum Patrum et Fratrum ab Anno 1712 ad 1773*, f. 494. Repro: M. Rímsky.

- 5 – O. Stornegg, †23. 4. 1758 Štajerský Hradec, do rádu vstúpil 17. 10. 1740 vo Viedni. V r. 1741 v Trenčíne a v r. 1742 vo Viedni absolvoval noviciát. Po noviciáte pôsobil v r. 1743 v Lubľane ako pomocník prokurátora, v r. 1744 – 1745 v Záhrebe ako hosp. správca, zásobovač, v r. 1746 v Štajerskom Hradci ako zástupca ošetrovateľa, v r. 1747 – 1753 v dome profesov vo Viedni ako zástupca ošetrovateľa a vrátnika, kde 2. 2. 1751 zložil slávnostné sľuby. Nakoniec bol v r. 1754 – 1758 v Štajerskom Hradci pomocníkom oecónoma a credentiarium.
- 215 *Annuae provinciae Austriae Societatis Iesu ... 1758*, f. 79 – 79a, CPA, Pro Anno M. DCC. XLI., s. 32, M. DCC. XLII., s. 31, M. DCC. XLIII., s. 14, M. DCC. XLIV., s. 34, M. DCC. XLV., s. 34, M. DCC. XLVI., s. 12, M. DCC. XLVII., s. 29, M. DCC. XLVIII., s. 30, M. DCC. XLIX., s. 30, M. DCC. L., s. 31, M. DCC. LI., s. 32, M. DCC. LII., s. 32, M. DCC. LIII., s. 32, M. DCC. LIV., s. 13, M. DCC. LV., s. 13, M. DCC. LVI., s. 13, M. DCC. LVII., s. 13, M. DCC. LVIII., s. 13, M. DCC. LIX., s. 54, Fejér, Cock, nestr.
- 6 – T. Csernovich (Csernovics), po noviciáte pôsobil ako sakristán a správca šatne v r. 1740 – 1741 v Žiline tiež ako ošetrovateľ, v r. 1742 v Banskej Štiavnici, v r. 1743 v Banskej Bystrici. V r. 1743 v Trnave opustil rád. *Nomina graduatorum & graduandorum ab anno 1730 usque ad annum dissolutionis 1773 in Provincia Austriaca Societatis Iesu*, f. 264, Pannonhalmi Főapátsági Kö-

nyvtár, Jesuitica, 118 E 7, CPA, Pro Anno M. DCC. XXXVIII., s. 24, M. DCC. XXXIX., s. 23, M. DCC. XL., s. 37, M. DCC. XLI., s. 37, M. DCC. XLII., s. 36, M. DCC. XLIII., s. 17.

(207)

Recepti sunt in domum probationis Trenchinii anno 1738

440. 1) Antonius Schin, 2) Ungarus, Neosolien[is],⁵¹ 3) 1712, 10. maii, 4) bonae, 5) 31^a octobris, 6) Comaromii, 7) latinam, slavonicam et germanicam bene, hungaricam mediocriter, 8) sartor, 9) – 10) semper catholicus.¹
441. 1) David Leeb, 2) Ungarus, ex Valle Dominorum, 3) 1713, 20. martii,⁵² 4) bonae, 5) 31^a octobris, 6) Tyrnaviae,⁵³ 7) latinam, slavonicam et germanicam, 8) sartor, 9) – 10) semper catholicus.²
442. 1) Franciscus Gaube, 2) Ungarus, Szokolcensis, 3) 1716, 3. iulii, 4) bonae, 5) 31^a octobris, 6) Viennae in domo professa, 7) latinam, slavonicam et germanicam bene, hungaricam parum, 8) mercator, 9) – 10) semper catholicus.³
443. 1) Gotthardus Riedman, 2) Svevus, Hardistensis, 3) 1713, 4. sept[embris],⁵⁴ 4) bonae, 5) 31^a octobris, 6) Viennae in coll[egio],⁵⁵ 7) germanicam, 8) sartor, 9) – 10) semper catholicus.⁴
444. 1) Iacobus Zing, 2) Svevus, Waldensis,⁵⁶ 3) 1714, 10. iulii, 4) bonae, 5) 31^a octobris, 6) Clagenfurti,⁵⁷ 7) germanicam, 8) balneator, 9) – 10) semper catholicus.⁵
445. 1) Ioannes Kopriczki, 2) Hungarus, Varalliensis, 3) 1716, 1. aug[usti], 4) bonae, 5) 31^a octobris, 6) Leutschoviae, 7) slav[onicam] bene, ger[manicam] supra mediocr[itatem], lat[inam] infra med[iocriter], 8) ferrarius, 9) – 10) semper catholicus.⁶
446. 1) Iosephus Peha, 2) Germanus, ex di[s]t[ric]tione Hanoverana,⁵⁸ 3) 1715, 27. dec[embris], 4) bonae, 5) 31^a octobris, 6) Viennae in domo professa, 7) germanicam, 8) sartor, 9) – 10) semper catholicus.⁷
447. 1) Leopoldus Höck, 2) Austriacus, Kirchbergensis,⁵⁹ 3) 1712, 13. nov[embris],⁶⁰ 4) bonae, 5) 31^a octobris, 6) Viennae in domo professa, 7)

⁵¹ Miesto narodenia „Honczensis“ uvádza LL CG III., s. 1466.

⁵² L. Lukács uvádza dátum narodenia 14. 3. 1713 vo „Vallensis ex com. Soliensis“. LL CG II., s. 858.

⁵³ Do rádu mal vstúpiť 30. 10. 1738 v Trenčíne. Tamže.

⁵⁴ Dátum 3. 7. 1713 „Illerdissensis“ uvádza LL CG III., s. 1381.

⁵⁵ Podľa L. Lukácsa do rádu vstúpil 28. 10. 1738 v Trenčíne.

⁵⁶ Môže ísť o obec Walkersdorf am Kamp, alebo Walkersdorf (pri Raxendorfe) obe v Dolnom Rakúsku, alebo o Walkersdorf v Štajersku.

⁵⁷ Do rádu vstúpil v Trenčíne. LL CG III., s. 1906.

⁵⁸ Hanoversko.

⁵⁹ Mohlo ísť o Kirchberg (Tirolsko) alebo Kirchberg am Walde, Kirchberg am Wagram, Kirchberg am Wechsel, an der Pilach (všetky Dolné Rakúsko), Kirchberg an der Raab (Štajersko), iné obce sa nachádzajú aj na území Nemecka Luxemburska.

⁶⁰ Podľa L. Lukácsa sa narodil 15. 11. 1712. LL CG II., s. 88.

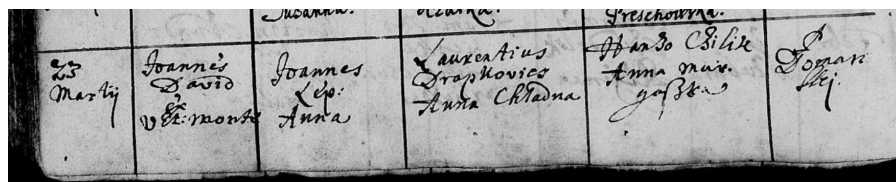
germanicam, 8) vietor, 9) – 10) semper catholicus.⁸

448. 1) Martinus Kaschiar, 2) Ungarus, Schemnicensis, 3) 1710, 10. nov[embris], 4) bonae, 5) 31^a octobris, 6) Tyrnaviae,⁶¹ 7) slavonicam bene, germanicam supra mediocr[itatem], 8) emptor, 9) – 10) semper catholicus.⁹

1 – A. Schin (Schinn), †31. 5. 1755 Budín, po noviciáte pôsobil v r. 1741 – 1745 v Požege ako sakristán, správca šatne, pomocník credentiaria, credentarius, v r. 1746 – 1748 v Šahách ako oeconom, v r. 1749 – 1750 v Páfkostolí ako oeconom, kde 2. 2. 1750 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval ako pomocník prokurátora, oeconom v r. 1751 v Užhorode, v r. 1752 – 1754 v Košiciach tiež ako vrátnik, pomocník hosp. správcu a oeconom, oeconom, správca šatne, v r. 1755 v Budíne ako správca šatne.

212 *Annuae provinciae Austriae 1755*, f. 107a – 108, CPA, *Pro Anno M. DCC. XXXIX.*, s. 23, M. DCC. XL., s. 23, M. DCC. XLI., s. 19, M. DCC. XLII., s. 19, M. DCC. XLIII., s. 19, M. DCC. XLIV., s. 19, M. DCC. XLV., s. 19, M. DCC. XLVI., s. 17, M. DCC. XLVII., s. 18, M. DCC. XLVIII., s. 18, M. DCC. XLIX., s. 23, M. DCC. L., s. 22, M. DCC. LI., s. 38, M. DCC. LII., s. 6, M. DCC. LIII., s. 6, M. DCC. LIV., s. 6, M. DCC. LV., s. 4, M. DCC. LVI., s. 53, *Fejér, Cock*, nestr.

2 – D. Leeb po noviciáte pôsobil ako sakristán a správca šatne v r. 1741 – 1743 v Rožňave tiež ako vrátnik, oeconom, správca pivnice, hosp. správca, zásobovač, v r. 1744 – 1745 v Banskej Štiavnici ako credentarius, v r. 1746 – 1754 v Prešove ako sakristán, správca šatne, kde zložil 2. 2. 1749 slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1755 – 1759 v Jágri ako sakristán, správca šatne, v r. 1760 – 1761 v Skalici ako sakristán, správca šatne, v r. 1762 – 1770 v Prešove ako sakristán, správca šatne, v r. 1771 – 1773 v Skalici ako pomocník credentiaria, credentarius.

Obr. č. 5: Zápis o krste D. Leeba v *matrike narodených 1673 – 1715 r. k. farský úrad Špania Dolina*, f. 256.⁶²

CPA, *Pro Anno M. DCC. XXXIX.*, s. 23, M. DCC. XL., s. 24, M. DCC. XLI., s. 36, M. DCC. XLII., s. 35, M. DCC. XLIII., s. 36, M. DCC. XLIV., s. 37, M. DCC. XLV., s. 37, M. DCC. XLVI., s. 35, M. DCC. XLVII., s. 35, M. DCC. XLVIII., s. 35, M. DCC. XLIX., s. 38, M. DCC. L., s. 40, M. DCC. LI., s. 41, M. DCC. LII., s. 41, M. DCC. LIII., s. 41, M. DCC. LIV., s. 41, M. DCC. LV., s. 2, M. DCC. LVI., s. 2, M. DCC. LVII., s. 3, M. DCC. LVIII., s. 3, M. DCC. LIX., s. 3, M. DCC. LX., s. 26, M. DCC. LXI., s. 25, M. DCC. LXII., s. 42, M. DCC. LXIII., s. 42, M. DCC. LXIV., s. 42, M. DCC. LXV., s. 43, M. DCC. LXVI., s. 41, M. DCC. LXVII., s. 42, M. DCC. LXVIII., s. 41, M. DCC. LXIX., s. 43, M. DCC. LXX., s. 42, M. DCC. LXXI., s. 26, M. DCC. LXXII., s. 26, M. DCC. LXXIII., s. 26.

3 – F. Gaube po noviciáte pôsobil v r. 1741 v Banskej Bystrici ako hosp. správca, zásobovač, v r. 1742 – 1743 v Jágri ako hosp. správca, vrátnik, credentarius, ošetrovateľ. V r. 1743 opustil rád.

⁶¹ LL CG II., s. 688, uvádza, že do rádu vstúpil 28. 10. 1738 v Trenčíne.

⁶² [Online] [citované 15. decembra 2018] <<https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3357-9T9H-KLW?i=131&wc=9PQ9-RMV%3A107654301%2C107653602%2C111739601%2C111739602&cc=1554443>>.

Nomina graduatorum & graduandorum ab anno 1730 usque ad annum dissolutionis 1773 in Provincia Austriaca Societatis Iesu, f. 264, CPA, *Pro Anno M. DCC. XXXIX.*, s. 23, M. DCC. XL., s. 24, M. DCC. XLI., s. 17, M. DCC. XLII., s. 3, M. DCC. XLIII., s. 2, LL CG I., s. 403.

4 – G. Riedman (Riedmann), †5. 6. 1766 Linec, po noviciáte pôsobil ako správca šatne v r. 1741 – 1743 v Šoprone tiež ako sakristán, v r. 1744 – 1745 v Judenburgu ako sakristán, v r. 1746 – 1748 v Ľubľane, v r. 1749 – 1753 Goricii, kde 2. 2. 1749 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval ako správca šatne a sakristán v r. 1754 – 1755 vo Varaždíne, v r. 1756 – 1759 v Rijeke, v r. 1760 – 1766 v Linci.

221 *Annuae Austriae 1766*, f. 75, CPA, *Pro Anno M. DCC. XXXIX.*, s. 23, M. DCC. XL., s. 24, M. DCC. XLI., s. 21, M. DCC. XLII., s. 21, M. DCC. XLIII., s. 21, M. DCC. XLIV., s. 14, M. DCC. XLV., s. 13, M. DCC. XLVI., s. 14, M. DCC. XLVII., s. 14, M. DCC. XLVIII., s. 15, M. DCC. XLIX., s. 10, M. DCC. L., s. 10, M. DCC. LI., s. 11, M. DCC. LII., s. 11, M. DCC. LIII., s. 10, M. DCC. LIV., s. 30, M. DCC. LV., s. 30, M. DCC. LVI., s. 9, M. DCC. LVII., s. 9, M. DCC. LVIII., s. 9, M. DCC. LIX., s. 9, M. DCC. LX., s. 19, M. DCC. LXI., s. 19, M. DCC. LXII., s. 19, M. DCC. LXIII., s. 19, M. DCC. LXIV., s. 20, M. DCC. LXV., s. 20, M. DCC. LXVI., s. 19, *Fejér, Cock*, nestr.

5 – J. Zinck (Zink) po noviciáte pôsobil ako ošetrovateľ, v r. 1741 – 1743 v Záhrebe tiež ako credentiarus, v r. 1744 v Ľubľani, v r. 1745 – 1748 v Štajerskom Hradci ako zástupca ošetrovateľa, v r. 1749 – 1752 v Ľubľani, v r. 1753 – 1754 v Linci ako ošetrovateľ, kde 2. 2. 1749 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval ako ošetrovateľ v r. 1755 – 1758 u sv. Martina v Bratislave a tiež ako credentiarus, v r. 1759 – 1761 v Trnave ako ošetrovateľ, v r. 1762 – 1766 v Skalici tiež ako ošetrovateľ, pomocník credentiaria, vrátnik, v r. 1767 – 1773 v Štyri.

Annuae collegii ..., f. 157a, 161a, CPA, *Pro Anno M. DCC. XXXIX.*, s. 23, *Catalogus M. DCC. XL.*, s. 24, M. DCC. XLI., s. 33, M. DCC. XLII., s. 33, M. DCC. XLIII., s. 33, M. DCC. XLIV., s. 15, M. DCC. XLV., s. 12, M. DCC. XLVI., s. 12, M. DCC. XLVII., s. 12, M. DCC. XLVIII., s. 12, M. DCC. XLIX., s. 15, M. DCC. L., s. 15, M. DCC. LI., s. 16, M. DCC. LII., s. 16, M. DCC. LIII., s. 18, M. DCC. LIV., s. 19, M. DCC. LV., s. 23, M. DCC. LVI., s. 23, M. DCC. LVII., s. 23, M. DCC. LVIII., s. 23, M. DCC. LIX., s. 30, M. DCC. LX., s. 30, M. DCC. LXI., s. 30, M. DCC. LXII., s. 25, M. DCC. LXIII., s. 26, M. DCC. LXIV., s. 26, M. DCC. LXV., s. 27, M. DCC. LXVI., s. 27, M. DCC. LXVII., s. 24, M. DCC. LXVIII., s. 24, M. DCC. LXIX., s. 25, M. DCC. LXX., s. 25, M. DCC. LXXI., s. 26, M. DCC. LXXII., s. 25, M. DCC. LXXIII., s. 25, LL CG III., s. 1906 – 1907.

6 – M. Kopriski opustil rád. CPA, *Pro Anno M. DCC. XXXIX.*, s. 24, LL CG II., s. 768.

7 – J. Peha (Pecha) po noviciáte pôsobil v r. 1741 vo Viedni ako zástupca sakristána, v r. 1742 – 1749 v Záhrebe ako sakristán, credentiarus, kde 2. 2. 1749 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval ako sakristán v r. 1750 v Klagenfurte, v r. 1751 – 1753 v Štajerskom Hradci, v r. 1754 – 1758 vo Viedni tiež ako správca šatne, v r. 1759 – 1766 v Štyri tiež ako sakristán, v r. 1767 – 1773 v Linci tiež ako správca šatne.

CPA, *Pro Anno M. DCC. XXXIX.*, s. 23, M. DCC. XL., s. 24, M. DCC. XLI., s. 30, M. DCC. XLII., s. 32, M. DCC. XLIII., s. 32, M. DCC. XLIV., s. 34, M. DCC. XLV., s. 34, M. DCC. XLVI., s. 34, M. DCC. XLVII., s. 35, M. DCC. XLVIII., s. 36, M. DCC. XLIX., s. 37, M. DCC. L., s. 7, M. DCC. LI., s. 13, M. DCC. LII., s. 13, M. DCC. LIII., s. 13, M. DCC. LIV., s. 32, M. DCC. LV., s. 32, M. DCC. LVI., s. 32, M. DCC. LVII., s. 32, M. DCC. LVIII., s. 32, M. DCC. LIX., s. 25, M. DCC. LX., s. 25, M. DCC. LXI., s. 25, M. DCC. LXII., s. 25, M. DCC. LXIII., s. 25, M. DCC. LXIV., s. 26, M. DCC. LXV., s. 26, M. DCC. LXVI., s. 25, M. DCC. LXVII., s. 19, M. DCC. LXVIII., s. 18, M. DCC. LXIX., s. 19, M. DCC. LXX., s. 19, M. DCC. LXXI., s. 19, M. DCC. LXXII., s. 19, M. DCC. LXXIII., s. 19, LL CG II., s. 1174.

8 – L. Hock (Höck, Hök), †14. 2. 1771 Bratislava, po noviciáte pôsobil v r. 1741 v Trnave ako zástupca správcu pivnice, v r. 1742 – 1745 v Pože ako správca pivnice, credentiarus, pomocník oeconomu, v r. 1746 – 1747 v Páfkostolí ako správca pivnice, credentiarus, v r. 1748 – 1749 v Skalici ako správca pivnice, credentiarus, oeconom, kde 2. 2. 1748 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1750 – 1759 v Banskej Bystrici ako správca pivnice, oeconom, v r. 1760 v Traunkirchene ako správca pivnice, credentiarus, oeconom, v r. 1761 v Kőszegu ako správca pivnice, oeconom, v r. 1762 – 1768 v Štajerskom Hradci ako oeconom, v r. 1769 v Linci ako pomocník oeconomu, v r. 1770 – 1771 v Bratislave ako oeconom, pomocník prokurátora.

CPA, *Pro Anno M. DCC. XXXIX.*, s. 23, *M. DCC. XL.*, s. 24, *M. DCC. XLI.*, s. 26, *M. DCC. XLII.*, s. 19, *M. DCC. XLIII.*, s. 19, *M. DCC. XLIV.*, s. 19, *M. DCC. XLV.*, s. 19, *M. DCC. XLVI.*, s. 21, *M. DCC. XLVII.*, s. 21, *M. DCC. XLVIII.*, s. 24, *M. DCC. XLIX.*, s. 24, *M. DCC. L.*, s. 19, *M. DCC. LI.*, s. 20, *M. DCC. LII.*, s. 19, *M. DCC. LIII.*, s. 19, *M. DCC. LIV.*, s. 19, *M. DCC. LV.*, s. 20, *M. DCC. LVI.*, s. 20, *M. DCC. LVII.*, s. 20, *M. DCC. LVIII.*, s. 20, *M. DCC. LIX.*, s. 20, *M. DCC. LX.*, s. 46, *M. DCC. LXI.*, s. 10, *M. DCC. LXIII.*, s. 13, *M. DCC. LXIV.*, s. 14, *M. DCC. LXV.*, s. 14, *M. DCC. LXVI.*, s. 13, *M. DCC. LXVII.*, s. 13, *M. DCC. LXVIII.*, s. 13, *M. DCC. LXIX.*, s. 21, *M. DCC. LXX.*, s. 23, *M. DCC. LXXI.*, s. 23, *M. DCC. LXXII.*, s. 54, *LL CG I.*, s. 572, *Fejér, Cock*, nestr.

9 – M. Kaschiar (Kassyar), †25. 1. 1765⁶³ Levoča, po noviciáte pôsobil v r. 1741 – 1745 v Košiciach ako hosp. správca, zásobovač, v r. 1746 – 1753 v Trnave ako vrátnik, zástupca hosp. správcu, hosp. správca, kde 2. 2. 1748 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1754 – 1760 v Žiline ako oekonom, hosp. správca, zásobovač, správca pivnice, v r. 1761 v Trnave ako hosp. správca, zásobovač, v r. 1763 – 1764 v Košiciach ako vrátnik, pomocník oeconomu, hosp. správca, zásobovač, v r. 1765 v Levoči ako vrátnik.

220 *Annuae provinciae Austriae 1765*, f. 86a, CPA, *Pro Anno M. DCC. XXXIX.*, s. 24, *M. DCC. XL.*, s. 24, *M. DCC. XLI.*, s. 5, *M. DCC. XLII.*, s. 5, *M. DCC. XLIII.*, s. 5, *M. DCC. XLIV.*, s. 5, *M. DCC. XLV.*, s. 5, *M. DCC. XLVI.*, s. 26, *M. DCC. XLVII.*, s. 27, *M. DCC. XLVIII.*, s. 28, *M. DCC. XLIX.*, s. 28, *M. DCC. L.*, s. 29, *M. DCC. LI.*, s. 30, *M. DCC. LII.*, s. 30, *M. DCC. LIII.*, s. 29, *M. DCC. LIV.*, s. 44, *M. DCC. LV.*, s. 44, *M. DCC. LVI.*, s. 45, *M. DCC. LVII.*, s. 45, *M. DCC. LVIII.*, s. 46, *M. DCC. LIX.*, s. 45, *M. DCC. LX.*, s. 45, *M. DCC. LXI.*, s. 30, *M. DCC. LXII.*, s. 30, *M. DCC. LXIII.*, s. 6, *M. DCC. LXIV.*, s. 6, *M. DCC. LXV.*, s. 19, *M. DCC. LXVI.*, s. 52.

Recepti sunt in domum probationis Trenchinii 1739

449. 1) Dionysius Kottländer, 2) Bavarus, Essebacensis,⁶⁴ 3) 1714, 8. octobris,⁶⁵ 4) bonae, 5) 31. octobris, 6) Viennae ad S. Annam, 7) germanicam, 8) sartor, 9) – 10) semper catholicus.¹
450. 1) Franciscus Ressler, 2) Svevus, Schemcekenensis, 3) 1713, 8. Februarii, 4) bonae, 5) 31. octobris, 6) Viennae in collegio, 7) germanicam, 8) sartor, 9) – 10) semper catholicus.²
451. 1) Maximilianus Iakoliz, 2) Austriacus, Kalspachensis,⁶⁶ 3) 1717, 12. octobris,⁶⁷ 4) bonae, 5) 31. octobris, 6) Styrae,⁶⁸ 7) germanicam, 8) balneator, 9) – 10) semper catholicus.³
452. 1) Paulus Zaininger, 2) Austriacus, Grieskirchensis, 3) 1712, 11. ianuarii,⁶⁹ 4) bonae, 5) 31. octobris, 6) Neostadii, 7) germanicam, 8) viator, 9) – 10) semper catholicus.⁴
453. 1) Philippus Forgatsch, 2) Austriacus, Maurensis, 3) 1713, 19. maii,⁷⁰ 4) bonae, 5) 31. octobris, 6) Viennae in collegio,⁷¹ 7) germanicam, 8) vinicola,

⁶³ Dátum úmrtia 26. 1. 1765 zaznamenávajú *Fejér, Cock*, nestr.

⁶⁴ „Esrebochiensis“. *LL CG II.*, s. 780.

⁶⁵ Dátum narodenia 9. 10. 1712. Tamže.

⁶⁶ „Golspochensis“. *LL CG II.*, s. 641.

⁶⁷ Dátum narodenie 12. 10. 1712. Tamže.

⁶⁸ L. Lukacs píše, že do rádu vstúpil 27. 10. 1738 v Trenčíne. Tamže.

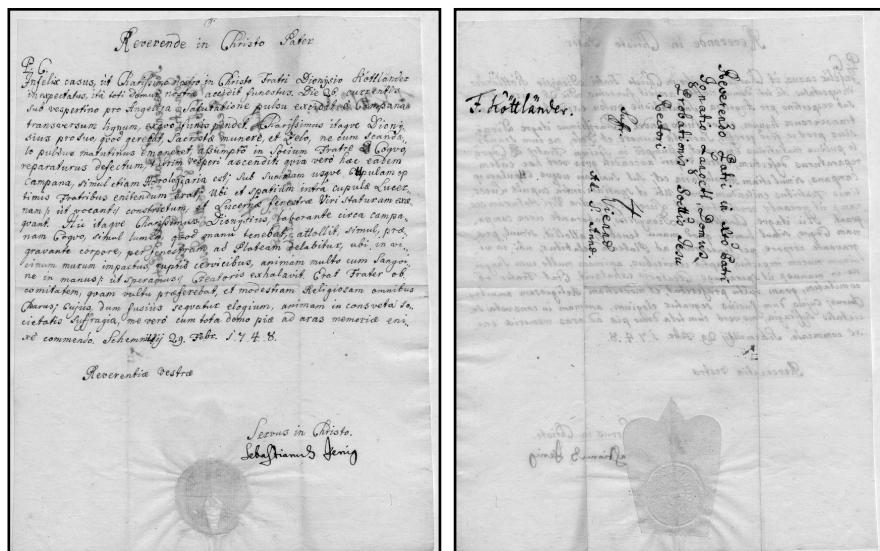
⁶⁹ Podľa *LL CG II.*, s. 780, sa narodil 19. 1. 1711 Grieskirchene (Horné Rakúsko).

⁷⁰ Dátum narodenia 30. 4. 1713 Mauren (Lichtenštajnsko?) zaznamenal *LL CG I.*, s. 355.

⁷¹ L. Lukács uvádza, že vstúpil do rádu v Trenčíne. Tamže.

9) – 10) semper catholicus.⁵

- 1 – D. Kottländer, †26. 2. 1748 Banská Štiavnica, po noviciáte pôsobil v r. 1742 – 1744 v Užhorode ako sakristán, správca šatne, v r. 1745 – 1746 v Levoči ako sakristán, správca šatne, v r. 1747 v Štajerskom Hradci ako zástupca sakristána, v r. 1748 v Banskej Štiavnici ako sakristán, správca šatne.

Obr. č. 6: Elógium na F. Kottländera od S. Jeniga.

- 205 *Annuae provinciae Austriae Societatis Iesu ... 1748*, f. 77, *Rotulae de defunctis Patribus Societatis Iesu*, CPA, *Pro Anno M. DCC. XL.*, s. 24, *M. DCC. XLI.*, s. 24, *M. DCC. XLII.*, s. 32, *M. DCC. XLIII.*, s. 32, *M. DCC. XLIV.*, s. 33, *M. DCC. XLV.*, s. 16, *M. DCC. XLVI.*, s. 16, *M. DCC. XLVII.*, s. 12, *M. DCC. XLVIII.*, s. 40, *M. DCC. XLIX.*, s. 49, *Fejér, Cock*, nestr., BIZOŇOVÁ, M. c. d., s. 168 – 169.
- 2 – F. Restler (Kossner, Kössner, Ressler) po noviciáte bol sakristánom, správcom šatne v r. 1742 v Blatnom Potoku, v r. 1743 – 1744 v Levoči. Ďalšie správy o ňom nemáme k dispozícii, pravdepodobne opustil rád.
- CPA, *Pro Anno M. DCC. XL.*, s. 24, *M. DCC. XLI.*, s. 24, *M. DCC. XLII.*, s. 35, *M. DCC. XLIII.*, s. 16, *M. DCC. XLIV.*, s. 16.
- 3 – M. Jakoliz (Jacolics, Jacolich, Jakolics) po noviciáte pôsobil ako ošetrovateľ v r. 1742 – 1744 v Štýri, v r. 1745 – 1748 v Záhrebe tiež ako credentarius, v r. 1749 – 1750 v Rijeke, kde 2. 2. 1750 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1751 – 1752 v Goricii ako credentarius, ošetrovateľ, kuchár, v r. 1753 – 1756 v Rijeke tiež ako ošetrovateľ, pomocník credentaria, v r. 1757 – 1760 v Goricii tiež ako vrátnik, v r. 1761 – 1773 v Klagenfurte ako vrátnik. Jeho ďalší osud po zrušení rádu nepoznáme.
- CPA, *Pro Anno M. DCC. XL.*, s. 24, *M. DCC. XLI.*, s. 24, *M. DCC. XLII.*, s. 21, *M. DCC. XLIII.*, s. 21, *M. DCC. XLIV.*, s. 22, *M. DCC. XLV.*, s. 34, *M. DCC. XLVI.*, s. 34, *M. DCC. XLVII.*, s. 35, *M. DCC. XLVIII.*, s. 36, *M. DCC. XLIX.*, s. 9, *M. DCC. L.*, s. 9, *M. DCC. LI.*, s. 13, *M. DCC. LII.*, s. 11, *M. DCC. LIII.*, s. 9, *M. DCC. LIV.*, s. 9, *M. DCC. LV.*, s. 9, *M. DCC. LVI.*, s. 9, *M. DCC. LVII.*, s. 11, *M. DCC. LVIII.*, s. 11, *M. DCC. LIX.*, s. 11, *M. DCC. LX.*, s. 11, *M. DCC. LXI.*, s. 7, *M. DCC. LXII.*, s. 7, *M. DCC. LXIII.*, s. 7, *M. DCC. LXIV.*, s. 7, *M. DCC. LXV.*, s. 5, *M. DCC. LXVI.*, s. 7, *M. DCC.*

LXVII., s. 7, M. DCC. LXVIII., s. 7, M. DCC. LXIX., s. 7, M. DCC. LXX., s. 7, M. DCC. LXXI., s. 7, M. DCC. LXXII., s. 7, M. DCC. LXXIII., s. 7.

- 4 – P. Zaininger (Zeininger), †20. 9. 1754 Varaždín, po noviciáte pôsobil v r. 1742 v Šoprone ako hosp. správca, zásobovač, v r. 1743 v Štajerskom Hradci ako zástupca správcu pivnice, v r. 1744 vo Varaždíne ako správca pivnice, v r. 1745 – 1746 v Štajerskom Hradci ako zástupca správcu pivnice, v r. 1747 – 1753 v Judenburgu ako správca pivnice, vrátnik, v r. 1754 vo Varaždíne ako správca pivnice, kde 2. 2. 1754 zložil slávnostné sľuby.

211 *Annuae provinciae Austriae 1754*, f. 124, CPA, *Pro Anno* M. DCC. XL., s. 24, M. DCC. XLI., s. 24, M. DCC. XLII., s. 121, M. DCC. XLIII., s. 12, M. DCC. XLIV., s. 27, M. DCC. XLV., s. 12, M. DCC. XLVI., s. 12, M. DCC. XLVII., s. 14, M. DCC. XLVIII., s. 14, M. DCC. XLIX., s. 14, M. DCC. L., s. 15, M. DCC. LI., s. 15, M. DCC. LII., s. 15, M. DCC. LIII., s. 15, M. DCC. LIV., s. 30, M. DCC. LV., s. 51, LL CG III., s. 1882.

- 5 – F. Forgatsch (Forgátsch), †30. 4. 1791 Viedeň, po noviciáte pôsobil v r. 1742 – 1743 v Trnave ako zástupca hosp. správcu, v r. 1744 – 1747 vo Viedni ako zástupca kuchára, hosp. správcu a ošetrovateľa, v r. 1748 v Leobene ako hosp. správca, zásobovač, pomocník oeconomu, v r. 1749 – 1751 v dome profesorov vo Viedni ako zástupca ošetrovateľa, kde 2. 2. 1750 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1752 – 1754 v Pasove ako hosp. správca, zásobovač, oeconom, v r. 1755 – 1759 v Záhrebe ako pomocník credentiarium, credentarius, vrátnik, v r. 1760 – 1763 v Štajerskom Hradci ako zástupca vrátnika a správcu pivnice, v r. 1764 – 1766 v Pože ako správca pivnice, credentarius, pomocník oeconomu, v r. 1767 v Stoličnom Belehrade ako správca pivnice, oeconom, v r. 1768 – 1773 vo Viedni ak zástupca správcu pivnice a vrátnika, vrátnik, pomocník exeuntia. Jeho ďalší osud po zrušení rádu podrobnejšie nepoznáme.

CPA, *Pro Anno* M. DCC. XL., s. 24, M. DCC. XLI., s. 24, M. DCC. XLII., s. 26, M. DCC. XLIII., s. 26, M. DCC. XLIV., s. 31, M. DCC. XLV., s. 28, M. DCC. XLVI., s. 31, M. DCC. XLVII., s. 31, M. DCC. XLVIII., s. 16, M. DCC. XLIX., s. 31, M. DCC. L., s. 31, M. DCC. LI., s. 32, M. DCC. LII., s. 21, M. DCC. LIII., s. 21, M. DCC. LIV., s. 21, M. DCC. LV., s. 39, M. DCC. LVI., s. 39, M. DCC. LVII., s. 39, M. DCC. LVIII., s. 40, M. DCC. LIX., s. 39, M. DCC. LX., s. 13, M. DCC. LXI., s. 13, M. DCC. LXII., s. 13, M. DCC. LXIII., s. 13, M. DCC. LXIV., s. 22, M. DCC. LXV., s. 23, M. DCC. LXVI., s. 22, M. DCC. LXVII., s. 40, M. DCC. LXVIII., s. 32, M. DCC. LXIX., s. 34, M. DCC. LXX., s. 33, M. DCC. LXXI., s. 34, M. DCC. LXXII., s. 33, M. DCC. LXXIII., s. 33.

Recepti sunt in domum probationis Trenchinii 1740

454. 1) Christianus Münsterman, 2) Westphalus, Sehrensens,⁷² 3) 1708, 4. aprilis, 4) bonae, 5) 31. octobr[is], 6) Viennae ad S. Annam,⁷³ 7) germanicam, 8) arcularius, 9) – 10) semper catholicus.¹
455. 1) Godefridus Herbst, 2) Brandenburgus, Berolinensis,⁷⁴ 3) 1709, 14. septemb[ris], 4) Bonae, 5) 19. <dec> nov[embris],⁷⁵ 6) Budae, 7) germanicam, 8) arcularius, 9) – 10) semper catholicus.²
456. 1) Ioannes Rein, 2) Hungarus, Hariskensis, 3) 1718, 16. martii,⁷⁶ 4) bonae, 5) 31. octobr[is],⁷⁷ 6) Cassoviae, 7) latinam, hungaricam, slavonicam bene, germanicam mediocriter, 8) collector typi, 9) – 10) semper catholicus.³

⁷² Miesto narodenia „Gernensis“ [?]. LL CG II., s. 1066.

⁷³ Do rádu mal vstúpiť 29. 10. 1740 v Trenčíne. Tamže.

⁷⁴ Berlín (Brandenburgsko).

⁷⁵ Do rádu mal vstúpiť 20. 11. 1740. LL CG I., s. 546.

⁷⁶ Dátum narodenia 18. 3. 1718 „Enyiczkensis“ píše LL CG II., s. 1330.

⁷⁷ Do rádu mal vstúpiť 28. 10. 1740. Tamže.

457. 1) Ioannes Roth, 2) Svevus, Itendorff[ensis], 3) 1711, 9. iunii,⁷⁸ 4) bonae, 5) 31. octobr[is], 6) Neostadii,⁷⁹ 7) germanicam, 8) sartor, 9) – 10) semper catholicus.⁴
458. 1) Leopoldus Lang, 2) Austriacus, Maurensis, 3) 1717, 4. novemb[ris],⁸⁰ 4) bonae, 5) 31. octobr[is], 6) Viennae ad S. Annam, 7) germanicam, 8) cocus, 9) – 10) semper catholicus.⁵
459. 1) Leopoldus Wallinger, 2) Austriacus, Viennensis, 3) 1718, 15 novemb[ris],⁸¹ 4) bonae, 5) 31. octobr[is], 6) Viennae in domo professa,⁸² 7) germanicam, 8) balneator, 9) – 10) semper catholicus.⁶
460. 1) Michael Turkovics, 2) Hungarus, Pandorff[ensis], 3) 1707, 8. septemb[ris], 4) bonae, 5) 31. octobr[is], 6) Viennae ad S. Annam, 7) croaticam, racsianicam, slavonicam, germanicam bene, hungaricam et latinam mediocriter, 8) oeconomus, 9) – 10) semper catholicus.⁷
461. 1) Thadaeus Dilling, 2) Bavarus, Hohenfelsensis,⁸³ 3) 1711, 1. ianuarii, 4) bonae, 5) 31. octobr[is],⁸⁴ 6) Lincii, 7) germanicam bene, latinam mediocriter, 8) apothecarius, 9) – 10) semper catholicus.⁸

1 – K. Münsterman (Minsterman, Münstermann) po noviciáte pôsobil v r. 1743 v Trnave ako zástupca kuchára, v r. 1744 – 1745 vo Viedni ako zástupca kuchára, v r. 1746 – 1752 v Banskej Štiavnici ako kuchár, hosp. správca, zásobovač, kde 2. 2. 1751 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1753 – 1757 v Temešvári ako kuchár, hosp. správca, zásobovač, oeconom, v r. 1758 – 1760 u sv. Martina v Bratislave ako kuchár, hosp. správca, zásobovač, v r. 1761 – 1762 v Štýri ako kuchár, hosp. správca, zásobovač, v r. 1763 – 1764 v Klagenfurte ako kuchár, v r. 1765 – 1769 v Goricii ako kuchár, pomocník správcu pivnice, správca pivnice a stolárskej dielne, credentiarus, v r. 1770 – 1773 v Štýri ako credentiarus, správca stolárskej dielne.

CPA, *Pro Anno M. DCC. XLI.*, s. 24, *M. DCC. XLII.*, s. 24, *M. DCC. XLIII.*, s. 26, *M. DCC. XLIV.*, s. 28, *M. DCC. XLV.*, s. 28, *M. DCC. XLVI.*, s. 37, *M. DCC. XLVII.*, s. 39, *M. DCC. XLVIII.*, s. 40, *M. DCC. XLIX.*, s. 40, *M. DCC. L.*, s. 42, *M. DCC. LI.*, s. 43, *M. DCC. LII.*, s. 43, *M. DCC. LIII.*, s. 48, *M. DCC. LIV.*, s. 48, *M. DCC. LV.*, s. 47, *M. DCC. LVI.*, s. 48, *M. DCC. LVII.*, s. 48, *M. DCC. LVIII.*, s. 23, *M. DCC. LIX.*, s. 23, *M. DCC. LX.*, s. 23, *M. DCC. LXI.*, s. 25, *M. DCC. LXII.*, s. 25, *M. DCC. LXIII.*, s. 7, *M. DCC. LXIV.*, s. 7, *M. DCC. LXV.*, s. 12, *M. DCC. LXVI.*, s. 11, *M. DCC. LXVII.*, s. 11, *M. DCC. LXVIII.*, s. 11, *M. DCC. LXIX.*, s. 11, *M. DCC. LXX.*, s. 25, *M. DCC. LXXI.*, s. 26, *M. DCC. LXXII.*, s. 25, *M. DCC. LXXIII.*, s. 25.

2 – G. (Ján Krstiteľ) Herbst po noviciáte pôsobil ako správca pivnice a credentiarus v r. 1743 – 1746 v Banskej Štiavnici ako oeconom, v r. 1747 – 1748 v Blatnom Potoku ako sakristán, ošetrovateľ, vrátnik, v r. 1749 – 1752 v Prešove správca stolárskej dielne, kde 2. 2. 1751 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1753 v Levoči ako správca pivnice, pomocník oeconomu a credentiaru, v r. 1754 v Ostrihome ako správca pivnice, oeconom, pomocník credentiaru, v r. 1755 – 1760 v Kőszegu ako vrátnik, správca pivnice, správca stolárskej dielne, oeconom, v r. 1761 v dome profesov vo Viedni ako pomocník exeuntia, v r. 1762 v Kőszegu ako správca pivnice, oeconom, v r. 1763 v Banskej Štiavnici ako správca pivnice, credentiarus, oeconom, v r. 1764 – 1766 v Kluži ako správca pivnice, v r. 1767 v Baia-Mare ako hosp. správca, zásobovač, oeconom,

⁷⁸ Ittendorf (dnes súčasť Markdorfu, Bádensko-Württembersko).

⁷⁹ Podľa L. Lukácsa do rádu vstúpil do rádu 18. 10. 1740 v Trenčíne. *LL CG III.*, s. 1407.

⁸⁰ Dátum narodenia 8. 11. 1718 „ex Maur“ uvádza *LL CG II.*, s. 843.

⁸¹ L. Lukács uvádza, že sa narodil 30. 11. 1718. *LL CG III.*, s. 1803.

⁸² Do rádu mal vstúpiť 28. 10. 1740 v Trenčíne. Tamže.

⁸³ Hohenfels (Horné Falcko).

⁸⁴ Do rádu mal vstúpiť 1. 11. 1740. *LL CG I.*, s. 240.

ošetrovateľ, credentiarus, v r. 1768 – 1772 v Užhorode ako správca pivnice, pomocník oeconomu, v r. 1773 v Levoči ako vrátnik, pomocník credentiaria.

^{CPA}, *Pro Anno M. DCC. XLI.*, s. 24, *M. DCC. XLII.*, s. 24, *M. DCC. XLIII.*, s. 37, *M. DCC. XLIV.*, s. 37, *M. DCC. XLV.*, s. 37, *M. DCC. XLVI.*, s. 37, *M. DCC. XLVII.*, s. 39, *M. DCC. XLVIII.*, s. 39, *M. DCC. XLIX.*, s. 38, *M. DCC. L.*, s. 40, *M. DCC. LI.*, s. 40, *M. DCC. LII.*, s. 41, *M. DCC. LIII.*, s. 17, *M. DCC. LIV.*, s. 44, *M. DCC. LV.*, s. 10, *M. DCC. LVI.*, s. 10, *M. DCC. LVII.*, s. 10, *M. DCC. LVIII.*, s. 10, *M. DCC. LIX.*, s. 10, *M. DCC. LX.*, s. 10, *M. DCC. LXI.*, s. 33, *M. DCC. LXII.*, s. 10, *M. DCC. LXIII.*, s. 45, *M. DCC. LXIV.*, s. 8, *M. DCC. LXV.*, s. 8, *M. DCC. LXVI.*, s. 8, *M. DCC. LXVII.*, s. 44, *M. DCC. LXVIII.*, s. 38, *M. DCC. LXIX.*, s. 39, *M. DCC. LXX.*, s. 39, *M. DCC. LXXI.*, s. 39, *M. DCC. LXXII.*, s. 39, *M. DCC. LXXIII.*, s. 18, BIZOŇOVÁ, M. c. d., s. 181 – 184.

3 – J. Rein (Raim, Rain), †14. 9. 1760 Trnava, po noviciáte bol v r. 1743 – 1753 v Kluži hosp. správcom, nákupcom, credentiarom, pomocníkom správcu tlačiarne, kde 2. 2. 1752 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval ako pomocník správcu tlačiarne v r. 1754 – 1756 v Košiciach a v r. 1757 – 1760 v Trnave.

CPA, Pro Anno M. DCC. XLI., s. 24, *M. DCC. XLII.*, s. 24, *M. DCC. XLIII.*, s. 7, *M. DCC. XLIV.*, s. 7, *M. DCC. XLV.*, s. 7, *M. DCC. XLVI.*, s. 7, *M. DCC. XLVII.*, s. 7, *M. DCC. XLVIII.*, s. 7, *M. DCC. XLIX.*, s. 7, *M. DCC. L.*, s. 8, *M. DCC. LI.*, s. 8, *M. DCC. LII.*, s. 8, *M. DCC. LIII.*, s. 8, *M. DCC. LIV.*, s. 6, *M. DCC. LV.*, s. 6, *M. DCC. LVI.*, s. 6, *M. DCC. LVII.*, s. 30, *M. DCC. LVIII.*, s. 30, *M. DCC. LIX.*, s. 31, *M. DCC. LX.*, s. 30, *M. DCC. LXI.*, s. 55, *Fejér, Cock*, nestr.

4 – J. K. Roth, †24. 2. 1769 Klagenfurt, po noviciáte pôsobil ako sakristán, v r. 1743 v Žiline tiež ako správca šatne, v r. 1744 vo Varaždíne tiež ako správca šatne, v r. 1745 v Lubľani, v r. 1746 v Klagenfurte, v r. 1747 – 1750 v Judenburgu tiež ako správca šatne. 2. 2. 1751 v Lubľane (?) zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1751 – 1759 v Leobene ako správca šatne, v r. 1760 v Lubľane ako správca šatne, v r. 1761 – 1763 v Traunkirchene ako sakristán, ošetrovateľ, správca šatne, v r. 1764 – 1766 v Pasove ako správca šatne, v r. 1767 v Kremži ako pomocník vrátnika, sakristána a exeuntia, v r. 1768 – 1769 v Klagenfurte ako credentiarus.

CPA, Pro Anno M. DCC. XLI., s. 24, *M. DCC. XLII.*, s. 24, *M. DCC. XLIII.*, s. 37, *M. DCC. XLIV.*, s. 37, *M. DCC. XLV.*, s. 14, *M. DCC. XLVI.*, s. 6, *M. DCC. XLVII.*, s. 14, *M. DCC. XLVIII.*, s. 14, *M. DCC. XLIX.*, s. 14, *M. DCC. L.*, s. 14, *M. DCC. LI.*, s. 17, *M. DCC. LII.*, s. 17, *M. DCC. LIII.*, s. 17, *M. DCC. LIV.*, s. 17, *M. DCC. LV.*, s. 17, *M. DCC. LVI.*, s. 17, *M. DCC. LVII.*, s. 17, *M. DCC. LVIII.*, s. 17, *M. DCC. LIX.*, s. 17, *M. DCC. LX.*, s. 16, *M. DCC. LXI.*, s. 46, *M. DCC. LXII.*, s. 46, *M. DCC. LXIII.*, s. 47, *M. DCC. LXIV.*, s. 22, *M. DCC. LXV.*, s. 21, *M. DCC. LXVI.*, s. 21, *M. DCC. LXVII.*, s. 8, *M. DCC. LXVIII.*, s. 7, *M. DCC. LXIX.*, s. 7, *M. DCC. LXX.*, s. 54, *Fejér, Cock*, nestr.

5 – L. Lang po noviciáte bol v r. 1743 – 1744 v Užhorode kuchárom, credentiarom, ošetrovateľom a v r. 1745 – 1746 v Trnave zástupcom kuchára. Ďalšie informácie o ňom nemáme k dispozícii.

CPA, Pro Anno M. DCC. XLI., s. 24, *M. DCC. XLII.*, s. 24, *M. DCC. XLIII.*, s. 33, *M. DCC. XLIV.*, s. 33, *M. DCC. XLV.*, s. 26, *M. DCC. XLVI.*, s. 26, BIZOŇOVÁ, M. c. d., s. 168 – 169.

6 – L. Wallinger po noviciáte pôsobil ako ošetrovateľ v r. 1743 – 1744 v Skalici, v r. 1745 – 1746 v Štýri tiež ako pomocník credentiaria, v r. 1747 v Šoprone, v r. 1748 – 1750 v Linci, v r. 1751 – 1757 v Bratislave tiež ako credentiarus, kde 2. 2. 1750 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1758 – 1765 v Budíne ako vrátnik, ošetrovateľ, v r. 1766 vo Viedni ako zástupca vrátnika, v roku 1767 v Bratislave ako pomocník exeuntia a ošetrovateľa, v r. 1768 – 1771 u sv. Martin ako vrátnik, credentiarus, ošetrovateľ, v r. 1772 v dome profesorov vo Viedni ako pomocník exeuntia, v roku 1773 v Leobene je zapísaný ako chorý.

CPA, Pro Anno M. DCC. XLI., s. 24, *M. DCC. XLII.*, s. 24, *M. DCC. XLIII.*, s. 22, *M. DCC. XLIV.*, s. 22, *M. DCC. XLV.*, s. 22, *M. DCC. XLVI.*, s. 22, *M. DCC. XLVII.*, s. 22, *M. DCC. XLVIII.*, s. 17, *M. DCC. XLIX.*, s. 17, *M. DCC. L.*, s. 18, *M. DCC. LI.*, s. 22, *M. DCC. LII.*, s. 22, *M. DCC. LIII.*, s. 22, *M. DCC. LIV.*, s. 22, *M. DCC. LV.*, s. 22, *M. DCC. LVI.*, s. 23, *M. DCC. LVII.*, s. 23, *M. DCC. LVIII.*, s. 4, *M. DCC. LIX.*, s. 4, *M. DCC. LX.*, s. 4, *M. DCC. LXI.*, s. 4, *M. DCC. LXII.*, s. 4, *M. DCC. LXIII.*, s. 4, *M. DCC. LXIV.*, s. 4, *M. DCC. LXV.*, s. 4, *M. DCC. LXVI.*, s. 33, *M. DCC. LXVII.*, s. 22, *M. DCC. LXVIII.*, s. 22, *M. DCC. LXIX.*, s. 24, *M. DCC. LXX.*, s. 23, *M. DCC. LXXI.*, s. 23, *M. DCC. LXXII.*, s. 33, *M. DCC. LXXIII.*, s. 17.

7 – M. Turkovich počas noviciátu opustil rád.

O ňom pozri CPA, *Pro Anno M. DCC. XLI.*, s. 24, *LL CG III.*, s. 1739.

8 – T. Dilling, †1774, po noviciáte pôsobil v r. 1743 u Sv. Martina v Bratislave ako pomocník lekár-
nika, v r. 1744 – 1746 v Leobene ako lekárnik, v r. 1747 – 1751 v Judenburgu ako lekárnik, kde
2. 2. 1751 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval ako lekárnik v r. 1752 – 1753 v Kőszegu tiež
ako ošetrovateľ, v r. 1754 – 1759 v Košiciach, v r. 1760 v Trnave, v r. 1761 – 1762 vo Viedni, v r.
1763 – 1773 v Kőszegu tiež ako ošetrovateľ.

Kacs, f. 84, CPA, *Pro Anno M. DCC. XLI.*, s. 24, *M. DCC. XLII.*, s. 24, *M. DCC. XLIII.*, s. 20, *M.*
DCC. XLIV., s. 16, *M. DCC. XLV.*, s. 15, *M. DCC. XLVI.*, s. 15, *M. DCC. XLVII.*, s. 14, *M. DCC.*
XLVIII., s. 14, *M. DCC. XLIX.*, s. 14, *M. DCC. L.*, s. 15, *M. DCC. LI.*, s. 15, *M. DCC. LII.*, s. 10, *M.*
DCC. LIII., s. 10, *M. DCC. LIV.*, s. 5, *M. DCC. LV.*, s. 6, *M. DCC. LVI.*, s. 6, *M. DCC. LVII.*, s. 6,
M. DCC. LVIII., s. 6, *M. DCC. LIX.*, s. 6, *M. DCC. LX.*, s. 31, *M. DCC. LXI.*, s. 35, *M. DCC. LXII.*,
s. 35, *M. DCC. LXIII.*, s. 10, *M. DCC. LXIV.*, s. 10, *M. DCC. LXV.*, s. 10, *M. DCC. LXVI.*, s. 8, *M.*
DCC. LXVII., s. 8, *M. DCC. LXVIII.*, s. 10, *M. DCC. LXIX.*, s. 10, *M. DCC. LXX.*, s. 10, *M. DCC.*
LXXI., s. 10, *M. DCC. LXXII.*, s. 10, *M. DCC. LXXIII.*, s. 10.

Recepti sunt in domum probationis Trenchinii 1741

462. 1) Adalbertus Schwartz, 2) Ungarus, Ginsiensis, 3) 1716, 27. aprilis,⁸⁵ 4)
bonae, 5) 31. octobr[is], 6) Comaromii, 7) germanicam, ungaricam bene,
slavonicam parum, 8) mercator, 9) – 10) semper catholicus.¹
463. 1) Ignatius Pallog, 2) Moravus, Semlichiensis,⁸⁶ 3) 1719, 7. febr[uarii]
<august>,⁸⁷ 4) bonae, 5) 31. octobr[is], 6) Viennae in collegio,⁸⁸ 7)
germanicam et bohemicam bene, 8) sartor, 9) – 10) semper catholicus.²
464. 1) Leopoldus Handpeck, 2) Austriacus, Pulsfavensis,⁸⁹ 3) 1712, 31.
octobr[is],⁹⁰ 4) bonae, 5) 31. octobr[is] 6) Posonii, 7) germanicam, 8) viator,
9) – 10) semper catholicus.³
- (209)
465. 1) Martinus Schalck, 2) Ungarus, Schemnicziensis, 3) 1718, 22. octobr[is],
4) bonae, 5) 31. octobr[is], 6) Schemniczii,⁹¹ 7) latinam, germanicam,
slavonicam bene, 8) metallurgus, 9) – 10) semper catholicus.⁴
466. 1) Matthias Braun, 2) Svevus, Odinganus,⁹² 3) 1713, 16. octobr[is], 4)
bonae, 5) 31. octobr[is], 6) Viennae in domo professa, 7) germanicam, 8)
pistor et balneator, 9) – 10) semper catholicus.⁵
467. 1) Nicolaus Legradi, 2) Ungarus, Quinque-Ecclesiensis, 3) 1716, 11. iulii,
4) bonae, 5) 31. octobr[is], 6) Cassoviae, 7) latinam, ungaricam, illyricam
bene, slavonicam supra mediocr[itatem], germanicam mediocriter, 8)
collector typi, 9) – 10) semper catholicus. Dimissus 11. iulii 1743.^{6a}

⁸⁵ Naproti tomu L. Lukács uvádza dátum narodenia 16. 4. 1716. *LL CG III.*, s. 1514.

⁸⁶ Polička (Čechy).

⁸⁷ Dátum narodenia 2. 2. 1719 píše *LL CG I.*, s. 54.

⁸⁸ Podľa *LL CG I.*, s. 54 do rádu vstúpil 31. 11. 1742 v Trenčíne.

⁸⁹ „Pulchaviensis“ *LL CG I.*, s. 507.

⁹⁰ Dátum narodenia 13. 10. 1712. Tamže.

⁹¹ Miesto vstupu do rádu Trenčín tvrdí *LL CG*, s. 1444.

⁹² Otting (Švábsko).

a – Zápis je predčiarknutý.

- 1 – A. (Albert) Schwarz (Schwarcz, Schwartz), †13. 8. 1759 Jäger, do po noviciáte pôsobil v r. 1744 – 1745 v Trnave ako zástupca hosp. správcu, v r. 1746 – 1758 v Košiciach ako hosp. správca, zásobovač, kde 2. 2. 1752 zložil slávnostné sľuby. Potom bol v r. 1759 v Jágri oeconomom a credentiarom.

CPA, *Pro Anno M. DCC. XLII.*, s. 24, *M. DCC. XLIII.*, s. 24, *M. DCC. XLIV.*, s. 26, *M. DCC. XLV.*, s. 26, *M. DCC. XLVI.*, s. 5, *M. DCC. XLVII.*, s. 5, *M. DCC. XLVIII.*, s. 5, *M. DCC. XLIX.*, s. 5, *M. DCC. L.*, s. 5, *M. DCC. LI.*, s. 6, *M. DCC. LII.*, s. 6, *M. DCC. LIII.*, s. 6, *M. DCC. LIV.*, s. 6, *M. DCC. LV.*, s. 6, *M. DCC. LVI.*, s. 6, *M. DCC. LVII.*, s. 6, *M. DCC. LVIII.*, s. 6, *M. DCC. LIX.*, s. 28, *M. DCC. LX.*, s. 55, *Fejér, Cock*, nestr.

- 2 – I. Balogh (Balóg, Baloch, Ballogh) po noviciáte pôsobil ako správca šatne v r. 1744 v Žiline, v r. 1745 – 1746 v Ostrihome tiež ako sakristán, v r. 1747 – 1754 v Levoči tiež ako sakristán, kde 2. 2. 1752 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1755 – 1759 v Trnave ako správca šatne, v r. 1760 v Banskej Štiavnici ako sakristán, správca šatne, ošetrovateľ, v r. 1761 – 1762 v Blatnom Potoku ako sakristán, správca šatne, správca pivnice, vrátnik, v r. 1763 – 1773 v Prešove ako správca pivnice, stolárskej a debnárskej dielne, vrátnik, credentiarus, hosp. správca, zásobovač.

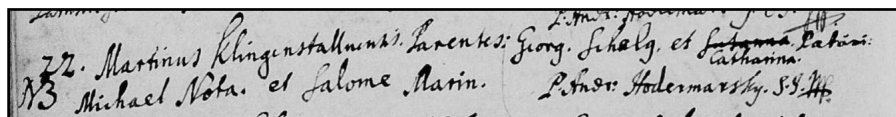
CPA, *Pro Anno M. DCC. XLII.*, s. 24, *M. DCC. XLIII.*, s. 24, *M. DCC. XLIV.*, s. 38, *M. DCC. XLV.*, s. 38, *DCC. XLVI.*, s. 38, *DCC. XLVII.*, s. 16, *M. DCC. XLVIII.*, s. 16, *M. DCC. XLIX.*, s. 16, *M. DCC. L.*, s. 17, *M. DCC. LI.*, s. 18, *M. DCC. LII.*, s. 17, *M. DCC. LIII.*, s. 17, *M. DCC. LIV.*, s. 17, *M. DCC. LV.*, s. 29, *M. DCC. LVI.*, s. 30, *M. DCC. LVII.*, s. 30, *M. DCC. LVIII.*, s. 30, *M. DCC. LIX.*, s. 30, *M. DCC. LX.*, s. 45, *M. DCC. LXI.*, s. 44, *M. DCC. LXII.*, s. 44, *M. DCC. LXIII.*, s. 42, *M. DCC. LXIV.*, s. 42, *M. DCC. LXV.*, s. 43, *M. DCC. LXVI.*, s. 41, *M. DCC. LXVII.*, s. 42, *M. DCC. LXVIII.*, s. 41, *M. DCC. LXIX.*, s. 43, *M. DCC. LXX.*, s. 42, *M. DCC. LXXI.*, s. 42, *M. DCC. LXXII.*, s. 43, *M. DCC. LXXIII.*, s. 42.

- 3 – L. Handpeck (Handpöck), †19. 1. 1750 Goricia, po noviciáte pôsobil ako správca pivnice v r. 1744 – 1745 v Goricii, tiež ako správca stolárskej dielne, v r. 1746 v kolégiu vo Viedni, v r. 1747 vo Varaždíne, v r. 1748 – 1749 v Ľublani a v r. 1750 v Goricii.

207 *Annuae provinciae Austriae 1750*, f. 47, CPA, *Pro Anno M. DCC. XLII.*, s. 24, *M. DCC. XLIII.*, s. 24, *M. DCC. XLIV.*, s. 10, *M. DCC. XLV.*, s. 10, *M. DCC. XLVI.*, s. 27, *M. DCC. XLVII.*, s. 27, *M. DCC. XLVIII.*, s. 15, *M. DCC. XLIX.*, s. 19, *M. DCC. L.*, s. 10, *M. DCC. LI.*, s. 50, *Fejér, Cock*, nestr.

- 4 – M. Schalck (Schalg, Schalk), †13. 1. 1769 Trenčín, po noviciáte bol pomocníkom prokurátora do r. 1748 v Trenčíne, v r. 1749 – 1762 v Rábe tiež ako vrátnikom, oeconomom, pomocníkom prokurátora, kde 2. 2. 1752 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1763 v Bratislave ako oeconom, v r. 1764 – 1767 v Bzovíku ako pomocník oeconomu, oeconom, v r. 1768 je zapísaný ako chorý a v r. 1769 v Trenčíne ako vrátnik.

CPA, *Pro Anno M. DCC. XLII.*, s. 24, *M. DCC. XLIII.*, s. 24, *M. DCC. XLIV.*, s. 23, *M. DCC. XLV.*, s. 23, *M. DCC. XLVI.*, s. 23, *M. DCC. XLVII.*, s. 24, *M. DCC. XLVIII.*, s. 25, *M. DCC. XLIX.*, s. 13, *M. DCC. L.*, s. 14, *M. DCC. LI.*, s. 15, *M. DCC. LII.*, s. 14, *M. DCC. LIII.*, s. 14, *M. DCC. LIV.*, s. 14, *M. DCC. LV.*, s. 14, *M. DCC. LVI.*, s. 15, *M. DCC. LVII.*, s. 14, *M. DCC. LVIII.*, s. 14, *M. DCC. LIX.*, s. 14, *M. DCC. LX.*, s. 15, *M. DCC. LXI.*, s. 14, *M. DCC. LXII.*, s. 14, *M. DCC. LXIII.*, s. 22, *M. DCC. LXIV.*, s. 31, *M. DCC. LXV.*, s. 31, *M. DCC. LXVI.*, s. 28, *M. DCC. LXVII.*, s. 31, *M. DCC. LXVIII.*, s. 30, *M. DCC. LXIX.*, s. 28, *M. DCC. LXX.*, s. 54, *Fejér, Cock*, nestr.

Obr. č. 7: Zápis o krste J. Schlacka v *matrike narodených 1714 – 1721 r. kat. farský úrad Banská Štiavnica*, f. 117a. Pokrstil ho p. O. Hodermarski.⁹³

⁹³ [On line] [citované 29. marca 2019] Matrika je uložená na internete <<https://www.familysearch.org/ark:/6190 3/3:1:3357-9T99-497?i=550&wc=9PQM-BZH%3A107654301%2C108107101>>

- 5 – M. Braun (Praun), †5. 10. 1764⁹⁴ Bratislava, po noviciáte pôsobil ako ošetrovateľ v r. 1744 v Záhrebe ako credentarius, ošetrovateľ, v r. 1745 v Rijeke tiež ako credentarius, v r. 1746 v Lubľane, v r. 1747 – 1750 v Tereziáne vo Viedni tiež ako ošetrovateľ, v r. 1751 – 1753 v Kremži, kde 2. 2. 1752 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1754 – 1758 v Trenčíne ako ošetrovateľ, v r. 1759 – 1760 v Rijeke ako kuchár, ošetrovateľ, v r. 1761 v Terste ako kuchár, pomocník hosp. správcu, v r. 1762 v Štajerskom Hradci ako ošetrovateľ, v r. 1763 – 1764 v Leobene ako ošetrovateľ.
- 217 *Annuae provinciae Austriae* 1762, f. 54a, CPA, *Pro Anno M. DCC. XLII.*, s. 24, *M. DCC. XLIII.*, s. 24, *M. DCC. XLIV.*, s. 34, *M. DCC. XLV.*, s. 8, *M. DCC. XLVI.*, s. 14, *M. DCC. XLVII.*, s. 34, *M. DCC. XLVIII.*, s. 35, *M. DCC. XLIX.*, s. 36, *M. DCC. L.*, s. 36, *M. DCC. LI.*, s. 9, *M. DCC. LII.*, s. 9, *M. DCC. LIII.*, s. 9, *M. DCC. LIV.*, s. 27, *M. DCC. LV.*, s. 26, *M. DCC. LVI.*, s. 27, *M. DCC. LVII.*, s. 27, *M. DCC. LVIII.*, s. 27, *M. DCC. LIX.*, s. 9, *M. DCC. LX.*, s. 10, *M. DCC. LXI.*, s. 26, *M. DCC. LXII.*, s. 13, *M. DCC. LXIII.*, s. 17, *M. DCC. LXIV.*, s. 18, *M. DCC. LXV.*, s. 57, *LL CG I.*, s. 126.
- 6 – M. Legradi si v r. 1742 – 1743 robil noviciát. CPA, *Pro Anno M. DCC. XLII.*, s. 24, *M. DCC. XLIII.*, s. 24, *LL CG II.*, s. 860.

Recepti sunt in domum probationis Threncinii anno 1742

468. 1) Alexander Berghoffer, 2) nobilis [!], Ungarus, Murangensis, 3) 1719, 6. aprilis, 4) bonae, 5) 31. octobr[is], 6) Szakolczae,⁹⁵ 7) latinam, hungaricam, slavonicam, germanicam, 8) apothecarius, 9) – 10) semper catholicus. Dimissus 4. ian[uarii] 1744.^{1a}
469. 1) Andreas Smidt, 2) Silesius <> Groß Nesselwagensis),⁹⁶ 3) 1720, 16. novembris,⁹⁷ 4) bonae, 5) 31. octobr[is], 6) Viennae in collegio,⁹⁸ 7) germanicam, slavonicam mediocriter, 8) balneator, 9) – 10) semper catholicus.²
470. 1) Antonius Selig, 2) Silesius, Wratislaviensis, 3) 1717, <29. aprilis> 26. aprilis, 4) bonae, 5) 31. octobr[is], 6) laurini, 7) germanicam, bohemicam bene, 8) faber ferrarius, 9) – 10) semper catholicus.³
471. 1) Georgius Kayser, 2) Bohemus, Welberscheczensis,⁹⁹ 3) 1719, 17. octobris,¹⁰⁰ 4) bonae, 5) 31. octobr[is], 6) Viennae ad S. Annam,¹⁰¹ 7) germanicam, 8) sartor, 9) – 10) semper catholicus.⁴
472. 1) Franciscus [Xaverius] Hueber, 2) Bavorus, Landhutanus, 3) 1717, 29. novembr[is],¹⁰² 4) bonae, 5) 31. octobr[is], 6) Possonii, 7) germanicam, 8) cocus, 9) – 10) semper catholicus.⁵
473. 1) Ioannes Kusternig, 2) Carniolus, Mosburgenis, 3) 1716, 1. decembris, 4) bonae, 5) 31. octobr[is], 6) Budae, 7) germanicam, carniolicam bene,

%2C108107102%2C11364830 2 &cc=1554443>.

⁹⁴ Dátum úmrtia 5. 10. 1761 zaznamenávajú *Fejér, Cock*, nestr.

⁹⁵ *LL CG II.*, s. 1185 tvrdí, že do rádu vstúpil v Trenčíne.

⁹⁶ „Gross-Vesselvangensis“ Nemecko?

⁹⁷ Dátum narodenia 16. 11. 1719 uvádza *LL CG III.*, s. 1480.

⁹⁸ Do rádu mal vstúpiť v Trenčíne. Tamže.

⁹⁹ Missnensis (Mišov?).

¹⁰⁰ Dátum úmrtia 20. 10. 1719 uvádza *LL CG II.*, s. 694.

¹⁰¹ Naproti tomu podľa L. Lukácsa mal vstúpiť do rádu 1. 11. 1742 v Trenčíne. Tamže.

¹⁰² *LL CG I.*, s. 616, uvádza dátum narodenia 16. 11. 1716 „Landishurtensis“ Landshut?

slavonicam intelligit, 8) sartor, 9) – 10) semper catholicus. Dimissus 3. ianuarii 1743.^{6a}

474. 1) Michael Payr,¹⁰³ 2) Ungarus, Mattendorffensis ad Sopronium, 3) 1713, 4. octobris, 4) bonae, 5) 31. octobr[is], 6) Ungvarini, 7) germanicam, ungaricam, 8) arcularius, 9) – 10) semper catholicus.⁷

a – Zapis je predčiarknutý.

1 – A. Perghoffer si v r. 1743 – 1744 robil noviciát.

CPA, Pro Anno M. DCC. XLIII., s. 24, M. DCC. XLIV., s. 22.

2 – O. Schmidt po noviciáte pôsobil ako ošetrovateľ a credentarius, v r. 1745 – 1748 v Kluži tiež ako vrátnik, v r. 1749 – 1750 v Pátkostolí, v r. 1751 – 1758 v Levoči tiež ako oekonom, kde 2. 2. 1753 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1759 v Bratislave ako vrátnik, v r. 1760 v Žiline ako credentarius, pomocník správcu pivnice, ošetrovateľ, v r. 1761 – 1762 v Kláštore p. Z. ako ošetrovateľ, správca pivnice, v r. 1763 – 1771 v Pátkostolí ako ošetrovateľ, credentarius, pomocník kuchára, v r. 1772 – 1773 v Trenčíne ako ošetrovateľ. CPA, Pro Anno M. DCC. XLIII., s. 24, M. DCC. XLIV., s. 22, M. DCC. XLV., s. 7, M. DCC. XLVI., s. 7, M. DCC. XLVII., s. 7, M. DCC. XLVIII., s. 7, M. DCC. XLIX., s. 22, M. DCC. L., s. 22, M. DCC. LI., s. 18, M. DCC. LII., s. 17, M. DCC. LIII., s. 17, M. DCC. LIV., s. 17, M. DCC. LV., s. 29, M. DCC. LVI., s. 18, M. DCC. LVIII., s. 18, M. DCC. LIX., s. 22, M. DCC. LX., s. 45, M. DCC. LXI., s. 47, M. DCC. LXII., s. 47, M. DCC. LXIII., s. 23, M. DCC. LXIV., s. 24, M. DCC. LXV., s. 25, M. DCC. LXVI., s. 23, M. DCC. LXVII., s. 23, M. DCC. LXVIII., s. 23, M. DCC. LXIX., s. 24, M. DCC. LXX., s. 24, M. DCC. LXXI., s. 24, M. DCC. LXXII., s. 28, M. DCC. LXXIII., s. 27.

3 – A. Selig (Seelig) po noviciáte pôsobil v r. 1745 – 1747 v Trenčíne ako hosp. správca, zásobovač, oekonom, v r. 1747 v Žiline ako oekonom, zásobovač, správca pivnice, sakristán, v r. 1748 v Trnave ako zástupca hosp. správcu. Potom opustil rád.

Nomina graduatorum ..., f. 266, CPA, Pro Anno M. DCC. XLIII., s. 24, M. DCC. XLIV., s. 22, M. DCC. XLV., s. 23, M. DCC. XLVI., s. 23, M. DCC. XLVII., s. 39, M. DCC. XLVIII., s. 28, LL CG III., s. 1531, KOVÁCS, E. c. d., s. 43.

4 – J. Kayser po noviciáte bol v r. 1745 – 1754 v Jágri správcom šatne, sakristánom, kde 2. 2. 1753 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval ako správca šatne v r. 1755 – 1767 vo Viedni, v r. 1768 v Žireči, v r. 1769 v Kremži, v r. 1770 – 1773 v Žireči tiež ako sakristán. Jeho ďalší osud po zrušení rádu nepoznáme.

CPA, Pro Anno M. DCC. XLIII., s. 24, M. DCC. XLIV., s. 24, M. DCC. XLV., s. 2, M. DCC. XLVI., s. 2, M. DCC. XLVII., s. 2, M. DCC. XLVIII., s. 2, M. DCC. XLIX., s. 3, M. DCC. L., s. 3, M. DCC. LI., s. 3, M. DCC. LII., s. 3, M. DCC. LIII., s. 3, M. DCC. LIV., s. 3, M. DCC. LV., s. 35, M. DCC. LVI., s. 36, M. DCC. LVII., s. 36, M. DCC. LVIII., s. 36, M. DCC. LIX., s. 36, M. DCC. LX., s. 36, M. DCC. LXI., s. 36, M. DCC. LXII., s. 35, M. DCC. LXIII., s. 35, M. DCC. LXIV., s. 36, M. DCC. LXV., s. 37, M. DCC. LXVI., s. 37, M. DCC. LXVII., s. 36, M. DCC. LXVIII., s. 44, M. DCC. LXIX., s. 9, M. DCC. LXX., s. 46, M. DCC. LXXI., s. 46, M. DCC. LXXII., s. 46, M. DCC. LXXIII., s. 46, KOVÁCS, E. c. d., s. 40.

5 – F. X. Hueber, †25. 4. 1770 Viedeň, do rádu vstúpil 30. 10. 1742 v Bratislave. Po noviciáte pôsobil v r. 1745 – 1746 v kolégiu vo Viedni ako zástupca kuchára, v r. 1747 – 1748 v Temešvári ako kuchár, hosp. správca zásobovač, v r. 1749 – 1754 v Jágri ako kuchár, pomocník hosp. správcu, pomocník nákupu, zaznamenaný je ako chorý, kde 2. 2. 1753 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1755 v Komárne ako hosp. správca, zásobovač, ošetrovateľ, v r. 1756 – 1758 v Jágri ako pomocník vrátnika, v r. 1759 – 1760 v Levoči ako vrátnik, v r. 1761 – 1762 v Bratislave ako pomocník credentaria a exeuntia, v r. 1763 – 1770 v kolégiu vo Viedni ako zástupca vrátnika, vrátnik, od r. 1768 je zapísaný ako chorý.

¹⁰³ Je to odlišná osoba od frátrov M. Payra (*1658 – †1692) a M. Paira (*1729 – ?).

CPA, Pro Anno M. DCC. LXXII., s. 55, M. DCC. XLIII., s. 24, M. DCC. XLIV., s. 22, M. DCC. XLV., s. 30, M. DCC. XLVI., s. 30, M. DCC. XLVII., s. 42, M. DCC. XLVIII., s. 43, M. DCC. XLIX., s. 2, M. DCC. L., s. 3, M. DCC. LI., s. 3, M. DCC. LII., s. 3, M. DCC. LIII., s. 3, M. DCC. LIV., s. 3, M. DCC. LV., s. 40, M. DCC. LVI., s. 3, M. DCC. LVII., s. 3, M. DCC. LVIII., s. 3, M. DCC. LIX., s. 18, M. DCC. LX., s. 18, M. DCC. LXI., s. 22, M. DCC. LXII., s. 22, M. DCC. LXIII., s. 35, M. DCC. LXIV., s. 35, M. DCC. LXV., s. 35, M. DCC. LXVI., s. 33, M. DCC. LXVII., s. 35, M. DCC. LXVIII., s. 35, M. DCC. LXIX., s. 37, M. DCC. LXX., s. 36, M. DCC. LXXI., s. 55, Fejér, Cock, nestr.

6 – O J. Kusteringovi pozri CPA, Pro Anno M. DCC. XLIII., s. 24.

7 – M. Payr, †11. 9. 1767 Satmár, po noviciáte pôsobil v r. 1745 v Šoprone ako oeconom, v r. 1746 – 1758 v Jágri ako hosp. správca, zásobovač, credentarius, oeconom, kde 2. 2. 1753 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1759 – 1762 v Košiciach ako vrátnik, pomocník oeconomu, oeconom, v r. 1763 v Kluži ako hosp. správca, zásobovač, v r. 1764 – 1767 v Satmári ako hosp. správca, zásobovač, oeconom a je zapísaný ako chorý. 222 Annuae Austriae 1767, f. 71a, CPA, Pro Anno M. DCC. XLIII., s. 24, M. DCC. XLIV., s. 22, M. DCC. XLV., s. 21, M. DCC. XLVI., s. 3, M. DCC. XLVII., s. 3, M. DCC. XLVIII., s. 2, M. DCC. XLIX., s. 3, M. DCC. L., s. 3, M. DCC. LI., s. 3, M. DCC. LII., s. 3, M. DCC. LIII., s. 3, M. DCC. LIV., s. 3, M. DCC. LV., s. 3, M. DCC. LVI., s. 3, M. DCC. LVII., s. 3, M. DCC. LVIII., s. 3, M. DCC. LIX., s. 6, M. DCC. LX., s. 6, M. DCC. LXI., s. 6, M. DCC. LXII., s. 6, M. DCC. LXIII., s. 8, M. DCC. LXIV., s. 46, M. DCC. LXV., s. 48, M. DCC. LXVI., s. 45, M. DCC. LXVII., s. 46, M. DCC. LXVIII., nomina defunctorum, Fejér, Cock, nestr.

Recepti sunt in domum probationis Trenchinii a[nn]o 1743

475. 1) Antonius Abrahamek, 2) Moravus, Brusnicensis,¹⁰⁴ 3) 1720, 2. Iunii,¹⁰⁵ 4) bonae, 5) 6. decembris, 6) Szakolcae,¹⁰⁶ 7) bohemicam bene, germanicam mediocriter, 8) sartor, 9) – 10) semper catholicus.¹

(210)

476. 1) Ioannes Kratochwila, 2) Moravus, Budistoviensis,¹⁰⁷ 3) 1711, 16. maii, 4) bonae, 5) 28. octobris, 6) Tyrnaviae, 7) slavonicam et germanicam, 8) vieter, 9) – 10) semper catholicus.²

477. 1) Ioannes Maschner, 2) Hungarus, Cassoviensis, 3) 1720, 10. augusti,¹⁰⁸ 4) bonae, 5) 28. octobris, 6) Iaurini, 7) latinam, germanicam, hungaricam, slavonicam bene, 8) apothecarius, 9) – 10) semper catholicus.³

478. 1) Ioannes Mayer, 2) Hungarus, Cassoviensis, 3) 1719, 10. Aprilis,¹⁰⁹ 4) bonae, 5) 28. octobris, 6) Eperiensis, 7) germanicam et slavonicam bene, ungaricam et valachicam mediocriter, 8) chirurgus, 9) semper catholicus.⁴

479. 1) Martinus Wisgrill, 2) Styry, Graecensis, 3) 1717, 29. decembris,¹¹⁰ 4) bonae, 5) 28. octobris, 6) Labacii, 7) latinam et germanicam bene, 8) apothecarius, 9) – 10) semper catholicus.⁵

¹⁰⁴ Brusné (Morava).

¹⁰⁵ Dátum narodenia 1. 10. 1722 uvádza LL CG II., s. 2.

¹⁰⁶ L. Lukács tvrdí, že do rádu vstúpil 15. 10. 1743 v Trenčíne. Tamže.

¹⁰⁷ Třebíč.

¹⁰⁸ Podľa LL CG II., s. 954 sa narodil 12. 8. 1722 Košice

¹⁰⁹ L. Lukács píše, že sa narodil 10. 4. 1713. Tamže, s. 974.

¹¹⁰ Dátum narodenia 28. 11. 1717 uvádza L. Lukács. LL CG III., s. 1859.

480. 1) Michael Schik, 2) Austriacus, Viennensis, 3) 1715, 15. augusti, 4) bonae, 5) 28. octobris, 6) Viennae in domo professa, 7) germanicus, 8) arcularius, 9) semper catholicus.⁶
481. 1) Simon Wirffl, 2) Austriacus, Dietmantoffensis, 3) 1718, 13. octobris, 4) bonae, 5) 28. octobris, 6) Quinque Ecclesiis, 7) germanicam, 8) sartor, 9) – 10) semper catholicus. Dimissus 18. iulii 1744.^{7a}

a – Zapis je predčiarknutý.

1 – A. Abrahameck (Abrahamek) po noviciáte pôsobil ako správca šatne v r. 1746 – 1751 v Skalici tiež ako sakristán, v r. 1752 – 1754 v Trnave, kde 2. 2. 1754 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1755 – 1757 v Levoči ako správca šatne, sakristán, v r. 1758 v Baia-Mare ako správca šatne, v r. 1759 v Banskej Štiavnici ako sakristán, správca šatne, ošetrovateľ, v r. 1760 v Trnave ako zástupca credentiaris, v r. 1761 – 1763 v Skalici ako pomocník vrátnika, vrátnik, pomocník sakristána, sakristán, správca šatne, v r. 1764 – 1773 v Levoči ako vrátnik, pomocník správcu šatne, správca šatne, sakristán. Jeho ďalší osud po zrušení rádu nepoznáme.

CPA, Pro Anno M. DCC. XLIV., s. 24, M. DCC. XLV., s. 24, M. DCC. XLVI., s. 22, M. DCC. XLVII., s. 23, M. DCC. XLVIII., s. 23, M. DCC. XLIX., s. 24, M. DCC. L., s. 24, M. DCC. LI., s. 25, M. DCC. LII., s. 30, M. DCC. LIII., s. 29, M. DCC. LIV., s. 29, M. DCC. LV., s. 17, M. DCC. LVI., s. 18, M. DCC. LVII., s. 18, M. DCC. LVIII., s. 43, M. DCC. LIX., s. 44, M. DCC. LX., s. 30, M. DCC. LXI., s. 25, M. DCC. LXII., s. 25, M. DCC. LXIII., s. 25, M. DCC. LXIV., s. 18, M. DCC. LXV., s. 19, M. DCC. LXVI., s. 15, M. DCC. LXVII., s. 17, M. DCC. LXVIII., s. 17, M. DCC. LXIX., s. 19, M. DCC. LXX., s. 18, M. DCC. LXXI., s. 18, M. DCC. LXXII., s. 18, M. DCC. LXXIII., s. 18.

2 – J. Kratochvilla (Kratochvila, Kratochwila), †22. 11. 1755 Prešov, po noviciáte pôsobil ako správca pivnice v r. 1746 – 1751 v Trnave, v r. 1752 v Levoči tiež ako pomocník oeconomu, credentiaris, v r. 1753 – 1755 v Prešove tiež ako správca stolárskej dielne, kde 2. 2. 1754 zložil slávnostné sľuby.

212 Annuae provinciae Austriae 1755, f. 127a – 128, CPA, Pro Anno M. DCC. XLIV., s. 24, M. DCC. XLV., s. 22, M. DCC. XLVI., s. 26, M. DCC. XLVII., s. 27, M. DCC. XLVIII., s. 28, M. DCC. XLIX., s. 28, M. DCC. L., s. 29, M. DCC. LI., s. 30, M. DCC. LII., s. 17, M. DCC. LIII., s. 41, M. DCC. LIV., s. 40, M. DCC. LV., s. 41, M. DCC. LVI., s. 55, LL CG II., s. 794, Fejér, Cock, nestr., KOVÁCS, E. c. d., s. 41.

3 – J. Maschner, †17. 2. 1752¹¹¹ Veľký Varadín, pravdepodobne príbuzný pátra Jakuba Maschnera (*1717 – †1752). Po noviciáte pôsobil v r. 1746 v Šoprone ako ošetrovateľ, v r. 1747 v Stoličnom Belehrade ako lekárnik, v r. 1748 – 1751 v Trnave ako lekárnik, v roku 1752 vo Veľkom Varadíne ako lekárnik, ošetrovateľ, credentiaris.

CPA, Pro Anno M. DCC. XLIV., s. 24, M. DCC. XLV., s. 24, M. DCC. XLVI., s. 21, M. DCC. XLVII., s. 41, M. DCC. XLVIII., s. 28, M. DCC. XLIX., s. 28, M. DCC. L., s. 29, M. DCC. LI., s. 30, M. DCC. LII., s. 45, M. DCC. LIII., s. 51, LL CG II., s. 954.

4 – J. Mayr (Mayer) po noviciáte bol v r. 1746 – 1754 v Kluži pomocníkom prokurátora, oeconomom, kde 2. 2. 1754 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval ako oeconom, v r. 1755 – 1756 v Blatnom Potoku tiež ako hosp. správca, zásobovač, ošetrovateľ, v r. 1757 – 1758 v Blatnom Potoku tiež ako hosp. správca, zásobovač, ošetrovateľ, v r. 1759 – 1762 v Kluži tiež ako pomocník prokurátora, oeconom, v r. 1763 – 1768 v Košiciach tiež ako pomocník prokurátora a oeconomu, credentiaris, vrátnik, v r. 1769 – 1770 v Užhorode tiež ako pomocník prokurátora, v r. 1771 v Baia-Mare tiež ako sakristán, hosp. správca, zásobovač, správca pivnice a šatne, ošetrovateľ, v r. 1772 – 1773 v Košiciach tiež ako vrátnik, pomocník oeconomu.

CPA, Pro Anno M. DCC. XLIV., s. 24, M. DCC. XLV., s. 24, M. DCC. XLVI., s. 7, M. DCC. XLVII., s. 7, M. DCC. XLVIII., s. 7, M. DCC. XLIX., s. 7, M. DCC. L., s. 8, M. DCC. LI., s. 8, M. DCC. LII., s. 8, M. DCC. LIII., s. 8, M. DCC. LIV., s. 8, M. DCC. LV., s. 42, M. DCC. LVI., s. 43, M. DCC.

¹¹¹ Naproti tomu dátum úmrtia 15. 2. 1752 zaznamenávajú Fejér, Cock, nestr.

- LVII., s. 43, M. DCC. LVIII., s. 43, M. DCC. LIX., s. 8, M. DCC. LX., s. 8, M. DCC. LXI., s. 8, M. DCC. LXII., s. 8, M. DCC. LXIII., s. 6, M. DCC. LXIV., s. 6, M. DCC. LXV., s. 6, M. DCC. LXVI., s. 6, M. DCC. LXVII., s. 6, M. DCC. LXVIII., s. 6, M. DCC. LXIX., s. 39, M. DCC. LXX., s. 39, M. DCC. LXXI., s. 44, M. DCC. LXXII., s. 6, M. DCC. LXXIII., s. 6, BIZOŇOVÁ, M. c. d., s. 143 – 144.
- 5 – M. Wisgrill (Wisgril) do rádu vstúpil 28. 10. 1743 v Trenčíne, kde v r. 1744 – 1745 absolvoval noviciát. Potom pôsobil ako lekárnik, v r. 1746 v Linci tiež ako pomocník vrátnika, v r. 1747 v Skalici, v r. 1748 u sv. Martina v Bratislave ako pomocník lekárnik, v r. 1749 – 1753 v Skalici, v r. 1754 – 1766 v Trenčíne, kde 2. 2. 1754 zložil slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval v r. 1767 v kolégii vo Viedni, v r. 1768 – 1769 opäť v Trenčíne, v r. 1770 v Jágri, v r. 1771 – 1772 u sv. Martina v Bratislave, v roku 1773 v dome probationis vo Viedni. Jeho ďalší osud po zrušení rádu nepoznáme.
- CPA, Pro Anno M. DCC. XLV., s. 24, M. DCC. XLVI., s. 17, M. DCC. XLVII., s. 23, M. DCC. XLVIII., s. 21, M. DCC. XLIX., s. 24, M. DCC. L., s. 24, M. DCC. LI., s. 25, M. DCC. LII., s. 25, M. DCC. LIII., s. 26, M. DCC. LIV., s. 26, M. DCC. LV., s. 27, M. DCC. LVI., s. 27, M. DCC. LVII., s. 27, M. DCC. LVIII., s. 27, M. DCC. LIX., s. 27, M. DCC. LX., s. 27, M. DCC. LXI., s. 27, M. DCC. LXII., s. 27, M. DCC. LXIII., s. 27, M. DCC. LXIV., s. 278, M. DCC. LXV., s. 28, M. DCC. LXVI., s. 25, M. DCC. LXVII., s. 35, M. DCC. LXVIII., s. 26, M. DCC. LXIX., s. 28, M. DCC. LXX., s. 3, M. DCC. LXXI., s. 24, M. DCC. LXXII., s. 23, M. DCC. LXXIII., s. 36.
- 6 – M. Schik (Schick), †31. 1. 1749 Skalica, po noviciáte bol v r. 1746 – 1749 v Skalici vrátnikom, správcom šatne a stolárskej dielne.
- 206 *Annuae provinciae Austriae Societatis Iesu ... 1749*, f. 52, CPA, Pro Anno M. DCC. XLIV., s. 24, M. DCC. XLV., s. 24, M. DCC. XLVI., s. 22, M. DCC. XLVII., s. 23, M. DCC. XLVIII., s. 24, M. DCC. XLIX., s. 24, M. DCC. L., s. 51, LL CG III., s. 1465, Fejér, Cock, nestr.
- 7 – O Š. Wirfflovi pozri CPA, Pro Anno M. DCC. XLIV., s. 24, LL CG III., s. 1857.

Recepti sunt in domum probationis Trenchinii a[nn]o 1744

482. 1) Franciscus Novák, 2) Austriacus, Viennensis, 3) 1716, 22. aprilis, 4) bonae, 5) 12. novembris, 6) Graecii, 7) germanicam, 8) vietur, 9) – 10) semper catholicus.¹
483. 1) Ieremias Nimetz, 2) Silesius, Zülzenis, 3) 1718, 23. augusti, 4) bonae, 5) 12. novembris, 6) Viennae in domo professa, 7) germanicam, moravicam, slavonicam, polonicam mediocriter, 8) sartor, 9) – 10) semper catholicus. Dimissus 27. septembris 1746.^{2a}
484. 1) Ioannes Bruszko, 2) Hungarus, Harnodfalvensis,¹¹² 3) 1714, 6. iunii,¹¹³ 4) bonae, 5) 12. novembris,¹¹⁴ 6) Leutschoviae, 7) slavonicam bene, germanicam mediocriter, 8) cocus, 9) – 10) semper catholicus.⁴
485. 1) Ioannes Köhler, 2) Bohemus,¹¹⁵ Rengensdorffensis,¹¹⁶ 3) 1715, 9. ianuarii, 4) bonae, 5) 12. novembris, 6) Viennae in coll[egio], 7) germanicam, latinam supra mediocr[itatem], 8) apothecarius, 9) – 10) semper catholicus.⁴
486. 1) Ioannes Eschwich, 2) Austriacus, Viennensis, 3) 1722, 5. octobris, 4) bonae,

¹¹² Arnutovce (Spiš).

¹¹³ L. Lukács uvádza dátum narodenia 23. 6. 1714. LL CG I., s. 135.

¹¹⁴ Do rádu mal vstúpiť 9. 11. 1744. Tamže.

¹¹⁵ Správne má byť Slezan podľa miesta narodenia.

¹¹⁶ 1715 Sosnowice (Dolnosliezske vojvodstvo).

- 5) 12. novembris,¹¹⁷ 6) Viennae ad S. Annam, 7) germanicam, 8) sartor, 9) – 10) semper catholicus.⁵
- 487.1) Iosephus Koperer, 2) – 3) 31. octobris, 1724. Dimissus 31. iulii 1745.^{6a}
- 488.1) Iosephus Schibl 2) Moravus, Cechicensis 3) 1720, 4. februarii 4) bonae 5) 12. novembris, 6) Cassoviae, 7) germanicam, 8) braxator, 9) – 10) semper catholicus. Dimissus 4. aprilis 1746.^{7a}
- (211)
- 489.1) Ioannes Szendrey, 2) Hungarus, HidegKusensis, 3) 1724, 10. ianuarii, 4) bonae, 5) 12. novembris, 6) Cassoviae, 7) ungaricam, valachicam, slavonicam, latinam mediocriter, 8) phygiarius, 9) – 10) semper catholicus. Dimissus.^{8b}
- 490.1) Antonius Daniel, 2) Polonus, Kožegloviensis, 3) 1719, 11. maii, 4) bonae, 5) Viennae, 1. februarii, 1745 6) Telschis in Moravia <Viennae>,¹¹⁸ 7) – 8) apothecarius, 9) – 10) semper catholicus.⁹

a – Zapis je predčiarknutý.

b – Zapis je predčiarknutý a oznam o opustení rádu je zaznamenaný v položke č. 4.

1 – F. Novak (Novack, Nováck, Návák), †15. 3. 1764 Levoča, po noviciáte bol v r. 1747 – 1751 v Levoči správcom pivnice, credentiarium, oeconomom. 2. 2. 1750 zložil v Štajerskom Hradci slávnostné sľuby. Ďalej účinkoval ako správca pivnice v r. 1752 – 1762 v Trnave, v r. 1763 – 1764 v Levoči tiež ako pomocník sakristána a oeconomia.

219 *Annuae provinciae Austriae* 1764, f. 51a, CPA, *Pro Anno M. DCC. XLV.*, s. 24, *M. DCC. XLVI.*, s. 24, *M. DCC. XLVII.*, s. 16, *M. DCC. XLVIII.*, s. 16, *M. DCC. XLIX.*, s. 16, *M. DCC. L.*, s. 17, *M. DCC. LI.*, s. 18, *M. DCC. LII.*, s. 30, *M. DCC. LIII.*, s. 29, *M. DCC. LIV.*, s. 29, *M. DCC. LV.*, s. 29, *M. DCC. LVI.*, s. 30, *M. DCC. LVII.*, s. 30, *M. DCC. LVIII.*, s. 30, *M. DCC. LIX.*, s. 30, *M. DCC. LX.*, s. 30, *M. DCC. LXI.*, s. 30, *M. DCC. LXII.*, s. 30, *M. DCC. LXIII.*, s. 18, *M. DCC. LXIV.*, s. 18, *M. DCC. LXV.*, s. 55, *Fejér, Cock*, nestr.

2 – J. Nimetz počas noviciátu opustil rád.

CPA, *Pro Anno M. DCC. XLV.*, s. 24, *M. DCC. XLVI.*, s. 24, *LL CG II.*, s. 1098.

3 – J. B. Brusko (Bruszeko, Bruszkó), †11. 5. 1758 Košice, po noviciáte pôsobil ako kuchár v r. 1747 – 1748 v Jágri tiež ako hosp. správca, zásobovač, v r. 1749 – 1754 v Kluži, v r. 1755 v Užhorode, kde 2. 2. 1755 zložil slávnostné sľuby. Potom bol v r. 1756 – 1758 v Košiciach kuchárom.

215 *Annuae provinciae Austriae Societatis Iesu ...* 1758, f. 77a – 78, CPA, *Pro Anno M. DCC. XLV.*, s. 24, *M. DCC. XLVI.*, s. 24, *M. DCC. XLVII.*, s. 2, *M. DCC. XLVIII.*, s. 2, *M. DCC. XLIX.*, s. 7, *M. DCC. L.*, s. 8, *M. DCC. LI.*, s. 8, *M. DCC. LII.*, s. 8, *M. DCC. LIII.*, s. 8, *M. DCC. LIV.*, s. 8, *M. DCC. LV.*, s. 38, *M. DCC. LVI.*, s. 6, *M. DCC. LVII.*, s. 6, *M. DCC. LVIII.*, s. 6, *M. DCC. LIX.*, s. 55, *Fejér, Cock*, nestr., BIZOŇOVÁ, M. c. d., s. 174.

4 – J. Köhler, †9. 9. 1756 Klagenfurt, po noviciáte pôsobil ako lekárnik v r. 1747 – 1752 v Záhrebe tiež ako pomocník vrátnika, vrátnik, v r. 1753 – 1756 v Klagenfurte, kde 2. 2. 1755 zložil slávnostné sľuby.

213 *Annuae provinciae Austriae* 1756, f. 129a – 130, CPA, *Pro Anno M. DCC. XLV.*, s. 24, *M. DCC. XLVI.*, s. 24, *M. DCC. XLVII.*, s. 35, *M. DCC. XLVIII.*, s. 36, *M. DCC. XLIX.*, s. 37, *M. DCC. L.*, s. 38, *M. DCC. LI.*, s. 39, *M. DCC. LII.*, s. 39, *M. DCC. LIII.*, s. 7, *M. DCC. LIV.*, s. 7, *M. DCC. LV.*, s. 7, *M. DCC. LVI.*, s. 7, *M. DCC. LVII.*, s. 55, *LL CG II.*, s. 753, *Fejér, Cock*, nestr.

5 – J. Eschwich (Esvich, Eswich), †27. 8. 1758 Štýr, po noviciáte pôsobil v r. 1747 – 1749 v kolégiu vo Viedni ako zástupca sakristána, v r. 1750 – 1751 v Banskej Štiavnici ako sakristán, ošetrovateľ, správca šatne, v r. 1752 v Štýri ako sakristán, správca šatne, v r. 1753 – 1758 v Linci ako sakristán.

¹¹⁷ Dátum vstupu do rádu 2. 11. 1744 uvádza *LL CG I.*, s. 302.

¹¹⁸ *LL CG I.*, s. 215, píše, že do rádu vstúpil 30. 1. 1744 v Telči.

- 215 *Annuae provinciae Austriae Societatis Iesu ... 1758*, f. 87a, *CPA, Pro Anno M. DCC. XLV.*, s. 24, *M. DCC. XLVI.*, s. 24, *M. DCC. XLVII.*, s. 31, *M. DCC. XLVIII.*, s. 32, *M. DCC. XLIX.*, s. 33, *M. DCC. L.*, s. 42, *M. DCC. LI.*, s. 43, *M. DCC. LII.*, s. 25, *M. DCC. LIII.*, s. 18, *M. DCC. LIV.*, s. 19, *M. DCC. LV.*, s. 19, *M. DCC. LVI.*, s. 19, *M. DCC. LVII.*, s. 19, *M. DCC. LIX.*, s. 55, *Fejér, Cock*, nestr.
- 6 – O. J. Kopererovi pozri tiež *CPA, Pro Anno M. DCC. XLV.*, s. 24, *LL CG II.*, s. 765.
- 7 – O. J. Schiblovi pozri *CPA, Pro Anno M. DCC. XLV.*, s. 24, *M. DCC. XLVI.*, s. 24, *LL CG III.*, s. 1461.
- 8 – O. J. Szendreyovi ďalšie správy nemáme. *CPA, Pro Anno M. DCC. XLV.*, s. 24.
- 9 – A. Daniel, †30. 7. 1770 Skalica, po noviciáte zostal pôsobiť v Trenčíne ako lekárnik až do r. 1753. Potom bol v r. 1754 – 1770 v Skalici lekárnikom, kde 2. 2. 1755 zložil slávnostné sľuby.
- CPA, Pro Anno M. DCC. XLVI.*, s. 24, *M. DCC. XLVII.*, s. 24, *M. DCC. XLVIII.*, s. 24, *M. DCC. XLIX.*, s. 25, *M. DCC. L.*, s. 25, *M. DCC. LI.*, s. 26, *M. DCC. LII.*, s. 26, *M. DCC. LIII.*, s. 23, *M. DCC. LIV.*, s. 25, *M. DCC. LV.*, s. 25, *M. DCC. LVI.*, s. 26, *M. DCC. LVII.*, s. 26, *M. DCC. LVIII.*, s. 26, *M. DCC. LIX.*, s. 26, *M. DCC. LX.*, s. 26, *M. DCC. LXI.*, s. 25, *M. DCC. LXII.*, s. 25, *M. DCC. LXIII.*, s. 25, *M. DCC. LXIV.*, s. 26, *M. DCC. LXV.*, s. 27, *M. DCC. LXVI.*, s. 23, *M. DCC. LXVII.*, s. 25, *M. DCC. LXVIII.*, s. 25, *M. DCC. LXIX.*, s. 26, *M. DCC. LXX.*, s. 26, *M. DCC. LXXI.*, s. 55, *Fejér, Cock*, nestr.

Zoznam zamestnaní, zručností

apothecarius	lekárnik
arcularius	stolár
aromatarius	bylinkár, koreninár, drogist
balneator	kúpeľný sluha
braxator	sládek
cellarius	správca pivnice, pivničný majster, správca pivnice na víno
cocus, coquus	kuchár
collector typi	
faber ferrarius	kováč
chirurgus	ranhojič
mercator	obchodník
metalurgus	baník
oeconom, oeconom	hospodár
pharmacopola, pharmacopaeus	predavač liekov, mastičkár
hygiarius	
pistor	mlynár, pekáč
sartor	krajčír
scriba	pisár
sutor	obuvník
vietor	debnár
vincola	vinohradník
zonarius	výrobca pásov

Funkcie frátrov

V zázname nie sú uvedené funkcie, ktoré sú zapísané v zozname zamestnaní, zručností.

coadiutor temporalis	pomocný brat, fráter, rehoľník nekňaz, kt. skladal tri jednoduché doživotné sľuby
credentarius (iuvat credentiariums)	mal na starosti jedálenské zariadenie
dispensator	hospodársky správca, účtovník
emptor	zásobovač
hortulanus ianitor	vrátnik, vo väčších kolégiách mal tiež svojho zástupcu (subianitor)
infirmarius	ošetrovateľ, mal na starosti zdravotnícky dohľad nad bratmi, zdravotný brat
oeconomus	hospodár, ekonóm, hospodársky správca domu, bol podriadený ministrovi
praefectus	prefekt, správca, vedúci nejakého útvaru alebo okruhu činnosti, „riaditeľ“
praefectus arculariae (habet curam arculariae)	správca stolárskej dielne
praefectus laneae et lineae	správca šatne, ošatenia, mal na starosti odevy a technické vybavenie
suppellectilis, vestiarii	
procurator	správca tlačiarne
sacristanus	sakristán
socius	pomocník, najbližší spolupracovník (pomocník) rádového predstaveného
socius dispensatoris	pomocník účtovníka
socius exeuntium	sprievodca zomierajúcich
sub	zástupca, napr. subcocus zástupca kuchára, subianitor – zástupca vrátnika, atď., resp. druhý kuchár, vrátnik
valetudinarius	chorý

Stupne znalosti jazyka

bene	dobre
commode infra mediocriter	podpriemerne
intelligit	rozumie
mediocriter	prostredne
parum	málo, máličko
supra mediocritatem	veľmi nadpriemerne

Obr. č. 8: Pohľad na bývalý jezuitský kostol a kolegium z 30. rokov minulého storočia. Autor neznámy. Súkromný archív V. Brabenca.

„DEJINY SLOVENSKEJ RÍMSKOKATOLÍCKEJ FARNOSTI SSV. CYRILLA A METODA V BINGHAMTON, NEW YORK“

Martin JAVOR

„History of the Slovak Roman Catholic parish of Saints Cyril and Method in Binghamton, New York“

The history of Slovak emigration to North America is an unjustly unprocessed topic on the periphery of the interest of Slovak historiography. An interesting historical source is the memory book of Slovak associations and societies and companies that originated across the United States of America. One of the largest Slovak associations on the east coast of the USA is the Saints Cyril and Method Settlement in Binghamton, New York. The Slovak people settled down here in the first wave of emigration in the last quarter of the 19th century. The memory book of the Settlement of Saints Cyril and Method is a rare source for learning about the history of the American Slovak people and their internal organization and activities.

Keywords: Slovak emigration, North America, Binghamton, New York, memory book, association.

Dejiny slovenskej emigrácie do severnej Ameriky sú neprávom nespracovanou témou na periférii záujmu slovenskej historiografie. Zaujímavým historickým prameňom sú pamätnice slovenských spolkov, asociácií a spoločností, ktoré vznikali naprieč Spojenými štátmi americkými. Jedným z najväčších slovenských spolkov na východnom pobreží USA je Osada Ssv. Cyrilla a Methoda v Binghamton v New Yorku. Tu sa Slováci uchytili už v prvej vlne emigrácie v poslednej štvrtine 19. storočia. Pamätnica Osady Ssv. Cyrilla a Methoda je vzácnym prameňom k poznaniu dejín amerických Slovákov, ich vnútornej organizácii a činnosti.

Slovenská rímskokatolícka farnosť Ssv. Cyrilla a Metoda v Binghamton, New York slávila na deň Ozdobenia Hrobov, Decoration Day, 30. mája 1945, 40 výročie posvätenia svojho prvého chrámu Božieho a 20. výročie druhého posvätenia svojho zväčšeného kostola. Ku tejto príležitosti vám podávame stručnú históriu, dejiny, tejto farnosti.

Roky 1880 a 1890 minulého storočia sú významné v živote nášho národa vo Severnej Amerike, lebo vtedy započalo sa slovenské vysťahovalectvo do Ameriky. Počnúc okolo 1875, čo rok viac a viac Slovákov prichádzalo do Ameriky.

Prví boli slovenskí remeselníci, ktorí ako tovaryšovia cestovali po Slovensku i blízkyh krajinách za svojím remeslom. Títo svetaskúsení mužovia sa stýkali s rozličnými národami a počuli o novom lepšom svete za morom. Oni boli prví, ktorí sa odvážili ísť skúsiť tú novú zem a keď sa po pár rokoch navrátili domov, opísali našim ľuďom tú novú krajinu, kde robotný človek v prajnejších pomeroch môže sa dopracovať lepšieho úspechu, ako doma. Pravdaže, vtedy boli i v Ame-

rike malé platy a dlhé robotné hodiny, ale čo pomáhalo nášmu robotníkovi, bolo to, že každý dolár mal cenu päť korún v kraji – štyridsať dolárov bolo sto zlatých, dve sto korún.

Počnúc od roku 1880, Slováci už boli roztrúsení po Amerike, najviac vo východných štátoch, New York, Pennsylvania, New Jersey, potom Ohio, Illinois a New England.

Do Binghamton, N. Y., prišli prví Slováci prisťahovalci v tom čase. Veru nemali tu na ružiach postlané v tej novej vlasti. Dostali sa medzi neznámych im ľudí, zväčša škótskeho, irského, welšského a nemeckého pôvodu, ktorých predkovia sa tu usadili pred mnohými rokami. Naši ľudia neznali anglickú reč a tuná už prebývajúcí občania spomenutých národností pozerali na prichodiacich cudzincov všelijako, len nie po priateľsky. Ale naši prisťahovalci priniesli so sebou zo starej vlasti pevnú vieru, dobrú vôľu a zdravé slovenské ruky pracovať tu a sporiť, aby po čase mohli sa vrátiť zámožnejší do zeme svojich otcov.

Ako všeobecné pravidlo môžeme povedať, že ani jeden prisťahovalec neprišiel s úmyslom zostať v tejto novej vlasti, ale s tou myšlienkou a predsavzatím, zarobiť si toľko, aby mohol splatiť dlžobu, ktorá mu visela na majetku, prikúpiť si kus zeme, opraviť si svoj domček, alebo nový postaviť a navrátiť sa domov, obrábať rodnú dedičnú zem a vychovávať svoju rodinku. S týmto úmyslom prišli sem naši prisťahovalci, avšak po krátkom pobyte v novej vlasti, úmysel vrátiť sa do kruhu svojich milých na Slovensku mnohí zmenili a umienili si zostať v tejto pozhnannej krajine, ktorá ich do svojho lona prijala.

Prví prisťahovalci pochádzali z východného Slovenska, ale asi o rok neskoršie prišli noví zo západného Slovenska. Naši roľníci a robotníci málo cestovali na Slovensku a nasledovne každý poznal len svoje blízke okolie. Tu v Amerike stretli sa Slováci od Bardiova, Stropkova, Levoče, so Slováckmi od Trnavy, Bratislavy, Žiliny a hneď oznali, že sú bratia, jednej viery, jednej reči. Viera a reč, v ktorej chceli Boha chváliť, spojovala ich všetkých. Len čo počet prisťahovalcov vzrástol, zaoberali sa myšlienkou založenia podporného spolku a chrámu Božieho. Spolku, aby v prípade choroby a smrti mohli byť na pomoci v ťažkom položení. Chrám Božieho, aby mali svoju svätyňu, kde by mohli spoločne v svojej reči Boha chváliť a slyšať Slovo Božie.

V tomto čase nebolo tu v Binghamton, N. Y., slovenského katolíckeho kostola a preto naši ľudia chodievali do najbližšieho katolíckeho kostola sv. Patricka.

Podľa podatkov, už v rokoch 1894 a 1895 chodieval semkaj Rev. Matuš Jankola, aby ich spovedal ku Veľkej Noci.

Až v roku 1901 začali na radu Rev. Jankola ktorý sem prichádzal až z Hazleton, PA., myslieť a snívať o svojom vlastnom kostole. Po maly začali sa zbierky na tento cieľ, zašli až do ďalekého Johnstown a Schenectady, N. Y., a tak tiež aj do Forest City, PA, aby si tam hľadali milodary na svoj nádejný kostol. Jako to obyčajne býva tak i vtedy boli takí, ktorí chceli peniaze na iné ciele obrátiť len na kostol nie. Ale pošťastilo sa dobrým dušiam zachrániť peniaze pre chrám. Už v októbri 1903 dostali svojho prvého kňaza v osobe Dom Rupert Rehaka, O.S.B.,

ktorý prišiel aby im napomáhal. Odbavovali si služby Božie v dvorane ktorá patrela osadi sv. Patricka na Leroy St.

Konečne v roku 1904 bola úradne a ústavne zorganizovaná osada a dostala sa povolenie od Najdost. Pána biskupa, Patrick Ludden, na budovanie kostola. Ale v Juli bol povolaný Dom Rehak O.S.B, zpiatky do kláštora; predsa postaral sa aby malé stádo neostalo bez pastiera. Zadovažil mu výborného pastiera v osobe Rev. Joseph Pospeha, ktorý došiel v juli 1904 a hneď sa dal do práce budovania nového kostola. Za jeho pobytu vystavil sa chrám Boží pekný, krásny, dom farsky a dvorana a to všetko pričinením dost. P. Pospecha.

Dom Rehak O.S.B., zomrel v Maria Cell na rakusku.

Odplata za tu neunavnú a obetavú prácu pre závidenie nenavist istého človeka bola že začali napádať dobrého pracovníka, ba, áno, niekedy mu aj cez okna hádzali kamením do farského domu. V kostole pod Bohoslužbami kašľali tak hlasno a zúmyselne, že úbohý človek ani kázať nemohol. Súc skromný a ponížený nepovedal iné ako len že trest Boží neminie tých ktorí sú príčina tolkej mu nepríjemnosti. Musel opustiť milenú prácu a ísť inde, predsa vinníci nie ušli trestu Božiemu. Boli potrestaní.

Rev. Jos. Pospech zomrel v Skalici na Slovensku.

Nasledoval ako Farár, Rev. John Porubsky, ktorý účinkoval od marca 1907 až do nov. Alebo dec. 1917. Za ten čas vystavil pre osadu v týchto časoch najlepšie a najmodernejšiu školu v celom meste Binghamton, N. Y. Aj počas účinkovania Rev. Porubského boli všelijake nedorozumenia.

Po odchode Rev. Porubského nastúpil ako farár, Rev. Joseph Martinček, starý pionér slovenský. Bol vo starom kraji kňazom za 25 rokov a potom ešte tuna a Amerike účinkoval na rozličných osadách za iných 25 alebo 30 rokov až zomrel ako farár osady sv. Štefana v Syracuse, N.Y.

Jeho nástupcom boli už potom Františkáni. Tí sem prišli na 6. Januára 1924 a prvým farárom bol Rev. Cyril M. Orendáš, O.F.M.C. do 13. augusta 1934. Vtedy nastúpil Rev. F. C. Billy, O.F.M.C., ktorý účinkoval až do aug. 1939, keď zase vrátený bol Rev. Cyril M. Orendáš, O.F.M.C., ako farár.

Drahí farníci, týmto si dovoľujeme vám predložiť jubilejnú zprávu vašej milenej osady od jej začiatku až do mája 1945; to sa rozprostiera cez dobu 40 rokov. Za týchto 40 rokov bolo mnoho radosti i neprijemnosti. Všetko sa Chvala Pánu Bohu minulo a dnes zo srdca ďakujeme Pánu Bohu za prežitie i milé i trpké zkušenosťi.

V Jan. 1924 prišli patri Františkáni do osady Ssv. Cyrilla a Metoda, Binghamton, N. Y. Už dňa 16. júla 1924 s dovolením Najdostojnejšieho pána Biskupa, jeho Excellencii, Daniel J. Curley-ho sa započalo s pristavovaním nového kostola. Mala byť práca hotová do 23. decembra 1924 ale to sa pretiahlo až do mája 25 1925, keď došiel najdost. Pán Biskup aby na novo vysvätil zväčšený chrám Boží. Táto práca stála okolo 37000 dolárov.

Sestry boli pri našej osady už od roku 1911, ale boli to Sestry Sv. Jozefa; nie našská reholá. Naši stáli si na tom že tu sme Slováci a tu potrebujeme len slovenské sestry, lebo tie sú z našej krvi a budu s nami cítiť skorej a viac nez cudzie keby

boly neviem ako dobré. Dali sme sa do práci aby sme dostali naše slovenské Sestry. Po najprv sa zdrazil Najdost. Pán Biskup privoliť ale keď sa doznaľ že Sestry sv. Jozefa same chcú osadu opustiť, privoliť. Tak išiel Výbor pozostávajúci z Rev. Cyril Orendáča, O.M.C., Pán Vašina, Andrew Belensky a Františka Chatrnuch do Danville, PA, dňa 12. novembra požiadať naše slovenské sestry aby prevzaly našu školu. Sestry privolily že na nastavajúcu jesen už nejako sa len postarajú aby Sestry došli. Už dávno pred tým boli sme zakúpili dom na 16. St. Cyril Avenue v cene 10000 dolárov na bývanie pre Sestry. Opravy stali dobrých 9000 dolárov a dom ešte nebol hotový a Sestry už došli na konci augusta aby tu bývali. Museli same si pomahať pri zariadení doma, ale to urobili s tou najväčšou ochotou a radosťou. Od doby 1937 sú medzi námi naše slovenské Sestry a výborne vyučujú deti našej osadnej školy.

Už dávnejšie sa povraľalo o potrebe osadnej dvorany; robili sa aj plány na halu, lebo každý uznával, že spoločenský život osady vyžadoval niečo takého a k tomu nešlo nám to nijako do hlavy aby sme na vždy odbavovali svoje zábavy v cudzích hallách. Bola nám dvorana pod nosom, len sme nemohli sa do nej dostať lebo tam boli živli osady nepravnej. Začalo sa vyjednávanie ale išlo to veľmi pomaly preto že nechcela ani jedna ani druhá stranka popustiť. Konečne viac na trpezlivosť pána Jána Cicaka ako na niečo iné pošťastilo sa nám uzhodnúť na cenu 30 000 dolárov. To bolo aj vyplatené.

Takto dala osada za dvoranu cenu trikrát tak veľkú ako mala dať a to len preto lebo kontrola vyšla z rúk katolíkov do rúk nám nepravnej.

Ta dvorana ktorej obrazok tuna prinášame sa užívala až do veľkej noci v roku 1939 kedy nám zhorela, súd podpálená chlapcami ktorí sa radi dívali ako ohňohašči lietajú ohed' hasiť. Ačpráve ohňohašči sú takmer hneď za humnama, ako sa hovorí, halla bola už v plameni keď došli. Dostalo sa assekuracie vyše 20 000 dolárov.

V roku 1940 na sviatok Panny Marie Skapulárskej júla 16. začalo sa so stavbou novej, modernejšej a zväčšenej ohňovzdornej dvorany. Pre prajne pomery stavba tak pokročila, že už v nedeľu na 5 Jan 1941 sme mohli slávnostne ju posvätiť a otvoriť verejnej službe. Vo dvorane máme pekne javište, dvoranu, kuchyňu, izby na schôdze a veľkú kolkareň na 6 alleje. Celá tato práca stala osadu dobrých 65 000 dolárov a všetko toto je už vyplatené.

Jeho Excellencia, Dr. Jozef Čársky, biskup košický, rodák z Gbelov, zavítal do Ameriky z príležitosti Eucharistického Kongressu v Chicago v roku 1926. Víťali ho v New Yorku dňa 11. júna, 1926, Rev. Cyrill Orendáč, O.M.C., farár, pán Pavol Kocak, pani Johanna Lorenc, jeho sesternica, a pani Roza Mokrohajských. V sobotu slávnostne bol uvítaný najdost. Pán Biskup pri príchode na železničnú stanicu DLW, a potom tiež i kostole. Po dokončení iných prác slúžil prvý náš slovenský biskup pontifikálnu omšu sv. za veľkej asistencie v našom chráme na 4. júla 1926. Večer nasledoval slávnny banket vo Arlington Hoteli. Tak pri omši sv. ako aj hoteli bola veľká radosť počuť nášho slovenského biskupa rečníť v našej materinskej reči.

Naša osada a farnosť počíta do 3000 duší, a možno 600 do 700 rodín. Zomreli a pochovaní boli od 903 do mája 1945 1417 členovia našej osady. Sobášov bolo od 1903 keď sú prvé zápisy do mája 1945, to je za dobrú dobu 40 rokov, 2040.

Oltáre v cene 3545 dolárov boli darované do kostola pri pristavovaní v roku P. 1925. Dali na Oltáre: Kat. Ženská Jednota, číslo 61 aj s panneským oddielom; 1. Kat. Jednota č. 166 aj so svojim Mlad. Oddielom; Katolícky Sokol, odbor 185, Česka K. U. Jednota č. 308; Penn. Ženská jednota, č. 117 aj s jejich Pannenským Oddielom; Živena, odbor 451, Penn. M. Jednota (Bieli Sokoli) č. 281; Ružencový Spolok; Ministranti; Sdruženie Slovenských Katolíkov.

Okna malované sme dali do kostola od firmy: Innsbruck Glass Malerei, Innsbruck, Austria, v roku P. 1928. Na tie darovali nasledovní: Pp. Kuratori z rokov 1926 – 27 okna SS. Cyrilla a Methoda – Sv. Jan Nepomuckého-a Sv. Terezke Ježišovej; George Bills, okno Sv. Antona.

Ministranti tie v Sanktuare dve; Oltárny Spolok dal Okno Ukrižovania. Otcovia Františkáni – Sv. Františka; Michael Bidosky Jr., okno Zvestovania P. Marii; Bohuznámy dal okno Božského Srdca a sv. Michala; School Children, okno Narodenia, III. Rad, okno sv. Alžbety Ružencový spolok, okn sv. Domminika.

Organ Nový bol kupený od slávnej firmy vyrabateľskej organov, George Kligen and Sons, St. Louis, Mo. V roku P. 1929. Posvätený bol v nedeľu, dňa 26. mája 1929 o pol osmej večer. Organista bol a je ešte aj teraz Professor Michal L. Harendza. Na Organ darovala pani Mary Johnson, žena Mr. George F. Johnsona 10 000 dolarov. Ku tomu sme doložili z darov za väčšie písťale 1750 dolárov, za „chimes“ 650 dolárov, za „organ case“ 615 dolárov, za upravenie miesta pre organ na choru-si ďalších 1500 dolárov. Týmto spôsobom vyšla cena organu až na 14415 dolárov, čo sa všetko šťastlivo hradilo z roznych darov.

Školské deti z roku 1926-27 zakúpili v júni, 1929, to sa rozumí, s pomocou rodičov svojich milených, pre náš kostol z Nemecka monstrancu skvostnú v cene 625 dolárov. Tato monstranca je robena na podobu istej skvostnej monstranci v Innsbrucku, Rakusko.

V roku P. 1929 kúpili sme pre náš kostol krstný kameň k talianskeho mramoru v cene 500 dolárov.

Dve svietniky na požehnanie s vloženými kameňami zaobstarali sme v 1930 v cene 160 dolárov. V roku P. 1933 v poste z postnej obeti a z darov sa kupili 6 veliky svietniky na hlavný oltár v cene 832 dolárov.

Kríž na hlavný oltár daroval á Katolícka Slovenská Cintorinová Spoločnosť v cene 175 dolárov. To bolo tiež v roku P. 1933. Potom ešte v roku P. 1925 darovala ta istá Spoločnosť Svietniky, ktory sa užívajú pri zadušných spievaných omšach a pri pohreboch. Cena 100 dolárov.

V roku P. 1929 bolo strieborné Jubileum založenia našej milovanej osady. Na pamiatku toho zakúpili, pravda, zase len so spolupracou rodičov naše Školské dieťky zlatý kalich skvostný v cene 403 dolárov.

Sochy Ssv. Františka a Antona kupil III. Rad. V roku P. 1927 v cene 172 dolárov. Sochu sv. Jozefa kupili Josefovia a Jozefiny v roku P. 1928 v cene 180 dolárov. Ta socha je výrobok firmy Mayer z Mnichova, Bavorsko. Sochu Sv. Terezke Ježiškovej

darovali deti z Familie Gruss na pamiatku Otcovi a Matki v roku P. 1928. Cena 192,50 dolárov. Sochu drevenú Panny Marie Sedem Bolástnej, Patronky krajiny Slovenskej, darovali členovia z miestneho Spolku Sv. Vojtecha. Je to práca istej slávnej rezbárskej firmy z Bavarska. Cena sochy bola 95 dolárov, a bola darovaná v roku 1932.

Za desať rokov sa kúpili rozné a mnohé ornáty tak pre kostol jako aj pre Kaplnku v Dome našich Cti. Sestier, Učiteľek. Nech sa tu pripomenie že Ružencový Spolok daroval v roku 1929 skvostný a cenný zlatý Ornat v obnose 515 dolárov; potom zlatý pluviale máme v obnose 1000 dolárov; purpurový plašt v hodnote 147 dolárov, take tiež v 1933 purpurový ornát, cena 115 dolárov; konečne ešte jeden zelený, pekný ornát 1932 v cene 132 dolárov. Slovenska Cintorinova Spoločnosť darovala cenný čierny ornát k pohrebu v cene 140 dolárov. To bolo v októbri 1931. Pritom z iných milodarov máme rozne Kazule, plašte-biele, zlaté, zelené, čierne, purpurové a červené. Všetky ornáty ceníme možno na 5000 dolárov.

V kostole máme obraz Bičovania K. Pána, dar p. Floriana Hutty. To je práca Pražského maliara z roku 1923. Cena 200 dolárov. Iný obraz z Mnichova, cena 200 dolárov. Pochovanie K. Pána bol v roku 1929 zadovažený.

Resumé. Keď si po povahy vezmeme že zväčša všetky tieto predmety boli platené z milodarov a nie rovno z osadnej pokladnici imôžeme byť zo srdca povďační Bohu a tým dobrým ľuďom, ktorí tak štedre a nesebične obetovali na rozne dobré a potrebné tieto veci.

Niektorí emigranti prišli do Ameriky v roku 1864 a dosiahli zaujímavé úspechy. Niektorí z nich dokonca bojovali v občianskej vojne na strane Únie. Do roku 1884 bolo v USA skoro 15 000 Slovákov, ktorí prichádzali zväčša do baníckych a industriálnych regiónov Pennsylvánie. Niektorí z nich boli remeselníci, ktorí cestovali po Európe, dozvedeli sa o Amerike a prišli sem, aby skúsili šťastie. Skoro všetci prišli s myšlienkou, že sa neskôr vrátia do svojej materskej krajiny. Prvých imigrantov zo Slovenka volali Húni (Huns) alebo Hunkies (od slova Hún), čo však oni odmietali. Jedinkrát, kedy boli ochotní prijať názov Hunky (Húni), bolo, keď sa zamotali do nejakého zákona. Potom boli ochotní prijať pomenovanie Maďari. Vo všetkých ostatných prípadoch si želali zachovať dobré meno ako Slováci. Boli chudobní a potrebovali peniaze. Pracovali za nízku mzdu, a takto niesli na svojich pleciah nepriateľstvo zo strany Unionistov.

Slovenské dievčatá išli do služby a, pretože nemali skoro žiadne výdavky na živobytie, zarábali viac než muži. Dnes je v USA asi 700- až 800-tisíc imigrantov zo Slovenska.

Pre dve krátke kapitoly hore uvádzané boli vybrané údaje z Katolíckej encyklopédie z článku „Slavs“ (Slovania), str. 54, a článku „Slovak Ancestry and their Country“ (Predkovia Slovákov a ich krajina) od A. D. Novajovského a z publikácie „Dejiny binghamtonských Slovákov“.

Podľa dôležitých správ z novín istý Ján Murín z oblasti Šariša bol prým Slovákom, ktorý prišiel do Bunighamtonu a neskôr do mesta Scranton v Pennsylvánii. To bolo v roku 1879.

V roku 1882 traja alebo štyria Slováci z dediny Gbely zo Slovenska odišli do Ameriky a tiež sa usadili v Binghamtone. Pracovali na železnici Erie, niekde medzi Binghamtonom a Susquehanna v Pennsylvánii. O rok neskôr ich nachádzame späť v Gbeloch. Ich pobyt bol ale krátky, pretože znova odišli do Ameriky, zeme zaslúbenej. Podľa správ ich príbuzných, žili títo muži s rodinou Murínovcov. Inokedy žili v chatrčiach a sami si varili. Tieto správy sa zdajú byť pravdivé, pretože existuje záznam istého kanoníka z ostrihomskej katedrály, ktorý sa volal Ján Juriga a bol známy tým, že poslal týmto ľuďom významnú modlitebnú knihu „Nábožné výlevy“.

V roku 1885 bolo na ceste do Binghamtonu veľa Slovákov. Títo ľudia pracovali na železnici v Lackawanna na vlakoch na prevoz štrku. Následkom nehody bol vlak skoro úplne zničený a ľudia sa rozišli do všetkých smerov, ale len štyria z tejto skupiny sa dostali do Binghamtonu. Medzi nimi bol Ján Shafnisky Sr., ktorého čoskoro na to nasledovala aj jeho rodina. Jednotlivci, až do príchodu svojich manželiek, pracovali počas leta na železnici, pričom často žili v pracovnom aute blízko miesta, kde pracovali. Ich výplata bola 1,25 dolára na deň, ale nebol to vtedy len osemhodinový pracovný deň.

Medzi inými, ktorých dávame do pozornosti, prišli v roku 1886 aj Martin a Anna Komačekovci do Clinton St., ktorá bola v tom čase farmárskou špinavou cestou, suchou a prašnou, keď bolo sucho, a plnou blata, keď pršalo. V tejto ulici bolo len niekoľko malých farmárskych domov. Tieto mali zväčša len štyri alebo päť malých izieb. Tam, kde sú dnes Kostol sv. Cyrila a Metoda a Glenwood Avenue, boli lesy. V roku 1878 prišli ďalší, po prvýkrát priamo z obce Gbely. V tom čase prišiel aj Ján Rozboril st., ako aj Michal a Johanna Kocákovci, ktorí prišli na Vianoce. Našli tam ďalších päť slovenských rodín. Murínovci žili na St. Cyril Avenue, Komáček na Chapin, Shafnisky na Cedar a Horvátovci na Hlavnej ul.

V roku 1888, v marci, prišli Eduard Michalek st. a Rehor Majerčík. Ľudia, ktorí prichádzali, žili aj s rodinami naokolo, kde sa len dalo. Niekedy žili osemnásť až dvadsiati v malom štvor- až päť- izbovom dome. Tomáš Snopek, ktorý prišiel v 1888, bol prvým Slovákom, ktorý sa oženil v Binghamtone. Michal a Johanna Kocákovci z Holland Street boli druhým párom, ktorý sa tu vzal.

Do roku 1888 bola v Binghamtone celkom veľká skupina Slovákov. Veľa z nich pracovalo na kopaní kanálov, niektorí v tabakovej továrni a neskôr ich nachádzame aj v továrni na obuv. Niektorí pracovali v sklárni na Crandall street. Potraviny nakupovali v továrenských obchodoch na Thorpe Street. Na rohu Walnut a Clinton Street bola krčma, kde Slováci často chodili. Vlastník, istý Hogan, vedel povedať len „dobré zdravie“, podľa čoho ho poznali všetci Slováci. V týchto dňoch dostávali americké mince (halier), a za 10 centov dostali vedro piva. Nenakupovali uhlie, pretože vždy bolo niekoľko áut naplnených uhlím, ktoré stáli naboku, a prví kolonisti sa veľmi nestarali o to, komu inému uhlie patrí. V Downsville bol veľký obchod s bravčovým mäsom a tam si ľudia zaobstarávali mäso.

Veľa ľudí z týchto starých časov rozpráva príbehy o zaobchádzaní s nimi, obzvlášť zo strany Írov. Íri prišli do Binghamtonu oveľa skôr. Medzi týmito dvomi skupinami bolo veľké nepriateľstvo. Slovákom dávali všetky druhy hanlivých

a urážlivých mien. V zime, keď bol sneh, žiadna slovenská žena sa neopovážila ísť do obchodu, pretože keď vyšla vonku so šalom/ručníkom na hlave, mohla si byť istá, že do nej budú hádzať snehové gule a niektoré neboli len zo snehu.

Toto prinútilo majiteľa obchodu navštíviť rodiny, aby nastolil poriadok. Keď Slovák išiel do krčmy pre pivo a sadol si tam na chvíľu, vedierko s pivom mu uchmatli a musel si ho vybojovať späť. Keď išiel sám dole ulicou, zvyčajne musel čeliť bitke. A preto sa kvôli sebaobrane museli zoskupovať.

Ale nepriateľstvo netrvalo dlho, pretože Íri skoro zistili, že Slovák bol najproduktívnejší a najsvedomitejší robotník. Keď slovenské deti začali chodiť do školy s írskymi, keď priniesli svoje deti do kostola pokrstiť, keď sa prišli do kostola zosobášiť – to všetko so sebou prinieslo rešpekt a vzájomný obdiv.

Anton a Johanna Lorencovci tam prišli v roku 1896 a 1897, každý zvlášť, hovorí, ako hovorí aj p. Eduard Michalek st., že muži pracovali v sklárni 10 až 14 hodín denne za 1 dolár. Pani Lawrencová (Lorencová) pracovala v zápalkárni a musela chodiť tam a späť, dostávala len 50 centov za deň.

Najväčší počet ľudí zo St. Cyrila prišlo zo západných častí Slovenska. Niektorí boli spoza hraníc na západ, boli z Moravy, z Petrova a Ratiškovíc. Ináč skoro každý pochádza z Gbiel alebo je potomok z Gbiel, dediny na hranici s Moravou, alebo z Petrovej Vsi, Lekniča, Šaštína, Kútov, Skalice, Holíča či Kopčian. Len málo z nich sú farníci z východných oblastí Slovenska, ako sú Zemplín, Šariš, Abov alebo Gemer.

Prvý človek, ktorý vlastnil dom v Binghamtone, bol Ján Juriga, ktorý si kúpil dom na Clinton Street. Teraz po päťdesiatich rokoch sú celé ulice vo vlastníctve Slovákov alebo ich potomkov, dokonca sa jedna ulica volá Ul. sv. Cyrila (podľa kostola). V roku 1892 bolo medzi Slovákami 11 manželstiev. V tom roku sa zosobášili aj Vendelín a Alžbeta Brunovskí. Takisto aj Andrej a Mária Legosovci. V tomto období žili Slováci v mieri a harmónii. Starousadlík Anton Leffler kedysi povedal: „Nikdy nebola taká harmónia medzi Slovákami ako vtedy. Či už bola radosť alebo žiaľ, všetci sme sa stretli; či bola svadba alebo krstenie, všetci sme tam boli. Keď bol v roku 1892 mladý muž, ktorý pracoval na kanáli, zabitý, všetci sme išli na pohreb.“

Informácie o tom, ako to bolo, boli získané z Dejiny binghamtonských Slovákov.

Nasleduje zoznam rodín, ktoré boli v Binghamtone v New Yorku v rokoch 1901, 1902, 1903 a stále tam boli aj v máji 1945.

V roku 1901 tu bolo šesť rodín a deväť jednotlivcov. V roku 1902 k ním pribudlo dvadsať rodín a šesťnásť jednotlivcov. V čase budovania kostola v rokoch 1904 – 1905 bolo v Binghamtone okolo sto rodín okrem jednotlivcov.

Ako počet prichádzajúcich z roka na rok stúpал, niektorí začali snívať o vlastnom kostole. Boli vychovávaní vo viere svojej domoviny, do Ameriky si priniesli vlastné náboženské presvedčenie. Chceli svojho vlastného kňaza/duchovného. Pravdepodobne už v rokoch 1894 – 1895 začal kňaz Matúš Jankola navštevovať Binghamton, aby sa postaral o duchovné potreby slovenských katolíkov, a to najmä východných vyznaní. V tých časoch boli mnohí gréckokatolíci a rímskoka-

tolíci ako jedna rodina. Pri príležitosti návštevy kňaza im bol Kostol sv. Patricka sprístupnený. Zbierka, niekedy dosahujúca 120 000 dolárov, bola rozdelená nasledovne – dve tretiny pre kňaza a jedna tretina pre kostol.

Do roku 1900 už vážne uvažovali o vlastnom kostole, v ktorom by mohli uctievať Boha vo vlastnom materinskom jazyku. Ten, ktorého by sme mohli nazvať zakladateľom, alebo aspoň organizátorom myšlienky vlastnej farnosti, bol reverend Matúš Jankola, neskôr z Hazletonu v Pensylvánii, ktorý do roku 1900 primäl ľudí, aby vážne uvažovali nad vlastným kostolom. Ctihodný biskup zo Syrakúzy, Patrick A. Ludden, podporoval týchto ľudí a dokonca im aj prisľúbil kňaza, hneď ako nájde takého, ktorý by poznal ich jazyk. Taktiež dal súhlas na získanie prostriedkov na nový kostol. Hneď ako sa vyzbieralo niekoľko dolárov sa, ako zvyčajne, objavilo niekoľko rozdielov v názoroch. Niektorí chceli, aby sa peniaze investovali do obchodného projektu a aby sa s kostolom počkalo. Edward Michalek starší z Avenue Sv. Cyrila však o tom nechcel ani počuť. Nejakým spôsobom sa skontaktoval s českým kňazom a vybral sa navštíviť biskupa v otázke prijatia českého kňaza. Keď však biskup počul, že kňaz nebol Slovák a vyzbieraných prostriedkov bolo stále málo, ctihodný biskup v tom čase ešte nepovolil vlastného kňaza. Avšak naďalej ich žiadal, aby pokračovali vo finančnej zbierke a opäť im prisľúbil pomoc. Michalek sa vrátil a s pomocou Josepha Hurbana pokračoval vo svojom úsilí vyzbierať peniaze pre nový kostol.

Až do tohto času sa reverend J. J. McDonald staral o duchovné potreby Slovákov. Správal sa k nim dobre a dokonca im dovolil využívať farnosť na ich vlastné bohoslužby, hneď ako budú mať vlastného kňaza, a to bezplatne. Dostupné knihy ukazujú, že definitívny krok k založeniu farnosti nastal niekedy v júli 1901. V tom čase sa Edward Michalek starší stal prezidentom a Ján Juriga tajomníkom nového cirkevného výboru.

Prvým prispievateľom na zozname bol Spolok svätého Jozefa, číslo 166, z Katolíckej slovenskej jednoty, ktorý 15. júna 1901 prispel novému kostolu sumou 50 000 dolárov a do konca roku 1903 prispel celkovou sumou 175 000 dolárov. Po ňom nasledovali Edward a Mary Michalekovi s príspevkom vo výške 30 000 dolárov.

Prvý šek bol vystavený 18. augusta 1902 na sumu 1 000,00 dolárov, ktorý mal byť použitý na nákup pozemkov na rohu Clinton Street a St. Cyril Avenue v Binghamtone v New Yorku, kde mal byť nový kostol postavený.

Za účelom vyzbierania peňazí pre kostol sa podniklo niekoľko ciest do ostatných miest, v ktorých sa nachádzali slovenské kolónie. A tak cesta do Schenectady v roku 1902 priniesla výnos 41,60 dolárov; ďalšia do Gloversvillu vyniesla 8,85 dolárov; a cesta do Johnstownu v New Yorku priniesla ďalších 17,50 dolárov; Forest City Pennsylvania prispelo sumou 37,60 dolárov. Títo muži zbierali peniaze, kdekoľvek si mysleli, že dostanú zopár dolárov, keďže peňazí v tom čase nebolo toľko ako teraz.

Predpokladá sa, že kostol bol začlenený 19. júla 1904.

Prvý úver bol odsúhlasený 6. augusta 1904, prvé bankovky boli vydané 15. februára 1905 v sume 12 000,00 dolárov a prvý chodník pred kostolom bol položený 6. mája 1905. Nasleduje kópia v tom čase zostavených predpisov:

Predpisy

Kostola Sv. Cyrila a Metoda v Binghamtone, v okrese Broome a štáte New York.

Na zasadnutí správnej rady spomínanej kongregácie uskutočnenom v meste Binghamton 19. júla 1904 a opäť 22. decembra 1942, boli jednoglasne prijaté nasledovné predpisy a dodatky:

I.

Týmto sa nariaďuje, že právomoci spomínaného kostola sa budú vykonávať vo všetkých veciach v súlade so Zásadami a všeobecným poriadkom rímskokatolíckej cirkvi platnými v Spojených štátoch amerických a v súlade s disciplinárnymi stanovami Syrakúzskej diecézy.

II.

Tento kostol je povinný prijať za svojho kňaza, a za jedného zo svojich správcov takého kňaza, ktorého môže priebežne vymenovať ctihodný biskup danej diecézy, alebo jeho správca. Taktiež môže kedykoľvek ctihodný biskup alebo správca danej diecézy odvolať kňaza. Ten je povinný ukončiť svoju správcovskú činnosť v danom kostole a prestáva byť kňazom.

III.

Úradníkmi daného kostola budú Predseda, Pokladník a Tajomník; ctihodný biskup bude z úradnej moci predsedom správnej rady; kňaz kostola bude z úradnej moci pokladníkom spoločenstva; tajomník sa bude voliť ročne.

IV.

Na každom pravidelnom zasadnutí správnej rady bude počet správcov predstavujúci väčšinu uznášaniaschopný, avšak vo všetkých záležitostiach týkajúcich sa predaja alebo úveru majetku kostola, alebo zvyšujúceho sa zadlženia zo strany kostola, ktoré by prekročilo sumu \$300, bude na to, aby bol takýto zákon prijatý a platný, musieť byť písomne odsúhlasený biskupom alebo administrátorom diecézy. Tento predpis je v súlade s nasledovným legislatívnym zákonom prijatým 23. mája 1895: „Žiaden zákon alebo rokovanie správcov akéhokoľvek začleneného kostola nebude platný bez súhlasu arcibiskupa alebo biskupa diecézy, pod ktorú daný kostol patrí. V prípade ich absencie či neschopnosti konať, bude potrebný súhlas generálneho vikára či administrátora danej diecézy.“ Kapitola 42, Všeobecného zákona, Článok III, ods. 51.

V.

Pravidelné zasadnutia sa budú uskutočňovať v takých termínoch aké určí správna rada. Mimoriadne zasadnutia môže kedykoľvek zvolať len biskup alebo generálny vikár.

VI.

Pokladník si vedie pravidelnú evidenciu všetkých príjmov a výdavkov kostola. Tie budú prístupné k nahliadnutiu akémukoľvek správcovi za všetkých okolností. Účty vedené pokladníkom budú kontrolované dvoma členmi správnej rady minimálne raz ročne, a vždy prvého januára bude pripravený v tlačenej alebo písomnej podobe prehľad týchto účtov spolu s finančným výkazom aktív a pasív kostola, ktorý predložia spoločenstvu na informačné účely. Jeho kópia sa odošle ctihodnému biskupovi.

(7) Pastor sa bude starať o knihy a listiny ako aj firemnú pečať cirkvi. Tajomník bude viesť zápisnicu zo zasadnutia Rady.

(8) Žiaden člen alebo členovia tejto Rady nebudú mať moc ani oprávnenie podpísať akúkoľvek správu alebo dlhopis alebo iný dôkazov o dlhu alebo podpísať akúkoľvek úverovú zmluvu alebo zmluvnú zodpovednosti zo strany Rady, s výnimkou vykonávania osobitného uznesenia predstavenstva dozornej rady na tento účel, zapísali do svojej zápisnice a podpísali najmenej traja členovia dozornej rady a v súlade so štvrtým článkom týchto nariadení.

(9) Žiaden laik nemôže byť zvolený za člena dozornej rady, ak nie je , a ktorý aspoň raz ročne neprijme eucharistiu. V prípade, že niektorému členovi dozornej rady hrozí cirkevné pokarhanie, ipso facto, prestáva byť členom dozornej rady.

(10) Tieto nariadenia nemôžu byť zrušené, zmenené ani upravené, ani žiadne iné dodatočné nariadenia prijaté, pokiaľ nie sú jednohlasne odsúhlasené všetkými členmi rady. Akákoľvek navrhovaná zmena musí byť prezentovaná písomne a vstupuje do platnosti zápisom. Hlasovanie sa môže uskutočniť až počas nasledujúceho stretnutia rady.

PATRICK A. LUDDEN, Biskup Syrakuz
JOHN J. KENNEDY, Generálny vikár

Kňazi

Prvým kňazom Farnosti sv. Cyrila a Metoda bol Dom Rupert Rehak, O. S. B., zo Smolenského, veľmi ctihodný kňaz a člen slávneho rádu sv. Benedikta. Predpokladá sa, že prišiel z kláštora Maria Zell v Rakúsku. Do Binghamtonu pricestoval 22. septembra 1903, sprevádzaný reverendom Matúšom Jankolom. V ten istý večer bolo zvolané stretnutie budúcich farníkov na El. Street. Keď si ľudia uvedomili, že boli na ceste k naplneniu svojich túžob a plánov o kňazovi, ich radosť bola obrovská. Dom Rehak bol hneď menovaný diecéznym biskupom za pastora. Niekoľko týždňov býval u pastora slúžiaceho v Kostole sv. Patrika, pokiaľ si nenašiel vlastné bývanie niekde na Oak Street, blízko Kostola sv. Patrika. V tom čase sa tam nachádzala Sála sv. Jamesa, ktorá bola bezplatne venovaná Slovákom na ich náboženské služby. A tak v Kostole sv. Patrika bola slúžená prvá slovenská omša

a prvým párom, ktorý Dom Rehák zosobášil, boli John Petras a Mary Urban, a to 24. októbra 1903. V roku 1903 Dom Rehák pokrstil 12 osôb vrátane jedného, ktorý konvertoval, George Macek Sr. z Everett St.

V roku 1904 sa rozhodlo, aby bol postavený kostol. Návrhy schválil biskup Syrakuz, Patrik A. Ludden. Avšak Dom Rehák bol nadriadenými odvolaný a vrátil sa do kláštora Maria Zell. Keď 1. augusta 1904 opúšťal stanicu, jeho posledné slová boli: „Nuž, idem späť domov, no tu v Amerike nechávam svoje srdce. Milujem Američanov a vždy budem, pretože milujú demokraciu a slobodu.“ A tak sľúbil ľuďom, že sa pokúsi pre nich zabezpečiť dobrého a užitočného nasledovníka. 10. júla 1904 pricestoval do Binghamtonu z Newarku v New Jersey reverend Joseph Pospech. Reverend Joseph Pospech bol naozaj dobrým kňazom a vo svojom srdci túžil po svetskom, ako aj duchovnom blahobyte pre svojich ľudí. Cez svoje pokorné správanie robil maximum, aby ukázal svoju vernosť cirkvi a fare, ktoré boli hodné cti a slávy Božej. Hneď po príchode sa pustil do práce. 19. júla 1904 Ludden povolil cirkvi získať hypotéku 12 000 dolárov a podpísať dohodu medzi stavebníkom menom John Schulte a cirkvou za sumu 16 000 dolárov. Veža kostola mala byť 86 stôp vysoká. Kostol mal mať bridlicovú strechu, tá je stále aktuálna. Cena zahŕňala umiestnenie hlavného oltára a dvoch bočných oltárov, taktiež celé elektrické a plynové osvetlenie. Stavebné práce začali začiatkom augusta a pokračovali tak rýchlo, že dňa 21. augusta 1904 bol Jeho Excelenciou, biskupom Patrikom Luddenom, biskupom Syrakuz, položený základný kameň. Ďalší pôsobiaci kňazi boli: Revs. J. J. McDonald, Dennis Flynn, D. Joseph Bustin, William Purcell, John Stas of Olphant, Pennsylvania, a John Porbsky of Kingston, Pennsylvania. Pri danej príležitosti kázal reverend Porubsky a biskup omšu ukončil niekoľkými vhodne vybranými slovami, ktoré ľudí chválili a povzbudzovali v ich úsilí. Následne biskup a kňazi odišli na obed do pastorevej rezidencie. Poradie prítomných zástupcov bolo nasledovné:

1. Reverend John Stas of Olyphant, Pennsylvania, slúžil omšu v kaplnke Kostola sv. Patrika na Oak Street. Odtiaľ ľudia prešli na miesto položenia základného kameňa na rohu Clintom Street a (Starr) St. Cyril Avenue.
2. Všetky ďalšie spolky/združenia na základe poradia dôležitosti.
3. Členovia dozornej rady a zberatelia v cirkvi.
4. Koč s biskupom, ťahaný štyrmi bielymi koňmi európskeho typu, a v koči usadený biskup a reverend J. J. McDonald.
5. Kňazi a koč.
6. Na mieste požehnania boli zhromaždené ženské spolky čakajúce na príchod účastníkov pochodu.

Základný kameň

K základnému kameňu kostola bola uložená škatuľa, ktorá obsahovala nasledujúce veci:

1. História Slovákov.
2. Vydanie Katolíckych Novín.
3. Vydanie Slovenského Týždenníka.

4. Vydanie Binghamton Press.
5. Vydanie Binghamton Herald.
6. Vydanie Národných Novín.
7. Mená zakladateľov Cirkvi.

**In *Osada Ssv. Cyrilla a Metoda. Čiastka osadných dejín a finančná zpráva.*
May 1905 to May 1945. Binghamton, New York, 1945.**

ANTYRADZIECKA DZIAŁALNOŚĆ ŻYDOWSKICH WSPÓLNOT RELIGIJNYCH W UKRAIŃSKIEJ SRR (1945 – 1950)

Ivanna ŁUCHAKIVSKA – Iwan ZULYAK– Andriy KLISH

Anti-soviet activity of Jewish religious communities in the USSR (1945s – 1950s)

The article analyzes the anti-soviet activity of Jewish religious communities in the Ukrainian SSR during the post-war period. The influence of the Soviet organs of state security on limiting the religious life of Jewish communities in Ukraine was investigated. It is proved that the anti-soviet activity of Jewish religious communities was based on the combination of religious and national aspects, defending the original culture of the Jewish people, involving both internal and external influences in the fight against the Soviet ideological system.

Keywords: *the Ukrainian SSR, NKDB (MGB), Jews, Jewish religious communities, synagogues, minyans, arrests, repressions.*

Znaczenie tematu badań. Znaczenie badanych zagadnień naukowych jest niewątpliwie ważne i niezbędne dla współczesnego zrozumienia niezwykle złożonych procesów samoświadomości religijnej żydowskich wspólnot religijnych w Ukraińskiej SRR i całkowitej kontroli Ludowego Komisariatu Bezpieczeństwa Państwowego (Ministerstwa Bezpieczeństwa Państwowego) (zwanego dalej NKDB (MGB) ich działalności w okresie powojennym.

Żydowskie wspólnoty religijne, jak i inne struktury religijne na Ukrainie w tym okresie, były jednymi z pierwszych, które zaznały negatywnego wpływu radzieckiego systemu i dyktatorskiego reżimu stalinowskiego, mających na celu nie tylko zniszczenie ich tożsamości religijnej, ale także „wymazanie” pamięci narodowej.

Naukowa nowość badanej problematyki opiera się na analizie zarówno pracy historiograficznej uczonych, jak i materiałów archiwalnych, które zostały wprowadzone do użytku naukowego po raz pierwszy, i pozwalają ocenić wpływ przestępczych działań NKDB (MGB) Ukraińskiej SRR na żydowskie wspólnoty religijne okresu powojennego.

Analiza historiograficznej podstawy problemu. W pewnym stopniu naukowcy przeanalizowali już niektóre aspekty badanego problemu. Ważne miejsce w zrozumieniu procesów państwowych i społeczno-politycznych dotyczących żydowskiej mniejszości narodowej oraz w badaniu historii radzieckich Żydów okresu powojennego posiadają prace G. Kostyrchenka¹, które analizują

¹ Костырченко Г. В. В плену у красного фараона: Политические преследования евреев в СССР в последнее сталинское десятилетие. Документальное исследование. Москва: Международные отношения, 1994. 400 с.; Костырченко Г. В. Тайная политика Сталина:

zarówno zasady polityki radzieckiej w stosunku do Żydów, jak i jej zależność od czynników zewnętrznych. M. Kupowiecki, analizując procesy demograficzne wśród Żydów ZSRR, jako jedną z głównych przyczyn spadku liczby żydowskiej ludności w republice, wskazuje rusyfikację, asymilację, mieszane małżeństwa, wyjazd ludności republiki do innych regionów ZSRR i za granicę². I. Krejzman bezpośrednio badał represje władz radzieckich wobec żydowskiej wspólnoty religijnej we Lwowie w okresie powojennym³. W. Wojnałowicz przeanalizował negatywny wpływ sowietyzacji na ośrodki wyznaniowe na Ukrainie (druga połowa lat 40. i 50. XX wieku)⁴.

M. Micel analizuje stosunek władz radzieckich do judaizmu w latach 1944–1981. Według autora właśnie synagoga była w rzeczywistości jedyną instytucją prawną reprezentującą żydowską mniejszość narodową. Właśnie dlatego judaizm i synagoga stały się przedmiotem ciągłej presji i całkowitej kontroli⁵. Cz. Hoffman analizując żydowskie miasteczka Podola, twierdzi, że ludność żydowska Szarogrodu uniknęła całkowitego zniszczenia podczas wojny i przetrwała całkowitą asymilację i odejście od judaizmu w powojennych latach rządów radzieckich. Tu zachowały się tradycje społeczności, przede wszystkim wskutek symbiozy głównie między administracją gospodarczą, gdzie pracowali przeważnie Żydzi, a władzami radzieckimi, mimo że miasto odczuło kampanie antysemityczne, antyreligijne, antysyjonistyczne i inne sposoby rozwiązania „problemu żydowskiego”⁶.

W. Nikolski prowadził badanie historycznostatystyczne na temat represyjnych działań organów bezpieczeństwa państwowego ZSRR w Ukrainie (1920–1950)⁷. O. Bażan zajmował się polityką radzieckich organów bezpieczeństwa państwowego na Kijowszczyźnie w latach 40. i na początku lat 50. XX wieku⁸.

Власть и антисемитизм. Москва: Междунар. отношения, 2001. 779 с.; Костырченко Г. Сталин против «космополитов». Власть и еврейская интеллигенция в СССР. Москва: РОССПЭН, 2010. 415 с.

² Куповецький М. Особливості етнодемократичного розвитку єврейського населення України в другій половині XX століття // Філософська і соціологічна думка. 1994. № 5–6. С. 165–185.

³ Крейзман І. Післявоєнні репресії Львівської іудейської громади // Єврейська історія та культура в Україні. Матеріали конференції (Київ, 8–9 грудня 1994). К., 1995. С. 98.

⁴ Войналович В. Наступ на етноконфесійні осередки як один із засобів здійснення національної політики в Україні (друга пол. 40-х – 50-ті роки XX ст.) // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 1997. № 1/2. С. 207–226.

⁵ Мицель М. Общины иудейского вероисповедания в Украине (Киев, Львов: 1945–1981 гг.). Київ: Інститут юдаїки, 1998. 261 с.

⁶ Hoffman Charles E. Red Shtetl: The Survival of a Jewish Town Under Soviet Communism. New York: American Jewish Joint Distribution Committee, 2002. 223 p.

⁷ Нікольський В. М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.): Історико-статистичне дослідження: Монографія. Донецьк: Вид-во Донец. нац. ун-ту, 2003. 624 с.: табл.

⁸ Бажан О. Г. Репресивна політика радянських органів держбезпеки на Київщині у 1940-х – на початку 1950-х років // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». 2008. Том 91. Історичні науки. С. 35–42.

W sposób ogólny na badaną problematykę zwrócono uwagę w edycji „Żydzi w Ukrainie: historia i współczesność”⁹. Historyczne i filozoficzne aspekty rozwoju żydowskiej wspólnoty narodowej we współczesnym społeczeństwie ukraińskim i w Ukrainie, jej stan i poziom w kontekście integracji do warunków społeczeństwa ukraińskiego oraz inne zagadnienia przedstawione są w monografii zbiorowej¹⁰.

Korzystając z analizy wspomnień 400 Żydów J. Weidlinger napisał, że według uczestników tych wydarzeń w okresie powojennym, pomimo represji stalinowskich, Holokaustu, antysemityzmu, życie żydowskie w ukraińskich wsiach, osiedlach i miasteczkach, w których Żydzi tradycyjnie mieszkali, istniało¹¹. Sposoby walki ze strukturami religijnymi i ich „czekistowski” segment w latach 1920–1950 były badane przez L. Babenko¹².

Niektóre fakty dotyczące żydowskiego życia powojennego miasta Lwowa, a także sytuacji Żydów w radzieckiej Ukrainie w latach 1945–1991, można odnaleźć w źródłach internetowych¹³.

Podstawę źródło artykułu oparte jest na materiałach archiwalnych Centralnego Archiwum Państwowe Organizacji Publicznych Ukrainy (dalej - CAPOP Ukrainy)¹⁴ oraz Sektorowego Archiwum Państwowego Służby Bezpieczeństwa Ukrainy (dalej – SAP SBU)¹⁵.

Analizując prace historiograficzne i bazę źródłową problematyki naukowej, dochodzimy do logicznego wniosku, że badane tematy nie stały się do tej pory przedmiotem kompleksowych badań naukowców.

Prezentacja głównego materiału badań. W drugiej połowie lat 40. XX wieku ocalali Żydzi ukraińscy w większości wrócili do swoich miejsc zamieszkania i rozpoczęło się wznowienie życia żydowskiego. Nawiązywano kontakty między społecznościami i odradzało się tradycyjne rzemiosło ludności żydowskiej, które okazało się niezwykle przydatne w latach powojennych zniszczeń. Rzemieślnicy jednoczyli się w artele, otwierali pracownie, pojawiały się inne formy niewielkich

⁹ «Євреї в Україні: історія і сучасність» // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 березня 2009 р.). Житомир: вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 230 с.

¹⁰ Єврейська національна спільнота в контексті інтеграції українського суспільства: Монографія. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 376 с.

¹¹ Veidlinger J. In the shadow of the shtetl: small-town Jewish life in Soviet Ukraine. Bloomington; Indianapolis: Indiana university press, 2013. 385 p.

¹² Бабенко Л. Технологія боротьби з Церквою (1920 – початок 1950-х рр.): «чекістський» сегмент // Радянські органи державної безпеки в Україні (1918–1991 рр.): історія, структура, функції: Матеріали круглого столу, 19 грудня 2013 р., м. Київ / [Упоряд.: О. Г. Бажан, Р. Ю. Подкур]. К.: Інститут історії України НАН України, 2014. С. 248–300.

¹³ Казеяк І., Косцьцельська А., Квещень Д., Швенк А. Почати все спочатку після Шоа: єврейське життя Львова після 1945 р. URL: http://homepage.univie.ac.at/philipp.ther/lemborg/neubeginn_ukr.html (дата звернення: 1.03.2019 р.); Украина. Евреи в послевоенной советской Украине (1945–91). Электронная еврейская библиотека. URL: <http://www.eleven.co.il/article/15413> (дата звернення: 1.03.2019 р.).

¹⁴ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5667. Арк. 93, 94, 347; ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4555. Арк. 317, 323.

¹⁵ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 19, 33–43, 70–71; ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 6. арк. 109–116.

мононародових груп, в яких легше було розв'язувати проблеми пов'язані з протриманням традиції єврейських¹⁶.

Аналіза багатьох справ архівальних і кримінальних, опублікованих документів, спогадів, досліджень наукових виявила формальні і неформальні мотиви, що навантажували обставини переслідувань з причин релігійних. Мотив формальний знайшов відображення в статті Кодексу кримінального радянської України. Спільним неформальним мотивом була віра. Однак аналіз мотивів неформальних дає дослідникам можливість визначення меж небезпечних дій для більшовицької влади, яку вело духовенство і вчителі¹⁷.

Державна політика антисемітська, антисемітизм в житті повсякденному, який протікав через Україну, сприяв формуванню націоналістичних поглядів серед багатьох представників єврейської меншості національної. Частіше серед Євреїв чути було проголоси про потребу повернення єврейської освіти, культури і релігії. Зокрема радикальні представники цієї меншості національної виступали за створення своєї держави національної як єдиного можливого умови для виконання цих завдань. Згідно з багатьма з них відродження життя національного є можливе тільки після повернення до їх історичної батьківщини - Ерец Ізраїль (Земля Ізраїля - зауваження авторів) або створення справжньої автономії національної чи то на Кримі, чи Білорусії¹⁸.

У 1947 р., коли Хрущов був звільнений з посади першого заступника Комітету Центрального Партії Комуністичної і заступлений Л. Кадановичем, багато українських Євреїв чекали на зміну на кращу. Їх ситуація залишалася такою самою, а кілька місяців пізніше Л. Каданович був відкликаний до Москви, повернувшись на свою давню посаду М. Хрущов, який продовжував політику антисемітизму державного¹⁹. Політика щодо Євреїв в ЗСРР концентрувалася на обмеженні їх прав і посиленні асиміляції²⁰.

В. Костирченко зауважив, що в листі демобілізованих солдатів єврейських міста Києва, який восени 1945 р. був надісланий до Комітету Центрального КПЗР і надісланий до Й. Сталіна, Л. Берія і редактора „Правди” П. Поспієлова, йшлося про те, що „... вплив Німців є сильно відчутним. Немає боротьби з політичними наслідками їх політичного злочинства. Вони розпанибували різного роду націоналісти, часом з партійним квитком в кишені... Тут посилюється антисемітизм, невідомий в нашій радянській дійсності. Слово „Євреї” або „бий Євреїв” ... значить розбурхує на вулицях столиці України, в

¹⁶ Казеяк І., Косівська А., Квечень Д., Швенк А. Почати все спочатку після Шоа: єврейське життя Львова після 1945 р...

¹⁷ Бабенко А. Технологія боротьби з Церквою (1920 – початок 1950-х рр.): «чекістський» сегмент... С. 284.

¹⁸ Кононенко В. Діяльність Жмеринської молодіжної сіоністської організації «Ейнікайт» у 1944–1948 рр. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ імені В. Гнатюка, 2016. Вип. 1. Ч. 1. С. 138.

¹⁹ Нікольський В. М. Репресивна діяльність органів державної безпеки...

²⁰ Казеяк І., Косівська А., Квечень Д., Швенк А. Почати все спочатку після Шоа: єврейське життя Львова після 1945 р...

tramwajach, w trolejbusach, w sklepach, na bazarach, a nawet w niektórych radzieckich instytucjach”²¹.

Polityka antysemicka w Ukraińskiej SRR szczególnie nasiliła się po tym, jak władza w grudniu 1949 r. przeszła do rąk pierwszego sekretarza Komitetu Centralnego Partii Komunistycznej L. Mielnikowa. Kultywując w społeczeństwie ukraińskim antyżydowską psychozę, rozpoczął on nowy ideologiczny atak na Żydów, których prasa republikańska piętnowała nie tylko jako „bezrodnych kosmopolitów”, „żydowskich burżuazyjnych nacjonalistów”, ale także jako spekulantów i kombinatorów w sferze gospodarczej²².

„Badanie życia wewnętrznego żydowskich wspólnot religijnych - meldował w kwietniu 1949r. Komitetowi Centralnemu Partii Komunistycznej P. Wilchowy, pełnomocnik Rady ds. Kultów Religijnych przy Radzie Ministrów ZSRR – mówi o tym, że wiele z tych wspólnot jest wykorzystywanych przez element niekościelny, który przedostając się do wspólnoty w celu przywództwa, angażuje się w funkcje, które są całkiem niewłaściwe dla wspólnoty religijnej, często zamieniając synagogi w gniazda manifestacji nacjonalistycznych”²³.

W „Sprawozdawczej notatce o pracy agenturalno-operatywnej nad żydowskimi organizacjami religijnymi” ludowego komisarza bezpieczeństwa państwowego w Ukraińskiej SRR generała-lejtnanta S. Sawczenka z dnia 15 listopada 1946 r.²⁴, stwierdzono, że w okresie powojennym aktywowała się działalność w szeregu miast republiki żydowskich organizacji religijnych, co doprowadziło do powstania tak zwanych „dwudziestek”, które zrodziły organizację synagog, domów modlitwy itp.²⁵. Organy bezpieczeństwa państwowego były przekonane, że na czele tego ruchu stali żydowscy działacze religijni, zwykle nacjonałiści, w przeszłości niektórzy z nich mieszkali w Palestynie, byli zwolennikami ruchu syjonistycznego i aktywnie działali na rzecz przywrócenia żydowskich organizacji religijnych²⁶.

Skutkiem aktywnej działalności żydowskiego religijnego aktywu było otwarcie w Kijowie, Lwowie, Charkowie, Żytomierzu, Winnicy, Chersoniu, innych obwodowych i rejonowych centrach Ukrainy synagog, których liczba na 1 luty 1946r. stanowiła 60²⁷. W szczególności w obwodzie czerniowskim było ich 20, z czego tylko 6 funkcjonowało oficjalnie, reszta - nieoficjalnie²⁸. Według innych źródeł w latach 1944–1945 działało w Ukrainie 65 synagog i bożnic, jednak oficjalnie władza przyznawała tylko 5 % od ogólnej ilości²⁹.

²¹ Костырченко Г. Сталин против «космополитов». Власть и еврейская... С. 138.

²² Нікольський В. М. Репресивна діяльність органів державної безпеки... С. 40.

²³ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5667. Арк. 93.

²⁴ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 33–43.

²⁵ Там само. Арк. 33.

²⁶ Там само.

²⁷ Там само.

²⁸ Там само.

²⁹ Там само.

Казеяк І., Косцьцьельська А., Квечень Д., Швенк А. Почати все спочатку після Шоа: єврейське життя Львова після 1945 р...

W. Romancow pisze, że według spisu ludności z 1939 r. liczba ludności żydowskiej w Ukrainie zmniejszyła się o 0,5%, ale Żydzi pozostali wpływową grupą etniczną, a w obwodach takich jak kijowski, winnicki, kamieniecpodolski przeważali nawet ilościowo Rosjan i ustępowali tylko Ukraińcom, a liczba Żydów mieszkających w miastach wzrosła do 85,4%³⁰.

Według W. Kononenka na początku II wojny światowej ukraińscy Żydzi zajmowali znaczącą pozycję w KPZR, radzieckich i partyjnych organach władzy, wśród inteligencji, wśród władz kierowniczych przedsiębiorstw, instytucji, organizacji. Głównym tego powodem jest naturalne pragnienie żydowskiej mniejszości narodowej do edukacji, tradycyjny system edukacji publicznej i wychowania³¹.

Fakty „aktywnej działalności obywatelskiej” zostały zauważone wśród żydowskich wspólnot religijnych w Czerniowcach, Żytomierzu, Charkowie, Dniepropietrowsku i innych miastach Ukrainy przez organy radzieckiego bezpieczeństwa państwowego. Jako takie, które były sprzeczne z aktualnym ustawodawstwem, często były jedynymi argumentami za zamknięciem synagog podczas ogólnej kampanii na rzecz ograniczenia sieci istniejących budynków religijnych. W Czerniowcach z 17 synagog działających w pierwszych powojennych dniach od kwietnia 1949 r. funkcjonowały tylko 3. W latach 1948–1956 w Ukrainie przestało działać 18 budynków kultu żydowskiego³².

Nowo utworzony „Zarząd Żydowskich Wspólnot Religijnych” sprzyjał ich zakładaniu, niekiedy nawet wymagając tego od organów władzy w formie ultimatum. W szczególności działacze społeczności żydowskiej w Kijowie po otwarciu synagogi na Podolu, w liście skierowanym do pełnomocnika Rady kultów religijnych działającej przy Radzie Komisarzy Ludowych Ukraińskiej SRR, stwierdzili, że „...Opóźnianie kwestii otwarcia synagogi w centrum jest niesprawiedliwe i niecierpiące zwłoki...”,³³.

Przywódcy społeczności w Krzywym Rógu, obwód dniepropietrowski, wykorzystując znajomości, wysłali telegram do przewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych Ukraińskiej SRR, uporczywie domagając się pozwolenia na otwarcie synagogi. Rabinat w Czerniowcach zaapelował do obwodowego komitetu wykonawczego, domagając się legalizacji specjalnych żydowskich szkół dla przygotowania pracowników kultów religijnych i nawiązania kontaktów z rabinatem miasta Moskwy³⁴.

Chociaż usunięcie infrastruktury edukacji żydowskiej w Radzieckiej Ukrainie pod koniec lat 30. XX wieku było ostateczne³⁵, „... eliminację wszystkich

³⁰ ля 1945 р...

Романцов В. Населення України і його рідна мова за часів радянської влади та незалежності (XX – початок XXI століття). К.: Видавництво імені О. Теліги, 2008. С. 21.

³¹ Кононенко В. Динаміка змін та структура єврейського населення Поділля в 1940-х – 1980-х роках XX століття // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика: 36. ст. К., 2012. Вип. 17. С. 204.

³² ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5667. Арк. 94.

³³ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 34.

³⁴ Там само.

³⁵ Єврейська національна спільнота в контексті інтеграції українського... С. 188.

elementów infrastruktury kultury żydowskiej w Radzieckiej Ukrainie można zrozumieć jako przejaw pewnych politycznych przemian bez radykalnego odrzucenia podstawowych wartości ideologii radzieckiej³⁶.

Podobne wymagania dotyczące otwarcia synagog nadchodziły i z innych miejscowości w Ukrainie³⁷. Oprócz zaznaczonej ilości synagog żydowskie wspólnoty religijne nielegalnie otwierały domy modlitewne – tak zwane „minjany”, których tylko w stolicy Ukrainy – Kijowie wykryto 11. Funkcjonowały także w żytomierskim, zaporoskim, dniepropetrowskim, mikołajowskim, winnickim, lwowskim i innych obwodach Ukrainy³⁸.

Pełnomocnik Rady ds. Kultów Religijnych w obwodzie winnickim poinformował w 1947 r., że podczas jego wizyty w mieście Berszad ujawniono dwa minjany, do jednego wchodziło tylko szewcy, do drugiego krawcy³⁹. Naturalnie ilość istniejących synagog była niewystarczająca dla zaspokojenia religijnych potrzeb wierzących Żydów. W tych okolicznościach w republice działały dziesiątki minjanów, które zbierały się w prywatnych domach, i czasami liczyły do 60 osób. Oficjalnie nie były one uznawane przez władze państwowe, kontrola nad ich nielegalnymi działaniami była znacznie bardziej skomplikowana, a zarządcy i właściciele domów byli ciągle nękani, okładani znacznymi podatkami, a nawet podlegali eksmisjom administracyjnym do innych miejscowości⁴⁰.

Organy radzieckiego bezpieczeństwa państwowego prowadziły z nimi aktywną walkę, która gdzieś tam była bezskuteczna, ponieważ agentura meldowała o stałej zmianie miejsca ich pobytu i o tym, że ich kierownictwo, pod osłoną działalności religijnej faktycznie realizowało celową działalność nacjonalistyczną, nawiązując kontakty z syjonistycznymi strukturami w USA, Wielkiej Brytanii i Palestynie, nielegalnie przekazując informację o rzekomo trudnej sytuacji Żydów w ZSRR za granicę⁴¹.

Przywództwo żydowskich wspólnot religijnych angażowało do działalności intelektualistów i młodzież, kształciło ich w duchu religijnym i nacjonalistycznym. W szczególności aktywną pozycję w tej kwestii zajmowała religijna społeczność żydowska w Kijowie, kultywując nacjonalistyczne idee i rozpowszechniając informacje o łamaniu jej praw religijnych. Członkowie rządu tej społeczności mieli bliskie kontakty z komitetami żydowskimi z USA i Palestyny, skąd otrzymywali zarówno legalnie, jak i nielegalnie paczki za pośrednictwem Twierskiego, syna jednego ze słynnych cadyków⁴². Stało się to podstawą dla wszczęcia przez organy bezpieczeństwa agenturalnej sprawy zwanej „Taliskunty”⁴³, w której oskarżono pięć osób⁴⁴. Byli to głównie Żydzi, urodzeni w Kijowie, obwodzie ki-

³⁶ Там само.

³⁷ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 34.

³⁸ Там само.

³⁹ Украина. Евреи в послевоенной советской Украине (1945–91)...

⁴⁰ Войналович В. Наступ на етноконфесійні осередки як один із засобів...

⁴¹ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 34–35.

⁴² Там само. Арк. 19, 35.

⁴³ Там само. Арк. 19, 35.

⁴⁴ Там само. Арк. 35–36.

jowskim i winnickim, niektórzy z nich w przeszłości mieszkali w Palestynie i należeli do ruchu syjonistycznego, posiadali wyższe wykształcenie religijne⁴⁵.

Agenturalna sprawa „Taliskunty” została wszczęta przeciwko zwierzchnictwu żydowskiej wspólnoty religijnej w Kijowie, które według NKDB (MGB) Ukraińskiej SRR prowadziło „działania nacjonalistyczne i prowokacyjne”⁴⁶. Najbardziej aktywni byli Szwariman Lazar Oszerowicz, jej kierownik, rabin synagogi Szechtman Icko Gorszkowicz⁴⁷. W procesie analiz ustalono, że to właśnie oni nawiązali kontakty z komitetami żydowskimi w USA i Palestynie, wykorzystując zarówno legalne, jak i nielegalne możliwości⁴⁸.

Dla aktywnego opracowania planu śledztwa w sprawie „Taliskunty” organy bezpieczeństwa państwowego zwerbowały agentów „Spinozę” i „Upornoho”, którzy mając osobiste powiązania z nacjonalistycznymi żydowskimi strukturami religijnymi, dostarczyli cenne materiały o członkach rządu wspólnoty religijnej Kijowa⁴⁹.

Ponieważ żydowskie wspólnoty religijne funkcjonowały nie tylko w Kijowie, ale także w innych centrach obwodowych Ukraińskiej SRR, organy bezpieczeństwa państwowego rozpoczęły planowane tajne operacje z udziałem sprawdzonej agentury w obwodach w celu zidentyfikowania zorganizowanych żydowskich ruchów religijnych. Główna uwaga organów NKDB (MGB) skoncentrowana była w na obwodach charkowskim, żytomierskim, lwowskim, winnickim i woroszyłowgradzkim. Na przykład zarząd NKDB (UMGB) w obwodzie charkowskim, na podstawie źródeł śledczych, wszczął sprawę nazwaną „Przesiedleńcy”, w której oskarżono cztery osoby, Żydów, urodzonych w Ukrainie, w tym dwóch studentów Państwowego Uniwersytetu Charkowskiego⁵⁰.

Jeden z aktywnych przywódców religijnej społeczności żydowskiej w Charkowie, profesor architektury Ginsburg Aleksander Markowicz, oskarżany przez władze radzieckie o szpiegowanie na dla Niemiec⁵¹, nie podejrzewając, że najbliższe mu otoczenie, z którym utrzymuje kontakt, należało do agentury bezpieczeństwa państwowego, stwierdził, że „... wspólnota musi istnieć jako czysto religijne stowarzyszenie, muszą do niej należeć osoby starsze, które by się modliły, a „między wierszami” w działaniach społecznych powinna istnieć kwestia narodowa”, „... Musimy organizować grupy, to znaczy ośrodki studenckie i zbliżyć się do młodzieży żydowskiej z psychologicznego punktu widzenia..., aby zachęcić młodych ludzi do kochania swojego narodu. Angażować młodych ludzi do nauki języka hebrajskiego, ale robić to w tajemnicy”⁵².

Realizując ten pomysł, O. M. Ginsburg polecił Goldenbergowi, studentowi Charkowskiego Państwowego Uniwersytetu, zorganizowanie koła do nauki

⁴⁵ Там само. Арк. 36.

⁴⁶ Там само. Арк. 19.

⁴⁷ Там само.

⁴⁸ Там само..

⁴⁹ Там само. Арк. 36.

⁵⁰ Там само.

⁵¹ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 6. Арк. 111.

⁵² Там само. Т. 5. Арк. 37.

starożytnego języka hebrajskiego i literatury żydowskiej⁵³. Oczywiście, oprócz studiowania tych tematów, członkowie grupy propagowali ideę stworzenia niezależnego państwa żydowskiego, dyskutowali o antysemityzmie w ZSRR, o ewentualnych w przyszłości żydowskich zamieszkach w ZSRR, o utworzeniu organizacji, która będzie chroniła prawa Żydów, o informowaniu USA i Wielkiej Brytanii o trudnej sytuacji i tym podobne⁵⁴. Jedną ze sojuszniczek Ginsburga, Maria Kogan, podzielała te poglądy, próbowała rozpowszechniać je wśród ogółu społeczeństwa⁵⁵. Lufman Beniamin, członek koła, ekspert w prokuraturze w Charkowie⁵⁶, stwierdził, że „taka władza nie będzie istniała przez długi czas”, wyrażając jednocześnie negatywne i obraźliwe oświadczenia wobec liderów partii i rządu radzieckiego⁵⁷.

Oczywiście służby bezpieczeństwa państwowego zwróciły na to uwagę, zaczęły badać środowisko wskazanych osób, ich kontakty z zagranicą, z możliwością organizacji podziemia. Aktywny udział w tym procesie mieli agenci służb bezpieczeństwa państwowego „Woronin” i „Openg M”, którzy cieszyli się zaufaniem wśród członków kółka⁵⁸.

W celu ujawnienia zorganizowanego podziemia wśród żydowskich wspólnot religijnych zarząd NKDB (UMGB) w obwodzie żytomierskim opracował agenturalną sprawę „Poszukiwacze”, w której oskarżono cztery osoby - Żydów, pochodzących z Mynina⁵⁹. Między innymi byli to Radomyszlski Mojsze-Awrum Josifowicz, Czerniachowski Zus Leibowicz, Poloński Morduch, Grabar Dawid-Jankel Gerszkowicz i inni⁶⁰.

Agentura bezpieczeństwa państwowego poinformowała, że osoby te systematycznie spotykały się w minjanach, które funkcjonowały nielegalnie, dążąc do zorganizowania pewnej struktury, która wymagałaby od władz radzieckich zezwolenia Żydom na wyjazd do Palestyny. Ponadto osoby te przeprowadziły tajny spis ludności, głównie wśród Żydów chcących wyjechać do USA, zorganizowały zbiórki pieniędzy dla biednych Żydów, nawiązały korespondencję z komitetami żydowskimi w USA i Palestynie, rozpowszechniały informacje o trudnej sytuacji Żydów w ZSRR itp⁶¹. Sprawa została powierzona takim sprawdzonym agentom bezpieczeństwa państwowego, jak „Miscewa” i „Demczenko”⁶².

Natomiast zarząd NKDB (UMGB) w obwodzie lwowskim próbował zidentyfikować przywódców żydowskiej wspólnoty religijnej, w skład której wchodziły trzy osoby, wywołujące największe zainteresowanie zarządu. To Sobol Da-

⁵³ Там само. Т. 6. Арк. 111.

⁵⁴ Там само. Т. 5. Арк. 37.

⁵⁵ Там само. Т. 6. Арк. 111.

⁵⁶ Там само. Т. 6. Арк. 111.

⁵⁷ Там само. Т. 5. Арк. 37.

⁵⁸ Там само. Т. 5. Арк. 38.

⁵⁹ Там само. Т. 5. Арк. 38.

⁶⁰ Там само. Т. 6. Арк. 112.

⁶¹ Там само. Т. 5. Арк. 38.

⁶² Там само. Т. 5. Арк. 38.

wid Bencjonowicz, Rauch Iwan Arnoldowicz, Zilberfarb Shmual Moszkowicz⁶³. Nawiasem mówiąc, to synagoga we Lwowie jako pierwsza wznowiła swoją działalność w pierwszych dniach po wyzwoleniu miasta. W latach 1944–1945 mogło się w niej do 5000 polskich Żydów, którzy wracali z ewakuacji do wschodnich obwodów kraju, a w latach 1945–1946 repatriowali się do Polski. Od 1946 r. przeważająca większość społeczności żydowskiej we Lwowie składa się z Żydów, którzy wracali ze wschodnich regionów do stałego miejsca zamieszkiwania.

W tym czasie organy bezpieczeństwa państwowego skierowały szczególną uwagę na jej przywódców i działalność⁶⁴.

„Nasza społeczność lwowska była wówczas bardzo aktywna, ale kampania antysemicka w 1948 r. spowodowała poważne represje. Była to podwójna gra: z jednej strony była to wielka kampania antysemicka, z drugiej w Moskwie powstała ambasada Izraela. Polityka była skierowana przeciwko państwu Izrael. W radzieckiej Rosji Izrael był postrzegany politycznie w bardzo niekorzystny sposób – jako państwo «burżuazyjne»⁶⁵.

Według materiałów sprawy kryminalnej wszczętej przeciwko przewodniczącemu wspólnoty, D.B. Sobolowi, ustalono, że był podejrzany o „zaangażowanie w amerykańską agencję wywiadowczą”, był „żydowskim nacionalistą” i należał do sekty duchownej „chasydów”. W związku z jego wyjazdem do Polski w październiku 1945 r. przewodniczącym wspólnoty żydowskiej działającej przy synagodze lwowskiej został wybrany „aktywny syjonista” Leo Serebriański⁶⁶.

Agentura meldowała o tym, że jej przewodniczący, D.B. Sobol, zorganizował dobrowolne towarzystwo pomocy Żydom „Żydowska religijna wspólnota” układając „Statut wspólnoty we Lwowie”, w którym szczególnie akcentowano, że jej głównym celem jest „a) narodowo-kulturalne i religijne stowarzyszenie tej znikomej ilości ludności żydowskiej, której udało się uniknąć zniszczenia przez niemieckich okupantów; b) rozwój świadomości politycznej, narodowej i kulturowej ludności żydowskiej; c) wdrożenie różnych środków w celu poprawy warunków życia ludności żydowskiej; d) kierownictwo wspólnotą odbywało się przez zgromadzenie ogólne, a dla konkretnego kierowania i rozwiązywania różnych problemów dotyczących ludności żydowskiej wybierano prezydium złożone z 11 osób”⁶⁷.

Obowiązujący statut wspólnoty „Towarzystwo dobrowolne –żydowska wspólnota miasta Lwowa”, wśród głównych zadań jej działalności przewidywał narodowo-kulturalne i religijne zjednoczenie ludności żydowskiej miasta i obwodu, podnoszące jego świadomość polityczną, narodową i kulturową, a także wdrażanie różnych środków w celu poprawy warunków życia. Oszczędności wspólnoty, jak wspomniano w statucie, musiały być tworzone z dobrowolnych

⁶³ Там само. Т. 6. Арк. 113.

⁶⁴ Войналович В. Наступ на етноконфесійні осередки як один із засобів...

⁶⁵ Казеяк І., Косцьцьельська А., Квечень Д., Швенк А. Почати все спочатку...

⁶⁶ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5667. Арк. 347.

⁶⁷ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 39–40.

datków i darowizn jej członków, dochodów z koncertów charytatywnych, wykładów i tych, które były przekazywane z zagranicy⁶⁸.

Jednak po przeanalizowaniu przepisów statutu służby bezpieczeństwa państwowego stwierdziły, że nie ma on nic wspólnego z kwestiami religijnymi, i dąży do celów czysto politycznych⁶⁹. „W obliczu tego rodzaju działalności lwowskiej żydowskiej wspólnoty religijnej” – poinformował władze na początku 1948 r. P. Wilchowyj – „byliśmy zmuszeni podjąć najbardziej kategoryczne działania mające na celu wyeliminowanie nielegalnych zjawisk we wspólnocie i ujęcie jej w ramy, ale w rzeczywistości „zamknąć” całe jej życie religijne w synagodze, nie dopuszczając innych jej przejawów. Jednocześnie stopniowo, ale konsekwentnie i zdecydowanie oczyszczamy rytuał od wszystkiego, co nie ma związku z religią i co jest szkodliwym przeżytkiem skrajnych elementów żydowskiego dogmatu religijnego”⁷⁰.

Statut nie miał jednak żadnych celów politycznych, a wręcz przeciwnie, miał on na celu zwiększenie świadomości narodowej i kulturowej Żydów, poprawę warunków materialnych i warunków życia, co było dość naturalne, biorąc pod uwagę sytuację w okresie powojennym w Ukraińskiej SRR.

Problemem, który poważnie zaniepokoił służby bezpieczeństwa państwowego Ukraińskiej SRR był tak zwany „syjonizm”, kiedy Żydzi mówili nie tylko o tożsamości narodowej, kulturowej i religijnej, zwiększonej politycznej, narodowej i kulturowej świadomości, ale także o poprawie warunków materialnych, co było sprzeczne z radziecką doktryną narzucania komunistycznych ideologii, sposób życia społeczeństwa „niereligijnego”.

Władze radzieckie uważały syjonizm za zjawisko burżuazyjne. Syjonistom przede wszystkim bezwzględnie zabraniano jakichkolwiek kontaktów z zagranicą. Z prawnego punktu widzenia towarzystwa i organizacje nie miały możliwości, żeby prowadzić swobodną działalność⁷¹.

Aby zwalczyć tak zwany „syjonizm”, NKDB (MGB) ZSRR opracowywał plany walki. Jednym z jej aspektów była agenturalna sprawa „Syjon”, uruchomiona przez służby NKDB (UMGB) w obwodzie stalinowskim. Służby bezpieczeństwa państwowego uważały, że walczą z aktywnymi „syjonistycznymi rewizjonistami”. W tej grupie znalazły się takie osoby jak: Rotsztein Abram Srulewicz, przewodniczący grupy, który w sprawie występował pod pseudonimem „Oczkasty”, Mendelbaum Rubel Moisiejowicz, członek grupy, który w sprawie występował pod pseudonimem „Kulgawy”, Nessel Semen Moisiejowicz, członek grupy o pseudonimie „Chytry”⁷².

Grupa „Oczkastego”, w skład której wchodziła „Kulgawy” i „Chytry”, zwracała się ku ideom lidera ruchu „syjonistycznych rewizjonistów”, żydowskiego pisarza

⁶⁸ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4555. Арк. 317.

⁶⁹ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 40.

⁷⁰ ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4555. Арк. 323.

⁷¹ Казеяк І., Косьцельська А., Квечень Д., Швенк А. Почати все спочатку...

⁷² ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 70–71.

i publicysty, współzałożyciela państwa Izrael i jego sił zbrojnych – Wołodymyra Żabotyńskiego⁷³.

Osobiście W. Żabotyński nie miał żadnych złudzeń, co do radzieckiej władzy. To właśnie on podkreślał, że „bolszewicy, zapominając o swoich krwawych działaniach, zawsze skłonni na wszelki sposób oczerniać przeciwników pod każdym względem – to wydaje się podnosić ich prestiż w krajach świata europejsko-amerykańskiego”⁷⁴. Według I. Melnyczuka W. Żabotyński był zagorzałym obrońcą przede wszystkim „nacjonalizmu kulturowego”, biorąc pod uwagę, że każda kultura i język narodowy jest cenną i nieodzowną częścią kultury światowej. Tak obrana pozycja pozostawała niezmienną w jego światopoglądzie przez całe życie⁷⁵.

Członkowie grupy „Oczkastego” starali się zorganizować masowy ruch syjonistyczny, organizowali nielegalne spotkania, podczas których w duchu antyradzieckim dyskutowali o sytuacji w ZSRR, w Polsce, dokąd starali się wyjechać jako repatrianci. Według agentury przywódca grupy planował wydać w Polsce książkę „O działalności komunistów w ZSRR”, której treść miała zawierać informacje o szpiegowskim charakterze⁷⁶. Pomimo tego, że wszystkie dokumenty związane z ich wyjazdem do Polski były już dla nich przygotowane, kierownictwo NKDB (UMGB) w obwodzie stalinowskim zażądało sankcji za ich aresztowanie⁷⁷.

Według agenturalnych doniesień zarząd NKWD (UMGB) w obwodzie woroszyłowgradzkim aresztował bezpartyjnego Żyda, Pozina Chanana Abramowicza, jednego z aktywnych przywódców lokalnej żydowskiej wspólnoty religijnej, który współpracował z gestapo podczas okupacji niemieckiej, pomagał ujawniać pro-radziecko nastawione osoby⁷⁸. Wskazany obywatel został oskarżony i otrzymał wyrok 15 lat ciężkiej pracy⁷⁹.

O ile w warunkach Ukraińskiej SRR praktycznie nie można było prawnie zabezpieczyć tożsamości narodowo-kulturowej i religijnej Żydów, praktycznie niemożliwe było podniesienie ich świadomości politycznej, narodowej i kulturowej, przywódcy wspólnoty próbowali polepszyć warunki materialne żydowskiej ludności Lwowa za pośrednictwem Amerykańskiego Towarzystwa „Joint”, od którego otrzymali 400 paczek⁸⁰. Zarząd NKWD (UMGB) w obwodzie lwowskim czytał całą ich korespondencję. W szczególności, w jednym z listów Żydów miasta Lwowa chodziło o to, że „Wojna się skończyła, ulice zostały zalane żydowską

⁷³ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 71.

⁷⁴ Клейнер І. Владімір (Зеев) Жаботинський і українське питання... С. 194.

⁷⁵ «Євреї в Україні: історія і сучасність» // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції... С. 117.

⁷⁶ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 71.

⁷⁷ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 72.

⁷⁸ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 42.

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 40.

krwią, a dziś jesteśmy zhańbieni. Nikt się do nas nie przyznaje, nikomu nie jesteśmy potrzebni. Obdarci, bosci, wyczerpani”⁸¹.

Agencja bezpieczeństwa państwowego ujawniła, że do żydowskiej społeczności religijnej we Lwowie należeli także odpowiedzialni urzędnicy władz radzieckich. W szczególności mówiono o dwóch osobach: Sztakelbergu Izaakowi Judkowiczowi, komuniście, odznaczonym orderem, zastępcy dyrektora trustu restauracji i jadalni, Serebriańskiemu Lwii Izrailowiczowi, bezpartyjnym, pełnomocnikowi Głównego Zarządu w zachodnich obwodach Ukrainy i Mołdawii⁸².

Agenci radzieckich służb specjalnych również meldowali o tym, że Sz.M. Zilberfarb, zarządca synagogi, próbował przekształcić ją w ośrodek koncentracji Żydów przybywających ze wschodnich obwodów Ukraińskiej SRR w celu dalszego załatwiania dokumentów dotyczących wyjazdu do Polski, a także w miejscu zamieszkania dla tej kategorii osób⁸³. Według NKDB (MGB) w obwodzie lwowskim kierownictwo wspólnoty angażowało młodzież żydowską do działań nacjonalistycznych. Na przykład, jeden z jej aktywnych członków, student Lwowskiego Państwowego Uniwersytetu, Lampel Natan Maksymowicz⁸⁴, zorganizował grupę młodzieży złożoną z siedmiu osób, wśród których głosił jedność narodu żydowskiego, stwierdzając, że „... Żydzi nie mają ojczyzny, ale i takiej, w której żyjemy, nam nie trzeba. Żydzi na froncie walczyli nie o Związek Radziecki, ale o międzynarodowych Żydów”⁸⁵.

W odpowiedzi na sytuację wydział kultów lokalnego komitetu wykonawczego statutu żydowskiej wspólnoty wyznaniowej odwołał i rozwiązał jej prezydium, a jej aktywni członkowie znaleźli się pod „czujnym okiem” administracji NKDB (UMGB) w obwodzie lwowskim. Ponieważ kontakty tej społeczności miały międzynarodowy charakter, służby bezpieczeństwa państwowego zaangażowały do tej sprawy zwerbowanego agenta „Lwa”, który cieszył się nieograniczonym zaufaniem i miał poważne osobiste kontakty z zarządem Stowarzyszenia „Joint” w Teheranie i Stanach Zjednoczonych oraz zaangażowali agenta „Strunowicza” i innych⁸⁶.

Biuro NKDB (MGB) w obwodzie winnickim skupiło swoją główną uwagę na jednym z lokalnych rabinów, który mieszkał w Mohylewie Podolskim podczas okupacji niemieckiej i utrzymywał kontakty z mieszkańcem Bukaresztu – Bronsteinem, od którego otrzymywał pieniądze i przekazy rzeczowe, które przekazywał dobroczyńcy Szaragą⁸⁷. Piąty wydział drugiego zarządu NKDB (MGB) ZSRR posiadał informacje, że przedstawiciele Biura Palestyńskiego Stowarzyszenia Pomocy Żydom kontaktowali się z tym rabinem. NKDB (MDB) ZSRR starał się

⁸¹ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 40.

⁸² ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 40; ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 6. арк. 115.

⁸³ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 40.

⁸⁴ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 6. Арк. 115.

⁸⁵ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 41.

⁸⁶ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 41.

⁸⁷ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 41.

ustalić te powiązania, dla ujawnienia zorganizowanego podziemnego ruchu żydowskiego i wyjaśnić źródła jego wsparcia za granicą⁸⁸.

NKDB (MGB) ZSRR pracował w kierunku zaprzestania działalności żydowskich wspólnot religijnych wrogich władzom radzieckim, zwalczał nastroje antyradzieckie i nacjonalistyczne wśród nich, rozszerzał sieć agentów, identyfikował ich powiązania z obcym wywiadem, przede wszystkim angielskim⁸⁹.

W tym czasie NKDB (MGB) ZSRR posiadał informacje, że większość żydowskich wspólnot religijnych Ukraińskiej SRR próbuje nie tylko nawiązać kontakty z zagranicą, ale także wzmocnić je w granicach republiki, szukając sposobów współpracy ze społecznością kijowską, uznając ją za centralny i rządzący ośrodek żydowskich wspólnot religijnych. Natomiast kierownictwo żydowskiej wspólnoty religijnej w Kijowie podjęło starania o współpracę z podobnymi wspólnotami w Charkowie i Moskwie⁹⁰.

W maju 1948 r. Żydzi odprawili uroczyste nabożeństwa w niektórych miastach Ukrainy w związku z utworzeniem państwa Izrael, które także obejmowały żałobne modlitwy za Żydów, którzy zginęli w Eretz Israel. Aparat pełnomocnika Rady do spraw kultów w Radzie Ministrów Ukraińskiej SRR uważał „organizację specjalnych spotkań modlitewnych z powodu utworzenia państwa Izrael za swego rodzaju wiece organizowane przez element nacjonalistyczny”. Według tajnych informatorów inicjatorem uroczystości była działalność wspólnoty religijnej we Lwowie. W szczególności pod koniec maja 1948 r. we Lwowie odbył się publiczny wykład „Wydarzenia w Palestynie”. Wśród najbardziej charakterystycznych pytań słuchaczy były: „Czy jest możliwa emigracja z ZSRR? Czy będzie emigracja radzieckich obywateli narodowości żydowskiej do państwa Izrael w celu wspólnej walki o umocnienie demokracji i pokoju? Czy w ZSRR zostanie zorganizowany legion żydowski? Czy istnieje jakakolwiek realna szansa na zorganizowanie pomocy wojskowej dla narodu żydowskiego w Izraelu i co się dzieje w tym zakresie na świecie i w ZSRR?” i inne⁹¹.

Od końca 1948 r. żydowskie wspólnoty religijne na Ukrainie zaczęły otrzymywać listy od izraelskiej misji dyplomatycznej w Moskwie, które dotyczyły międzynarodowej i wewnętrznej sytuacji Izraela, mówiące o masowej repatriacji oraz o wsparciu przez Żydów z wielu krajów walki żydowskiego państwa o niepodległość. W wielu miejscach, na przykład w mieszkaniu rabina M. Szenkara we Lwowie, Żydzi spontanicznie gromadzili się i gorąco dyskutowali o perspektywach życia narodowego. We Lwowie i Czernihowie podjęto próby zorganizowania wsparcia finansowego dla Izraela. Wszystko to spowodowało niezadowolenie władz radzieckich, którego wyrazem były nasilone represje⁹².

Wnioski. Antyradziecka działalność żydowskich wspólnot religijnych w radzieckiej powojennej Ukrainie, pomimo zakazu, prześladowań i ograniczeń

⁸⁸ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 42.

⁸⁹ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 43.

⁹⁰ ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 7. Спр. 4. Т. 5. Арк. 42.

⁹¹ Україна. Евреи в послевоенной советской Украине (1945–91)...

⁹² Нікольський В. М. Репресивна діяльність органів державної безпеки...

funkcjonowania przez republikańskie organy NKDB (MGB) oraz ich strukturalne pododdziały w obwodach, opierała się na połączeniu aspektów religijnych i narodowych, bronienu samoistnej kultury narodu żydowskiego, angażując wpływy zarówno wewnętrzne, jak i zewnętrzne w walce z radzieckim systemem ideologicznym.

Protisovietske aktyvity židovských náboženských spoločností v Ukrajinskej SSR (1945 – 1950)

Tento príspevok analyzuje protisovietske aktyvity židovských náboženských spoločností v Ukrajinskej SSR v povojnovom období. Autori príspevku skúmali vplyv sovietskych štátnych bezpečnostných orgánov na obmedzenie náboženského života židovských komunít na Ukrajine v tomto analyzovanom období. Ukázalo sa, že protisovietske aktyvity židovských náboženských spoločenstiev spočívali v kombinovaní náboženských a národných aspektov, udržiavaní existujúcej kultúry židovského ľudu a zapojení vnútorného aj vonkajšieho vplyvu do boja proti sovietskemu ideologickému systému.

**Recenzie, anotácie – Review – Kritik – Könyvszemle –
Reconzje i omówienia**

DANIŠ, Miroslav. *Nestorov letopis. Povest' o dávných časoch na ruskej zemi*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2018. 319 s. ISBN 978-80-8202-025-3.

Nakoniec sme sa aj na Slovensku dočkali! Dobrých deväťsto rokov od vzniku najstaršieho slovanského letopisu, známeho ako „Povešť vremených let“, tak vychádza toto nádherné a poučné dielo aj v slovenskom preklade. Neodmysliteľný odkaz staroslovanskej písomnosti, bez ktorého je napríklad poznanie cyrilo-metodskej misie a jej výsledkov neúplné, vďaka úsiliu a znalostiam profesora Miroslava Daniša nakoniec vychádza aj u nás na Slovensku, kde sa tak vehementne hlásime k cyrilo-metodskému odkazu či dedičstvu a kde až doposiaľ existujú tak vážne trhliny v jeho poznaní. Týmto prekladom jedna z nich, a dosť podstatná, zmizla. Trvalo to dlhých deväť storočí, no nakoniec sme sa dočkali. Nakoniec sa aj na Slovensku nielen špecialisti na túto oblasť poznania, ale aj širšia verejnosť môžu oboznámiť s tým, čo celé stáročia formovalo religiózno-kultúrne a politické vedomie väčšej časti Slovanov a až dodnes ovplyvňuje ich vnímanie dejín. Kedysi jeden z prvých, nielen západných bádateľov ruských letopisov, zvlášť „Povešti...“, A. L. von Schloezer, sa o nich v údive vyjadril ako o žriedle úžasného „materiálu pre dejiny ľudstva

a barbarstva“. Učený Nemec sa nemýlil. Skôr naopak, nedocenil historiozoficko-religiózny a pragmatický rozmer letopisov. Toto neboli iba prosté opisy minulosti.

V súčasnej historickej vede všetky práva získal názor, že Nestorov letopis je akýmsi zborníkom historických poučení, zložený z rôznorodého historického a literárneho materiálu. Inak povedané, že vlastne ide o historickú chrestomatiu, rukoväť na poučenie ďalším generáciám, poučenie duchovné a historické zároveň, ukazujúce na zmysel dejín aj života. Z tohto uhla pohľadu pre mnohých dodnes nestratil nič na svojom význame, nielen historického pamätníka, ale aj stále živého duchovného poučenia.

Zároveň je „Povešť vremených let“ najranejším zo zachovávajúcich sa nám letopisných súhrnov, ktorý svojím vekom siaha do dvanásteho storočia. „Povešť“ je známa ako súčasť množstva letopisných zborníkov, z ktorých sa ako najlepšie a najstaršie zachovali tzv. Lavrentievský „svod“ z roku 1377 a Ipatijevskij z dvadsiatych rokov 15. storočia. Nestorov Letopis zhromaždil vo veľkom množstve a objeme materiál rozprávání, povestí, legiend, ústne poetické tradície a rozličné historické osoby a udalosti, vrátane tých, ktorých svedkom bol samotný Nestor, respektíve, ktoré sa odohrali v jeho dobe. Navyše tradície v ňom zachytené nie sú len „slovanské“. Ich rozmer je naozaj

„globálny“ i univerzálny. Je to tradícia človečenstva, tragicky rozdeleného a hľadajúceho k sebe cestu. Veď nielen historikom je dosť dobre známe, že práve letopisectvo či písanie letopisov je považované za „najruskejší“ literárny druh, v ktorom Rusi či východní Slovania vo všeobecnosti značne vynikali, výrazne prevyšujúc ostatné slovanské národy. No táto tradícia písania letopisov prešla na Kyjevskú Rus z Východorímskej ríše či Byzancie spolu s kresťanstvom. V ríši s centrom pri Bospore to boli predovšetkým tzv. „Malé byzantské kroniky“ (Vrachea chronika), ako hovorí M. V. Bibikov, ktoré reprezentovali jeden „z najrozšírenejších žánrov byzantskej historiografie“. Táto historická literatúra bola nasmerovaná okrem iného na prehĺbenie rozumového a intelektuálneho obzoru stredovekých čitateľov, obohacujúc ich o poznatky z minulých dôb a napomáhajúc ideovému a kultúrnemu spojeniu minulého s prítomným, zároveň s tým dávajúc možnosť lepšie si uvedomiť miesto a význam jednotlivých národov vrátane slovanských (v prípade „Nestorovho letopisu“ ako ho pomenoval Schleozer zvlášť) v celosvetovo-historickom procese, ktorý je dnes opäť raz viac pociťovaný ako tomu bolo v nedávnej minulosti...

O to viac nás teší fakt, že čoskoro sa na knižných pulkoch, v domácich aj verejných bibliotékach objaví toto nesmierne zaujímavé dielo, ktoré nás uvedie do dôb minulých, neraz tak vzdialených dnešnému vnímaniu sveta, dejín a života. Preklad je urobený veľmi precízne, zo staršieho Lavrantievského súhrnu, na rozdiel od nedávno publikovaného českého prekladu, ktorý vychádza z „Ipatievského „zvo-

da“, čo považujeme za plus. Minimálne možnosťou porovnať si odlišnosti v čítaniach týchto dvoch najstarších a najúplnejších opisov „Nestorovho letopisu“ môže byť zaujímavý aj pre tých, ktorí sa tejto otázke špeciálne nevenujú, no ktorých zaujíma štúdium dejín z pramennej literatúry, ktorá sama o sebe ešte nie je zárukou pravdy a neomylnosti, no predstavuje veľmi dôležité žriedlo, prameň, bez ktorého písať dejiny je nemysliteľné. Ešte raz vyjadrujeme úprimnú radosť z toho, že tento preklad s historickou skicou vychádza aj na Slovensku, a jeho autorovi želáme dostatok síl, aby v diele približovania dôležitej historickej literatúry naďalej pokračoval.

Ján Šafin

KLOSTERBERG, Brigitte - MONOK, István (Hrsg.). *Die Hungarica Sammlung der Franckeschen Stiftungen zu Halle. Alte Drucke 1495 – 1800. Bearbeitet von Attila Verók (= Adattár XVI-XVIII. Századi Szellemi Mozgalmaink Történetéhez / Materialien zur Geschichte der Geistesströmungen des 16.-18. Jahrhunderts in Ungarn vol. 40/1-2, hrsg. von Keserű, Bálint / Balázs, Mihály).* Budapest : MTA Könyvtár és Információs Központ 2017. HU ISSN 0230-8495. ISBN 978-963-7451-32-4ö bzw. 978-963-7451-32-4ö. XLII + 1.235 pp.

Die gewichtigen zwei Bände sind die Frucht der Zusammenarbeit zwischen der Universität Szeged, der Károly-Eszterházy-Universität Eger und den Franckeschen Stiftungen zu Halle/Saale und

wurden im Rahmen des Projekts „Komplexe Entwicklung der Forschungskapazitäten und –dienstleistungen an der Universität Eger“ erarbeitet. Wie der Bearbeiter, der international renommierte Buchforscher Attila Verók, in seiner Einleitung *„Die hallisch-ungarischen Kulturkontakte im Spiegel der historischen Sammlungen der Franckeschen Stiftungen zu Halle (17.-18. Jahrhundert)“* (p. VII-XXXIX) ausführt, liegt den beiden Bänden eine achtjährige Forschungsperiode zugrunde, in der 110.000 alte Bücher aus dem Bestand der Bibliothek der Franckeschen Stiftungen und 2.000 Landkarten gesichtet und die Quellen mit Hungarica- und Transylvanica-Bezug ermittelt, erschlossen und verzeichnet wurden (p. VIII), ebenso 13.000 Portraits, die in einem separierten Band: *„Die Hungarica-Sammlung der Franckeschen Stiftungen zu Halle“* vol. 1: Portraits, bearb. von Attila Verók und György Rózsa, in Tübingen 2003 publiziert wurden.

Die Einleitung erörtert zunächst die Halle'sche Waisenhausstradition (seit 1698) und die historische Büchersammlung der Franckeschen Stiftungen (p. VII-XV), erwähnt in diesem Zusammenhang den großen ungarländischen Gelehrten Matthias Bél (1684-1749), der zwischen 1704 und 1708 in Halle studierte und den Geist des Pietismus ins Karpatenbecken verpflanzte (p. XIII). Daran schließt sich eine ausführliche Würdigung der hallisch-ungarländischen Beziehungen (p. XV-XXII), die nicht nur die Kirchen- und Religionsgeschichte betreffen, sondern auch Literatur-, Schul- und Bildungsgeschichte, sowie die Buch-, Kultur- und Medizingeschichte umfasst und schon zahlreiche Darstel-

lungen erfahren hat. Aus einer langen Reihe nenne ich hier nur Attila Verók, der ein bilinguales Buch aus kulturhistorischer Sicht *„Auf der Suche nach alten Druckwerken. Hungarica aus Halle“* (Eger 2016) verfasste. Die ungarländische Studentenperegrination in der frühen Neuzeit, nach Wittenberg, Jena, Leipzig und Halle, spielte eine große Rolle und hat ebenfalls zahlreiche Untersuchungen inspiriert. Ein weiterer Abschnitt der Einleitung versucht die Hungarica-Dokumente zahlenmäßig zu erschließen (p. XXII-XXV), etwa 243 Portraits von 99 ungarischen Personen, darunter zwölf Personen, die bisher unbekannt waren (p. XXII), 444 historische Landkarten und Ansichten, darunter sechzig, die bisher nicht oder nur in anderen Varianten bekannt waren. Unter den 110.000 alten Drucken vor 1800 weisen etwa 3.200 einen Ungarnbezug auf. Im Handschriftenkatalog sind 1.556 Hungarica-Dokumente verzeichnet, darunter 1.240 Briefe, 159 Verzeichnisse, 47 Rechnungen oder Quittungen, 17 Memoranden. Neben der nach Halle transferierten Bibliotheca Nationis Hungariae der Wittenberger Studenten und der historischen Büchersammlung des ehemaligen Waisenhauses gibt es eine dritte Bibliothek mit Sammelschwerpunkt Hungarica und Transylvanica in Halle (p. XXV), deren Anfänge in Jena liegen, wo der siebenbürgisch-sächsische Universalgelehrte Martin Schmeizel (1679-1747) aus Kronstadt 1699 seine Studien aufnahm und seine Bibliothek zusammenzustellen begann und nach einer längeren akademischen Peregrination über Wittenberg, Greifswald, Halle, Kopenhagen, Lund zu bibliothe-

karischen Arbeiten zurückkehrte, ehe er 1731 als Professor der Staatskunde und der Geschichte an die Universität Halle berufen wurde und dort zeitweise auch als Prorektor fungierte. Diese Privatbibliothek mit dem Schwerpunkt *Hungarica* und *Transylvanica* erfreut sich eines gesteigerten Interesses der ungarischen Buchgeschichtsforschung (p. XXVI). Ein weiterer Abschnitt ist der Pietismusrezeption in Siebenbürgen gewidmet (p. XXVII-XXX), wobei Verók von einer „kulturellen Rezeption“ ausgeht und eine theologische Bewertung des Pietismus vermeidet. Im dritten Drittel des 18. Jahrhunderts wurde er nur mehr als „interessanter Farbfleck“ auf der Palette der Kulturgeschichte Siebenbürgens“ (p. XXIX) wahrgenommen – mit einer vermuteten Wirkungsgeschichte im Rahmen der Freimaurer.

In einem Fazit fasst Verók zusammen, dass die historischen Sammlungen der Francke'schen Stiftungen zu Halle „eine der weltweit reichhaltigsten Fundstellen für *Hungarica*“ sind (p. XXX), die in sechs Katalogbänden erschlossen sind. Unter *Hungarica* sind 1. Texte in ungarischer Sprache, 2. Druckwerke aus Offizinen Ungarns, 3. Werke von ungarländischen Autoren oder 4. ausländische Druckwerke mit Ungarnbezug, weiters 5. Drucke mit ungarländischer Provenienz zu verstehen. Verók unterscheidet fünfzehn unterschiedliche *Hungarica*-Gattungen, die von einem ungarischen Verfasser (auch unter falschem Namen) über eine Widmung oder einen Inhalt mit Ungarnbezug bis zu Rezensionen zu Büchern mit Ungarnbezug reichen. Konkordanzen wurden nur mit dem Wolfenbütteler *Hungarica*-Katalog (HAB) und dem

Katalog aus 1755 der Ungarischen Nationalbibliothek in der Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt in Halle (BNH) aufgenommen. Als wichtigstes Ergebnis seiner Buchforschung benennt Verók den Zuwachs an neuen Drucken mit Ungarnbezug, neuen Autoren, Peregrinantennamen, neuen Darstellungen von ungarländischen Personen und Stätten, neuen beziehungsgeschichtlichen Aspekten (Netzwerke, Stammbücher, Reminiszenzen), neuen handschriftlich aufbewahrten Beschreibungen mit Ungarnbezug, die bisher in der Fachliteratur „als unbekannt galten“ (p. XXXVII). Der Katalog kann durch folgende Register erschlossen werden: Personen- und Ortsregister, Register der Drucker und Verleger, Register der Verlags- und Druckorte, Register der *Hungarica*-Gattungen, ein chronologisches Register und eine Signaturenübersicht.

Der vorliegende Katalog ist ein ganz wichtiges Hilfsmittel für die Kirchen- und Kulturgeschichte des Donau- und Karpatenraumes. Seinem Bearbeiter gebührt für die umsichtige Arbeit über viele Jahre große Dankbarkeit und Applaus.

Karl W. Schwarz

CORANIČ, Jaroslav a kol.

***Náboženská situácia na Slovensku II. (stručný prehľad histórie, správy, štatistiky a učenia registrovaných cirkví a náboženských spoločností na Slovensku).* Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2019. 255 s. ISBN 978-80-555-2205-0.**

Vysokoškolská učebnica Náboženská situácia na Slovensku II. je pokračovaním

čováním prvého dielu učebnice, ktorá priblížila Rímskokatolícku a Gréckokatolícku cirkev na Slovensku. Druhé pokračovanie je venované predstaveniu nasledujúcich troch najväčších kresťanských cirkví na Slovensku, a to Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku, Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku a Pravoslávnej cirkvi v českých krajinách a na Slovensku.

Predkladaná učebnica je rozdelená do troch kapitol, v ktorých je predstavená história vzniku danej cirkvi, história existencie cirkvi na území Slovenska, jej geografické rozšírenie, cirkevná štruktúra, štatistické a demografické údaje a základy vierouky. Kapitoly sú zakončené popisom vzťahu medzi danou cirkvou a katolíckou cirkvou. Každá kapitola sa začína tabuľkovým prehľadom základných informácií o príslušnej cirkvi.

Prvá kapitola je venovaná Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku (ďalej ECAV). Oceňujem, že autori v úvode historického prehľadu uvádzajú 95 téz Martina Luthera. Kapitola obsahuje aktuálne štatistické údaje nielen zo Slovenska, ale čerpá aj z Luteránskej svetovej federácie, čím dáva luteránstvo do širšej perspektívy jeho postavenia vo svetovom kresťanstve. Autori následne rozoberajú dejiny ECAV na Slovensku, od 1. polovice 16. stor. až po súčasnosť. História je prehľadne rozdelená do tematických blokov na základe významných udalostí v dejinách ECAV. Podkapitola je doplnená bohatou obrázkovou prílohou. V nasledujúcej podkapitole autori podávajú podrobné štatistické údaje o počte veriacich ECAV na Slovensku v rokoch 1921, 1930, 1940, 1950, 1991,

2001 a 2011. Text pokračuje popisom správy ECAV na Slovensku, ktorý je rozdelený podľa súčasných dištriktov. Informácie sú doplnené fotografiami a mapami dištriktov ECAV na Slovensku. Záver kapitoly pojednáva o základných vieroučných informáciách, liturgickom slávení, o organizácii cirkevného roka a taktiež sú uvedené aj charakteristiky evanjelického chrámu.

Druhá kapitola vysokoškolskej učebnice je venovaná Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku. Kapitola sa začína základnými informáciami o vzniku cirkvi vo Švajčiarsku a pokračuje podrobnejšou históriou kalvinizmu na Slovensku. Historický prehľad pokračuje až do súčasnosti a postihuje najvýznamnejšie udalosti a osobnosti, historické územnosprávne cirkevné členenie a taktiež prehľad najdôležitejších zákonných úprav týkajúcich sa reformovanej cirkvi. Kapitola pokračuje štatistickými a demografickými údajmi o reformovanej cirkvi od začiatku 20. storočia až po súčasnosť. Následne autori uvádzajú prehľadný popis jej vedúcich postáv v súčasnosti a tiež jej administratívne členenie. Záver kapitoly ponúka čitateľovi základnú orientáciu vo vieroučných otázkach reformovanej cirkvi.

Tretia a posledná kapitola popisuje Pravoslávnu cirkev v českých krajinách a na Slovensku. Štruktúra kapitoly je zhodná s predchádzajúcimi kapitolami, obsahuje popis vzniku a rozšírenia cirkvi a ďalej nadväzuje na dejiny pravoslávnej cirkvi na Slovensku. Historický prehľad sa začína na Veľkej Morave a pokračuje valašskou kolonizáciou a formovaním byzantsko-slovenskej cirkvi na našom území. Autori sa podrobne venujú stavu pravoslávnej cirkvi v prvej Československej repub-

like a procesu zjednotenia pravoslávneho hnutia. Dejinný prehľad pravoslávnej cirkvi sa končí rokom 2014, menovaním metropolitu Rastislava. Nasledujú údaje o počte a rozmiestnení veriacich na území Slovenska. Autori uvádzajú aj údaje zo žúp počas rokov 1870 – 1910. Ďalšia podkapitola sa venuje správe a organizácii pravoslávnej cirkvi na Slovensku, ktorá je doplnená obrazovým materiálom a mapami. Kapitola je ukončená zhrnutím učenia pravoslávnej cirkvi, jej najdôležitejších liturgických sviatkov a popisom chrámovej výzdoby.

Zhrňujúc môžem povedať, že predstavená vysokoškolská učebnica obsahuje dôležité témy vývoja a vplyvu nekatolíckych cirkví na históriu Slovenska. Štýl vyjadrovania a jazyková úprava sú zrozumiteľné, preto bude publikácia prínosná aj pre nezainteresovaného čitateľa, ktorý by sa chcel hlbšie zorientovať v histórii a súčasnom stave spomínaných cirkví. Autori predmetnej publikácie splnili požiadavky kladené na obsahovú a odbornú úroveň vysokoškolskej učebnice.

Daniela Nguyen Trong

KLIEBER, Rupert (ed.). *Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon. Bd I: Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn. Unter Mitarbeit von Péter Tusor. Berlin : Duncker & Humblot 2020. XVIII+661 pp. ISBN 978-3-428-15648-1.*

Der mit Spannung erwartete erste Band eines neuen amtsbiographischen Lexikons über die römisch-katho-

lischen Bischöfe der Donaumonarchie im Zeitraum von 1804 bis 1918, hat die bischöflichen Amtsträger der drei ungarischen Kirchenprovinzen Gran/Esztergom/Ostrihom, Kalocsa und Erlau/Eger/Jäger zum Inhalt. Er ist dem Gedenken an den langjährigen Rektor des Collegio Teutonico del Campo Santo in Rom Prof. Erwin Gatz (1933-2011) gewidmet, der mit den biographischen Lexika der „Bischöfe der deutschsprachigen Länder von 1785/1803 bis 1945“ (1983) und der „Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches“ zwischen 1198 und 1803 (1990-2001) sowie einem ergänzenden Folgeband zu den Bischöfen aus deutschen Landen (2002) lexikographische Geschichte geschrieben hat. Der Herausgeber Prof. Rupert Klieber, Kirchenhistoriker an der Katholisch-Theologischen Fakultät der Universität Wien, ist ein würdiger Schüler und auch ausgewiesener Lexikograph, hat er doch mit Umsicht und großem organisatorischen Geschick ein von Karl Heinz Frankl (1938-2019) initiiertes Lexikonprojekt des Frintaneums, des k.k. höheren Weltpriesterbildungsinstituts zum hl. Augustin, einer „Kaderschmiede“ für den gehobenen Dienst an kirchlichen Hochschulen und in der staatskirchlichen Administration des Habsburgerreiches, fortgeführt und auf die gesamte Monarchie ausgeweitet (Frankl/Klieber: Das Priesterkolleg St. Augustin „Frintaneum“ in Wien 1816 bis 1918. Kirchliche Elite-Bildung für den Donau-Alpen-Adria-Raum, Wien/Köln/Weimar 2008). Während eines Forschungsjahres am Vatikanischen Geheimarchiv in Rom konnte er wertvolle Kontakte zu allen Nachfolgestaaten der Donaumonarchie knüpfen und ein bestens qualifiziertes

Projektteam zusammenstellen. Hier sind der Professor an der Péter-Pázmány-Universität Budapest Péter Tusor und die an der Comenius-Universität Bratislava wirkende Kirchenhistorikerin Emília Hrabovec namentlich zu erwähnen und zu bedanken (S. 6).

Es ist kein hagiographisches Bischofslexikon entstanden, sondern ein „Amtsbiographisches Handbuch“, wie Klieber pointiert feststellt, wobei er als Vorbild auch das von Dominique-Marie Dauzet und Frédéric Le Moigne herausgegebene *Dictionnaire des Évêques de France au XXe Siècle* (Paris 2010) hervorhebt. Die Biogramme sind nicht alphabetisch, sondern innerhalb der Diözesen chronologisch geordnet. Rupert Klieber hat nicht nur eine Einführung (S. 1-6) verfasst, sondern auch einen einführenden Beitrag von Gabriel Adriányi („Die strukturellen Eigenheiten der katholischen Kirche Ungarns“) gekürzt und redigiert (S. 7-13) und nahezu alle Beiträge bearbeitet. Es ist wirklich „sein“ Buch, das er nicht nur konzipiert und herausgegeben hat, sondern auch weitgehend geschrieben hat.

Das Buch ist in vier Abschnitte der Kirchenprovinzen gegliedert, wobei jeweils eine knappe Einführung in die Entstehungsgeschichte, den Umfang und die Einrichtungen des jeweiligen Bistums vorgeschaltet ist. Es beginnt mit der Kirchenprovinz Gran/Esztergom/Ostrihom (S. 15-297) mit der gleichnamigen Erzdiözese/Archidioecesis Strigoniensis (S. 15-60) und den Diözesen Neusohl/Banská Bystrica/Besztercebánya/Dioecesis Neosoliensis (S. 61-84), Raab/Győr/Ráb/Dioecesis Jaurinensis (S. 85-108), Neutra/Nitra/Nyitra/Dioecesis Nitriensis (S.

109-135), Fünfkirchen/Pécs/Dioecesis Quinque-Ecclesiensis (S. 136-164), Stuhlweißenburg/Székesfehérvár/Stoličný Belehrad/Dioecesis Alba-Regalensis (S. 165-202), Steinamanger/Szombathely/Sambotel/Dioecesis Sabariensis (S. 203-232), Waitzen/Vác/Vacov/Dioecesis Vaciensis (S. 233-258), Veszprim/Veszprém/Dioecesis Veszprimiensis (S. 259-297) – sodann der Kirchenprovinz Kalocsa mit der Erzdiözese Kalocsa-Bacs/Kalocsa-Bács/Archidioecesis Colocensis et Bacsienensis (S. 299-345) und den Diözesen Csanad/Csanád/Dioecesis Csanadiensis (S. 346-381), Siebenbürgen/Erdély/Dioecesis Transsilvaniensis (S. 382-410), Großwardein/Nagyvárad/Oradea/Dioecesis Magno-Varadinensis (S. 411-456) – weiter die Kirchenprovinz Erlau/Eger/Jäger mit der gleichnamigen Erzdiözese/Archidioecesis Agriensis (S. 457-488), Kaschau/Košice/Kassa/Dioecesis Cassoviensis (S. 489-522), Rosenau/Rožňava/Rozsnyó/Dioecesis Rosnaviensis (S. 523-543), Szatmar/Szatmár/Satu Mare/Dioecesis Szathmariensis (S. 544-564), Zips/Spiš/Szepes/Dioecesis Scepusiensis (S. 565-590) – schließlich die Territorialabtei Martinsberg/Pannonhalma/Abbatia Territorialis Sancti Martini in Monte Pannoniae (S. 591-609).

In der Gesamtreihung, die sich der Kirchenkarte von Cölestin Wolfsgruber (um 1900) anschließt, sind dies die Kirchenprovinzen X, XI, XII und XIV. Die übrigen folgen in drei weiteren Bänden, wobei der vierte Band den ostkirchlichen Traditionen der Ukrainer, Rumänen und Serben in der Donaumonarchie gewidmet sein wird bzw. die orthodoxen wie griechisch-katholischen Bischöfe der Metropolen und

Eparchien des byzantinischen und armenischen Ritus von Lemberg/Lviv/Lwów/Leopolis über das Siebenbürgische Karlsburg/Gyulafehérvár/Alba Iulia bis ins südliche Karlowitz/Karlóca/Sremski Karlovci und Sarajewo/Sarajevo vereinen wird.

Ein stolzer Anfang ist gesetzt. Dem Herausgeber kann nur gratuliert werden. Es ist ihm mit diesem Handbuch ein Werk gelungen, das nicht nur einen Standard setzt, sondern auch für die künftige Kirchengeschichtsschreibung ein wertvolles Hilfsmittel darstellen wird.

Als „Zukunftsmusik“ fasst Klieber jedenfalls schon ins Auge (S. 5), dass das vorliegende Projekt auf die Bischöfe bzw. obersten Leitungsorgane der protestantischen Kirchen und des vielgestaltigen Judentums der Monarchie sowie des bosnischen Islam ausgeweitet werden sollte. Das könnte eine lohnende Aufgabe sein, die das Institut für Kirchengeschichte des Donau- und Karpatenraumes / Inštitút pre cirkevné dejiny v oblasti Dunaja a Karpát in Bratislava in Angriff nehmen sollte, zumal dort bereits einige Vorarbeiten vorliegen.

Karl W. Schwarz

PETRO, Marek (ed.). *Významné osobnosti Gréckokatolíckej teologickej fakulty v jej histórii I. (1880 – 1918)*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2020. 74 s. ISBN 978-80-555-2531-0.

PETRO, Marek (ed.). *Významné osobnosti Gréckokatolíckej teologickej fakulty v jej histórii II. (1918 – 2020)*. Prešov : Vydavateľstvo

Prešovskej univerzity, 2020. 162 s. ISBN 978-80-555-2532-7.

Odborné knižné publikácie s názvom *Významné osobnosti Gréckokatolíckej teologickej fakulty v jej histórii I. (1880 – 1918)* a *Významné osobnosti Gréckokatolíckej teologickej fakulty v jej histórii II. (1918 - 2020)* sú jedným z výstupov projektu Contribution and Legacy of Prominent Figures Associated with the Greek-Catholic Theological Faculty in Prešov, Vedeckej grantovej agentúry Mikuláša Rusnáka. Tieto dve publikácie tematicky, ale aj časovo na seba nadväzujú, čo z nich robí prehľadné a svojím spôsobom jedinečné dielo, zobrazujúce až 140 rokov histórie vzdelávania na Gréckokatolíckej teologickej fakulte. Táto inštitúcia bola a je nevyhnutnou podmienkou pre kvalitné vzdelávanie budúcich kňazov, čo vedeli už jej zakladatelia. Čitateľ sa prostredníctvom jednotlivých kapitol usporiadaných v chronologickom slede oboznámi s najvýznamnejšími osobnosťami Gréckokatolíckej teologickej fakulty. Samotný text je doplnený o obrazový materiál, ktorý je svojím obsahom rovnako jedinečný.

Prvý diel publikácie tvoria tri kapitoly. Ide o obdobie od roku 1880 až do roku 1918. Prvá kapitola pojednáva o dôležitosti filozofického a teologického vzdelania v jeho historickom vývoji až po súčasnosť. Rovnako poukazuje na dôležité úlohy teológov. V druhej kapitole je predstavená prvá osobnosť teologického vzdelávania na teologickej fakulte v Prešove, z obdobia pred vznikom prvej Československej republiky. Je ňou Dr. Mikuláš Tóth, v poradí tretí biskup Prešovskej eparchie, ktorý založil teologickú

akadémii a tiež kňazský seminár pre vzdelávanie a duchovnú formáciu budúcich kňazov Prešovskej eparchie. Tretia kapitola predstavuje osobnosť kanonika Michala Kotradova, kňaza, ktorý pôsobil ako rektor kňazského seminára a na teologickej akadémii prednášal liturgickú teológiu.

Druhý diel zachytáva obdobie po vzniku prvej Československej republiky až po súčasnosť. Práve rok 1918 bol dôležitým medzníkom, lebo skončila prvá svetová vojna a došlo k rozpadu rakúsko-uhorskej monarchie. Toto obdobie charakterizovala neistota a hľadanie nového usporiadania spoločnosti v rôznych ohľadoch. A tak udržanie fungovania gréckokatolíckej cirkvi a jej inštitúcií vyžadovalo veľké úsilie. Prvá kapitola preto patrí profesorovi Mikulášovi Rusnákovi, ktorý je po odbornej stránke hodnotený ako jeden z najvýznamnejších predstaviteľov Prešovského gréckokatolíckeho biskupstva v celej jeho histórii. Jeho vysoká odbornosť korešpondovala s jeho vysokým morálnym a osobnostným kreditom. Z osobností spätých s Gréckokatolíckou teologickou fakultou nemožno vynechať blahoslaveného biskupa mučeníka Pavla Petra Gojdiča OSBM. O jeho starostlivosti o túto fakultu, ako aj o ďalších dôležitých okolnostiach jeho života hovorí druhá kapitola. V tretej kapitole je zachytená osobnosť ďalšieho blahoslaveného biskupa *mučeníka* Dr. Vasiľa Hopka. Ten ako absolvent Karlovej univerzity mohol ponúknuť svoje cenné vedomosti v oblasti morálnej a pastoraálnej teológie z pozície profesora na Vysokej škole bohosloveckej v Prešove. Posledná kapitola vyzdvihuje osobnosť prešovského biskupa Dr. h. c.

Jána Hirku, ktorý stál na čele obnovy činnosti Gréckokatolíckej bohosloveckej fakulty i kňazského seminára po štyridsiatich rokoch ich nútenej nečinnosti.

Predkladané publikácie *Významné osobnosti Gréckokatolíckej teologickej fakulty v jej histórii I. (1880 – 1918)* a *Významné osobnosti Gréckokatolíckej teologickej fakulty v jej histórii II. (1918 – 2020)* jasne a zrozumiteľne poukazujú na potrebu teologického a filozofického vzdelávania, bez ktorého by pohľad na svet a jeho poznanie nebolo úplným, resp. unikal by nám celkový kontext. Taktiež ojedinelým spôsobom dopĺňajú a sumarizujú menej poznanú stránku počiatkov teologického vzdelávania vo vtedajšej Prešovskej eparchii. A v neposlednom rade predstavujú osobnosti, ktorých svedectvo života je jasným odkazom pre celú teologickú odbornú verejnosť, že kvalitné teologické vzdelanie v celej svojej hĺbke je vzácné a stojí zaň podstúpiť akékoľvek ťažkosti. Preto tieto publikácie ponúkajú cenné poznatky tak pre historikov, kňazov i budúcich kňazov a študentov študujúcich na Gréckokatolíckej teologickej fakulte.

Marek Fatľa

CORANIČ, Jaroslav (ed.).
Gréckokatolícka cirkev
na Slovensku vo svetle výročí V.
Prešov : Prešovská univerzita
v Prešove, Gréckokatolícka
teologická fakulta, 2019. 343 s.
ISBN 978-80-555-2239-5.

Katedra historických vied Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

a Gréckokatolícke arcibiskupstvo v Prešove v dňoch 20. – 21. septembra 2018 usporiadala medzinárodnú vedeckú konferenciu s názvom *200 rokov Prešovského gréckokatolíckeho biskupstva*. Výstupy z tejto vedeckej medzinárodnej konferencie boli vydané v zborníku pod názvom *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí V*. Tento zborník konferenčných príspevkov voľne nadväzuje na už predchádzajúce konferenčné zborníky vydané touto katedrou: *Gréckokatolícka cirkev na Slovensku vo svetle výročí I, II, III a IVa, IVb*, ktoré boli postupne publikované v rokoch 2009, 2012, 2013 a 2016. Základnou problematikou realizovanej konferencie, ako aj tohto zborníka, bolo predstavenie viacerých významných výročí Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. V jubilejnom roku 2018 si táto cirkev pripomenula 200. výročie zriadenia Prešovskej eparchie (22. 09. 1818), 130. výročie narodenia blahoslaveného biskupa Pavla Petra Gojdiča OSBM (17. 07. 1888), 50. výročie obnovenia Gréckokatolíckej cirkvi v Československu (13. 06. 1968), 30. výročie vyhlásenia chrámu v Lutine za baziliku minor (22. 06. 1988), 15. výročie blahorečenia biskupa Vasiľa Hopka (14. 09. 2003), 10. výročie zriadenia Prešovskej metropolitnej cirkvi sui iuris na Slovensku a povýšenia Prešovskej eparchie na archieparchiu (30. 01. 2008). Rok 2018 bol aj rokom výročí súčasného prešovského gréckokatolíckeho arcibiskupa metropolitu, veľkého kancelára Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove Mons. Dr. h. c. ThDr. Jána Babjaka SJ, PhD., pod záštitou ktorého sa táto konferencia uskutočnila (65 rokov života, 40. výročie kňazskej vysviacky,

15. výročie biskupskej chirotonie a 10. výročie vymenovania za prvého prešovského arcibiskupa metropolitu).

V úvode konferencie zazneli príhovory od prešovského arcibiskupa a metropolitu Mons. Dr. h. c. ThDr. Jána Babjaka SJ, PhD., a rektora Prešovskej univerzity Dr. h. c. prof. PhDr. Petra Kónyu, PhD. Príhovor k otvoreniu konferencie predniesol aj štátny tajomník Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu SR Mgr. Peter Krajňák, ktorý udelil Mons. Dr. h. c. ThDr. Jánovi Babjakovi SJ, PhD., za jeho prácu a aktivity Pamätnú medailu ministerky školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky JUDr. Mgr. Martiny Lubyovej, PhD. Nasledoval príhovor dekana Gréckokatolíckej teologickej fakulty Mons. prof. ThDr. Petra Šturáka, PhD., pričom v jeho závere zablahožela v mene všetkých zamestnancov a doktorandov fakulty Mons. Jánovi Babjakovi SJ k jeho životnému jubileu.

Zborník je zároveň aj jeden z výstupov riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0448/18: Historický, profesionálny, národnostný, hospodársky a kultúrny vývoj Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1818 – 1918, ktorého zodpovedným riešiteľom je editor tohto zborníka.

Konferencie sa zúčastnilo dvadsaťjeden slovenských a zahraničných historikov z Českej republiky, Ukrajiny a Poľska, ktorí pôsobia v 16 rôznych inštitúciách. Zo zahraničných inštitúcií to boli tieto: Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, Katedra teologických vied Teologickej fakulty Jihočeskej univerzity v Českých Budejoviciach, Inštitút histórie Fakulty socioló-

gie a histórie Rzesovskej univerzity v Rzesove, Katedra moderných dejín Ukrajiny a zahraničných krajín Fakulty histórie a medzinárodných vzťahov Užhorodskej národnej univerzity v Užhorode a Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji, Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Śląski w Cieszynie. Z domácich inštitúcií boli zastúpené tieto: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu SR, Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v Bratislave, Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach, Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Katedra filozofie a histórie Teologickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku so sídlom v Košiciach, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Inštitút politológie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Kláštor redemptoristov v Starej Ľubovni, Gréckokatolícky arcibiskupský a metropolitný úrad v Prešove, Archív Gréckokatolíckeho arcibiskupstva v Prešove a Katedra historických vied Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove.

Prednášajúci Peter Zubko vo svojom príspevku *Teológia kňazstva v Užhorodskom rukopisnom Pseudozonarovi, prameni o tradícii východnej cirkvi v Karpatoch* predkladá obsah Užhorodského rukopisného Pseudozonara. Tento dokument dosvedčuje živú byzantskú tradíciu, ktorá síce patrí k tradícii prvého tisícročia kresťanstva, ale má už formu vrcholného stredoveku. Pseudozonar v rukopisnej verzii z Užhorodu je dôležitým východiskom pre vedecký výskum ďalšieho vývoja byzantskej tradície v karpat-

skom priestore. V článku je osobitne predstavené kňazstvo, jeho charakteristika a predpisy.

Juraj Gradoš prezentoval tému *Užhorodská únia v kontexte stredoeurópskych cirkevných únií od konca 16. do začiatku 18. storočia*. V kaplnke Užhorodského hradu sa uskutočnilo podpísanie únie. Vytvorilo sa spoločenstvo – uniatizmus, ktoré gréckokatolícka a pravoslávna cirkev mali spolu. Na začiatku v tomto regióne bola misia sv. Cyrila a Metoda, po ktorej sa tu po prvýkrát aplikoval model gréckej obradovej cirkvi v jurisdikcii rímskeho pápeža. V súčasnej dobe je uniatizmus ako metóda vo vzťahoch medzi pravoslávnyimi a katolíckimi už prekonaná.

Michal Vadrna predstavil *Rod Mankovičovcov a ich vplyv na život v Mukačevskej eparchii*. Rod Mankovičovcov sa tiahne už tri storočia dejinami gréckokatolíckej cirkvi. Biskup Blažovský prispel k zrovnoprávneniu gréckokatolíckeho a rímskokatolíckeho kleru a zaslúžil sa o duchovnú, materiálnu a vzdelanostnú podporu pre kňazov. Michal Mankovič bol významným maliarom svojej doby. Jeho diela okrášľujú mnohé chrámy Prešovskej archieparchie. Kňazský rod Mankovičovcov sa zachoval doteraz. Jeho pokračovateľmi sú otec Gabriel Szekely a jeho synovia Patrik a Pavol.

Autor Peter Žeňuch vo svojom príspevku predstavil tému *Cirkevná slovančina gréckokatolíkov na prelome 18. a 19. storočia v kontexte vzniku Prešovskej eparchie*. Priamym pokračovateľom staroslovienčiny je cirkevná slovančina, ktorá je liturgickým jazykom bohoslužobných obradov slovanských cirkví byzantského obradu.

Cirkevnú slovančinu ako liturgický jazyk nemožno vnímať ako reprezentanta iba jednej jazykovej entity, keďže v jednotlivých slovanských národných spoločenstvách, kde sa uplatňuje byzantský obrad a cirkevnoslovanský liturgický jazyk, sa realizuje aj konkrétny jazykový variant (redakcia) tohto slovanského liturgického jazyka.

Volodimir Fenič predstavil tému *Від Пряшева до Пряшева (1816 – 1946): шість поділів Мукачівської «єпархіїматері», три хвили міграції вірників і десять спільних ознак еклезіальної ідентичності греко-католиків ужгородської унійної традиції*. V nej okrem iného citoval pápeža Jána Pavla II., ktorý povedal, že vzácne dedičstvo gréckokatolíckej cirkvi, ktoré sa zakladá na „Užhorodskej únii“ a veriacich týchto cirkvi, právom sa považujú za dedičov dedičstva Cyrila a Metoda (...).“

Peter Jambor predniesol príspevok *Вýchова кнззського dorastu в Преšovskej епархії*. Činnosť prešovskej teologickej akadémie sa ukončila ešte pár dní pred konaním tzv. Prešovského soboru. Akadémia spolu so seminárom bola zrušená ako prvá zo všetkých teologických škôl na Slovensku. Táto dnes neexistujúca budova akadémie a seminára vychovala osobnosti Prešovskej eparchie, akými boli kanonik Zeno Kovalicky, neskorší apoštolský administrátor v Amerike Gabriel Marták (Martyák) a neskorší biskupi Vasiľ Hopko, Ján Hirko, Eugen Kočiš.

Peter Krajňák predstavil osobnosť *Јозефа Миژیčka (1847 – 1918) – генерального вікара Преšovského бискупства а каноника Преšovskej капитулы*. Veľprepošť Jozef Mižičko bol význam-

nou osobnosťou s vysokými duchovnými i morálnymi kvalitami. Plným právom si zaslúži, aby sme túto osobnosť vyzdvihli zo zabudnutia a nedopustili, aby táto postava v dejinách gréckokatolíckej cirkvi zhasla ako plamienok petrolejovej lampy. Jeho život i dielo ostáva i naďalej neprebádané a je potrebné v archívoch nájsť a zhodnotiť jeho určite existujúce písomné práce, listy a ním vybavovanú úradnú korešpondenciu.

Viktor Kičera vo svojom článku *„Церкви-сестри“: відносини між Мукачівською та Пряшівською єпархіями (1918 – 1939) – релігійно-адміністративний аспект* popisuje vzťahy medzi diecézami Mukačevo a Prešov v rokoch 1918 – 1939 z hľadiska náboženského a administratívneho. Poukazuje okrem iného na nedostatok rehoľných sestier na vzdelávanie mladých dievčat. Príchodom rehoľného spoločenstva sestier baziliánok do Prešovskej diecézy sa situácia zmenila. Neskôr sestry baziliánky odišli na výpomoc z Prešova do Mukačevskej diecézy.

Daniel Atanáz Mandzák sa bližšie sústredil na osobnosť *Владыка Мичала Руснака ССsR. Младост а закладна формація у редemptористов мичаловskej вицепровинции (1921 – 1949)*. Osobnosť vладыку Мичала Руснака, редemptористу а прvéго бискупа словенських грéckokatolíков в Канаде, je pomerne dobre známa, ale doteraz o jeho živote a diele nebol vydaný podrobnejší životopis. Možno aj toto je dôvodom, prečo v publikovaných medailónoch a krátkych životopisoch sú nesprávne uvádzané údaje o jeho rodinných príslušníkoch, štúdiu či kňazskej vysviacke.

Peter Borza vo svojom príspevku *Vzopnutie gréckokatolíkov proti režimu 1. Slovenskej republiky 1939 – 1945* poukazuje na to, že židia sa v prvej Slovenskej republike ocitli v kategórii nežiaducich a štátne orgány v spolupráci s nacistickým Nemeckom zariadili ich elimináciu v spoločnosti. Na ich obranu sa už v januári 1939 postavil biskup Gojdič a neskôr vytvoril podmienky na ich záchranu prostredníctvom gréckokatolíkov. Jeho osoba sa v úsilí o záchranu židov skrze gréckokatolíkov ukazuje ako kľúčová. Jeho angažovanosť v ich prospech inšpirovala kňazov a veriacich. Záchrana prebiehala prostredníctvom krstov a vydávaním pravých alebo nepravých krstných listov, ktoré znamenali možnosť vyhnúť sa transportom v roku 1942. Najrizikovejším spôsobom bolo ukrývanie, ktoré kňazi a veriaci poskytovali židom na prelome rokov 1944 a 1945.

Gabriel Székely predniesol príspevok na tému *Biskup P. P. Gojdič a jeho kritika totalitných ideológií 20. storočia*. Osobnosť biskupa P. P. Gojdiča sa v istom zmysle vymyká z radu významných postáv histórie Slovenska, a to nielen gréckokatolíckej cirkvi. Ide predovšetkým o jeho humanisticky orientované postoje a aktivity, ktoré ako hierarcha menšinovej cirkvi v rokoch svojej aktívnej biskupskej služby (1927 – 1950) vykonával. V neposlednom rade ide aj o jeho schopnosť nazeráť dopredu, takpovediac za horizont času, jasne formulovať a adresne zacieliť nekompromisnú kritiku totalitných tendencií a ideológií 20. storočia – bolševizmu, komunizmu, nacizmu či klérofašizmu.

Cyril Hišem vystúpil s príspevkom *Bratislavská bohoslovecká fakulta a Vasil Hopko*. Rímskokatolícka cyrilo-metodská bohoslovecká fakulta bola zriadená 24. júla 1919 a erigovaná Posvätnou kongregáciou pre katolícku výchovu dekrétom dňa 15. augusta 1935 a vládny nariadením dňa 24. apríla 1936 ako súčasť Univerzity Komenského. Vymenovaním profesorov na bohosloveckej fakulte v Bratislave sa v teologickom vzdelávaní na Slovensku začalo nové obdobie. Fakulta od vzniku získala aj práva na doktorandské a habilitačné konania. Vasil Hopko začal študovať na Bohosloveckej fakulte Karlovej univerzity v Prahe, kde začal písať aj svoju dizertáciu. Až neskôr kvôli vojnovým udalostiam po 14. marci 1939 sa Praha stala zahraničím, preto požiadal o pokračovanie v rigorózach v Bratislave.

Peter Šturák sa zameral na tému *Rok 1968 a Gréckokatolícka cirkev na Slovensku*. Na obranu gréckokatolíckej cirkvi sa postavil veľmi jasne aj pražský František Tomášek. 25. marca 1968 predložil vláde požiadavky katolíckej cirkvi, v ktorých sa okrem iného hovorilo: „Rovnako dôležité, a to opäť z hľadiska spravodlivosti je obnovenie všetkých práv Gréckokatolíckej cirkvi v Československu, lebo jej zánikom boli porušené základné práva občanov, zvoliť si formu a spôsob náboženských úkonov. Je preto spravodlivé túto krivdu napraviť.“ Gréckokatolícka cirkev mala síce formálne povolenú činnosť, ale nemala pre ňu také podmienky ako ostatné cirkvi. Medzi utláčanými bola najviac utláčaná a svoju činnosť mohla vyvíjať len obmedzene pod príslym dozorom štátnej moci.

Jana Lukáčová prezentovala svoj príspevok *Aktívna pomoc otca Jána Ivana Mastiliaka CSsR v procese obnovy Gréckokatolíckej cirkvi na území Československa*. V ňom okrem iného uviedla, že dňa 31. januára 2015 sa oficiálne otvoril proces o živote, hrdinských čnostiach, o povestiach svätosti a znameniach Božieho sluhu rehoľného kňaza Jána Ivana Mastiliaka CSsR. Aj keď je potrebné zdôrazniť, že ešte nejde o blahorečenie, ale o začiatok skúmania života a čností. Viacero svedkov života otca Jana Ivana Mastiliaka CSsR vyjadrilo v danej veci podobnú túžbu, aby zažili oslávenie jeho svätého života a jeho povýšenie k úcte oltára.

Stanislav Konečný spracoval tému *K vývoju Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku a k jej revitalizácii po roku 1989*. V nej uviedol, že odstránenie totalitného systému bolo základným predpokladom tiež na spresnenie evidencie členov Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku, pretože v podmienkach neslobody a prenasledovania náboženstva to nebolo možné urobiť. Dobrou príležitosťou v tomto smere bolo už sčítanie obyvateľstva v roku 1991. Po zmene režimu sa tak aktívna činnosť Gréckokatolíckej cirkvi *sui iuris* v Česko-Slovensku postupne rozbiehala a prispôbovala novým podmienkam.

Marek Rembierz prednášal na tému *Cyrilo-metodská tradícia a 200 rokov Prešovského gréckokatolíckeho biskupstva*. V ňom uviedol, že cyrilo-metodská tradícia sa tiahne ako jasná niť slovenskými dejinami. Slováci sa znova a znova vracali k tomuto slávnemu obdobiu svojich dejín

a z neho čerpali posilu aj v ťažkých časoch poroby a duchovného zmätku.

Stanisław Nabywaniec predniesol príspevok na tému *Príslušnosť k cirkvi „sui iuris“ a dodržiavanie obradu v súlade s kódexom kánonov východných cirkví a kódexom kánonického práva*. Vysvetľuje význam schválenia Kódexu kánonov východných cirkví (KKVC) pápežom Jánom Pavlom II. 18. októbra 1990, ktorý vstúpil do platnosti 1. októbra 1991. Tento právny dokument predstavuje nebývalý úspech v dejinách legislatívy východných cirkví. Vzhľadom na koexistenciu východných cirkví a latinskej cirkvi v rámci univerzálneho spoločenstva Božieho ľudu, je potrebné vzájomné poznanie, ako aj rešpektovanie práv a povinností každej z cirkví.

Ľubica Lenartová spracovala tému s názvom *Kolonizácia Liptova a Oravy podľa valaského práva a jej prvky v religiozite a tradíciách*. Poukázala na to, že valaská kolonizácia sa tiahla oblúkom Karpát, z východu na západ, z rumunských oblastí cez Podkarpatskú Rus ďalej na Slovensko a svoju cestu zakončila v oblasti českej Moravy. V tomto smere sa etnicita a religiozita valaského obyvateľstva menila.

Peter Kónya predstavil svoju tému s názvom *Obnova rímskokatolíckej cirkvi v Prešove v 18. storočí*. V ňom predostrel obraz obnovy rímskokatolíckej cirkvi v slobodnom kráľovskom meste Prešove, ktorý prebiehal v niekoľkých etapách v rokoch 1670 – 1781 (1773). Bol úzko spojený s procesom rekatolizácie, podporovaným panovníkom a jeho úradmi. Kľúčovú úlohu v nej počas celého trvania zohrala Spoločnosť Ježišova.

Rudolf Svoboda v príspevku *K procesu zakládání diecézí v čase josefismu na příkladu českobudějovické diecéze* vysvetlil, že zakladanie diecéz bolo súčasťou reformných procesov v období vlády Márie Terézie a jej syna Jozefa II. Môžeme konštatovať, že reformy tohto obdobia boli vzájomne sprevádzané, s cieľom pozdvihnúť úroveň štátu a v ňom žijúcich obyvateľov. Zakladanie nových diecéz patrilo medzi cirkevno-právne reformy so zámerom zefektívniť cirkevnú správu.

Pavel Marek vystúpil so svojím príspevkom *Poměr biskupa Gorazda (Pavlík) k první Československé republice*. V ňom predstavil život a dielo osobnosti českého pravoslávia prvej polovice 20. storočia, ktorým bol biskup Matěj Pavlík-Gorazda.

Na medzinárodnej vedeckej konferencii odznelo spolu dvadsaťjeden príspevkov, zameraných na dejiny gréckokatolíckej cirkvi v zrkadle – *200 rokov Prešovského gréckokatolíckeho biskupstva*. Prednášajúcim sa podarilo v širších súvislostiach predstaviť bohatú históriu Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku s presahmi až do súčasnosti. Jednotlivé príspevky svojim hodnotným obsahom zaujmú nielen odbornú, ale aj laickú verejnosť.

Stanislav Šveda

PETRO, Marek – MOJZEŠ, Marcel (eds.). *Fragments – Veda a život*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2020. 476 s. ISBN 978-80-555-2549-5.

Predložený zborník z Katedry systematickej teológie na Gréckokatolíckej teologickej fakulte je zároveň aj

jubilejnou knihou vydanou pri príležitosti sedemdesiatych narodenín kňaza prof. ThDr. Vojtecha Boháča, PhD. Ide o jedinečnú publikáciu, ktorá vyšla vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity v Prešove a ktorej editormi sú Marek Petro a Marcel Mojzeš. Tento zborník je výnimočný tým, že vznikol ako poďakovanie sa katedry jednému zo svojich dlhoročných členov. Prof. Vojtech Boháč bol jedným z tých, ktorý značne prispel svojím pôsobením k rozvoju Gréckokatolíckej teologickej fakulty. Jeho prínos je badateľný aj v štúdiách, ktoré obsahuje táto publikácia.

Kniha je rozdelená do troch častí. V prvej časti sa nachádza požehnanie Svätého Otca Františka a po ňom nasledujú pozdravné listy cirkevných aj akademických autorít. V závere tejto časti je laudatio napísané prof. ThDr. Marekom Petrom, PhD., ako vedúcim Katedry systematickej teológie GTF PU v Prešove, a autorská báseň doc. ThDr. Michala Hospodára, PhD., venovaná prof. ThDr. Vojtechovi Boháčovi, PhD., pod názvom *Božská liturgia*.

Druhú časť tvoria vedecké štúdie domácich i zahraničných odborníkov, hlavne z oblasti liturgiky, ktorej sa profesor Boháč venuje počas celého svojho kňazského i akademického života. Štúdie zahraničných odborníkov sú: „Lebo jeho milosrdenstvo je večné“ – Biblický, liturgický a spirituálny obsah mnohomilostivej piesni na utierni od autora Ivancsó István. Przemysław Nowakowski a jeho štúdia Duch Świąty w Eucharistii obrządku wschodniego. Štúdia Šimona Marincáka s názvom Liturgický rozmer života bratov Konštantína a Metoda vo svetle ich monastickej skúsenosti.

Štúdia s názvom *Поцілунок миру: Проблема літургії чи еклезіології? Василь Рудейко*. A posledná zahranická štúdia *Dialog o miłosierdziu – dialog miłosierdzia – miłosierdzie w dialogu o doświadczeniu miłosierdzia i etosie dobrego pasterza, ktorej autorom je Marek Rembierz*. Ďalej sú bližšie špecifikované štúdie našich domácich autorov.

Peter Kónya spracoval v štúdii *Gréckokatolíci v zemepanských mestách v zemplínskej stolici do polovice 19. storočia* obraz o etablovaní a vývine gréckokatolíckej cirkvi v troch najvýznamnejších zemepanských mestách v Zemplínskej stolici na území dnešného Slovenska od polovice 17. do polovice 19. storočia, v Humennom na severe a Michalovciach na juhu Horného Zemplína a v Kráľovskom Chlmcí v Medzibodroží.

Štúdiu *Blahoslovený biskup Pavol Peter Gojdič OSBM a jeho spiritualita* ako vzor pre duchovný život kňazov a veriacych predstavil Peter Šturák. Vo svojej štúdii sa pokúša predstaviť tohto mučeníka z hľadiska jeho spirituality, ktorá má byť pre nás všetkých inšpiratívna a nasledovaniahodná, pretože tá vytvárala a charakterizovala jeho cestu k svätosti. A my všetci, bez rozdielu, sme povolani k svätosti.

Autorom ďalšej štúdie je *Lubomír Petrík* a názov jeho štúdie je *Homília v liturgii a liturgia homílii*. V tejto štúdii sa venuje projektom, dielam a publikačným výstupom *Vojtecha Boháča* na tému liturgie a homílie.

Michal Hospodár priniesol v štúdii *Liturgia – dielo Svätého Ducha* pohľad na liturgiu ako na trinitárne spoločenstvo rozobral, sviatosť myropomazania a hymnus „*Kráľu nebeský*“.

Autorom štúdie s názvom *Vernosť liturgii v živote* profesora *Boháča* ako prejav lásky a vernosti voči Bohu a Cirkvi je *Marcel Mojzeš*, ktorý sa v štúdii snaží zachytiť tri výroky, ktoré charakterizujú vzťah profesora Boháča k liturgii. Tie výroky sú: „*vsja po činu*“, „*ars celebrandi*“ a „*vernosť liturgickým predpisom ako prejav lásky a vernosti voči Bohu a Cirkvi*“.

Štefan Paločko v štúdii s názvom *Ôsmy deň stvorenia* prináša prehľad Kristovho spasiteľného diela a jeho následnú aplikáciu na život človeka, pričom zdôrazňuje, že človek, ktorý porozumel a uveril Kristovmu spasiteľnému dielu a aplikoval ho na seba krstom a prijatím Ježišovho tela a krvi pri slávení Eucharistie, môže skutočne zažívať ôsmy deň stvorenia.

Autorom štúdie *Obrad, liturgia a liturgický rok* v optike katechézy je *Peter Tirpák*. Vo svojej štúdii poukazuje na úlohu, ktorá spočíva v tom, aby sme v liturgickom živote nevymýšľali nič nové, ale aby sme si uvedomili skutočný charakter Eucharistie, a to cez konkrétny spôsob katechézy, v ktorej sa bude jasným a zrozumiteľným spôsobom formovať poslucháč pre vnímanie liturgického roka a v ňom liturgickej reči, ktorá sa vyjadruje práve v symboloch a gestách.

Štúdia s názvom *CCEO a predpisy liturgických kníh*, ktorej autorom je *Jurij Popovič*, sa snaží predstaviť obsiahlu problematiku dodržiavania predpisu liturgických kníh. Nakoľko kán. 3 CCEO stanovuje všeobecný princíp, podľa ktorého predpisy liturgických kníh majú byť zachované starostlivo, ak neodporujú kánonickým predpisom kódexu. Toto kánonické nariadenie má podnietiť k zachova-

niu prvenstva bohoslužby ako vrcholu kresťanského života a pritom ostávajú verným tradícii otcov.

Nakoľko len vládzeš, konaj vsja po činu je štúdia Martina Tkáča, v ktorej úvode spomína na ďakovnú liturgiu slávenú pri príležitosti ukončenia profesijného pôsobenia profesora Boháča a vovádza do poriadku slávania liturgie a dôležitosť na jej prípravu. Už samotný názov štúdie bol dôkladne vybratý, pretože práve tieto slová sú charakteristické pre službu kňaza a profesora Vojtecha Boháča. Nakoľko len vládla, tak objasňoval a pripravoval seba aj iných na nádhernú, ale aj zodpovednú službu pri oltári.

Juraj Vajó so štúdiou Ukážka zo zápisu liturgie sv. Jána Zlatoústeho v Košickej eparchii v slovenskom jazyku a niekoľko otázok pre prof. Vojtecha Boháča ku predmetnej veci poukazuje na ambíciu prof. Boháča vytvoriť zápis kňazských nápevov sv. liturgie, ktorý aj bol vypracovaný, avšak žiaľ nebol schválený.

Tretiu časť predstavuje kompletná bibliografia prof. Boháča spracovaná podľa údajov z Univerzitnej knižnice Prešovskej univerzity a publikáciu uzatvára obrazová príloha, ktorá obsahuje fotografie jubilanta zo súkromnej i akademickej oblasti jeho života.

Publikácia Fragmenty – Veda a život. Jubilejná kniha pri sedemdesiatinách kňaza prof. ThDr. Vojtecha Boháča, PhD., predstavuje životný prierez tohto výnimočného kňaza, ktorý aj 30 rokov pôsobil na akademickej pôde Gréckokatolíckej teologickej fakulty. V tejto publikácii je hodno zalistovať a týmto spôsobom nazrieť do životných peripetií prof. Boháča. Publikácia je určená od-

bornej, ako aj širokej verejnosti. Určite sa zaradzuje k publikáciám cenového dáta, ktoré by mali byť súčasťou knižného fondu.

Lucia Palovičová

[A] GAILUS, Manfred - VOLLNHALS, Clemens (eds.). *Christlicher Antisemitismus im 20. Jahrhundert. Der Tübinger Theologe und „Judenforscher“ Gerhard Kittel (= Berichte und Studien [des Hannah-Arendt-Instituts für Totalitarismusforschung] Nr. 79). Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 2020. 276 pp. ISBN 978-3-8471-0996-9.*

[B] MORGENSTERN, Matthias - SEGEV, Alon (eds.). *Gerhard Kittels Verteidigung / Gerhard Kittel's Defense. Die Rechtfertigungsschrift eines Tübinger Theologen und „Judentumsforschers“ vom Dezember 1946 / Apologia of a Tübingen Theologian and New Testament Scholar, December 1946. Wiesbaden : Berlin University Press, 2019. 351 pp. ISBN 978-3-7374-1331-2.*

In einer bis 15. November 2020 im Wiener Künstlerhaus („Albertina Modern“) präsentierten Ausstellung („*The Beginning. Kunst in Österreich 1945 bis 1980*“) entdeckte ich den künstlerischen Schlüssel für die Lektüre der beiden rezenten Bücher (A; B). Der nach den Nürnberger Rassegesetzen als „Halbjude“ gebrandmarkte **Friedensreich Hundertwasser** (1928-2000) war als Jugendlicher in die Formation der „Hitlerjugend“ (HJ)

eingetreten, weil er glaubte, auf diese Weise seine Familie vor der Vernichtung durch die Nationalsozialisten beschützen zu können, aber das war vergeblich. Als 29-jähriger reflektierte er die Schrecken der NS-Ära und schuf mit einem Ölgemälde *„Gasflammen zusammen mit den Flammen des Heiligen Geistes“* (1957) eine gültige Darstellung von Shoa und deren christlichem Wurzelboden, der Beteiligung von Christen an der ideologischen Imprägnierung im Sinne der Judenfeindschaft und deren politischer Umsetzung.

Es ist das beklemmende Ineinandergreifen von christlichem Antijudaismus und rassistischer Judenvernichtung der Nationalsozialisten, welches die Interpretation von Hundertwassers Bild bestimmt und auch in erschreckender Weise das Lebenswerk des Tübinger Neutestamentlers und „Judenforschers“ **Gerhard Kittel** (1888-1948) durchzieht. Ihm wird vorgeworfen, dass er durch seine Fachkompetenz als Bibelwissenschaftler der Judenpolitik des sogenannten Dritten Reiches zugearbeitet hätte. Schon in Kittels 1933 veröffentlichter Studie *„Die Judenfrage“* sei, so der Sukkus des anzuzeigenden Tagungsbandes (A), *„in geradezu exemplarischer Weise (...) die Verknüpfung und Verschmelzung von christlichem Antijudaismus und völkischem Antisemitismus“* zu erblicken. *Differenzierung* oder *Verschmelzung*, das ist die große Streitfrage in der Beschäftigung mit dem Tübinger Neutestamentler, der von sich behaupten konnte, dass er stets der antijudaistischen Tendenz des Neuen Testaments gefolgt sei, die aber vom rassistischen Antisemitis-

mus der Nationalsozialisten scharf zu differenzieren sei. In diesem Sinne ist auch seine Rechtfertigungsschrift von 1946 gehalten, die nunmehr in einer kritischen und kommentierenden Edition (B) vorliegt. Wie stark diese Schrift die zeitgeschichtliche Forschung in Tübingen blockierte, erlebte **Leonore Siegele-Wenschkewitz** (1944-1999) bei ihren ersten Tabubrüchen an der Eberhard-Karls-Universität (B 189-191; A 30 ff.), als es galt, die Geschichte der Evangelisch-theologischen Fakultät während der NS-Zeit aufzuarbeiten. Ihr Mentor, der gefeierte Verfasser einer bemerkenswerten Darstellung des Deutschen Kirchenkampfes **Klaus Scholder** (1930-1985), hatte in seiner Monographie die Position Kittels noch vollkommen verschwiegen (A 33). Von seiten der Fakultät war keine Bereitschaft gegeben, den berühmten Neutestamentler **Kittel** kritisch zu beleuchten. Mit dem Theologischen Wörterbuch zum Neuen Testament (ThWNT) hatte er seit 1932 ein hochangesehenes internationales Forum geschaffen, das seine wissenschaftliche Kompetenz genauso außer Zweifel stellte wie seine Beteiligung an der britischen *Lexicographia Sacra* und seine Mitgliedschaft in der *Studiorum Novi Testamenti Societas* 1938. Zudem wirkte die Verteidigungsschrift, in der er sich über seine Inhaftierung, seine Entlassung als Professor und damit verbunden „Schande und Armut“ keineswegs beklagte, sondern dies „als ein Stück Schicksal seines Volkes auf sich zu nehmen und zu tragen“ (B 14) bereit fand, ja seine rückhaltlose Bereitschaft erklärte, „als Glied seines Volkes alle Folgen des furchtbaren Geschehenen mitzutragen“ (B 15). Er

weigerte sich aber bei aller Bejahung einer Kollektivschuld, der Frage auszuweichen, „ob in gleicher Weise auch eine individuelle, aus seinem persönlichen Einzelhandeln sich ergebende Schuld auf ihm liegt, die seine Bestrafung als die eines des Amtes und Auftrages Unwürdigen fordert“ (ebd.). Die in XVIII Punkte gegliederte in der dritten Person formulierte „Verteidigung“ (B 11-152) kommt zu einem ihn entlastenden Ergebnis – und das wurde auch von seinen Fakultätskollegen weitgehend geteilt. Damit hängt auch zusammen, dass sich zahlreiche Fachkollegen für ihn einsetzten wie beispielsweise der Schweizer Systematiker **Emil Brunner** (1889-1966), die beiden Neutestamentler **Martin Dibelius** (1883-1947) und **Joachim Jeremias** (1900-1979), die Alttestamentler **Albrecht Alt** (1883-1956) und **Friedrich Baumgärtel** (1888-1981) sowie der Orientalist **Hans Heinrich Schaeder** (1896-1957) und der Wiener klassische Philologe und Althistoriker **Josef Keil** (1878-1963).

Dessenungeachtet hatte der jüdische Sprachwissenschaftler **Max Weinreich** (1894-1969) schon unmittelbar nach dem Krieg die Verstrickung deutscher Wissenschaftler in den Nationalsozialismus thematisiert und deren antisemitische Einstellung für die Shoa verantwortlich gemacht, aber dessen in Amerika veröffentlichte Studie wurde in Deutschland nicht zur Kenntnis genommen. So waren wohl der amerikanische Zeithistoriker **Robert P. Ericksen** (1975/1985; A 19-41), die erwähnte **Leonore Siegele-Wenschkewitz** in Tübingen, später Arnoldshain (B 169 ff.) und die amerikanische Judaistin **Susannah**

Heschel die ersten, die sich des dunklen Kapitels der Tübinger Fakultätsgeschichte annahmen und den „Fall Kittel“ untersuchten.

Mit den vorliegenden Büchern hat eine neue Forschergeneration die Aufgabe ergriffen, die „Causa Kittel“ zu klären. Die Quellenbasis ist ebenso gewachsen wie die zeitliche Entfernung zur betroffenen Forscherpersönlichkeit. Mit großer Intensität wurde die Differenzierung zwischen einem biblisch begründeten *christliche Antijudaismus* und dem *Antisemitismus* in Zweifel gezogen und die Bedingungen untersucht, unter denen eine Überformung und Vermischung beider befördert wurde. So lag es nahe, das Ineinandergreifen von Antijudaismus und Antisemitismus im Denken und politischen Handeln Kittels zu untersuchen. Der gewählte Titel (A) „*Christlicher Antisemitismus*“ signalisiert dabei eine deutliche Weiterentwicklung der einschlägigen Forschung, die nicht mehr nur durch Theologen, Judaisten und Historiker betrieben wird, sondern auch Sozial-, Kultur- und Politikwissenschaftler, Philosophen und Soziologen, Widerstands- und Antisemitismusforscher Anteil nehmen ließ. Die Herausgeber, die durch maßgebliche Beiträge zur Thematik ausgewiesen sind, haben einen interessanten und qualifizierten Kreis junger Wissenschaftler um sich geschart, um diese – in vieler Hinsicht – Dekonstruktionsarbeit zu leisten.

Da ist einmal die biographische Ebene, die von **Clemens Vollnhals**, **Gerhard Lindemann** und **Horst Junginger** aus unterschiedlichen Perspektiven bearbeitet wurde.

Kittel entstammte dem schwäbischen Pietismus, sein Vater, der international anerkannte Alttestamentler **Rudolf Kittel** (1853-1929), Herausgeber der *Biblia Hebraica*, wirkte als Theologieprofessor in Breslau, wo dessen Sohn **Gerhard** geboren wurde. Der Vater wurde 1898 nach Leipzig berufen, wo der Sohn aufwuchs und sein Studium der evangelischen Theologie und Orientalistik aufnahm, um es in Tübingen, Berlin und Halle fortzusetzen; er wurde 1913 in Kiel promoviert und erwarb dort noch in demselben Jahr die Lehrbefugnis für NT; er arbeitete in der Folge als Marinepfarrer und in der Religionsslehrausbildung, ehe er 1921 seinen ersten akademischen Ruf als Ordinarius nach Leipzig erhielt; er wechselte aber sofort nach Greifswald und wirkte sodann, unterbrochen durch seinen Wien-Aufenthalt in den Jahren 1939-1943 zwischen 1926 und 1945 in Tübingen; 1936-1945 war er zudem Mitarbeiter im Reichsinstitut für Geschichte des neuen Deutschland, Abteilung Judenfrage. Er war am 1. Mai 1933 der NSDAP beigetreten, verführt durch das „Aufbruchserlebnis“ dieses Jahres. Der Tag von Potsdam (21. März), als sich in der dortigen Garnisonskirche, der Grablege der Hohenzollern, der greise Reichspräsident **Hindenburg** und **Hitler** die Hand reichten und so „die symbolische Vereinigung des ‚alten‘ mit dem ‚neuen‘ Deutschland“ inszenierten, war ein euphorisches Schlüsselerlebnis für die Träger „nationalprotestantischer Traditionen“ (**Vollnhals** A 43 ff.), die in rascher Folge vom Nationalsozialismus überformt wurden. In diesem Transformationsprozess reifte auch

Kittels Karriere (**Junginger** A 83 ff.), die längst internationale Ausmaße erreicht und ein weitreichendes wissenschaftliches Netzwerk geknüpft hatte (**Bormann** A 135 ff.).

Dass Kittel zwischen 1939 und 1943 mit der Vertretung der neutestamentlichen Professur in Wien beauftragt war und hier als „Berühmtheit“ willkommen geheißen wurde, ist deshalb wichtig, weil er hier seine neutestamentliche Lehrtätigkeit im klassischen Sinn an der Evangelisch-Theologischen Fakultät wahrnahm, diese aber mit einem Lehrauftrag an der Philosophischen Fakultät kombinierte, wo er sich den ideologischen Themen zur Judenfrage widmete und dafür höchstes Lob vom Rektor erteilte. Dieser wusste Kittels Wirken als beispielhaft für den ehrgeizigen Anspruch der Wiener Universität hervorzuheben, diese zur führenden Bildungsstätte des europäischen Südostens auszugestalten. Einen institutionellen Wechsel auf die Philosophische Fakultät lehnte Kittel (wie schon bei ähnlichen Angeboten in Berlin und Tübingen) strikte ab (A 197 Anm. 6; B 106). An den Plänen für die Gründung einer Professur zur Erforschung der geistigen Grundlagen des Judentums, wie sie in Wien geschmiedet wurden (A 243), wirkte er gutachtlich mit. Dafür war die arisierte Fachbibliothek des Wiener Talmudarchäologen **Samuel Krauss** (1866-1948) und jene des Verlegers **Ludwig Feuchtwanger** (1885-1947) requiriert worden (A 239 f.).

Ich wiederhole hier die heikle Frage, wie sich der traditionelle Antijudaismus (für **Kittel** war das NT die krasseste Antithese zum Judentum) zum

ideologischen und rassistischen Antisemitismus verhält; sie ist in gewisser Weise der entscheidende Angelpunkt der Kittelinterpretation und wurde auch auf philologisch-exegetischer Seite zur Anwendung gebracht und im ThWNT nicht nur ein struktureller Antijudaismus registriert, sondern auch die Spuren antijüdischer Propaganda im antisemitischen Sinn entdeckt (**Leutzsch** A 101 ff.). Ein Sonderfall ist das von **Kittels** Schüler **Walter Grundmann** (1906-1976) geleitete Eisenacher „Entjudungsinstitut“ (**Arnhold** A 119 ff.). Zur Arbeit an diesem 1939 gegründeten *Institut zur Erforschung und Beseitigung des jüdischen Einflusses auf das kirchliche Leben* ging **Kittel** allerdings auf deutliche Distanz, ja er habe sich dazu, wie er in seiner Verteidigungsschrift 1946 vernehmen ließ (A 168; B 69), „in schärfste Opposition gestellt“, weil er am Alten Testament als zum biblischen Kanon gehörig festhalten wollte, während in Eisenach an einer konsequenten „Arisierung“ des Christentums gearbeitet wurde, mit der die Preisgabe des Alten Testaments verbunden war. **Kittel** verstand sich – so der Tenor seiner Verteidigungsschrift, deren XIII. Kapitel zur Frage nach dessen indirekter Mitschuld an den Judenverfolgungen im Anhang abgedruckt wurde (A 195 ff.; B 114 ff.) – als Exponent einer antijudaistischen Interpretation des Neuen Testaments, das er als „das anti-jüdischste Buch der Weltgeschichte“ bezeichnete.

Gleichsam als Beleg für die genteilige Deutung **Kittels** als Beteiligten am nationalsozialistischen Rassenantisemitismus begegnet im Anhang auch dessen Gutachten für

den geplanten Prozess gegen **Herschel Grynszpan** (1921-1942) vor dem Volksgerichtshof 1942 (A 185 ff.). Kittel suchte den Attentäter im Dezember 1941 im Untersuchungsgefängnis in Berlin-Moabit auf und verhörte ihn mit der Absicht, einen Zusammenhang zwischen dessen „*talmudischer Mentalität*“ und der Tötung des deutschen Legationssekretär **Ernst vom Rath** (1909-1938) herzustellen und dieses Attentat als „*Fanal eines jüdischen Angriffskrieges gegen das Deutsche Reich*“ zu interpretieren. So deutet es jedenfalls **Junginger** zuletzt in seinem gewissenhaft zusammengestellten „biografischen Abriss“ (A 242), nachdem er schon in einem Fundbericht in der Süddeutschen Zeitung (9.11.2005) **Kittels** Gutachten zitierte: der Angeklagte sei „*ein vom ‚internationalen Weltjudentum‘ gedungener Mörder*“.

Den Abschluss bildet eine „Bibliografie“ der Arbeiten **Kittels**, wobei hier nicht nach wissenschaftlicher Gewichtung oder tagespolitischer Abzweckung unterschieden wird. Dadurch wird die Synchronizität des theologischen und ideologischen Werkes unterstrichen.

Kittels Aufenthalt in Wien von 1939 bis 1943 wird in beiden Bänden sorgsam registriert (A 236 ff.; B 42-45), wenn auch nicht ausdrücklich thematisiert. Er ist für die Kittel-Interpretation deshalb bedeutend, weil er zu dessen ideologiegeleiteter Judenforschung wichtige Aspekte liefert – etwa sein Mitwirken an der Sonderausstellung im Wiener Naturhistorischen Museum „*Das körperliche und seelische Erscheinungsbild der Juden*“ im Jahre 1938 (A 235), wie er

ja schon an den Ausstellungen „*Der ewige Jude*“ (München 1937, Wien 1938) und „*Deutschland Schicksal im Osten*“ (Nürnberg 1938) beteiligt war. Aber **Kittel** nahm auch in seiner Verteidigungsschrift mehrfach auf Wien Bezug, wobei er stets auf seine kirchliche Gebundenheit verwies und den engen Kontakt mit dem leitenden geistlichen Amtsträger der Evangelischen Kirche in Österreich, Bischof **Hans Eder** (1890-1944) verwies (B 41 ff.). Dessen Witwe (B 44) stellte ebenso wie Bischof **Gerhard May** (1898-1980) und der Wiener Dekan **Gustav Entz** (1884-1957) entlastende Stellungnahmen zur Verfügung, die als Beilagen der Verteidigungsschrift angefügt – aber nicht publiziert – wurden. **Kittel** rechnete es sich vor allem als Verdienst zu, dass durch seine Supplierung des Lehrstuhls für Neues Testament die Berufung eines „führenden DC-Theologen“ (B 43) verhindert wurde. Das Fragezeichen (B 43 Anm. 87) kann nunmehr aufgelöst werden, denn der frühere, aus Königsberg in Preußen stammende Lehrstuhlinhaber **Richard Adolf Hoffmann** (1872-1948) hatte die beiden DC-affinen Neutestamentler **Carl Schneider** (1900-1977) und **Walter Grundmann** als Nachfolger vorgeschlagen, um so die offenbar erwünschte Verbindung zum Eisenacher Entjudungsinstitut herzustellen und zu vertiefen. Dass dies misslang, hatte vermutlich mehrere Gründe, nicht zuletzt auch die Hochschulpolitik des NS-Staates, die sich unter dem Einfluss der Münchener Parteikanzlei der NSDAP gegen jedwede Förderung der Theologischen Fakultäten richtete und vakante Lehrstühle nicht

mehr zur Besetzung freigab, sondern supplieren ließ. Das ist ebenso an der Wiener Fakultät praktiziert worden, wo Dekan **Entz** noch 1939 von der Hoffnung getragen war, seine Fakultät zu einer „*Grenzlandfakultät*“ auszubauen und dabei die besonderen Lehr- und Forschungserfordernisse für die deutsch-evangelische Diaspora im Südosten Europas zu berücksichtigen.

Der Herausgeber von Kittels Rechtfertigungsschrift **Morgenstern** ist sich darüber im Klaren, dass es zur christlichen Judenfeindschaft ein reiches Maß an Literatur gibt. Er rechtfertigt seine kritische Edition aber dennoch als „sinnvoll“ (B 200), weil die darin aufgerollten Fragen „weiterhin lehrreich für die christlich-jüdischen Beziehungen und speziell für das Verständnis der modernen christlich geprägten Judenfeindschaft“ sind (ebd.). Vor dem Bild von **Friedensreich Hundertwasser** ist mir dies auf beklemmende Weise wieder bewusst geworden.

Karl W. Schwarz

ŠTURÁK, Peter – LUKÁČOVÁ, Jana. (eds.). *Ďalšie vzdelávanie absolventov teologických fakúlt na Slovensku*. Prešov : Gréckokatolícka teologická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, 2020. 127 s. ISBN 978-80-555-2525-9.

Daný zborník *Ďalšie vzdelávanie absolventov teologických fakúlt na Slovensku* predkladá príspevky venované téme ďalšieho vzdelávania študentov, ktorí absolvovali štúdium na teologic-

kých fakultách na Slovensku, pričom reflektuje aktuálne potreby v tejto sfére. Jedenásť autorov prostredníctvom svojich príspevkov poukazuje na rôzne dimenzie a možnosti vyplývajúce z problematiky zborníka, ktorý zostavili Mons. prof. ThDr. Peter Šturák, PhD., a Mgr. Jana Lukáčová, PhD. Táto publikácia vznikla v rámci projektu KEGA v roku 2020 na pôde Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Autori jednotlivých príspevkov sú slovenskí i zahraniční odborníci v danej problematike.

Autorom prvého príspevku s názvom *Historický prierez teologického vzdelávania v Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku do roku 1950* je Mons. prof. ThDr. Peter Šturák, PhD. Za ním nasleduje štúdia od doc. ThDr. Michala Hospodára, PhD. s názvom *Náčrt permanentnej formácie – pastorálna teológia. Formácia gréckokatolíckych bohoslovcov po obnove Gréckokatolíckej cirkvi v roku 1968 na území Československa* je názov nasledujúceho príspevku od Mgr. Jany Lukáčovej, PhD. V ďalších príspevkoch sú prezentované témy ako *Porovnanie metód prístupu k dogmatickej teológii po Tridentskom koncile a po Druhom vatikánskom koncile* od autora doc. ThDr. Štefana Paločka, PhD., a *Kňaz – nie slepý, ale vidiaci duchovný vodca* od Mons. Doc. ThDr. Lubomíra Petrika, PhD. Autor ďalšieho príspevku v danom zborníku je prof. ThDr. Marek Petro, PhD., pričom jeho príspevok má názov *Morálna teológia v službe permanentnej kňazskej formácie. Katechumenátna, vecná a existenciálna katechéza* je názov nasledujú-

ceho príspevku od doc. ThDr. Petra Tirpáka, PhD. Mgr. Titus Antoniu Chifor pripravil príspevok *Permanent formation of priests. Case study Romanian Greek catholic Church, Eparchy of Oradea* a ks. dr. hab. Jan Klimek zasa príspevok *Specyfika posługi kapelana szpitalnego i asystenta pastoralnego wobec osób chorych psychicznie*. Predposledný príspevok *Vzdelávanie absolventov teologických fakúlt na Slovensku v kontexte ekumenickej formácie* v danom zborníku patrí doc. ThDr. Radoslavovi Lojano- vi, PhD., a posledný článok *Základy duchovného rastu bohoslovcov a permanentná formácia kňazov Spišskej diecézy* pochádza z pera autora doc. ThDr. Petra Majdu, PhD.

Predkladaný zborník tvoria zaujímavé a dôležité informácie a celkove je vyskladaný prehľadne a zodpovedne. Estetická stránka je zastúpená nielen prehľadnosťou, ale aj vhodným výberom potrebných aspektov pri konečných úpravách a logickým rozvrhnutím príspevkov. V úvode publikácie sa nachádza prehľadný a podrobný obsah daného zborníka. Každý príspevok začína abstraktom a kľúčovými slovami v cudzom jazyku a je ukončený zoznamom bibliografických odkazov. V závere zborníka sa nachádza adresár autorov, ktorí sa podieľali na vedeckej tvorbe zborníka. Zborník prezentuje možnosti ďalšieho vzdelávania absolventov teologických fakúlt na slovenskom území, a tak približuje k budúcim možnostiam vzdelávacích aktivít.

Lubica Lenartová

**A nyíregyházi Jósa András
Múzeum Évkönyve. LVIII.
Évfolyam. Főszerkesztő Bene János.
Nyíregyháza : Jósa András Múzeum,
2016. 478 o. ISSN 0547-0196.**

Ročenky kultúrnych a vzdelávacích inštitúcií z regionálnych centier síce z hľadiska rôznych vedeckých databáz spravidla nepatria medzi výrazne prezentované publikácie. Napriek tomu však prinášajú pre odborníkov i laických záujemcov množstvo zaujímavých a inak ťažko dostupných poznatkov. Do tejto kategórie patrí aj ročenka viac ako 150 rokov existujúceho múzea v maďarskej Nyíregyháze. Jeho najdôležitejšou úlohou bolo a stále je realizovanie archeologických, historických, etnografických, umeleckých či literárnohistorických výskumov, resp. prezentovanie postupne získaných zbierkových predmetov. Pritom neoddeliteľnou súčasťou predstavovania nových poznatkov verejnosti je príprava odborných i vedeckých materiálov. Medzi nimi má dôležité miesto aj spomínaná ročenka múzea. Jej už v poradí šesťdesiaty tretí ročník si zachoval tradičnú formu, rovnako ako aj bohatú obsahovú náplň. Aj z vizuálneho hľadiska zaujímavá publikácia pozostáva z celkovo šiestich hlavných častí, venovaných archeológii, etnografii, regionálnym dejinám, dejinám umenia, muzeológii a ochrane umeleckých pamiatok, resp. predstaveniu nových publikácií či aktivít. Medzi rozsahom menšie, no pritom práve z hľadiska významu regiónu i múzejných aktivít dôležitých častí, patrí krátky úvod, ktorý pripravil Gábor Pintye. V tomto prípade je venovaný pripomenutiu si aktivít historika a priekopníka mú-

zejníctva v tomto priestore Tivadara Lehotzkého.

V rámci prvého bloku venovaného archeologickým výskumom si okrem prezentácie objavených hrobov a rituálnych predmetov z obdobia staršej doby železnej z územia dnešnej Ukrajiny *„A kustánfalvi (Kárpátalja, Ukrajna) VIII. sírhalom egyedülálló csonttárgyai“*, ktorého autorom je József Kobály, či hrobu ozbrojeného muža pochádzajúceho z obdobia sťahovania národov *„Egy kora népvándorlás kori fegyveres sír Tiszavasvári határából“*, ktorému sa venoval Zsolt Körösfői, zasluží pozornosť najmä text Attilu Jakaba *„Ásatás Tiszadada-Romtemplom lelőhelyen. Adatok Szabolcs-Szatmár – Bereg megye rotundáihoz“*. V zaujímavej, rozsiahlej a pramenným materiálom, resp. terénnym výskumom podloženej štúdiu reaguje na skutočnosť, že na území Sabolčsko-satmársko-berežskej stolice sa dodnes nezachoval žiadny stojaci sakrálny objekt z arpádovského obdobia. Dokonca aj v dobových prameňoch je informácií o takýchto pamiatkach málo. O to väčší význam majú výskumy realizované priamo v teréne, ktoré významným spôsobom dopĺňajú poznatky o objektoch z románskeho obdobia. Niekoľkým lokalitám, na ktorých sa predpokladali pozostatky takýchto stavieb, predovšetkým románskych rotúnd, sa venoval autor štúdie. Nádejne sa javila predovšetkým lokalita Tiszadada, ktorá sa v písomných záznamoch objavuje už v roku 1214. Prvé zmienky o tamojšom Kostole sv. Juraja sú zo začiatku 14. storočia. Jeho pomerne zaujímavé, najmä novoveké dejiny skončili v októbri 1944, keď ho vyhodili do vzduchu ustupujúce nemecké

jednotky. Hľadanie možnej románskej rotundy, ktorá sa črtala na dobových snímkach východnej strany kostola či starších záznamoch bádateľov, sa uskutočnilo vo viacerých etapách. Napriek výskumu, ktorý odkryl mnohé zaujímavé poznatky i fragmenty z minulosti kostola, potvrdiť teóriu o románskom pôvode aspoň niektorej jeho časti sa zatiaľ nepodarilo. Viac šťastia v tomto smere zaznamenali v rámci výskumov prebiehajúcich pri výskume sakrálnych objektov v obciach Nyírbátor a Nagykalloba. I tu archeológovia pracovali na základe starších zmienok či plánov, pričom sa im podarilo identifikovať pozostatky pôvodne román-ských rotúnd.

Trochu iný príspevok, skôr sumarizačného charakteru, ponúkol pod názvom *„Tisztelet a felső-tiszai fatornyoknak“*, Gyula Koroknay. V rámci neho predstavil, vychádzajúc zo starších tradícií, drevené stavby vežovitého charakteru, nachádzajúce sa v hornom Potisí. Rozhodujúce postavenie v tomto smer zaujímajú kostolné veže, resp. zvonice. Tieto objekty nie sú spojené napríklad iba s tradičným hornatým priestorom dnešného severovýchodného Slovenska, ale majú svoje miesto aj v južnejšie ležiacich častiach niekdajšieho Uhorska. Tu, najmä ako samostatne stojace zvonice, predstavujú zaujímavý doplnok sakrálnej architektúry. Autor príspevku podrobne analyzuje viaceré konkrétne drevené zvonice z priestoru horného Potisia (Nyírbátor, Zsurk, Visk a pod.), prípadne drevené nadstavby či časti chrámov (Csaroda, Uszka, Palágykomoróc a i.). Dôležitá z tohto pohľadu nie je len fotografická dokumentácia či stručný záznam z histórie konkrétnych chrá-

mov, ale tiež množstvo technických podrobností, ktoré sú s týmito objektami, ich výstavbou ale i údržbou spojené. Doslova desiatky autorom zachytených objektov dokazuje špecifickosť tejto oblasti aj v tomto konkrétnom prípade, keď sa osobitne upozorňuje na skutočnosť, „že hornopotiský typ drevenej veže“ sa nielen rozšíril, ale i zachoval na pomerne širokom území.

Aj z hľadiska konfesiónálnej príslušnosti prvých kvalifikovaných lekárk pôsobiach v Szabolcskej stolici je pozoruhodný text Évy Kührner *„Orvosnők Szabolcs vármegyében 1945 előtt“*. Po krátkom úvodnom vstupe venovanom liečiteľkám v staroveku či podmienkam na výkon tohto povolania v stredoveku, sa autorka venuje predovšetkým obdobiu 19. a prvej polovice 20. storočia. V tomto období sa aj vďaka postupujúcej emancipácii i v relatívne konzervatívnom uhorskom prostredí postupne presadzovali prvé ženy lekárky. Ako prvá v Uhorsku lekársky diplom získala Vilma Hugonnai v roku 1879. Oficiálne ho však uznali až v roku 1897. Ako zaujímavosť autorka uvádza, že v tom čase už v USA pôsobilo 6 000 lekárk a dokonca od roku 1894 žena lekárka pracovala aj v japonskom meste Nagasaki. V rámci Szabolcskej stolice sa prvá lekárka Mária Kolumbán, oficiálne pôsobiaca v Nyíregyháze, objavuje až v roku 1911. Prvá svetová vojna a roky, ktoré po nej nasledovali, viedli k prudkému nárastu počtu žien lekárk. Do roku 1945 ich autorka textu na sledovanom území zaznamenala 41. Z tohto počtu ich najviac pôsobilo v meste Nyíregyháza, ako centre Szabolcskej stolice. Zaujímavá je aj konfesiónalna skladba ženských lekárk, kde najviac z celko-

vého počtu sa hlásilo k rímskokatolíckemu vierovyznaniu (13), nasledovali reformované (8) a židovské lekárky (6). Žiaľ, i napriek tomu, že ide o relatívne nedávne obdobie, o troch z týchto žien sa autorka nepodarilo získať konkrétnejšie informácie.

Ročenka múzea v Nyiregyháze predstavuje zaujímavú publikáciu, ktorá okrem vedeckých štúdií rôzneho rozsahu a zamerania či viacerých odborných textov, obsahuje aj informácie týkajúce sa každodenného života, prípadne prevádzky múzea. Ďalej rôzne podujatia, ale i štatistiky týkajúce sa počtu evidovaných zbierkových predmetov, návštevnosti i zoznam publikácií, ktoré pripravili pracovníci múzea. To všetko z nej robí naozaj vzorový materiál, ktorý v mnohých prípadoch môže byť užitočný nielen pre súčasníkom, ale i budúce generácie.

Patrik Derfiňák

Egyháztörténeti Szemle. MMXVIII (2018), 19, č. 2. 155 s. ISSN 1585-7476.

Na prvý pohľad nenápadný, svojím obsahom však pestrý a zaujímavý. To by bolo možné povedať o časopise *Egyháztörténeti Szemle*, pripravovanom a vydávanom v maďarskom meste Sárospatak. Aj vybrané číslo z roku 2018 podľa nášho názoru dobre ilustruje jednak tematickú i časovú šírku záberu periodika, jednak rozdelenie na texty z vedeckej, odbornej aj informačnej oblasti. Prvá, najrozsiahlejšia časť je tvorená šiestimi rozsiahlejšími štúdiami. Trochu netradične je uzavretá osobitne zaradenými anglickými abstraktmi k jednotlivým vedeckým

článkom. Tento postup má svoje nevýhody, v tomto prípade je však pozitívom skutočnosť, že vlastne pre záujemcov sumarizuje obsah tých najzásadnejších častí v svetovom jazyku na malej ploche.

Napriek tomu, že každý z vybraných a zostavovateľmi zaradených textov by si nepochybne zaslúžil podrobnejšiu analýzu, z nášho pohľadu ako osobitne zaujímavé by sme spomenuli aspoň niektoré. Spomedzi úvodných štúdií ide v prvom rade o text Ilony Vasas „*Salkaházi Sára, a szociális testvér*“. Je venovaný košickej rodáčke Säre Salkaházi. Žene, ktorá pochádzala zo zámožnej rodiny, získala solídne vzdelanie i učiteľský diplom. Spočiatku pracovala ako učiteľka, neskôr ako úspešná novinárka. V roku 1927 vstúpila do rehoľnej Spoločnosti sociálnych sestier, pričom autorka textu sa usiluje okrem iného odpovedať na otázku, prečo sa pre tento krok rozhodla. O to viac, že išlo o relatívne novú rehoľnú komunitu. Nepochybne na tom malo zásluhu aj pôsobenie Sary Salkaházi ako redaktorky košických novín *Nép*, vydávaných Kresťansko-sociálnou stranou. Autorka predstavuje aktivity Sary Salkaházi počas pôsobenia v tejto rehoľnej komunite, plány na odchod do Brazílie, kde chcela pôsobiť ako misionárka, resp. jej pôsobenie na začiatku druhej svetovej vojny. Ide o stručný, no celkovo pozoruhodný pohľad na významnú časť životných osudov tejto i napriek blahorečeniu zatiaľ málo známej ženy.

V príspevku Krisztíny Horváthovej „*A reformáció gondolatvilágának, üzeneteinek tükröződése Dr. Koncz Sándor életművében*“, sa autorka venuje životu a dielu kňaza, vedca a pedagóga Sán-

dora Koncza. Úspešne sa jej pritom podarilo zachytiť nielen hĺbku teologických či filozofických názorov tejto zaujímavej osobnosti, prezentovanú v jeho početných prácach. Dozvedáme sa tiež mnohé aj o jeho životných osudoch, ktoré v búrlivom, na zásadné zmeny bohatom období 20. storočia výrazne ovplyvnili jeho pôsobenie.

O šírke záberu tohto periodika svedčia aj niektoré kratšie texty zaradené do samostatného bloku. Napríklad v štúdiu „*Bét HaKneszet – A gyülekezetháza*“, sa Balázs Wintermantel pokúsil priblížiť časť histórie jedného z nenápadných budapeštianskych domov, kde si miestna židovská komunita začiatkom 20. storočia vybuďovala zaujímavú vzdelávaciu inštitúciu, resp. malú modlitebňu, ktorá bola postupne až do konca tridsiatych rokov 20. storočia rozširovaná. O tom, aké dôležité je skúmať zachované historické knižné fondy svedčí príspevok Anny-márie Kónyovej „*Különleges Bibliák az Eperjesi Evangélikus Kollégiumban*“. Nielen evidencia, ale aj overenie stavu či samotnej existencie vzácných starých tlačí predstavuje podobne ako ich následná analýza veľmi dôležitú úlohu. V historickej knižnici prešovského evanjelického kolégia pritom A. Kónyová zaznamenala napríklad len zo 16. storočia 22 kusov prevažne latinských Biblií. Z nasledujúceho storočia zaznamenala spomedzi 49 kusov publikácií trinásť celých Biblií, zvyšok tvoria samostatné vydania Starého, resp. Nového zákona. I tieto zachované ukážky dobre dokumentujú stále iba v malej miere využitú bohatstvo tejto v mnohých ohľadoch unikátnej historickej knižnice.

Vybrané číslo časopisu *Egyház-történeti Szemle* názorne prezentuje nielen rozsah problematiky rôznych aspektov cirkevných dejín i súčasnosti, ale tiež možnosti a výzvy, ktoré pred bádateľmi v tejto oblasti stále existujú. Zostáva iba vysloviť presvedčenie, že zostavovateľom sa i v budúcnosti podarí získavať podobne zaujímavé, aktuálne a prínosné príspevky.

Patrik Derfiňák

KARDIS, Kamil – NGUYEN TRONG, Daniela. *Úvod do kultúrnej a sociálnej antropológie*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2019. 152 s. ISBN 978-80-555-2363-4.

V roku 2019 bola vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity v Prešove vydaná vysokoškolská učebnica s názvom *Úvod do kultúrnej a sociálnej antropológie*, na ktorej autorstve sa podieľali prof. Kamil Kardis, PhD., spolu s internou doktorandkou Mgr. Danielou Nguyen Trong z Gréckokatolíckej teologickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Publikácia predstavuje učebnicu, ktorá má byť nápomocným elementom pri štúdiu bakalárskych a magisterských študijných programov, ktoré zastrešuje Gréckokatolícka teologická fakulta. Predkladaná publikácia reflektuje základy antropologickej teórie s prepojením so súčasnou situáciou postmodernej spoločnosti.

Vysokoškolská učebnica pozostáva zo šiestich kapitol a jej primárnym zámerom je priblížiť dôležité antropológické otázky súčasnosti a vzbudiť záujem o diskusiu v danej problematike.

Kapitoly začínajú výrokmi popredných odborníkov a záver kapitol je doplnený priestorom na diskusiu a otázky, ktoré sú etablované na súčasnú situáciu. Učebnica začína predhovorom, ktorý má za cieľ zhrnúť základné a ťažiskové témy samotnej publikácie. Celú učebnicu sprevádzajú farebne zvýraznené časti v texte, ktorých úlohou je poukázať na dôležité a zaujímavé fakty z oblasti antropológie a súčasného stavu Európy.

Prvá kapitola s názvom *Antropológia ako veda* je venovaná problematike kultúrnej a sociálnej antropológie, antropológickému pojmu kultúra a spoločnosť a hodnotám a normám. V texte ide o predstavenie základného náčrtu antropológie ako vedeckej disciplíny, čím poskytuje zaradenie a chápanie antropológie ako vedy. Následne sa predstavuje definovanie pojmov kultúra a spoločnosť a základné prvky – hodnoty a normy, ktoré je nutné poznať pri relevantnom záujme o daný problém a jeho skúmanie.

V druhej kapitole s názvom *Vývoj antropológického myslenia* sa upriamuje pozornosť na prehľad škôl a smerov v antropológickom bádaní a samotnom vývoji antropológie. Ide o najvýznamnejšie smery a školy, ktoré sa podieľali na vývoji antropológie, ako sú evolucionizmus, difuzionizmus, americký historizmus, konfiguracionizmus, psychologická antropológia, funkcionalizmus, štrukturalizmus, symbolická a kognitívna antropológia.

Tretia kapitola nesie názov *Osobnosť a kultúra* a má za cieľ priniesť pohľad do problematiky osoby a identity v antropológickom výskume. Venuje sa témam samotnej identity, rasy, sociálnej osoby, antropológie

príbuzenstva, variáciám manželstva v kultúrach sveta a patriarchálnej spoločnosti. Podrobnejšie sú spracované variácie manželstva v kultúrach sveta, a to hneď v troch za sebou nasledujúcich častiach (podkapitolách) o manželstve a sexualite, o matrilineárnej spoločnosti a sexualite a o patrilineárnej spoločnosti a sexualite.

Nasledujúca štvrtá kapitola *Spoločnosť a kultúra* sa zaoberá témou trajektórie sociálnej zmeny, pričom vychádza zo sociologických teórií a antropológických výskumov archaických foriem spoločností a kultúr. V jednotlivých častiach kapitoly sa pojednáva o tradičnej spoločnosti, modernej spoločnosti, o postmodernej spoločnosti i o ideológii novej tolerancie a sociálnej stratifikácii a moci. Všetky tieto témy sú chronologicky a systematicky zoradené, náležite a jasne vysvetlené.

Kultúrna a sociálna zmena desocializácie je názov piatej kapitoly predkladanej vysokoškolskej učebnice. Pojednáva sa v nej o postmoderne – relativizme – desocializácii, o trajektórii kultúrnej krízy v kontexte dekristianizácie Európy, o kultúrnej kríze na pozadí straty identity Európy a o individualizácii hodnôt v kontexte supermarketizácie kultúry. Táto časť učebnice sa nesie vo veľmi aktuálnom duchu, nakoľko naráža na súčasné problémy Európy, ktorou je aj tzv. strata identity.

Posledná, šiesta kapitola s názvom *Antropológia náboženstva* prináša poznatky o základných témach antropológie náboženstva, pričom neposudzuje pravdivosť alebo nepravdivosť toho-ktorého náboženstva. Teoreticky popisuje mýty a mytológie, šamaniz-

mus a antropologický výskum mágie. Kapitola je zakončená teoretickým popisom rituálu od dvoch popredných svetových antropológov Arnolda van Gennepa a Victora Turnera i teoretickým opisom rituálneho násilia.

Vysokoškolská učebnica *Úvod do kultúrnej a sociálnej antropológie* obsahuje široký a odborný zoznam bibliografických odkazov, ktorý pomôže čitateľovi – študentovi lepšie a podrobnejšie sa zorientovať v danej problematike. Ponúka totiž pestré spektrum domácej i zahraničnej vedeckej a bádateľskej činnosti, ktorá môže byť nápomocná pri ďalšom štúdiu. Tak sa

samotná publikácia radí medzi naozaj relevantné pomôcky a diela, ktoré sú určené pre lepšie pochopenie a vvedenie do danej problematiky.

Je potrebné konštatovať, že predkladaná vysokoškolská učebnica je prínosným prvkom nielen pre študentov konkrétnych odborov, ale mala by slúžiť na hlbšie pochopenie súčasného stavu európskej postmodernej spoločnosti. Autori podrobne definovali podstatné aspekty danej vednej disciplíny a využili svoje odborné poznatky i bádanie k zostaveniu prínosnej a účelnej vysokoškolskej učebnice.

Lubica Lenartová

Kronika – Chronicle – Chronic – Krónika – Kronika

IN MEMORIAM PROF. FRIEDRICH GOTTAS

(*1. April 1940 – +14. November 2020)

Am 14. November, sieben Monate nach seinem 80. Geburtstag, ist in Salzburg, der langjährigen Wirkungsstätte als Professor für Allgemeine Geschichte der Neuzeit, Professor Friedrich Gottas verstorben, der sich mit seinem Lebenswerk in die Annalen der Geschichtswissenschaft gerade auch der Länder an der Donau und im Karpatenbogen eingeschrieben hat.

Fritz Gottas entstammte einer karpatendeutschen Familie; sein Vater war evangelischer Pfarrer in Krompach/Krompachy/Korompa im Unterzipser Kirchenkreis der seit 1939 verselbständigten Deutschen Evangelischen Kirche in der Slowakei. Er wuchs in Wien auf, wo er nach der Gymnasialausbildung an der Alma Mater Rudolphina das Studium der Geschichte, aber auch der Geographie, Germanistik und Russistik aufnahm und sich relativ früh für die Geschichte Ungarns zu spezialisieren begann.

Es waren stets auch kirchengeschichtliche Themen, die ihn fesselten. So steht am Beginn seiner wissenschaftlichen Karriere eine Dissertation über das Ungarische Protestantenpatent von 1859, mit der er 1964 zum Dr.phil. promovierte¹. Und die letzte Arbeit aus seiner Feder war der Reformationsgeschichte im dreigeteilten Ungarn gewidmet, die beim Internationalen Reformationskongress in Prešov im Dezember 2017 vorgelesen wurde². Zwischen diesen beiden Publikationen vollzog sich ein Forscherleben, das über einen bemerkenswerten Aktionsradius gerade im Donau- und Karpatenraum verfügte und einen interdisziplinären Zugang zu sozial- und kulturgeschichtlichen Themen suchte, dabei aber kirchen- und konfessionsgeschichtliche Aspekte keineswegs vernachlässigte, sondern in seine Darstellungen stets einbezog.

Breite Rezeption haben seine Arbeiten in der Buchreihe „Die Habsburgermonarchie 1848-1918“ gefunden: Zuerst im III. den Völkern des Reiches gewidmeten Band (1980) eine konzise Darstellung der „Deutschen in Ungarn“³, die unter den Fachleuten als ein Kabinettstück des Autors gilt. Sie fand eine Fortsetzung im VIII. Band über das Vereinswesen und die politische Öffentlichkeit der Habs-

¹ Die Frage der Protestanten in Ungarn in der Ära des Neoabsolutismus. Das ungarische Protestantenpatent vom 1. September 1859 (= Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission 14), München 1965.

² Herrschaft und Religion. Zur Reformation im dreigeteilten Ungarn, in: Annamária Kónyová / Peter Kónya (Hrsg.), *Reformácia v strednej Európe / Reformáció Közép-Európában / Reformation in Mittel-Europa*, Prešov 2018, 232-241.

³ Die Deutschen in Ungarn, in: Adam Wandruszka / Peter Urbanitsch (Hrsg.), *Die Habsburgermonarchie 1848-1918 III/1: Die Völker des Reiches*, Wien 1980, 340-410.

burgermonarchie (2006)⁴. Ganz wichtig aber war im V. den Konfessionen gewidmeten Band sein Beitrag über den Protestantismus in Cis- und Transleithanien (1985)⁵, eine meisterhafte Synthese, die als Referenzliteratur so schnell nicht überholt wird.

Gottas wirkte als Assistent an der neu eröffneten Paris-Lodron-Universität in Salzburg, ehe er sich mit einer Arbeit über Ungarn im Hochliberalismus habilitierte⁶. Ein längerer Studienaufenthalt in Budapest war dem vorausgegangen, der auch andere sozialgeschichtliche Folgen zeitigte⁷. Nach zwei Dozentenjahren stieg er zum Professor für Allgemeine Geschichte der Neuzeit in Salzburg auf – mit besonderer Berücksichtigung der ost- und südosteuropäischen Geschichte. Dieser Aufgabe kam er akribisch nach, insbesondere beforschte er die Geschichte der Deutschen in diesem Raum, die er ausgehend von seinem Handbuchartikel (1980) regional auffächerte (Zips, Schwäbische Türkei, Batschka, Banat, Siebenbürgen) und vertiefte⁸, aber auch in einer großen äußerst lesenswerten Synthese zusammenfasste⁹. Dabei kam der Zips/Spiš/Szepes¹⁰ und der Slowakei ein beson-

⁴ Vereine, Parteien und Interessensverbände der ungarländischen Deutschen, in: Die Habsburgermonarchie 1848-1918 VIII/1: Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft 1: Vereine, Parteien und Interessensverbände als Träger der politischen Partizipation, Wien 2006, 1205-1241.

⁵ Die Geschichte des Protestantismus in der Habsburgermonarchie, in: Adam Wandruszka / Peter Urbanitsch (Hrsg.), Die Habsburgermonarchie 1848-1918 IV: Die Konfessionen, Wien 1985, 489-595.

⁶ Ungarn im Zeitalter des Hochliberalismus. Studien zur Tisza-Ära (1875-1890) (= Studien zur Geschichte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 16), Wien 1976.

⁷ Die antisemitische Bewegung in Ungarn im Zeitalter des Hochliberalismus, in: Zeitgeschichte 1 (1973/4) 105-117; Das kommunale Armenwesen in Budapest um die Jahrhundertwende, in: Burgenland in seiner pannonischen Umwelt. Festgabe für August Ernst (= Burgenländische Forschungen SB 7), Eisenstadt 1984, 107-116; Zur Armenpflege in Budapest und Wien in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, in: Monika Glettler/Heiko Haumann/Gottfried Schramm (Hrsg.), Zentrale Städte und ihr Umland. Wechselwirkungen während der Industrialisierungsperiode in Mitteleuropa, 1985, 172-202.

⁸ Die Deutschen in Südosteuropa. Von den Ansiedlungen im Mittelalter und im 18. Jahrhundert zur Rückbewegung im 20. Jahrhundert, in: Gerhard Grimm / Krista Zach (Hrsg.), Die Deutschen in Ostmittel- und Südosteuropa. Geschichte, Wirtschaft, Recht, Sprache Bd. 1, München 1995, 13-30; Die deutschen Volksgruppen im Königreich Ungarn im 19. Jahrhundert: Siebenbürgen – Zips – Schwäbische Türkei – Batschka – Banat, in: Die Deutschen in Rumänien heute. Ihr Schicksal als schwindende nationale Minderheit (= Saxonia-Schriftenreihe 3), München 1987; Geschichte der ungarländischen Schwaben im Zeitraum von 1848 bis 1867, in: Ingomar Senz (Hrsg.), Donauschwäbische Geschichte II: Wirtschaftliche Autarkie und politische Entfremdung 1806 bis 1918, München 1997, 167-250..

⁹ Die Deutschen in den Ländern der Ungarischen Krone (1790-1867), in: Günter Schödl (Hrsg.), Land an der Donau (= Deutsche Geschichte im Osten Europas), Berlin 1995, 219-290.

¹⁰ Deutsche in der Zips und in Siebenbürgen – ein Vergleich, in: Ulfried Burz / Michael Derndarsky / Werner Drobesch (Hrsg.), Brennpunkt Mitteleuropa. Festschrift für Helmut Rumpel zum 65. Geburtstag, Klagenfurt 2000, 305-318; Zwischen Bekenntnis zur deutschen Sprache und Kultur und ungarischem Patriotismus. Aufgezeigt am Beispiel des Vereinswesens der Deutschen in der Zips in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, in: Z minulostí Spisa [Aus der Zipser Vergangenheit], Levoča 2002, 209-218; „Getauscht“ – Kinder, Namen, Identitäten. Zur Geschichte der Zipser Deutschen in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts, in: Michael Bünker / Ernst Hofhansl / Raoul Kneucker (Hrsg.), Donauwellen. Zum Protestantismus in der Mitte

deres Augenmerk zu¹¹; immer wieder entfaltete er gerade an dieser Kulturlandschaft die vitalen Probleme des 19. Jahrhunderts¹², gelegentlich im Vergleich mit Siebenbürgen¹³. Gerne zog er Vergleiche, um historische Phänomene zu veranschaulichen¹⁴.

Seit der Veröffentlichung seiner Dissertation stand Gottas im Kontakt mit der Südostdeutschen Historischen Kommission. In ihrem Rahmen konnte er wiederholt seine Forschungen mit Erfolg präsentieren¹⁵. So war es nur konsequent, dass er 1985 zu deren Vorsitzenden gewählt wurde und von 1986 bis 2000 diese bedeutende Wissenschaftsinstitution mit großer Umsicht leitete, das Südostdeutsche Archiv sowie die Buchreihe des Archivs herausgab und durch eigene Beiträge bereicherte¹⁶, schließlich auch minutiöse Bilanzen zog¹⁷.

Seine organisatorische Begabung kam auch dem Johann-Gottfried-Herder-Forschungsrat zugute, in den er 1987 gewählt wurde, aber auch dem Vorstand der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich, dem er seit 1986 angehörte und in dessen Jahrbuch er eine Reihe von Beiträgen veröffentlichte¹⁸.

Europas. Festschrift für Karl W. Schwarz, Wien 2012, 305-318; Die Zips – Geschichte, Kultur, Besonderheiten, in: István Fazekas / Karl W. Schwarz / Csaba Szabo (Hrsg.), Die Zips – eine kulturgeschichtliche Region im 19. Jahrhundert. Leben und Werk von Johann Genersich (1761-1823) (= Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien 5), Wien 2013, 9-19.

¹¹ Zur Geschichte der Deutschen in der Slowakei, in: Jörg Meier (Hrsg.), Beiträge zur Kulturgeschichte der Deutschen in der Slowakei (= Studien zur deutsch-slowakischen Kulturgeschichte 1), Berlin 2006, 9-55.

¹² Das Nationalitätenproblem in Ungarn von 1867 bis 1918 mit besonderer Berücksichtigung der Deutschen und Slowaken, in: Karpatenjahrbuch 1983, 29-38; Nähe und Abgrenzung. Multiethnische Beziehungen im Ungarn der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, in: Bausteine zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes. Festschrift Johann Seodoch (= Burgenländische Forschungen SB 22), Eisenstadt 1999, 174-185..

¹³ Das Ende der Nationsuniversität und deren Ablösung durch die Evangelische Kirche im Spiegel der Berichterstattung des Siebenbürgisch-Deutschen Tagblattes, in: Wolfgang Kessler (Hrsg.), Gruppenautonomie in Siebenbürgen. 500 Jahre siebenbürgisch-sächsische Nationsuniversität (= Siebenbürgisches Archiv 24), Köln-Wien 1990, 367-388.

¹⁴ Liberale in Österreich und Ungarn – Versuch einer Gegenüberstellung, in: Gábor Erdődy (Hrsg.), Das Parteienwesen Österreich-Ungarns, Budapest 1987, 63 ff.

¹⁵ Zur Nationalitätenpolitik in Ungarn unter der Ministerpräsidentschaft Kálmán Tiszas, in: Südostdeutsches Archiv [SODA] 17/18 (1974/75) 85-107; Liberalismus und Nationalismus im ungarischen Reformzeitalter (1825-1848). Mit besonderer Berücksichtigung der ersten Phase der Reformbewegung, in: Österr. Osthefte 18 (1976) 26-43; Die ersten ungarischen Wahlen nach dem Ausgleich von 1867 im Spiegel zeitgenössischer Presseberichte, in: SODA 21 (1978) 62-74.

¹⁶ Die Deutschen in Südosteuropa. Ein Überblick- Von den Ansiedlungen im Mittelalter und im 18. Jahrhundert zur Rückbewegung im 20. Jahrhundert, in: SODA 34/35 (1992) 5-22; Wo man hinblickt, liegt Neuland. Über den „karpatendeutschen“ Historiker Raimund Friedrich Kaindl (1866-1930), in: SODA 34/35 (1992) 150-169; Mittler zwischen den Nationen. Zur Rolle „deutscher“ Professoren in multiethnischen Gebieten der Habsburgermonarchie, in: Danubiana Carpathica 1 (2007) 63-87.

¹⁷ Dreißig Jahre Südostdeutsche Historische Kommission. Rückblick und Ausblick, in: SODA 30/31 (1987/88) 5-10; Vierzig Jahre Südostdeutsche Historische Kommission. Rückblick und Ausblick, in: SODA 40/41 (1998) 1-10.

¹⁸ Der Protestantismus in Österreich und Ungarn vom Ende des 18. Jahrhunderts (1781) bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts (1918) – Parallelen und Unterschiede, in: JGPrÖ 109 (1993) 5-36; Zur Geschichte des Protestantismus in Oberungarn, in: JGPrÖ 110/111 (1994/1995) 131-149.

Dem Institut für Kirchengeschichte des Donau- und Karpatenraumes / Inštitút pre cirkevné dejiny v oblasti Dunaja a Karpát war er freundschaftlich verbunden und beteiligte sich auch an dessen Publikationen¹⁹. Dass er zuletzt sich auch der Geschichte seiner Salzburger Pfarrgemeinde zuwandte, sei hier ausdrücklich vermerkt, denn dieser Beitrag stellte sich der kritischen Frage nach der Haltung in der NS-Ära und beendete endlich ein bis dahin praktiziertes Tabu²⁰.

Fritz Gottas lieferte nicht nur gewissenhaft zugesagte Manuskripte ab, zeigte nicht nur eine große organisatorische Begabung, er war auch ein äußerst beliebter Lehrer und Kollege, ein begeisterter Chorsänger und ein verlässlicher Freund. In großer Dankbarkeit verneige ich mich vor seinem Sarg und versichere, dass wir dem Verstorbenen ein ehrendes Gedenken bewahren werden.

Karl W. Schwarz

Vedecká konferencia
Pútnický Klokočov v historicko-pastoračných súvislostiach
Prešov, 21. október 2020

V Jubilejnom roku Košickej eparchie, vyhlásenom pri príležitosti 350. výročia slzenia milostivej ikony v Klokočove, sa uskutočnili aj sprievodné vedecké podujatia. Pri rešpektovaní epidemiologických opatrení sa 21. októbra na GTF PU v Prešove konala konferencia s názvom *Pútnický Klokočov v historicko-pastoračných súvislostiach*. Podujatie organizovala Katedra systematickej teológie GTF v spolupráci s Gréckokatolíckym eparchiálnym úradom v Košiciach, Spolkom sv. Cyrila a Metoda v Michalovciach a Slavistickým ústavom Jána Stanislava SAV v Bratislave. V úvodnom príhovore doc. ThDr. Michal Hospodár objasnil zámer i metodologický prístup konferencie. Skúmanie širšieho historického rámca tvorí základ pre poznanie pastoračného významu fenoménu slzenia ikony presv. Bohorodičky, ktorý je s Klokočovom neodškriepiteľne spojený až do dnešných dní. Pripomenul, že mesto Prešov je historicky spojené s pôvodnou milostivou ikonou i s jej prvou kópiou.

V prvom referáte Dr. h. c. prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., rektor Prešovskej univerzity v Prešove, uviedol poslucháčov do poznania prostredia života v Klokočove a jeho okolí v 17. storočí. Toto prostredie bolo značne poznačené interkonfesionálnymi nepokojmi a s nimi spojenou biedou obyvateľstva. Práve v tomto kontexte materiálnej biedy a súženia obyvateľstva z bezmocnosti sa odohralo zá-

¹⁹ Konfession und Nation. Aufgezeigt am Beispiel der evangelisch-lutherischen Siebenbürger Sachsen, in: Peter F. Barton (Hrsg.), Kirche im Wandel. Festschrift für Bischof Oskar Sakrauský zum 80. Geburtstag, Wien 1993, 119-128; „Patentisten“ contra „Autonomen“. Das Protestantenpatent von 1859 im Widerstreit der Meinungen (gemeinsam mit Karl Schwarz), in: Karl Schwarz / Peter Švorc (Hrsg.), Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei. Kirchen- und konfessionsgeschichtliche Beiträge, Wien 1996, 159-182.

²⁰ Zwischen Hoffnung und Enttäuschung. Die Evangelische Pfarrgemeinde Salzburg zwischen 1938 und 1945, in: Sabine Veits-Falk / Ernst Hanisch (Hrsg.), Herrschaft und Kultur. Instrumentalisierung – Anpassung – Resistenz = Die Stadt Salzburg im Nationalsozialismus IV (= Schriftenreihe des Archivs der Stadt Salzburg 37), Salzburg 2013, 334-361.

zračné slzenie ikony v roku 1670 v miestnom drevenom chráme. Preosv. vладыka Milan Chatur, košický eparchiálny biskup, sa venoval pastoračnému významu klokočovských pútí, kde veriaci i hľadajúci nachádzajú duchovnú oporu svojho života v čase agresívnej sekularizácie. Pripomenul význam spoločnej modlitby a zasvätenia rodín pod ochranu Panny Márie. V ďalšom referáte Mgr. Anna-mária Kónyová, PhD., z Filozofickej fakulty PU priblížila konfesijné rozloženie obyvateľstva v Užskej stolici s akcentom na šírenie vtedy novej kalvínskej viery a existenciu kalvínskych zborov. V kontexte následnej rekatolizácie viaceré tieto zbory prijali východný obrad a po Užhorodskej únii sa stali gréckokatolíkmami. Výstižný referát o podobnom fenoméne slzenia mariánskej ikony v Mária-Pócsi v Maďarsku zaslal prof. Dr. István Ivancsó z Teologickej fakulty sv. Atanáza v Nyíregyháze. Referát kvôli pandemickej kríze predniesol v zastúpení JCDr. Jaroslav Lajčiak, protosynkel Košickej eparchie.

V druhom bloku referátov vystúpil prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc., zo Slavistického ústavu JS SAV, ktorý sa už dlhé obdobie venuje výskumu zachovaných literárnych dokumentov a pamiatok v danom regióne. Tieto dokumenty potvrdzujú úroveň náboženského, kultúrneho a literárno-umeleckého života našich predkov. Súčasne predstavil a prítomným aj daroval obsiahly zborník s názvom *Bohorodička v kultúrnych dejinách Slovenska* s poukazaním na patrónku Zemplína. Za domácu alma mater predniesol referát prof. ThDr. Marek Petro, PhD. Vrátil sa do nedávnej histórie v časoch komunistickej totality, keď sa konaniu pútí v Klokočove zo strany štátu kládli rozličné prekážky. Analyzoval spomienky vtedajšieho ordinára gréckokatolíckej cirkvi Mons. Jána Hirku na Klokočov a tiež vybrané spravodajské reportáže na stránkach Slova v rokoch 1969 – 1989. Slovesný umelecký prejav ako výraz obdivu a úcty k Božej matke predstavil vo svojom referáte doc. ThDr. Michal Hospodár, PhD. Osobitne sa venoval uznávanému mariánskemu básnikovi Gorazdovi Zvonickému a zo žijúcich poetov Teodorovi Križkovi. V závere vyzval poslucháčov, aby vďaka čítaniu poézie autorov katolíckej moderny naštartovali hľadanie morálnej istoty v Bohu a zamýšľali sa nad hodnotou viery a mariánskej lásky. Referáty z konferencie boli prenášané prostredníctvom Facebooku.

Podujatie sa ukončilo Molebenom pred klokočovskou ikonou presvätej Bohorodičky vo fakultnej kaplnke, ktorý viedol preosv. vладыka Milan, košický eparchiálny biskup.

Michal Hospodár

Medzinárodná vedecká konferencia

4. slovensko-česká historickogeografická konferencia Matej Bel a jeho súčasníci : diela, texty a kontexty

Trnava, 11. november 2020

Historické súvislosti, ako aj osobnosť Mateja Bela boli témou online konferencie, ktorá sa konala 11. novembra 2020 na virtuálnej pôde Katedry historických vied a stredoeurópskych štúdií Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda

v Trnave. Formát online konferencie bol v čase vtedy platných nariadení asi jediný možný, preto boli autori príspevkov vopred inštruovaní, ako postupovať. Hoci každý z účastníkov sa pripájal na konferenciu z domovského pracoviska či domu, forma konferencie bola dodržaná. Konferencia začínala prezenciou účastníkov, ale namiesto bežného zapísania sa a podpísania prezenčných listín, prebehli testy mikrofónu obrazu a prezentácií. Prezencia bola sprevádzaná technickými komplikáciami, ktoré sa však podarilo vyriešiť do avizovaného začiatku prvého bloku.

Konferencie sa zúčastnili mnohí účastníci zo zahraničia, zvlášť z Česka a Maďarska. Účastníkov privítal a prvý blok moderoval profesor Peter Chrastina. Prvý blok otváral Jiří Martínek s príspevkom *Belův český současník a kolega: Mauritius Vogt (1669 – 1730)*, ktorý priblížil profil novovekého vedca a výskumníka Mauricia Vogta. Autor Oto Tomeček predniesol príspevok s názvom *Verbo et imagine. K otázke spolupráce Mateja Bela a Samuela Mikovíniho na príprave Vedomostí o Zvolenskej stolici*, kde sa zameral na prípravu a záverečnú redakciu diela M. Bela o Zvolenskej stolici. Tatiana Součková predniesla zaujímavý príspevok *„Chvála zdravého vzduchu“ – charakteristika vlivu klimatických podmínek na zdraví obyvatel v díle Mateje Bela, Vasilije Nikitiče Tatiščeva a Bohuslava Balbína*, kde sa zamerala na otázku zdravia, počasia a vzduchu v dielach viacerých vedcov. Autor Dávid Jablonský sa zameral na región okolia Modrého Kameňa a predniesol príspevok s názvom *Modrokamenský služnovský okres očami Mateja Bela*. O stredovekých mestských vodných systémoch, ktoré zaznamenal M. Bel, rozprával András Vadas v príspevku *Medieval Urban Water Systems in the Work of Matthias Bel*. V posledných rokoch sa podarilo pripraviť viacero prekladov diel od M. Bela, ktorých autorom je doc. Imrich Nagy. O vydaní týchto prekladov, ako aj o otázke variabilnej ceny rozprával Miloš Jesenský, ktorý predniesol príspevok s názvom *Edičný a lektorský potenciál diela Mateja Bela v podmienkach vzdelávacej a kultúrnej inštitúcie*. Hlbšou analýzou spolupracovníkov a zdrojov pri písaní Belovej monumentálnej série sa zaoberala Nicol Sipekiová, ktorá predniesla príspevok s názvom *Belove zdroje vo Vedomostiach z prostredia Trnavskej univerzity*. Prvý blok uzatvárala Erika Juríková s príspevkom *Je Belova latinčina baroková alebo len prejavom jeho maniérizmu*, kde priblížila výsledky lingvistického výskumu Belových diel. Blok uzatvárala diskusia k prezentovaným referátom.

V druhom bloku privítala konferujúcich docentka Erika Juríková. Ako prvý v tomto bloku vystúpil Martin Turóci s príspevkom *Vydavateľský projekt Belových Vedomostí a jeho prínos pre rozvoj historickej topografie*. Autor sa zameral na bádateľský prínos Belových *Vedomostí*, čím premosťoval na dodnes neprekonaný vklad pre historickú topografiu. Autor Michal Vokurka predniesol príspevok s názvom *Lesk kovů a bída hor. Hornický region Krušnohoří v raně novověkých topografiích*, kde sa zameral na informácie a interpretácie z výskumu krušnohorského regiónu. Ladislav Župčán predniesol referát *Prológ k dielu Vedomostí o Nitrianskej stolici od Mateja Bela s aleternatívou aplikovania v kyberpriestore*. Autor priblížil možnosti skúmania podkladov na utvorenie Belovho diela a ich následné využitie v počítačovej modelácii. O modelácii s konkrétnymi modelmi rozprával Peter Chrastina, ktorý prezentoval spoločný príspevok so Stanislavou

Gogovou a Danielom Bešinom. Chrastina predniesol príspevok *Využitie metód 3D vizualizácií pri interpretácii historických krajinných štruktúr a objektov*, kde prezentoval okrem podkladov na vznik samotného modelu aj výsledky počítačovej modelácie. Daniel Gurnák a Roman Najdený rozprávali o zmenách a ich interpretácii premien regiónu Bošáčka a predniesli príspevok s názvom *Historickogeografické premeny sociálno-ekonomických štruktúr regiónu Bošáčka od predindustriálnej do postindustriálnej éry – možné témy a prístupy výskumu*. O montánnej kultúre a výskume po odchode nemeckého obyvateľstva rozprával Marián Žabenský, ktorý túto problematiku a výsledky svojho výskumu priblížil v príspevku *Historickogeografický výskum baníctva vo Chvojnici*. Druhý blok uzatváral Vavrinec Žeňuch, ktorý v príspevku *Barkóciho kanonická vizitácia Užskej stolice (1746) ako historickogeografický prameň* priblížil záznamy jágerského biskupa o Užskej stolici. Na záver bloku nasledovala diskusia.

Posledný, tretí blok moderovala doc. Stanislava Gogová a ako prvý v ňom vystúpil Roman Gajdošík s príspevkom *Možnosti využitia zoogeografie pri zisťovaní rozšírenia raných hominidov*. Autor v príspevku popísal východiská použitia zoogeografie v historickej vede. Autor Tomáš Burda rozprával o sobášnych majetkoch českých kráľovien. Výsledky svojho výskumu predniesol v príspevku *Věnná města českých královen jako historickogeografický výzkumný problém*. V tomto „českom“ bloku vystúpila aj Martina Tůmová s príspevkom *Obraz panství Čech (nejen) na starých mapách z 18. a 19. století*. Autorka sa zamerala na vyobrazenia stredoeurópskeho priestoru, zvlášť regiónu habsburskej monarchie a vyobrazenia vybraných českých panstiev. Príspevok *Národnostní diverzita na mapách českých zemí – kartografický obraz a realita* predniesla Jitka Močičková, ktorá sa zamerala na národnostnú problematiku českého územia. Vo svojom príspevku porovnávala vyobrazenia na mapách, ktoré konfrontovala s dostupnými údajmi z archívov a ročeniek. Posledný príspevok bloku a konferencie predniesol Jakub Jelen, ktorý rozprával o baníctve a jeho vnímaní ako kultúrneho dedičstva. Jelen predniesol príspevok s názvom *Montánní dědictví jako součást kulturního dědictví*. Blok uzatvárala diskusia, ktorá mala viac sumarizačný charakter. Na záver sa prof. Peter Chrastina poďakoval všetkým zúčastneným, zároveň pripomenul, že ku konferencii bol vydaný zborník abstraktov (CHRASTINA, Peter – JURÍKOVÁ, Erika (eds.). *Matej Bel a jeho súčasníci: diela, texty a kontexty*. Trnava : UCM, 2020. 30 s.).

Vavrinec Žeňuch

**Medzinárodná vedecká konferencia
IX. Medzinárodné humanitné zasadanie
Kyjev, 21. – 22. november 2020**

V dňoch 21. a 22. novembra sa v Kyjeve konala interdisciplinárna vedecká konferencia s názvom IX. Medzinárodné humanitné zasadanie (IX. Міждисциплінарні гуманітарні читання), ktorú organizovalo viac ako dvadsať vedeckých a výskumných organizácií. Hlavnú záštitu nad podujatím prebrala

Ukrajinská národná akadémia vied (Національна академія наук України), ktorá bola hlavným hostiteľom konferencie. Konferencia kvôli epidemiologickej situácii prebiehala online formou. Nakoľko mala konferencia širší kontext príspevkov (história, jazykoveda, etnografia, literatúra, právo), príspevky boli rozdelené špecifickým kľúčom – plénum (hlavní hostia), I. a II. sekcia.

Konferencia sa začala prezenciou účastníkov a základnou inštrukciou používania konferenčného softvéru (Zoom). Na úvod sa za organizačný výbor prihovril Vasil Kononenko (Кононенко В.), ktorý privítal zúčastnených a oboznámil ich s programom. Ako prvé odznali príspevky od účastníkov, ktorí boli súčasťou pléna. Konferenciu otváral Adrián Jusunovič, ktorý predniesol príspevok s názvom *Vychádzal redaktor Haličsko-volínskej kroniky z Litevského letopisu?*, v ktorom sumarizoval historické súvislosti vzniku Haličsko-volínskej kroniky v kontexte jazyka a histórie. Autor Rafael Dunčuk, ktorý predniesol príspevok *Farby, ich úloha pri značení na svätej hore Atos*, priblížil históriu zmien a ich význam v kultúrno-historickom kontexte. Ako ďalšia vystúpila Olga Kazakevič, ktorá hovorila o problematike interpretácie a označenia „materiálna kultúra“ a predniesla príspevok s názvom *Materiálna kultúra: problém definície*. Taras Samčuk predniesol referát s názvom *Sloboda: súčasný svetový problém*, kde sa zamýšľal nad otázkou slobody človeka. Autor Andrej Blabuca sa zaoberal otázkou dejín poistného a predniesol príspevok s názvom *Počiatky a vývoj poistného trhu vo svetovej praxi*. Ako ďalší konferujúci vystúpil Norbert Moravec, ktorý predniesol príspevok s názvom *Miestny (regionálny) historik a jeho kultúrne priority (ciele)*. Autor sa zamýšľal nad úlohou regionálnych historikov s dôrazom na územie Poľska. Irina Vasiluk predniesla príspevok *Fenomén sociálnej úlohy advokátskej komory v dejinách Ukrajiny: smery, hodnotenia, vyhlídky na štúdium*, kde sumarizovala dejiny advokátov v konotácii na dejiny Ukrajiny. Ako ďalší vystúpil Vladislav Hrinevič s príspevkom *O normatívnom základe interakcie medzi štátom a mimovládnyimi organizáciami v rámci plnenia úloh humanitárnej politiky modernej Ukrajiny*. Autor sa zameriaval vo svojom príspevku na vývoj noriem a vzťahov štátu a mimovládnych organizácií. Následne nasledoval špeciálny panel plenárnej časti konferencie, ktorý bol zostavený Sándorom Földvárim a bol venovaný pamiatke Ester Ojtozi (1935 – 2006). Panel mal pomenovanie *Migrácia knižiek a hospodárska činnosť ukrajinských baziliánov (pamiatka Ester Ojtozi – výskumníčky knižníc uhorských baziliánov)*. Ako prvý z trojice prezentujúcich predniesol svoj príspevok Volodimir Moroz. Príspevok mal názov *Knihy z baziliánskych kláštorov Haliče vo farnostiach Zakarpattia v 18. storočí: svedectva o darovaní a cestách baziliánov* a autor sa v ňom venoval knihám pochádzajúcim z územia Haliča, ktoré boli prepašované na územie Uhorska. Podobnou problematikou nadviazal Sándor Földvári, ktorý predniesol príspevok s názvom *Ukrajinské knihy v Uhorskom kráľovstve vo svetle archívneho prameňa*. Autor rozprával o migrácii kníh, ale aj o ich uložení v Uhorsku s dôrazom na knižnicu baziliánskeho kláštora v Máriapocsi. Plenárnu časť, ako aj osobitný panel uzatváral Vavrínek Žeňuch, ktorý prezentoval príspevok *Knižná kultúra v mo-*

nastierskom prostredí v 17. a prvej polovici 18. storočia (na príklade monastiera v Mukačeve). Po ukončení plenárnej časti nasledovala diskusia.

V prvý konferenčný deň prebiehala aj prvá sekcia, ktorá plynule nadviazala na diskusiu k predchádzajúcemu bloku. Ako prvý v nej vystúpil Viktor Budalovskij, ktorý predniesol príspevok s názvom *Čierna smrť na území Zlatej Ordi*, kde prezentoval svoje výsledky výskumu, v ktorom sa venoval priebehu morovej epidémie na dnešnom ukrajinsko-ruskom pohraničí. O architektúre Sofie Kyjevskej hovorila Polina Bucharina v príspevku *Sofia Kyjevská. Architektonický celok Kyjeva z 11. – 12. storočia*. Andrej Blanuca sa v príspevku *Ekonomické vyobrazenia v knihe č. 270 Litevských metrík* zaoberal veľkosťou jednotlivých mier na základe dostupných nákresov. Konferujúca Irina Kovalenko prezentovala príspevok s názvom *Obraz ideálneho vládcu v básni Nikolaja Husovského „Zubra pieseň“: dialóg stredovekých a renesančných tradícií*, v ktorom sa zaoberala myšlienkami Nikolaja Husovského a jeho pohľadom na ideálneho vládcu. Alexander Bondar sa v príspevku *Bitka pri Zborive z roku 1649 v ukrajinskej historiografii* zaoberal interpretáciou stredovekého bojového konfliktu a rôznorodosťou názorov na danú udalosť. Andrej Hurbik sa zaoberal zvykom a právom v historickom kontexte a predniesol príspevok s názvom *„Zvyk“ a „Právo“ v činnosti miestnych (verejných) sudov obyčajového práva ukrajinských zemí v 16. – 17. storočí*. O poľskej ústave rozprávala Sofia Lebedeva, ktorá predniesla príspevok s názvom *Občania v „Dohovoroch a uzneseniach“ v poľskej ústave z 3. mája*. Ako ďalší vystúpil Vasil Kononenko, ktorý rozprával o interpretácii histórie v digitálnej dobe. Kononenko predniesol príspevok s názvom *„Miesta pamäti“ Filipa Orlika a Samuela Veličku*. Autori Igor Ficik a Larisa Ficik priblížili migráciu obyvateľov a predniesli príspevok *Migračná politika Ruského impéria v 80. – 90. rokoch 19. storočia*. Jaroslava Kušnir predniesla príspevok *Tesárstvo ako tradičné remeslo ukrajinského Polisia*, v ktorom sa zaoberala otázkou rozšírenia tradičného umenia. Autorka Aľona Dabiža sa zaoberala štruktúrou obyvateľstva v mestách a predniesla príspevok *Obyvateľstvo miest Pravobrežnej Ukrajiny v polovici 19. storočia*. Sergej Tickij predniesol príspevok *Historická tradícia výskumu foriem vlastníctva prepravných prostriedkov na území Pravobrežnej Ukrajiny (koniec 19. a začiatok 20. storočia)*. Ako ďalší konferujúci sa predstavili Igor a Irina Krivošejovi, ktorí sa zaoberali problematikou urbanizácie a jej vplyvom na život človeka. Autori predniesli príspevok s názvom *Kultúrny život mestskej spoločnosti (na príklade mesta Uman na konci devätnásteho až začiatku dvadsiateho storočia)*. Autor Hlib Erofej sa zaoberal témou z oblasti medicíny a dejín konkrétnej inštitúcie, na konferencii predniesol príspevok s názvom *História nemocnice Alexander: antropologické hľadisko*. Posledný príspevok prvého konferenčného dňa predniesla Oľga Barvinok s názvom *Politické záležitosti šľachticov Podolskej provincie na prelome 19. – 20. storočia v snahe interpretovať archívne dokumenty*. Autorka sa zamerala na spracovanie dosiaľ nepoznaného archívneho materiálu rodinných fondov. Po poslednom príspevku nasledovala diskusia, ktorá však bola krátka, nakoľko mnoho zúčastnených sa kvôli pokročilej hodine z konferencie odpojilo. Ako je zvykom, za organizátorov sa prihovril Vasil Kononenko, ktorý poďakoval

všetkým zúčastneným za ich prezentovanie a zároveň pozval všetkých, aby sa zúčastnili aj nasledujúceho konferenčného dňa.

Na druhý konferenčný deň vystúpili výlučne domáci účastníci. Konferovať sa začalo v nedeľu dopoludnia. Dr. Kononenko privítal za organizačný výbor všetkých zúčastnených a prenechal slovo Anne Maksimenkovej, ktorá vystúpila s príspevkom *Michal Hruševskij v tajných organizáciách Kyjeva na začiatku 20. storočia*. Maksimenková predstavila viaceré organizácie, ktoré v Kyjeve pôsobili a rovnako priblížila Hruševského činnosti. Lija Likina predniesla príspevok s názvom *Kázeň ako žáner v poľskej cirkvi a náboženský diskurz*, kde sa zamerala na kázňovú činnosť a najčastejšie motívy v kázňach poľských duchovných. Následne vystúpila Margareta Hlibčenko s príspevkom *Komparatívna analýza programových dokumentov Rusko-ukrajinskej revolučnej strany a Revolučnej ukrajinskej strany*, kde sa zamerala na rozdiely a podobnosti programu politických revolučných zoskupení. Ako ďalšia vystúpila Oľga Hončarova s príspevkom *Kultúrny a vzdelanostný život poľskej šľachty v kyjevskej provincii pod vplyvom revolučných udalostí v rokoch 1905 – 1907*, kde sa zamerala na vplyv revolúcie z roku 1905 na mladých príslušníkov poľskej šľachty. Autor Kiril Savčuk sa vo svojom príspevku *Zmiznuté dediny v Perejaslavskom regióne: dôsledky industrializácie* zamerával na negatívny jav pri industrializácii – migráciu za prácou a na následné zanikanie dedín. Aňuta Radčuk predniesla príspevok s názvom *Vychovávateľia ako zdroj interdisciplinárneho výskumu vo vzdelávaní dievčat-šľachticien v predmanželskom veku na začiatku devätnásteho – tretieho obdobia dvadsiateho storočia*. Autorka sa zamerala na spôsoby všeobecného vzdelávania, ako aj osobitný model vychovávateľa – učiteľa v domácnosti. Autorka Jevgenia Dobrovol'ska predniesla príspevok s názvom *Činnosť vysokých škôl umeleckého a pedagogického vzdelávania na Ukrajine v podmienkach evakuácie*, v ktorom sa zaoberala vysokoškolským vzdelávaním v nepokojných časoch na Ukrajine. Ďalším konferujúcim bol Volodimir Litvin, ktorý sa zaoberal lokálnym bojom v rakúskom Itteri na sklonku druhej svetovej vojny. Autor predniesol príspevok s názvom *Bitka pri Itteri (máj 1945): pokus o historickú a antropologickú analýzu*. Nakoľko konferencia mala aj interdisciplinárny charakter, odznali aj príspevky zaoberajúce sa jazykom a dejinami výučby jazyka. Svjatoslav Jusov predniesol príspevok s názvom *Kurzy ukrajinského jazyka na Kolumbijskej univerzite (1935 – 1938)*, v ktorom sa zaoberal počiatkami výučby ukrajinčiny na univerzitách v USA. Autor Kostantin Negin sa zaoberal situáciou sakrálnych stavieb v ZSSR po roku 1945, ako ich interpretovali médiá západného bloku. Negin predniesol príspevok s názvom *Správy o katedrále vo Lvove v roku 1946 v západnej tlači*. Ako ďalší konferujúci vystúpil Dimitro Maležik s príspevkom *Neoficiálne výstavy nepohodlných umelcov ZSSR v druhej polovici 60. – 70. rokov*. Maležik sa vo svojom príspevku zamerával na samizdaty a informácie, ktoré prinášali disidenti ZSSR. Ďalším konferujúcim bol Daniel Hromiko, ktorý sa zaoberal Rómami a rómskou kultúrou, čo predniesol v interdisciplinárnom príspevku *Sociálna inklúzia rómskych komunít prostredníctvom mediálnych programov*. Autorka Tetiana Kňaz predniesla príspevok z oblasti jazykovedy s názvom *Zvláštnosti štúdia frazeológie ukrajinského jazyka z hľadiska*

interkultúrnej komunikácie. Príspevok z oblasti manažmentu predniesla Olesja Hurbik, ktorá prezentovala príspevok *Súčasný trendy vo vývoji štátnej regulácie poisťovacích činností na Ukrajine*. Autori Jaroslava Hurbik a Juri Korzejev predniesli príspevok z oblasti práva s názvom *Administratívne a právne postavenie osôb vysídlených v rámci štátu: základné charakteristiky a obsah*. Autori sa zaoberali právnymi, ako aj historickými otázkami v oblasti vysídľovania a transferu osôb. Ako ďalší konferujúci vystúpil Maksim Solonenko, ktorý predniesol príspevok z oblasti metodológie a archeológie. Solonenkov príspevok niesol názov *Neinvazívne výskumné metódy v archeológii*. Následne vystúpil Roman Blunca s príspevkom *Satelitné dediny v Kyjeve: Petropavlivska-Borshchahivka od jej vzniku do konca XVIII. storočia*. Príspevok sa zaoberal dnešnými aglomeráciami Kyjeva. Autor v rámci svojho výskumu mapoval dejiny od počiatkov osídlenia až do konca 18. storočia. O výskume popredného botanika Svjatohora Valentina Andrejeviča hovorila Tetiana Briazkalo, ktorá prezentovala príspevok *Dokumenty osobného fondu vedca a botanika Svyatogora Valentina Andreeviča: možnosti využitia v interdisciplinárnom informačnom priestore*. Ako posledný vystúpil Volodimir Volkovskij, ktorý prezentoval príspevok s názvom *Výskum doktríny „ruského sveta“ v interdisciplinárnej perspektíve*, v ktorom sa zaoberal politickým vnímaním kultúrneho nazerania na východnú Európu. Diskusia k príspevkom prebiehala priebežne, nakoľko bolo možné po každom príspevku reagovať na autora, klásť mu otázky, prípadne participovať na riešení danej problematiky. Samotná atmosféra konferencie bola príjemná a konštruktívna. Na záver konferencie organizátori poďakovali za účasť a oboznámili zúčastnených o príprave zborníka.

Vavrinec Žeňuch

Zoznam autorov 2/2020

doc. Mgr. Ing. Arch. Andrej Botek, PhD.

Fakulta architektúry a dizajnu, Slovenská technická univerzita v Bratislave

doc. PhDr. Peter Olexák, PhD.

Filozofická fakulta, Katolícka univerzita v Ružomberku

Mgr. Renáta Kočišová, PhD.

Inštitút hudobného a výtvarného umenia, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

doc. Mgr. Ján Kalajtidis, PhD.

Inštitút etiky a bioetiky, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Dr.h.c. Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

PhDr. Vavrinec Žeňuch

Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

doc. PhDr. Jaroslav Coranič, PhD.

Katedra historických vied, Gréckokatolícka teologická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Mgr. Ľubica Lenartová

Katedra historických vied, Gréckokatolícka teologická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Mgr. Lévai Attila, PhD.

Református Teológiai Kar, Selye János Egyetem, Komárom

doc. Mgr. Annamária Kónyová, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Mgr. Marek Fatla

Katedra systematickej teológie, Gréckokatolícka teologická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Mons. prof. ThDr. Peter Šturák, PhD.

Katedra historických vied, Gréckokatolícka teologická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Mgr. Jana Lukáčová, PhD.

Katedra historických vied, Gréckokatolícka teologická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

doc. PhDr. Maroš Šip, PhD.

Pravoslávna bohoslovecká fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Mgr. Mária Pitáková, PhD.

Slovenská národná knižnica, Martin

Mgr. Monika Bizoňová, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

doc. PhDr. Martin Javor, PhD.

Inštitút histórie, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove

Ivanna Łuchakivska, PhD.

Associate Professor, Department of History of Ukraine, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych, Ukraine)

Andriy Klish, PhD.

Associate Professor of the Department of History of Ukraine, Archeology and special branches of historical science, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ternopil, Ukraine)

Ivan Zulyak, PhD.

Professor of the Department of History of Ukraine, Archeology and special branches of historical science, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ternopil, Ukraine)

PhDr. ThMgr. Libor Bernát, CSc.

Trenčianske múzeum v Trenčíne